

47. SAVJETOVANJE HRVATSKIH ARHIVISTA

DOSTUPNOST ARHIVSKOGA GRADIVA

22–24. listopada 2014.
Vinkovci

R A D O V I

Nakladnik

Hrvatsko arhivističko društvo

Urednik

Silvija Babić

Lektura

Nikolina Krtalić

Lektura sažetaka

Marijan Bosnar, Danijela Marjanić, Ivana Prgin

Dizajn i grafička priprema

Tiskarski obrt Zebra

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 888952

ISBN 978-953-98228-9-5

Tisak

Tiskarski obrt Zebra

Naklada

400 komada

Radovi 47. savjetovanja hrvatskih arhivista

DOSTUPNOST ARHIVSKOGA GRADIVA

Organizacija: Hrvatsko arhivističko društvo (HAD)

Mjesto i vrijeme održavanja: Vinkovci, hotel Slavonija, 22–24. listopada 2014.

Organizacijski odbor: Dražen Kušen (predsjednik HAD), Silvija Babić (podpredsjednica HAD), Mirela Baličević (Državni arhiv u Vukovaru), Renata Horvat (tajnica Hrvatskoga arhivističkog društva)

Programski odbor: Dražen Kušen (predsjednik HAD, Državni arhiv u Osijeku), Silvija Babić (podpredsjednica HAD, Hrvatski državni arhiv), Petar Elez (Državni arhiv u Vukovaru), Melina Lučić (članica Predsjedništva HAD, Hrvatski državni arhiv), Irena Milobara (Državni arhiv u Vukovaru), Ivo Orešković (član Predsjedništva HAD, Državni arhiv u Dubrovniku), Hrvoje Stančić (član Predsjedništva HAD, Filozofski fakultet u Zagrebu)

PROGRAM SAVJETOVANJA/SADRŽAJ

Srijeda, 22. listopada 2014.

Uvodna izlaganja

Uvodno izlaganje 47. savjetovanja hrvatskih arhivista
(Vlatka Lemić)

Hrvatsko arhivističko društvo i njegove obljetnice:
60. obljetnica djelovanja (1954-2014) i 20. obljetnica imena (1994-2014)
(Dražan Kušen) 11

Zakonski okviri dostupnosti gradiva (plenarna sjednica)

Pravo na informacije i ekonomija podataka
(Jozo Ivanović) 23

Uskladenost hrvatske arhivske prakse s načelima pristupa arhivskome
gradivu Međunarodnog arhivskog vijeća
(Ana Garić, Marta Mihaljević, Hrvoje Stančić) 63

O nekim autorskopравnim pitanjima vezanim uz dostupnost gradiva
u baštinskim ustanovama
(Aleksandra Horvat) 83

Postupanje s klasificiranim zapisima središnjih državnih tijela socijalističkoga razdoblja u Hrvatskom državnom arhivu - regulativa i praksa (Diana Mikšić)	97
Primjena autorskopравnih odredbi za audiovizualna djela u arhivima i njihova dostupnost (Vendi Ganza-Marušić)	121
Njemački zakonski okvir prava na pristup informacijama i dostupnosti arhivskoga gradiva (Dario Mlinarević)	133
Pravo na pristup informacijama i dostupnost arhivskoga gradiva: usporedba francuskog i hrvatskog modela (Karolina Ražov)	157
Značaj zaštite arhivske građe u nastajanju u procesu ostvarivanja ljudskih i građanskih prava - iskustva Arhiva Tuzlanskog kantona, BiH (Izet Šabotić, Omer Zulić)	175
(Ne)dostupnost osjetljivih osobnih podataka u arhivskom gradivu nekadašnje Službe državne bezbednosti: rješenje nakon drugoga referenduma o arhivskom zakonu u Republici Sloveniji? (Dragan Matić)	187
E-arhiviranje: problematika standardizacije proizvoda i usluga u službi dostupnosti dokumentacije (prezentacija sponzora) (Zlatko Švigir)	

Arhivi i korisnici (paralelne sjednice)

Opravdanost ograničene dostupnosti arhivskoga gradiva pravosudnih tijela (Melita Rončević)	201

O nekim iskustvima istraživanja arhivskoga gradiva za proučavanje hrvatske povijesti 20. stoljeća (Nikica Barić)	221
Sredenost arhivskih fondova i zbirki kao preduvjet dostupnosti (Snježana Ivanović)	233
Sredenost i cjelovitost arhivskih fondova i njihov utjecaj na korištenje arhivskoga gradiva (iskustva Arhiva Tuzlanskog kantona, BiH) (Selma Isić)	251
Dostupnost gradiva Knjižnice Hrvatskoga državnog arhiva kroz obradu korisničkih zahtjeva (Alisa Martek, Snježana Šute)	265
Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga Hrvatskoga državnog arhiva i korisnici: u potrazi za informacijom (Marijana Jukić, Tatjana Šarić)	279
Analiza korištenja triju fondova tijela javne uprave u Hrvatskom državnom arhivu (Boris Suljagić)	297
Dostupnost arhivskoga fonda HR-HDA-1220 Centralni komitet SKH (Elizabet Kuk, Branislava Vojnović)	307

Izrada obavijesnih pomagala (radionica)

(Rajka Bućin, Vida Pavliček)

Četvrtak, 23. listopada 2014.

Položaj i status arhivske struke i arhivskih djelatnika (okrugli stol)

(Ivo Orešković, Zoran Perović, Dinko Majcen)

Petak, 24. listopada 2014.

Dostupnost gradiva u *online* okruženju (plenarna sjednica)

Dostupnost digitaliziranoga gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo
Hrvatskoga državnog arhiva – iskustvo i vizija
(Ladislav Dobrica, Suzana Grubešić) 317

Dostupnost gradiva u Velikoj čitaonici Hrvatskoga državnog arhiva
(Angelika Milić, Snježana Šute) 333

Novi model dopreme arhivskoga gradiva korisnicima HDA u svrhu
poboljšanja kvalitete korisničkih usluga
(Darija Hofgräff, Siniša Marić) 355

Dostupnost i korištenje matičnih knjiga u Državnom arhivu u Pazinu
(Maja Cerić, Mirela Mrak) 375

Dostupnost gradiva izvan arhiva (plenarna sjednica)

Dostupnost gradiva privatnih imatelja
(Željko Kokot) 385

Dostupnost dokumentacije Restauratorskog zavoda Hrvatske u odsjeku Arhiv (1966-1996) Hrvatskog restauratorskog zavoda (Vesna Bujan)	393
Digitalizacija i mikrofilmiranje dokumentacije Hrvatske agencije za lijekove i medicinske proizvode (Zrinka Šimundža Perojević, Arian Rajh)	413
Problem dostupnosti arhivskoga gradiva u istraživanju tema iz Domovinskog rata – iskustva istraživanja mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja (Ana Holjevac Tuković)	427
Etičke dvojbe arhivista u postupanju s gradivom (Marijan Maroja)	437
Problemi dostupnosti gradiva kod stvaratelja i imatelja u praksi (Maja Kovačević Kuzmanić)	451
Središnji katalog službenih dokumenata RH i pravo na pristup informacijama (Tamara Horvat, Renata Pekorari)	465
Dinamika razvoja radnih mjesta u suvremenoj arhivskoj službi (Kristina Presečki, Hrvoje Stančić)	479
Gradivo za prošlost Medimurja u stranim arhivima - dostupnost i evidentiranje (Jasna Požgan)	503
Izješće o međunarodnom projektu InterPARES Trust (Hrvoje Stančić)	521

Dražen Kušen
Hrvatskog arhivističkog društva
Zagreb

HRVATSKO ARHIVISTIČKO DRUŠTVO I NJEGOVE OBLJETNICE: 60. OBLJETNICA DJELOVANJA (1954-2014) I 20. OBLJETNICA IMENA (1994-2014)

Cijenjeni uzvanici,
poštovani predstavnici političkih tijela,
poštovana ravnateljice Hrvatskog državnog arhiva i predsjednice Hrvatskog
arhivskog vijeća,
poštovane ravnateljice/ ravnatelji i predstavnici državnih arhiva i srodnih
ustanova,
poštovane članice i članovi Hrvatskog arhivističkog društva,
poštovane kolegice i kolege u arhivskoj struci i drugim srodnim strukama,
dragi gosti,

danas je prigoda u kojoj riječima, sjećanjima i maštom obuhvaćamo svoju prošlost i sadašnjost i želimo potvrditi usmjerenost svega našeg djelovanja na budućnost za koju želimo očuvati ono što nam je povjereno. To je čovjek, svijet i vrijeme - zaustavljeni u zapisu povjerenom arhivskoj struci i djelatnosti da ga čuva, zaštićuje, obrađuje i učini ga dostupnim.

Okupili smo se međusobno povezani strukovnom udrugom koja već 60 godina nastoji doprinositi unapređivanju arhivske struke i djelatnosti, a posljednjih 20 godina, u suverenoj i samostalnoj Hrvatskoj državi, to čini pod nazivom Hrvatskog arhivističkog društva. Naime, u studenom će se ove godine napuniti 60 godina otkako je u Zagrebu 7. studenoga 1954. godine u tadašnjoj zgradi Državnog arhiva u Zagrebu na Jezuitskom trgu 4/I osnovano Društvo arhivskih radnika Narodne Republike Hrvatske. Otada do danas ovo Društvo neprekinuto djeluje i izvršava onu ulogu koju su mu zacrtali njegovi osnivači, sa zadacima koje ćemo kasnije pojedinačno i navesti.

U međuvremenu, protekom tih šezdeset godina, uslijed zakonskih promjena ustroja i djelovanja udruga građana, uslijed mijena društvenog i političkog uređenja, ova je strukovna udruga više puta formalno modificirala svoj naslov i ustrojstvo, ali bez bitne promjene u svojoj ulozi i značenju. Nabrojimo glavne prekretnice:

- na godišnjoj skupštini u Sisku 1962. godine, Društvo je promijenilo pravila i naziv u Društvo arhivista NR Hrvatske;
- nova reorganizacija je nastupila 1975. godine kada su se dotadašnje područne podružnice društva transformirale u područna društva arhivskih radnika koji su delegatskim principom bila povezana u Savez društava arhivskih radnika Hrvatske, a preko njega u Savez arhivskih radnika Jugoslavije, što je i formalno potvrđeno na savjetovanju u Karlovcu 1977. godine, kada je usvojen novi statut i novi naziv Savez društava arhivskih radnika Hrvatske;
- slijedom daljnjih zakonskih promjena, Savez je 1985. i 1988. godine uskladio i svoje statusne promjene.

U tom su razdoblju pojedina područna društva imala svoga predstavnika u izvršnom odboru republičkog Saveza i u odborima sekcija. Pred kraj toga razdoblja je u okviru Saveza djelovalo pet stalnih sekcija: „za pitanje arhivske građe u nastajanju; za pitanje sređivanja i izradu informativnih pomagala u arhivima; za pitanje arhivske građe radničkog pokreta i društveno-političkih organizacija; za pitanje izdavačke djelatnosti; za pitanje mikrofilmskog snimanja u svrhu zaštite arhivske građe,

restauracije i konzervacije arhivske građe¹. Statut je omogućavao osnivanje i drugih sekcija prema potrebi, pa Izvještaj o radu iz 1989. godine navodi i „sekciju za razgraničenje arhivske građe među arhivima“ i „sekciju za informatiku“², a navodi se i pokretanje inicijative za formiranje „sekcije bibliotekara“³.

Ovom prigodom treba posebno istaknuti formalnu transformaciju Društva od 1992. do 1994. godine. To je razdoblje bilo prijelomno za transformaciju Saveza društava arhivskih radnika Hrvatske u jedinstveno Hrvatsko arhivističko društvo. Tako je:

- 23. prosinca 1992. Savez društava arhivskih radnika Hrvatske promijenio naziv u Hrvatsko arhivsko društvo, a
- na izvanrednoj skupštini 24. rujna 1993. u Rijeci Društvo je usvojilo novi Statut i 4. veljače 1994. godine dobilo odobrenje naziva Hrvatsko arhivističko društvo, pod kojim nazivom djeluje i danas.

U svih 60 godina svoga postojanja i djelovanja ovo Društvo je zdušno nastojalo ispuniti zadaće koje su mu osnivači odredili pri osnivanju 1954. godine. U prigodi obljetnice dobro je prisjetiti se tih zadaća *ad literam*:

- „zalaganje za stalno unapređenje arhivista i arhivistike na području Hrvatske;
- pomaganje svih nastojanja da arhivska služba bude pravilno organizirana i u stručnom pogledu na najvišoj mogućoj razini;
- poticanje i pomaganje organiziranja i provođenja posebnog stručnog obrazovanja za sve struke arhivske službe;
- suradnja u radu na razvijanju svijesti o vrijednosti registraturnog, a napose arhivskoga gradiva za daljnji napredak društvenih znanosti i na zaštićivanju tog gradiva od svakog uništenja;
- povezivanje i pomaganje rada podružnica arhivskih radnika u arhivskim ustanovama Hrvatske;
- razvoj kulturnog i društvenog života među arhivskim radnicima;

¹ HR-HDA-631. Hrvatsko arhivističko društvo. Izvještaj o radu Saveza društava arhivskih radnika Hrvatske 1989. godine, str. 7.

² Isto.

³ Isto. Str. 8.

- održavanje veza sa srodnim organizacijama i znanstvenim ustanovama u zemlji i inozemstvu, radi trajne kolegijalne i stručne suradnje.“⁴

Ovo Društvo je strukovna udruga i ulazi u red onih građanskih udruga u kojima se građani ne udružuju po preferencijama svojih sportskih, kulturnih ili humanitarnih sličnosti i zauzetosti, nego se udružuju kao stručnjaci kako bi se svojom međusobnom povezanošću i zajedničkim djelovanjem usmjerili prema unapređivanju svoje struke, boljem organiziranju zajedničkog djelovanja, boljoj iskoristivosti vlastitih resursa i kapaciteta, svojih znanja i mogućnosti, jednom riječju udruženi u djelovanju za boljitak one struke kojom se u životu profesionalno bave.

U tom smislu, kao što Društvo arhitekata ima nezaobilaznu ulogu u bilo kojem važnom pitanju koje se tiče arhitekture u Hrvatskoj, kao što strukovna društva novinara, književnika, liječnika i drugih, imaju svoju odgovarajuću ulogu u oblikovanju profesionalnoga života i rada u dotičnim strukama, među svojim članovima i unutar ukupne stručne zajednice, tako i HAD svojim šezdesetogodišnjim djelovanjem upravo u tom pravcu usmjerava svoje djelovanje i tako utječe i doprinosi razvoju sveukupne arhivističke stručne zajednice.

Obljetnica bi po sebi bila prigoda i za kronološko nabranje činjenica iz povijesti društva, ili nabranje svih osoba koje su imale ključnu ulogu u proteklom razdoblju. Taksativno nabrojene dužnosnike Društva i sva godišnja savjetovanja mogu se iščitati u članku Živane Hedbeli iz 1999. godine⁵, kao i u godišnjim izvješćima i drugim dokumentima Društva koji se čuvaju u pismohrani Društva. Vremenska ograničenost ove prigode ne ostavlja prostora za takvu vrstu izlaganja. Međutim, obljetnice koje obilježavamo su aktualnom vodstvu društva poticaj da se svi dosadašnji pasivni zapisi o radu društva, bez obzira na vrstu medija, uvrste u arhivski fond u Hrvatskom državnom arhivu, brižno srede i učine dostupnima za sustavno istraživanje i pisanje monografije u prigodi neke nove okrugle obljetnice. U tu svrhu bi bilo dobro prikupiti ili barem registrirati također one zapise koji se čuvaju u nekadašnjim područnim podružnicama ili se čuvaju kod pojedinih članova na svim stranama Hrvatske. Za razdoblje u kojem je Društvo u pojedinim arhivima imalo podružnice mogla bi se ispričati vlastita priča pojedine podružnice, njezinoga članstva,

⁴ Pravila društva arhivskih radnika NR Hrvatske, odobrenih Rješenjem uprave javne bezbjednosti, br. 17826/1955., od 29. ožujka 1955. Citirano iz Hedbeli, Ž. Hrvatsko arhivističko društvo 1954.-1999. u: *Arhivski vjesnik* 42(1999) str. 322.

⁵ Usp. Hedbeli, Ž. Hrvatsko arhivističko društvo 1954.-1999. u: *Arhivski vjesnik* 42(1999) str. 332-338.

njezinoga djelovanja i njezinoga doprinosa ukupnom radu Društva. Zadajmo si, dakle, dodatni vlastiti arhivistički zadatak da pisane tragove svoje povijesti (spise, fotografije, vlastite tiskovine, razne nekonvencionalne zapise) u pismohrani društva u Zagrebu, u dokumentacijskim cjelinama nekadašnjih podružnica u pojedinim područnim arhivima, ali i sa svih naših računala i različitih medija koje još možemo pročitati, prikupimo, arhivistički sredimo, informacijski objedinimo i ostavimo budućim generacijama arhivista kao sređenu pisanu baštinu našeg Društva – kako bi, u duhu teme ovogodišnjeg savjetovanja, ta baština postala dostupna.

Prigodu ovogodišnjih obljetnica koristimo za upiranje pogleda u one činjenice koje su u proteklih 60 godina bile oslonac ili uporište djelovanja Društva, njegovog članstva i vodstva. Ono je tijekom tih šest desetljeća prepoznatljiva strukovna udruga koja okuplja arhivske djelatnike raznih profila koji rade u arhivima i pismohranama ili su svojim stručnim, obrazovnim i znanstvenim radom povezani s arhivskom djelatnošću.

Svih tih 60 godina, Društvo aktivno sudjeluje u:

- donošenju relevantnog arhivskog zakonodavstva u Hrvatskoj
- unapređivanju struke
- oblikovanju politike zaštite i čuvanja arhivskoga gradiva
- popularizaciji rada arhiva⁶
- suradnji s ostalim stručnjacima u kulturi
- uređivanju položaja i obrazovanja arhivista
- organiziranju stručnih savjetovanja i kongresa⁷
- pripremi i objavljivanju stručne literature

⁶ Jedna od akcija koje društvo kontinuirano poduzima na kulturno-prosvjetnom planu je Tjedan arhiva koji započinje krajem pedesetih godina 20. stoljeća kao široko zasnovana akcija usmjerena „na pojačano prikupljanje arhivske građe, čuvanje i zaštitu historijskih dokumenata, na daljnje unapređivanje rada arhivskih ustanova na kulturno-prosvjetnom polju, te na upoznavanje naših građana sa značenjem i ulogom arhiva u društvenom, naučnom i kulturnom životu zemlje“. HR-HDA-631. Hrvatsko arhivističko društvo. Tjedan Arhiva : Društvo arhivskih radnika Hrvatske, 1959.

⁷ Od samih početaka je glavna aktivnost društva usmjerena na trajno obrazovanje arhivskih djelatnika i organiziranje stručnih skupova na kojima se okupljaju ne samo članovi Društva nego u pravilu još barem toliko ostalih stručnih djelatnika i zainteresiranih sudionika.

- humanitarnom radu
- aktivnostima arhivske struke na saveznoj državnoj razini (SFRJ)
- međunarodnim stručnim aktivnostima na više razina.

U prigodi proglašenja godine obljetnica 4. veljače 2014. naglašeno je kako Društvo ima razloga osvrnuti se unazad, ima volje i znanja odgovoriti na potrebe današnjice, a jednako tako ima zanosa maštati o svojoj ulozi u budućnosti ali i snage za tu se ulogu zauzimati. Upravo u tome smislu je program proglašenja obljetničke godine bio koncipiran kombinacijom različitih sadržaja: (1) prisjećanjem na obljetnice prošetali smo kroz svoju prošlost; (2) predstavljanjem Zbornika radova IV. Kongresa hrvatskih arhivista s temom „Arhivi i politika“ osvijestili smo svoju sadašnjost; (3) predstavljanjem hrvatske inačice višejezičnog *online* rječnika arhivske terminologije Međunarodnog arhivskog vijeća – dali smo i u toj prigodi doprinos našoj okrenutosti budućnosti u elektroničkom okruženju u kojem živimo.⁸

U istome smislu je prethodno vodstvo Društva u mandatu 2009.-2013. izradilo Nacrt strateškog plana za razdoblje 2013.-2015. i dostavilo ga Ministarstvu kulture u listopadu 2012.⁹ U skladu s tim dokumentom ovo je Društvo strukovna udruga čija se vizija djelovanja prepoznaje u nastojanju da bude ravnopravan i utjecajan faktor u svim pitanjima i svim relevantnim procesima koji se odnose na arhivsku struku.

„Želimo i dalje razvijati svijest o arhivskom gradivu kao općem kulturnom dobru i o potrebi njegove primjerne zaštite te o unapređenju stručnih standarda u obradi arhivskog gradiva. Radit ćemo na zaštiti interesa arhivske struke i promicanja općih arhivističkih načela. Svjesni smo važnosti poticanja zanimanja za korištenjem arhivskog gradiva i popularizacije arhivske djelatnosti. U svom radu surađivat ćemo s udrugama i ustanovama na području Republike Hrvatske, naročito s arhivima i srodnim strukovnim udruženjima (AKM zajednicom). Na međunarodnom planu Hrvatsko arhivističko društvo surađuje s tijelima Međunarodnog arhivskog vijeća čije je Društvo član, te s nacionalnim arhivističkim udruženjima u većem broju europskih zemalja. Naša misija je kompetentni arhivski stručnjak koji zna i može odgovoriti svim izazovima suvremenog, tehnološki zahtjevnog društva. Poticat ćemo i pomagati

⁸ Usp. Program proglašenja obljetničke godine. <http://www.had-info.hr/component/content/article/219-pozivnica-4-2-2014> (20. rujna 2014.)

⁹ Hrvatsko arhivističko društvo. Nacrt strateškog plana 2013.-2015. Zagreb, listopad 2012. Na izradi Nacrta Strateškog plana HAD-a sudjelovale su članice/ članovi Predsjedništva kao izvršnog tijela Društva, poglavito tadašnja predsjednica Deana Kovačec i tajnica Ivana Prgin.

obrazovanje i stručno usavršavanja djelatnika u arhivima i pismohranama. Poticati ćemo povećanje kvalitete usluge korisnicima. Promicat ćemo načela etičkog kodeksa arhivista i arhivskih ustanova. Suradivat ćemo sa srodnim udrugama i organizacijama u inozemstvu na programima cjeloživotnog obrazovanja¹⁰.

Strateški ciljevi koji su definirani u Nacrtu strateškog plana 2013.-2015. ostvaruju se nastojanjem vodstva društva i sudjelovanjem svih onih članova koji su spremni osobno se angažirati oko njihovog ostvarenja:

- ✓ „Povećati i osnažiti članstvo.
- ✓ Putem stručnog usavršavanja pomagati članovima u njihovom stručnom napredovanju.
- ✓ Suradivati s Međunarodnim arhivskim vijećem i arhivskim društvima susjednih zemalja na unapređenju arhivske struke.
- ✓ Organizirati razne programe namijenjene javnosti.
- ✓ Sudjelovati u zajedničkim akcijama AKM zajednice.“¹¹

Posebne ciljeve ostvarujemo redovitim radom tijekom godine koji se ostvaruje kroz djelovanje tijela i sekcija Društva i oslanja se na nekoliko stožernih točaka.

- Tijela Društva su: Skupština, Predsjednik, Predsjedništvo i Nadzorni odbor.¹²
- Redovni sastanci tijela Društva su: redovite godišnje skupštine, izvještajne i izborne, na kojima članovi odlučuju o svim pitanjima od značaja za rad Društva; između zasjedanja Skupštine Predsjedništvo na svojim sjednicama rješava tekuće zadatke Društva, priprema i organizira stručne aktivnosti, te rješava izvanredne poslove; Nadzorni odbor prati statutarnost, zakonitost i materijalno-financijsko poslovanje Društva.
- Rad sekcija Društva je važan oblik organiziranog stručnog djelovanja Društva: Sekcije za opis arhivskoga gradiva, Sekcije za vanjsku službu, Sekcije za

¹⁰ Isto. Str. 3-4.

¹¹ Isto. Str. 5

¹² U mandatu 2013.-2017., predsjednik: Dražen Kušen (Državni arhiv u Osijeku); članovi Predsjedništva: Silvija Babić (Hrvatski državni arhiv), Melina Lučić (Hrvatski državni arhiv), Ivo Orešković (Državni arhiv u Dubrovniku), Hrvoje Stančić (Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu); članovi Nadzornog odbora: Mirela Baličević (Državni arhiv u Vukovaru), Deana Kovačec (Hrvatski državni arhiv), Darko Rubčić (Državni arhiv u Zagrebu); tajnica: Renata Horvat (Hrvatski državni arhiv), blagajnica: Sanja Brlić (Hrvatski državni arhiv).

zakonodavstvo, Sekcije za arhivsku pedagogiju koja je osnovana i konstituirat će se ovih dana slijedom Zaključaka IV. kongresa hrvatskih arhivista u Opatiji 2013., te na koncu nove sekcije u osnivanju, slijedom dogovora na Međunarodnoj konferenciji „Arhivi vjerskih zajednica u Hrvatskoj – stanje i perspektive“ ove godine u Šibeniku, kao Sekcija za arhivsko gradivo i arhive crkava i vjerskih zajednica.

- Stručno godišnje savjetovanje, a svake četvrte godine kongres hrvatskih arhivista, postali su nezaobilazno mjesto rasprave o aktualnim temama stručne arhivske zajednice u Hrvatskoj.
- Društvo od 2006. izdaje Zbornik radova sa savjetovanja. Do ove godine to je redovito bilo retroaktivno za prošlogodišnje savjetovanje, a od ovog savjetovanja imamo tiskani zbornik radova u rukama uoči samog savjetovanja, s recenzijama i perspektivom kategorizacije zbornika kao stručnog časopisa.
- Članstvo u Međunarodnom arhivskom vijeću podrazumijeva i sudjelovanje na njegovim međunarodnim godišnjim konferencijama i razvijanje svih ostalih oblika međunarodne suradnje, uključujući i sudjelovanje u mnogobrojnim programima unapređenja stručnog rada koje organizira bilo samo Vijeće, bilo njegove članice.
- Okrugli stol arhivista Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine te Vojvodine održava se od 2008. godine naovamo, najprije samo između Hrvatske i Slovenije, a postupno su se pridružili ostali partneri.
- Seminar: „Arhivi, knjižnice, muzeji – mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture“ u čijem radu i organizaciji Društvo sudjeluje od 1997. godine posebna je prigoda interdisciplinarne suradnje.
- Međunarodni dan arhiva i Tjedan arhiva podupiremo svojim organiziranim aktivnostima radi kvalitetnijeg upoznavanja javnosti s radom i ulogom arhivske službe u Hrvatskoj i podizanja interesa za zaštitu i korištenje arhivskog gradiva.

Redoviti rad svih tijela društva, godišnje Skupštine, izvješća o radu i programi rada, financijska izvješća i financijski planovi te redovito izvještavanje glavnog oslonca u djelovanju Društva, Ministarstva kulture RH, svjedoče o ozbiljnosti našeg djelovanja.

Vodstvo i članstvo Društva, uz suradnju s ostalim arhivskim djelatnicima koji nisu članovi Društva, kolegicama i kolegama iz ostalih struka i ustanova u kulturi, nastoji tako usmjeravati djelovanje društva da ono trajno potiče unaprijeđivanje arhivske struke i djelatnosti, zastupanje dobrobiti arhivske djelatnosti i arhivske struke u društvu te pozicioniranje struke u javnom sektoru.

Upravo u tom duhu su oblikovani i zaključci posljednjeg IV. Kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika“, koji u svojoj srži upućuju na goruće potrebe naše struke u Hrvatskoj danas. Naime, sudionici IV. Kongresa su u zaključnoj raspravi dali smjernice za oblikovanje kongresnih zaključaka i tim zadatkom zadužili Povjerenstvo u sastavu: mr. sc. Ladislav Dobrica, mr. sc. Danijel Jelaš i Nela Kušanić. Konačni tekst zaključaka donosimo i u ovom radu kao odraz suvremenog stava arhivskih djelatnika u Hrvatskoj, percepcije gorućih problema i oblikovanog modela njihovog rješavanja.

Zaključci IV. kongresa hrvatskih arhivista „ARHIVI I POLITIKA“, Opatija, 22. – 25. listopada 2013. godine:

1. Javna arhivska služba u Republici Hrvatskoj, zajedno s odgovarajućim stručnim i političkim tijelima te svojim strukovnim udrugama, treba **preispitati svoj položaj unutar javnog sektora i odgovarajuće se pozicionirati u široj zajednici**, primjereno svojoj ulozi, značenju i mogućnostima doprinosa u oblikovanju društva, politike i povijesne memorije.
2. Na temelju iskustva u primjeni i provođenju odredaba Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97, 64/00, 65/09, 125/11), njegovih kasnijih izmjena i dopuna te njegovih provedbenih propisa, djelatnici u arhivima trebaju **aktivno doprinijeti stručnoj raspravi o potrebnim izmjenama i dopunama arhivskog zakonodavstva, odnosno sudjelovati u donošenju novog arhivskog zakona**. Vlastitu inicijativu i doprinos trebaju osobito dati članovi Hrvatskog arhivističkog društva. Prikupljanje stručnih mišljenja i njihovo oblikovanje u skladu s nomotehničkim pravilima povjere se Sekciji za zakonodavstvo Hrvatskog arhivističkog društva.
3. Da bi se pojmovno i sadržajno usustavio i na razini RH ujednačio iznimno široki raspon različitih poslova koje obavljaju stručni djelatnici u arhivima, neophodno je **izraditi sveobuhvatan i cjeloviti Katalog poslova u arhivskoj struci**. Inicijativu za izradu toga kataloga treba pokrenuti **Hrvatsko arhivističko društvo** i pozvati na sudjelovanje u njegovoj izradi također i Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog

fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji provodi akademsko obrazovanje informacijskih i komunikacijskih stručnjaka.

4. Javna arhivska služba u Republici Hrvatskoj kao jedinstveni sustav zaštićuje, preuzima, obrađuje i daje na korištenje javno i privatno arhivsko gradivo kao sveobuhvatnu memoriju hrvatskog naroda i države. Na temelju takve postojeće, desetljećima oblikovane, hrvatske arhivske teorije i prakse, **treba u okviru hrvatske arhivske terminologije inaugurirati pojam sveobuhvatnog arhiva** (Total Archives) te njime označiti arhivsku strategiju u Hrvatskoj.
5. Hrvatsko arhivističko društvo treba **osnovati sekciju koja će se baviti razvojem arhivske pedagogije**. U svom početnom radu ta sekcija treba izraditi smjernice za razvoj arhivske pedagogije, a potom s odgovarajućim subjektima političkog i odgojno obrazovnog sustava definirati u arhivima radno mjesto (ulogu i obveze) arhivskog pedagoga. Sustavnim implementiranjem arhivske pedagogije u rad arhiva, mogla bi se uspostaviti trajna suradnja arhiva sa školama i fakultetima radi ostvarivanja bolje prepoznatljivosti uloge i značenja arhiva u zajednici.

Svojim suvremenim razmišljanjima i radom, dakle, ostajemo na tragu svega onoga što su prije nas činili i poticali naši prethodnici u arhivskoj struci u Hrvatskoj.

Stoga na kraju ovog izlaganja odajemo priznanje onima koji su bili na samom početku ovog Društva, arhivskim djelatnicima iz Zagreba koji su bili osnivači našeg Društva, a navodimo ih poimence: Stjepan Božićević, Franjo Jeršić, Zvonimir Jurčić, dr. Antun Kajfeš, Krešimir Nemeth, Paula Panić, Ljerka Pleša, Josip Vidmar, Antun Vujčić i Stjepan Vukovac. Uz njih su osnivačkoj skupštini nazočili i delegati iz podružnica (Dubrovnik, Rijeka, Split, Varaždin, Zadar, Zagreb) te predstavnici političkih struktura: CKSKH, Republičkog i gradskog sekretarijata za prosvjetu, nauku i kulturu te članovi Arhivskog savjeta Narodne Republike Hrvatske (tadašnjeg Hrvatskog arhivskog vijeća). Tih ljudi danas nema među nama, ali im odajemo priznanje i čestitamo na viziji i osnivačkoj energiji.

Međutim, danas želimo dodjelom svečanih zahvalnica posebno zahvaliti pojedinim ustanovama koje su imale ili i danas imaju odlučujuću ulogu u povijesti Društva:

- Državnom arhivu u Zagrebu – u čijem prostoru je održana osnivačka skupština 1954. godine.
- Državnom arhivu u Rijeci, u čijem prostoru je održana prijelomna izvanredna skupština 1993. godine na kojoj je udaren temelj današnjem ustroju i nazivu društva.
- Hrvatskom državnom arhivu u kojem je sjedište Društva, čiji ravnatelj i djelatnici desetljećima daju glavni doprinos radu Društva.
- Ministarstvu kulture RH koje kao resorno političko tijelo kontinuirano prati rad Društva i dodijeljenim sredstvima iz proračuna redovito na godišnjoj razini omogućava uspješno djelovanje Društva.

Kao Društvo želimo dodjelom svečanih zahvalnica posebnu zahvalnost izraziti onim osobama koje su u funkciji predsjedanja Društvom ponijeli glavni teret odgovornosti za rad i usmjeravanje društva u posljednjih dvadeset godina:

- Mr. sc. Miljenko Pandžić (1993.-1998.),
- Jozo Ivanović (1998.-2001.),
- Ivana Prgin (2001.-2005.),
- Deana Kovačec (2005.-2009., 2009.-2013.)

Dobitnicima svečanih zahvalnica, kao i svim članicama i članovima Društva iskrene čestitke u prigodi naših obljetnica, a svima koji podupiru naš rad iskrena zahvalnost.

Jozo Ivanović
Hrvatski državni arhiv
Zagreb

PRAVO NA INFORMACIJE I EKONOMIJA PODATAKA

UDK 342.738:004.738.5

UDK 342.732:342.721

UDK 342.721:004.738.5

Pregledni znanstveni rad

Ogromni porast količine informacija koje danas nastaju i dostupne su u umreženom svijetu mnogi smatraju velikim izazovom i prilikom za društveni i osobito gospodarski razvoj. Uz obećanja o rastu tržišta, novim proizvodima, radnim mjestima i drugim javnim i osobnim dobrobitima, koja se redovito potkrepljuju impresivnim brojevima, prisutna je i zabrinutost oko manje poželjnih učinaka koje ova eksplozija podataka ima ili može imati na društvo i pojedince. U ovom se radu obrađuju neke od dilema koje se pojavljuju i raspravljaju u kontekstu "velikih podataka", a vezane su neposredno uz status i dostupnost podataka u javnom prostoru: zaštita privatnosti i prava pojedinaca u odnosu na podatke o njima, pitanje vlasništva nad podacima, prometa podacima i identitetima i njihove monetizacije te novija nastojanja regulatora da uredi ovaj brzo rastući globalni ekosustav podataka.

Ključne riječi: pristup informacijama, big data, vlasništvo nad podacima, privatnost, pravo na zaborav, monetizacija podataka

Predodžba o vrijednosti informacije *a priori* čvrsto je ukorijenjena u predodžbi o načelnoj oskudici informacija ili barem neotklonjivom riziku od takve oskudice. Informacije se u tome ne razlikuju od drugih resursa, poput hrane, vode ili energije, potrebnih za život i preživljavanje: manjak je opasnost, dok je višak blagostanje ili je irelevantan. Prikupljanje i skladištenje informacija kroz čitavu povijest čovječanstva odvija se prema istom obrascu kao i kod drugih resursa - prikupiti ono što se može čuvati od propadanja i ono što nije odmah potrošeno - uz sličnu vrstu zabrinutosti i poteškoća koje je netko lijepo usporedio s potragom za rijetkom biljkom na oskudnu tlu. Ima, doduše, i nešto svjedočanstava da bi stvari s informacijama mogle stajati i drukčije i da se rano u povijesti javlja sumnja u učinak akumuliranog znanja, sudeći barem prema najpoznatijoj verziji priče o zemaljskom raj. No, tu se prije svega radi o učinku, a ne o količini kao takvoj. Na višak kao ozbiljan problem obično se gleda kao na pojavu novijeg datuma, osim možda za rijetke iznimke na ključnim točkama distribucije.

Pritužbe na *information overload*, tako uobičajene kada se govori o suvremenom digitalnom svijetu izgleda da odavno prate tehnološke novosti i druge osjetnije pomake u načinu i opsegu distribucije informacija.¹ Primjerice, razvijeno tržište knjiga u Rimu, procijenjeno na kojih sto tisuća čitatelja različite platežne moći i interesa,² poznato nam je po pritužbama autora da nemaju ništa od prodaje svojih djela, ali i po upozorenjima na problem količine knjiga s kojom se čitatelj susreće. „Distringit librorum multitudo“, upozorava Seneka u drugom pismu Luciliju, i zaključuje: „itaque cum legere non possis quantum habueris, satis est habere quantum legas“. Usporediv je i porast broja izdanja tijekom i osobito zadnjih desetljeća 18. stoljeća, koji jednako nije prošao bez primjedbi o „strašnoj masi knjiga koja samo raste“ (Leibniz) i o „pošasti knjiga“ koja preplavljuje čitatelje i potiče površno čitanje, čemu se ne može oduprijeti (Heinzmann). Današnja zabrinutost količinom informacija koje se zapisuju i distribuiraju možda se može najbolje usporediti s onom koje desetljeće po izumu tiska. Suvremenici su, kako prenosi Blair, isprva bili

¹ Vidi: Wellmon, C. Why Google Isn't Making Us Stupid... or Smart. *The Hedgehog Review*. Vol. 14, no. 1 (2012), str. 66-80. Više primjera donosi i: Blair, A. Information Overload, The Early Years. *The Boston Globe* (28 September 2010). http://www.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2010/11/28/information_overload_the_early_years/?page=1 (pogledano 27.6.2014). Jedan od primjera koji se ovdje navodi i preuzima u drugim radovima (Propovjednik 12:12) nema ono značenje koje mu se daje, a koje se duguje odmakom od konteksta izjave koja se navodi i pomaku u značenju koji dopušta korišteni prijevod.

² Beard, M. Scrolling Down The Ages. *The New York Times*. April 16, 2009. http://www.nytimes.com/2009/04/19/books/review/Beard-t.html?pagewanted=all&_r=0 (pogledano 27.6. 2014).

oduševljeni brzinom kojom su se knjige tiskale i višestrukim padom njihove cijene, no već oko 1500. počeli su se žaliti na nove probleme: na izdavače koji su se okrenuli širem tržištu zanemarujući kvalitetu teksta u nastojanju da povećaju zaradu. Tržište su preplavile nove knjige koje su odvlačile pozornost publike od autora koji su se smatrali vrijednima. Tiskari, žalio se Erazmo, „pune svijet pamfletima i knjigama koje su glupe, ignorantske, zlude, klevetničke, lude, bezbožne i subverzivne, a bujica je takva da i stvari koje bi mogle dati nešto dobro, gube svo to svoje dobro“.³ Kritike se ne odnose samo na količinu, nego barem podjednako i na sadržaj.

Ovakve se izjave mogu dobro uklopiti u suvremene rasprave o medijima, o „potopu“ digitalnih informacija i o trivijalizaciji sadržaja koji se većinom konzumira. One pokazuju ne samo da pojave, koje lako smatramo posve novima, nisu sasvim bez presedana, nego i da se pravo pitanje možda krije u kapacitetu da se ovlada izmijenjenim ekosustavom podataka i da ga se produktivno koristi. Iz ovog paralelizma ne treba izvoditi zaključke na način da se iza određenih podudaranja prikriju specifična obilježja pojedine pojave, osobito ako ju se rado naziva revolucionarnom, poput izuma tiska.⁴ *Big data* se gotovo redovito tako kvalificiraju, kao nešto što će promijeniti „način na koji živimo, radimo i mislimo“, kako tvrdi jedan od utjecajnijih tekstova o ovoj temi.⁵ Zato nije naodmet, prije pitanja o dostupnosti i pravu na informacije, razmotriti kakva se obećanja kriju iza ovih dviju riječi.

I. BIG DATA

Big data obično se definira kao osobito velika količina podataka⁶ koja prelazi kapacitet uobičajenih alata za pohranu i upravljanje podacima. Pri tome definicija nije

³ Blair, *nav. dj.* Za detaljniji pregled vidi: Eisenstein, E. L. *Printing Revolution In Early Modern Europe*. Cambridge University Press, 1990.

⁴ Wellmon, *nav. dj.*, str. 77.

⁵ Mayer-Schönberger, V., Cukier, K. *Big Data: A Revolution that Will Transform how We Live, Work, and Think*. New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2013.

⁶ Izraz „velika količina podataka“ koristi se u službenim verzijama EU dokumenata na hrvatskom jeziku kao prijevod za *big data* (usp: *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija: Prema rastućem gospodarstvu temeljenom na podacima*. COM(2014) 442 final. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0442&from=EN>).

precizno određena niti je presudno o kojoj se količini ili redu veličine radi - to je promjenljivo - već o karakteristikama obrade koje su povezane s velikom količinom podataka⁷ i koje predstavljaju specifičan problem uzrokovan veličinom i raznovrsnošću podataka koji se obrađuju, tako da promjena u veličini dovodi do bitne kvalitativne promjene.⁸ Izvori velikih količina podataka su posvuda oko nas: web, društvene mreže, mobilni uređaji, istraživački programi, uprava i drugi javni sustavi poput zdravstva i obrazovanja, komunikacijski i nadzorni sustavi, poslovni informacijski sustavi i dr. Količina digitalnih podataka ne samo da je velika u usporedbi s drukčije pohranjenim podacima, nego i ubrzano raste. Prema jednoj zgodnoj usporedbi, količina zapisanih informacija u 2013. godini premašivala je za oko 2000 milijardi puta količinu informacija u čuvenoj knjižnici u Aleksandriji (točnije, 320 aleksandrijskih knjižnica po stanovniku), uz predviđeni godišnji porast od oko 40%. Svake sekunde korisnici na *YouTube* stave sat videomaterijala, svakog sata oko 10 milijuna fotografija na *Facebook*, dok istraživački senzori u kratkom roku udvostruče količinu opažanja u prostoru i svemiru. *Google* dnevno obradi nekoliko tisuća puta više podataka no što ih ima u knjigama u najvećoj svjetskoj knjižnici.⁹ Digitalno pohranjene informacije činile su 2000. godine oko jedne četvrtine svih pohranjenih informacija, 2007. više od 90%,¹⁰ dok je procjena za 2013. godinu oko 98% udjela digitalnih u cjelini globalno pohranjenih informacija.¹¹

Količina nije jedino ključno obilježje velikih količina podataka. Radi se i o raznolikim, različito strukturiranim (ili nestrukturiranim) podacima koji dolaze iz različitih izvora i nastali su u različitim kontekstima, često i usput, kao nusproizvod određenih aktivnosti. Tehnologije velikih količina podataka uspijevaju analitičkim alatima premostiti problem raznolikosti i slabe strukturiranosti i izvući vrijednost iz masovne obrade podataka. To je upravo ono što čini razliku u odnosu na alate za upravljanje bazama jednoliko strukturiranih podataka.

⁷ *Big data: The next frontier for innovation, competition and productivity*. McKinsey Global Institute, 2011. www.mckinsey.com/~ /media/McKinsey/dotcom/Insights%20and%20pubs/MGI/Research/Technology%20and%20Innovation/Big%20Data/MGI_big_data_full_report.ashx (pogledano 27.6. 2014).

⁸ Usp. Loukides, M. What is data science? The future belongs to the companies and people that turn data into products. *O'Reilly Radar*, 2 June 2010. <http://radar.oreilly.com/2010/06/what-is-data-science.html> (pogledano 28.6.2014).

⁹ Mayer-Schönberger, V., Cukier, K., *nav. dj.*, str. 8-10.

¹⁰ Vidi: Hilbert, M., López, P. The World's Technological Capacity to Store, Communicate, and Capture Information. *Science*, vol. 332, no. 6025 (1 April 2011). DOI 10.1126/science.1200970.

¹¹ Mayer-Schönberger, V., Cukier, K., *nav. dj.*, str. 9.

Uz količinu i raznolikost obično se kao treće ključno svojstvo velikih količina podataka naglašava i brzina kojom nastaju, obrađuju, analiziraju i konstantno pristižu u realnom vremenu kako bi se iskoristili za stvaranje i održavanje proizvoda i usluga.¹² Za velike količine podataka iz kojih se stvara nova vrijednost karakteristično je da nastaju u dinamičnom okruženju i da se mogu zahvatiti u realnom vremenu i masovno. No, značajniji aspekt brzine odnosi se na obradu i primjenu u poslovnom smislu: sposobnost brze obrade i analize ogromne količine nestrukturiranih podataka ključni je zahtjev na koji tehnologije velikih količina podataka moraju odgovoriti.¹³

Da bi stvarale novu vrijednost, velike količine podataka „jednako kao i druga tržišna dobra, kao voda ili nafta, moraju teći“.¹⁴ Slobodan protok podataka glavni je cilj regulatornih aktivnosti na područjima prava na ponovno korištenje podataka javnog sektora i zaštite osobnih podataka. Izraz ovih nastojanja je i koncept otvorenih podataka koji su lako dostupni za ponovnu uporabu i ulijevaju se u ekosustav velikih količina podataka kao njegov značajan segment. Glavne značajke otvorenih podataka su:

- dostupnost: podaci su dostupni velikom krugu korisnika,
- strojna čitljivost i obradivost: podaci se mogu prikupljati, prepoznavati, analizirati i obrađivati automatski,
- cijena: pristup i ponovno korištenje su besplatni ili su troškovi minimalni,
- prava: nema bitnih ograničenja prava korištenja, obrade i daljnje distribucije podataka.¹⁵

¹² Ova se tri obilježja obično navode kao tri V (*volume, velocity, variety*), kojima se povremeno dodaje i četvrto (*value*), usp: Exploring Data-Driven Innovation as a New Source of Growth: Mapping the Policy Issues Raised by „Big Data“. *OECD Digital Economy Papers*, No 222. OECD Publishing, 2013, str. 11-12. <http://dx.doi.org/10.1787/5k47zw3fcp43-en> (pogledano 28.6.2014); *Data equity: Unlocking the value of big data, Report for SAS*. Cebr, London 2012, str. 15; Bucholtz, S., Bukowski, M., Śniegocki, A. *Big and Open Data in Europe: A growth engine or a missed opportunity?* Varšava 2014.

¹³ Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*. Groningen: The Sogeti Trend Lab VINT, 2013, str. 7.

¹⁴ *Rethinking Personal Data: Strengthening Trust*. World Economic Forum, May 2012, str. 5. <http://www.weforum.org/reports/rethinking-personal-data-strengthening-trust> (pogledano 20.6.2014).

¹⁵ *Open data: Unlocking innovation and performance with liquid information*. McKinsey Global Institute, 2013, str. 3. http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/open_data_unlocking_innovation_and_performance_with_liquid_information (pogledano 2.7.2014).

Da bi velike količine podataka i otvoreni podaci mogli funkcionirati kao dobra čijim se prometom i uporabom stvara nova vrijednost, kao „gorivo ekonomije podataka“, valja urediti ne samo pitanja poput dostupnosti i prava korištenja u tradicionalnom smislu, nego i pitanje vlasništva nad podacima, trgovanja i prometa podacima te uskladiti različite vrste često međusobno suprotstavljenih prava i interesa u odnosu na podatke. Tako prepoznata ekonomska vrijednost velikih količina podataka s jedne, te lakoća dostupnosti i obradivosti s druge strane, daju novu dimenziju problemu dostupnosti i prava korištenja javnih i privatnih arhiviranih podataka. Iz perspektive inicijativa otvorenih podataka današnji javni arhivi mogu se smatrati zbirkama otvorenih podataka, koje možda nešto lošije stoje prema drugom gore navedenom kriteriju (strojna čitljivost i obradivost).

Obećanja

Tekstovi i rasprave o velikim količinama podataka i otvorenim podacima obiluju obećanjima o rastu, napretku i drugim dobrobitima za kompanije, građane, kupce i društvo u cjelini. Ta se obećanja potkrepljuju primjerima kojima se želi pokazati da nisu isprazna niti pretjerana. Mayer-Schönberger i Cukier u svoje argumente čitatelja uvode izvješćem o praćenju i predviđanju epidemije gripe 2009. godine, osobito osjetljive zbog pojave novog, prijetjećeg soja virusa. Analizom ogromnog broja pojmova u pretraživanju i testiranjem velikog broja algoritama, *Google* je mogao u realnom vremenu detektirati i pratiti širenje epidemije i činio je to puno bolje od javnog zdravstvenog sustava čiji su podaci zaostajali tjedan do dva.¹⁶ Nakon nedavne poplave u Posavini mediji u Hrvatskoj nisu propustili prenijeti vijesti o projektu koji pokazuje kako se obradom velike količine satelitskih, prostornih i hidroloških podataka poplava može predvidjeti ranije i preciznije. U više američkih gradova *predictive policing* i obrada velikih količina podataka, smatra se, doprinose značajnom padu stope kriminaliteta,¹⁷ dok cijene proizvoda padaju zahvaljujući pametnoj analizi velikih količina inače možda beskorisnih transakcijskih podataka.

Ovakvim primjerima želi se pokazati kako ekosustav velikih količina podataka može povećati sposobnost zajednice da odgovori na katastrofe ili prijetnju

¹⁶ Mayer-Schönberger, V., Cukier, K., *nav. dj.*, str. 1-3.

¹⁷ Bloem et al., *nav. dj.*, str. 42-43.

katastrofe, a to je uvijek snažan argument. Ništa manje snažan nije, naravno, niti argument financijskog učinka. Procjene mogućeg učinka velikih količina podataka i otvorenih podataka na gospodarstvo znaju dosta odstupati i nije ih jednostavno uspoređivati, a često i ne mjere isto. Prema jednoj od studija, velike količine podataka pridonijet će rastu BDP-a u Europskoj uniji s oko 1,9% do 2020. godine.¹⁸ Ako se ova procjena nekome čini suviše optimističnom, može pogledati McKinseyevu koja računa s tri do pet tisuća milijardi USD godišnje na globalnoj razini samo od otvorenih podataka.¹⁹ Nešto drukčiji pristup u nizu istraživanja fokusiranih na pojedine niše u segmentu javnih informacija u EU sugerira godišnji učinak reda veličine nekoliko desetaka milijardi za EU27, uz vjerojatnost nekoliko puta većeg agregiranog učinka.²⁰ Bez obzira na ovakve razlike, sumnje u izniman gospodarski i razvojni potencijal velikih količina podataka i otvorenih podataka nema.

Za nekoliko sektora koji su ovdje posebno zanimljivi (trgovina, financije, zdravstvo, marketing, javna uprava i dr.), analitičari i konzultanti rade zasebne analize kao potporu u raspravi o javnim politikama, u donošenju odluka ili definiranju normativnog okvira.²¹ Procjene ovog tipa, čak i kada ih se uzima s većom ili manjom dozom suzdržanosti, vode pretvaranju informacija u resurs u ekonomskom smislu, a time i zahtjevima da se upravljanje njime pravno uredi na odgovarajući način.²² Zahvaljujući analizama ekonomskog učinka pojedinih kategorija podataka, danas možemo govoriti o uvjetima za monetizaciju podataka i na zanimljiv način računati ekonomsku vrijednost podataka u javnom i privatnom sektoru, uključujući i podatke pohranjene u arhivima i drugim sličnim ustanovama.

Vrijednost velikih količina podataka proizlazi velikim dijelom iz sposobnosti predviđanja trendova i ponašanja. Pomoću podataka koje registrira mobilni operater može se dosta pouzdano predvidjeti gdje će se netko nalaziti za 24 sata, mjestimice s

¹⁸ Bucholtz et al., *nav. dj.*, str. 82-86. Predviđanje za Hrvatsku u ovoj studiji odgovara prosjeku za EU.

¹⁹ *Big data: The next frontier for innovation, competition and productivity*, str. 37-63.

²⁰ Usp. Vickery, G. *Review of recent studies on PSI re-use and related market developments*. Paris 2011.

²¹ Usp. Janssen, K. and Hugelier S. Open data as the standard for Europe? A critical analysis of the European Commission's proposal to amend the PSI Directive. *European Journal of Law and Technology*, Vol. 4, No. 3, 2013. Postojeći pravni okvir dostupnosti javnih informacija (propisi o pravu na pristup informacijama, ponovnom korištenju podataka koji nastaju u javnom sektoru i propisi o zaštiti osobnih podataka), jednako kao i načela na kojima se taj okvir temelji dobrim su dijelom uvjetovani ovakvim analizama i procjenama. Osnovna pravila prikupljanja, obrade i prometa osobnim podacima propisana suvremenim zakonodavstvom odgovaraju OECD-ovim Smjernicama iz 1980.

²² O problemu gospodarenja velikim količinama podataka s aspekta međunarodnog prava vidi: Johns, F. The Deluge. *London review of International Law*, vol. 1, no. 1(2013), str. 9-34.

preciznošću do 20 metara.²³ Podaci o prijašnjim kupovinama, pretraživanjima i kretanju internetom koriste se za izradu vrlo preciznih profila kupaca i personalizirani marketing,²⁴ dok se podaci o istovrsnim, ranijim ili simultanim aktivnostima mogu iskoristiti kao test kojim se preciznije predviđa reakcija na novi ili izmijenjeni proizvod ili uslugu. Navodno smo tek na početku mogućnosti, u „ranoj crno-bijeloj fazi socijalne analitike“.²⁵

Velike količine podataka smatraju se generatorom istraživanja. Bez kapaciteta za obradu velikih količina podataka neka istraživanja koja danas smatramo fundamentalnima i obećavajućima, ne bi bila moguća ili ne bi bila ostvarena u mjeri u kojoj jesu. Govori se o novoj paradigmi u znanosti i o kraju doba teorija.²⁶ „Znanstvenici više ne moraju postavljati učene pretpostavke, konstruirati hipoteze i modele i testirati ih eksperimentima zasnovanim na podacima ili na primjerima. Umjesto toga, mogu rudariti cjelokupan skup podataka u potrazi za obrascima koji otkrivaju učinke i tako proizvoditi znanstvene zaključke bez daljnjeg eksperimentiranja.“²⁷ *Data-driven science* izvodi hipoteze i zaključke radije iz podataka negoli iz teorije.²⁸ Obrada velikih količina podataka može dovesti do uočavanja pojava i zaključaka za koje nismo niti pretpostavljali da se mogu tražiti i koje ne bismo uočili kroz suženi horizont prethodno postavljene teorije.²⁹ *Data intensive science* pomiče paradigmu istraživanja s traženja kauzalnosti na traženje korelacije. „Što je najznačajnije, društvo će morati ublažiti svoju zaokupljenost kauzalnošću u zamjenu za jednostavne korelacije: ne znati *zašto*, već samo *što*. Ovo ruši stoljećima utvrđene prakse i postavlja izazov pred naše temeljno razumijevanje načina na koji donosimo

²³ Domenico, M. De, Lima, A., Musolesi, M. *Interdependence and Predictability of Human Mobility and Social Interactions*. 2012. <http://www.cs.bham.ac.uk/~musolesm/papers/mdc12.pdf> (pogledano 3.7.2014).

²⁴ Usp. Duhigg, Ch. How Companies Learn Your Secrets. *The New York Times*, 16.2.2012. http://www.nytimes.com/2012/02/19/magazine/shopping-habits.html?pagewanted=1&_r=2&hp&_r=2 (pogledano 30.6.2014).

²⁵ Usp. Bloem et al., *nav. dj.*, str. 92.

²⁶ Anderson, Ch. The End of Theory: The Data Deluge Makes the Scientific Method Obsolete. *Wired*, June 23, 2008. http://www.wired.com/science/discoveries/magazine/16-07/pb_theory (pogledano 3.7.2014).

²⁷ Prensky, M. H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom. *Innovate* 5 (2009). <http://www.wisdompage.com/Prensky01.html> (pogledano 25.6.2014).

²⁸ Kitchin, R. Big data, new epistemologies and paradigm shifts. *Big Data & Society* 2014:1, str. 5-6. <http://bds.sagepub.com/content/1/1/2053951714528481> (pogledano 7.7.2014).

²⁹ Dyche, J. Big data „Eureka!“ Don't Just Happen. *Harvard Business Review Blog*, November 20, 2012. http://blogs.hbr.org/cs/2012/11/eureka_doesnt_just_happen.html (pogledano 7.7.2014).

odluke i razumijemo realnost.³⁰ Postoje, naravno, i drukčija mišljenja, koja logiku ili retoriku istraživanja velikih količina podataka, barem u dijelu koji obećava „novu paradigmu“ u istraživanjima, smatraju zavodljivim pomodnim trendom koji je posljedica uglavnom „povećanog kapaciteta za pohranu podataka, a ne superiorne metode koja će osigurati korisno znanje“.³¹

Izazovi

Obećavajuće projekcije iz mnogih studija o ekonomiji velikih količina podataka prate i suzdržaniji stavovi. Velike količine podataka pokazuju pažnje vrijedan kapacitet za povećanje inovativnosti, produktivnosti i konkurentnosti, ali „uvjerljivi dokazi za to još nisu očiti“.³² Dosta toga o čemu se govori za većinu organizacija tek se treba potvrditi. Još uvijek nema jasnih modela koji bi se mogli preporučiti kao primjeri dobre prakse zreli da postanu trend koji se slijedi: prije je možda riječ o zanimljivim primjerima moguće prakse koja je još u razvoju. I u pogledu mogućeg učinka ekonomije velikih količina podataka kao novog resursa postoje dvojbe, budući da širenje tržišta oslobađanjem resursa ne mora uvijek imati pozitivan učinak, što se ponekad dogodi i s prirodnim resursima.³³

Ekosustav velikih količina podataka još je u razvoju i traži dosta ulaganja u infrastrukturu, podatke, analitičke modele i alate te u pravni i poslovni okvir nužan za održivo poslovanje. Pri tome plodovi nekih od potrebnih ulaganja ostaju u neodređenoj budućnosti i nisu izravno povezani s ulaganjima. Jedan od boljih primjera su tzv. otvoreni javni podaci. To bi trebali biti dobro strukturirani cjeloviti skupovi podataka iz javnog sektora, u elektroničkom obliku pogodnom za automatiziranu obradu i svima dostupni za ponovnu uporabu. Stvaranje ovakvih podataka predstavlja zahtjev za upravitelje podataka i dodatne zahtjeve na razini sustava u pogledu normiranja i osiguranja interoperabilnosti. Javne politike koje se materijaliziraju u programima i propisima o pravu na pristup informacijama i njihovo ponovno korištenje, o zaštiti privatnosti i o otvorenim podacima jedan su od napora

³⁰ Mayer-Schönberger, V., Cukier, K., *nav. dj.*, str. 7.

³¹ Bollier, D. *The Promise and Peril of Big Data*. Washington DC: The Aspen Institute, 2010, str. 14.

³² Bloem, J. et al. *Big Social: Predicting behaviour with Big Data*. Groningen : The Sogeti Trend Lab VINT, 2012, str. 5.

³³ Usp: Johns, F., *nav. dj.*, str. 13.

čiji je primarni cilj izgradnja infrastrukture za ekonomiju velikih količina podataka i predstavljaju javnu investiciju u obećane dobrobiti.³⁴ Sličnu dimenziju imaju i pojedine inicijative u sektoru kulture kojima se nastoje stvoriti veći repozitoriji otvorenih podataka dostupnih za rudarenje i ponovnu uporabu.

Jedna specifična osobina velikih količina podataka jest to što ih stvara mnoštvo pojedinaca i uređaja, u mnoštvu transakcija koje pojedinačno većinom stvaraju vrlo malo podataka. Veličinu stvara mnoštvo pojedinaca i uređaja koji stvaraju podatke.³⁵ Podaci nastaju u različitim kontekstima i pripadaju raznim osobama koje mogu imati svoje specifične interese. S druge strane, ovakve podatke agregira i obrađuje znatno malobrojnija skupina korisnika dalje od pogleda javnosti i onih na koje se podaci odnose - svojevrsan „paradoks transparentnosti“ u kojem odnosi među zainteresiranim stranama mogu ostati nedorečeni, a pitanje pravila i nadzora nejasno.³⁶

Najviše i najčešće raspravljani problem vezan uz velike količine podataka sigurno je pitanje privatnosti i zaštite osobnih podataka. O njemu će u ovom radu biti više riječi kasnije u poglavlju o dostupnosti i pravima na podatke. Ovdje valja skrenuti pozornost samo na ono što po mišljenju mnogih pitanje privatnosti čini kritičnim izazovom za ekonomiju velikih količina podataka. Ona se, naime, dobrim dijelom zasniva upravo na osobnim podacima i njihovoj obradi. Veća ograničenja u korištenju osobnih podataka, makar i radi zaštite privatnosti kao jednog od temeljnih ljudskih

³⁴ Navodima ove vrste obiluju, na primjer, obrazloženja uz tekstove prijedloga uredbi i direktiva EU o dostupnosti i zaštiti pojedinih kategorija podataka (usp. *Proposal for a Regulation of The European parliament and of The Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data protection Regulation) COM(2012) 11 final*). Vidi i: Tinhold, D. *The Open Data Economy: Unlocking Economic Value by Opening Government and Public Data*. Capgemini Consulting, 2013; Bradley, J. *Internet of Everything (IoE): Top 10 Insights from Cisco's IoE Value at Stake Analysis for the Public Sector*. 2013. http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/IoE/IoE-VAS_Public-Sector_Top-10-Insights.pdf (pogledano 7.7.2014).

³⁵ Prema jednoj od analiza, na internet je u 2013. godini bilo spojeno između 10 i 15 milijardi uređaja, generatora podataka, što je manje od 1% svih „povezivih“ stvari (vidi: Evans, D. *The Internet of Everything: How More Relevant and Valuable Connections Will Change the World*. 2013. <http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/innov/IoE.pdf> (pogledano 7.7.2014). Jedna druga procjena iz 2010. godine, govori da će u 2015. godini broj uređaja povezanih na internet prijeći tisuću milijardi (vidi: King, R. IBM panel discusses tackling big data storage as problem escalates. smartplanet, September 2011, <http://www.smartplanet.com/blog/smart-takes/ibm-panel-discusses-tackling-big-data-storage-as-problem-escalates/> (pogledano 7.7.2014).

³⁶ Usp. Richards, B. M., King, J. H. Three Paradoxes of Big Data. 66 *Stanford Law Review Online* 41 (2013), str. 42-43. <http://stanfordlawreview.org/online/privacy-and-big-data/three-paradoxes-big-data66STAN.L-REV-ONLINE41> (pogledano 20.6.2014).

prava, osjetno bi smanjila opseg internet ekonomije.³⁷ Nešto što mnogi doživljavaju kao prvenstveno ljudsko pravo sada postaje i varijabla ekonomije. Pravila za osobne podatke i njihovu obradu ne smiju biti takva da onemoguću poslovanje. No, nije sigurno da postojeći pravni mehanizmi zaštite privatnosti, izbaždareni kao instrument zaštite ljudskih prava, mogu dobro funkcionirati u tekućim procesima masovne obrade osobnih podataka: ako bi se svakoga pojedinačno pitalo smije li se iskoristiti njegov trag u pretraživanju za stvaranje novog proizvoda ili usluge i tako svaki put kada se iz podataka pokušava izvući nešto novo, mnogi obećavajući primjeri, poput onog o Googleovu praćenju epidemije gripe, ne bi bili mogući. Trenutno najzanimljivije pitanje u pravnoj struci koja se bavi problemom privatnosti jest treba li se, u kontekstu ekonomije velikih podataka, privatnost redefinirati kao roba.³⁸ Da se to može lako urediti, nije upitno. S druge pak strane, „privatnost i povjerenje su životna tekućina digitalnog poslovanja“, što dokazuju i primjeri kraha digitalnih poslovnih pothvata u kojima je kompromitirana privatnost kupaca.³⁹

„Dobar dio entuzijazma koji okružuje *bigdata* potječe od predodžbe da oni nude lagan pristup masivnim količinama podataka.“⁴⁰ Pri tome se misli na lagan pristup bilo kojoj kompaniji ili istraživaču koji ima ideju o tome za što bi koristio podatke. Pravu korist od velikih količina podataka ostvaruju, međutim, kompanije koje stoje iza informacijskih sustava u kojima se podaci stvaraju ili agregiraju. Neke od njih omogućuju pristup svojim podacima putem API-ja, no u praksi je to uvijek kontroliran pristup ograničenom skupu podataka. Korištenje velikih količina podataka podrazumijeva i softverske alate za analizu podataka. Neki smatraju da dostupnost podataka i alata za njihovu analizu stvara novu „digitalnu podjelu“ u kojoj dolazi do raslojavanja na tri klase sudionika u „društvu velikih podataka“: jednu grupu čine oni koji stvaraju podatke, i to je manje-više svatko, u drugoj su oni koji raspolažu sredstvima za prikupljanje podataka, dok su u trećoj, najmalobrojnijoj grupi oni koji raspolažu ekspertizom za analizu podataka.⁴¹ Upravo su pripadnici ove

³⁷ Usp: *Rethinking Personal Data* ..., str. 8.

³⁸ Literatura o ovome je obimna. Dobar pregled daje Jerome, J. W. *Buying and Selling Privacy: Big Data's Different Burdens and Benefits*. 66 *Stanford Law Review Online* 47(2013).

³⁹ Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*, str. 136.

⁴⁰ Boyd, D., Crawford, K. Critical Questions for Big Data. *Information, Communication & Society* 15:5 (2012), str. 673.

⁴¹ Manovich, L. Trending: the promises and the challenges of big social data. *Debates in the Digital Humanities* (ed. M.K. Gold), Minneapolis, 2011. <ftp://121.171.90.140/big.data/%EB%B9%85%EB%8D%B0%EC%9D%B4%ED%84%B02_20131024_sunup/Manovich_trending_paper.pdf> (pogledano 2.7.2014).

najmalobrojnije grupe oni koji imaju najviše utjecaja na to kako će se velike količine podataka koristiti. S druge strane, ako se podaci smatraju značajnim resursom koji će utjecati na ekonomiju 21. stoljeća, može se postaviti pitanje o vlasništvu nad podacima i pravima iskorištavanja i distribucije odnosno o nekoj vrsti suvereniteta nad podacima, kao što je slučaj s prirodnim resursima.⁴²

Povjerenje u kvalitete velikih količina podataka nije bezrezervno. Nasuprot entuzijazmu i obećanjima „evangelista“ velikih podataka stoje skepsa i uvjerenje da se oko velikih količina podataka naveliko pretjeruje i da se „previda druga strana jednakosti, osobito privatnost pojedinaca [pitanje] identiteta i kontrole moći“.⁴³ Moć velikih količina podataka je u prvom redu „moć da se informacije koriste da se potiče, nagovara, utječe i čak ograničava naše identitete.“⁴⁴ Digitalni identiteti i njihova ponašanja u digitalnom svijetu proizvedeni su u određenom kontekstu i s određenim namjerama i ne treba ih smatrati adekvatnom zamjenom za stvarne identitete. Izvučeni iz konteksta, veliki podaci gube značenje. Kontekst je pak „teško interpretirati u velikim razmjerima i još teže očuvati kada se podaci reduciraju da bi se uklopili u model“.⁴⁵ Obrada velikih količina podataka često se svodi na njihovo čišćenje da bi se dobila manja količina korisnih podataka. Tu se stvara potreba za posrednicima gdje je možda ne bi bilo, jer „što je veće obilje [podataka], to je veća potreba za posredovanjem“.⁴⁶ Kao i drugdje, u poslu s velikim količinama očiti su dobici na pojedinim stranama, no nema suglasja o ukupnom učinku.

II. PRIVATNOST

Riječ „privatnost“ spada među one koje se intuitivno lako razumiju i koriste, no teško ih je definirati precizno na način koji će obuhvatiti širok spektar značenja koja je prate. „Koncept privatnosti teško je definirati jer je zamorno neodređen i nepostojan i često mu različiti ljudi daju izrazito različita značenja. Dijelom je to stoga što je privatnost pojam koji djeluje emotivno i obuhvaća mnoštvo različitih 'prava', od kojih su neka međusobno povezana, a druga naizgled nepovezana ili

⁴² Johns, F., *nav. dj.*, str. 13-14.

⁴³ Richards, B. M., King, J. H., *nav. dj.*, str. 45.

⁴⁴ Isto, str. 44.

⁴⁵ Boyd, D., Crawford, K., *nav. dj.*, str. 671.

⁴⁶ Bollier, D., *nav. dj.*, str. 16.

nekonzistentna⁴⁷ Granice privatnosti su rastezljive, a sadržaj podliježe različitim interesima i pogledima, rasprava o njoj priziva emotivne konotacije, što otežava precizno pravno definiranje pojma. Ovisno o kontekstu i stajalištima zainteresiranih strana, može obuhvaćati svašta i ništa jasno određeno.⁴⁸

Što je privatnost?

U osnovi postoje dva stava prema konceptu privatnosti kao polazištu za pravno uređenje prava na privatnost. Neki smatraju da ovaj koncept nije niti potreban da bi se zaštitila prava koja se njime žele štititi te da su sva takva specifična prava pokrivena drugim područjima prava, poput prava vlasništva i ljudskih prava. Prema ovim mišljenjima, pravo na privatnost je zajednički naziv za skup raznovrsnih prava čija je zaštita već uređena u pravnom sustavu.⁴⁹

Jedna od poznatijih redukcionističkih analiza prava na privatnost vjerojatno je ona Judith J. Thomson.⁵⁰ U nizu hipotetičkih primjera mogućih povreda prava na privatnost ona nastoji pokazati da u svakom takvom primjeru postoji drugo pravo koje je povrijeđeno. Ako slučajni prolaznik čuje povjerljiv privatni razgovor dviju osoba, neće se smatrati krivim za povredu njihova prava na privatnost, iako je došao u posjed osobnih podataka za koje je očito da osobe u razgovoru nikako ne žele da drugi saznaju za njih. S druge strane, ako netko postavi prislušnu opremu da bi prisluškivao tuđe privatne razgovore, smatrat će se krivim bez obzira na to je li došao do osobnih podataka ili je čuo samo podatke koji nisu osobni ili nije čuo baš ništa. U svim ovakvim slučajevima povreda prava odnosi se prvenstveno na uznemiravanje,

⁴⁷ Miller, A. R. *The Assault on Privacy: Computers, Data Banks, and Dossiers*. The University of Michigan Press, 1971, str. 25. <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015003835124;view=1up;seq=15> (pogledano 10.7.2014).

⁴⁸ Usp. Solove, D. J. A Taxonomy of Privacy. *University of Pennsylvania Law Review* 154 (2006), str. 479-480.

⁴⁹ Ovaj se pristup obično naziva redukcionističkim, budući da pravo na privatnost svodi na druga prava. Drugi pristup, prema kojem je pravo na privatnost samosvojno pravo koje se ne može svesti na druga prava, naziva se „distinktivističkim“ ili „koherentističkim“ (usp. Schoeman, F. *Privacy: philosophical dimensions of the literature. Philosophical Dimensions of Privacy: An Antology*. Cambridge, 1984, str. 1-33).

⁵⁰ Thomson, J. J. The Right to Privacy. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 4, No. 4. (Summer, 1975), str. 295-314. <http://www.eecs.harvard.edu/cs199r/readings/thomson1975.pdf> (pogledano 10.7.2014).

povredu prava vlasništva, slobode ili nekog drugog prava. Thomson zaključuje da u klasteru prava na privatnost nema nijednog prava koje nije u nekom drugom takvom klasteru i da se stoga o pravu na privatnost može govoriti tek kao o „izvedenom“ pravu. U slučaju dvojbe je li negdje povrijeđeno pravo na privatnost, preporučuje provjeriti je li istovremeno povrijeđeno i neko drugo pravo: ako to nije slučaj, vjerojatno nema nikakve povrede prava.⁵¹

Druga osnova za problematiziranje prava na privatnost nalazi se u negativnim pojavama unutar sfere privatnosti. Privatnost može biti i dobar okvir za deprivaciju drugih i pojedine oblike represije. Tipični su primjeri nasilje u obitelji, ograničenje prava i degradacija položaja žena u javnoj i privatnoj sferi te zatvaranje problema manjinskih prava, o kakvoj god se manjini radilo, u sferu privatnosti.⁵² Ovakvi primjeri pokazuju koliko je povlačenje granice između javnog i privatnog osjetljivo i podložno promjenljivim pogledima i društvenim vrijednostima. Što se tiče rasprave o samom konceptu privatnosti, pokazuju i u kojoj mjeri pravo na privatnost oblikuju druga prava i vrijednosti. Sadržaj toga prava mijenja se tijekom vremena: neka ponašanja koja danas pripadaju sferi prava na privatnost donedavno su bila kažnjiva i u liberalnijim zakonodavstvima, a neka koja su donedavno bila sasvim privatne naravi, danas su kažnjiva. Ponašanja koja su društveno prihvatljiva mogu ostati u sferi

⁵¹ Tradicija dekonstrukcije prava na privatnost u SAD-u dosta je snažna, utjecajna i utemeljena na detaljnoj analizi sudske prakse. Thomson svoj rad zaključuje navodom iz članka F. Davisa, *What Do We Mean by 'Right to Privacy'?*, *South Dakota Law Review*, 1959, u kojem on zaključuje da je logično smatrati da „koncept prava na privatnost ponajprije nije nikada bio potreban i da čitava njegova povijest pokazuje kako dobronamjerni, ali nestrpljivi profesori mogu poremetiti normalan razvoj zakonodavstva gurajući ga suviše snažno“. Iz istog razdoblja potječe utjecajna i u sudskoj praksi snažno utemeljena analiza W. L. Prossera, koji povrede prava na privatnost raščlanjuje na četiri vrste povrede prava koje su tek u labavoj vezi i ne traže objedinjujući koncept prava na privatnost (Prosser, W. L. *Privacy*, *California Law Review* 48 (1960), str. 383-423). http://www.californialawreview.org/assets/pdfs/misc/prosser_privacy.pdf (pogledano 15.7.2014). Za Prosserov pristup navodi se da je koristio sudskoj praksi i općenito konzistentnijem pristupu zaštiti prava na privatnost (usp. Schwartz, P. M., Peifer, K. *Prosser's Privacy and the German Right of Personality: Are Four Privacy Torts Better than One Unitary Concept*, *California Law Review* 98 (2010), str. 1925-1987. <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol98/iss6/6> (pogledano 15.7.2014). Prosserov pristup slijedi i novijim okolnostima prilagodava D. J. Solove. *A Taxonomy of Privacy*, *University of Pennsylvania Law Review*, 154 (2006), str. 477-560. Ovi autori, izgleda, dijele stav da ne treba uvoditi novo pravo ako se svi slučajevi spora daju riješiti pozivanjem na postojeća prava. Iz njihove perspektive, pravo na privatnost je lijep, ali nepotreban dodatak.

⁵² Usp. MacKinnon, C. *Towards a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press, 1989. http://occupytampa.org/files/tristan/introfem/final/Catharine_A._MacKinnon_Toward_a_Feminist_Theory_of_the_State_1991.pdf (pogledano 7.7.2014).

privatnosti, dok se ponašanja koja društvo ne prihvaća ne mogu pozvati na pravo na privatnost.⁵³

U proteklih dvadesetak godina najviše primjedbi na „koherentistički“ pristup pravu na privatnost potječe iz stava da je takav pristup u današnjim uvjetima, u poplavi osobnih podataka posvuda oko nas i u ekonomiji velikih količina podataka, jednostavno neučinkovit. Pitanje osobnih podataka može se promatrati odvojeno od ostalih mogućih aspekata privatnosti i bolje urediti u okviru prava vlasništva. Istina, pravo vlasništva nad vlastitim osobnim podacima, jednako kao i vlasništvo nad podacima kao takvima općenito, možda nije osobito utemeljeno u pravnoj tradiciji, iako ima ustaljenih pravnih instrumenata za zaštitu osobnih interesa koji bi bili povrijeđeni zloporabom ili objavljivanjem osobnih podataka.⁵⁴ Međutim, vrlo je lako intuitivno razmišljati o pravu osobe na podatke o sebi kao o vlasničkom pravu. Uglavnom se podrazumijeva da bi osoba trebala imati utjecaja na to što se radi s podacima o njoj, pa zašto ne iskoristiti mehanizme koje nudi pravo vlasništva. U utjecajnom radu o ovoj temi Laudon se zalaže za uspostavu nacionalnog tržišta osobnih podataka pod nadzorom regulatorne agencije, smatrajući da bi takav model mogao samo pridonijeti zaštiti osobnih podataka, a raspodjelu koristi od osobnih podataka učiniti pravednijom.⁵⁵ Ovaj je korak, prema njemu, nužan zbog „stalne erozije privatnosti koju izazivaju tehnološke promjene, snaga institucija i sve više zastarjela pravna osnova za zaštitu privatnosti“. U ovakvom načinu razmišljanja privatnost jest moralno pravo pojedinca i društvena vrijednost, ali isto tako i svakodnevna praksa, realnost odvojena od moralnih zahtjeva i političkih stavova, pa se treba promatrati odvojeno.⁵⁶

Na potrebu za posebnim uređenjem prava na osobne podatke upućuje i to što unatoč razvoju prava i novim propisima koji ga uređuju građani osjećaju da im se privatnost umanjuje. Laudon ne smatra da bi uspostava reguliranog tržišta osobnih podataka značila „prodaju“ temeljnog ljudskog prava, jer se ionako velike količine osobnih podataka prikupljaju i komercijalno koriste izvan domaćaja osoba čiji su to podaci. Uvođenje reguliranog tržišta osnažilo bi položaj pojedinaca na tržištu koje

⁵³ Westin, A. F. Social and Political Dimensions of Privacy. *Journal of Social Issues*, Vol. 59, No. 2 (2003). <http://www.privacysummersymposium.com/reading/westin.pdf> (pogledano 15.7.2014).

⁵⁴ Usp. Samuelson, P. Privacy As Intellectual property? *Stanford Law Review*, 52, str. 1130. http://cyber.law.harvard.edu/ilaw/Contract/Samuelson_Full.html (pogledano 1.7.2014).

⁵⁵ Laudon, K. C. Markets and Privacy. *Communications of the ACM* 39, 9, str. 92-104. <http://www.eecs.harvard.edu/cs199r/readings/laudon.pdf> (pogledano 7.7.2014).

⁵⁶ Isto, str. 93.

ionako već postoji,⁵⁷ na sličan način na koji to čine udruge za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava.⁵⁸

Redukcionistički pristupi problemu privatnosti i prijedlozi da se osobni podaci štite prvenstveno instrumentima prava vlasništva ne udovoljavaju, međutim, respektu i emotivnoj snazi pojma privatnosti niti njegovoj sve čvršćoj povezanosti s drugim snažnim pojmovima, kao što su sloboda ili dignitet osobe. Pogled na privatnost kao jedan od stupova civiliziranog društva i imanentno svojstvo autonomnog subjekta u prosvjetiteljskom smislu ima dugu i snažnu tradiciju te je mnogima ovakav značaj privatnosti nespojiv s idejom o trgovanju osobnim podacima.⁵⁹

Katalozi argumenata za pravo na privatnost kao specifično ljudsko pravo razmjerno su konzistentni, bez obzira na to što se koji put ističu individualni, a koji put socijalni ili politički aspekti ovako zamišljenog prava. Warren i Brandeis svoj utjecajni članak 1890. pišu potaknuti širenjem žutog tiska i nove (fotografske) tehnologije koji lošu naviku ogovaranja pretvaraju u industriju.⁶⁰ Na prvi pogled su usredotočeni na pitanje povrede digniteta i interesa osobe, no ne propuštaju ukazati i na socijalni aspekt privatnosti: „slabljenje društvenih normi i moralnosti“, „izokretanje razmjerne važnosti stvari“ i „trivijalnost koja uništava“. ⁶¹ Na sličnu gestu, uz razumljive razlike, nailazi se i u brojnim novijim raspravama o pravu na privatnost, kumulirajući nekoliko aspekata privatnosti vezanih uz pravo na osobne podatke.⁶²

⁵⁷ Isto, str. 101-102.

⁵⁸ O potrebi za uređenjem tržišta osobnih podataka raspravljaju i javne politike na području zaštite osobnih podataka kojima nisu strana rješenja zasnovana na osobnom vlasništvu nad podacima ili barem nekim elementima vlasništva; usp. Cavoukian, A. *Privacy as a Fundamental Human Right vs. An Economic Right: An Attempt at Conciliation*. Information and Privacy Commissioner, Ontario, 1999. O otvorenosti propisa Europske unije rješenjima koja uključuju elemente osobnog vlasništva nad podacima vidi: Prins, When personal data, behaviour and virtual identities become a commodity: Would a property rights approach matter? *SCRIPT-ed* vol 3, issue 4 (2006), str. 282, 287-291.

⁵⁹ Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*, str. 154-155.

⁶⁰ Warren, S. W., Brandeis, L. D. The Right of Privacy, *4Harvard Law Review*, 193 (1890). <http://faculty.uml.edu/sghallagher/Brandeisprivacy.htm> (pogledano 27.6.2014).

⁶¹ Da se ne radi tek o nesuvremenom moraliziranju na koje više ne obraća pažnja, pokazuju zabrinutosti i retorika koje danas često prate rasprave o društvenim mrežama, *cyberbullyingu* i sl.

⁶² Usp. Westin, *nav. dj.*; Solove, *nav. dj.*; Post, R. C. The Social Foundations of Privacy: Community and Self in the Common Law Tort. *Faculty Scholarship Series*. Paper 211 (1989). http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/211 (pogledano 9.7.2014).

Prvi je osobni aspekt prava na privatnost ili vrijednost privatnosti za pojedinca. Nitko ne dvoji u psihičku potrebu za nekom vrstom privatnosti i balansom između potrebe za privatnošću i potrebe za komunikacijom s drugim ljudima (i institucijama), koja podrazumijeva otkrivanje nekih osobnih podataka. Uz ovaj se aspekt vežu vrijednosti poput slobode, integriteta i dostojanstva osobe, kvalitete života u zajednici, psihičkog zdravlja, ali i sposobnosti osobe za određene uloge u zajednici.⁶³ Vrijednosti individualnog aspekta prava na privatnost rado se naglašavaju u političkim dokumentima i inicijativama na području prava na privatnost.

Politički aspekti prava na privatnost vidljivi su praktički u svakoj raspravi o zakonodavnim inicijativama na ovom području i posebno kada je u pitanju interferencija između vlasti i građana. U *Assault on Privacy* Miller 1971. godine na jednom mjestu spominje namjeru Komunističke partije Kine da registrira i nadzire svako kućanstvo te razmišlja o tome da bi i u SAD-u jednoga dana tehnologija mogla dovesti do toga da se pojavi sličan disbalans između vlasti i građana.⁶⁴ Četrdesetak godina kasnije, u svojevrsnoj recenziji ove knjige s odmakom, Millerova upozorenja ilustriraju se brojnim primjerima zbirke osobnih podataka u javnom i privatnom sektoru i voljom da ih se iskoristi, podjednako i u javnom i u privatnom sektoru, koji u najboljem slučaju odgovaraju onome čega se Miller pribojavao.⁶⁵ Uznemirenost zbog prijetjećeg razvoja u smjeru orwellovskog „društva pod nadzorom“, hranjenog „rastućom količinom digitalnih otisaka koje ostavljamo iza sebe“ i sveprisutnom upotrebom tehnologija za nadzor, postala je općim mjestom rasprava. Među stvarima koje izazivaju zabrinutost osobito mjesto ima „izmijenjena priroda presumpcije o nedužnosti“, koja vlastima omogućuje masovno prikupljanje i obradu osobnih podataka radi sigurnosti, neovisno o tome jesu li osobe čiji se podaci prikupljaju, na bilo koji način povezane s bilo čime što bi moglo biti sigurnosno pitanje.⁶⁶

Sljedeći aspekt privatnosti koji se naglašava polazi od pretpostavke da se ona treba razumjeti ponajprije kao čimbenik socioekonomske strukture društva, a ne kao svojstvo „atomističke“ osobe. Privatnost nije samo niti prvenstveno volja za

⁶³ Westin, *nav. dj.*, str. 5-6.

⁶⁴ Miller, *nav. dj.*, str. 205.

⁶⁵ Kozinski, A., Grace, S. The (Continued) Assault on Privacy: A Timely Booke Review Forty Years in the Making. *Oregon Law Review*, vol 90, issue 4 (2012), str. 1133-1145. <http://law.uoregon.edu/org/olr/volumes/90/4/docs/Kozinski.pdf> (pogledano 3.7.2014).

⁶⁶ Usp. Galetta, A. The changing nature of the presumption of innocence in today's surveillance societies: rewrite human rights or regulate the use of surveillance technologies? *European Journal of Law and Technology*, Vol. 4, No. 2 (2013). <http://ejlt.org/article/view/221/377> (pogledano 3.7.2014).

odvojenosti i slobodom od drugih, niti općenito političko ili pravno pitanje, već neka vrsta presjeka ili proizvoda dinamike odnosa u društvu i vrijednosnih sustava koje ti odnosi proizvode. U ovom kontekstu može se definirati kao „sposobnost da se pregovara o društvenim odnosima kontrolom pristupa osobnim podacima.“ „Kako zakoni, politike i tehnološka rješenja sve više mijenjaju odnose ljudi s institucijama društva, osobna privatnost susreće se s novim izazovima i novim prilikama.“⁶⁷ Koncept privatnosti i shvaćanje prava na privatnost uvjetovani su kulturom, vremenom i trenutnim postavom pitanja koja ih dotiču i odatle šarolikost u pristupima.⁶⁸ Polazeći od ovakvog zaključka može se govoriti i o „sudbini“ privatnosti koju joj nose društvene i tehnološke promjene. Koncepti privatnosti mogu lako postati anakroni. Postoje stavovi da smo ušli u razdoblje koje ne pogoduje privatnosti kakvu smo naučili zamišljati i željeti.⁶⁹

S druge strane, to ne mora značiti da se ne mogu tražiti prepoznatljivi obrasci ili postojani analitički pojmovi. Jedan od takvih je pojam autonomije koji privatnost gleda kroz razinu dogovorene ili postignute autonomije pojedinaca (i organizacija) u društvu.⁷⁰ U ovom kontekstu privatnost se može smatrati „načinom organizacije društva“, a ne tek odvajanjem i slobodom od drugih ili jednostavnom voljom za posjedovanjem; ne proizlazi iz prirode pojedinca neovisne o društvenom kontekstu, već iz dinamike odnosa u društvu i vrijednosnog sustava koji tu dinamiku opravdava i koji podliježe promjenama, ne tražeći pritom da se mijenja sadržaj „prirode“ pojedinca. Da se radi o konstruktu koji proizlazi iz društvenih odnosa povremeno se pokušava pokazati razlikama u statusu i zaštiti privatnosti osoba iz različitih slojeva društva i različitog imovinskog stanja: nekoj vrsti „klasnih razlika“ u pravu na privatnost ili „izuzeću zbog siromaštva“.⁷¹

⁶⁷ Agre, P.E., Rotenberg, M. *Technology and Privacy: The New Landscape*. 1997. <http://polaris.gseis.ucla.edu/pagre/landscape.html> (pogledano 3.7.2014).

⁶⁸ Zaključci ovog tipa inače lako vode u neku vrstu redukcionističkog pristupa (usp. Solove, D. J. *Understanding Privacy*. Harvard University Press, 2008).

⁶⁹ Usp. Post. R.C. The Social Foundations of Privacy: Community and Self in the Common Law Tort. *Faculty Scholarship Series*. Paper 211. http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/211 (pogledano 3.7.2014).

⁷⁰ Zanimljiva varijanta ovog pristupa na privatnost gleda u kontekstu volje za privatnim posjedom i posjedovanjem kao jamcem osobne autonomije. Usp. Hirschleifer, J. Privacy: Its Origin, Function, and Future. *Journal of Legal Studies*, Vol. 9, No. 4 (1980), str. 649-664. <http://www.econ.ucla.edu/workingpapers/wp166> (pogledano 29.6.2014).

⁷¹ Vidi Jerome, J. W., *nav. dj.*, str. 50-51. Izraz „poverty exception“ potječe iz rada Christophera Slobogina, The Poverty Exception to the Fourth Amendment. *55 Florida Law Review* 391 (January, 2003). <http://latcrit.org/media/medialibrary/2013/09/15lcvi4rslslobogin.pdf> (pogledano 12.7.2014).

Dobar kandidat za dominantan aspekt privatnosti danas je i koncept privatnosti kao vrijednosti koja se stvara u slobodnoj razmjeni dobara. Da bi se ovaj koncept mogao oblikovati na prihvatljiv način treba najprije privatnost pobliže definirati, otprilike kao pravo osobe da slobodno odlučuje o tome kome će, kada, u koju svrhu i pod kojim uvjetima njezini osobni podaci biti dostupni, isključujući druge vrijednosti i prava, poput prava ne biti zlostavljan, uznemiravan ili sramoćen, prava na nemiješanje u privatni život, nepovredivosti doma, pošte i slično, i ostavljajući te zloporabe i dileme drugim područjima prava. Prava u odnosu na osobne podatke potrebno je očistiti od primjesa općih društvenih i moralnih vrijednosti. „Ekonomika teorija ne sadrži normativne pretpostavke o privatnosti kao društvenoj vrijednosti. Koju će vrijednost privatnost imati za pojedince, odlučit će preferencije svake pojedine osobe.“⁷² U odnosu na normativni pristup, u kojem država propisuje tko što može raditi s nečijim osobnim podacima, razlika je u tome da svatko autonomno odlučuje o uporabi svojih osobnih podataka, a ne odlučuje jedan autoritet za sve. Jedan od argumenata ovakvog vlasničkog pristupa zaštititi osobnih podataka jest i taj da se time proširuju osobna prava prenoseći autoritet s regulatora na pojedinca, a vlasništvo s posjednika, najčešće neke kompanije ili države, na osobu o čijim se osobnim podacima radi.⁷³ Režim zaštite osobnih podataka uspostavljen *Direktivom o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka*⁷⁴ ne govori o pravu vlasništva, no u osnovi odgovara ovom konceptu prava na privatnost, s izuzetkom osobnih podataka koje prikupljaju i obrađuju javne službe i uz nešto više sklonosti onima koji obrađuju osobne podatke u odnosu na osobe čiji su to podaci.⁷⁵

⁷² Cavoukian, *nav. dj.*, str. 14.

⁷³ Usp. Sholtz, P. Economics of Personal Information Exchange. *First Monday*, vol. 5, number 9 (2000). <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/787/696#s5> (pogledano 3.7.2014).

⁷⁴ Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 24. listopada 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046&from=HR> (pogledano 23.6.2014).

⁷⁵ O smjeru u koje se razvija europsko zakonodavstvo na području zaštite osobnih podataka vidi: Hornung, G. A General Data Protection REgulation for Europe? Light and Shade in the Commission's draft of 25 January 2012. *Script-ed*, vol. 9, issue 1 (2012). <http://script-ed.org/?p=406> (pogledano 25.6.2014); Prins, *nav. dj.*, str. 288-291.

Tenzije koje proizvode različiti koncepti privatnosti

Potraga za ravnotežom između rizika od povrede privatnosti kao ljudskog prava i dobrobiti koju može stvoriti ekonomija velikih količina podataka ponekad se smatra jednim od ključnih izazova za suvremene javne politike.⁷⁶ Postoje, međutim, ozbiljne dvojbe oko toga mogu li uvriježeni koncept privatnosti kao temeljnog, neotuđivog ljudskog prava, u bilo kojoj od spomenutih inačica, i postojeći pravni mehanizmi zaštite takvog prava poslužiti kao osnova za uspostavu ravnoteže koja se traži. Već na načelnoj razini postavlja se pitanje može li se, ili barem je li primjereno iz perspektive koncepta temeljnih ljudskih prava, privatnost staviti na tržište ili, gledano s druge strane, kakav okvir za zaštitu privatnosti, i pratećih vrijednosti poput dostojanstva i ugleda može učinkovito djelovati unutar obrazaca gospodarske aktivnosti.⁷⁷

Prva primjedba na koju nailazi koncept privatnosti kao neotuđivog prava, koje „prirodno“ pripada svakom pojedincu i u osnovi znači pravo da te drugi puste na miru,⁷⁸ jest da taj model nije primjenljiv ukoliko se želi imati „ekonomiju zasnovanu na podacima“ i ukoliko se doista smatra da su „osobni podaci novo gorivo interneta i nova valuta digitalnog svijeta“.⁷⁹ Sa stajališta zaštite ljudskih prava privatnost je negativan pojam: ovako postavljeno načelo privatnosti definira isključenje interakcije, a ne pozitivno pravo.⁸⁰ S druge strane, labavljenje načela neotuđivosti, do kojeg dolazi ako se osobni podaci zadrže u režimu zaštite temeljnih ljudskih prava i istovremeno koriste kao resurs u gospodarskoj aktivnosti, otvara druga neugodna pitanja. Može li se na ovaj način postupati sa svim ili samo s nekim kategorijama osobnih podataka? Uključuje li to osobne digitalne profile i identitete, osobne medicinske podatke i genski kod? Mogu li se ista pravila onda primijeniti i na nedigitalne aspekte privatnosti i osobnosti, poput genskog ili staničnog materijala iz kojeg su izvedeni takvi podaci? Ako se osobni podaci ili neka kategorija takvih podataka zadrže u

⁷⁶ Polonetsky, J., Tene, O. Privacy and Big Data: Making Ends Meet. 66 *Stanford Law Review Online* 25 (2013), str. 26.

⁷⁷ Vrlo iscrpan pregled ovog problema daje Prins, *nav. dj.*

⁷⁸ O sadržaju i značenju ovog pojma za pojedince i „zdravlje“ društva raspravlja i utjecajna rana studija o pravu na privatnost, Samuela W. Warrena and Louisa D. Brandeisa, *The Right of Privacy*, 4 *Harvard Law Review*, 193 (1890).

⁷⁹ Kuneva, M. *Keynote Speech, Roundtable on Online Data Collection, Targeting and Profiling*. Brussels, 31 March 2009. http://europa.eu/rapid/press-release_speech-09-156_en.htm (pogledano 30.6.2014).

⁸⁰ Prins, *nav. dj.*, str. 280-281.

tvrdom režimu zaštite privatnosti, osobnog integriteta i dostojanstva kao temeljnog ljudskog prava, pitanja koja treba raspraviti počinju nalikovati etičkim dilemama svojstvenima raspravi o nekim vrstama biomedicinskih istraživanja.⁸¹ U praksi se, međutim, izvan rasprava o načelnim pitanjima, ovim stvarima pristupa različito, kao da se radi o različitim vrstama privatnosti: jednoj za *res extensa*, drugoj za *res cogitans* i trećoj za podatkeres *digitalis*.⁸²

Neki autori upozoravaju na još jednu poteškoću sa subjektom prava na privatnost. Pravne odredbe kojima se štiti privatnost polaze od pretpostavke o subjektu koji je jednodimenzionalan, uvijek zna što hoće i uvijek donosi jednoznačne odluke o tome kada će se i u kojoj mjeri odreći prava na privatnost. Odluke koje donosi pritom su informirane, jasne i bez sivih zona. Zakoni, uredbe i pravilnici uvijek impliciraju takav subjekt: neodlučan, nezainteresiran ili kolebljiv subjekt ovdje nije dopušten. Tako zamišljena osobnost je, prema nekima, tek „apstraktna slika ljudskog subjekta kao intelektualne osobe“⁸³, koje najčešće nema u stvarnim transakcijama vezanima uz osobne podatke; štoviše, ovako idealizirana privatnost rado se koristi za obilježavanje i stigmatiziranje osoba čija tako formirana privatnost ne odgovara nečijim kriterijima ispravne privatnosti.⁸⁴ Prosječan korisnik interneta najčešće će biti upravo to, a tek rijetko osoba koja se bavi pitanjima svoje privatnosti i poduzima pravne radnje s njom u vezi. U jednom kontekstu ponašat će se na jedan način, u drugom na drugi. Pored toga, osobe tijekom vremena znaju promijeniti stavove, možda i osobnost i ne stajati više iza odluka koje su ranije donijele nemajući na umu ono što tada nisu imale na umu. Pravo na zaštitu osobnih podataka nudi mogućnost opoziva, no takav opoziv nema učinka, jer su sporni podaci već postali ne samo osobni i bili kao takvi upotrijebljeni. Uz to, ovakav difuzni subjekt redovito će biti slabija strana u odnosu na korisnika podatka, u pravilu neće imati kapaciteta da izrekne, a kamoli provede svoju volju.

⁸¹ Isto, str. 285-287.

⁸² Johns u ranije navedenom članku na više mjesta podsjeća da je koncept prava na privatnost kao prirodnog prava osobe izdanak prosvjetiteljske i u konačnici Kantove ontologije subjekta. Iz te perspektive i suvremeno cijepanje problema zaštite privatnosti i osobnog integriteta na fizički, moralni i podatkovni aspekt nije ostalo nezamijećeno. Usp. Edwards, L. Editorial: Post Mortem Privacy. *SCRIPT-ed*, vol. 10, issue 1 (2013), str. 4; Kim, J. Phenomenology of Digital-Being. *Human Studies*, vol. 24, issue 1-2 (2001), str. 87-111.

⁸³ Thomas, K. Beyond the Privacy Principle. 92 *Columbia Law Review* (1992), str. 1431.

⁸⁴ Thomas u navedenom članku ističe primjer osoba manjinskih seksualnih sklonosti, no za ovaj argument posve je nebitno o kojoj se vrsti suspektne privatnosti radi.

Dio poteškoća sa zaštitom privatnosti kao ljudskog prava ili kao prava vlasništva više je tehničko-pravne naravi. Da bi stvarali vrijednost, podaci moraju teći. S obzirom na to da se vrijednost dobrim dijelom stvara iz svježih podataka, njihov protok bi trebao biti širok i nesmetan.⁸⁵ Jedan način da se to postigne je onaj koji uglavnom i jest na djelu: niska razina regulacije i vodeća uloga velikih agregatora i posrednika, uz razmjerno nisku transparentnost sustava u cjelini.⁸⁶ Iz perspektive zaštite prava na privatnost obično se smatra poželjnom viša razina regulacije, no pravni i organizacijski instrumenti za to nisu u dovoljnoj mjeri razrađeni,⁸⁷ niti je jasno koliko bi utjecali na profitabilnost i interes za prikupljanje i obradu podataka s obzirom na to da se teško može govoriti o oskudici u ponudi podataka i potrebi da se intervenira u postojeće uvjete ponude.⁸⁸ Praksa prikupljanja i obrade velikih količina podataka još je uvijek koji korak ispred normativnih aktivnosti.

Često izgleda da pravo na privatnost treba tumačiti ili primjenjivati različito u različitim slučajevima. Pristup koji naizgled dobro funkcionira u jednom kontekstu, nailazi na poteškoće kada ga se preslikava u drugi kontekst. Većina korisnika interneta ne zabrinjava se osobito zbog svojih osobnih podataka u okviru vlastitih aktivnosti i trenutnog odnosa s pružateljem usluga, ali ih zabrinjava mogućnost ponovnog korištenja u kontekstu u koji nisu sami upućeni. U obitelji, u susjedstvu, na poslu i općenito u različitim krugovima u kojima se krećemo, podrazumijevamo različita pravila dijeljenja osobnih podataka, čak i da ostali članovi podrazumijevaju manje više ista pravila. Može se čak reći da set ovakvih podrazumijevanih pravila u odnosu na privatnost na neki način definira skupinu i prirodu veze među članovima: netko iz kruga prijatelja tko krši podrazumijevana pravila vrlo će vjerojatno biti isključen iz tog kruga. Primjena istih, univerzalnih pravila privatnosti neovisno o kriterijima i pravilima koja vrijede za pojedini ovakav krug mogla bi samo otvoriti nova pitanja i kontinuirano destabilizirati univerzalna pravila. Pozivajući se na koncept „distributivne pravde“ H. Nissenbaum slijedom navedenih zaključaka predlaže da se privatnost definira kao kontekstualni integritet odnosno da se kriteriji privatnosti izvode iz pravila dijeljenja i distribucije osobnih podataka koja su svojstvena pojedinoj društvenoj sferi i koja njezini članovi razložno pretpostavljaju.⁸⁹

⁸⁵ Usp. Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*, str. 30-31.

⁸⁶ Usp. Sholtz, P. Transaction costs and the social costs of online privacy”, *First Monday*, vol. 6, number 5 (2001). <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/859/768> (pogledano 3.7.2014).

⁸⁷ Prins, *nav. dj.*, str. 273.

⁸⁸ Usp. Samuelson, *nav. dj.*, str. 12.

⁸⁹ Nissenbaum, H. Privacy as Contextual Integrity. *Washington Law Review*, vol 79, no. 1 (2004), str. 119-158. <http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/washingtonlawreview.pdf> (pogledano

Kada dođe do spora o tome je li objavljivanjem ili davanjem na uvid osobnih podataka povrijeđeno nečije pravo na privatnost, gotovo nužno dolazi do različitih tumačenja prava. Kojoj god se strani da za pravo, ostaje dojam da je za osnovu uzet jedan subjektivan pogled pa se pribjegava potrazi za normativnom osnovom koja je neovisna o subjektivnim pogledima i interesima strana. Međutim, neslaganja o tome što treba uzeti za normu prema kojoj će se odrediti koji su podaci više osobni, a koji mogu biti više javni negoli osobni, teško da će se moći razriješiti. Neki su pojedinci i grupe skloniji dijeliti određene osobne podatke od drugih. U određenim grupama i kontekstima podrazumijeva se određena razina privatnosti, neka vrsta ograničene ili relativne privatnosti. Neki smatraju da je potraga za objektivnim normativnim načelom privatnosti unaprijed osuđena na neuspjeh samom prirodom privatnosti, načinom na koji se ona regulira u životu.⁹⁰ Zato se u praksi umjesto pitanja je li postupanje s osobnim podatkom bilo u skladu s neutralnom normom često postavlja pitanje je li bilo u skladu s onim što bi bilo razumno očekivati u danom slučaju, ili odstupa li postupak od prakse komuniciranja u grupi ili zajednici tako da je podatak, koji bi inače ostao u privatnoj sferi, postao javan ili dostupan osobama kojima inače ne bi bio dostupan da nije bilo spornog postupka.⁹¹

Rizici privatnosti

Osobni podaci danas uživaju znatno veću zaštitu nego ikada prije, no znatno su veće i zabrinutost i nesigurnosti koje izaziva problem pristupa podacima. Zabrinutost ne izazivaju samo brojni slučajevi povreda prava na privatnost, krađe osobnih podataka i nemale štete za pojedince, koji su privukli pozornost medija i javnosti.⁹² Ona ništa manje ne proizlazi iz suvremenog digitalnog ekosustava osobnih

20.6.2014): Nissenbaum, H. A Contextual Approach to Privacy Online. *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 2011, str. 32-48.

⁹⁰ Usp. Strahilevitz, L. J. A Social Networks Theory of Privacy. *The Chicago Working Papers Series Index*, 2004. <http://www.law.uchicago.edu/Lawecon/index.html>; http://ssrn.com/abstract_id=629283 (pogledano 17.7.2014).

⁹¹ Isto, str. 12-14.

⁹² Noviji radovi o pravu na privatnost obiluju analizama primjera bilo iz sudske prakse, bilo takvih koji su privukli veću pozornost javnosti. Nekoliko zanimljivih i gotovo paradigmatičkih obraduje npr. Mayer-Schönberger, V: *Delete: the virtue of forgetting in the digital age*. Princeton University Press, 2009. Vidi i: Kozinski, A., Grace, S. The (Continued) Assault on Privacy: A Timely Booke Review

podataka u kojemu su osobni podaci posvuda. Ekstenzivno stvaranje i prikupljanje osobnih podataka samo po sebi doživljava se kao rizik, osobito ako se ima u vidu da prikupljeni podaci ostaju zapisani i dostupni za daljnju obradu, uključujući stvaranje osobnih profila te analizu i povezivanje prvotno naizgled nepovezanih podataka.⁹³ Kaže se da internet i privatnost nisu složni suputnici i svaka se zabrinutost doima razumnijom nego u drugom kontekstu.⁹⁴

Rizik se ne vidi prvenstveno u prikupljanju osobnih podataka u opsegu u kojem to bez suvremenih informacijskih tehnologija nije bilo moguće. Ljude posebno zabrinjavaju druge dvije mogućnosti: da se podaci koji su nastali u jednom kontekstu potom koriste „iza scene“, u svrhe i u kontekstu u koji nemaju uvida, te da se obradom podatka stvori nova vrijednost ili nova kvaliteta uvida u njihovu osobnost. Promjena nije toliko u prikupljanju podataka, koliko u analizi i povezivanju informacija koje su već postale dostupne, vjerojatno i dobrovoljno.⁹⁵ Da bi se održavalo nepovjerenje i zabrinutost, zlorabe i ne mora biti u nekom značajnijem opsegu: ljudima je dovoljna svijest da njihove svakodnevne aktivnosti, komuniciranje s drugim ljudima, kupovina, prepiska, liječenje, komunikacija s javnim službama, ostavljaju informacijske tragove i da se barem s dijelom tih informacija poslije dešava nešto na što nemaju utjecaja.⁹⁶ Sekundarna uporaba kao nužna sastavnica ekonomije velikih količina podataka tako je možda i glavni izvor zabrinutosti i nepovjerenja. To se nepovjerenje širi unatoč napretku u normativnoj zaštiti osobnih podataka. Ono kao čimbenik nestabilnosti i rizika predstavlja i veliki problem iz perspektive ekonomije velikih količina podataka, jer ovakva nesigurnost nikada nije „dobra za posao“.⁹⁷

Stanovitu zabrinutost izaziva i nejasan odnos prema osobnim podacima u javnosti. Osobni podaci koje pojedinci ostavljaju svojim djelovanjem ili naprosto prisutnošću na javnim mjestima obično se isključuju iz područja prava na privatnost i

Forty Years in the Making. *Oregon Law Review*, vol. 90, issue 4 (2012), str. 1133-1145; Solove, D. J. A Taxonomy of Privacy. *University of Pennsylvania Law Review* 154 (2006), str. 479-480.

⁹³ *Building trust in the digital age: rethinking privacy, property and security*. ICAEW, 2011.

⁹⁴ Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*, str. 141-142.

⁹⁵ Hunter, R. Public Image. *Whole Earth Review*, January 1985.

⁹⁶ Nissenbaum, H. Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public. *Law and Philosophy*, 17 (1998), str. 559-596. <http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/privacy.pdf> (pogledano 13.7.2014).

⁹⁷ Usp. *Personal Data: The Emergence of a New Asset Class*. World Economic Forum, January 2011, str. 6, 11-12. <http://www.weforum.org/reports/personal-data-emergence-new-asset-class> (pogledano 21.6.2014).

smatraju dijelom javne sfere. Većina ljudi u javnosti se ponaša kao da će to što će vidjeti ili čuti drugi ostati nezamijećeno, da tome nitko neće poklanjati pozornost i da će brzo biti zaboravljeno. U fizičkom svijetu to će najvjerojatnije i biti tako. U digitalnom svijetu ovakva osobna pojavljivanja ostaju zapisana, lako se povezuju u cjelinu koja predstavlja digitalnu osobnost i opstaju nadohvat ruke potencijalno svakome tko ima dovoljno mogućnosti i interesa za obradu dostupnih podataka. Problemi s privatnošću u digitalnoj javnosti znatno su osjetljiviji od onih u fizičkom javnom prostoru, no barem za sada, pravo na privatnost tu razliku slabo poznaje.⁹⁸

Osobne štete koje pojedinci mogu pretrpjeti uslijed pristupa njihovim osobnim podacima mogu biti raznovrsne. Pri tome se ne mora raditi o nezakonitom ili zlonamjernom pristupu podacima. Prema jednom istraživanju iz 2010. godine 70% menadžera ljudskih resursa odbacilo je prijave na natječaj za radno mjesto na temelju informacija koje su našli na društvenim mrežama; drugim riječima, kandidati su sami pridonijeli tomu da budu isključeni iz natječaja.⁹⁹ U jednom poznatom slučaju, benigna fotografija s domjenka koštala je osobu diplome i karijere učiteljice.¹⁰⁰ Žrtve krađe identiteta, uz štetu koja im je učinjena, prolaze „birokratski pakao“ u postupku čišćenja svojih kontaminiranih dosjea, a i nakon toga trpe posljedice lažne loše reputacije.¹⁰¹

Svojevrsan oblik osobne štete nastaje kada se osoba ne može riješiti elemenata svoga digitalnog identiteta i povijesti s kojima više ne želi biti povezana. Par možda nesmotrenih izjava ili fotografija iz mladenačke dobi mogu osobu trajno obilježiti kao rasista, nasilnika ili osobu sklonu porocima. I dugo nakon što zaboravi na takve pojedinosti i ne smatra se ni na koji način povezana s onime što one možda sugeriraju, one je prate i određuju njezin digitalni dosje u tražilicama i drugdje gdje se agregiraju osobni podaci. Internet je digitalno zlopamtilo i ne dopušta pravo na zaborav niti rehabilitaciju. Pravo na zaborav tako je postalo ozbiljnim problemom o kojem se intenzivno raspravlja i koje se uvodi u propise o zaštiti prava na privatnost.¹⁰² Poseban

⁹⁸ Nissenbaum, H. *Protecting Privacy...*, str. 14-17.

⁹⁹ *Building trust...*, str. 27.

¹⁰⁰ Mayer-Schönberger, v: *Delete...*, str. 1-4.

¹⁰¹ Solove, D. *A Taxonomy...*, str. 515.

¹⁰² Pravo na zaborav proteklih je godina jedna od top tema u kompleksu pitanja o privatnosti. Podroban pregled daje Mayer-Schönberger, V: *Delete: the virtue of forgetting in the digital age*. Princeton University Press, 2009. Vidi i: Bennett, S. C. The „Right to Be Forgotten“: Reconciling EU and US Perspectives, 30 *Berkeley J. Int'l Law*. 161, 2012. <http://scholarship.law.berkeley.edu/bjil/vol30/iss1/4>; Rouvroy, A. Réinventer l'art d'oublier et de se faire oublier dans la société de l'information? 2008. http://works.bepress.com/antoinette_rouvroy/5 (pogledano 1.7.2014); Koops,

segment prava na zaborav je privatnost *post mortem*, pitanje umire li privatnost zajedno s fizičkom osobom, što je s digitalnim identitetom nakon smrti osobe i kako tumačiti pravilo da *actio personalis moritur cum persona*.¹⁰³ Pravo na zaborav postaje i problemom arhivističkog vrednovanja.

Često se govori o niskoj razini povjerenja onih na koje se podaci odnose u pošten i fer odnos onih koji podatke prikupljaju i obrađuju. Osobni podaci stvaraju vrijednost i kompetitivne prednosti i malo je vjerojatno da neće biti tako iskorišteni kada za to postoji interes. Pitanje je troška, uključujući i tzv. socijalni trošak, a ne volje ili interesa subjekata podataka hoće li i kako biti obrađeni.¹⁰⁴ Subjekt podataka uvijek je slabija strana u odnosu, manje zna o svojim podacima od onih koji ih koriste i na raspolaganju ima zanemarive tehničke i pravne resurse u odnosu na korisnike podataka. Rezultat ovakvog odnosa je zaključak da će njegovi osobni podaci prije biti iskorišteni na njegovu štetu, nego na njegovu korist. Ova neravnoteža u utjecaju i kontroli korištenja osobnih podataka dodatni je izvor nepovjerenja i zabrinutosti.¹⁰⁵

Neravnoteža o kojoj je ovdje riječ osobito je izražena u sintagmi društva pod nadzorom, bilo da se radi o cjelini društva, pa je onda država veliki nadzornik, ili se radi o korporativnom ili nekom sličnom užem području. Na jednoj je strani onaj tko je dobro informiran, raspolaže sustavima za prikupljanje i obradu podataka i ima presudan utjecaj na pravila, a na drugoj je strani objekt o kojem se podaci prikupljaju.¹⁰⁶ Ako se privatnost shvati kao sposobnost da se, kako je rečeno, „pregovara o odnosima“ putem kontrole nad pristupom osobnim podacima, nameće se zaključak da su pregovori unaprijed određeni da ne budu pravedni. Sposobnost prikupljanja i obrade podataka na jednoj strani stvara debalans u društvenim

B-J. Forgetting footprints, shunning shadows. Actual analysis of the „Right to be forgotten“ in big data practice. *Script-ed* vol. 8, issue 3 (2011). DOI: 10.2966/scrip.080311.229; Bernal, P.A., A Right to Delete? *European Journal of Law and Technology*, Vol. 2, No.2, (2011) <http://ejlt.org/article/view/75/144> (pogledano 1.7.2014).

¹⁰³ Vidi: Edwards, L. Editorial: Post Mortem Privacy. *Script-ed*, vol. 10, issue 1 (2013). DOI: 10.2966/scrip.100113.1; Kasket, E. Access to the digital self in life and death: Privacy in the context of posthumously persistent Facebook profiles. *Script-ed*, vol. 10, issue 1 (2013). DOI: 10.2966/scrip.100113.7; Harbinja, E. Does the EU data protection regime protect post-mortem privacy and what could be the potential alternatives? *Script-ed*, vol. 10, issue 1 (2013). DOI: 10.2966/scrip.100113.19

¹⁰⁴ Prins, *nav.*, dj., str. 277.

¹⁰⁵ Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*, str. 163-165.

¹⁰⁶ Usp. Reiman, J. H. Driving to the Panopticon: A Philosophical Exploration of the Risks to Privacy by the Highway Technology of the Future. *Santa Clara High Technology Law Journal*, vol. 11, issue 1 (1995). <http://digitalcommons.law.scu.edu/chtj/vol11/iss1/5> (pogledano 1.7. 2014).

odnosima i slabi pojedinca, njegovu autonomiju i slobodu, što bi trebalo biti osnova demokratskog poretka.¹⁰⁷

Napokon, može se uočiti određena zabrinutost težnjom da se na pitanje zaštite privatnosti gleda prvenstveno kao na zaštitu osobnih podataka. Ponekad se na mehanizme zaštite osobnih podataka koji se uvode u pravne sustave gleda kao na nešto što se bitno razlikuje od zaštite privatnosti i radi prvenstveno u interesu industrije i državne uprave, uz tek posredan doticaj s ključnim pitanjima zaštite privatnosti. Privatnost pritom ne bi bila cilj koji se želi postići, nego smetnja koju treba kontrolirati.¹⁰⁸

III. MONETIZACIJA PODATAKA

Ekonomska teorija gleda na privatnost kao na socijalni trošak.¹⁰⁹ Iskorištavanje osobnih (i drugih podataka u vezi s kojima netko polaže određena prava), stvara vrijednost, uz negativan učinak na druge čimbenike. Taj se negativan učinak može izraziti kroz obveze prema drugim čimbenicima. Odgovarajući odnos između stvorene vrijednosti i takvih obveza uspostavlja ekonomsku ravnotežu u kojoj se kompenzira negativni učinak na druge čimbenike. Tipičan primjer ovog modela su korištenje prirodnih resursa i industrije koje u većoj mjeri zagađuju okoliš, pa su slijedom toga dovedene u situaciju da kroz određene modele eksternaliziraju negativan učinak na okoliš odnosno vrijednost koju on ima za druge čimbenike.¹¹⁰

Na privatnost se može gledati i kao na izvor ekonomskih slabosti. Privatnost, prema Posneru, proizvodi nedostatke na tržištu, jer ekonomskim čimbenicima uskraćuje uvid u potencijalno korisne podatke i onemogućuje im da donose dovoljno informirane odluke.¹¹¹ Pri tome nije važno radi li se o privatnosti fizičkih osoba ili drugih čimbenika u ekonomskoj aktivnosti: nedostatak podataka o mogućem poslodavcu, posloprimcu ili poslovnom partneru može dovesti do štetnih odluka za

¹⁰⁷ Usp. Schwartz, P. M. Privacy and Democracy in Cyberspace. *Vanderbilt Law Review*, vol. 52 (1999), str. 1609-1701; Westin, *nav. dj.*

¹⁰⁸ Usp. Wisman, *nav. dj.*

¹⁰⁹ Sholtz, P. Transaction costs and the social costs of online privacy", *First Monday*, vol. 6, number 5 (2001). <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/859/768> (pogledano 3.7.2014).

¹¹⁰ Prins, *nav. dj.*, str. 277-280.

¹¹¹ Posner, R. A. The right of privacy. *Georgia Law Review* 12(3), (1978), str. 393-422.

bilo koju stranu. Prema Stigleru, drugom ekonomistu čikaške škole „uplitanje vlasti u tržište osobnih podataka u najboljem će slučaju ostati neučinkovito: osobe imaju interes učiniti dostupnima povoljne osobne podatke i prikriti negativne, oni koji odluče zaštititi svoje osobne podatke ..., *de facto* signaliziraju nešto negativno. U ovom slučaju uplitanje regulatora koje blokira protok osobnih podataka djeluje redistributivno i neučinkovito: ekonomski resursi i produktivni čimbenici na kraju se koriste neučinkovito ili se nagrađuju nepošteno jer je informacija o njihovoj kvaliteti uklonjena s tržišta.“¹¹² Hoće li osobni podaci biti otkriveni ne ovisi o pravu na privatnost, nego o tome kako zainteresirane strane vrednuju njihovo otkrivanje: ako subjekt svoj osobni podatak vrednuje više od onoga što nudi potencijalni korisnik, podatak će ostati zaštićen, jer će subjekt svojevrijedno snositi cijenu zaštite podatka.

Ovom načinu razmišljanja o osobnim podacima mogu se naći zamjerke,¹¹³ no ostaje prijedlog da se režim zaštite osobnih i drugih podataka za koje netko polaže pravo utjecaja na uvjete njihove distribucije, uredi na temelju neposrednih interesa zainteresiranih strana. Koncept zaštite osobnih podataka kroz pravo vlasništva, o kojem je bilo riječi ranije, i njemu slični modeli licenciranja korištenja osobnih podataka, uključujući i pravilo da subjekt podatka treba dati ili ne dati pristanak, na istoj je razvojnoj liniji normiranja prava na privatnost.¹¹⁴

Jedna od slabih strana ovog pristupa vezana je uz problem konzistentnosti, potpune informiranosti i postojane i neporecive volje subjekta. Osoba se privatno može predomisli i promijeniti svoj vrijednosni stav u odnosu na određene podatke, no ne može promijeniti ranije odluke jer se već suglasila s njihovim korištenjem. Ako osoba i dalje polaže pravo na svoje osobne podatke, doći će u sukob s vlastitim prethodnim odlukama i njihovim posljedicama: načelno je pitanje treba li omogućiti da se osobni podatak nepovratno otuđi ili ne. Ovo pitanje dodatno komplicira empirijski potvrđena činjenica da ljudi odluke o ustupanju svojih osobnih podataka donose uglavnom imajući u vidu kratkoročne interese i moguće nepoželjne posljedice

¹¹² Acquisti, A. *The Economics of Personal Data and the Economics of Privacy. Joint WPISP-WPIE Roundtable, The Economics of Personal Data and Privacy, 30 Years after the OECD Privacy Guidelines, OECD Conference Centre, 1 December 2010, Background Paper #3*.<http://www.oecd.org/sti/interneteconomy/46968784.pdf> (pogledano 3.7.2014).

¹¹³ Usp. Acquisti. *Isto*. Prigovori se odnose prvenstveno na *ex ante* učinke privatnosti kao takve koji se u ovom modelu ne uzimaju u obzir.

¹¹⁴ U pristupu koji potiču propisi EU o zaštiti osobnih podataka ova je mogućnost sadržana u odredbi prema kojoj su za ponovnu uporabu dostupni osobni podaci na čiju je ponovnu uporabu pristala osoba na koju se ti podaci odnose. Osoba to može učiniti na bilo koji način, uključujući i poseban ugovor o pravima korištenja, sa ili bez naknade u konkretnom slučaju.

takvih odluka redovito smatraju nepravednima.¹¹⁵ Gledano iz perspektive ekonomske teorije privatnosti, ovdje se radi o nepredviđenom budućem socijalnom trošku i naknadnom zahtjevu da se uračuna u socijalni trošak.

Kaže se da sve ima svoju cijenu, pa tako i privatnost. Privatnost je postala ili je uvijek i bila, roba koja se prodaje i kupuje, bez obzira na to je li ujedno i temeljno ljudsko pravo. Studija EU Agencije za sigurnost mreže i informacija (ENISA) pokazuje da je većina kupaca spremna kupovati od ponuditelja koji imaju nižu cijenu bez obzira na nižu razinu zaštite privatnosti.¹¹⁶ Privatnost je, u odnosu na cijenu, u ovakvim slučajevima sekundaran kriterij. Neke ozbiljne i manje ozbiljne procjene vrijednosti osobnih podataka za pružatelje internet usluga kalkiliraju s oko 2600 USD u zamjenu za osobne podatke korisnika.¹¹⁷ Kao kuriozitet može se navesti procjena jednog od stručnjaka za ovo područje, koja se neznatno razlikuje.¹¹⁸ Vrijednost koju privatnost ima za osobe čija je to privatnost možda se doista može dosta pouzdano mjeriti neovisno o tome što se govori o njezinoj vrijednosti kao ljudskog prava. Ekonomska procjena, ne treba zaboraviti, sadrži i socijalni trošak, vrijednost osobnih podataka kao nečega što se tiče osoba pojedinačno i zajednice kojoj je osobnost važna. Pokušaji da se ta vrijednost procijeni, gledano u cjelini, nisu jednostrani i mogu produbiti uvid u način na koji ljudi odlučuju o svojoj privatnosti.¹¹⁹

Prema jednom istraživanju Eurobarometra oko tri četvrtine građana Europske unije na davanje osobnih podataka gleda kao na nešto što je postalo dijelom svakodnevnog života. Gotovo polovica korisnika interneta susreće se sa zahtjevima davatelja mrežnih usluga da daju više osobnih podataka, no što je potrebno za pružanje usluge.¹²⁰ Korisnici su u pravilu spremni dati više podataka u zamjenu za kvalitetniju uslugu ili dodatne pogodnosti. Pri tome su mnogi spremni dati nešto više i

¹¹⁵ Acquisti. *Isto*.

¹¹⁶ Jentzsch, N. et al. *Study on monetizing privacy: An economic model for pricing personal information*, 1 (2012). http://www.enisa.europa.eu/activities/identity-and-trust/library/deliverables/monetising-privacy/at_download/fullReport. (pogledano 1.7.2014).

¹¹⁷ Jerome, J. W. *Buying and Selling Privacy: Big Data's Different Burdens and Benefits*, str. 48.

¹¹⁸ Sledge, M. Alex Kozinski, Federal Judge, Would Pay a Maximum of \$2,400 a Year for Privacy. *Huffington Post* Mar. 4, 2013, 5:561 PMEST) http://www.huffingtonpost.com/2013/03/04/alex-kozinski-privacy_n_2807608.html (pogledano 17.7.2014).

¹¹⁹ Acquisti, A., John, L., Loewenstein, G. *What is privacy worth*. <http://www.heinz.cmu.edu/~acquisti/papers/acquisti-privacy-worth.pdf> (pogledano 1.7.2014).

¹²⁰ *Attitudes on Data Protection and Electronic Identity in the European Union*. Special Eurobarometer 359. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_359_en.pdf (pogledano 10.7.2014).

za višu razinu privatnosti ili ponudu koja tako izgleda, očito smatrajući privatnost jednom od kvaliteta usluge koja ima određenu cijenu.

Monetizacija privatnosti definira se kao „odluka korisnika da daju ili ne daju osobne podatke u odnosu na transakciju kupovine.“¹²¹ Korisnici često dobiju kompenzaciju za više osobnih podataka u obliku personalizirane usluge ili dodatnog sadržaja koji im je dostupan bez naknade. Odlučit će se za davanje više osobnih podataka imajući u vidu upravo ovakve vrste nadoknade, tako da u svakom slučaju procjenjuju vrijednost privatnosti koje se odriču u zamjenu za određenu, uglavnom trenutnu nadoknadu.

Privatnost je postala predmetom razmjene na razne načine i u različitim kontekstima. Kada roditelji prate aktivnosti svoje djece na društvenim mrežama, radi se o nagodbi između privatnosti i odgoja. Kada pristanemo da se naš medicinski dosje vodi u elektroničkom obliku, koji nosi veći rizik neovlaštenog pristupa, radimo nagodbu između privatnosti i kvalitete zdravstvenih usluga,¹²² iako znamo za upozoravajuće primjere krađe milijuna ovakvih dosjea i razmjerno velike učestalosti neovlaštenog pristupa unutar zdravstvenih ustanova.¹²³ Privatnost se zamjenjuje za bolju uslugu, za sigurnost, za slobodu izražavanja, za kvalitetu socijalnih veza i dr. što osoba u određenom kontekstu smatra vrijednim gubitka određene razine privatnosti. Za davatelje usluga osobni su podaci resurs koji omogućuje povećanje kvalitete usluga, povećava kompetitivne prednosti i smanjuje rizike u poslovanju. Ako je digitalna privatnost u osnovi pitanje nagodbe, onda je po definiciji ekonomsko dobro ili roba.¹²⁴ Drukčiji zaključak suočio bi se s činjenicom da se oko osobnih podataka razvija ekonomija osobnih podataka koja se s prikupljanja i obrade osobnih podataka širi na usluge i proizvode namijenjene zaštiti privatnosti i upravljanju osobnim podacima.¹²⁵

Autori koji se bave analizom uporabe osobnih i drugih podataka u ekonomskoj aktivnosti, u pravilu ne smatraju da bi problem zaštite privatnosti kao ljudskog prava mogao izmijeniti prirodu digitalnih osobnih podataka kao ekonomskog resursa i robe kojom se trguje. Prema njima, taj se problem može bolje razumjeti i kontrolirati ako se bolje upoznaju mehanizmi kojima se u transakcijama formira i procjenjuje vrijednost privatnosti kao ekonomske varijable. Spomenuta

¹²¹ Jentzsch, N. et al., *nav. dj.*, str. 1.

¹²² Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*, str. 158-159.

¹²³ Usp. Kozinski, A., Grace, S. *The (Continued) Assault on Privacy...*, str. 1139-1141.

¹²⁴ Acquisti, A. *The Economics of Personal Data and the Economics of Privacy*.

¹²⁵ Bloem, J. et al. *Isto*, str. 159.

studija Europske agencije za mrežnu i informacijsku sigurnost analizira mikroekonomske teorije privatnosti i rezultate pojedinih empirijskih istraživanja te nudi modele za procjenu moguće vrijednosti osobnih podataka u nekoliko različitih scenarija u kojima korisnici usluga donose odluke o dijeljenju svojih osobnih podataka.¹²⁶ Neka istraživanja upućuju na to da ovakve modele treba koristiti vrlo oprezno, skrećući pozornost na prisutnost čimbenika kojih ne bi trebalo biti u modelu racionalnog donošenja odluka o ekonomskim aktivnostima. Postavlja se i pitanje sposobnosti pojedinaca da jasno odrede svoje preferencije i da se u pitanjima privatnosti ponašaju racionalno. Jedno istraživanje navodi na zaključak da „pojedinci konstantno donose odluke relevantne za njihovu privatnost, koje utječu na njihovu dobrobit ... i da to čine nekonzistentno.“¹²⁷ Ljudi su skloni određenom osobnom podatku dodijeliti jednu vrijednost ako se radi o zaštiti podatka, a sasvim drugu kada taj podatak „prodaju“.¹²⁸

Monetizacija osobnih podataka ponekad se smatra korisnom za njihovu zaštitu, pod uvjetom da odluke o uporabi i vrijednosti podatka uključuju osobe čiji su to osobni podaci. Jedan od glavnih argumenata za vlasnički pristup zaštiti osobnih podataka jest pretpostavka da se time osobe motiviraju za brigu o svojim podacima i čine pažljivijima kada donose odluke o njihovu ustupanju.¹²⁹ Dobar dio nesigurnosti i zabrinutosti oko ekonomske uporabe osobnih podataka potječe iz uvjerenja da odnosi među zainteresiranim stranama nisu pravično uređeni i da je slabija strana osuđena na to da prihvati veći rizik, da bude izgledniji gubitnik u poslovanju s osobnim podacima, pri čemu se gubitak izražava nepoželjnim ili štetnim zadiranjem u privatnost.¹³⁰ Ukoliko su osobni podaci u digitalnom svijetu prvenstveno ekonomska kategorija i problemima s privatnošću u tom svijetu moglo bi se učinkovitije upravljati ekonomskim mjerama, glasi odgovor na primjedbe koje se ovom konceptu upravljanja osobnim podacima postavlja u ime zaštite privatnosti.

¹²⁶ Jentzsch, N. et al., *nav. dj.*

¹²⁷ Acquisti, A., John, L., Loewenstein, G. *What is privacy worth.*

¹²⁸ Usp. Jerome, J. W., *nav. dj.*, str. 48.

¹²⁹ Usp. Cavoukian, *nav. dj.*, str. 16-17.

¹³⁰ Usp. Johns, F., *nav. dj.*, str. 27-29.

Literatura

- Acquisti, A., John, L., Loewenstein, G. *What is privacy worth*.
<http://www.heinz.cmu.edu/~acquisti/papers/acquisti-privacy-worth.pdf>
- Acquisti, A. *The Economics of Personal Data and the Economics of Privacy*. Joint WPISP-WPIE Roundtable, *The Economics of Personal Data and Privacy*, 30 Years after the OECD Privacy Guidelines, OECD Conference Centre, 1 December 2010, Background Paper
#3.<http://www.oecd.org/sti/interneteconomy/46968784.pdf>
- Agre, P.E., Rotenberg, M. *Technology and Privacy: The New Landscape*. 1997.
<http://polaris.gseis.ucla.edu/pagre/landscape.html>
- Anderson, Ch. The End of Theory: The Data Deluge Makes the Scientific Method Obsolete. *Wired*, June 23, 2008. http://www.wired.com/science/discoveries/magazine/16-07/pb_theory
- Attitudes on Data Protection and Electronic Identity in the European Union*. Special Eurobarometer 359. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_359_en.pdf
- Beard, M. Scrolling Down The Ages. *The New York Times*. April 16, 2009.
http://www.nytimes.com/2009/04/19/books/review/Beard-t.html?pagewanted=all&_r=0
- Bennett, S. C. The „Right to Be Forgotten“: Reconciling EU and US Perspectives, 30 *Berkeley J. Int'l Law*. 161, 2012. <http://scholarship.law.berkeley.edu/bjil/vol30/iss1/4>
- Bernal, P.A., A Right to Delete? *European Journal of Law and Technology*, Vol. 2, No.2, (2011) <http://ejlt.org/article/view/75/144>
- Big data: The next frontier for innovation, competition and productivity*. McKinsey Global Institute, 2011. www.mckinsey.com/~media/McKinsey/dotcom/Insights%20and%20pubs/MGI/Research/Technology%20and%20Innovation/Big%20Data/MGI_big_data_full_report.ashx
- Blair, A. Information Overload, The Early Years. *The Boston Globe* (28 September 2010)

- Bloem, J. et al. *Big Social: Predicting behavior with Big Data*. Groningen : The Sogeti Trend Lab VINT, 2012.
- Bloem, J. et al. *No More Secrets With Big Data Analytics*. Groningen : The Sogeti Trend Lab VINT, 2013.
- Bollier, D. *The Promise and Peril of Big Data*. Washington DC: The Aspen Institute, 2010.
- Boyd, D., Crawford, K. Critical Questions for Big Data. *Information, Communication & Society* 15:5 (2012)
- Bradley, J. *Internet of Everything (IoE): Top 10 Insights from Cisco's IoE Value at Stake Analysis for the Public Sector*. 2013. http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/IoE/IoE-VAS_Public-Sector_Top-10-Insights.pdf
- Bucholtz, S., Bukowski, M., Śniegocki, A. *Big and Open Data in Europe: A growth engine or a missed opportunity?* Varšava 2014.
- Building trust in the digital age: rethinking privacy, property and security*. ICAEW, 2011.
- Cavoukian, A. *Privacy as a Fundamental Human Right vs. An Economic Right: An Attempt at Conciliation*. Information and Privacy Commissioner, Ontario 1999.
- Data equity: Unlocking the value of big data, Report for SAS*. Cebr, London 2012.
- Davis, F. What Do We Mean by 'Right to Privacy'?. *South Dakota Law Review*, 1959.
- Domenico, M. De, Lima, A., Musolesi, M. *Interdependence and Predictability of Human Mobility and Social Interactions*. 2012. <http://www.cs.bham.ac.uk/~musolesm/papers/mdc12.pdf>
- Duhigg, Ch. How Companies Learn Your Secrets. *The New York Times*, 16.2.2012. http://www.nytimes.com/2012/02/19/magazine/shopping-habits.html?pagewanted=1&_r=2&hp&_hpid=hp%2Fbusiness%2Fbig-data%3Ahomepage%2Ft-1&_r=2&hp&_hpid=hp%2Fbusiness%2Fbig-data%3Ahomepage%2Ft-1
- Dyche, J. Big data „Eurekas!“ Don't Just Happen. *Harvard Business Review Blog*, November 20, 2012. http://blogs.hbr.org/cs/2012/11/eureka_doesnt_just_happen.html
- Edwards, L. Editorial: Post Mortem Privacy. *SCRIPT-ed*, vol. 10, issue 1 (2013)

Eisenstein, E. L. *Printing Revolution In Early Modern Europe*. Cambridge University Press, 1990.

Evans, D. *The Internet of Everything: How More Relevant and Valuable Connections Will Change the World*. 2013. <http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/innov/IoE.pdf>

Exploring Data-Driven Innovation as a New Source of Growth: Mapping the Policy Issues Raised by „Big Data“. *OECD Digital Economy Papers*, No 222. OECD Publishing, 2013.

Galetta, A. The changing nature of the presumption of innocence in today's surveillance societies: rewrite human rights or regulate the use of surveillance technologies? *European Journal of Law and Technology*, Vol. 4, No. 2 (2013) <http://ejlt.org//article/view/221/377>

Harbinja, E. Does the EU data protection regime protect post-mortem privacy and what could be the potential alternatives? *Script-ed*, vol. 10, issue 1 (2013). DOI: 10.2966/scrip.100113.19

Hilbert, M., López, P. The World's Technological Capacity to Store, Communicate, and Capture Information. *Science*, vol. 332, no. 6025 (1 April 2011)

Hirschleifer, J. Privacy: Its Origin, Function, and Future. *Journal of Legal Studie*., Vol. 9, No. 4 (1980), str. 649-664. <http://www.econ.ucla.edu/workingpapers/wp166>

Hornung, G. A General Data Protection Regulation for Europe? Light and Shade in the Commission's draft of 25 January 2012. *Script-ed*, vol. 9, issue 1 (2012). <http://script-ed.org/?p=406>

Hunter, R. Public Image. *Whole Earth Review*, January 1985.

Janssen, K. and Hugelier S, Open data as the standard for Europe? A critical analysis of the European Commission's proposal to amend the PSI Directive. *European Journal of Law and Technology*, Vol. 4, No. 3, 2013.

Jentzsch, N. et al. *Study on monetizing privacy: An economic model for pricing personal information*, 1 (2012). http://www.enisa.europa.eu/activities/identity-and-trust/library/deliverables/monetising-privacy/at_download/fullReport

- Jerome, J. W. Buying and Selling Privacy: Big Data's Different Burdens and Benefits. *66 Stanford Law Review Online* 47(2013)
- Johns, F. The Deluge. *London review of International Law*, vol. 1, no. 1(2013), str. 9-34
- Kasket, E. Access to the digital self in life and death: Privacy in the context of posthumously persistent Facebook profiles. *Script-ed*, vol. 10, issue 1 (2013). DOI: 10.2966/scrip.100113.7
- Kim, J. Phenomenology of Digital-Being. *Human Studies*, vol. 24, issue 1-2 (2001), str. 87-111
- Kitchin, R. Big data, new epistemologies and paradigm shifts. *Big Data & Society* 2014:1, str. 5-6.
<http://bds.sagepub.com/content/1/1/205395171452848>
- Koops, B-J. Forgetting footprints, shunning shadows. Actual analysis of the „Right to be forgotten“ in big data practice. *Script-ed* vol. 8, issue 3 (2011). DOI: 10.2966/scrip.080311.229
- Kozinski, A., Grace, S. The (Continued) Assault on Privacy: A Timely Booke Review Forty Years in the Making. *Oregon Law Review*, vol 90, issue 4 (2012), str. 1133-1145 <http://law.uoregon.edu/org/olr/volumes/90/4/docs/Kozinski.pdf>
- Laudon, K. C. Markets and Privacy. *Communications of the ACM* 39, 9, str. 92-104. <http://www.eecs.harvard.edu/cs199r/readings/laudon.pdf>
- Loukides, M. What is data science? The future belongs to the companies and people that turn data into products. *O'Reilly Radar*, 2 June 2010. <http://radar.oreilly.com/2010/06/what-is-data-science.html>
- MacKinnon, C. *Towards a Feminist Theory of the State*. Harward University Press, 1989. http://occupytampa.org/files/tristan/introfem/final/Catharine_A_MacKinnon_Toward_a_Feminist_Theory_of_the_State_1991.pdf
- Manovich, L. Trending: the promises and the challenges of big social data. *Debates in the Digital Humanities* (ed. M.K. Gold), Mineapolis, 2011. <ftp://121.171.90.140/big.data/%EB%B9%85%EB%8D%B0%EC%9D%B4%ED%84%B02_20131024_sunup/Manovich_trending_paper.pdf>

Mayer-Schönberger, V., Cukier, K. *Big Data: A Revolution that Will Transform how We Live, Work, and Think*. New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2013.

Mayer-Schönberger, V: *Delete: the virtue of forgetting in the digital age*. Princeton University Press, 2009.

Miller, A. R. *The Assault on Privacy: Computers, Data Banks, and Dossiers*. The University of Michigan Press, 1971. <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015003835124;view=1up;seq=15>

Nissenbaum, H. A Contextual Approach to Privacy Online. *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 2011, str. 32-48

Nissenbaum, H. Privacy as Contextual Integrity. *Washington Law Review*, vol. 79, no. 1 (2004), str. 119-158.

<http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/washingtonlawreview.pdf>

Nissenbaum, H. Protecting Privacy in an Information Age: The Problem of Privacy in Public. *Law and Philosophy*, 17 (1998), str. 559-596

<http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/privacy.pdf>

Open data: Unlocking innovation and performance with liquid information. McKinsey Global Institute, 2013. http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/open_data_unlocking_innovation_and_performance_with_liquid_information

Personal Data: The Emergence of a New Asset Class. World Economic Forum, January 2011, str. 6, 11-12. <http://www.weforum.org/reports/personal-data-emergence-new-asset-class>

Polonetsky, J., Tene, O. Privacy and Big Data: Making Ends Meet. 66 *Stanford Law Review Online* 25 (2013)

Posner, R. A. The right of privacy. *Georgia Law Review* 12(3), (1978), str. 393-422.

Post, R. C. The Social Foundations of Privacy: Community and Self in the Common Law Tort. *Faculty Scholarship Series*. Paper 211, (1989)

http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/211

Prensky, M. H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom. *Innovate* 5 (2009). <http://www.wisdompage.com/Prensky01.html>

Prins, C. When personal data, behaviour and virtual identities become a commodity: Would a property rights approach matter? *SCRIPT-ed* vol.3, issue 4 (2006), str. 270-303

Prosser, W. L. Privacy. *California Law Review* 48 (1960), str. 383-423
http://www.californialawreview.org/assets/pdfs/misc/prosser_privacy.pdf

Reiman, J. H. Driving to the Panopticon: A Philosophical Exploration of the Risks to Privacy by the Highway Technology of the Future. *Santa Clara High Technology Law Journal*, vol. 11, issue 1 (1995).
<http://digitalcommons.law.scu.edu/chtj/vol11/iss1/5>

Rethinking Personal Data: Strengthening Trust. World Economic Forum, May 2012. <http://www.weforum.org/reports/rethinking-personal-data-strengthening-trust>

Richards, B. M., King, J. H. Three Paradoxes of Big Data. *66 Stanford Law Review Online* 41 (2013), str. 42-43. <http://stanfordlawreview.org/online/privacy-and-big-data/three-paradoxes-big-data66STAN.L-REV-ONLINE41>

Rouvroy, A. Réinventer l'art d'oublier et de se faire oublier dans la société de l'information? 2008. http://works.bepress.com/antoinette_rouvroy/5

Samuelson, P. Privacy As Intellectual property? *Stanford Law Review*, 52, str. 1130 http://cyber.law.harvard.edu/ilaw/Contract/Samuelson_Full.html

Schoeman, F. Privacy: philosophical dimensions of the literature. *Philosophical Dimensions of Privacy: An Antology*. Cambridge 1984.

Schwartz, P. M., Peifer, K. Prosser's Privacy and the German Right of Personality: Are Four Privacy Torts Better than One Unitary Concept. *California Law Review* 98 (2010), str. 1925-1987. <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol98/iss6/6>

Schwartz, P. M. Privacy and Democracy in Cyberspace. *Vanderbilt Law Review*, vol. 52 (1999), str. 1609-1701

Sholtz, P. Economics of Personal Information Exchange. *First Monday*, vol. 5, number 9 (2000). <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/787/696#s5>

Sholtz, P. Transaction costs and the social costs of online privacy, *First Monday*, vol. 6, number 5 (2001). <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/859/768>

- Slobogin, Ch. The Poverty Exception to the Fourth Amendment. *55 Florida Law Review* 391 (January, 2003) <http://latcrit.org/media/medialibrary/2013/09/15lcvi flrslobogin.pdf>
- Solove, D. J. A Taxonomy of Privacy. *University of Pennsylvania Law Review* 154 (2006)
- Solove, D. J. *Understanding Privacy*. Harvard University Press, 2008.
- Strahilevitz, L. J. A Social Networks Theory of Privacy. *The Chicago Working Papers Series Index*, 2004. <http://www.law.uchicago.edu/Lawecon/index.html>; http://ssrn.com/abstract_id=629283
- Thomas, K. Beyond the Privacy Principle. *92 Columbia Law Review* (1992)
- Thomson, J J. The Right to Privacy. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 4, No. 4. (Summer, 1975), str. 295-314. <http://www.eecs.harvard.edu/cs199r/readings/thomson1975.pdf>
- Tinhold, D. *The Open Data Economy: Unlocking Economic Value by Opening Government and Public Data*. Capgemini Consulting, 2013.
- Vickery, G. *Review of recent studies on PSI re-use and related market developments*. Paris 2011.
- Warren, S. W., Brandeis, L. D. The Right of Privacy, *4Harvard Law Review*, 193 (1890). <http://faculty.uml.edu/sgallagher/Brandeisprivacy.htm>
- Wellmon, C. Why Google Isn't Making Us Stupid... or Smart. *The Hedgehog Review*. Vol. 14, no. 1 (2012), str. 66-80
- Westin, A. F. Social and Political Dimensions of Privacy. *Journal of Social Issues*, Vol. 59, No. 2 (2003). <http://www.privacysummersymposium.com/reading/westin.pdf>

Summary

RIGHT TO INFORMATION AND ECONOMY OF THE DATA

Many believe that huge amount of information being produced, collected and re-used in modern networked society presents big opportunities and challenges for social and in particular for economic development. There are frequent promises that big data makes the market grow, shapes new products and new employment, and creates other benefits for individuals, companies, and communities. These promises are usually supported by rather impressive figures and success stories. On the other hand, there are also concerns about some less desirable effects of this data deluge and negative impact it can have on interests and rights of individuals and on some common social values. This article discusses tensions between three main factors influencing debate on the rights of access to, disclosure of, and re-use of personal data: big data push, privacy protection, and prospects of data monetization. It analyses various concepts of privacy being discussed in the context of personal data protection regulation and the impact of specific privacy concepts on public policies and legislation.

Key words: *access to information, big data, data ownership, privacy, right to be forgotten, data monetization*

Ana Garić
Marta Mihaljević
Hrvoje Stančić
Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb

USKLAĐENOST HRVATSKE ARHIVSKE PRAKSE S NAČELIMA PRISTUPA ARHIVSKOME GRADIVU MEĐUNARODNOG ARHIVSKOG VIJEĆA

UDK 930.25:004.738.5

UDK 342.732:930.25(497.5)

Stručni rad

U ovome radu autori kritički propituju suvremene arhivske prakse u odnosu na korisnike te na konvencionalno i elektroničko gradivo koje je sve više zastupljeno. Utjecaj razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije vidljiv je u svakodnevnome radu arhivskih djelatnika koji arhivsko gradivo primaju, obrađuju, štite, čuvaju i čine dostupnim korisnicima. U toj praksi se pojavljuju neka ograničenja: format, veličina i kvaliteta zapisa, fizičko stanje gradiva, razina opisanosti i dostupnosti opisa gradiva, nemogućnost dobvata gradiva, zakonska ograničenja dostupnosti, radno vrijeme arhiva, prepreke pristupu pojedinih skupina korisnika, dugoročna dostupnost elektroničkoga gradiva itd. U radu se prvo analizira pojam dostupnosti arhivskoga gradiva, a zatim donose rezultati usporedne analize dostupnosti arhivskoga gradiva u državnim arhivima RH. Konačno, prikazuju se rezultati usporedne analize usklađenosti hrvatske arhivske

prakse s Načelima pristupa arhivskome gradivu (engl. *Principles of Access to Archives*), dokumentom ICA-e koji je usvojen na *Annual General Meetingu* u kolovozu 2012. godine. Pritom autori uspoređuju i objašnjavaju zakonske odrednice koje se tiču dostupnosti arhivskoga gradiva u RH te javno dostupne informacije s mrežnih stranica državnih arhiva. Iz provedene analize autori izvode zaključke o razini dostupnosti arhivskoga gradiva s obzirom na navedena Načela i na postojeće informacije o stanju u RH.

Ključne riječi: načela pristupa arhivskome gradivu, arhivska praksa, zakonska regulativa, pristup, dostupnost arhivskoga gradiva, konvencionalno gradivo, digitalno gradivo

1. Uvod

Dokument Načela pristupa arhivskome gradivu (engl. *Principles of Access to Archives*), koji je Međunarodno arhivsko vijeće (ICA - *International Council on Archives*) usvojilo na 17. kongresu (*Annual General Meeting*) u kolovozu 2012. godine, služi tome da „arhivistima pruži mjerodavni međunarodni temelj s kojim mogu usporediti svoje postojeće politike i prakse pristupa te okvir koji mogu koristiti prilikom razvijanja novih ili preoblikovanja postojećih pravila pristupa“¹. Preveden je na arapski, francuski, galicijski, japanski, katalonski, kineski, njemački, portugalski, rumunjski i španjolski, a o tome na kojoj se razini u svakoj od tih država/regija provode ova Načela, valjalo bi sastaviti zasebno istraživanje.

U Hrvatskoj se još nije provela analiza usklađenosti hrvatske arhivske prakse i hrvatskog zakonodavstva s ovim Načelima. Stoga će u ovom radu najprije biti objašnjeno značenje termina *dostupnost* i *pristup* kako ih tumači hrvatsko arhivsko zakonodavstvo. Usporedna analiza dostupnosti arhivskoga gradiva koju su autori napravili koristeći se informacijama s mrežnih stranica hrvatskih državnih arhiva, pokušat će dati odgovor na pitanje kolika je zastupljenost elemenata koji pospješuju dostupnost i uporabu arhivskoga gradiva te pristup gradivu mrežnim putem. Autori predlažu kako da se uklone uočeni nedostaci. Nakon toga, autori analiziraju koliko su arhivski i drugi relevantnizakoni Republike Hrvatske usklađeni s *Načelima pristupa arhivskome gradivu* i primijenjeni u praksi, detektiraju nedostatke te donose preporuke o tome što bi trebalo učiniti da se usklađenost popravi.

¹ *Principles of Access to Archives*, ICA, 2012, <http://www.ica.org/13619/toolkits-guides-manuals-and-guidelines/principles-of-access-to-archives.html> (6.5.2014).

2. O dostupnosti arhivskoga gradiva

Dostupnost arhivskoga gradiva predstavlja mogućnost ostvarenja kontakta korisnika s arhivskim gradivom i preduvjet je njegova korištenja. Svi arhivskipostupci-prikupljanjegradiva, obrađivanje, sređivanje i opisivanje gradiva, poduzimanje mjera očuvanja i zaštite gradiva, usmjereni su prema cilju da arhivsko gradivo bude što više dostupno i korišteno. Dostupnošću arhivskoga gradiva i njegovim korištenjem ostvaruje se svrha arhiva i opravdava njegova djelatnost. S obzirom na značaj uloge za arhivsku djelatnost, koju dostupnost arhivskoga gradivaima, a iz čega proizlazi i njegovo korištenje, važno je da je ona zakonski uređena.

Zakonsko uređenje dostupnosti arhivskoga gradiva u zemljama članicama Europske unije trebalo bi se temeljiti na načelima *Preporuke br. R (2000) 13 Odbora ministara vijeća Europe zemljama članicama, o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva*². U toj Preporuci „dostupnost“ je definirana kao „zadaca dodijeljena arhivima, da gradivo koje je u njihovoj nadležnosti učine dostupnim korisnicima“ i kao „ispunjenje ove zadace“. Dostupnost arhivskoga gradiva, prema Preporuci, „znači mogućnost korištenja arhivskim dokumentima u skladu s nacionalnim zakonom“, a dostupnost javnog arhivskog gradiva „je pravo“. U političkom sustavu koji poštuje demokratske vrijednosti, to se pravo treba osigurati svim korisnicima bez obzira na njihovu nacionalnost, položaj ili zanimanje.

U dokumentu Načela za zakonodavstvo o arhivima i tekućim spisima (engl. *Principles for Archives and Current Records Legislation*), koji je 1997. godine objavio Odbor za pravna pitanja Međunarodnog arhivskog vijeća, jedno od načela (četnaesto) bavi se dostupnošću arhivskoga gradiva, aliumjesto pojma „dostupnost“ koristi se pojmom „pristup“ te se prema njemu odnosi također kao prema pravu: „Pristup javnoj dokumentaciji trebalo bi urediti kao pravo imajući u vidu propisane uvjete i izuzetke radi zaštite privatnosti, autorskih prava i tajnih podataka, po mogućnosti u jednom propisu. Nijedno ograničenje prava pristupa ne bi smjelo biti vremenski neograničeno. Zakonodavstvom bi trebalo ovlastiti određeno tijelo da iznimno omogućući uvid u nedostupne spise ili da izmijeni rok nedostupnosti.“³

² Preporuka br. R (2000) 13 Odbora ministara Vijeća Europe zemljama članicama, o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=16178 (24.4.2014).

³ Ivanović, J., Priručnik iz arhivistike, 1. dio. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010, str. 240.

U hrvatskom arhivskom zakonodavstvu (u užem smislu⁴), u *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima* (NN 105/97) ne postoji posebna definicija „dostupnosti arhivskoga gradiva“, ali u odrednicama koje se odnose na korištenje javnim arhivskim gradivom dostupnost je određena različitim vremenskim rokovima. Arhivi su odgovorni za gradivo i za njegovu dostupnost poštujući prava korisnika, ali i osiguravajući zaštitu gradiva.

Korištenje arhivskoga gradiva⁵ detaljnije je uređeno posebnim provedbenim propisom *-Pravilnikom o korištenju arhivskoga gradiva*. U tom Pravilniku također ne postoji eksplicitna definicija „dostupnosti gradiva“, vjerojatno zato što se ona podrazumijeva kada je riječ o korištenju gradiva. Korištenje arhivskoga gradiva u Pravilniku je definirano kao „upotreba obavijesnih pomagala o arhivskome gradivu i arhivskog gradiva bez obzira na kojemu je nosaču zapisa sačuvano. U korištenje spada pregled gradiva, prepisivanje, objavljivanje, izlaganje, izrada preslika, posudba i izdavanje ovjerovljenih prijepisa odnosno preslika“⁶. Izdvojene su i svrhe korištenja gradiva-službena, znanstveno-istraživačka, publicistička, nastavna, osobna i dr. S obzirom na to što se u hrvatskom arhivskom zakonodavstvu smatra korištenjem arhivskoga gradiva, može se reći da do njega dolazi ako su ispunjena dva uvjeta odnosno, ako arhivsko gradivo ima ostvarene dvije karakteristike -dostupnost i pristup. Drugim riječima, gradivo se može koristiti u „sadašnjem trenutku“ ako je ono najprije dostupno (tj. ako ne postoji vremensko ograničenje zbog kojeg se gradivo ne

⁴ Jozo Ivanović u Priručniku iz arhivistike razlikuje uže i šire arhivsko zakonodavstvo: „Arhivsko zakonodavstvo u užem smislu čine propisi koji uređuju osnivanje, djelatnost i zadatke arhiva i arhivskih programa, njihove nadležnosti i odnos s drugim organizacijama te način obavljanja pojedinih arhivskih funkcija. (...) U arhivsko zakonodavstvo u širem smislu možemo uvrstiti i sve odredbe drugih propisa koje uređuju pravila upravljanja i dostupnost dokumentacije u bilo kojem kontekstu. Takvih ćemo odredbi naći u propisima o pravu na pristup informacijama, zaštiti osobnih i tajnih podataka, autorskom i srodnim pravima, uredskom poslovanju i u brojnim drugim propisima koji uređuju pojedina područja i pritom donose pravila o upravljanju dokumentacijom“. (str. 229 i 230)

⁵ Iako se u hrvatskoj stručnoj arhivskoj praksi ustalio termin „korištenje arhivskoga gradiva“ on je s pravopisnog stajališta pogrešan. Ispravno bi bilo koristiti termin „korištenje arhivskim gradivom“ (glagolska imenica 'korištenje' ima dopunu u instrumentalu kada je riječ o značenju 'obavljanje čega s pomoću čega' te se stoga ne upotrebljava dopuna u genitivu, izvor: korištenje čega > korištenje čime, *Zbirka jezičnih savjeta Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, <http://savjetnik.ihj.hr/savjet.php?id=79> 19.8.2014). Autori predlažu jezično ispravnu upotrebu („korištenje arhivskim gradivom“) ili izraz 'korištenje' zamijeniti izrazom 'upotreba' ili 'uporaba', koji potom može imati dopunu u genitivu („upotreba arhivskoga gradiva“).

⁶ Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (NN67/1999), čl. 2: <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/1260.htm> (10.4.2014).

smije još dati na korištenje) i ako mu se može pristupiti (tj. ako gradivo nije u postupku obrade ili ga ne koristi neki drugi korisnik, pri čemu ovo drugo nije prepreka ako je riječ o elektroničkom gradivu).

U Hrvatskoj dostupnost arhivskoga gradiva uređuju i drugi zakoni (šire arhivsko zakonodavstvo), poput *Zakona o pravu na pristup informacijama*, *Zakona o autorskom i srodnim pravima*, *Zakona o zaštiti osobnih podataka* i *Zakona o zaštiti tajnosti podataka*. Navedeni zakoni nisu u potpunosti u skladu s arhivskom zakonskom regulativom i to se može nepovoljno odraziti na dostupnost arhivskoga gradiva i korištenja njime. U ovom radu neće se izdvojiti primjeri neusklađenosti koji su objašnjeni u navedenom Priručniku.

3. Usporedna analiza informacija o arhivima i arhivskom gradivu koje su objavljene na mrežnim stranicama državnih arhiva RH

Osim zakonodavstva, u arhivskoj praksi na dostupnost i uporabu arhivskoga gradiva te pristup gradivu utječu i neke druge okolnosti koje ih mogu ograničiti. To su, primjerice, ograničenja vezana uz gradivo poput formata, veličine i kvalitete zapisa, fizičkog stanja gradiva, razine opisanosti i dostupnosti opisa gradiva, nemogućnosti dohvata gradiva, dugoročne dostupnosti elektroničkoga gradiva, zatim prostorno-vremenska ograničenja kao što su prepreke pristupa pojedinim skupinama korisnika te radno vrijeme arhiva i njihovih čitaonica, promidžba arhivske djelatnosti i njezinih usluga i proizvoda itd. Tražeći određene informacije na mrežnim stranicama državnih arhiva u Hrvatskoj, istražili smo zastupljenost elemenata koji pospešuju dostupnost i uporabu arhivskoga gradiva te pristup gradivu mrežnim putem. Elementi koje smo uzeli u obzir su postojanje mrežne stranice arhiva, mogućnost prikaza sadržaja mrežne stranice na jednom ili više stranih jezika, radno vrijeme i sati rada čitaonice, informacije o uvjetima korištenja gradivom te dostupnost obavijesnih pomagala. Razlozi zbog kojih smo odlučili istražiti ovaj aspekt dostupnosti arhivskoga gradiva su laka pristupačnost navedenih informacija odnosno pretpostavka da će korisnik prilikom planiranja posjeta arhivu najprije te informacije potražiti na mrežnim stranicama. Istraživanjem i usporednom analizom došli smo do sljedećih rezultata:

1. Od 19 državnih arhiva 17 ih ima mrežnu stranicu.

2. Od 17 mrežnih stranica arhiva samo se na 5 stranica sadržaj može prikazati na stranome jeziku: engleskome (5 stranica) i talijanskom (1 stranica). Na mrežnoj stranici samo jednog arhiva pregled fondova i zbirke u potpunosti je preveden na engleski, dok se na stranici arhiva koji ima uključenu tražilicu za pretraživanje registra fondova i zbirke može pretraživati i na engleskom jeziku, ali registar dostupan na mrežnim stranicama nije u cijelosti preveden na engleski.
3. Na 14 mrežnih stranica (od 17) nalazi se informacija o radnom vremenu arhiva odnosno čitaonice. U prosjeku radno vrijeme čitaonica arhiva (koji su objavili tu informaciju) u Hrvatskoj je:

Ponedjeljak	Utorak	Srijeda	Četvrtak	Petak
6,03 sati	6,03 sati	6,85 sati	6,46 sati	6,06 sati

Subotom radi samo jedan arhiv i to od 8,15 do 13,30.

4. Od 17 mrežnih stranica na njih 10 objavljeni su pravilnici o radu čitaonice konkretnoga arhiva, dva arhiva objavila su opće informacije o svojim čitaonicama, jedan arhiv priprema objavu svojeg Pravilnika, a na mrežnoj stranici jednoga arhiva stoji informacija da se Pravilnik o radu čitaonice može dobiti u knjižnici arhiva.
5. Na mrežnim stranicama 15 arhiva objavljen je pregled fondova i zbirke ili vodič kroz fondove ili zbirke gradiva te ih korisnici mogu pretraživati po nazivu fonda.

Prema rezultatima ovog istraživanja vidljivo je da 90% državnih arhiva u Hrvatskoj ima svoju mrežnu stranicu. Informacija o radnom vremenu čitaonice može se pronaći na 82% mrežnih stranica arhiva, što je iznimno važno iz korisničke perspektive u kontekstu pristupa i korištenja arhivskoga gradiva. Valja napomenuti da prema *Pravilniku o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva*, „čitaonica ne smije biti otvorena kraće od sedam sati dnevno“⁷, a prema rezultatima istraživanja prosječno radno vrijeme čitaonica iznosi oko šest sati te samo jedan državni arhiv korisnici mogu posjetiti subotom. Pet arhiva

⁷ Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva (NN 65/2004), čl. 13, stav. 2: <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/> www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/1404.htm(25.4.2014).

ima radno vrijeme čitaonice usklađeno s Pravilnikom, ali ukupni prosjek na razini države narušavaju preostali arhivi čije čitaonice imaju kraće radno vrijeme od propisanog. Usamo pet državnih arhiva čitaonice rade jednom tjedno nakon 16 sati, ali najčešće su otvorene do 14 sati. Svaki državni arhiv trebao bi barem jedan dan u tjednu produljiti radno vrijeme čitaonice nakon 16 sati, što bi otvorilo mogućnost korištenja gradiva onim korisnicima koji zbog vlastitog radnog vremena ili nekih drugih okolnosti ne mogu posjetiti arhiv. S obzirom na to da je mrežna stranica najčešća polazna točka korisnicima pri upoznavanju s osnovnim informacijama o arhivu, u koje ulazi i informacija o arhivskom gradivu koje se u njemu nalazi i načinu na koji se njime mogu koristiti, svi državni arhivi bi tu informaciju trebali objaviti na mrežnim stranicama. No prema rezultatima, 88% arhiva je na svojim mrežnim stranicama objavilo pregled fondova i zbirke ili vodič kroz fondove ili zbirke gradivadok se na samo 59% mrežnih stranica arhivamože pronaći pravilnik o radu čitaonice konkretnog arhiva.

Iz navedenih rezultata može se zaključiti da su kodvećine arhiva zastupljeni istraženi elementi koji pridonose većoj dostupnosti i uporabi arhivskoga gradiva te boljem pristupu gradivu, ali iz te pozicije zadovoljavajući rezultat bio bi taj, da svaki arhiv koji ima mrežnu stranicu na njoj objavi informacije o radnome vremenu čitaonice, arhivskome gradivu čiji je imatelj i njegovoj dostupnosti te pravilnik o radu čitaonice i korištenju arhivskim gradivom. Također, radno vrijeme čitaonica trebalo bi se produljiti, jer prema rezultatima ovoga istraživanja, ono je u prosjeku kraće od 7 sati dnevno (koliko propisuje *Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva*), ali i prilagoditi na način da se korištenje arhivskim gradivomomogućući onim korisnicima kojima je redovno radno vrijeme čitaonica arhiva u koliziji s vlastitim radnim vremenom i drugim okolnostima.

4. Usporedna analiza hrvatske arhivske prakse s Načelima pristupa arhivskome gradivu

Načela pristupa arhivskom gradivu oblikovana su za arhiviste radi uspoređivanja postojećih politika i praksa pristupa na međunarodnoj razini. Namjera je autora tih Načela da se ona koriste kao okvir za uvođenje novih ili preoblikovanje postojećih pravila pristupa.

U prvom redu Načela se odnose na pravo javnosti na pristup arhivskom gradivu te na odgovornost arhivista, što uključuje i ograničavanje dostupnosti gradiva. Uočeno je da se u nekim zemljama pojedini zakoni sukobljavaju oko pristupa javnom i pristupa privatnom gradivu. Stoga je ovim dokumentom istaknuta uloga arhivista u nastojanjima da se takvi zakoni usklade.

Načela su primjenjiva na upravno i neupravno gradivo te na javne i privatne arhive koji trebaju načela prilagoditi svojem radu. Načela se ne odnose na opće korisničke službe i standarde ponude usluga, niti na gradivo s autorskim pravom, jer je to već uređeno posebnim zakonom. U slučaju oštećena gradiva potiče se pružanje informacija koje se nalaze u tom gradivu umjesto davanja samog gradiva na korištenje.

Načela treba promatrati kao stručni vodič za pristup arhivskom gradivu koje je pod nadzorom arhivista. Osnovne odgovornosti za provedbu Načela dodjeljuju se administrativnom osoblju, arhivistima, darivateljima i osoblju ustanova koje predaju svoje zapise u arhiv na čuvanje.

Pojam *dostupnosti* će se u ovom radu razumijevati kao pravo, mogućnost ili način/sredstva pronalaženja, korištenja ili približavanja dokumentima i/ili informaciji, a *koncept pristupa gradivu* kao onaj koji se ostvaruje temeljem pravnih ovlasti i uz postojanje obavijesnih pomagala, čime je moguće ostvariti uvid u zapise i korištenje njima.

Načelo 1.

Javnost ima pravo pristupa gradivu javnih ustanova. Javna i privatna tijela trebaju otvoriti pristup svome gradivu do najveće moguće razine.

U prvom redu ističe se osnovno pravo građana na uvid u gradivo javnih ustanova, dakle onih ustanova koje se financiraju iz javnih sredstava. Time se postiže uključenost građana u rad javnih tijela te konačno, informirano društvo. Ističe se i mogućnost ograničenja pristupa koje pak mora biti zakonski utemeljeno. I premda ustanove (javne ili privatne) koje čuvaju privatno gradivo nemaju zakonsku obavezu davati pristup tom gradivu, ovim se načelom nastoji ipak poticati ustanove da u najvećoj mjeri daju pristup privatnom gradivu čime će se ne samo omogućiti razumijevanje društvene, gospodarske, vjerske, lokalne i osobne povijesti te osmišljavanje ideja i podrškerazvoju, već i istaknuti doprinos i vjerodostojnost same ustanove.

U Hrvatskoj je osnovno pravo „korisnika na traženje i dobivanje informacije kao i obvezu tijela javne vlasti da omogući pristup zatraženoj informaciji, odnosno da objavljuje informacije neovisno o postavljenom zahtjevu kada takvo objavljivanje proizlazi iz obveze određene zakonom ili drugim propisom“⁸. Ono se jamči *Zakonom o pravu na pristup informacijama* unutar kojega se nalazi i Načelo javnosti i slobodnog pristupa: „Informacije su dostupne svakoj domaćoj ili stranoj fizičkoj i pravnoj osobi u skladu s uvjetima i ograničenjima ovog Zakona“.⁹

Ipak, privatno arhivsko gradivo dostupno je korisnicima jednako kao i javno ako je „pohranom, darovanjem ili kupnjom“ u vlasništvu državnoga arhiva, što potvrđuje *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*¹⁰.

Također, kada se govori o otvaranju „pristupa gradivu do najveće moguće razine“, moraju se imati na umu, uz Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, i ostali relevantni zakoni kao što su Zakon o autorskom i srodnom pravu, Zakon o pravu na pristup informacijama, Zakon o tajnosti podataka i Zakon o zaštiti osobnih podataka, s obzirom da i oni svojim odrednicama utječu na dostupnost gradiva. Dodatna poteškoća u Hrvatskoj je neusklađenost izdvojenih zakona.

Načelo 2.

Ustanove koje posjeduju arhivsko gradivo skreću pažnju na postojanje arhivskoga gradiva, uključujući postojanje gradiva s ograničenjem pristupa i obznanjuju postojanje ograničenja koja se odnose na pristup tom gradivu.

Osim isticanja fizičke dostupnosti arhiva za građane (za razliku od intelektualne dostupnosti koja težište stavlja na sadržaj, a ne na oblik), arhivisti su dužni besplatno i točno pružati informacije građanima o gradivu koje posjeduju. Od presudne je važnosti uobličavanje politike pristupa koja treba biti jasna, ponajprije u postavljanju ograničenja i dosljednosti njezina provođenja. Ako je gradivo iz bilo kojeg razloga uklonjeno (npr. iz sigurnosnih razloga), arhivisti trebaju i to naglasiti, čuvajući pritom informacije koje je potrebno zaštititi.

Gradivo državnih arhiva u Republici Hrvatskoj djelomično je dostupna internetskim stranicama u obliku digitaliziranih izdanja, a na društvenim mrežama

⁸ Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/2013), čl. 5, stav. 1, točka 5.

⁹ Isto, čl. 6.

¹⁰ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 35.

(npr. *Facebook*) te na brojnim tematskim radionicama, arhivi upućuju na svoje gradivo.

Osnovna ograničenja postavljena na arhivsko i registraturno gradivo prestaju nakon 30 godina od nastanka toga gradiva, 50 godina ako je riječ o dokumentima ključnima za nacionalnu sigurnost Republike Hrvatske, odnosno 70 godina od nastanka (to jest 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi) gradiva koje sadržava osobne podatke.

U pregledu arhivskih fondova i zbirkinavodese fondovi i zbirke, ali ne i jedinice gradiva koje su zatvorene za javnost. U ARHiNET-u, kodpojedinih fondova postoji odrednica „Dostupnost“ koja navodi da je gradivo u potpunosti ili djelomično dostupno javnosti.

Ovdje još valja spomenuti, da u Hrvatskojjedno odograničenja korištenja određenog arhivskog gradiva može biti povezano s time što sadrži osobne podatke, pri čemu se na to gradivo primjenjuju odrednice Zakona o zaštiti osobnih podataka, koje nisu u potpunosti u skladu sa Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima. Prema Zakonu o zaštiti osobnih podataka osobni podatak je „svaka informacija koja se odnosi na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu koja se može identificirati“¹¹, a njegove odredbe i načela o zaštiti osobnih podataka odnose se i na dostupnost arhivskog gradiva u kojem ima mnogo takvih informacija. Neke od njih izazivaju nedoumice pri odlučivanju o dostupnosti arhivskog gradiva. Prema Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima, gradivo koje sadržiosobne podatke dostupno je 70 godina od nastanka ili 100 godina nakon rođenja osobena koju se podaci gradiva odnose.¹² No, postoje osobni podaci koji se nalaze u arhivskom gradivu, ali su negdje drugdje objavljeni i javno dostupni s čime arhiv ne mora biti upoznat. To upućuje na problem utvrđivanja je li osobni podatak dostupan.¹³ Do problema može doći i zbog odredbe po kojoj osoba na koju se podaci odnose može podatke brisati i mijenjati ako su netočni, nepotpuni ili zastarjeli, jer arhivsko gradivo s vremenom postaje zastarjelo.

Načelo 3.

Ustanove koje čuvaju arhivsko gradivo primjenjuju proaktivan pristup.

¹¹ Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 103/2003), čl. 2, stav. 1.

¹² Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 21, stav. 1.

¹³ Ivanović, J. (2010). Priručnik iz arhivistike, nav. dj.

Promidžba gradiva, uzimajući u obzir potrebe korisnika, dužnost je svakog arhivista, stoga se ističe važnost oblikovanja politike otvaranja arhiva. Također se potiče suradnja s drugim arhivima i ustanovama. U Hrvatskoj se takve aktivnosti odražavaju u izložbama, tiskanim izdanjima, radionicama koje za pojedine skupine korisnika organiziraju pojedini arhivi (na primjer za djecu vrtićke dobi, osnovnih i srednjih škola te fakultete, Filmski i Kulturni četvrtak u HDA namijenjeni široj javnosti i sl.), prisutnosti arhiva na društvenim mrežama, u nagradnim igrama, Noći muzeja, galerija i srodnih ustanova.

„Proaktivan pristup“ ovisi o idejama i kreativnosti arhivskih djelatnika, koji za najrazličitije kanale komunikacije, samostalno i suradnjom s različitim ustanovama, mogu oblikovati proizvode i usluge širokog spektra, čime se potiče javnost na češće posjete arhivu, pristupanje gradivu i njegovo korištenje za raznolike potrebe.

Načelo 4.

Ustanove koje čuvaju gradivo osiguravaju da su ograničenja pristupa jasna i da imaju istaknuto vrijeme trajanja, da su u skladu s valjanim zakonskim okvirom, da priznaju pravo na privatnost i poštivanje prava vlasnika privatnog gradiva.

Premda se u najvećoj mogućoj mjeri nastoji pružiti pristup javnom i privatnom gradivu, ograničenja postavljena zakonom, politikom ustanove ili darivatelja moraju se poštivati, ali također moraju imati jasno određeno vrijeme trajanja ograničenja.

U obavijesnim pomagalima se u pravilu ne navodi vrijeme trajanja ograničenja. Iako bi ono trebalo biti jasno ukoliko se poznaju mjerodavne zakonske odrednice, korisnicima bi svakako bila korisna informacija o tome kada će neko gradivo postati dostupno. Kod obavijesnih pomagala u elektroničkom obliku to može biti automatski izračunata vrijednost, ako su poznati početni datum i vrsta gradiva.

Već je u prvom načelu spomenuta jednaka dostupnost javnog i privatnog gradiva, osim ako je dokumentom o primopredaji drugačije naznačeno, pa se tako ovo, četvrto načelo nadovezuje na prvo.

S obzirom na neusklađenost užeg i šireg hrvatskog arhivskog zakonodavstva, primjena ovog načela je problematična. Naime, da bi arhivi mogli jasno utvrditi ograničenja pristupa gradivu i istaknuti vrijeme trajanja ograničenja u skladu sa zakonskim okvirom, pretpostavka je da taj zakonski okvir bude primjenjiv. U

Hrvatskoj to nije uvijek slučaj posebice kod dostupnosti arhivskoga gradiva, koja se na različite načine određuje Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima, Zakonom o pravu na pristup informacijama i Zakonom o tajnosti podataka. Jedan od konkretnih primjera koji mogu arhivistima predstavljati problem u radu su različiti „rokovi“ dostupnosti definirani navedenim zakonima. Dok u Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima stoji rok dostupnosti od 30 godina za javno arhivsko gradivo, prema Zakonu o pravu na pristup informacijama, izdvojena odrednica nije primjenjiva. Zatim, prema odrednicama Zakona o tajnosti podataka, tajni podaci odnosno klasificirani podaci mogu se koristiti samo u službene svrhe te ne postoje rokovi po čijem isteku ti podaci postaju dostupni, što ponovno čini neprimjenjivim odrednice Zakona o arhivskom gradivu i arhivima koje se odnose na rokove dostupnosti, kao i na prijevremenu dostupnost gradiva. Ova zakonska neslaganja mogu otežati rad arhivista i primjenu Načela pristupa arhivskom gradivu.

Načelo 5.

Arhivsko gradivo dostupno je pod jednakim i pravednim uvjetima.

Sva pravila o pristupu jednako se odnose na sve osobe bez diskriminacije te za sve vrijede ista pravila i uvjeti, u prvom redu pristup utemeljen na pravnim razlozima. Premda su iznimke u skupinama istraživača moguće, arhivisti nastoje smanjiti te iznimke na najmanju moguću mjeru.

Jednakost je istaknuta ne samo u Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima („Pravo na korištenje javnoga arhivskog gradiva imaju svi korisnici pod jednakim uvjetima.“¹⁴), već i u Zakonu o pravu na pristup informacijama („Pravo na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija pripada svim korisnicima na jednak način i pod jednakim uvjetima. Korisnici su ravnopravni u njegovu ostvarivanju.“¹⁵), gdje poseban paragraf isključuje bilo kakvu mogućnost diskriminacije („Tijela javne vlasti ne smiju staviti korisnike u neravnopravan položaj, a osobito na način da se pojedinim korisnicima informacija pruža prije nego ostalima ili na način kojim im se posebno pogoduje.“¹⁶). Uskrata pristupa pojedincu zakonski je utemeljena ako je riječ o pojedincu koji je u postupku kaznene prijave zbog uništavanja ili otuđivanja

¹⁴ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 18.

¹⁵ Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/2013), čl.8, točka1.

¹⁶ Isto, čl.8, točka2.

arhivskoga gradiva¹⁷, no budući da se radi o postupku koji je u tijeku, pojedinac bi se mogao pozvati na UN-ovu *Opću deklaraciju o ljudskim pravima* koja jamči nevinost pojedinca dok mu se ne dokaže krivnja¹⁸. Šire arhivsko zakonodavstvo također će pojedincu uskratiti pristup u slučaju ugrožavanja drugih prava (privatnost, nacionalna sigurnost i interesi, poslovni interesi, aktivnosti u vezi sa sprečavanjem kriminala...).

Načelo 6.

Ustanove koje čuvaju gradivo osiguravaju da žrtve teških povreda međunarodnog prava imaju pristup gradivu koje im omogućuje dokaze za utvrđivanje njihovih ljudskih prava i radi dokumentiranja njihova kršenja, čak i ako je to gradivo zatvoreno za javnost.

Šesto načelo pristupa gradivu postavlja zaštitu ljudskih prava na prvo mjesto, kao razlog odobrenja pristupa i korištenja gradiva koje još uvijek nije dostupno javnosti. U hrvatskom arhivskom zakonodavstvu u *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima*, kao opravdanje za prijevremenu dostupnost javnog arhivskoga gradiva navodi se „namijenjenost javnosti od nastanka gradiva“ ili odobrenje stvaratelja¹⁹, a za javno arhivsko gradivo koje sadrži osobne podatke, prijevremena dostupnost gradiva moguća je ako je ono od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na to pristane osoba na koju se podaci odnose, npr. braćni drug, djeca ili roditelji poslije njezine smrti²⁰. Prijevremena dostupnost gradiva koje se odnosi na nacionalnu sigurnost ili interese države moguća je ako je posebnim propisom to određeno. U Zakonu dalje stoji da se iz znanstvenih razloga, uz određene uvjete, može odobriti prijevremeno korištenje gradivom koje još nije dostupno²¹. Vidljivo je da u ovom Zakonu nedostaje odrednica po kojoj je ostvarenje ljudskih prava razlog prijevremene dostupnosti gradiva, što smatramo značajnim nedostatkom. U istom smislu bi trebalo nadopuniti i *Zakon o pravu na pristup informacijama*.

Zaštita i ostvarenje ljudskih prava treba biti valjani razlog i opravdanje da se omogući pristup arhivskom gradivu koje je još nedostupno za javnost, ali koje svojim sadržajem štiti i ostvaruje ljudska prava onih kojima su ona ugrožena.

¹⁷ Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (NN 67/1999), čl. 33 i 34.

¹⁸ Opća deklaracija o ljudskim pravima, 217 /III, 10. prosinca 1948, čl. 11, stav. 1.

¹⁹ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 20, stav. 2.

²⁰ Isto, čl. 21, stav. 2.

²¹ Isto, čl. 22, stav. 1.

Načelo 7.

Korisnici imaju pravo na žalbu zbog uskraćivanja pristupa.

Prema ovom načelu, korisnik kojem je odbijen zahtjev za pristup arhivskom gradivu i korištenje njime, može se žaliti na takvu odluku. Arhivi trebaju imati jasnu politiku za slučajeve odbijanja pristupa gradivu. *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* propisuje da se u slučaju odbijanja zahtjeva za korištenje gradivom donosi pisano rješenje na koje se može podnijeti žalba Ministarstvu kulture²², no postupak podnošenja žalbe i vremenski rok nisu uređeni ovim Zakonom. S druge strane, u *Zakonu o pravu na pristup informacijama* u slučaju uskraćivanja informacija razrađen je cijeli postupak žalbe korisnika²³.

Načelo 8.

Ustanove koje čuvaju gradivo brinu se da operativna ograničenja ne sprečavaju pristup gradivu.

Da bi ovo načelo bilo jasnije, potrebno je najprije objasniti što se smatra pod pojmom „operativna ograničenja“. Operativna ograničenja su, prema objašnjenju dokumenta, oni aspekti pristupa koji se odnose na specifične korisničke potrebe (osobe s posebnim potrebama koje bi mogle imati poteškoće prilikom pristupa zgradi arhiva i kretanja u njoj te za vrijeme korištenja gradivom i dr., nepismeni korisnici i sl.), (ne)naplaćivanje usluga korištenja gradivom i omogućavanje pristupa jedinicama gradiva koje nisu u potpunosti dostupne (pod uvjetom da to ne dovede do krivih informacija ili neupotrebljivosti jedinice).

Aspekt koji se odnosi na posebne korisničke potrebe u hrvatskom arhivskom zakonodavstvu nije podržan posebnom odrednicom osim što se ističe da „pravo na korištenje javnoga arhivskog gradiva imaju svi korisnici pod jednakim uvjetima“²⁴. No, s obzirom na toga korisnici mogu biti primjerice osobe s posebnim potrebama ili nepismene osobe, ovo načelo ne zastupa samo jednako postupanje, već također jednako pravo na korist od gradiva. Važno je da arhivi uzmu u obzir sve profile korisnika i omoguće im ostvarenje toga prava.

²² Isto, čl. 25, stav. 3.

²³ Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/2013), čl.25.

²⁴ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 18.

Što se tiče naplaćivanja usluga korištenja arhivskim gradivom, to je jasno uređeno u arhivskom Zakonu i pripadajućim pravilnicima (korištenje arhivskim gradivom i obavijesnim pomagalima je besplatno, a izrada preslika, uporaba posebne tehničke opreme ili najam audiovizualnoga gradiva te istraživanja koje provode arhivi za korisnike, naplaćuje se prema cjenicima usluga državnih arhiva koje na godišnjoj razini odobrava Ministarstvo kulture).

Načelo 9.

Arhivisti imaju pristup cjelokupnom zatvorenom gradivu i obavljaju potrebne arhivske poslove na njemu.

Deveto načelo naglašava važnost zatvorenog gradiva, odnosno gradiva koje je još nedostupno za korištenje. Nedostupnost ne smije biti razlog neobavljanja arhivskih poslova, poput opisa ili zaštite, na zatvorenom gradivu. Prema objašnjenju ovoga načela, takva arhivska praksa sprečava da se zatvoreno gradivo uništi ili zaboravi te pomaže osigurati cjelovitost tog gradiva. Očuvanjem i opisivanjem zatvorenog gradiva povećava se povjerenje javnosti u arhivske ustanove i u arhivsku struku, jer arhivistima omogućuje da korisnicima pruže relevantne i točne informacije o zatvorenom gradivu. Također, u objašnjenju devetog načela stoji, da se za gradivo koje ima državni stupanj tajnosti ili druge zabrane koje zahtijevaju posebna odobrenja, arhivisti pridržavaju potrebnih postupaka odobravanja pristupa. Prema Zakonu o tajnosti podataka takvo se gradivo smatra klasificiranim podacima, a mogu mu pristupiti one „osobe kojima je to nužno za obavljanje poslova iz njihovog djelokruga te koje imaju izdano Uvjerenje o obavljenoj sigurnosnoj provjeri“.²⁵ Ta bi činjenica mogla ometati arhiviste u obavljanju stručnih postupaka nad takvim gradivom, s obzirom na to da je prije toga potrebno obaviti sigurnosnu provjeru. Nema drugih odrednica u arhivskom zakonodavstvu koje približe upućuju na stručna postupanja arhivista u odnosu na zatvoreno gradivo.

Načelo 10.

Arhivisti sudjeluju u postupku donošenja odluka u vezi s pristupom.

²⁵ Zakon o tajnosti podataka (NN 79/2007), čl. 18, stav. 1.

Posljednje načelo pristupa gradivu odnosi se na aktivnu ulogu arhivista kao stručnjaka koji bi na temelju rada i poznavanja gradiva, ograničenja pristupa, zahtjeva korisnika i društvenog konteksta trebali donositi odluke u vezi s pristupom gradivu. Arhivisti moraju nadgledati ograničenja pregledom gradiva i uklanjati ona koja više nisu primjenjiva.

Među zadaćama državnih arhiva u *Zakonu o arhivskom gradivu i arhiviranju* eksplicitno istaknuto da arhivi odnosno arhivisti donose odluke vezane uz pristup gradivu, ali s obzirom na navedene zadaće arhiva, može se pretpostaviti da oni to čine. U *Pravilniku o korištenju arhivskoga gradiva*, u čl. 11 i 12, spominje se davanje mišljenja o prijevremenoj dostupnosti i odobrenje korištenja u kojem sudjeluje Hrvatsko arhivsko vijeće.

S obzirom na neusklađenost Zakona o arhivskom gradivu i arhivima te Zakona o tajnosti podataka i Zakona o pravu na pristup informacijama, arhivisti u Hrvatskoj ne sudjeluju uvijek u postupku donošenja odluka u vezi s pristupom gradivu. Potrebno je uskladiti navedene zakone kako više ne bi bilo neslaganja oko istih stvari na koje se drugačije odnose i time određene zakonske odrednice jednog zakona zbog zakonskih odrednica drugog zakona postaju neprimjenjive. Primjerice, prema Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima javno arhivsko gradivo dostupno je za korištenje 30 godina od nastanka uz mogućnost prijevremenog pristupa ako je gradivo od početka bilo namijenjeno javnosti ili ako to dopušta stvaratelj²⁶. Također, prilikom podnošenja pisanoga zahtjeva za korištenjem arhivskoga gradiva, korisnik mora uz ostale podatke navesti i svrhu korištenja zatraženog arhivskoga gradiva. Navedene odredbe nisu u skladu s odredbama Zakona o pravu na pristup informacijama. Taj zakon pravo na pristup zatraženoj informaciji uređuje određenim rokovima (otprilike mjesec dana), unutar kojih se pravo ostvaruje, što nije usklađeno s rokom dostupnosti javnog arhivskoga gradiva od 30 godina od nastanka koji je utvrđen arhivskim zakonodavstvom.

5. Zaključak

Temeljem usporedne analize informacija s mrežnih stranica hrvatskih državnih arhiva, utvrđeno je da postoji prostor za poboljšanje usluga koje nude arhivi

²⁶ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 20, stav.2.

u Hrvatskoj. Najprije, od 19 državnih arhiva 17 ih ima mrežnu stranicu, pa je u tom pogledu posve jasan smjer u kojem bi poboljšanja trebala ići. Potom, utvrđeno je da je vrijeme rada čitaonica uglavnom kraće od onoga koje propisuje *Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva*. Osim usklađivanja vremena otvorenosti čitaonica s ovim Pravilnikom (7 sati), arhivi bi trebali prilagoditi vrijeme otvorenosti čitaonice tako, da se omogućiti korištenje arhivskim gradivom onim korisnicima kojima je redovno radno vrijeme čitaonica arhiva u koliziji s vlastitim radnim vremenom. Doista, neki arhivi imaju dulje radno vrijeme čitaonice jedanput tjedno, pa bi se i ostali arhivi trebali ugledati na takvu pozitivnu praksu.

Usporedna analiza *Načela pristupa arhivskome gradivu* važećim hrvatskim arhivskim zakonodavstvom i drugim relevantnim zakonodavnim odredbama i arhivskom praksom, pokazala je da postoje otvorena pitanja vezana uz pravo na dostupnost gradiva u smislu informacije o postojanju gradiva s ograničenom dostupnošću, odnosno informacija o tome kada će to gradivo postati javno dostupno. Informacije o tome kad nekom gradivu ističe ograničenje pristupa jednostavno bi se moglo riješiti u okviru pružanja informacija u elektroničkom obliku, jer bi se bilježenjem početnog datuma i vrste gradiva ova informacija mogla sama izračunavati i sustav bi tada mogao s jedne strane signalizirati arhivistima da je nekom gradivu isteklo ograničenje, a s druge strane pružiti korisnicima relevantnu informaciju o tome kada mogu očekivati neograničen pristup traženom gradivu. Potom, uočeno je da se u nadležnim zakonima nigdje ne spominje mogućnost iznimnog odobravanja pristupa arhivskom gradivu, s ograničenjem pristupa u slučajevima potrebe za zaštitom ljudskih prava. Tim dijelom bi se svakako trebali nadopuniti *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* i *Zakon o pravu na pristup informacijama*. Nadalje, hrvatski državni arhivi bi trebali osigurati da arhivsko gradivo bude dostupno svima pod jednakim uvjetima, a to znači da bi trebali ukloniti fizičke prepreke osobama s posebnim potrebama, osigurati da slijepi ili nepismene osobe mogu ostvariti svoja prava i sl. Suprotno tome, vezano uz uskratu pristupa gradivu, uočili smo nesuglasje između *Pravilnika o korištenju arhivskoga gradiva*, u kojem se kaže da je uskrata zakonski utemeljena ako je riječ o pojedincu koji je u postupku kaznene prijave zbog uništavanja ili otuđivanja gradiva, i *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, u kojoj se kaže da je pojedinac nevin dok mu se ne dokaže krivnja, pa je to još jedno mjesto gdje postoji prostor za usklađivanje. Šire arhivsko zakonodavstvo koje ograničava pristup gradivu zbog privatnosti, javnih interesa i dr. također ograničava primjenu ovih načela u hrvatskoj arhivskoj praksi. Osim što zakonska neslaganja mogu otežati rad arhivista i primjenu Načela pristupa arhivskome gradivu, ona ukazuju i na to u kakvoj poziciji

je Zakon o arhivskom gradivu i arhivima u odnosu na druge zakone koji se primjenjuju na arhivsko gradivo te upućuju na hitnost promjene i usklađivanja kako bi arhivska djelatnost mogla imati jasan zakonski temelj prema kojem se obavlja.

Zaključno se može konstatirati da je provedena usporedna analiza pokazala da hrvatski državni arhivi pružaju dovoljno informacija putem svojih mrežnih stranica, ali i ukazala na nedostatke koje bi trebalo otkloniti. Također, usporedna analiza usklađenosti hrvatskog arhivskog i drugog relevantnog zakonodavstva s *Načelima pristupa arhivskome gradivu* njihovom primjenom u praksi, pokazala je da i u tom području postoji potreba za otklanjanjem nedorečenosti ili nepodudarnosti. Ovaj članak ukazuje upravo na sva ta mjesta uz prijedloge konkretnih mjera za poboljšanja.

Literatura

Ivanović, J. Priručnik iz arhivistike : 1. dio. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010.

Opća deklaracija o ljudskim pravima, 217/III, 10. prosinca 1948.
<http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijaljp.pdf> (10. 4. 2014)

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (NN 67/1999), <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/1260.htm> (10.4. 2014)

Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva (NN 65/2004), <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/1404.htm> (25.4. 2014)

Preporuka br. R (2000) 13 Odbora ministara Vijeća Europe zemljama članicama, o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva, *Arhivski vjesnik* 43 (2000), str. 337-340, http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=16178 (24.4.2014)

Principles of Access to Archives, ICA, 2012., <http://www.ica.org/13619/toolkits-guides-manuals-and-guidelines/principles-of-access-to-archives.html> (6.5.2014)

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97), <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1617.htm> (10.4.2014)

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (NN 167/2003), <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/2399.htm> (27.8.2014)

Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/2013), http://hidra.srce.hr/arhiva/263/100541/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_25_403.html (10.4.2014)

Zakon o tajnosti podataka (NN 79/2007), <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/26986/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2007/2483.htm> (26.8.2014)

Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 103/2003), <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1364.htm> (27.8.2014)

Mrežne stranice državnih arhiva u Hrvatskoj:

Državni arhiv u Dubrovniku, <http://www.dad.hr/>

Državni arhiv u Gospiću, <http://www.arhiv-gospic.hr/>

Državni arhiv u Karlovcu, <http://www.da-ka.hr/>

Državni arhiv za Međimurje, <http://dram.host56.com/>

Državni arhiv u Osijek, <http://www.dao.hr/>

Državni arhiv u Pazinu, <http://www.dapa.hr>

Državni arhiv u Rijeci, <http://www.riarhiv.hr/>

Državni arhiv u Sisku, <http://www.dask.hr/>

Državni arhiv u Slavonskom Brodu, <http://www.dasb.hr/>

Državni arhiv u Splitu, <http://www.das.hr/>

Državni arhiv u Šibeniku, <http://www.dasi.hr/>

Državni arhiv u Varaždinu, <http://www.dav.hr/>

Državni arhiv u Virovitici, <http://www.davt.hr/>

Državni arhiv u Vukovaru, <http://www.davu.hr/>

Državni arhiv u Zadru, <http://www.dazd.hr/>

Državni arhiv u Zagrebu, <http://www.daz.hr/>

Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/>

Summary

COMPLIANCE OF CROATIAN ARCHIVAL PRACTICE WITH PRINCIPLES OF ACCESS TO ARCHIVES DEFINED BY ICA

In this paper the authors critically examine modern archival practice in the context of users, analogue materials and digital materials which are increasingly being preserved. Impact of development of ICT is reflected in the daily work of archival professionals who receive, process, protect and preserve archival materials and make them available to the users. In this practice there are some limitations: format, size and quality of the records, the physical condition of the materials, the level and availability of their description, inability to access materials, legal restrictions on availability, working hours of the archives, barriers of access to certain groups of users, long-term availability of digital materials and so on. The paper firstly analyses the concept of access to archival materials and then gives the results of the comparative analysis of access to archival materials in Croatian state archives. Finally, the results of a comparative analysis of compliance of Croatian archival practice with the Principles of access to archival material, a document the ICA, which was adopted at the Annual General Meeting in August 2012 are presented. The authors compare and analyse legal regulations covering access to archives in Croatia and publicly available information on the websites of the Croatian state archives. From the analysis, the authors draw conclusions about the level of access to archival materials with regard to the Principles and situation in the Republic of Croatia.

Key words: *principles of access to archival materials, archival practice, legislation, access, analogue archives, digital archives*

O NEKIM AUTORSKOPRAVNIM PITANJIMA VEZANIM UZ DOSTUPNOST GRADIVA U BAŠTINSKIM USTANOVAMA

UDK 347.77./78:[342.732:026/028::069::930.25(093)]

Pregledni znanstveni rad

Baštinske su ustanove zainteresirane da svoje gradivo učine dostupnim što širem krugu korisnika. Digitalizacija gradiva postupak je koji omogućuje korisnicima da gradivu pristupe izvan prostora ustanove i u vrijeme koje im odgovara. Opsežna digitalizacija koju zagovara Europska unija danas je tehnički moguća, ali je dio gradiva zaštićen odredbama autorskopravnog zakonodavstva pa digitalizaciju mora dopustiti autor odnosno nositelj prava. Baštinske bi ustanove stoga morale identificirati i pronaći mnogobrojne autore odnosno njihove nasljednike no potraga za autorom može biti duga i skupa, a na kraju i ne mora uroditi plodom. U radu je prikazano kako se u Europi pokušala olakšati opsežna digitalizacija u baštinskim ustanovama, donošenjem Direktive o određenim dopuštenim korištenjima djela siročadi. Ističe se i da je upitna dostupnost rukopisa neobjavljenih djela, vrlo zanimljivih specifičnim korisnicima, jer baštinske ustanove iako vlasnice rukopisa nemaju autorska prava. Predlaže se izrada i usvajanje posebnih smjernica o postupanju s neobjavljenim autorskim djelima.

Ključne riječi: *baštinske ustanove, opsežna digitalizacija, djela siročad, neobjavljena djela, dostupnost gradiva*

Uvod

Devedesetih godina prošloga stoljeća UNESCO je potaknuo program *Memory of the World* u kojem se knjižnice, arhivi i muzeji vide kao ustanove u kojima se čuva dokumentarna svjetska baština.¹ Izraz baštinske ustanove odonda ulazi u širu uporabu, pa se i u nas sve češće koristi kao skupno ime za arhive, knjižnice, muzeje i slične javne ustanove u kojima je pohranjeno gradivo različitog sadržaja, nastalo u različitim razdobljima, koje svjedoči o prošlosti i sadašnjosti naše kulture. Slično na te ustanove gleda i Europska unija, koja ih u brojnim dokumentima objavljenim od početka ovog stoljeća do danas, vidi kao riznice europske baštine koju treba što prije učiniti dostupnom europskim građanima.²

Nova strategija razvitka Europske unije do 2020.³ u realizaciji zacrtanih općih ciljeva poput povećanja zapošljavanja, razvitka inovacija u području istraživanja i razvoja, boljeg obrazovanja te smanjivanja siromaštva i društvene isključenosti, uvelike se oslanja na mogućnosti informacijske i komunikacijske tehnologije. Tako jedan od akcijskih planova koji trebaju pomoći provođenju nove strategije, *Digitalni plan za Europu* iz 2010. godine,⁴ predviđa mogućnost korištenja svih službi i usluga iz poslovnog i javnog sektora na internetu. Javne kulturne ustanove poput knjižnica i arhiva svoje gradivo trebaju učiniti dostupnim svima u digitalnom obliku na mreži.⁵

¹ Memory of the world. URL: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world>. (25.8.2014).

² Ipak treba reći, makar i usputno, da se barem u knjižničarskim krugovima to viđenje ne smatra uvijek primjerenim odnosno dovoljno obuhvatnim, s obzirom na činjenicu da knjižnice u društvu obavljaju i različite druge zadaće, poput obrazovnih ili informacijskih, a nekima od njih briga za baštinu uopće nije prva zadaća.

³ Europe 2020 : a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: http://ec.europa.eu/eu_2010/ (10.6.2014).

⁴ A Digital Agenda for Europe. URL: http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf. (10.6.2014).

⁵ Brojni su dokumenti o digitalizaciji gradiva baštinskih ustanova usvojeni već u desetljeću koje je prethodilo donošenju Digitalnog plana za Europu, vidi npr. Communication from the Commission of 30 September 2005 to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - i2010: digital libraries COM(2005) 465 final. *Official Journal C* 49 of 28.2.2008, kao i: Commission recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU). OJ L 283/39.

Baštinske ustanove i autorsko pravo

Informacijska i komunikacijska tehnologija nesumnjivo je utjecala na približavanje načina rada arhiva, knjižnica i muzeja. Primjena te nove tehnologije uređena je zakonskim propisima koji su relevantni za sve koji tehnologiju primjenjuju uključujući i baštinske ustanove. Dok je u 2. polovici 20. st. arhivima, knjižnicama i muzejima bilo važno donošenje zakona o djelovanju vlastitih ustanova, danas moraju voditi računa o nizu drugih zakonskih propisa kojima se uređuje pružanje njihovih usluga i djelovanje u društvu uopće. Kao društvene ustanove koje djeluju u interesu javnosti i koje javnost financira, arhivi, knjižnice i muzeji trebaju paziti da uvijek postupaju u skladu s važećim zakonskim propisima. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima jedan je od zakona o kojima trebaju voditi računa, iako nipošto nije jedini. Baštinske su ustanove uvijek čuvale i autorska djela još zaštićena autorskim pravom, no u današnjoj digitalnoj sredini novi načini objavljivanja i distribuiranja djela olakšali su mogućnost povrede autorskih prava. Djelo je danas moguće brzo objaviti i odmah distribuirati u gotovo neograničenom broju bespriječnih primjeraka koji se nimalo ne razlikuju od izvornika te ga učiniti vidljivim većem broju korisnika nego ikad ranije. Današnji, pak, sustav autorskopravne zaštite nastao u 18. i dalje razvijan u 19. stoljeću, zasnovan je na postojanju materijalnih primjeraka djela čije je reproduciranje i distribuiranje ograničeno i na načelu teritorija određenog državnim granicama.⁶ Sadašnja neuravnoteženost između mogućnosti korištenja gradiva baštinskih ustanova koje nudi i omogućuje tehnologija i uređenja autorskopravne zaštite koja neka od tih korištenja ne dopušta, potaknula je na međunarodnom planu rasprave o tome kako naći odgovarajuća rješenja koja će omogućiti autorima da imaju korist od svojih radova, ali i javnosti da ima pristup tim radovima.⁷

Dakako, prednosti koje donosi nova tehnologija donose i nove obveze za baštinske ustanove i traže prilagodbu dosadašnjeg načina poslovanja. Na primjer,

⁶ Pilch, J.T. US copyright relations with Central, East European and Eurasian nations in historical perspective. *Slavic review* 65,2(Summer 2006), str. 325-348.

⁷ Tako su npr. Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (IFLA) i Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), uz još neke organizacije, potaknuli izradu teksta koji bi trebao biti nacrt Ugovora za knjižnice i arhive i koji bi sadržavao iznimke i ograničenja od zaštite potrebna knjižnicama i arhivima za pružanje usluga korisnicima. Taj su tekst pokušali staviti na dnevni red sjednice Stalnog odbora za autorsko pravo i srodna prava Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) u proljeće 2014, no u tome nisu uspjeli.

nema sumnje da će baštinske ustanove koje budu htjele pristupiti opsežnoj digitalizaciji svojega gradiva morati prikupljati dodatne podatke o autorima odnosno nositeljima prava, jer podaci koje su dosad bilježile jednostavno nisu dovoljni. Potrebni su oni podaci koji mogu pomoći u identifikaciji, ali i pronalaženju autora.

Opsežna digitalizacija

Gradivo baštinskih ustanova dugo se vremena moglo koristiti samo u prostoru ustanove. U 2. polovici 20. st. mogućnost fotokopiranja i mikrofilmiranja gradiva donekle olakšava pristup korisnicima, ali tek će digitalizacija u 21. st. omogućiti pristup s mjesta i u vrijeme koje odgovara samom korisniku. Digitalizacija gradiva za baštinske je ustanove privlačan postupak koji omogućuje da se izvornik sačuva od daljnje uporabe i tako dugoročnije zaštititi, a istodobno stvori digitalni primjerak pristupačan širokom krugu korisnika. Već je rečeno da je opsežna digitalizacija kulturne baštine jedan od ciljeva Europske unije. Tehnički, postupak digitalizacije već je automatiziran tako, da zahtijeva minimalnu ljudsku intervenciju, ali prepreka mogu biti nedostatna financijska sredstva, pa se u Uniji iznalaze različiti modeli rješavanja tog problema. Moguće je rješenje, na primjer, uvođenje javno-privatnog partnerstva, koje ipak može biti i ograničavajuće za javne ustanove, jer se privatnom partneru mora osigurati iskorištavanje gradiva na određeni rok. Osim visoke cijene, ozbiljna je prepreka opsežnoj digitalizaciji i sadašnji režim autorskoga prava, koji baštinskim ustanovama koje posjeduju i čuvaju brojna još zaštićena autorska djela, usporava, a ponekad i posve onemogućuje da ta djela učine dostupnima. Istraživanja provedena u zemljama Europske unije ukazala su na to da se baštinske ustanove nerado odlučuju na digitaliziranje djela iz 20. st. i da tako to nama najbliže i zato veoma zanimljivo razdoblje ostaje „crnom rupom” europskog kulturnog nasljeda.⁸

Treba imati na umu da se digitalizacija sastoji od dva zasebna postupka: postupka reproduciranja djela i postupka njegova stavljanja na raspolaganje javnosti. Za oba je postupka u pravilu potrebno dopuštenje autora djela. Ipak, Direktiva

⁸ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Europeana-next steps. SEC (2009) 1124. COM (2009) 440 final. Para. 3.2.

Europske unije o nekim aspektima autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu iz 2001, pa onda i hrvatski Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, dopuštaju baštinskim ustanovama da digitaliziraju gradivo iz svojega fonda, ali je pristup tom gradivu dopušten samo na posebnim računalima u prostoru ustanove.⁹ Jasno je da je ta iznimka u korist knjižnica, arhiva i sličnih javnih ustanova unesena u Direktivu kako bi se omogućila dugoročna zaštita materijalnog primjerka izvornika. No, izgubljena je glavna prednost digitalizacije - mogućnost da se djelo stavi na mrežu i tako bude dostupno u bilo koje vrijeme i iz bilo kojeg mjesta.

Za razliku od individualnog ostvarivanja autorskog prava, kad se npr. nakladnik koji želi objaviti neko autorsko djelo ili kazališni redatelj koji djelo želi izvesti na pozornici obraćaju izravno autoru i s njim sklapaju nakladnički ugovor odnosno ugovor o izvođenju, opsežna digitalizacija mora počivati na nekom obliku kolektivnog ostvarivanja prava. Naime, broj autora koje treba identificirati, pronaći i tražiti dopuštenje za korištenje prevelik je, a potraga koju treba provesti i rad koji treba uložiti nadmašuju mogućnosti baštinskih ustanova. Poznato je da baštinske ustanove nisu dosad prikupljale podatke koji bi im u tom poslu mogli pomoći, poput autorove adrese ili podataka o tome tko su autorovi nasljednici. Tu vrstu podataka mogle bi imati udruge za kolektivno ostvarivanje prava, no u Hrvatskoj su te udruge malobrojne i nemaju potpune registre autora i ostalih nositelja prava. Čak i u zemljama gdje udruge za kolektivno ostvarivanje prava imaju dulju tradiciju, registri su često nepotpuni i ne sežu dalje od sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Traganje za autorima/nositeljima prava može se odužiti, a vrijeme i rad uključeni u to traganje poskupljuju cijeli postupak digitalizacije.

Djela siročad i Direktiva o određenim dopuštenim korištenjima djela siročadi

Treba imati na umu da su mnoga djela prikupljana u baštinskim ustanovama tzv. djela siročad. To su djela kojima se ne zna autor ili se autor ne može pronaći.

⁹ Directive 2001/29/EC of 22 May 2001 on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society. OJ L 167, 22.6.2001, art. 5(3); Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, čl.84. URL:<http://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima>. (27.8.2014).

Najčešće su to fotografije, razglednice, plakati i slično gradivo, na kojem se obično ne nalazi ime autora. Za to se gradivo ponekad pregledom inventara može naći ime osobe koja ga je darovala ili prodala ustanovi, ali i tada traganje za nositeljem prava ne mora biti uspješno. To je gradivo mnogim baštinskim ustanovama bilo zanimljivo i prvo za kojim su posegnuli na samim počecima digitalizacije, pa je Europska unija izradila i u listopadu 2012. usvojila posebnu direktivu koja dopušta javno dostupnim knjižnicama, obrazovnim ustanovama, arhivima i sličnim neprofitnim ustanovama da digitaliziraju djela siročad i učine ih dostupnima javnosti na internetu pod određenim uvjetima.¹⁰ Najvažniji je uvjet da baštinske ustanove prije nego što započnu postupak digitalizacije, provedu tzv. pažljivu potragu za autorom.¹¹ Pažljiva se potraga u Direktivi definira kao razumno i u dobroj vjeri poduzeto traganje za nositeljem prava u zemlji u kojoj je djelo prvi put objavljeno, iako je moguće da će se ponekad trebati nastaviti tragati i u drugim zemljama. Uključuje npr. kontaktiranje udruga za kolektivno ostvarivanje prava, koje održavaju registre odnosno baze podataka o nositeljima prava, traganje za nositeljima prava na internetu, kontaktiranje nakladničkih kuća, knjižnica, sveučilišta, muzeja. Treba reći i to, da su u Europi i u Hrvatskoj udruge za kolektivno ostvarivanje prava organizirane uglavnom tako, da se brinu za određenu vrstu djela te da potpuniye podatke o nositeljima prava imaju uglavnom udruge koje se brinu za autore glazbenih i filmskih djela, a da su registri s podacima o piscima ili fotografima redovito nepotpuni.

Usto, treba imati na umu da su udruge za kolektivno ostvarivanje prava u Europi nastale 70-ih godina, pa se i podaci o nositeljima prava koje imaju uglavnom odnose na žive autore. U Europskoj se uniji pokušava uspostaviti baza podataka o europskim nositeljima prava nazvana *Arrow*, koja bi trebala sadržavati i podatke o pravnom statusu djela.¹² Zamišljeno je da se u toj bazi objedine postojeći podaci što su ih dosad prikupile različite udruge za kolektivno ostvarivanje prava u pojedinim europskim zemljama, ali se pokazalo da prikazi podataka o nositeljima prava nisu standardizirani, što zasad onemogućuje automatsko dobivanje dopuštenja.

¹⁰ Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/orphan_works/index_en.htm. (10.6.2014).

¹¹ U ranijim sam radovima koristila izraz „marljiva potraga” kao prijevod engleskog termina *diligent search*. U prijedlogu nacrta Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima koji je u svibnju 2014. stavljen na javnu raspravu, koristi se izraz „pažljiva potraga” koji je preuzet u ovom radu.

¹² ARROW. URL: <http://www.arrow-net.eu>. (25.8.2014).

Iako se od Direktive o određenim dopuštenim korištenjima djela siročadi očekivalo da pomogne baštinskim ustanovama da digitaliziraju gradivo i stave ga na raspolaganje javnosti, knjižničari i arhivisti ne misle da im je posao oko digitalizacije gradiva olakšan. U prijedlogu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima, koji je u času pisanja ovoga rada u javnoj raspravi, predviđeno je da ustanova evidentira rezultate pažljive potrage i dostavi ih Državnom zavodu za intelektualno vlasništvo. Zavod će podatke proslijediti u javno dostupnu bazu podataka koju osniva Ured za harmonizaciju unutarnjeg tržišta EU-a.

Iako se može činiti da bi pronalaženje autora odnosno nositelja prava u maloj zemlji poput Hrvatske moglo biti jednostavno, tome nije baš tako. Pokazat ću to na jednom primjeru, koji doduše nije primjer djela siročeta, ali pokazuje što mogu očekivati baštinske ustanove kad odluče digitalizirati još zaštićeno djelo. Jedan je nakladnik tragaio za nositeljem prava na djela Rudolfa Habeduša Katedralisa, književnika i novinara koji je prije i poslije 2. svjetskog rata pisao o Zagrebu. Nakladnik je, naime, želio ponovno objaviti jedno Habedušovo djelo. Habeduš je umro u Zagrebu 1960. pa je bilo odmah jasno da sedamdesetgodišnji rok zaštite još nije istekao. Logičan je korak bio pokušati naći nakladnika koji je posljednji izdao neko Habedušovo djelo, jer je taj svojedobno morao biti u doticaju s nositeljem prava. Podatak o nakladniku ranijeg izdanja bilo je relativno lako naći u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, no podatak nije mnogo pomogao, jer je on u međuvremenu umro. Ipak, njegova se udovica sjetila vrijednog podatka da je Rudolf Habeduš imao sina. Potraga je nastavljena pregledavanjem telefonskog imenika Zagreba koji navodi samo jednog pretplatnika tog prezimena i to ženu. Telefonski poziv upućen nepoznatoj ženi otkrio je da se doista radi o piščevoj snahi, udovici njegova sina, pa se nakladnik sad mogao započeti izravno dogovarati s nasljednicima autorskih prava. Traganje je, dakle, bilo relativno kratko i uspješno, no ipak je zatijevalo vrijeme i trud, a da je kojim slučajem Rudolf Habeduš imao kćer umjesto sina, pitanje je kako bi se i u kojem roku našli nasljednici. Usto, takvo traganje za pojedincima nemoguće je provesti kad baštinska ustanova pristupa opsežnoj digitalizaciji i mora dobiti dopuštenje za veći broj autora.

Dostupnost neobjavljenih djela

Kad se razmišlja o poboljšanju dostupnosti gradiva baštinskih ustanova, možda i veći problem od djela siročadi predstavljaju autorska neobjavljena djela.

Pisma, dnevници, izvještaji, nacrti tekstova, ali i rukopisi neobjavljenih književnih i znanstvenih djela od velike su važnosti za povjesničare, biografe, sociologe, politologe, teoretičare književnosti, arhiviste i druge znanstvenike i stručnjake, koji su ih dosad mogli koristiti samo u prostoru ustanove. Neobjavljena djela političara, književnika i drugih javnih osoba mogu izazvati i zanimanje šire javnosti, pa bi nakladnik takvih djela mogao od objavljivanja očekivati i korist.

Autori koji pišu o autorskopravnoj zaštiti neobjavljenih autorskih djela, uglavnom se slažu da ona otvara niz kontroverznih pitanja.¹³ Može se na primjer pitati jesu li autori neobjavljenih djela uopće željeli da se ona objave. Svojedobno se u tisku dosta pisalo o opiranju američkog književnika J. Salingera objavljivanju njegove neautorizirane biografije. Salinger je pokrenuo sudski spor protiv novinara koji je htio objaviti njegovu biografiju i koristiti neobjavljena pisma koja je Salinger svojedobno uputio raznim osobama. Ta su pisma njihovi primatelji pohranili u nekoliko sveučilišnih knjižnica, a iako su knjižnice bile vlasnice pisama, nisu imale autorska prava, pa je Salinger dobio sudski spor i uspio spriječiti ne samo da se pisma objave, već i parafraziranje njihovog sadržaja.¹⁴

I samo utvrđivanje roka zaštite za neobjavljena je djela relativno novijeg datuma. U SAD-u su, na primjer, do donošenja Zakona o autorskom pravu iz 1976. neobjavljena djela bila trajno zaštićena. Poštovalo se, dakle, pravo prve objave. Zakon o autorskom pravu iz 1976, koji je stupio na snagu 1978. prvi je put obuhvatio i neobjavljena djela. Danas su u SAD-u ta djela zaštićena za života autora i 70 godina nakon njegove smrti.

Pravo prve objave, tj. pravo autora da odluči hoće li, kada, gdje, kako i pod kojim uvjetima djelo objaviti, isključivo je pravo autora. U hrvatskom je Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima pravo prve objave svrstano među moralna prava autora, pa bi se moglo i dvojiti o tome smije li nakon autorove smrti nasljednik autorskog prava odlučiti o objavi. Treba, dakle, čekati da djelo postane slobodno da bi

¹³ Vidi npr. Landes, W.M. Copyright protection of letters, diaries and other unpublished works: an economic approach. *The Journal of Legal Studies* 21, 1(1992), str. 79-113.; Hirtle, P. B. Unpublished materials, new technologies, and copyright: facilitating scholarly use. *Journal of Copyright Society* 49(2001), str. 259-275; Crews, K. D. Unpublished manuscripts and the right of fair use: copyright law and the strategic management of information resources. A paper delivered at the 31. ACRL Rare Books and Manuscripts Preconference, Minneapolis, Minnesota, June 1990. URL: <http://rbm.acrl.org/content/rbml/5/2/61.full.pdf>. (10.6.2014)

¹⁴ Salinger biography is blocked. URL: <http://www.nytimes.com/books/98/09/13/specials/Salinger-blocked.html>. (10.6.2014)

se moglo objaviti, a prema našem zakonu ono to postaje istekom sedamdeset godina od nastanka. Za mnoge je povijesne dokumente i nemoguće naći nositelja prava. Ipak, kako upozoravaju pojedini stručnjaci, treba voditi računa i o pravu javnosti da dozna određene činjenice odnosno da stekne uvid u pojedina zbivanja. Baštinske ustanove posvuda u svijetu dopuštaju pristup neobjavljenim djelima istraživačima, koji onda iz tih djela citiraju ili parafraziraju ili prenose činjenice i stavove u nova djela. Ta su djela pristupačna javnosti i u nas, iako svakako treba imati na umu da se sve iznimke i ograničenja od zaštite, nabrojena u Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima, odnose samo na objavljena djela. Drugim riječima, citiranje iz neobjavljenih djela nije dopušteno, kao što nije dopušteno ni reproduciranje ulomaka iz tih djela ili cijeloga djela dokle god je djelo zaštićeno, tj. dok ne istekne 70 godina od njegova nastanka. Dakako, uz autorovo dopuštenje, svako je korištenje djela moguće.

Treba reći i to, da je naš Zakon u tom pogledu potpuno u skladu s odredbama Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela, koja u čl. 10 doduše predviđa slobodno citiranje iz autorskih djela, ali samo onih koja su na zakonit način postala dostupna javnosti uz obvezno navođenje izvora i autora.¹⁵ Neobjavljena se djela, dakle, ne spominju, iz čega se daje zaključiti da bi za citiranje iz tih djela trebalo dopuštenje autora. Ipak, kao što je već rečeno, većina baštinskih ustanova u svijetu dopušta rad istraživačima na neobjavljenim rukopisima, ali ih prethodno obavještava o uvjetima pod kojima se mogu koristiti.

U času kad opsežna digitalizacija gradiva u baštinskim ustanovama postane moguća, a autorska djela budu dostupnija širem krugu javnosti, njihovo će korištenje izazvati i veću pozornost. Zato bi bilo dobro da knjižnice, arhivi i muzeji usvoje i na mrežnoj stranici objave barem osnovne smjernice o postupanju s neobjavljenim djelima i tako upoznaju korisnike s uvjetima korištenja te vrste gradiva.

¹⁵ Berne Convention for the protection of literary and artistic works.
URL:http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698.(25.8.2014)

Smjernice o postupanju s neobjavljenim djelima¹⁶

Smjernice su zapravo dokument u kojem se sažeto daju osnovne upute o uvjetima korištenja neobjavljenih djela u ustanovi. Ustanova najprije mora znati tko je autor, stvaratelj, darovatelj ili prodavatelj neobjavljenog djela, kako je i kad djelo nabavljeno i jesu li prilikom nabave dogovoreni neki posebni uvjeti za korištenje gradiva. Takav bi uvjet, na primjer, mogla biti odgoda početka korištenja gradiva, koju ponekad darovatelji ili prodavatelji traže kad gradivo sadrži osjetljive osobne podatke o trećim osobama, u nadi da će se osjetljivost smanjiti protekom određenog broja godina. U smjernicama zatim treba biti rečeno da je baštinska ustanova vlasnica gradiva, ali da su neka djela još uvijek zaštićena autorskim pravom, pa se mogu koristiti samo uz određene uvjete. Treba biti i jasno rečeno, da u slučaju kad neko korištenje djela traži pribavljanje dopuštenja nositelja prava, to treba učiniti korisnik. Dakako, ustanova mu mora pomoći pružanjem svih potrebnih obavijesti o tome kako postupiti. Treba spomenuti i to, da korisnik redovito očekuje da su sva djela pohranjena u ustanovi njezino vlasništvo, no ponekad to i nije tako. U praksi naših knjižnica poznato je i da su primale gradivo na čuvanje, jer vlasnik za to nije imao odgovarajuće uvjete. Pri sklapanju ugovora s darovateljem ili prodavateljem gradiva treba nastojati da se na ustanovu prenesu i vlasništvo i autorska prava, ako je ikako moguće.

Zaključak

Zahvaljujući mogućnostima suvremene informacijske i komunikacijske tehnologije, današnje baštinske ustanove mogu učiniti dostupnim svoje gradivo širem i brojnijem krugu korisnika nego ikad ranije. No te ih nove mogućnosti obvezuju na poznavanje različitih zakonskih propisa, među kojima su svakako vrlo važni oni koji se tiču korištenja još zaštićenih autorskih djela koja su u njihovu posjedu. Nije,

¹⁶ U pisanju ovoga dijela teksta uglavnom sam koristila IFLA-in dokument Darovi za zbirke : smjernice za knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. i City of London. Due diligence policy.URL:<http://www.cityoflondon.gov.uk/things-to-do/visiting-the-city/archives-and-city-history/london-metropolitan-archives>. (27.8.2014)

međutim, dovoljno da se s osnovama autorskopravnog zakonodavstva upoznaju samo zaposlenici baštinskih ustanova, već to znanje treba prenijeti i korisnicima. Smjernice o postupanju s neobjavljenim djelima primjer su dokumenta u kojem ustanova opisuje dio svoga poslovanja, ali istodobno prenosi korisnicima potrebna znanja o postupanju sa zaštićenim autorskim djelima. Zato su izrada i usvajanje smjernica doprinos komuniciranju baštinske ustanove s korisnicima, ali i sredstvo širenja znanja o današnjoj uređenosti društva.

Literatura

ARROW. URL: <http://www.arrow-net.eu>. (25.8.2014)

City of London. Due diligence policy.

URL:<http://www.cityoflondon.gov.uk/things-to-do/visiting-the-city/archives-and-city-history/london-metropolitan-archives>. (27.8.2014)

Commission recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU). OJ L 283/39.

Communication from the Commission of 30 September 2005 to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - i2010: digital libraries COM(2005) 465 final. *Official Journal C* 49 of 28.2.2008.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Europeana-next steps. SEC (2009) 1124. COM (2009) 440 final. Para. 3.2.

Crews, K. D. Unpublished manuscripts and the right of fair use: copyright law and the strategic management of information resources. A paper delivered at the 31. ACRL Rare Books and Manuscripts Preconference, Minneapolis, Minnesota, June 1990. URL: <http://rbm.acrl.org/content/rbml/5/2/61.full.pdf>. (10.6.2014)

Darovi za zbirke: smjernice za knjižnice. Zagreb, Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.

A Digital Agenda for Europe. URL: http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf. (10.6.2014)

Directive 2001/29//EC of 22 May 2001 on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society. OJ L 167, 22.6.2001, art. 5(3)

Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/orphan_works/index_en.htm

Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <http://ec.europa.eu/eu2010/>. (10.6.2014)

Hirtle, P. B., Unpublished materials, new technologies, and copyright: facilitating scholarly use. *Journal of Copyright Society* 49(2001), str. 259-275.

Landes, W.M., Copyright protection of letters, diaries and other unpublished works: an economic approach. *The Journal of Legal Studies* 21, 1(1992), str. 79-113.

Memory of the world. URL: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world>. (25.8.2014)

Pilch, J. T., US copyright relations with Central, East European and Eurasian nations in historical perspective. *Slavic review* 65, 2 (Summer 2006), str. 325-348.

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <http://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima>. (27.8.2014)

Summary

ON SOME COPYRIGHT ISSUES RELATED TO THE ACCESS OF THE MATERIAL IN CULTURAL HERITAGE INSTITUTIONS

Cultural heritage institutions are interested in making their holdings available to a wide number of users. Digitization allows users to access the material in their own space and at a time of their choice. Mass digitization proposed by the European Union is technically feasible today, but meets with obstacles when copyright for still protected works has to be cleared. Cultural heritage institutions should identify and locate numerous authors or right-holders and the search would require extra time and effort and would not always be successful. In order to allow mass digitization a new Directive 2012/28/EU on certain permitted uses of orphan works was adopted in 2012. It is argued that along with orphan works accessibility of unpublished works held by cultural heritage institutions might pose problems since cultural heritage institutions are owners of manuscripts, but often are not right-holders. Therefore it is suggested that cultural heritage institutions compose and adopt guidelines on the treatment of unpublished works.

Key words: *cultural heritage institutions, mass digitization, orphan works, unpublished works, accessibility of materials*

Diana Mikšić
Hrvatski državni arhiv
Zagreb

POSTUPANJE S KLASIFICIRANIM ZAPISIMA SREDIŠNJIH DRŽAVNIH TIJELA SOCIJALISTIČKOGA RAZDOBLJA U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU - REGULATIVA I PRAKSA

UDK 342.738:354(497.5)“1945/1991“]:930.25(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

Donošenje novih propisa o pristupu informacijama u razdoblju 2003-2013. u većoj je mjeri zahvatilo u područje dostupnosti arhivskoga gradiva. Izuzmemo li ovom prilikom područje zaštite osobnih podataka, u radu bi se osvrnulo na sraz recentne regulative i iskustvo Hrvatskog državnog arhiva (HDA) u postupanju s klasificiranim zapisima središnjih državnih tijela nastalih u razdoblju 1945-1990. Poštivanje zakona koji regulira postupanje s ovom vrstom gradiva posljednjih je godina otvorilo probleme smještaja, redefiniranja načina obrade odnosno opisa, pristupa gradivu, odgovornosti prema sljednicima dokumentacije te ponajprije korisnicima.

***Ključne riječi:** klasificirani zapisi, dostupnost, Hrvatski državni arhiv, središnja državna tijela 1945-1990, arhivsko gradivo*

Uvod

Područje prava na pristup informacijama i potrebu za zaštitom interesa i vrijednosti svakog demokratskog društva, pokušava riješiti zakonska regulativa.¹ Kada se spominju ograničenja prava na pristup informacijama nastalima radom tijela državne vlasti, ovdje su zasigurno pojmovi tajnosti i povjerljivosti podataka tema propitivanja pravnih, socioloških i politoloških studija², ali i medija, skupina građana i pojedinaca. I najnovije preporuke središnjih tijela unutar zajedničkih europskih asocijacija idu za tim, da se zaštićeni državni interesi, kao što je primjerice nacionalna sigurnost, svedu na one mjere ograničenja građanskih i osobnih težnji, koje će omogućiti da pravo na pristup relevantnoj informaciji postane u najrazumnijem roku omogućeno.³ Dok su razmatranja vezana uz pravo na pristup tajnoj odnosno klasificiranoj informaciji uglavnom usmjerena na one podatke koji nastaju i nalaze se u tijelima javne vlasti, onima što su već dospjeli u arhivske ustanove u manjoj se mjeri, osobito u domaćem stručnom okruženju, posvetilo pažnje. Povećani korisnički interesi za brojnom dokumentacijom HDA iz suvremenog razdoblja te izmijenjena zakonska regulativa, otvorili su prostor dvojabama vezanima uz kompleks pitanja o pristupu informacijama.⁴ Poštivanje zakona koji regulira postupanje s klasificiranim zapisima središnjih državnih tijela nastalih u razdoblju 1945-1990. u praksi otvara probleme smještaja, redefiniranja načina obrade odnosno opisa, pristupa, odgovornosti prema sljednicima stvaratelja dokumentacije te ponajprije korisnicima. Problematika vezana uz korištenje arhivskog gradiva ograničene dostupnosti i deklasifikacije ocjenjuje se aktualnom temom u arhivskoj struci.⁵

¹ Rajko, A. Pravo na pristup informacijama javnog sektora i njegova ograničenja u demokratskom društvu, *Hrvatska javna uprava*, god. 4 (2002), str. 405-461.

² Rajko, A. Tajni podaci: nužnost i (ili) informativna diskriminacija, *Politička misao*, Vol XXXIV, (1997), br. 3, str. 179-197.

³ National security and access to information, Resolution 1954 (2013): <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20190&lang=en> (1. rujna 2014).

⁴ Čosić, S.; Lemić V., Rad arhiva u uvjetima suprotstavljenih utjecaja: država - društvo - korisnici, *Arhivski vjesnik* 49/2006, str.7-19.

⁵ Kušen D., Stručni diskurs strategije odnosa arhiva i političkih tijela, zbornik radova sa stručnog skupa 4. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi i politika, 2013, str. 28.

Arhivska regulativa u Hrvatskoj o gradivu ograničene dostupnosti

Rokovi dostupnosti dokumentacije predane arhivima utvrđeni su specifičnim pravnim okvirom, koji načelno određuje opći rok od 30 godina od nastanka gradiva, dok za sve ostalo arhiv u suradnji sa stvarateljem utvrđuje što je dostupno, kome i pod kojim uvjetima.

Prvi republički zakoni, Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima iz 1962. i 1965. kojima se definirala predaja gradiva nastalog poslije 15. svibnja 1945. arhivima, uređenje pitanja dostupnosti gradiva u okviru roka od 30 godina,⁶ bez obzira o kakvim je podacima riječ, prepuštali su autonomnim rješenjima arhivskih ustanova, sporazumnom postupanju sa stvarateljima ili mišljenjima Arhivskog savjeta.⁷ Posljednji arhivski zakon donesen u razdoblju socijalističke Hrvatske, *Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima* iz 1978, rok od 30 godina smatra krajnjim rokom kojim gradivo nastalo radom tada djelatnih tijela postaje dostupno javnosti, no ne tretira ga različito prema stupnju tajnosti ili sadržaju kao kriteriju ograničenja.⁸ Arhivsko gradivo nastalo radom tijela organa unutrašnjih poslova te narodne obrane dugo je bilo izuzeto od preuzimanja u arhive, stoga je i njegova dostupnost u javne svrhe bila posve onemogućena. Spomenimo da je i gradivo Saveza komunista Hrvatske bilo izuzeto iz nadležnosti arhivske službe.⁹ Tek posebni propisi (Pravilnik o zaštiti, obradi i selekciji registraturne i arhivske građe koja je nastala radom organa unutrašnjih poslova iz 1982. te Pravilnik o zaštiti, obradi i selekciji registraturne građe i čuvanju arhivske građe nastale radom organa uprave nadležnih za poslove narodne obrane iz 1983¹⁰), dijele gradivo na povjerljivo i „obično“, s rokom dostupnosti od 30 godina od nastanka, a specifične uvjete korištenja nakon predaje arhivu uređuje stvaratelj s arhivskom ustanovom.

Uređujući područje dostupnosti, važeći Zakon o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. ugrađuje i rok od 50 godina za podatke što se „odnose na obranu, međunarodne odnose i na poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one za održavanje reda i mira, te na gospodarske interese države, a čijim bi objavljivanjem

⁶ Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima, NN 41/1962, čl. 16.

⁷ Ivanović J. Priručnik iz arhivistike, 1. dio, Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010, str. 249.

⁸ Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima, NN 25/1978, čl. 37.

⁹ Arhivi i arhivsko gradivo: *Zbirka pravnih propisa 1828-1997*, Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1998, str. 27.

¹⁰ Ivanović, J, nav. dj., str. 251.

nastupile štetne posljedice za nacionalnu sigurnost ili nacionalni interes Republike Hrvatske, ukoliko posebnim propisom nije drukčije određeno“.¹¹ Pravilnikom o korištenju arhivskog gradiva iz 1999.¹² regulirano je postupanje s gradivom kojemu nisu istekli rokovi dostupnosti. Mogućnost korištenja gradiva prije isteka predviđenog roka zbog znanstvenih razloga, odobrava ravnatelj arhiva uz prethodno pribavljeno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća odnosno njegova Povjerenstva za davanje mišljenja o prijevremenoj dostupnosti arhivskog gradiva.¹³

Osnovni propisi RH o informacijskoj sigurnosti

Skupina propisa vezanih uz pristup informacijama posljednjih desetak godina postala je primjenjiva i na arhivsko gradivo i velikim dijelom utjecala na njegovu dostupnost. Među nizom takvih koji su danas na snazi u Republici Hrvatskoj ističu se: Zakon o informacijskoj sigurnosti, Zakon o zaštiti osobnih podataka, Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske, Zakon o tajnosti podataka, Zakon o sigurnosnim provjerama, Zakon o elektroničkoj ispravi.¹⁴

Zakon o informacijskoj sigurnosti iz srpnja 2007.¹⁵ definira mjere i standarde, područja informacijske sigurnosti, središnja državna tijela i druge institucije vezane za provedbu i nadzor. Zakonom su definirani klasificirani i neklasificirani podaci te utvrđena postupanja koja uključuju sigurnosne provjere, fizičku sigurnost, sigurnost podataka te sustava.

Nakon što je 10 godina područje zaštite tajnosti podataka regulirao Zakon o zaštiti tajnosti podataka iz 1996¹⁶, donesen je 2007. novi zakon temeljen na suvremenim standardima i praksi reguliranja područja tajnih podataka i informacijske sigurnosti - *Zakon o tajnosti podataka*.¹⁷ Zakon definira da je *klasifikacija* podataka postupak utvrđivanja jednog od stupnjeva tajnosti podataka s obzirom na stupanj

¹¹ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997, čl. 20.

¹² Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva, NN 67/1999, čl. 5.

¹³ Isto, čl. 11-16.

¹⁴ http://security.foi.hr/wiki/index.php/Zakoni_Republike_Hrvatske_vezani_uz_informacijsku_sigurnost_i_zastitu_podataka (travanj 2014).

¹⁵ Zakon o informacijskoj sigurnosti, NN 79/2007.

¹⁶ Zakon o zaštiti tajnosti podataka, NN 108/1996.

¹⁷ Zakon o tajnosti podataka, NN 79/2007; Zakon o izmjeni zakona o tajnosti podataka, NN 86/2012.

ugroze i područje zaštićenih vrijednosti. *Deklasifikacija* podataka postupak je kojim se utvrđuje prestanak postojanja razloga zbog kojih je određeni podatak klasificiran nekim stupnjem tajnosti, nakon čega podatak postaje neklasificiran s ograničenom uporabom samo u službene svrhe. Dio o uporabi u službene svrhe novim bi se zakonom trebao ispraviti. S neklasificiranim se podatkom u praksi postupa kao sa svim neobjavljenim službenim podacima. Zakon utvrđuje stupnjeve tajnosti klasificiranih podataka s obzirom na njihovu ugrozu za nacionalne, sigurnosne i vitalne interese Republike Hrvatske (RH), a riječ je o zaštiti sljedećih vrijednosti: temelji Ustavom utvrđenog ustrojstva, neovisnost, cjelovitost i sigurnost države, međunarodni odnosi, obrambena sposobnost i sigurnosno-obavještajni sustav, sigurnost građana, osnove gospodarskog i financijskog sustava, znanstvena otkrića, pronalasci i tehnologije od važnosti za nacionalnu sigurnost. S obzirom na štetu koju bi neovlašteno otkrivanje takvih podataka moglo nanijeti interesima RH, podaci se označavaju stupnjevima *Vrlo tajno* i *Tajno*, *Povjerljivo* i *Ograničeno*. Vlasnik podatka je dužan trajno procjenjivati stupanj tajnosti klasificiranog podatka i izraditi periodičnu procjenu odnosno promijeniti stupanj tajnosti ili obaviti deklasifikaciju. Pristup klasificiranim podacima imaju osobe kojima je to nužno za obavljanje poslova iz njihovog djelokruga te koje imaju izdano Uvjerenje o obavljenoj sigurnosnoj provjeri (Certifikat) što ga izdaje Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost. Pristup neklasificiranim podacima imaju i osobe bez certifikata, kojima je to nužno u službene svrhe radi obavljanja poslova iz njihova djelokruga, te zainteresirani ovlaštenici prava na informaciju na temelju podnesenog zahtjeva za ostvarivanje prava na pristup informacijama. Ovim su Zakonom prevedene oznake tajnosti korištene u ranijem zakonu. Objavom ovog Zakona na snazi su ostale odredbe koje reguliraju područje poslovne te profesionalne tajne iz ranijeg Zakona. U njemu su, pored stupnjeva tajnosti podataka: državna tajna, vrlo tajni, tajni i povjerljivi, bile utvrđene i vrste tajni i to državna, vojna, službena, poslovna ili profesionalna tajna.

Kada je zakonodavac RH donosio propise vezane uz sigurnosni sustav i tajnost podataka, zacijelo nije posve uzeo u obzir problematiku pristupa arhivskom gradivu koje se čuva u arhivima.¹⁸ Danas je to vidljivo pri pokušaju da se odredbe ZTP-a primijene u praksi i u radu arhiva.

¹⁸ Banisar David, Comments on the Croatian Draft Bill on Data Secrecy, April 2007, Organization for Security and Co-operation in Europe The Representative on Freedom of the Media: <http://www.privacyinternational.org/foi>

Dok prethodni propisi utvrđuju postupanja i zaštitne mjere u vezi s podacima, *Zakon o pravu na pristup informacijama* iz 2013.¹⁹ uređuje pitanje dostupnosti. Klasificirani podaci izrijekom su izuzeti iz područja prava na pristup informaciji, posebno oni kojima se uređuje sigurnosno-obavještajni sustav te oni čiji su vlasnici ili su nastali suradnjom s međunarodnim organizacijama ili drugim državama. Tijela javne vlasti i temeljem ovog zakona mogu ograničiti pristup klasificiranim podacima. U slučaju podnošenja zahtjeva za pristup informacijama, tijelo javne vlasti provodi test razmjernosti i javnog interesa, a vlasnik informacije prije donošenja odluke traži mišljenje Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost. Treba upozoriti i na to, da *Zakon o tajnosti podataka* sadrži institut testa razmjernosti javnog interesa i štićenih vrijednosti. Ukoliko vlasnik klasificiranog podatka utvrdi da u određenom slučaju preteže javni interes, treba podatak učiniti dostupnim.

Središnje državno tijelo za područje informacijske sigurnosti zaduženo za donošenje i nadziranje primjene mjera i standarda informacijske sigurnosti, razmjenu klasificiranih i neklasificiranih podataka između RH i stranih zemalja i organizacija, te izdavanje certifikata sigurnosti, je Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost.²⁰ UVNS donosi i nekoliko pravilnika koji se obično koriste u službene svrhe te nisu dostupni javnosti, a to su: Pravilnik o standardima sigurnosne provjere, Pravilnik o standardima fizičke sigurnosti, Pravilnik o standardima sigurnosti podataka, Pravilnik o standardima organizacije i upravljanje područjem sigurnosti informacijskih sustava, Pravilnik o standardima sigurnosti poslovne suradnje. Uređuje također i instituciju savjetnika za informacijsku sigurnost.²¹

Primjena novih propisa vezanih uz postupanje s klasificiranim zapisima na arhivsko gradivo

Nakon stupanja na snagu nekoliko propisa koji uređuju pravo na pristup podacima u posjedu javnih tijela i službi ili postavljaju nova pravila i sustav zaštite i

¹⁹ *Zakon o pravu na pristup informacijama*, NN 25/2013. Stupanjem na snagu ovog Zakona prestaje važiti *Zakon o pravu na pristup informacijama* (NN 172/03, 144/10, 37/11, 77/11).

²⁰ <http://www.uvns.hr/default.aspx?id=46> (5.5.2014).

²¹ http://www.uhms.hr/datastore/konferencija/anita_peresin_web/anita_peresin-savjetnik_za_informacijsku_sigurnost_trend_ili.pdf (5. svibnja 2014).

dostupnosti pojedinih kategorija podataka, kao što su osobni i klasificirani podaci, postalo je jasno da odredbe Zakona o arhivskom gradivu i arhivima nisu s tim propisima usklađene. Treba naglasiti da su novi propisi većinom oblikovani u postupku prilagodbe nacionalnog zakonodavstva pravnoj stečevini EU i standardima NATO saveza.

Kako bi se moglo postupiti sukladno novim propisima, otvorila su se brojna pitanja vezana uz tumačenja i primjenu njihovih odredbi na rad arhiva i postupanje s arhivskim gradivom. HDA je tijekom 2009. obavio službene razgovore s predstavnicima nadležnih tijela RH, upoznavši ih sa specifičnim statusom i arhiva i arhivskog gradiva, tražeći tumačenja, objašnjenja i upute vezane uz provedbu propisa kojima se regulira upravljanje s klasificiranom dokumentacijom.²² Prema mišljenjima i pojašnjenjima nadležnog tijela UNVS-a, potvrđeno je da i arhivsko gradivo koje se nalazi u arhivima i postupanje s njime podliježe odredbama Zakona o tajnosti podataka (ZTP) i vezanim propisima o informacijskoj sigurnosti.²³

Činjenica je da se u arhivima već desetljećima nalazi gradivo koje je označeno nekim stupnjem tajnosti, prema postupcima, pravilima i propisima kakvi su vrijedili u doba njegova nastanka. Predajom arhivu i sukladno važećim propisima, takva dokumentacija postala je dostupna za korištenje, ukoliko ispravom o primopredaji drugačije nije bilo određeno, sukladno uvjetima i rokovima koje propisuju zakoni o arhivskom gradivu. Pitanje prijevremene dostupnosti gradiva koje prema rokovima i kategoriji sadržaja spada u opis skupine nedostupnoga, uređen je putem ovlasti koje ima ravnatelj arhiva, Hrvatsko arhivsko vijeće i njegovo Povjerenstvo za davanje mišljenja o prijevremenoj dostupnosti arhivskoga gradiva, usklađeno s mišljenjem stvaratelja. I ovo je gradivo, kao i ostalo pohranjeno u arhivima bilo na raspolaganju za potrebe obrade i zaštite, davanja na korištenje brojnim djelatnicima arhiva. Korisnici su imali pristup te ostvarivali pravo na uvid i izradu preslika gradiva, sukladno pravilima i praksi arhiva. Temelj čuvanja arhivskog gradiva u arhivima je fond, kao cjelina zapisa nastala djelovanjem jednog stvaratelja. Stoga su i zapisi označeni nekim stupnjem tajnosti integralni dio spisa, u sustavu u okviru kojega su kreirani, povezani i odloženi. U arhivima se svi zapisi i fizički čuvaju objedinjeno - klasificirani i neklasificirani, pa bi njihovo odvajanje u zasebno zaštićene prostore predstavljao i vremenski i tehnički teško izvediv pothvat, što stvara problem pri poštivanju odredbi Zakona o tajnosti podataka. Zakonom se od nadležnog tijela traži

²² HDA, predmet Klasa: 200-01/09-01/01, Urbroj: 565-01-09-3, 28. listopada 2009.

²³ HDA, predmet Klasa: 200-01/09-01/01 (dopis UNVS: Klasa. 036-05/09-01/01, Urbroj: 50439-04-09-08, 17. prosinca 2009).

pohrana klasificiranog gradiva u posebno opremljene prostore odvojeno od neklasificiranog gradiva i s ograničenjem pristupa osoblja.

Zaključci doneseni na temelju izloženog pravnog i stvarnog stanja te prakse, ponajprije polaze od tumačenja da se odredbe Zakona o tajnosti podataka odnose i na arhivsko gradivo nastalo prije stupanja na snagu tog Zakona. Uvjeti za pristup podacima, utvrđeni primopredajom važeći su ukoliko nisu u koliziji s odredbama ZTP-a ili drugih propisa o informacijskoj sigurnosti.

Slijedom takvog tumačenja, ZTP postaje primjenjiv i na arhivsko gradivo. Posljedično, zapisima označenima stupnjem tajnosti ne mogu pristupati arhivisti bez certifikata, dakle niti obrađivati takvo gradivo niti imati pristup spremištu u kojem se nalazi, izuzev u pratnji ili pod nadzorom ovlaštene osobe, a tim manje je to omogućeno korisnicima. Prostor u kojem se takva dokumentacija nalazi mora biti označen kao sigurnosna zona, u skladu s uvjetima propisanim Uredbom o mjerama informacijske sigurnosti.²⁴

Za klasificirano arhivsko gradivo koje nije formalno deklasificirano, a starije je od 50 godina, primjenjuje se odredba čl. 20, st. 3 Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, uz prethodno očitovanje vlasnika podataka ili njihovih pravnih sljednika o postojanju razloga za eventualno daljnje zadržavanje određenog stupnja tajnosti, skupno prema grupama.

Ovo tumačenje svodi se na to, da je ZTP poseban propis spomenut na kraju propisanog postupka o dostupnosti nakon 50 godina, koju navodi arhivski zakon. Od svih relevantnih vlasnika podataka označenih stupnjem tajnosti, treba se tražiti skupna deklasifikacija za gradivo starije od 50 godina. Prema mišljenju UNVS-a ovim bi se veliki dio dokumentacije do ranih 1960-ih deklasificirao i otklonio zahtjev za fizičkom zaštitom tajnih zapisa u uvjete Sigurnosne zone II.

Nakon predaje dokumentacije arhivu, vlasnici podataka ne provode periodičnu procjenu stupnja tajnosti. U slučaju interesa za korištenjem klasificirane dokumentacije koja nije starija od 50 godina, arhiv može zatražiti procjenu skupno od vlasnika ili pravnog sljednika prema grupama dokumentacije.

Posebnim, nešto detaljnijim popisom dokumentacije, kojim bi se specificirali fondovi i sadržaj podataka označenih stupnjem tajnosti, mogla bi se zatražiti skupna

²⁴ Uredba o mjerama informacijske sigurnosti, NN 46/2008, između ostalog definira koje su sigurnosne zone i kako se ostvaruje pristup u njih, čl. 21-23.

deklasifikacija za pojedine kategorije podataka. Time bi se također smanjio zahtjev za posebnim prostornim uvjetima sa sigurnosnim zonama.

Treba također spomenuti, da ukoliko je primopredajnim zapisnikom utvrđena dostupnost određenog gradiva, a u njemu se nađe i dio označen nekim stupnjem tajnosti, odredba o dostupnosti odnosi se samo na ono tajno, za čiju je deklasifikaciju nadležan predavatelj (ne i ono kojemu je stvaratelj drugo tijelo koje ga je označilo oznakom tajnosti).

Dokumenti koji nisu označeni kao tajni dostupni su i koriste se sukladno propisima o dostupnosti i korištenju arhivskoga gradiva, uvjetima određenim primopredajom te primjenom propisa relevantnih za sadržaj (poput zakona o zaštiti osobnih podataka). Primjeni ZTP-a tako ne podliježu oni spisi koji nisu označeni propisanom oznakom tajnosti, a nalaze se s dokumentima, primjerice, tajnih službi. Na te se zapise mogu odnositi drugi propisi o dostupnosti (osobni podaci, poslovna tajna, razlozi navedeni u Zakonu o pravu na pristup informacijama). Ovakvom gradivu ne treba sigurnosna zona.

Uvažen je stav HDA da klasificirani dokumenti u arhivskim fondovima čine cjelinu s drugim dokumentima i da njihovo izdvajanje iz spisa kojima pripadaju nije prihvatljivo niti je moguće u razumnom roku, s obzirom na količinu dokumentacije koju treba pregledati te provesti takve mjere. Odredbe arhivskog Zakona koje omogućuju ravnatelju arhiva da odobri pristup klasificiranom arhivskom gradivu prije isteka roka od 50 godina, potrebno je uskladiti sa ZTP-om. Također, odredbe arhivskog zakona kojima se temeljem mišljenja Hrvatskog arhivskog vijeća i njegova Povjerenstva odobrava prijevremena dostupnost, odnose se na razmatranje opravdanosti razloga za prijevremenu dostupnost i ne mogu se odnositi na dostupnost ili nedostupnost prema drugim propisima, u ovom slučaju klasificiranog gradiva.²⁵

Ispunjavajući svoje obveze prema navedenim uputama, u HDA su dijelom obavljene fizičke mjere zaštite dokumentacije u spremišnim prostorima, sustavom odijeljenih prostorija te sustavom nadzora pristupa. Sukladno zahtjevima Zakona o tajnosti podataka, Zakona o sigurnosnim provjerama te Uredbe o sigurnosnoj provjeri za pristup klasificiranim podacima, obavljani su postupci imenovanja i ishodenja potrebnih certifikata za pristup takvim podacima. Istodobno je provedeno evidentiranje fondova i skupina dokumentacije u njima označenih nekim stupnjem tajnosti ili povjerljivosti te sastavljen i interni osnovni *popis grupa arhivskog gradiva u*

²⁵ Vidjeti zaključke 2. sjednice HAV-a od 3. prosinca 2009. objavljene na stranicama Ministarstva kulture 2010. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=9593> (lipanj 2014).

HDA nastalog nakon 1960. godine u kojemu ima dokumenata označenih stupnjem tajnosti i bez podataka o deklasifikaciji. Na popisu se našlo više od 40 fondova HDA iz područja uprave, pravosuđa, političkih organizacija, vojske, obuhvativši gradivo tijela djelatnih od 1945. do 2000-tih godina. Uz sadržaj je dodan i prijedlog postupanja s klasificiranim podacima u pojedinim cjelinama odnosno fondovima. Za najveći broj klasificiranih zapisa u fondovima predložila bi se skupna deklasifikacija. Za ono gradivo za koje se smatralo da ipak zahtijeva zadržavanje određene kategorije, predložilo se skidanje viših oznaka tajnosti na stupanj, primjerice „ograničeno“, a gradivo s osobnim podacima štitilo bi se sukladno propisima o zaštiti osobnih podataka. Za gradivo nastalo nakon 1990. predloženo je provođenje od strane vlasnika procjene za zadržavanje stupnja tajnosti. Većina ovog gradiva preuzeta je u HDA nakon 1990. S obzirom na stupanj i način obrađenosti gradiva iz promatranog razdoblja te način na koji je registraturno odloženo, zasigurno nisu identificirane sve cjeline koje bi mogle sadržavati klasificirane podatke, stoga je osnovni popis podložen izmjenama i dopunama.

Vezano uz nova preuzimanja gradiva prema službenoj obvezi od središnjih tijela RH, Povjerenstvo za preuzimanje javnog i privatnog arhivskog gradiva u HDA nastoji u postupcima prije završetka primopredajnog postupka od imatelja zatražiti očitovanje vezano uz postupanje s klasificiranim zapisima koji su predmetom predaje. Posebno se traži istaknuti: u kojem roku će (kao sljednik nadležnosti) provesti reviziju klasificiranih podataka, tj. propisanu periodičnu procjenu klasificiranih podataka s obzirom na stupanj tajnosti, u svrhu eventualne promjene stupnja tajnosti ili moguće deklasifikaciju, u kojem roku će reviziju klasificiranih podataka zatražiti i od ostalih stvaratelja čije gradivo je zaprimljeno odnosno unaprijed utvrditi određene iznimke i kriterije korištenja.

Novija obavijesna pomagala u HDA i zapisi vezani uz opis fondova u ARHiNET-u, u kojima se navode načini i uvjeti korištenja odnosno područje dostupnosti za fondove koji sadržavaju klasificiranu dokumentaciju, uključuju i navode o takvim cjelinama odnosno upućuju na obvezu poštivanja odredbi prema ZTP-u.

Poteškoću za utvrđivanje svih cjelina u ranije obrađenim fondovima prema registraturnom sustavu koji nije dijelio dokumentaciju prema oznaci tajnosti, predstavljaju obavijesna pomagala izrađena na način da iz njih nije razvidno gdje se nalaze klasificirani zapisi. Ukoliko bismo i nadalje bili dužni strogo primjenjivati odredbe ZTP-a morali bi se revidirati takvi fondovi ili njihovi opisi.

Strogo poštivanje odredbi ZTP-a o nadziranom smještaju s ograničenim pristupom stručnog osoblja klasificiranoj dokumentaciji, u praksi bi moglo zahtijevati fizičko odvajanje dijelova istog fonda ili objedinjeno čuvanje istoga, za što bi valjalo osigurati znatnije spremišne kapacitete.

U postupcima sređivanja i opisa trebalo bi uzimati u obzir zahtjev za fizičkim odvajanjem i označavanjem u opisnim jedinicama klasificiranih zapisa. U slučaju deklasifikacije, opisi bi bili podložni dodatnom označavanju ili reviziji.

Ne treba zanemariti niti činjenicu da je gradivo iz ovog razdoblja obimno, preuzimano u arhive često u nesređenom stanju, a zbog opsega te neurednih i često mijenjanih registraturnih pomagala nesustavno, pa do danas nije na odgovarajući način niti arhivistički obrađeno. Osim toga treba reći i da gradivo tijela djelatnih u socijalističkom razdoblju još nije u potpunosti preuzeto u arhive. Također treba spomenuti da zasad nismo posve sigurni niti u postupanju s klasificiranim podacima nastalim radom saveznih tijela ili tijela djelatnih u drugim, danas bivšim jugoslavenskim republikama, a kamoli s eventualnim zapisima stranih država kakvi se mogu naći u službenoj korespondenciji tijela vlasti nastaloj do 1990.

Osim zapisa na kojima je vidljiva oznaka tajnosti, postupanja mogu obuhvatiti i ono gradivo koje formalno nije klasificirano, ali bi zbog svog sadržaja spadalo u skupinu dokumentacije od nacionalne važnosti za gospodarski i financijski sustav te čuvanje pronalazaka i tehnologija. Primjerice, takvom dokumentacijom smatraju se projekti strateških objekata RH, kao što su plinovodi, dalekovodi, elektrane i sl. pohranjeni u fondovima tijela djelatnih do 1990.

Provedba mjera prema novim propisima dovela nas je u nezavidan položaj prema korisnicima, suočenima često s dugotrajnim čekanjem na rješavanje njihovih zahtjeva, pa i do situacija da je pristup gradivu morao formalno biti onemogućen, iako je to gradivo već bilo dostupno za korištenje.

Za arhive ovo je nov zahtjev za angažiranjem potrebnog broja stručnog osoblja koje posjeduje sigurnosne certifikate, kako bi mogli pristupiti i sređivati ovakvu dokumentaciju, uz osiguranje znatnog vremena bavljenja ovim gradivom te uređenja prostornih kapaciteta.

Fondovi središnjih državnih tijela iz socijalističkog razdoblja u HDA s klasificiranim podacima²⁶

Izuzme li se u ovom radu razmatranje one pravne regulative koja se odnosi na gradivo tijela djelatnih prije svibnja 1945. te ono nastalo nakon svibnja 1990, ostaje nam osvrnuti se na razdoblje jednog zaokruženog društveno-političkog sustava - socijalističkog razdoblja Hrvatske. Fondova središnjih zakonodavnih, izvršnih i upravnih tijela vlasti koji obuhvaćaju razdoblje od 1960-ih do 1990. godine, ima tridesetak.

Kako dosad nije obavljeno cjelovito istraživanje tema o uredskom postupanju s gradivom s oznakom tajnosti u promatranom razdoblju na temelju neobjavljenih propisa i gradiva, ovdje se spominju opći javni propisi kojima se koristilo u socijalističkom razdoblju u uredskom poslovanju, kako bi se, između ostalog, uredilo stupnjevanje spisa s oznakom tajnosti/povjerljivosti i postupanje s njima. Riječ je o Poslovniku za opšte upravne vlasti iz 1931²⁷, Općem poslovnom redu iz 1941²⁸, Uredbi o kancelarijskom poslovanju iz 1957²⁹, Uputstvu za izvršenje Uredbe o kancelarijskom poslovanju iz 1957.³⁰ te Uredbi o uredskom poslovanju iz 1987³¹, kao i Uputstvu za izvršenje Uredbe o uredskom poslovanju iz 1987.³² godine. Gotovo svim ovim propisima zajedničko je to, da ukupnu poslovnu dokumentaciju koja nastaje u „organima uprave“, koji su dužni u okviru svoje djelatnosti postupati prema njoj, vodi odijeljeno od one s oznakama tajnosti (strogo povjerljivo i povjerljivo). Kako je i označavanje takve dokumentacije na samim dokumentima regulirano navedenim oznakama, tako je i evidentiranje u poslovnim evidencijama, djelovodnicima i dr. također propisano voditi odvojeno. Smještaj, čuvanje i odgovornost za nedostupnost takve dokumentacije također je obuhvaćala mjere odvojenog čuvanja od ostalog gradiva i povjerene odgovornim osobama unutar institucije stvaratelja. Kako je dodjela oznaka tajnosti bila u institucijama prepuštena slobodnoj procjeni zaduženih

²⁶ Središnja državna tijela u ovom smislu smatraju se onima prema razredbi arhivskih fondova i zbirki u Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, sv. I, Zagreb 2006.

²⁷ Službene novine 235/1931.

²⁸ Arhivi i arhivsko gradivo: *Zbirka pravnih propisa 1828-1997*, Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1998, str. 390-396.

²⁹ Službeni list 50/1957.

³⁰ Isto.

³¹ Narodne novine 38/1987.

³² Isto.

pojedinaца, često su, a osobito u ranijim razdobljima, prilično ekstenzivno korištene oznake i za zaštitu podataka zanemariva značaja.

Dokumentacije označene raznim stupnjevima tajnosti stoga se može naći u brojnim fondovima središnjih državnih tijela, često istaknutim u serijama povjerljivih i tajnih spisa, ali i drugdje, no većinom je riječ o tome da je sadržaj tih zapisa posve efemeran te da su se vrijednosti koje su ih štatile klasifikacijom odavno izgubile. Riječ je o gradivu najvišeg zakonodavnog tijela, Sabora SRH, zatim Izvršnog vijeća Sabora kao vladi u razdoblju 1953-1990, fondovima sekretarijata, komiteta, komisija, savjeta, zavoda, samoupravnih interesnih zajednica, ureda, službi i sličnih tijela raznih resora, od unutrašnjih poslova, vjerskih poslova, pravosuda, graditeljstva, kulture, vanjskih poslova, gospodarstva, prometa, turizma. Gradivo označeno nekim od stupnjeva tajnosti čine zapisnici sjednica ustrojbenih tijela, elaborati, izvješća, upute, korespondencija, posebice sa saveznim tijelima, planovi obrane, ali i spisi o personalnim statusima prolaznog karaktera, nabavi potrošnog materijala i slično.

Imajući u vidu situaciju da se u cjelinama javno dostupnog gradiva moglo naći i dokumenata s oznakama tajnosti, arhivskim se propisima nastojalo pojedinačne zahtjeve korisnika procjenjivati po pitanju dostupnosti. ZTP je pristup postavio na način, da arhivi više nisu nadležni odlučivati o ovakvim podacima po zahtjevu korisnika, već odlukom o pristupu takvom dokumentu zapis postaje dostupan svakome.

Iskustva s postupcima deklasifikacije zapisa iz fondova središnjih tijela vlasti SRH

Na temelju dosadašnjih iskustava HDA je obavljao postupke deklasifikacije s pravnim sljednicima tijela čije je gradivo pohranjeno u HDA. Najveći dio postupaka obavljen je sa današnjom Sigurnosno obavještajnom agencijom RH (SOA), kao pravnim sljednikom dokumentacije nastale radom bivše Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, čiji se fond čuva u HDA.³³

³³ Zanimljivo je pravno i stručno tumačenje statusa dokumentacije nastale radom srodnog tijela u Republici Sloveniji, objavljeno u radu D. Matić, Dostupnost arhivskog gradiva Službe državne sigurnosti (SDB) u Sloveniji: od zakonske regulative 2006. do referenduma o arhivskom zakonu 2011,

Drugo tijelo koje je na traženje HDA obavilo pojedinačne deklasifikacije je Vlada RH, nadležna za gradivo nekoliko tijela iz prethodnog razdoblja, za koje smo pretpostavili da im je ona pravni sljednik.

Fondovi nekoliko tijela spadaju u skupinu za kojom interes pokazuju korisnici raznovrsnih skupina: znanstvenici, publicisti, novinari, osobe koje ostvaruju prava temeljem propisa vezanih uz obeštećenje bivših političkih zatvorenika, osobe koje potražuju uvid u dokumentaciju o nadzoru nad njima od strane tijela vlasti prije razdoblja 1990, pravni zastupnici za potrebe službenih i sudskih postupaka.

Fond koji zacijelo predstavlja jedan od najobimnijih i najintrigantnijih izvora za istraživanje brojnih tema, s cjelinom dosjea građana kao najčešće korištenom skupinom dokumentacije suvremenog gradiva u HDA, jest *HR-HDA-1561 Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH (SDS RSUP SRH)*, 1945-1990, 128 d/m. Gradivo sadrži spise koji potječu od prednika tijela: OZNE (1944-1946), UDBE (1946-1966) te same Službe, čije je djelovanje uređeno posebnim savezним propisima koji su predstavljali državnu tajnu i nisu se objavlivali.³⁴ Djelatnost SDS-a zasnivala se na provođenju postupaka i mjera prema pojedincima, grupama, institucijama i organizacijama na otkrivanju, praćenju, istraživanju, dokumentiranju, analiziranju i sprečavanju djelovanja određenih pojava: unutarnji neprijatelj (nacionalisti, crkva, visokoškolske organizacije, studentski centri, politički osuđenici, informbiroovci, anarholiberali i sl.), emigracija (hrvatska, albanska, četnička itd.), strane obavještajne službe.

Fond čini često korištena serija Tematske cjeline o aktivnostima i djelovanju stranaka, političkih pokreta i organizacija iz razdoblja prije, za vrijeme i nakon II. svjetskog rata, o upravnom aparatu NDH, kao i o djelovanju vjerskih zajednica, preuzeta 1993. U fondu je i serija Dosje Andrije Hebranga, izuzeta iz opće skupine dosjea, preuzeta od Ureda predsjednika RH 1991, kad je posebno Povjerenstvo izradilo popis pojedinačnih spisa koji se izuzimaju od korištenja. Jednu od serija čini Dosje Alojzija Stepinca s materijalima sa suđenja.

Gradivo najveće serije Dosjei građana preuzimano je u više navrata u razdoblju 1993-2010. Početkom 1990-ih i 2000-tih, od MUP-a RH preuzeto je više od 66.800 dosjea osoba s popratnom imenskom evidencijom. Većina pojedinačnih osobnih dosjea čuva se i u pisanom i mikrosnimljenom obliku.

Zbornik radova sa stručnoga skupa 4. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi i politika, Opatija, 22-25. listopada 2013, str. 1-17.

³⁴ Vukušić B., *Tajni rat Udbe protiv hrvatskoga iseljništva*, 2. Izd., Zagreb 2001, str. 112-152.

Posebni uvjeti korištenja ove skupine gradiva utvrđeni su 1993. *Pravilnikom o načinu davanja na uvid dosjea nastalih radom Službe državne sigurnosti koji se čuvaju u HDA osobama na koje se dosje odnosi.*³⁵ Uvid u sadržaj dosjea ima pravo ostvariti osoba na koju se dosje odnosi, a nakon njene smrti izravni nasljednici (bliža rodbina). Zahtjev za uvid u dosje dostavlja se HDA u pisanom obliku. Osoba koja ostvari uvid u svoj dosje, obvezuje se potpisom posebne izjave na čuvanje tajnosti činjenica, podataka i saznanja do kojih je tim putem došla. Umnožavanje dokumenata koji čine sadržaj dosjea te korištenje dosjea trećih osoba u znanstvene svrhe, moguće je uz odobrenje pravnog sljednika dokumentacije.³⁶

Zbog sve intenzivnijeg interesa javnosti, istraživača i u druge opravdane svrhe za korištenjem ove dokumentacije te potrebe i interesa daljnje zaštite podataka čijim bi se objavljivanjem moglo naštetiti sadašnjim interesima sigurnosno-obavještajnog rada, zatim sigurnosti sudionika iz vremena nastanka predmetne dokumentacije i zaštite osobnih podataka građana, usklađenim mišljenjem SOA-e i HDA utvrđeno je da predmetno gradivo nosi oznaku klasifikacije sukladno relevantnim odredbama o provođenju stupnjeva tajnosti iz ZTP-a te da je za njegovo javno, znanstveno ili bilo koje drugo korištenje potrebno prethodno provesti postupak deklasifikacije.

Zahtjev pravnih ili fizičkih osoba za korištenjem ovog gradiva, HDA upućuje SOA-i koja procjenjuje svojstvo tajnosti dijela gradiva. Kriteriji za procjenu uključuju poštivanje odredbi ZTP-a o određivanju stupnjeva tajnosti podataka iz djelokruga SOA-e (čl. 10 ZTP-a) te Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH³⁷ (čl. 40, st. 2 i 3) o tajnosti podataka o identitetu zaposlenika i izvora SDS RSUP-a, odnosno osoba za koje bi otkrivanje identiteta moglo ugroziti njihovu sigurnost, kao i drugih podataka čije bi objavljivanje moglo štetiti sigurnosno-obavještajnom sustavu kao dijelu nacionalne sigurnosti. Postupanje s podacima za koje se utvrdi da imaju i nadalje svojstvo tajnosti uređuje se tako, da se izuzmu iz postojećeg gradiva sukladno načinu propisanom Pravilnikom o standardima o sigurnosti iz 2011. (UNVS), a od ostalih se podataka izrađuju preslike i podvrgavaju postupku donošenja akta o deklasifikaciji. SOA na temelju ostvarenog uvida u predmetnu dokumentaciju traži o tome mišljenje UVNS-a. I na dokumente sadržane u predmetnim dosjeima, čiji su stvaratelji druge

³⁵ Pravilnik je donesen kao interni akt HDA u okviru postupka primopredaje između Ministarstva unutarnjih poslova RH i HDA, Klasa: 012-02/93-01/01, Urbroj: 565-10-93-1 od 20. svibnja 1993.

³⁶ Izvod iz Pravilnika nalazi se na stranicama HDA: http://www.arhiv.hr/arhiv2/Koristenjegradiva/CitaoniceHDA/Koristenje_dosjea_RSUP-a_SR_Hrvatske/index.htm

³⁷ Zakonom o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske iz srpnja 2006. (NN 79/2006, 105/2006) uređena je djelatnost i posebnih tijela zaduženih za provođenje nekih mjera iz područja sigurnosnog sustava.

institucije, a odnose se na poslove iz nadležnosti tadašnjeg SDS RSUP-a SRH, postupke deklasifikacije provodi SOA. Dokumente s oznakom tajnosti čiji je stvaratelj druga institucija, a iz područja su djelokruga današnjeg sljednika, SOA proslijeđuje tom pravnom sljedniku. Nakon provedenog postupka deklasifikacije, takva se dokumentacija dostavlja HDA radi ustupanja podnositelju zahtjeva, koji bi zadržao pravo odlučivanja o postupanju s osobnim podacima u toj dokumentaciji.³⁸

Postupanje s ovim gradivom, nakon iznesenog mišljenja pravnog sljednika dosad je uključilo nekoliko postupaka deklasifikacije dosjea osoba za znanstvene ili osobne potrebe, kao što su sudski postupci. Nakon provedenog postupka, HDA je odlukom obaviješten o deklasifikaciji dokumenata i ustupanju u pravilu redigiranih preslika onih dijelova dosjea osoba koji su bili označeni nekom od oznaka tajnosti. Pojedinačni spisi specificirani su i identificirani odlukom, a redigirani dijelovi u pravilu se odnose na uklanjanje podataka o identitetu zaposlenika i izvora SDS-a. U obzir su uzeti oni klasificirani dokumenti za koje u trenutku postupka nije prošlo 50 godina od nastanka. Zaštita osobnih podataka trećih osoba, kao i dokumenti koji nisu nastali djelatnošću bivše SDS, uključivši i dokumente saveznih tijela, izuzeti su iz razmatranja i prepušteni HDA radi daljnjeg postupanja. Mnogi od takvih dosjea broje više stotina stranica, poneki dosežu i količinu više arhivskih kutija, stoga i postupci pregleda i dostave redigiranih verzija pojedinih korisničkih zahtjeva traju i više mjeseci. Povećanjem broja korisničkih zahtjeva našli smo se u situaciji, da i nakon provedenih postupaka u dosjeima ostaju pojedinačni dokumenti za koje se ovo tijelo prema procjeni nije smatralo nadležnim, da se i nadalje u dokumentima nalaze podaci o trećim osobama te da deklasificirani zapisi i preslike zasad ostaju dijelom dosjea namijenjenog javnom korištenju. Cjeloviti izvorni dokumenti fizički se izdvajaju iz korisničkog dosjea. Također se postavlja i pitanje statusa te trajanja ograničenja deklasificiranih zapisa s redigiranim dijelovima.

Na temelju jednog zahtjeva za ostvarivanjem prava na korištenje, tj. Odluke o ukidanju kazneno-popravne ustanove Rab-Goli otok iz 1988, Vlada RH donijela je Odluku o deklasifikaciji tog akta pohranjenog u fondu *HR-HDA-1560 Odjel/Služba za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH, 1945-1993, 484 d/m*. Ovo je tijelo bilo zaduženo za nadzor i organizaciju rada kaznenih ustanova, djelujući prvo u okviru resora unutrašnjih poslova, a zatim pravosuđa. Pravni je sljednik i predavatelj većine gradiva ovog fonda Uprava za zatvorski sustav u okviru Ministarstva pravosuđa RH. Klasificirani zapisi u fondu iz

³⁸ HDA, predmet: Klasa: 612-06/11-10/341 od 11. kolovoza 2011.

razdoblja su 1945-1993, a oznake tajnosti koje nalazimo u gradivu su: Strogo povjerljivo, Povjerljivo, Narodna obrana, Službena tajna, Državna tajna. Sadržaj takvih zapisa čini: prepiska sa Saveznim sekretarijatom za zakonodavstvo, pravosuđe i upravu, Izvršnim vijećem Sabora, zatim statistike KPD domova, stanje i analize zatvora, provjera pojedinih djelatnika zatvora, planovi ratne organizacije tijela uprave, podaci o smještaju prognanika u objekte KPD domova, kao i vojnih postrojbi i tehnike, evidencije osoba iz SAP Kosovo osuđenih zbog političkih delikata, informacije i analize zatvorenika i osoblja zatvora, podaci o pomilovanjima, planovi obrane, radnopravni sporovi, raspodjela sredstava zatvorima, programi razvoja zatvorskog sustava, stanje zatvora te povjerljivi spisi u osobnim dosjeima.

Za potrebe rješavanja jednog od korisničkih zahtjeva u HDA, Vlada RH je na svojoj sjednici donijela odluku i o deklasifikaciji zapisnika sa sjednica iz fonda *HR-HDA-280 Izvršno vijeće Sabora SRH*, 1953-1990, 406 d/m.³⁹ Osnovano je Ustavnim zakonom NR Hrvatske o osnovama društvenog i političkog uređenja i republičkim organima vlasti (NN 9/53), kao najviši organ vlasti u NR Hrvatskoj. Cilj promjena bilo je jačanje uloge Sabora, čime Izvršno vijeće preuzima funkciju političkog izvršnoga tijela, a državni sekretarijati i savjeti dobivaju upravno-izvršnu nadležnost. Na temelju Ustava SRH od 1963. godine (NN 15/63), Izvršno vijeće Sabora NR Hrvatske mijenja naziv u Izvršno vijeće Sabora SR Hrvatske, a na temelju Ustavnog zakona iz 1990. (NN 31/90), Izvršno vijeće Sabora SR Hrvatske postaje Vlada Republike Hrvatske.

Gradivo je preuzeto po službenoj dužnosti od Vlade RH u više navrata u razdoblju 2000-2013, no još ne u cijelosti. Klasificirani zapisi u fondu obuhvaćaju razdoblje 1952-1990: Narodna obrana, Državna tajna, Strogo povjerljivo, Povjerljivo, a nalaze se u cjelinama: zapisnici sjednica, dokumentacija s oznakom državne tajne, strogo povjerljiva dokumentacija, povjerljiva dokumentacija, Kabineti predsjednika IVS-a (Mika Špiljak, Petar Fleković, Antun Milović), Sekretarijat za opće poslove Izvršnog vijeća Sabora, Biro za konzularne poslove/Konzularni odjel, Kadrovska komisija IVS-a, Privredni savjet pri IVS-u, Republički savjet za privredni razvoj i ekonomsku politiku, Savjet/Komitet za ekonomske odnose s inozemstvom (SEOI), Ured za informacije/Sekretarijat za informacije, Republički komitet za informiranje, Republički protokol.

³⁹ Evidencije Odsjeka za suvremeno arhivsko gradivo za fond HR-HDA-280.

Na zahtjev za korištenjem gradiva fonda *HR-HDA-310 Komisija za odnose s vjerskim zajednicama*, 1944-1990, 41 d/m⁴⁰, za potrebe izrade znanstvene monografije, tijekom 2012. obavljen je s Vladom RH postupak deklasifikacije zapisnika sjednica iz 1983. i 1984. godine. Komisija se bavila proučavanjem i praćenjem svih pitanja što se tiču vjerskih zajednica i njihova javnog djelovanja, njihovih međuvjerskih odnosa i položaja prema državi, kao i pripremanjem materijala za zakonodavno rješavanje odnosa između vjerskih zajednica i države. Gradivo fonda preuzeto je u HDA u dva navrata. Godine 1988. preuzeto je u Arhiv Hrvatske od Izvršnog vijeća Sabora, a godine 1994. od Ureda za opće poslove Vlade i Sabora Republike Hrvatske. Prema toč. 4 Zapisnika o primopredaji, predavatelj gradiva uvjetovao je korištenje gradiva preuzetog u HDA 1994. sljedećim ograničenjem: arhivska građa mlađa od 30 godina neće se davati na javno korištenje, osim po posebnom odobrenju Vlade Republike Hrvatske ili ravnatelja Hrvatskog državnog arhiva.

Gradivo fonda *HR-HDA-1616 Predsjedništvo SRH*, 1974-1990, 46 d/m, preuzeto je 1993. od Ureda predsjednika RH. Ovo tijelo osnovano je Ustavom iz 1974. (NN 8/74), kao najviši predstavnički organ Republike, a ukinuto je na temelju Ustava RH iz 1990. (NN 56/90), kojim je funkcija Predsjedništva prenesena u nadležnost Predsjednika Republike. Klasificirani zapisi u fondu nose oznake strogo povjerljivo, povjerljivo, narodna obrana, državna tajna, službeno. Među zapisima nalazimo ocjene društvenih i političkih prilika, gospodarskog stanja, vanjske politike, unutrašnjih, posebno sigurnosnih poslova, narodne obrane, prijedloge zakona, kandidate za izbor na funkcije, odluke o pomilovanju i sl., a sačuvani su i zapisnici sjednica, osvrta na nacionalne pokrete 1980-ih, pripreme za promjenu vlasti i sustava, među ostalim i dokumentacija Savjeta za narodnu obradu te Savjeta za zaštitu ustavnog poretka.

Rješavajući korisnički zahtjev za pristup dokumentaciji ovog fonda, Vlada je nakon gotovo godinu dana od postavljenog upita donijela odluku o deklasifikaciji.⁴¹ Zahtjevom se potraživalo korištenje klasificirane dokumentacije fonda za potrebe izrade monografije o poznatom političaru. Vlada RH na svojoj je sjednici donijela odluku o deklasifikaciji dokumenata sukladno članku 16 ZTP-a i mišljenju Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost. Odlukom su deklasificirani dokumenti u količini od oko 2 arhivske kutije, označeni oznakom državna tajna i strogo povjerljivo iz godina 1975-1987. te ustupljeni korisniku radi odabira relevantnih dokumenata za temu, a prema uredskim knjigama. Uz odluku Vlada je HDA dostavila i mišljenje UNVS-a s

⁴⁰ Vidi ARHiNET, fond HR-HDA-310, sumarni inventar.

⁴¹ HDA, predmet: Klasa: 612-03/14-04/150 od 8. svibnja 2014.

određenim napomenama i preporukama. Predstavnici UNVS-a obavili su prethodno uvid u dokumentaciju u HDA te izradili specifikaciju dokumentacije s popratnim mišljenjima. Predmetnu su dokumentaciju u svom mišljenju osnovno svrstali u dvije kategorije, vodeći se prosudbom o njenoj svrsishodnosti za temu istraživanja. Na temelju mišljenja i preporuka, kojima je ocijenjeno da dokumenti ne sadrže podatke od sigurnosnog interesa za RH, a čijim bi se neovlaštenim otkrivanjem nanijela šteta vrijednostima iz članka 6 ZTP-a, dokumenti su deklasificirani. Od HDA se tražila provedba postupka deklasifikacije te dalje postupanje sukladno arhivskom zakonu i poštivanju odredbi Zakona o zaštiti osobnih podataka. Ukoliko bi postojali dijelovi zapisa u okviru predmeta ili pojedinačnog dokumenta, kojima i nakon provedenog postupka ne bi bila skinuta oznaka tajnosti, takvi bi se izdvojili od ostalih koji temeljem odluke postaju javno dostupni. Oznaka da je dokument deklasificiran treba se zabilježiti na samom dokumentu, predviđa se da to bude označeno posebnim pečatom koji pokazuje da je zapisu skinuta oznaka tajnosti. Odluka o deklasifikaciji se veže i uz obavijesno pomagalo, a u popisu se obilježavaju arhivske jedinice u kojima su deklasificirani dokumenti. Uz pojedine je dokumente moguće priložiti odluku o deklasifikaciji ili njene izvatke koji se na taj predmet odnose.

Treba spomenuti da je u svibnju 2014. na zatvorenoj sjednici Vlada RH donijela Odluku o osnivanju *Povjerenstva za sređivanje arhivskog gradiva od posebnog nacionalnog interesa i postupanje po zahtjevima za uvid u njegovo korištenje*⁴². Osim za gradivo nastalo radom Ureda predsjednika RH Franje Tuđmana, Povjerenstvu je dužnost baviti se i gradivom nastalim radom zakonodavnih i izvršnih tijela SRH pohranjenom u HDA. Deseteročlano povjerenstvo čine predsjednik, kao predstavnik Ministarstva pravosuđa, zamjenik iz Ureda predsjednika RH, a članovi su predstavnici Ministarstva obrane, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva vanjskih i europskih poslova, Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost, Sigurnosno-obavještajne agencije, Vojne sigurnosno-obavještajne agencije, Hrvatskog državnog arhiva te Agencije za zaštitu osobnih podataka. HDA je zadužen za obavljanje stručnih i administrativnih poslova za Povjerenstvo, a jednog arhivista određuje za kontinuiranu obradu i pripremu gradiva za potrebe rada Povjerenstva. Imenovanje članova Povjerenstva provedeno je u objavljenom rješenju Vlade RH.⁴³ Kako je Odlukom o imenovanju bilo propisano, u roku od 30 dana od stupanja na snagu Odluke o

⁴² <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//sjednice/Arhiva//999156%20-%2010.pdf> (31. kolovoza 2014).

⁴³ Rješenje o imenovanju, NN 63/2014.

osnutku Povjerenstvo je donijelo i Poslovnik o radu.⁴⁴ Već je objava o osnutku ovog tijela, njegovoj nadležnosti te sastavu ostavila traga u široj društvenoj javnosti⁴⁵ među korisnicima gradiva, a tek se trebaju vidjeti stvarni rezultati njegova djelovanja.

Umjesto zaključka

Neizostavna je činjenica da gradivo, koje je sukladno svim važećim propisima koji reguliraju postupanje s arhivskim gradivom, u trenutku kada je dospjelo u arhive postalo dijelom tog sustava zaštite, obrade i korištenja, danas postaje predmetom pravne kolizije sa zakonom koji je stupio na snagu 10 godina nakon donošenja posljednjeg arhivskog temeljnog zakona. Polazišno je pitanje stoga, a vezano uz sve mjere kojima se propisuje zaštita klasificiranog gradiva prema važećem ZTP-u, kako nakon proteka vremena i provođenja mjera i prakse ono u ovom trenu ima stvarni status tajnog i nedostupnog po brojnim kriterijima.

Sudeći prema pristupu pojedinih nadležnih institucija, zasad se ne nalazi trajnije rješenje kojim bi se izbjegli dugotrajni postupci pojedinačnog razmatranja ovakve dokumentacije i zahtjeva za njenom dostupnošću, koji završavaju odlukama s dvojbama ili barem ne posve određenim postupanjima. Ulazeći u postupke traženja zahtjeva za deklasifikacijom, dijelom nailazimo na nesnalaženja nadležnih tijela vezanih uz određivanje pravnog sljedništva dokumentacije, kao što je primjerice gradivo bivših saveznih tijela ili međunarodnih tijela te kako tu dokumentaciju u ovim postupcima tretirati. Iz raznih mišljenja tijela koje se smatra nadležnim odlučiti i o takvim pitanjima, također nalazimo dijelom i upitne procjene, a postupajući prema različitim upitima također smo suočeni s kontradiktornim tumačenjima.

Nespremnost vlasnika podataka, kako ih je definirao ZTP, da posegnu za određenijim odlukama, zasad nas prisiljava da provodimo mjere kojima nisu zadovoljni niti arhivisti niti oni zbog kojih se takvo gradivo i informacije sadržane u njemu u arhivima čuvaju.

⁴⁴ <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2014/174%20sjednica%20Vlade//174%20-%202023.pdf> (31. kolovoza 2014).

⁴⁵ <http://www.45lines.com/politics/item/360-vlada-donijela-odluku-o-zastiti-drzavnog-kriminala-srh-i-rh> (10. lipnja 2014).

Dok se s jedne strane trudimo učiniti arhivsko gradivo sve dostupnijim, koristeći suvremene informacijske i tehnološke resurse te usvajajući nove stručne i profesionalne standarde, jedan dio gradiva, zacijelo od povećanog javnog interesa, postaje zonom koja nepotrebno stvara atmosferu prikriivanja podataka.

Čini se da će zasad ZTP vrijediti i da to ima smisla za dokumentaciju nastalu u razdoblju RH, ali i za ograničene i specifične fondove i cjeline, za koje bi valjalo poštivati primjerene rokove, dok zadržavanje istog statusa za dokumentaciju iz socijalističkog razdoblja u ekstenzivnom obliku ipak predstavlja upitnu činjenicu. Pri donošenju novog arhivskog zakona ovo područje svakako treba uskladiti s važećim propisima i naći rješenja koja će dugoročno zadovoljiti javni interes.

Izvori

Narodne novine Republike Hrvatske (NN) 2003-2013.

Službene novine (SN)

Službeni list FNRJ (SL)

Pismohrana HDA

Literatura

Arhivi i arhivsko gradivo: *Zbirka pravnih propisa 1828-1997*, Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1998.

Banisar, D. Comments on the Croatian Draft Bill on Data Secrecy, April 2007, Organization for Security and Co-operation in Europe The Representative on Freedom of the Media,
URL:: <http://www.privacyinternational.org/foi>

Ćosić, S., Lemić, V. Rad arhiva u uvjetima suprotstavljenih utjecaja: država - društvo - korisnici, *Arhivski vjesnik* 49/2006, str.7-19

Ivanović, J. Priručnik iz arhivistike, 1. dio, Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2010.

Kušen, D. Stručni diskurs strategije odnosa arhiva i političkih tijela, Zbornik radova sa stručnog skupa 4. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi i politika, 2013.

Perešin, A. Savjetnik za informacijsku sigurnost trend ili potreba, URL:http://www.uhms.hr/datastore/konferencija/anita_peresin_web/anita_peresin-savjetnik_z_a_informacijsku_sigurnost_trend_ili.pdf, (5. svibnja 2014)

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, Kolanović, J., Pavliček, V. (ur.), sv. I, Zagreb 2006.

Rajko, A. Pravo na pristup informacijama javnog sektora i njegova ograničenja u demokratskom društvu, *Hrvatska javna uprava*, god. 4 (2002)

Rajko, A. Tajni podaci: nužnost i (ili) informativna diskriminacija, *Politička misao*, Vol XXXIV, (1997), br. 3

National security and access to information, Resolution 1954 (2013):

URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20190&lang=en> (1. rujna 2014)

http://security.foi.hr/wiki/index.php/Zakoni_Republike_Hrvatske_vezani_uz_informacijsku_sigurnost_i_za%C5%A1titu_podataka (travanj 2014)

<http://www.uvns.hr/default.aspx?id=46> (5.5.2014)

<http://www.arhiv.hr/arhiv2>

<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//sjednice/Arhiva//999156%20-%2010.pdf>

Summary

HANDLING THE CLASSIFIED RECORDS OF CENTRAL STATE BODIES OF THE SOCIALIST PERIOD IN THE CROATIAN STATE ARCHIVES: REGULATION AND PRACTICE

Adoption of new regulations in Republic of Croatia on Access to Information in the 2003-2013 period to a large extent affected the area of accessibility of archives. By reviewing the archival legislation that has so far regulated issues of availability and by outlining new regulations pertaining access to information, especially the 2007 Data Secrecy Act and its implementation on archives, this article warns about problems that in archival practice influence access in organizing storage of archives, redefining the ways of processing, demands towards archival staff and accountability to both successors and users of the archives. This article attempts to draw attention to the current clash of individual positive regulations, to the problem of retroactive application and inconsistencies in implementing them and the treatment of records created by the central government bodies of the Croatia's socialist period in such circumstances. Examples of records that are kept in the Croatian State Archives, which have undergone partial declassification with the data owners show the necessity that the passing of the new archival law, while accepting the regulations that pertain the work of the Archives, should also find solutions that will in the long run satisfy public interest for undisturbed accessibility of archives.

Keywords: *classified records, access, Croatian State Archives, central state bodies 1945-1990, archives*

PRIMJENA AUTORSKOPRAVNIH ODREDBI ZA AUDIOVIZUALNA DJELA U ARHIVIMA I NJIHOVA DOSTUPNOST

UDK 342.732:[026.06:930.25

UDK 347.77./78:026.06

Stručni rad

Kako bi se autorska djela zaštitila postoji cijeli sustav pravnih odredbi i načela koja reguliraju prava koje zakon dodjeljuje autoru te njegovim sljednicima. Bez obzira na reguliranost važećim zakonima često se događa da se ne može odrediti vlasnik ili (na)sljednik autorskog prava zbog nekakvih specifičnih situacija koje zahtijevaju rješavanje konkretnih problema. Ovaj rad obrađuje jedan takav problem do kojeg je došlo u praksi u radu Odsjeka za filmsko i nekonvencionalno gradivo Državnog arhiva u Splitu. Konkretno se radi o nasljeđivanju autorskih prava filmova Ivana Martinca koji je umro 2005. (bez direktnih nasljednika).

Ključne riječi: *autorska prava, srodna prava, autor, koautor, individualno pravo, kolektivno pravo, nasljeđivanje*

Osnovno o autoru i autorskom pravu

Prije svega važno je znati što je to autorska djelo i kome sve mogu pripadati autorska prava. Autorsko djelo je svaka individualna tvorevina iz područja književnosti, glazbe, filma, računarskog softvera, arhitekture, znanosti i umjetnosti bez obzira na oblik, vrstu i način izražavanja. Autor je fizička osoba koja je stvorila originalno djelo (neovisno o njenom sadržaju), pri čemu nije važna sama ideja nego izražaj. Autor može biti čak i dijete koje je nacrtalo nekakv crtež, a može biti i više autora koji su zajedno sudjelovali u izradi nekog originalnog djela, pa se tada radi o koautorstvu. Koautorima završenog audiovizualnog djela smatraju se: glavni redatelj, autor scenarija, autor dijaloga, glavni snimatelj, skladatelj glazbe (koja je posebno skladana za izvođenje u tom djelu) i glavni crtač ili glavni animator, ali i druge osobe mogu biti koautori ako dokažu da njihova autorska djela predstavljaju bitni element audiovizualnog djela. Autorskim djelo postaje samom izradom i nije potrebna nikakva registracija djela. Isključivo vlasnici autorskog prava imaju pravo korištenja ili odobravanja drugima korištenje svog djela, što je od izuzetne važnosti, jer ih to potiče na kreativnost. Autori su svjesni da pomoću autorskog prava mogu zadržati kontrolu nad svojim djelom (zaštita od neovlaštenog umnažanja i piratstva).

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima

Postoje mnogobrojne međunarodne konvencije i ugovori te direktive vezane uz autorsko pravo i srodna prava, ali svaka država zasebno donosi i vlastite propise koji uređuju ovo područje.

U R Hrvatskoj je na snazi Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (Narodne novine 167/03, 79/07).

Osim ovog zakona postoji i Zakon o audiovizualnim djelatnostima (NN 76/07, 90/11), koji se provodi sukladno načelu zaštite prava autora na slobodno izražavanje, kao i zaštite prava intelektualnog vlasništva u području audiovizualnih djelatnosti. Na temelju ovog Zakona je Vlada Republike Hrvatske osnovala Hrvatski audiovizualni centar (1. siječnja 2008), koji obavlja brojne djelatnosti među kojima je i obavljanje poslova produkcijsko-troškovne kontrole i analize.

Općenito autorsko pravo nad autorskim djelom u cjelini ili čak nad nedovršenim djelom traje za života autora i još sedamdeset godina nakon njegove smrti neovisno o tome kada je djelo objavljeno. Za djelo anonimnog autora ili koje je objavljeno pod pseudonimom, traje sedamdeset godina od zakonite objave tog djela. Nakon isteka tih rokova djelo postaje javno dobro i može se koristiti, ali uz obvezu priznanja autorstva, poštivanja autorskog djela te časti i ugleda autora. Autorsko pravo sadrži moralna prava autora (štiti osobne i duhovne veze autora s njegovim djelom), imovinska prava autora (štiti imovinske interese autora u pogledu korištenja njegovih djela - za svako korištenje autoru pripada naknada), druga prava autora (štiti ostale interese autora u pogledu njegovog djela). Autor se ne može odreći prava nasljeđivanja koje se ne može ni prenositi pravnim putem za života autora. Nakon smrti autora to pravo prelazi na njegove nasljednike kojima treba biti plaćana naknada, a to pravo ne može biti predmetom ovrhe.

Autorsko pravo i srodna prava imaju karakter privatnih prava koja se mogu ostvarivati individualno (pojedinačno) i kolektivno. Kod individualnog tj. pojedinačnog korištenja autorskog djela sam nositelj prava osobno ili putem zastupnika (odvjetnik, specijalizirana pravna osoba za ostvarivanje autorskog prava i srodnih prava ili udruga za kolektivno ostvarivanje prava), prema odgovarajućem ugovoru između nositelja prava i korisnika ostvaruje svoje pravo na naknadu. Kod korištenja većeg broja autorskih djela koja nisu unaprijed određena, zbog čega korisnik djela ne može stupiti u kontakt s autorima te sklopiti pojedinačne ugovore, moguće je da ugovor sklapa udruga za kolektivno ostvarivanje prava. Kod takvog ugovora nadležna udruga daje autorizaciju za korištenje svih djela koje zastupa (potrebno je biti član udruge) te raspodjeljuje ubrane naknade među nositeljima prava prema određenim pravilima raspodjele i obavlja kontrolu korištenja (jednom godišnje obračunavaju korištenje autorskih djela te raspodjeljuju naknade koje idu autorima ovisno o količini korištenja pojedinog autorskog djela).

Postoje neki slučajevi u kojima se može autorskim djelom koristiti i bez autorova odobrenja i bez plaćanja naknade, što je također regulirano zakonom. Među drugim institucijama i ustanovama kojima je to dozvoljeno navedeni su: javni arhivi, javne knjižnice, obrazovne i znanstvene ustanove, ustanove za predškolski odgoj i socijalne (karitativne) ustanove, a koje svoje usluge ne naplaćuju. Oni mogu iz vlastitog primjerka reproducirati autorsko djelo na bilo koju podlogu u najviše jednom primjerku.

Osim autorskih prava postoje i srodna prava kojima se štite organizacijska, poslovna i financijska ulaganja u proizvodnju, izvođenje i distribuciju autorskih djela,

što se u filmskoj industriji odnosi na prava filmskih producenata na njihovim videogramima. Prava filmskog producenta traju 50 godina od stvaranja prve fiksacije videograma, tj. od njegovog prvog zakonitog izdanja ili priopćavanja (ovisno što je bilo prije).

Autorske udruge

Postoje razne autorske udruge kojima je svrha ostvarivanje autorskih prava svojih članova odnosno prikupljanje i distribucija tantijema (naknada) prilikom korištenja njihovih autorskih djela u poslovanju. Ovisno o vrsti kreativnog rada kojim se bave, postoje različite udruge: skladatelji imaju HDS ZAMP (Hrvatsko društvo skladatelja, Zaštita autorskih muzičkih prava), sigurno najpoznatija široj populaciji, filmski redatelji DHFR (Društvo hrvatskih filmskih redatelja), književnici DHK (Društvo hrvatskih književnika), diskografi ZAPRAF (Udruga za zaštitu, prikupljanje i raspodjelu naknada fonogramskih prava), glazbenici izvođači HUZIP (Hrvatska udruga za zaštitu izvođačkih prava) itd.¹

Društvo hrvatskih filmskih redatelja je strukovna udruga hrvatskih filmskih redatelja osnovana 1995. od strane članova bivšeg Društva filmskih radnika Hrvatske (7. svibnja 1950). DHFR je član FERA, europske federacije audiovizualnih redatelja, a sjedište je u Zagrebu.²

1 <http://www.autori.hr/autori/autorske-udruge/> 29.8.2014.

2 http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dru%C5%A1tvo_hrvatskih_filmskih_redatelja/28.8.2014.

Primjer iz Državnog arhiva u Splitu - nasljeđivanje autorskih prava filmova Ivana Martinca

Ivan Martinac
Foto: Mirjana
Živković, 1962.

Biografija Ivana Martinca

Ivan Martinac (Split, 1938. - 2005) poznati je splitski redatelj, scenarist, montažer, pjesnik, književnik i arhitekt. Nakon završene gimnazije u Splitu studirao je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu (kraće vrijeme bio je član Kino kluba Zagreb, ali se nije praktično bavio filmom). Godine 1958. se prebacuje na Arhitektonski fakultet u Beogradu gdje diplomira 1961. (upisao se i na Centar za stručno osposobljavanje filmskih radnika gdje apsolvira 1962). U Kino klub Beograd se upisuje 1959. te krajem godine snima svoj prvi kratkometražni film *Preludij*, a iste godine počinje i ozbiljnije pisati prve pjesme, a kasnije i knjige. U Split se vraća 1962. (iako je već i prije u Splitu snimio dva filma: *Meštrovic - egzaltacija materije* 1960. i *Monolog o Splitu* 1961). Njegovim dolaskom u Kino klub Split započinje pojačana aktivnost kluba te ubrzo postaju najbolji u Jugoslaviji. Godine 1964. zapošljava se u Urbanističkom zavodu u Splitu kao inženjer-projektant suradnik, ali se istodobno posvećuje dizajnu, režiji, likovnosti, poeziji i publicistici. Njegova su ostvarenja „...pomno montažno ritmizirane poetske refleksije o životu i smrti, prostoru i vremenu, a istodobnostrukturalna traganja za 'čistim filmom'. Hvaljen i nagrađivan, ali ponekad nedovoljno shvaćen u vlastitoj zemlji, iznimno cijenjen u inozemstvu.“³ U

3 U znak sjećanja: Umro Ivan Martinac - prvak hrvatske filmske avangarde, *Glas Slavonije* (9.9.2005).

njegovom filmskom djelovanju osobito je važno razdoblje punog uzleta Kino kluba Split šezdesetih godina 20. st., u kojem je s generacijom tada vrlo popularnih sineasta (Zafranović, Pivčević, Verzotti, Kursar...), postigao vrhunske rezultate u neprofesionalnoj filmskoj produkciji. Ponajviše zahvaljujući njegovim autorskim filmovima to razdoblje djelovanja Kino kluba Split poznato je pod nazivom Splitska škola kratkometražnog filma. Od 1971. član je Društva filmskih radnika Hrvatske (sekcija režije) te snima profesionalne filmove. Snimio je sedamdesetak kratkometražnih filmova i jedan dugometražni (*Kuća na pijesku* iz 1986), za većinu je sam napisao scenarij, režirao i montirao. Također je napisao i više knjiga iz područja filmske umjetnosti (Filmska teka - filmografija jugoslavenskih i svjetskih redatelja, 1977, Stradanje Ivane Orleanske, 1980). Majstorom neprofесијskog (amaterskog) filma proglašen je 1964. kao drugi u Hrvatskoj. Bio je član Hrvatskog društva filmskih djelatnika, Društva hrvatskih književnika, Hrvatskog društva likovnih umjetnika, Hrvatskog novinarskog društva i Udruženja hrvatskih arhitekata. Za svoj rad je osvojio brojne nagrade i priznanja, a 1982. samostalno je nagrađen Nagradom grada Splita za filmsku umjetnost (Martinac je svom Splitu ostavio opus neprocjenjive umjetničke vrijednosti), a također je bio među dobitnicima triju skupnih nagrada koje je grad dodijelio Kino klubu Split, Kinoteci i Lavčeviću. Čak mu je i *Slobodna Dalmacija* dodijelila 2002. nagradu „Emanuel Vidović“ za životno djelo iz područja umjetnosti.

Bio je svjestan problema čuvanja i zaštite gradiva, tj. filmova pa je izjavio: „uopće, taj fenomen čuvanja strahovito je prisutan i važan. Netko je reko da se civilizirano društvo ne mjeri po tome kako valorizira neke stvari nego po tome kako ih čuva. Za valorizaciju uvijek ima vremena, jasno, ako je materijal sačuvan.“⁴

Primjer iz Državnog arhiva u Splitu - problemi s nasljeđivanjem autorskih prava

Na konkretnom primjeru se može iščitati kako bez obzira na pravnu regulativu, u praksi može doći do problema zbog autorskih prava tj. nasljeđivanja istih. Radi se o fondu filmova pokojnog Ivana Martinca koji je preminuo 2005. godine u 67. godini života, a za sobom je ostavio brojne filmove.

4 Munitić, Ranko, Martinac, Zagreb, Hrvatski filmski savez, 2011.

Nakon njegove smrti, po nalogu tadašnje ravnateljice Državnog arhiva u Splitu Nataše Bajić-Žarko, a u dogovoru s tadašnjom pročelnicom službe za kulturu u Gradu Splitu Majom Munivranom, u Arhiv je preuzeto vrijedno filmsko gradivo iz stana pokojnog Martinca. Filmovi su očišćeni, popisani i pohranjeni u spremištu Odsjeka za filmsko i nekonvencionalno arhivsko gradivo DAS-a. Čak je na prijedlog bivše ravnateljice Hrvatske kinoteke u Zagrebu Carmen Lhotka predložena zaštita 20-ak najugroženijih Martinčevih filmova presnimavanjem na Betu, što je Grad Split odobrio i financirao s iznosom od 25.000,00 kn (u siječnju 2008). Nakon par mjeseci zaprimljen je zahtjev za posuđivanje jednog od njegovih filmova, što nije bilo moguće ispuniti jer još nije bila održana ostavinska rasprava i nije bio poznat sljednik autorskih prava njegovih filmova (I. Martinac nije imao direktnih nasljednika). Bilo je moguće jedino pregledati film na montažnom stolu u prostorijama DAS-a. Dakle, jasno je da autorska tj. srodna prava njegovih filmova koje je napravio kao amater, pripadaju kino klubovima čiji je u to vrijeme bio član (Kino klub Beograd, Kino klub Split) te producenčkim kućama koje su radile na njegovim profesionalnim filmovima, ali nije jasno tko je naslijedio njegova autorska prava s obzirom na to da I. Martinac nije bio oženjen i nije imao djece. Iz Hrvatskog filmskog saveza obavještavaju da ne znaju tko je nasljednik Martinčevih autorskih prava, ali se o njemu upravo snima dokumentarni film te se nadaju da će u sklopu snimanja uspjeti razmrsiti nasljeđivanje autorskog prava.

Prema podacima Općinskog suda u Splitu, ostavinski postupak održan je 20. veljače 2006. te je rješenje, prema kojem je nasljednicom autorskih prava nad filmovima pokojnog Ivana Martinca proglašena njegova sestra Tatjana Vuković, rođ. Martinac, postalo pravomoćno 28. lipnja 2006.⁵

U Društvu hrvatskih filmskih redatelja nisu upoznati s podatkom o nasljedniku autorskih prava nad filmovima Ivana Martinca, jer im se nitko nije obratio za zaštitu istih (moguće je da se sljednik autorskih prava učlani u DHFR, u kom slučaju će ga oni zastupati).⁶

5 Telefonski izvijestila Ljubica Altarac, voditeljica ostavinske pisarnice i upisničar Općinskog suda u Splitu, 1.9.2014.

6 Telefonski izvijestila Branka Mitić, tajnica DHFR-a, 25.8.2014.

Ivan Martinac:
Lutke, 1987.

Edukacije

Kako bismo se što bolje upoznali s ovim Zakonom, postoje tečajevi za edukaciju koje održavaju različite tvrtke - specijalizirane pravne osobe za individualno ostvarivanje autorskog i srodnih prava. Oni svoje tečajeve održavaju u različitim gradovima, s posebnim radionicama za: filmske producente, vizualne umjetnike te redatelje i scenariste. Najbolje bi bilo priključiti se jednoj od ovih radionica kako bi svi zainteresirani od pravnih stručnjaka saznali što više o ovoj temi.

Postoji i mogućnost pohađanja Općeg tečaja intelektualnog vlasništva putem učenja na daljinu (*on-line*) Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (oznaka tečaja: DL-101). Ovaj tečaj obuhvaća sva važnija područja intelektualnog vlasništva, kao i potrebna znanja o sprečavanju povreda prava intelektualnog vlasništva (omogućeno pohađanje tečaja na hrvatskom jeziku, oznaka: DL-101HR). Tečaj se održava dva puta godišnje, traje šest tjedana, sadrži jedanaest modula, potpuno je besplatan, a nakon položenog ispita polaznik dobiva službenu potvrdu o položenom tečaju u elektronskom obliku.

Zaključak

Ideja o zaštiti autorskih prava postoji još od cara Franje Josipa I.⁷ (dakle više od 130 godina), kada je već prepoznata potreba zaštite prava autorskih djela. U svakom slučaju dobro je da postoje zakoni koji reguliraju zaštitu autorskih prava, jer bi u suprotnom bilo puno više narušavanja istih (nelegalno umnažanje i piratstvo). Autori zaslužuju da im pripadaju ona prava koja su im određena ovim Zakonom (ZAPSP), što im je zasigurno veliki poticaj u njihovom daljnjem kreativnom stvaranju.

Bitno je ponoviti da je autor (ili koautori) djela fizička osoba koja je neko originalno djelo stvorila i nije važna ideja samog djela, nego njen izražaj. Autorska djela mogu biti: jezična, glazbena, dramska, koreografska i pantomimska, djela likovne umjetnosti, arhitekture, primijenjenih umjetnosti i industrijskog dizajna, fotografska, audiovizualna (kinematografska), kartografska, znanstvene ili tehničke prirode. U slučaju audiovizualnih djela autorska prava obično pripadaju koautorima u koje spadaju: glavni redatelj, autor scenarija, autor dijaloga, glavni snimatelj, skladatelj filmske glazbe i glavni crtač, glavni animator i dr. Svi oni imaju svoja autorska prava koja im pripadaju za života i 70 godina nakon smrti (njihovi sljednici nasljeđuju ta prava), a filmski producenti također imaju autorska ili srodna prava koja traju 50 godina od stvaranja djela, tj. od prvog prikazivanja, a nakon toga postaju javno dobro.

Autorsko pravo sadržava: moralna prava autora (pravo prve objave, pravo na priznanje autorstva, pravo na poštivanje autorskog djela i čast ili ugled autora i pravo pokajanja), imovinska prava autora (pravo reproduciranja, pravo distribucije, pravo priopćavanja autorskog djela javnosti i pravo prerade) i druga prava autora (pravo na naknadu, pravo nasljeđivanja, pravo pristupa autorskom djelu i pravo zabrane javnog izvođenja).

Od velike je važnosti da autori budu upoznati s ovim Zakonom, koji postoji upravo radi zaštite njihovih autorskih prava, koja stječu samim činom stvaranja neke originalne tvorevine te bi bilo dobro da se svi zainteresirani priključe nekom od tečajeva za edukaciju koji se održavaju u više gradova u Hrvatskoj (postoje posebne radionice za: filmske producente, vizualne umjetnike te za redatelje i scenariste).

7 U emisiji *Dobro jutro Hrvatska* (30. travnja o.g.) izjavio je Milan Majerović Stilinović, koordinator kampanje Autori čine svijet ljepšim.

Literatura

Prezentacijski materijal, Autorskopravna edukacija za filmske autore i producente, Pegaz Auctoritatis d.o.o., 2010.

Munitić, Ranko, Monografija „Martinac“, Hrvatski filmski savez, 2011.

Parić, J., „Umro Ivan Martinac“, *Slobodna Dalmacija*, 6.9.2005, str. 53

Ostali izvori (leksikoni, propisi, web izvori)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Autorsko_pravo (2014)

<https://www.dziv.hr/hr/edukacija/dl-101-hr/> (2014)

<http://www.ipr.gov.ba/bs/autorsko-i-srodna-prava-bs/najcesca-pitanja-o-autorskom-i-srodnim-pravima-bs.html> (2014)

<http://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/najcesca-pitanja/> (2014)

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (NN 167/2003)

Zakon o audiovizualnim djelatnostima (NN 76/2007, 90/2011)

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (NN 79/2007)

Summary

APPLICATION OF COPYRIGHT REGULATION OF AUDIOVISUAL WORKS IN THE ARCHIVES AND THEIR ACCESIBILITY

The idea of copyright protection has existed since Emperor Franz Joseph I (more than 130 years ago), even then it has already been recognized the need to protect the rights

of copyright works. In any case, it is very good that there are laws governing copyright protection because otherwise it would have been much more distortion of the same (illegal copying and piracy). Authors deserve all rights defined by the Law on copyright and related rights which is certainly a big incentive for them in their further creative creation.

It is important to repeat that the author (or co-author) of the work (act) is a natural person who created an original work and the idea of the work itself is not important more than its expression. Copyright works can be: linguistic, musical, dramatic, choreographic and pantomimic, works of art, architecture, applied art and industrial design, photographic, audiovisual (cinematographic), mapping, scientific or of technical nature. In the case of audio-visual works copyrights usually belong to the co-authors, which include: the principal director, scriptwriter, author of the dialogue, chief cinematographer, composer and chief draftsman, chief animator, etc. They all have their copyrights that belong to them for life and 70 years after their death (their successors inherit those rights) and film producers also have the copyright that is a related right that lasts for 50 years from the creation of the work, that is, from the first screening and then it becomes public property.

Copyright includes: moral rights of the author (the right of first publication, entitled to recognition of authorship, the right to respect for copyright works and the honor or reputation of the author and the right of repentance, property rights of the author (the right of reproduction, distribution right, the right to communicate a work to the public and the right of a remake) and other authors' rights (the right to compensation, resale right, the right of access to the work and the right to prohibit public performance).

It is of great importance that the authors are familiar with this law, which exists precisely to protect their copyrights in which they have a right of the very act of creating original creations and it would be good to get everyone interested in joining one of the courses of education that are maintained in different cities in Croatia (there are special workshops for film producers, visual artists and the directors and screenwriters).

Key words: *copyright, protection, author, related right(s), moral right(s) of the author, property right(s) of the author, other authors right(s)*

Dario Mlinarević
Državni arhiv u Osijeku
Osijek

NJEMAČKI ZAKONSKI OKVIR PRAVA NA PRISTUP INFORMACIJAMA I DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA

UDK 342.732(094.5)(430)

UDK 342.732:930.253(430)

Pregledni znanstveni rad

Kada govorimo o pravu na pristup informacijama javnog karaktera, Njemačka je jedna od posljednjih država u EU koja je to pitanje zakonski uredila. Ovdje donosimo prikaz njemačkog Saveznog zakona o slobodnom pristupu informacijama i Saveznog arhivskog zakona, te njihove iznimke i ograničenja. Međutim, premda je i u Njemačkoj stvoren dobar instrument slobodnog pristupa informacijama u javnom sektoru, brojne definirane iznimke i sami službenici nadalje ograničavaju njegovu primjenu.

***Ključne riječi:** zakon, dostupnost, arhiv, gradivo, pristup informacijama, Njemačka*

Uvod

„Pravo građana na pristup informacijama koje su u posjedu vlasti u demokratskom sustavu zasniva se na ideji da je vlast javna stvar i da je informacija od javnog značenja javno dobro - dobro koje obilježava nepostojanje konkurentnosti u potrošnji i nemogućnosti isključenja neplatiša (*free-riders*) iz njegove potrošnje.“¹

U ovom se radu donosi prikaz njemačkog Zakona o slobodnom pristupu informacijama (*Informationsfreiheitsgesetz-IFG*), punim nazivom Zakon o reguliranju pristupa savezним informacijama (*Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes*), njegov povijesni razvoj do donošenja samog Zakona, iznimke, problemii kritike njegovoj primjeni te njegov utjecaj na arhivske zakone. Drugi dio rada donosi prikaz njemačkog arhivskog zakonodavstva s ograničavajućim faktorima korištenja i dostupnostite mogućnostima skraćivanja rokova dostupnosti na razini *saveza i saveznih zemalja*.

Njemačka nam kao država u mnogočemu služi kao primjer, no kada govorimo o pravu široke populacije na slobodan pristup informacijama javnog karaktera, Njemačka je jedna od posljednjih država u EU koja je to pitanje zakonski uredila.

Svrha *IFG-a* je dati mogućnost svim građanima da se informiraju o radu tijela javne vlasti. U uvodu *IFG-a* (§1) kao svrha je navedeno: „*Svatko ima prema ovom Zakonu u pogledu institucija saveza zahtijevati pristup službenim informacijama...*“.² *IFG* dakle, daje svakoj fizičkoj osobi mogućnost pristupa informaciji o djelovanju saveznih tijela javne vlasti. Ovo pravo je neovisno o mjestu prebivališta ili o državljanstvu, pa to pravo imaju i Nijemci i stranci. Obveza informiranja službi je ograničena putem nekoliko iznimaka. Upiti upućeni *IFG-u* se ne moraju obrazložiti, zahtjevu se ne postavljaju preduvjeti. Dakle, ne mora postojati nikakav poseban razlog za zanimanje o informacijama (tj. za podnošenje zahtjeva) saveznih tijela. *IFG* predstavlja instrument kojim svi ljudi mogu provjeriti rad službi, neovisno o tome tiče li ih se rad tih službi ili ne.

¹ *Zakon o pravu na pristup informacijama u Republici Hrvatskoj*: primjena analize javnih politika u radovima studenata Fakulteta političkih znanosti, Udruga za građansko obrazovanje i društveni razvoj - DIM, Zagreb 2007, str. 13-14, URL: <http://www.dimonline.hr/wp-content/uploads/ZPPI.pdf> (24.4.2014)

² Usp. Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes (*Informationsfreiheitsgesetz - IFG*), datum izrade 5.9.2005, datum stupanja na snagu 1.1.2006, URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ifg/gesamt.pdf> (24.4. 2014)

ZAKON O SLOBODODNOM PRISTUPU INFORMACIJAMA U SAVEZNOJ REPUBLICI NJEMAČKOJ – INFORMATIONFREIHEITSGESETZ (IFG)

Povijesni razvoj

Pravo na slobodan pristup informacijama javnog karaktera u svijetu se zakonski počeo uređivati tek krajem 20. st. Do tada su rijetke zemlje to pravo, toliko važno za demokraciju, imale zakonski utemeljeno.

Pionir na području slobode informiranja i prva koja je zakonski uredila to pravo je Švedska, kada je 1766. uvela Zakon o slobodi medija (*Pressefreiheitsgesetz*), koji je omogućio svakoj osobi, bez navedene svrhe i cilja, pristup službenim tj. javnim dokumentima. U tom Zakonu oblikovano je *inačelo javnosti*³ koje je 1949. postalo sastavni dio švedskog Ustava i demokracije.⁴

Značajniji razvoj tog prava započinje tek jačanjem organizacija civilnog društva sredinom 20. st. Tako Finska uvodi 1951. zakonsku regulaciju slobode informiranja, SAD 1966⁵, Danska i Norveška 1970, Francuska 1978, Grčka 1986, Slovačka 1992, Belgija 1994, EU 2001, Hrvatska i Slovenija 2003, Švicarska 2004, Njemačka 2006. itd.

Rezultat cjelokupnog procesa danas je postojanje zakonskog uređenja prava na pristup informacijama ili odgovarajućih odredbi u više od 100 država (oko 50 država jamči dostupnost informacija Ustavom).⁶

Što se tiče institucija EU, Europsko vijeće je već 1979. izdalo *Preporuku br. 854*⁷ u vezi s pristupom javnostivladinim dokumentima i slobodi informiranja, u kojoj poziva sve članice da uvedu Zakon o slobodnom pristupu informacijama. Ovoj se tematici EU pobliže približila u 90-im godinama prošlog stoljeća. U okviru završnog

³ Šved. *Offentlighetsprincipen* - govori o tome da svi imaju pravo uvida u dokumente tijela javne vlasti.

⁴ Usp. *Zur Geschichte der Informationsfreiheit, Der Landesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit Rheinland-Pfalz*, 2014, URL: <http://www.datenschutz.rlp.de/infofreiheit/de/worum.php?submenu=geschichte> (29.4.2014)

⁵ *Freedom of Information Act*.

⁶ Usp. *Informationsfreiheitsgesetze*, URL: <http://home.broadpark.no/~wkeim/IFG.htm> (24.4.2014)

⁷ Usp. *Empfehlung Nr. 854 (1979) der Parlamentarischen Versammlung des Europarates*, 15.3.1979, URL: http://home.broadpark.no/~wkeim/files/empf_854_1979.htm (25.4.2014)

akta ugovora iz Maastrichta iz 1992. usvojena je Deklaracija br. 17. o otvorenosti i transparentnosti.⁸ Temeljem te Deklaracije su krajem 1993. Komisija i Vijeće usvojili *Pravilnik o postupanju u području pristupa dokumentima*, u kojem se te dvije ustanove obvezuju javnosti osigurati „što je moguće širi pristup dokumentima“. Nakon toga su Komisija, Vijeće i nešto kasnije Parlament odredbe tog Pravilnika proveli posebnim odlukama.⁹

Čl. 255 Ugovora o EZ (sada čl. 15. Ugovora o EU), svim je fizičkim i pravnim građanima Unije s boravištem ili sjedištem u nekoj od država članica zajamčio pravo pristupa dokumentima institucija, tijela, ureda i agencija Unije.¹⁰ Kasnije su Europski parlament i Vijeće na temelju tog članka donijeli Uredbu 1049/2001/EZ o javnom pristupu dokumentima Europskog parlamenta, Vijeća i Komisije¹¹. Ta va tijela donose 17.studenoga2003. Direktivu 2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora¹², a 26. lipnja 2013. Direktivu 2013/37/EZ o izmjeni Direktive iz 2003. o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora.¹³ Nova sadrži pravila za olakšavanje daljnje uporabe dokumenata u posjedu javne uprave zemalja članica.¹⁴

U pogledu reguliranja dostupnosti informacija Njemačka u međunarodnom okruženju zaostaje za drugim zemljama, jer u njoj dugo nisu postojali slični zakoni. U

⁸ Usp., *The Maastricht Treaty, Final act and Declarations*, Maastricht, 7 February 1992, 17. Declaration on the right of access to information, str. 9, URL: <http://www.eurotreaties.com/maastrichtfinalact.pdf> (25.4.2014)

⁹ Odluka Komisije 94/90/EZUČ, EZ, Euratom od 8.2.1994, Odluka Vijeća 93/731/EZ od 20.12.1993. i Odluka Europskog parlamenta 97/632/EZ, EZUČ, Euratom od 10.7.1997, usp. čl. 17. Uredbe (EZ) br. 1049/2001 Europskog parlamenta i Vijeća od 30. svibnja 2001.

¹⁰ Usp. Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i ugovora o funkcioniranju Europske unije 2010/C 83/0, čl. 15, str. 51-52, URL: https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/UEU_UFEU_HR.pdf (28.4.2014)

¹¹ Usp. Uredba (EZ) br. 1049/2001 Europskog parlamenta i Vijeća od 30. svibnja 2001. o javnom pristupu dokumentima Europskog parlamenta, Vijeća i Komisije, Europski parlament, URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20140310+ANN-15+DOC+XML+VO//HR&navigationBar=YES> (29. 4. 2014)

¹² Usp. Direktiva 2003/98/EZ od 17. 11. 2003. o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, URL: <http://ccvista.taix.be/show.asp?link=/Fulcrum/CCVista/HR/32003L0098-HR.doc> (29. 4. 2014)

¹³ Usp. Directive 2013/37/EU of the European Parliament and of the council of 26 June 2013 amending Directive 2003/98/EC on the re-use of public sector information, Official Journal of the European Union, URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:175:0001:0008:EN:PDF> (29. 4. 2014)

¹⁴ Usp. Čar, A., *Pravo na pristup dokumentima Europske komisije, Parlamenta i Vijeća EU*, Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 26.9.2012, str. 220-221, URL: www.hkdrustvo.hr/datoteke/1452/vbh/, god.55(2012),br.3-4 (25. 4.2014)

EU, s iznimkom Luksemburga, sve su zemlje već prije Njemačke imale Zakon o slobodnom pristupu informacijama ili sličan zakon. To vjerojatno leži u činjenici da je službena tajna u Njemačkoj imala veliku ulogu i tradiciju u upravnom pravu. Tek 1994. donošenjem Zakona o informacijama o okolišu (*Umweltinformationsgesetz-UIG*) pokrenuti su prvi koraci ka slobodnom pristupu informacijama. To se dogodilo u okviru provedbe EU-direktive o informacijama o okolišu. Do tada su slični zakoni vrijedili samo ukoliko je podnositelj zahtjeva imao „opravdani razlog“. Njemačke savezne zemlje već su prije stupanja na snagu današnjeg *IFG-a* donijele vlastite slične zakone.

IFG vrijedi za „saveznu vlast, savezne organe i institucije, ukoliko obavljaju javno-pravne i upravne zadaće“ (§ 1). Dakle, zemaljska i lokalna vlast nisu obuhvaćene saveznim *IFG-om*, ali je do danas 11 od 16 saveznih njemačkih zemalja donijelo vlastite zakone o slobodnom pristupu informacijama. Baden-Württemberg planira u prvoj polovici 2014. donijeti dugo očekivani prijedlog *IFG-a*, dok Bayern, Hessen, Niedersachsen i Sachsen za sada nemaju u planu donošenje takvog zakona. U svim saveznim zemljama vrijedi makar pravo na predstavku ili peticiju (*Petitionsrecht*).

Pregled saveznih zemalja koje su donijele vlastite ili slične zakone o slobodnom pristupu informacijama (u zagradi je datum stupanja na snagu):

1. Brandenburg (20.ožujka1998, dodatak 18.listopada2013)
2. Berlin (16.listopada 1999, dodatak 23.srpnja2010)
3. Schleswig-Holstein (9.veljače2000, novi 27. siječnja2012)
4. Nordrhein-Westfalen (1.siječnja 2002)
5. Mecklenburg-Vorpommern (29.srpnja2006)
6. Hamburg (1.kolovoza2006, novi 6.listopada 2012)
7. Bremen (1.kolovoza 2006, novi 1. veljače2012)
8. Saarland (15.rujna 2006)
9. Thüringen (29. prosinca2007, novi 29.prosinca2012)
10. Sachsen-Anhalt (1.listopada 2008)
11. Rheinland-Pfalz (1. siječnja2009)¹⁵

¹⁵ Usp. *Informationsfreiheit*, Transparency International Deutschland e. V., URL:<http://www.transparency.de/Informationsfreiheit.85.0.html> (28.4.2014)

Osim *IFG-a* i *UIG-a* u Njemačkoj postoje na saveznoj razini još i Zakon o informiranju potrošača (*Verbraucherinformationsgesetz-VIG*) i Zakon o pristupu geodetskim podacima (*Geodatenzugangsgesetz-GeoZG*) koji građanima omogućuju određena posebna prava za informacije u navedenim područjima.¹⁶

Iznimke od slobodnog pristupa informacijama

Iako bi slobodan pristup informacijama trebao biti pravilo, on se može i uskratiti odnosno ograničiti od strane tijela javne vlasti, ako za to postoji opravdani razlog.

§§ 3-6 *IFG-a* sadržavaju više iznimnih slučajeva kada savezna tijela javne vlasti mogu u potpunosti ili djelomično uskratiti informaciju:

§ 3. *Zaštita od posebnog javnog interesa* opširno opisuje razne iznimke u pogledu interesa vanjske i unutarnje sigurnosti. Osim toga, uređen je i rad financijskih i gospodarskih kontrolnih ureda, tajne službe potpuno su izuzete od obveza *IFG-a*.

§ 4. *Zaštita u procesu donošenja odluka*. Ovim člankom bi se trebala zaštititi javna tijela u procesu donošenja odluka, kao npr. pripreme zakona. Podnositelj zahtjeva može u ovom slučaju dobiti informaciju nakon završetka postupka. Stavak 2 predviđa da se podnositelja o tome treba obavijestiti.

§ 5. *Zaštita osobnih podataka* uređuje iznimke pristupa informacijama kada se radi o osobnim podacima trećih osoba. Ako se kod upita radi o koliziji između zaštite osobnih podataka i slobodnom pristupu informacijama, zakon nalaže da se informacija odobrava ako prevladava interes podnositelja prema zaštićenim interesima treće osobe (ili treća osoba udovoljava davanju informacija). Nasuprot § 3 i § 6, u slučaju osobnih podataka predviđena je „procjena (vaganje)“ između slobodnog pristupa informacijama i zaštite osobnih podataka. Za „procjenu“ je odlučujući faktor razlog (svrha) koji je podnositelj naveo. Dakle, radi se o iznimci, jer se općenito zahtjevi za informacijama ne moraju obrazložiti.

¹⁶ Usp. *Informationsfreiheitsgesetz des Bundes, Text und Erläuterungen*, Info 2, Der Bundesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit, Bonn, November 2011, str. 6, URL: http://www.bfdi.bund.de/SharedDocs/Publikationen/Infobroschueren/INFO2.pdf?__blob=publicationFile (28.4.2014)

§ 6. *Zaštita intelektualnog vlasništva i zaštita od poslovnih tajni:* „Zahtjev za dostupnost informacijama ne postoji ako stoji nasuprot zaštiti intelektualnog vlasništva. Dostupnost poslovnim tajnama dozvoljena je samo ako je tome udovoljila osoba koje se to tiče.“ Dakle, postoji jedna paušalna iznimka od obveze slobode informiranja, ukoliko se poslovne tajne tiču drugih. Ovdje se informacije smiju dati samo uz dopuštenje treće osobe. Ovaj dio *IFG-a* je najviše kritiziran odnosno sporan, pogotovo jer ne dopušta nikakve iznimke („vaganja“).

Postupak i troškovi

Zahtjev upućen *IFG-u* postavlja se izravno saveznom tijelu javne vlasti koja raspolaže traženim informacijama (§7, stav. 1). Ako je omogućena samo djelomična dostupnost informacijama, onda savezno tijelo može odgovarajuća mjesta zacrniti (ako je to moguće).

Odgovor može slijediti u usmenom, pismenom ili elektroničkom obliku (§ 7, stav. 3) i trebao bi uslijediti u roku od mjesec dana (§ 7, stav. 5). Ako se zahtjev tiče treće osobe (npr. kada su u pitanju osobni podatci ili poslovna tajna), ona dobiva mogućnost da se pismeno očituje u roku mjesec dana.

Saveznotijelo od kojeg se traži informacija može za upit tražiti plaćanje pristojbe. Odredbe o visini pristojbe su u zakonu prilično nedorečene. Samo je zaključeno, da se pristojbe mogu mjeriti prema uloženom naporu (§ 10, stav. 2). Ministarstvo unutrašnjih poslova zaduženo je za donošenje odgovarajućih pravilnika o pristojbama (§ 10, stav. 3).

Obveza objavljivanja

Iz § 11, stav. 1 *IFG-a* proizlazi da savezna tijela trebaju voditi evidencije o raspoloživim informacijama, a stav. 2 predviđa da se organizacijski i spisovodstveni planovi bez osobnih podataka čine dostupnima, dok stav. 3 preporučuje da te informacije budu elektronički dostupne. Na taj se način savezna tijela želi ohrabriti da se što više informacija učini dostupnima *on-line*, kako uopće ne bi postojala potreba za

upitom prema *IFG-u*. S tim u vezi § 9, stav. 3 kaže da se zahtjev može odbiti, ukoliko podnositelj na *razuman* način može doći do informacija iz opće dostupnih izvora.

Savezni povjerenik za slobodu informiranja

Savezni povjerenik za slobodu informiranja¹⁷ je nadležan za nadzor rada saveznih tijela javne vlasti u vezi s *IFG-om* (§12). Njegova je zadaća posredovati u spornim slučajevima između tijela javne vlasti i podnositelja zahtjeva.¹⁸

DOSTUPNOST ARHIVSKOG GRADIVA U ARHIVSKIM ZAKONIMA NA SAVEZNOJ RAZINI I NA RAZINI POJEDINIH SAVEZNIH ZEMALJA

Arhivsko zakonodavstvom Njemačkoj još je mlado i specifično područje kojim se bavi mali broj stručnjaka. Njemačko arhivsko zakonodavstvo stavlja težište na pitanja zaštite podataka, dakle korištenja osobnih podataka, a u novije vrijeme na slobodni pristup informacijama. Tu postoji raskorak između prava na informiranje i istraživanje s jedne strane i ograničavajućih pravnih normi zaštite osobnih i drugih podataka (poslovna tajna, državna sigurnost i sl.) s druge strane.

U nastavku slijedi pregled dostupnosti arhivskog gradiva u arhivskim zakonima saveza i saveznih zemalja koje je usporedio i analizirao Stefan Ittner u svom radu *Pravila dostupnosti arhivskog gradiva u arhivskim zakonima saveza i zemalja (Zugangsregelungen zu Archivgut in den Archivgesetzen des Bundes und der Länder)*,

¹⁷ Od 6. siječnja 2014. Andrea Voßhoff je imenovana kao šesta po redu na dužnost povjerenika za zaštitu podataka i slobodu informacija. Ured povjerenika za zaštitu podataka osnovan je 1978. i od 1. siječnja 2006. nadopunjen je povjerenikom za slobodu informiranja. Ured zapošljava 85 službenika u Bonnu i Berlinu. Usp. *Andrea Voßhoff als Bundesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit ernannt*, Die Bundesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit, Bonn/Berlin, Nr. 01/2014, 6. 1. 2014, URL: http://www.bfdi.bund.de/IFG/Oeffentlichkeitsarbeit/Pressemitteilungen/2014/01_AndreaVoßhoffAlsBfDIernannt.html?nn=411766 (28. 4. 2014).

¹⁸ Usp. Böck, J., *Informationsfreiheitsgesetz (IFG) (Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes)*, 14. Oktober 2009. URL: <http://blog.hboeck.de/uploads/informationsfreiheitsgesetz.pdf> (24.4.2014).

objavljenog 2012.¹⁹ Njegov rad je temelj ovog poglavlja. Nakon kratkog povijesnog pregleda slijede aktualne odredbe o dostupnosti na saveznoj razini i na raznipojedinih zemalja. Potom slijedi pregled rokova dostupnosti za korištenje arhivskog gradiva i mogućnosti njihovog skraćivanja (ovisno o pojedinim klasama arhivskog gradiva i na koje ograničenje se odnose: općenito, osobno, tajnost) te pri tome treba uzeti u obzir utjecaj *IFG-a* na korištenje arhivskog gradiva.

Povijesni razvoj arhivskog zakonodavstva u Njemačkoj

U Njemačkoj na saveznoj razini sve do 1988. nije postojao zakonski okvir koji bi regulirao dostupnost arhivskog gradiva.²⁰ Tek je 6. siječnja 1988. prvi put donesen Savezni arhivski zakon (*Bundesarchivgesetz-BArchG*) ili punim nazivom Zakon o zaštiti i korištenju arhivskog gradiva saveza (*Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut des Bundes*).²¹

Rad na donošenju zakonske regulative za arhivsko gradivo započeo je godinu dana ranije, tj. 1.kolovoza 1987. kada je u saveznoj zemlji Baden-Württemberg stupio na snagu zemaljski arhivski zakon (*Landesarchivgesetz Baden-Württemberg-LArchG BW*). Tome je prethodila dugogodišnja rasprava o osnovnim potrebama za posebnim arhivskim zakonom. Kao prvi zakon takve vrste u Njemačkoj, *LArchG BW* je imao „pilot-funkciju“ u donošenju kasnijeg *BArchG-a* i svih ostalih 15 zemaljskih arhivskih zakona u razdoblju 1989-1997.

Već nakon stupanja na snagu *BArchG-a* pokazalo se da su se ostale zemlje pri izradivlastitih arhivskih zakona samo djelomično koristile odredbama *BArchG-a* i *LArchG BW-a*.

¹⁹ Ittner, S., *Zugangsregelungen zu Archivgut in den Archivgesetzen des Bundes und der Länder*, Perspektive Bibliothek, str. 196-2015, 1. 1. 2012, URL: <http://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/bibliothek/article/view/9403/3280> (29.4.2014).

²⁰ Savezni arhiv Njemačke je od svog osnutka 1952. bio jako zainteresiran za zakonsku podlogu svog djelovanja i korištenja gradiva. Povodom političkih diskusija o saveznom zakonu o zaštiti podataka probila se u 70-im godinama prošlog stoljeća svijest o potrebi zakonskog uređenja dostupnosti podataka. Usp. 25 Jahre Bundesarchivgesetz, Das Bundesarchiv, 9. 1. 2013, URL: <https://www.bundesarchiv.de/oeffentlichkeitsarbeit/meldungen/03312/index.html.de> (28.4.2014).

²¹ Usp. Bundesarchivgesetz, Das Bundesarchiv, 4. 7. 2013, URL: <http://www.bundesarchiv.de/bundesarchiv/rechtsgrundlagen/bundesarchivgesetz/index.html.de> (28. 4.2014).

Sada se arhivski zakoni saveza izemalja nalaze u fazi izmjena i dopunatj. revizije. Rasprava o potrebi reforme arhivskog zakona započela je u pojedinim saveznm zemljama 2004, što je među ostalim dovelo do prilagodbe zemaljskog arhivskog zakona u Nordrhein-Westfaliji i Rheinland-Pfalzu te treće izmjene *BArchG*-a 27. lipnja 2013. Pozadina posljednjih izmjena leži u donošenju *IFG*-a kojim se želio olakšati pristup arhivskom gradivu. U vezi s tim moramo napomenuti da između *IFG*-a i *BArchG*-a postoji određeni „napeti odnos“, jer oba zakona polaze od različitih pretpostavki: dok prvi uređuje dostupnost *informacija*, drugi uređuje dostupnost *arhivskog gradiva*, dakle samih spisa. Zbog toga mogućnost *uskladjivanja* ovih zakona ima određenaograničenja.

Dostupnost arhivskog gradiva

Svi arhivski zakoni saveza izemalja imaju sličan pristup pitanju dostupnosti arhivskog gradiva. U pravilu se najprije definira tko sve može imati pristup arhivskom gradivu i koje preduvjete za to mora ispuniti. Nakon toga se navode razni rokovi dostupnosti za različite klase arhivskog gradiva. To se u pravilu nadopunjava produživanjem ili skraćivanjem tih rokova. Na kraju se u zakonima navode još i različiti razlozi koji mogu dovesti do uskraćivanja zahtjeva za korištenjem gradiva.

Pravo na pristup arhivskom gradivu

§ 5, stav. 1. *BArchG*-a propisuje bezuvjetno pravo pristupa arhivskom gradivu. Takozvano „svačije pravo“ nalazimo u takvom obliku samo još u zemaljskim arhivskim zakonima Nordrhein-Westfalije i Schleswig-Holsteina. Većina njemačkih zemalja korištenje arhivskog gradiva odobrava ovisno o tome ima li podnositelj „opravdan interes“. Detaljnija objašnjenja što je to „opravdani interes“ ne razlikuju se znatno u pojedinim arhivskim zakonima. U pravilu se to odnosi na korištenje arhivskog gradiva u „službene, znanstvene, pravne ili publicističke svrhe, istraživanja obiteljske povijesti ili za ostvarivanje vlastitog interesa“. Neki zemaljski arhivski zakoni ne koriste terminologiju „opravdani interes“, nego „određena svrha“, što se sadržajno gotovo ne razlikuje od prve skupine. U kontekstu *IFG*-a kritički se gleda na zahtijevanje „opravdanog interesa“ kao moguće ograničenje korištenja arhivskog

gradiva. Umjesto toga, zahtijeva se bezuvjetan pristup arhivskom gradivukako je već formulirano u zakonima *BArchG*-a, Nordrhein-Westfalije i Schleswig-Holsteina. Međutim, institut „opravdanog interesa“ ukorijenio se u arhivskoj praksi toliko da je teško očekivati da će se ta klauzula ukinuti.

Treba još dodati da u svim arhivskim zakonima postoje odredbe okorištenjuod strane predavatelja. U pravilu se predavatelju daje na korištenje njegovo gradivo bez ograničenja.

Razlozi za uskraćivanje korištenja

U arhivskim zakonima saveza i zemalja nalaze se odredbe koje ograničavaju korištenje arhivskog gradiva, iako surazlike u pojedinim arhivskim zakonima neznatne i odnose se uglavnom na razlike u formulaciji. Zahtjev za korištenjem može se npr. odbiti kadpostoji razlog za pretpostavku da su ugroženi interesi Savezne Republike Njemačke ili jedne od njezinih saveznih zemalja, kada to zahtijevaju razlozi zaštite tajnostiili kad je ugroženo fizičko stanje arhivskog gradiva.

Daljnje razloge za ograničavanje korištenja arhivskog gradiva nalazimo u pojedinim pravilnicima za korištenje arhivskog gradiva saveznih zemalja. Tako npr. u § 5, stav. 3 pravilnika o korištenju arhivskog gradiva državnih arhiva Bayerna stoji, da se korištenje u cijelosti ili djelomično može odbitiako se svrha korištenja možepostići i na drugi način (uvidom u tiskovine ili reprodukcije), pa korištenje izvornika iz znanstvenih ili pravnih razloga nije potrebno.

Rokovi dostupnosti

Savezni arhivski zakon i pojedini arhivski zakoni saveznih zemalja sadrže zaštitnerokove u vezi s dostupnošću arhivskog gradiva. U pravilu se razlikuju opći rokovi, rokovi za arhivsko gradivo koje sadrži osobne podatke, kao i rokovi za gradivo koje podliježe zaštiti tajnosti podataka. Ne postoje rokovi dostupnosti za gradivo koje je već prilikom nastajanja bilo namijenjeno za objavljivanje.

Arhivski zakonski rokovi u posljednjih nekoliko godina trpe sve veće kritike zbog predugih rokova, ne samo zbog njihove neusklađenosti na razini saveza i zemalja, nego i zbog ustavom utemeljene slobode istraživanja. U tom je pogledu *IFG*

donio neke promjene. Tako je prema § 13, stav. 2 *IFG*-a dodana jedna rečenica u § 5, stav. 4 *BArchG*-a: „rokovi dostupnosti iz stav. 1-3 ne vrijede zaarhivsko gradivo koje je kod svog nastajanja bilo namijenjeno za objavljivanje. Isto vrijedi i za arhivsko gradivo koje je prije predaje u arhive bilo dostupno prema *IFG*-u. “Slične propise nalazimo i u zemaljskim arhivskim zakonima Brandenburg, Bremena, Mecklenburg-Vorpommerna, Schleswig-Holsteina, a od 2010. nakon izmjena i dopunaiu Nordrhein-Westfaliji i Rheinland-Pfalzu. Razlozi tih promjena leže u činjenici da gradivo nakon predaje u arhiv ne bi odjednom postalo podložno strožijim propisima dostupnosti. U Thüringenu, Sachsen-Anhaltu i Saarlandu ne postoje takve odredbe u njihovim zemaljskim arhivskim zakonima, unatoč tome što u tim saveznm zemljama već nekoliko godina postoje odgovarajući zakoni o slobodnom pristupu informacijama.

Opći rokovi dostupnosti

Arhivski zakoni saveza i saveznih zemalja sadrže odredbe o općim rokovima dostupnosti (redovni rokovi), koji se računaju od vremena nastanka gradiva.

Na saveznoj razini i na razini većine zemalja postoji jedinstveni rok od 30 godina nakon nastanka. Iznimke imaju zemaljski arhivski zakoni Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommerna i Schleswig-Holsteina, u kojima je predviđen redovni rok od 10 godina. Nadalje u *BArchG*-u i u arhivskim zakonima novih saveznih zemalja (bivšeg DDR-a), ne postoje rokovi dostupnosti za arhivsko gradivo nastalo u službama, strankama i masovnim organizacijama bivšeg DDR-a.

Opći arhivski rokovi dostupnosti bili su u prošlosti često predmet rasprave. Poneki autori smatraju ih nužnima za rad i funkcioniranje arhiva, dok drugi u njima vide prepreku za istraživanje. Poneki ih smatraju, s obzirom na § 1, stav. 1 *IFG*-a u kojem je ukorijenjeno pravo na pristup informacijama, neodrživima.

Arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke

Arhivski zakoni saveza i saveznih zemalja sadrže različite odredbe o „osobnim podacima“ -koje su često nailazilena kritike. Jedna od formulacija (prema Schoch, Kloepper i Garstaka), koja se u sličnom obliku već i nalazi u pojedinim zemaljskim arhivskim zakonima, glasi: „Arhivsko gradivo *odnosi se* na osobe onda kada se prema

svrši odnosi na fizičku (...) osobu. Svrha se mora odnositi na određeni spis (...) u cijelosti, a ne samo na pojedine dijelove (...).“

U usporedbi s općim rokovima dostupnosti, kod rokova u vezis osobnim podacimapostoji veća heterogenost u arhivskim zakonima. Zakoni sadrže različite propise ovisno o tome može li se za određenu osobu utvrditi datum smrti ili datum rođenja ili nijedno od navedenog.

Ukoliko se iz dokumenata može utvrditi datum smrti, onda većina zemaljskih arhivskih zakona propisuju rok dostupnosti od 10 godina nakon smrti osobe. Iznimke čine *BArchG* (§ 5, stav. 2) i zemaljski arhivski zakon Sachsen-Anhalta koji propisuju rok od 30 godina nakon smrti osobe.

Ukoliko se datum smrti ne može utvrditi ili samo uz „izniman“ napor, rok dostupnosti u većinizemalja iznosi 90 godina nakon rođenja osobe. Iznimke čine opet *BArchG* (§ 5, stav. 2) i zemaljski arhivski zakon Sachsen-Anhalta (110 godina), kao i neke savezne zemlje u kojima je predviđen rok od100 godina.

Sedam zemaljskih arhivskih zakona, kao i savezni,ne sadrže odredbe u slučaju kada sedatum rođenja ne može sa sigurnošću utvrditi. Ukoliko se nidatum rođenja ni datum smrti osobe ne može utvrditi ili je arhivu nepoznat, u pojedinim zemaljskim arhivskim zakonima predviđen je rok dostupnostigradiva 60 godina od njegovog nastanka. Iznimka postoji u Berlinu, gdje je za takve slučajeve predviđen rok od 70 godina. U arhivskoj praksi se u pravilu takve odredbe pozdravljaju i na njih se gleda kao na sredstvo koje „olakšava rad“.

Arhivsko gradivo koje podliježe propisima tajnosti

Za arhivsko gradivo koje podliježe posebnim propisima tajnosti u pravilu vrijede duži rokovi dostupnosti. *BArchGs* tim u vezi navodi da korištenje takvog arhivskog gradiva nije moguće ukoliko bi njegovo korištenje moglo povrijediti § 203, stav. 1-3 kaznenog zakona ili druge savezne pravne propise o tajnosti(§ 5, stav. 6, toč. 5). Nadalje, s tim u vezi *BArchG* (§§ 8-11) navodi dokumente koji se odnose na porezni zakon (§ 30), socijalni zakon (§ 35), zakon njemačke Narodne banke (§ 32) ili kreditni zakon (§ 9). Dakle, radi se o dokumentimakoji podliježu poreznoj, bankovnoj, socijalnojili liječničkoj profesionalnoj obvezi tajnosti. Iznimku predstavljaju dokumenti iz vremena prije 23. svibnja1949. Za njih prema *BArchG-u*(§

5, stav. 3) ne postoje ograničenja, ako su potrebni za istraživanje ili ostvarivanje *opravdanih zahtjeva*.

Slično kao i u slučaju rokova dostupnosti osobnih podataka i za arhivsko gradivo koje podliježe propisima tajnosti vidljiv je određeni nerazmjer. Rokovi dostupnosti za takvu vrstu arhivskog gradiva skraćeni su prema *BArchG*-u 2002. s 80 na 60 godina (§ 5, stav. 3). Ovaj rok dostupnosti vrijedi i u većini arhivskih zakona ostalih zemalja, dok iznimku čini Sachsen-Anhalt (80 godina). U pojedinim saveznm zemljama vrijede i kraći rokovi dostupnosti, dok zemaljski arhivski zakon Bremena ne predviđa nikakav poseban rok za arhivsko gradivo koje podliježe propisima tajnosti.

Skraćivanje rokova dostupnosti

Pored rokova dostupnosti za različite klase arhivskog gradiva, savezni i zemaljski arhivski zakoni sadrže odredbe o mogućnosti skraćivanja tih rokova. Pritom je riječ o vrlo raznolikoj praksi. U nastavku slijedi pregled najvažnijih odredbi.

Uglavnom ne postoji mogućnost skraćivanja rokova dostupnosti za arhivsko gradivo koje podliježe *saveznim propisima tajnosti*. Dostupnost takvoj vrsti gradiva je moguća najranije nakon 60 godina. Rokovi dostupnosti za takvu vrstu gradiva mogu se na saveznoj razini produžiti za čak 30 godina, „ako je to u javnom interesu“ (*BArchG*, § 5, stav. 5). Međutim, za arhivsko gradivo koje podliježe drugim propisima tajnosti većina zemaljskih arhivskih zakona predviđa mogućnost skraćivanja tih rokova.

Skraćivanje *općih* rokova predviđeno je u svim arhivskim zakonima. U pravilu skraćivanje tih rokova omogućava neposredno korištenje tražene dokumentacije. Skraćivanje *općih rokova* je npr. prema *BArchG*-u moguće, kada ne postoje razlozi za uskraćivanje (npr. zaštita prava trećih osoba). Kod pojedinih zemalja kao npr. Berlin, Sachsen i Thüringen skraćivanje rokova ovisi dodatno o postojanju *javnog interesa*.

Skraćivanje rokova dostupnosti za arhivsko gradivo koje se odnosi na *osobne podatke* podliježe strožijim uvjetima. Pretpostavke za skraćivanje u ovom slučaju ne razlikuju se znatno u pojedinim arhivskim zakonima. U pravilu skraćivanje rokova za *osobne podatke* dolazi samo onda u obzir, ako postoji suglasnost osobe na koju se ti podatci odnose ili ako korištenje arhivskog gradiva služi u znanstveno-istraživačke svrhe ili je neophodno za ostvarivanje „opravdanih zahtjeva“. „Opravdani zahtjevi“ su

npr. kada bi nastupila povreda „egzistencijalnih ili osobnih prava bez korištenje arhivskog gradiva, ili bi nastupilo neodrživo opterećenje“ ili kada su osobni podatci potrebni u svrhu dokazivanja.

Osim toga, neki arhivski zakoni izričito zahtijevaju da se kod skraćivanja takvih rokova poduzmu dodatne mjere, npr. putem anonimnih reprodukcija, jer je često nemoguće (ili je to moguće samo s velikim naporom) dobiti suglasnosti za skraćivanje od osobe na koju se određeni dokumenti odnose. Stoga mjere anonimnosti dokumenata u arhivskoj praksi imaju značajnu ulogu pri korištenju gradiva. Također su uobičajene dodatne izjave kod zahtjeva za korištenjem gradiva, koje korisnika obvezuju da u slučaju korištenja originalnih dokumenata koji nisu anonimni, kod objavljivanja svojih istraživačkih radova sakriju osobne podatke.

Arhivsko gradivo koje se odnosi na *povijesne osobe ili nositelje dužnosti u obavljanju svojih dužnosti* imaju poseban status u arhivskim zakonima. Odredbe saveza kao i zemalja Brandenburg, Nordrhein-Westfalen i Rheinland-Pfalz odobravaju ovdje skraćivanje općih i osobnih rokova dostupnosti, ukoliko se poštuje privatnost dotične osobe. U arhivskim zakonima šest zemalja (Berlin, Hamburg, Hessen, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Schleswig Holstein) nalazimo slične odredbe, ali one vrijede samo za *nositelje dužnosti*. Odluka o skraćivanju rokova u pravilu najviše ovisi o nadležnoj arhivskoj ustanovi. Kod ponekih arhivskih zakona skraćivanje rokova ovisi o dopuštenju ustanove koja je predala gradivo. Činjenica je da se kod skraćivanja rokova radi o pojedinačnim slučajevima i svaki zahtjev potrebno je razmatrati zasebno.

	ROKOVI DOSTUPNOSTI				
	Opći rok	Rokovi koji se odnose na osobne podatke			Rokovi koji se odnose na propise tajnosti
Savezne zemlje	Od njegovog nastanka	Nakon smrti osobe	Nakon rođenja osobe	Nepoznat datum smrti i rođenja	
Baden-Württemberg	30 god.	10 god.	90 god.	nema	60 god.
Bayern	30 god.	10 god.	90 god.	nema	60 god.
Berlin	30 god.	10 god.	90 god.	70 god.	60 god.

Brandenburg	10 god.	10 god.	90 god.	60 god.	30 god.
Bremen	30 god.	10 god.	90 god.	60 god.	nema
Hamburg	30 god.	10 god.	90 god.	60 god.	60 god.
Hessen	30 god.	10 god.	100 god.	nema	60 god.
Mecklenburg-Vorpommern	10 god.	10 god.	90 god.	60 god.	30 god.
Niedersachsen	30 god.	10 god.	100 god.	nema	50 god.
Nordrhein-Westfalen	30 god.	10 god.	100 god.	60 god.	60 god.
Rheinland-Pfalz	30 god.	10 god.	100 god.	60 god.	60 god.
Saarland	30 god.	10 god.	90 god.	60 god.	60 god.
Sachsen	30 god.	10 god.	100 god.	nema	60 god.
Sachsen-Anhalt	30 god.	30 god.	110 god.	nema	80 god.
Schleswig-Holstein	10 god.	10 god.	90 god.	60 god.	30 god.
Thüringen	30 god.	10 god.	10 god.	nema	60 god.
Savezna Republika Njemačka	30 god.	30 god.	110 god.	nema	60 god. ²²

Tablica 1: Pregled rokova dostupnosti u Saveznoj Republici Njemačkoj

Kritike u Njemačkoj

Već sam godina u Njemačkoj je u tijeku jedna tiha revolucija. Njezin cilj je završiti s tajnovitošću koja vlada u tijelima javne vlasti. Država bi trebala biti otvorena za svoje građane i pokazati im primjerom za što troši njihov porez. Revolucija nosi naziv *IFG*, koji je uveden prije nešto više od osam godina i od tada svaki građanin ima

²² Postoji mogućnost produživanja za 30 godina.

pravo uvida u spise javne vlasti i to bez posebnog obrazloženja, sama znatiželja je dovoljna. To je ideja koja se mnogima svida, jersve više ljudi podnosi zahtjeve za uvid u spise. Međutim, manje od polovici tih zahtjeva je udovoljeno i u tek nešto više od 25% slučajeva podnositelji su tek djelomično dobilo odgovor na ono što su tražili.²³

U usporedbi s drugim zemljama njemačke javne vlasti tek sporo primjenjuju IFG. „Mnogi službenici teško razumiju da spisi ne pripadaju njima, već da njima upravljaju radi javnosti“, kaže Manfred Redfels iz udruge novinara *Netzwerk Recherche*: „Kulturna promjena u glavama često još nije provedena“.

U nekim slučajevima se pravila iznimnosti primjenjuju nemilosrdno. „Sve što god se otprilike može svrstati pod *zaštitu međunarodnih odnosa* i svrstava se pod to“, kaže Stefan Wehrmeyer, koji vodi Internet-platfomu „pitaj državu“, koja građanima pomaže podnositi zahtjeve prema IFG-u. Tako npr. tko postavi pitanje o poslovima vezanim za podmornice s Izraelom, prema njegovoj procjeni, nema šansu dobiti ikakvu informaciju.

Pretpostavlja se da službenici imaju na umu ne odati više negoli je nužno. Iz zapisnika se može iščitati kako se dogovaraju različiti manevri izbjegavanja: Kod „neproblematičnih sadržaja spisa“ može se desiti da se „eventualno daju informacije koje nisu zahtijevane“, ali samo „ukoliko je napor zacrnjivanja previsok“. S ciljem da se državu učini transparentnijom, takve „akcije zamagljivanja“ nemaju nikakve veze.²⁴

Tako u većini slučajeva još uvijek ostaje ono tajno, što je u biti od javnog interesa. Tako npr. Ministarstvo unutarnjih poslova nije htjelo objaviti koje je ciljeve u vezi s medaljama dogovorilo sa sportašima za Olimpijske igre, što je bila osnova za visinu državne potpore.

Tadašnji savezni povjerenik za slobodu informiranja Peter Schaar, kako navodi u intervju za internetsko izdanje *ZEIT ONLINE*²⁵, je zbog toga nastojao

²³ U razdoblju od 2006. do 2012. prosječno je podneseno oko 2500 zahtjeva godišnje prema IFG-u, rekordna je 2012. kada podneseno 6318 zahtjeva, od kojih je 2828 odobreno, 1762 djelomično odobreno, a ostatak odbijen ili je još u obradi. Usp. Schories, M., Blicke P., Venhor, S., Wehmeyer, S. i Hörz M., Informationsfreiheitsgesetz, Transparenter Staat?, *ZEIT ONLINE*, Digital, URL: <http://www.zeit.de/digital/ifg-anfragen#BMF> (29.4.2014).

²⁴ Usp. Biermann, K., i Kotynek, M., Informationsfreiheitsgesetz: Achtung! Geschäftsgeheimnis, *ZEIT ONLINE*, Deutschland, Die Zeit No 17/2013, 18. 4. 2013. URL: <http://www.zeit.de/2013/17/informationsfreiheitsgesetz-ifg-akteneinsicht> (28.4.2014).

²⁵ Usp. Biermann, K., i Kotynek, M., Schaar, P., Transparenz sollte Grundsatz sein, nicht Ausnahme, *ZEIT ONLINE*, Internet, 18. 4. 2013. URL: <http://www.zeit.de/digital/internet/2013-04/ifg-schaar> (28.4.2014).

ograničiti iznimke. Pogotovo slučajevi u kojima je država nalogodavac poslova, zahtijevaju više transparentnosti. Javnost ima pravo saznati npr. kako je došlo do prekoračenja troškova i kako se s time politički djelovalo. Nadalje, Schaar navodi u istom intervjuu, na pitanje koje bi iznimke želio promijeniti: „U prvoj liniji radi se o točki poslovne tajne. One su kroz *IFG* opširnije zaštićenije negoli osobni podatci. To nije opravdano. Čak se državna poduzeća, koja imaju infrastrukturne zadaće, pozivaju na poslovnu tajnu - to ja ne mogu razumjeti...“. Osim toga, Schaar kritizira generalnu iznimnost za tajne službe: „... I obavještajne službe moraju se brinuti za veću transparentnost... Službe za obavještavanje paušalno osloboditi od svih prava dostupnosti informiranja smatram neopravdanim... Imam dojam, da se kod nas spisi previše olako označavaju kao povjerljivi ili tajni...“. On ističe da „bi osnova trebala biti činiti informacije javnima, a zadržavanje informacija iznimkom“. Poneke javne službe pokušavaju u međuvremenu podnositelje zahtjeva zaplašiti visokim naknadama. I to kritizira Schaar: „... Ja imam dojam da poneke službe u međuvremenu obvezu plaćanja koriste, kako bi ovladale nad rijekom zahtjeva. To ne smije biti...“. Prema jednoj statistici Ministarstva unutrašnjih poslova kod $\frac{1}{4}$ zahtjeva službe zahtijevaju novac. Ministarstvo rada kod svakog drugog zahtjeva obračunava čak više od 100 €. U jednoj stvari *IFG* nije omiljen: on za službenike znači dodatni posao, koji ovisno o upitu može doista biti opsežan. Osim toga, za većinu službenika koji su odrasli u službi u 70-im i 80-im godinama, gledaju na *IFG* drugačije, nego ljudi koji se danas bave informacijama i transparentnošću, tako da je rukovanje s *IFG*-om jednim dijelom i generacijski problem.

Da se u vezi s pristupom informacijama može i drugačije, pokazuje primjersavezne zemlje Hamburg gdje je 6. listopada 2012. stupio na snagu novi Zakon o transparentnosti (*Transparenzgesetz*)²⁶, koji je zamijenio do tada vrijedeći *IFG*. S tim zakonom je Hamburg najdalje otišao od svih saveznih zemalja, jer ovaj zakon obvezuje cjelokupnu javnu upravu i javna poduzeća da automatizmom objavljuju sve dokumente, a ne samo na zahtjev. To je najnapredniji takav zakon u Njemačkoj, međutim, dok se službena tajna stvarno ne ukine, proći će još dugo vremena, jer primjera za netransparentnost u proteklih nekoliko godina ima napretek.²⁷

²⁶ Hamburgisches Transparenzgesetz, Behörde für Justiz und Gleichstellung, URL: <http://www.hamburg.de/transparenzgesetz/> (29. 4. 2014).

²⁷ Tako npr. od 2006. traje natezanje između *ZEIT-a* i ustanove za *Stasi*-spise (tadašnja služba *Birthler*) o spisima nekadašnje istraživačke skupine *Rosenholz*, koja unatoč sudskoj presudi iz 2009. do danas nije slijedila presudu, jer bi to zahtijevalo „izniman napor“. Usp. Staud, T., Informationsfreiheit: Bundestag versteckt Rechnungshof-Akten, *ZEIT ONLINE*, Deutschland, 12. 3. 2014, URL: <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2014-03/ifg-transparenz-bundesrechnungshof> i Staud, T., IM

Zaključak

Cilj *IFG-a* je ojačati povjerenje između države i građana, na način da javno djelovanje čini transparentnijim, jer je sloboda informiranja važan kamen temeljac za razvoj svake demokracije. Nakon nekoliko godina primjene *IFG-a* vidljivo je da mnogi građani ne poznaju svoja prava i mogućnosti koji proizlaze iz ovog zakona ili ne znaju kako ta prava primjenjivati.

Dostupnost arhivskog gradiva u arhivskim zakonima saveza i zemalja Njemačke općenito je uvjetovana pravom na informiranje i istraživanje s jedne strane te ograničavajućih pravnih normi zaštite privatnosti i osobnih podataka s druge strane. Pored tih permisivnih i restriktivnih odredaba arhivski zakoni sadrže definirane rokove dostupnosti za različite klase arhivskog gradiva. Takav diferencirani sustav rokova trebao bi se uskladiti sa zahtjevima za dostupnost informacija i s različitim interesima zaštite. Tako osobni dokumenti imaju duže rokove i strožije uvjete od nekih drugih predmetnih spisa, kod kojih bi se također trebala omogućiti zaštita osobnih podataka.

Dvije stvari se mogu posebno uočiti kada se pobliže analiziraju pravila i rokovi dostupnosti u njemačkom arhivskom zakonodavstvu: s jedne strane su izmjene i dopune arhivskih zakona u posljednjih nekoliko godina sa sobom donijele olakšani pristup arhivskom gradivu, dok s druge strane u Njemačkoj još uvijek vlada velika raznolikost po pitanju rokova dostupnosti, kao i mogućnostima njihovog skraćivanja. Mnogi stručnjaci s pravom kritiziraju mnoštvo normi, koje se korisnicima teško mogu objasniti, a od savezne zemlje do savezne zemlje postoje različiti uvjeti korištenja i mogućnosti dostupnosti arhivskog gradiva.

Za očekivati je da će daljnje izmjene i dopune arhivskih zakona u idućim godinama ujednačiti pravila dostupnosti i zaštitne rokove, kako bi korisnicima bilo omogućeno da dobiju jedinstven i razumljiv pristup arhivskom gradivu i izvan saveznih granica.

Popis izvora

Andrea Voßhoff als Bundesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit ernannt, Die Bundesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit, Bonn/Berlin, Nr. 01/2014, 6. 1.2014, URL: http://www.bfdi.bund.de/IFG/Oeffentlichkeitsarbeit/Pressemitteilungen/2014/01_AndreaVosshoffAlsBfDIernannt.html?nn=411766

Biermann, K. i Kotynek, M., Informationsfreiheitsgesetz: Achtung! Geschäftsgeheimnis, *ZEIT ONLINE*, Deutschland, Die Zeit No 17/2013, 18.4.2013, URL: <http://www.zeit.de/2013/17/informationsfreiheitsgesetz-ifg-akteneinsicht>

Biermann, K. i Kotynek, M., Schaar, P., *Transparenz sollte Grundsatz sein, nicht Ausnahme*, *ZEIT ONLINE*, Internet, 18.4.2013.

URL: <http://www.zeit.de/digital/internet/2013-04/ifg-schaar>

Böck, J., *Informationsfreiheitsgesetz (IFG) (Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes)*, 14. Oktober 2009. URL: <http://blog.hboeck.de/uploads/informationsfreiheitsgesetz.pdf>

Bundesarchivgesetz, Das Bundesarchiv, 4. 7.2013., URL: <http://www.bundesarchiv.de/bundesarchiv/rechtsgrundlagen/bundesarchivgesetz/index.html.de>

Čar, A., *Pravo na pristup dokumentima Europske komisije, parlamenta i Vijeća EU*, *Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 26. 9.2012, URL: [www.hkdrustvo.hr/datoteke/1452/vbh/God.55\(2012\),br.3-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1452/vbh/God.55(2012),br.3-4)

Directive 2013/37/EU of the European Parliament and of the council of 26 June 2013 amending Directive 2003/98/EC on the re-use of public sector information, Official Journal of the European Union, URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:175:0001:0008:EN:PDF>

Direktiva 2003/98/EZ od 17.11.2003. o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, URL: <http://ccvista.taix.be/show.asp?link=/Fulcrum/CCVista/HR/32003L0098-HR.doc>

25 Jahre Bundesarchivgesetz, Das Bundesarchiv, 9. 1.2013, URL: <https://www.bundesarchiv.de/oeffentlichkeitsarbeit/meldungen/03312/index.html.de>

Empfehlung Nr. 854 (1979) der Parlamentarischen Versammlung des Europarates, 15. 3.1979.,

URL: http://home.broadpark.no/~wkeim/files/empf_854_1979.htm

Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes (Informationsfreiheitsgesetz - IFG), datum izrade: 5. 9.2005, stupio na snagu: 1. 1.2006,

URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ifg/gesamt.pdf>

Hamburgisches Transparenzgesetz, Behörde für Justiz und Gleichstellung,

URL: <http://www.hamburg.de/transparenzgesetz/>

Informationsfreiheit, Transparency International Deutschland e. V.,

URL: <http://www.transparency.de/Informationsfreiheit.85.0.html>

Informationsfreiheitsgesetze, URL: <http://home.broadpark.no/~wkeim/IFG.htm>

Informationsfreiheitsgesetz des Bundes, Text und Erläuterungen, Info 2, Der Bundesbeauftragte für den Datenschutz und die Informationsfreiheit, Bonn, November 2011, URL: http://www.bfdi.bund.de/SharedDocs/Publikationen/Infobroschueren/INFO2.pdf?__blob=publicationFile

Ittner, S., *Zugangsregelungen zu Archivgut in den Archivgesetzen des Bundes und der Länder*, Perspektive Bibliothek, 1. 1.2012, str. 196-215, URL: <http://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/bibliothek/article/view/9403/3280>

Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i ugovora o funkcioniranju Europske unije 2010/C 83/0, URL: https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/UEU_UFEU_HR.pdf

Staud, T., IM Unerwünscht, *ZEIT ONLINE*, Deutschland, Die Zeit No 14/2009, 26. 3.2009, URL <http://www.zeit.de/2009/14/Stasi-Mitarbeiter>

Staud, T., Informationsfreiheit: Bundestag versteckt Rechnungshof-Akten, *ZEIT ONLINE*, 12. 3.2014, URL: <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2014-03/ifg-transparenz-bundesrechnungshof>

The Maastricht Treaty, Final act and Declarations, Maastricht, 7 February 1992, 17. Declaration on the right of access to information, URL: <http://www.eurotreaties.com/maastrichtfinalact.pdf>

Schories, M., Blicke P., Venhor, S., Wehmeyer, S. i Hörz M., Informationsfreiheitsgesetz, Transparenter Staat?, *ZEIT ONLINE*, Digital, URL: <http://www.zeit.de/digital/ifg-anfragen#BMF>

Uredba (EZ) br. 1049/2001 Europskog parlamenta i Vijeća od 30. svibnja 2001. o javnom pristupu dokumentima Europskog parlamenta, Vijeća i Komisije, URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20140310+ANN-15+DOC+XML+V0//HR&navigation_Bar=YES

Zakon o pravu na pristup informacijama u Republici Hrvatskoj: primjena analize javnih politika u radovima studenata fakulteta političkih znanosti, Udruga za građansko obrazovanje i društveni razvoj - DIM, Zagreb, 2007., URL: <http://www.dimonline.hr/wp-content/uploads/ZPPI.pdf>

Zur Geschichte der Informationsfreiheit, Der Landesbeauftragte für Datenschutz und die Informationsfreiheit Rheinland-Pfalz, URL: <http://www.datenschutz.rlp.de/infofreiheit/de/worum.php?submenu=geschichte>

Zusammenfassung

DER DEUTSCHE GESETZESRAHMEN DES RECHTES AUF DEN ZUGANG ZU INFORMATIONEN UND ZU DEM ARCHIVGUT

Wenn wir vom „Jedermanns-Recht“ auf Zugang zu behördlichen Akten und Informationen sprechen, ist die Bundesrepublik Deutschland eines der letzten Länder der EU, die diese Frage gesetzlich geregelt hat. Seit acht Jahren findet in Deutschland eine Stille Revolution statt. Sie heißt Informationsfreiheitsgesetz (IFG), welches seit dem 1. Januar 2006. in Kraft getreten ist. Ihr Ziel ist es die Geheimniskrämerei, die in der öffentlichen Verwaltung herrscht, zu beenden und den Staat für seine Bürger transparenter zu machen und zum Beispiel zu zeigen, wofür sie ihre Steuern ausgeben. Seitdem hat jeder Bürger das Recht in Behördenakten einzusehen, ohne Begründung, einfach so. Seit dem Inkrafttreten des IFG haben 11 von 16 Bundesländern ähnliche eigene Gesetze gebracht. Am weitesten in dieser Hinsicht von allen Bundesländern ist Hamburg mit dem neuen Transparenzgesetz,

welches am 6. Oktober 2012 in Kraft getreten ist, gegangen. Eines der Ziele des hamburgischen Transparenzgesetzes ist es ab dem 6. Oktober 2014 eine Vielzahl von Dokumenten in einem elektronischen Register kostenlos für jeden über das Internet einsehbar zu veröffentlichen. Das IFG hatte auch Auswirkungen auf die Archivnutzung und deshalb wird hier ein Überblick über die Zugangsregeln zu Archivgesetzen des Bundes und der Länder, über die Schutzfristen des Archivguts und Möglichkeiten ihrer Verkürzung, gegeben.

Das IFG ist ein Erfolg, aber es gibt noch viel Spielraum für Verbesserungen, denn der Kulturwandel ist in den Köpfen vieler Beamter oft noch nicht vollzogen. Sie verstehen es sehr schwer, dass die Akten nicht ihnen selbst gehören. Bis das Amtsgeheimnis wirklich abgeschaffen ist, wird es noch sehr lange dauern.

***Schlüsselwörter:** Gesetz, Archivzugang, Archiv, Archivgut, Informationszugang, Deutschland*

Karolina Ražov
Državni arhiv u Zadru
Zadar

PRAVO NA PRISTUP INFORMACIJAMA I DOSTUPNOST ARHIVSKOG GRADIVA: USPOREDBA FRANCUSKOG I HRVATSKOG MODELA

UDK 342.732:930.253](44+497.5)

UDK 34:930.25](44+497.5)

Stručni rad

U ovom radu izložene su okolnosti i tijek donošenja Zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima iz 1978. kojima se na području Francuske nastojala uvesti odnosno ojačati otvorenost rada tijela javne vlasti. Otvorenost rada administracije se postupno uvodila kroz različitu regulativu. Ujedno je prikazano normativno uređenje prava na pristup informacijama i njegov utjecaj na Zakon o arhivima. Pravo na pristup arhivskoj građi je osnovni prerogativ arhiva. Donošenje i širenje prava na informacije odlika je svakog demokratskog društva, pa tako i hrvatskog. Međutim, potrebno je stalno usklađivati pravne okvire kao što je Francuska nastojala ova dva zakona uskladiti kako bi postali komplementarni. Za uspjeh francuskog modela zaslužna je Komisija za pristup administrativnim dokumentima koja je nadležna i u određenoj mjeri za dostupnost javnog arhivskog gradiva.

Ključne riječi: *Pravo na pristup informacijama, informacija, administrativni dokument, javno arhivsko gradivo, francusko zakonodavstvo, arhivska regulativa*

Svako demokratsko društvo pretpostavlja da se građani mogu informirati o radu političkih ili upravnih institucija. Zakoni koji omogućavaju pravo na pristup informacijama uvedeni su u mnogim zemljama diljem svijeta kako bi se mogla izliječiti kriza povjerenja građana u Državu. Oni služe kao lijek protiv korupcije i skandala vezanih uz zlorabuse položaja i ovlasti. Cilj je bio obuzdati vladavinu tajnosti koja se provodila u svakoj birokraciji. Prva karika prema uređenju prava na pristup informacijama u Francuskoj jest donošenje Zakona o slobodnom pristupu administrativnim dokumentima od 17. srpnja 1978. godine. Navedeni Zakon regulira ne samo pristup administrativnim dokumentima nego i u jednom dijelu regulira dostupnost određenog dokumenta i onda kada je pohranjen u arhivskim spremištima. Francuska je predvidjela mogućnosti da se zakon koji regulira dostupnost administrativnih dokumenata u određenoj mjeri primjenjuje na javno arhivsko gradivo. Republika Hrvatska je po prvi put donijela Zakon o pravu na pristup informacijama 2003. godine nastojeći implementirati europsku pravnu stečevinu u domaće zakonodavstvo. Uvidom u nedostatke prvog Zakona, pristupilo se potpunoj izmjeni istog te je novi Zakon o pravu pristupa informacijama stupio na snagu 8. ožujka 2013. godine. Poticaj za donošenje Zakona bila je provedba Europske direktive 2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija. Sadašnji zakonodavni okvir u Republici Hrvatskoj koji regulira područje prava pristupa informacijama zbunjuje svojom definicijom pojma informacije. Korisnici se često pozivaju na pravo na informiranje kako bi došli do određenog dokumenta pohranjenog u arhivu, misleći na taj način izbjeci rokove dostupnosti postavljene Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima.

Kako bi se moglo razumjeti francuski zakonodavni okvir koji regulira pravo na pristup informacijama i dijelom dostupnost javnog arhivskog gradiva, vidjet ćemo kako se načelo prava na pristup informacijama razvijalo u Francuskoj i u drugim zemljama svijeta kratkim povijesnim pregledom sve do donošenja prvog zakona iz 1978. godine (I). Nadalje, nastojat ćemo prikazati implementaciju prava pristupu informacijama u francuskom arhivskom zakonodavstvu (II) uz kratak pregled sadašnje situacije u Hrvatskoj.

I. VREMENSKI RAZVOJ NAČELA PRAVA NA PRISTUP INFORMACIJAMA

A) Vremenski razvoj prava na pristup informacijama

1) Međunarodni razvoj regulative o pravu na pristup informacijama

Pravo na pristup informacijama nastalo je kao posljedica razvoja suvremenih pravnih država, otvaranjem vlasti prema građanima. To pravo nije bilo u onom obliku kojeg sada poznajemo. Razvilo se od prava na slobodu mišljenja i izražavanja, prava na obaviještenost, sve do prava na pristup informacijama. Navedeno pravo je povezano s pojmovima participacije i transparentnosti, jer cilj mu je promicanje sudjelovanja javnosti u političkim odlukama, a time i s pojmom participativne demokracije. U pogledu pristupa arhivima, nastoji olakšati rad istraživačima s ciljem demokratske transparentnosti. Građanima daje mogućnost pristupa informacijama koje su im potrebne za ostvarivanje njihovih prava. Uređenje tog prava je u zadnjem desetljeću jako aktualno, iako navedeno pravo ima svoj izvor prije dva stoljeća.

Pravo na pristup informacijama prvi put se priznaje u zakonu od 2. prosinca 1766. godine u Kraljevini Švedskoj. Naime, 23 godine prije Francuske revolucije, Švedska uvodi zakon koji je širi od pojma slobode tiska. Time se omogućuje besplatni pristup svim dokumentima nacionalne vlade i lokalnih vlasti, a navedeno pravo je potvrđeno ustavnim zakonom iz 1974. godine¹. Ostale zemlje regulirale su pravo na pristup mnogo kasnije. Tek u drugoj polovici 20. stoljeća odvijaju se intenzivne zakonodavne aktivnosti na području prava na pristup informacijama. Finska regulira tu materiju 1951. godine², Sjedinjene Američke Države u *Freedom Of Information Act* (FOIA) priznale su navedeno pravo 1966. godine, izglasan 4. srpnja 1966. godine, a počeo se primjenjivati 1967. godine. Norveška 1970, a Španjolska ovo pravo uvodi u Ustav 1978. godine i Zakonom od 26. studenoga 1992. godine³. Francuska, kao što ćemo to niže vidjeti uvodi to pravo 1979. godine, a Italija 1990⁴. Ujedinjeno Kraljevstvo je u potpunosti ozakonilo navedeno pravo tek 2005. godine⁵, a sljedeće

¹ Ustav Kraljevine Švedske iz 1766. sastoji se od 4 ustavna zakona, jedan od njih je „tryckfrihet“ od 2. prosinca 1766. u kojemu se regulira sloboda tiska (*Freedom Of Press Act*), URL: http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_6313.aspx (20.2.2014).

² Pasquier M., Holsen S. *Le droit d'accès aux documents administratifs - Analyse et premiers enseignements pour la Suisse* URL: <http://www.sgvw.ch/f/litterature/annuaires/Pages/documentsadministratifs.aspx> (27.9.2014).

³ URL: <http://mjp.univ-perp.fr/constit/es1978.htm#2b> (26.9.2014) i Ley 30/1992, de 26 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común. URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/es/es/es161es.pdf> (26.9.2014).

⁴ URL: [http://www.henricapitant.org/sites/default/files/Italie%20\(A.%20Travi\).pdf](http://www.henricapitant.org/sites/default/files/Italie%20(A.%20Travi).pdf) (26.9.2014).

⁵ Velika Britanija je donijela *UK Freedom Of Information Act* 2000. godine. Navedeni zakon nije se primjenjivao u Škotskoj koja je vlastiti zakon *Freedom Of Information (Scotland) Act* donijela 2002. godine. Na taj način Ujedinjeno kraljevstvo je tek uz određene dopune prvog zakona, 2005. godine imao FOIA u „punoj primjeni“.

godine Njemačka federalnim zakonom iz 2006. godine⁶ ozakonjuje pravo na pristup informacijama. Od svih navedenih sustava, Švedska posjeduje najstariji i najliberalniji sustav, jer priznaje službenicima pravo na javno izražavanje i pravo da informaciju koju posjeduju dostave trećim osobama. Pravo pristupa odnosi se na sve administrativne dokumente i informacije koje posjeduju tijela javne vlasti, bez obzira u kojem obliku ili na kojem tvarnom nosaču se nalaze. U većini slučajeva zemlje koje su donijele odnosno ozakonile pravo na pristup informacijama, postavile su i ograničenja koja pretežno obuhvaćaju istu kategoriju dokumenata odnosno informacija. U većini zemalja ograničenja odnosno zabrana pristupa odnosi se na informacije vezane uz nacionalnu sigurnost, nacionalnu obranu, vanjsku politiku, ekonomsku i monetarnu politiku države, privatni život, industrijsku i privrednu tajnu. Dokumenti koji se odnose na sudske procese i postupke također nisu dostupni.

2) Povijesni razvoj u Francuskoj

Iako je Kraljevina Švedska prva omogućila i zakonom utvrdila pravo svakog građanina na informaciju, Francuska je to učinila na poseban način 1789. Burnim prekidom sa starim režimom francuski revolucionari su Deklaracijom o ljudskim pravima čovjeka i građanina⁷ u članku 15 priznali da „društvo ima pravo od svakog javnog službenika tražiti izvještaj o njegovom poslovanju“. Pravo na informaciju veže se uz Deklaraciju u djelu gdje je priznato i pravo na slobodu mišljenja i izražavanja koju ista jamči. Naime, ne može se odvojiti razvoj prava na pristup informacijama od razvoja francuskog arhivskog zakonodavstva. Ova dva područja prava su paralelno evoluirala. Francuski revolucionari uspostavili su novu instituciju - Nacionalni arhiv,⁸ kako bi se prvotno osiguralo čuvanje gradiva novonastalih institucija. Nacionalni arhiv je imao za zadaću prikupljati i čuvati javno i privatno gradivo koje je nastalo do Revolucije. Logični slijed principu utvrđenom Deklaracijom (čl. 15), donošenje je zakona od 25. lipnja 1794. godine (*Loi du 7 Messidor An II*)⁹. Navedeni zakon, osim sto

⁶ Lademann C. Étude de droit comparé sur l'accès aux documents administratifs, URL: http://www.cada.fr/IMG/pdf/droit_compare-2.pdf (28.9.2014).

⁷ Tekst je izglasala Narodna skupština 26. kolovoza 1789. godine i služi kao uvod Ustavu iz 1791. godine. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789> (20.2.2014).

⁸ Decret du 7 septembre 1790 portant création des archives nationales, URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6524685c/f17.image.r=Bulletin%20des%20lois%20de%20la%20République%20française.langFR> (20.2.2014).

⁹ Lepec, M. Recueil général des lois, décrets, ordonnances, etc: depuis le mois de juin 1789 jusqu'au mois d'août 1830. Administration du journal des notaires, tome cinquième. Paris: Administration du journal

je potvrdio centralističku narav Nacionalnog arhivai odredio njegov ustroj, proglasio je u čl. 37 pravo svakog građanina na slobodan pristup arhivima, besplatno korištenje i konzultiranje javnog arhivskog gradiva¹⁰. Navedeni zakon koji je prvi uspostavio princip slobodnog pristupa gradiva u posjedu države, pokazuje prijelaz na transparentnost javne uprave i bilježi prekid s praksama starog režima. Pristup arhivima više nije privilegij nego pravo. Težnju prema transparentnosti pokazuje i mišljenje Državnog vijeća od 4. do 18. kolovoza 1807. godine¹¹ doneseno na temelju čl. 37 Zakona od 25. lipnja 1794. te potvrđeno od strane Cara i uvršteno u *Bulletin des Lois de la République*. Ovo mišljenje omogućavalo je da građani ishode ovjerene izvratke zapisnika gradskih tijela, a isto je potvrđeno i čl. 84 Zakona o općinama od 5. travnja 1884. godine koji je priznavao pravo svakog žitelja poreznog obveznika na dostavu zapisnika općinskog odnosno gradskog vijeća, proračuna i općinskih/gradskih odluka. Međutim, ova nastojanja bila su kratkoga vijeka, još preuranjena. Već 1887. godine vladin dekret uvodi po prvi put rokove dostupnosti¹², a uredbom istoga danase uvodi obveza obrazloženja zahtjeva za pristup gradivu. Ovdje je liberalni zakon Francuske revolucije ispražnjen od svog bitnog demokratskog napretka. U cijelom ovom razdoblju pristup administrativnom dokumentu bio je globalno onemogućen budući da nije bio posebno reguliran nego su samo priznata fragmentarna prava¹³, tj. priznaje se pravo građanima u vrlo konkretnim situacijama. Tijela javne vlasti nisu bila dužna udovoljiti traženjima stranaka. Složenost i neprekidno povećanje upravnog aparata dovelo je do istinske potrebe transparentnosti rada tijela javne vlasti. Društvena klima u Francuskoj je postajala sve povoljnija za ozakonjenje prava pristupa na informacije, a osobito zbog primjera iz

des notaires et des avocats, 1839, str. 291-295, Loi du 7 Messidor An II Bulletin des lois de la République française (N° 12) Loi concernant l'organisation des archives établies auprès de la Représentation nationale.

¹⁰ Zajamčen je besplatan uvid, ali ne i besplatan prijepis odnosno izvod iz gradiva čija cijena je utvrđena st. 2, čl. 37 Zakona od 25. lipnja 1794. „*Les expéditions et les extraits qui en seront demandés, seront délivrés à raison de quinze sous du rôle*“.

¹¹ URL: <http://www.juricaf.org/arret/FRANCE-CONSEILDETAT-19130221-39262>

¹² Rok koji je uveden dekretom od 14. svibnja 1887. godine iznosi 50 godina. Archives nationales. Décret et arrêté relatifs à l'organisation des archives nationales. (14-16 mai 1887.) URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57909891> (20.2.2014).

¹³ U sasvim drugom djelokrugu može se spomenuti i zakon od 22. travnja 1905. godine koji je omogućavao službenicima koji su bili pod disciplinskim postupku, dostavu njihovog personalnog dosjea. Thuillier, G. Pour une histoire de la notation administrative : La communication du dossier et l'article 65 de la loi du 22 avril 1905. *La Revue administrative* (Paris) 167, str. 454-468 URL: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/40767454?uid=3738200&uid=2129&uid=28&uid=70&uid=48&sid=21104778031653>

inozemstva. Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, 10. prosinca 1948. godine usvojena je i proglašena Opća deklaracija o ljudskim pravima (dalje: Deklaracija) na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda. U svom čl. 19 ona predviđa da „svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu izražavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice“. Međutim, pravna vrijednost Deklaracije ostala je na razini rezolucije, njezina je vrijednost prije svega moralnog karaktera¹⁴. Zanimljivo je spomenuti da je iste godine osnovan i Međunarodni arhivski savjet (*Conseil international des archives*), čiji je zadatak promicati čuvanje i nadalje dostupnost arhiva diljem svijeta. Dostupnost arhiva u jednoj mjeri i opravdava čuvanje arhivskog gradiva¹⁵. Iako Deklaracija nije igrala veliku ulogu u francuskom pravu, kao faktor koji bi ojačao temeljne ljudske slobode, Francuska je potpisala 4. studenoga 1950. Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koja u čl. 10 predviđa pravo na pristup informacijama. Navedenu Konvenciju je Francuska ratificirala tek 3. svibnja 1974. godine. Taj tekst ima središnju ulogu u Francuskom pravnom sustavu, budući da je isti uspostavio vrlo učinkoviti pravosudni sustav zajedno s Europskim sudom za ljudska prava¹⁶.

B) Načelo uspostavljeno Zakonom od 17. srpnja 1978. godine¹⁷

Umjesto korištenja termina „pravo na pristup informacijama“ Francuska koristi terminologiju „pravo na pristup administrativnim dokumentima“, što se odnosi na svaki dokument koji je nastao ili je zaprimljen radom tijela izvršne vlasti bilo na državnoj ili nižoj razini, u javnim ustanovama kojima su oni osnivači, kao i radom privatnih pravnih osoba u obavljanju javnih ovlasti.

1) Pojam administrativnog dokumenta¹⁸

¹⁴ Državni savjet je u svom rješenju 1984. godine utvrdio da Deklaracija nema zakonodavnu vrijednost, Rješenje Roujanski; URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmIn&idTexte=CETATEXT000007702079&fastReqId=372376278&fastPos=1> (20.2.2014).

¹⁵ Canavaggio P. Le droit d' accès à l' information, *Lettre d'information sur archives et droits de l'homme*, n° 3, Avril 2010. URL: http://www.unesco.org/archives/hrgnews/hrgnewsitems_current.php?id_details=31020084 (25.9.2014).

¹⁶ URL: <http://conventions.coe.int/treaty/fr/Treaties/Html/005.htm> (20.5.2014).

¹⁷ Loi n° 78-753 du 17 juillet 1978 portant diverses mesures d'amélioration des relations entre l'administration et le public et diverses dispositions d'ordre administratif, social et fiscal. URL: <http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000339241> (20.2.2014).

Iako je donošenje ovog zakona prošlo neprimjetno u javnosti, promjena koja se uvodi od velike je važnosti. Za razliku od prijašnje situacije, otvorenost postaje pravilo, a tajnost iznimka. Cilj Zakona jest uvođenje administrativne transparentnosti. Volja zakonodavca za još više otvorenosti rezultirat će donošenjem zakona o arhivima 3. siječnja 1979. godine¹⁹, koji će korisnicima omogućiti „fleksibilniji“ pristup javnom arhivskom gradivubudući da su od 1794. sve do 1979. donesena neusklađeni način samo brojni dekreti, uredbe, pravilnici i sl. koji su imali „zadatak“ suziti mogućnost pristupa javnom arhivskom gradivu.²⁰ Već u srpnju 1979. godine,²¹ Zakon o pravu na pristup administrativnim dokumentima dopunjuje se odredbom da su sva tijela javne vlasti obvezna pisano obrazložiti svaku donesenu odluku o uskrati informacije (čl. 6bis i čl. 7, st.1). Mislilo se da će donošenje zakona prouzročiti pravu navalu zahtjeva građana prema općim dokumentima, no građani su se većinom poslužili zakonom kako bi riješili vlastite poslove i interese. Uklanjanje tajnosti je samo pokazalo, kroz prvih deset godina primjene zakona, slab interes javnosti za kontrolu rada državnih/javnih tijela, a koja je omogućena ovim zakonom. Iako je Zakon omogućio pravo na informaciju, moramo istaknuti da nisu sve kategorije dokumenata obuhvaćene u njegovom polju primjene. Članak 1 Zakona od 17. srpnja 1978. daje široku definiciju administrativnog dokumenta: obuhvaćeni su zakonom svi dokumenti koje su proizvela ili preuzela tijela javne vlasti, bili oni u pisanom obliku (spisi, dosjei, zapisnici, statistike i sl.), audiovizualni materijali ili pak elektronički zapisi. Pod pojmom administracije treba razumjeti svu državnu upravu, jedinice lokalne ili regionalne samouprave, javne ustanove, ali i privatna tijela koja obavljaju javnu službu. Dakle, sljedeći dokumenti se ne smatraju administrativnim dokumentima i kao takvi na njih se ne primjenjuje Zakon. Tako se Zakon ne primjenjuje na dokumentesudbene i zakonodavne vlasti, te dokumente privatnog

¹⁸ U ovom radu koristit će se namjerno kao prijevod pojma *document administratif*, administrativni dokument. U Francuskom upravnom sustavu pojam *document administratif* je daleko širi od pojma *acte administratif* koji bi se na hrvatskom jeziku preveo kao upravni akt dok hrvatski pravni sustav ne poznaje pojam upravnog dokumenta/dokumentacije. Definicija francuskog administrativnog dokumenta nam je upravo data u čl. 1 Zakona od 17. srpnja 1978. godine.

¹⁹ Loi n°79-18 du 3 janvier 1979 sur les archives, URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000322519&dateTexte=20040223> (20.2.2014).

²⁰ Beaud O. Les archives saisies par le droit. In: Geneses, 1, 1990 (Paris), str. 132-133 URL: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/genes_1155-3219_1990_num_1_1_1018 (20.5.2014).

²¹ Loi n°79-587 du 11 juillet 1979 relative à la motivation des actes administratifs et à l'amélioration des relations entre l'administration et le public URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000518372>

karaktera; dokumente parlamentarnih skupština; matične knjige i sl. Pojam administrativnog dokumenta obuhvaća dokumente u pisanom obliku, zvučne, slikovne i elektroničke zapise. Iako pravo na pristup dokumentima ne ovisi o obliku zapisa, primjena zakona ovisi o statusu dokumenta. Na taj način izuzeti su od primjene nedovršeni dokumenti odnosno dokumenti čije je donošenje u pripremi, kao i neformalni zapisi koji su nastali tijekom njihove izrade (npr. radni materijali koji su prethodili donošenju odluke nisu dostupni). To znači da dokumenti nisu: informacije kao što su skice, neformalne bilješke²², usmene primjedbe i sl., ali bilježnica s rukopisom tajnika gradskog vijeća smatra se dokumentom koji upotpunjava službeni zapisnik sjednice gradskog vijeća²³. Isto tako smatraju se administrativnim dokumentima i rendgenske snimke pacijenta koje se nalaze u zdravstvenom kartonu²⁴, tonski zapis sjednice gradskog vijeća itd. Pravo na pristup informaciji je omogućen, ukoliko zahtjev stranke koja se poziva na zakon ispunjava tri osnovna uvjeta: mora se raditi o konkretnom dokumentu, dokument mora biti administrativne naravi (dokument koji je proizvelo ili preuzelo tijelo javne vlasti odnosno pravna ili druga osoba koja obavlja javnu službu) i mora biti u fizičkom posjedu tijela javne vlasti odnosno pravne ili dr. osobe koja obavlja javnu službu. Informacije odnosno dokumenti koji se odnose na osobe označene imenom, mogu biti dostupne samo osobi na koju se dokument odnosi ili njezinom opunomoćeniku. Zakon predviđa da određene kategorije dokumenata nisu dostupne. Pristup mora biti odbačen ukoliko isti ugrožava državni i javni interes, stoga su izuzeti od primjene zakona: rasprave Vlade, nacionalna obrana, vanjska politika, monetarna politika, nacionalna sigurnost, javna sigurnost i sigurnost osoba, sudski postupci. Zakon ne daje konačan popis zaštićenih informacija, nego u svom čl. 6 predviđa tajne koje su zaštićene zakonom.

Zakonom je predviđeno da svaki odbijeni zahtjev za pristup administrativnim dokumentima mora biti obrazložen. Tijela javne vlasti koja uskraćuju određenu informaciju dužnazu dati podnositelju zahtjeva uputu o pravnom lijeku. Odbijena stranka moći će se obratiti novoosnovanom tijelu koje će za svaki zaprimljeni slučaj izdati svoje obvezujuće mišljenje sukladno odredbama zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima.

²² Tribunal administratif de Versailles, 31 janvier 1980. URL: <http://www.juricaf.org/arret/FRANCE-TRIBUNALADMINISTRATIFDEVERSAILLES-19800131-CETATEXT000008276862> (20.2.2014).

²³ Conseil d'État, Avis n° 20030330 du 23 janvier 2003, URL: <http://www.cada.fr/l-absence-de-condition-de-forme,6079.html> (20.2.2014).

²⁴ Avis 20070859 - Séance du 8/02/2007, Commission d'accès aux documents administratifs, URL: <http://www.cada.fr/avis-20070859,20070859.html> (20.2.2012).

2) Novo neovisno administrativno tijelo

Ovim zakonom oformljeno je neovisno tijelo: Komisija za pristup administrativnim dokumentima (*Commission d'Accès aux Documents Administratifs*, u daljnjem tekstu: Komisija). Ovo novoosnovano tijelo ima zadatak izraditi mišljenja sukladno odredbama Zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima. Nadležnost ove komisije precizirana je u čl. 20 Zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima. Navedena Komisija, definirana kao neovisno upravno tijelo (st. 1), odgovorna je za osiguranje i poštivanje slobode pristupa administrativnim dokumentima i javnog arhivskog gradiva. Stranka koju je tijelo javne vlasti odbilo u svom zahtjevu za pristup informacijama moći će, ukoliko ona to želi, ishoditi mišljenje Komisije. Komisija izdaje za svaki pojedini zahtjev mišljenje koje obvezuje tijela javne vlasti kao i stranku. Rješenje Komisije je preduvjet za pokretanje upravnog spora ukoliko jedna strana nije zadovoljna izdanim mišljenjem. Pokretanje upravnog spora je moguće samo ukoliko se stranka prethodno obratila Komisiji i to u roku od dva mjeseca od primitka odbijanja administracije za dostavu traženog dokumenta ili u slučaju dostave nepotpune dokumentacije. Nezadovoljna stranka može se obratiti Komisiji i u slučaju tzv. šutnje administracije, tj. nakon isteka roka od dva mjeseca od upućivanja zahtjeva administraciji na koji ova nije odgovorila. Komisija može odbaciti zahtjev stranke ukoliko joj se ne obrati u zakonom određenim rokovima. Zanimljivo je istaknuti da je francuski zakonodavac iz 1978. godine za člana Komisije među desetoricom predvidio i ravnatelja Arhiva Francuske. Razvoj rada Komisije doveo je do toga da su danas dvije stručne osobe iz arhivske djelatnosti zamijenile ravnatelja Arhiva Francuske na mjestu člana te Komisije²⁵. Ovo pokazuje da je Zakon o pravu na pristup administrativnim dokumentima od samog donošenja i nadalje usko povezan s daljnjim razvojem Zakona o arhivima u Francuskoj.

II. IMPLEMENTACIJA PRAVA NA PRISTUP INFORMACIJAMA U ARHIVSKOM ZAKONODAVSTVU

Francuska je otvaranjem pristupa administrativnim dokumentima svakom pojedincu promijenila način pristupa javnom arhivskom gradivu, budući da je pojam

²⁵ Rapport d'activité 2012 de la Commission d'accès aux documents administratifs: 2013. Paris URL: http://www.cada.fr/IMG/pdf/rapport_2012_complet_a4.pdf (15.5.2014).

administrativnog dokumenta usklađen definicijom pojma javnog arhivskog gradiva (A). Francuski zakon je uveo nadležnost Komisije nad pitanjima dostupnosti arhivskog gradiva u slučajevima kada uprava arhiva uskrati dostupnost gradiva bez obzira radi li se o administrativnom dokumentu. Nastavno ćemo vidjeti ulazi li u nekoj mjeri trenutni hrvatski zakonodavni okvir po pitanju Zakona o pravu na pristup informacijama u domenu kompetencije arhivskog zakonodavstva, budući da „Informacija je svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra ili u bilo kojem drugom obliku, neovisno o načinu na koji je prikazana...” (B).

A) Francuska regulativa uskladila je pojam administrativnog dokumenta s pojmom javnog arhivskog gradiva²⁶.

Administrativni dokumenti po Zakonu o pravu na pristup administrativnim dokumentima (čl. 1) „smatraju se ... dokumenti koji, bez obzira na vrijeme njihovog nastanka, mjesto pohrane, oblika, tvarnog nosača, su nastali ili zaprimljeni u okviru obavljanja javnih ovlasti od strane Države, jedinica lokalne samouprave, ostalih tijela javnih vlasti ili fizičkih osoba kojima su delegirane javne ovlasti“. Ova definicija administrativnog dokumenta je uvedena 2009. godine u cilju neophodnog usklađivanja definicija administrativnog dokumenta i javnog arhivskog gradiva. René Garrec smatra da je svaki administrativni dokument od trenutka svoga nastanka, bez obzira na mjesto gdje je pohranjen, u biti i javno arhivsko gradivo. Francuska je uvidjela važnost usklađivanja terminologije između dvaju zakona²⁷. Ona teži ka kompletnom preoblikovanju Zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima, kako bi se u potpunosti predala načelima „open access“ sustava. Iako teži tome, donijeto je djelomično rješenje s izmjenama i dopunama Zakona o arhivima (2008)²⁸ i izmjenama i dopunama Zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima (2009)²⁹. Iz navedenog je vidljivo da Francuski ZPPI (Zakon o pravu na pristup informacijama) jest implementiran u Zakonu o arhivima. To se može zaključiti iz određenih članaka Zakona o arhivskom gradivu. Članak L 213-1, st. 2 Zakona o arhivima uređuje

²⁶ Beaud O. Les archives saisies par le droit. In: Geneses, 1, 1990. (Paris), str. 132-133 URL: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/genes_1155-3219_1990_num_1_1_1018 (20.5.2014).

²⁷ GARREC R., Rapport au nom de la commission des lois, n°313 (2007-2008); URL: <http://www.senat.fr/rap/107-313/107-31310.html> (20.2.2014).

²⁸ Loi n° 2008-696 du 15 juillet 2008 relative aux archives (Journal officiel du 16 juillet 2008).

²⁹ Ordonnance n°2009-483 du 29 avril 2009 URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000020563967> (20.2.2014).

dostupnost javnog arhivskog gradiva na način da je isti dostupan svima. U svom stavku 2 predviđa da se modalitet korištenja gradiva provodi sukladno uvjetima definiranim u čl. 4 Zakona o pravu pristupa administrativnim dokumentima. Javno arhivsko gradivo je dostupno svakom korisniku na jednak način, odmah i bez rezerve. Administrativni dokumenti koji su slobodno dostupni po Zakonu iz 1978. ostaju slobodno dostupni bez ograničenja i nakon njihove predaje arhivima. Članak 4 Zakona o pravu na pristup administrativnim dokumentima³⁰, koji je citiran u čl. L 213-1, st. 2 Zakona o arhivima, predviđa da stranka može birati način na koji će ostvariti svoje pravo na pristup. Omogućava se ostvarivanje prava na pristup na različite načine: besplatni uvid u gradivo na licu mjesta, izrada preslika na teret stranke ili besplatnim slanjem putem e-maila. Režim dostupnosti arhivskog gradiva ulazi kao što smo vidjeli u djelokrug nadležnosti Komisije.³¹ Komisija je nadležna rješavati svaki zahtjev stranke koja se susreće s „odbijenicom“ administracije. Kad je riječ o arhivima, nadležna je i rješavati slučajeve kada uprava arhiva odbije dostaviti dokument ukoliko nisu istekli rokovi dostupnosti za traženo gradivo (čl. L 213-2 Zakona o arhivima). Valja napomenuti da članak L213-2 predviđa i dalje ograničenja slobodnog pristupa javnom arhivskom gradivu ukoliko se radi o sljedećim dokumentima: rasprave Vlade, vanjski poslovi, financije, industrijska i poslovna tajna, statistika (rok dostupnosti 25 godina); djela financijskih i upravnih sudova, djela pučkog pravobranitelja, akreditiranje zdravstvenih ustanova, ugovori o pružanju usluga za određenu osobu ili osobe (rok dostupnosti 25 godina); liječnička tajna (25 godina ili 120 godina od rođenja osobe na koju se odnosi dokumentacija); državna tajna u vezi s obranom, državni interes u pitanjima vanjske politike, nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti (50 godina), dokumenti u vezi s građenjem i radom zatvorske ustanove (50 godina od dana zatvaranje ustanove), policijske istrage, sudski spisi, javnobilježnički akti, matične knjige, statistički podaci privatne naravi (100 godina od nastanka dokumenta, odnosno od nastanka najmlađeg dokumenta u spisu ili 25 godina od smrti osobe na koju se odnose dokumenti). Za dokumente koji su bili klasificirani pod oznakom tajne narodne obrane, a čija objava može naštetiti prepoznatljivoj osobi, rok dostupnosti je 100 godina od datuma nastanka dokumenta odnosno nastanka najmlađeg dokumenta u spisu ili 25 godina od smrti osobe na koju se dokumenti odnose. Samo jedna vrsta dokumenata je trajno nedostupna: dokumenti što sadrže podatke koji omogućuju proizvodnju, uporabu ili lociranje oružja za masovno uništenje. Ograničenja postavljena od strane zakonodavca preciznije su

³⁰ Loi n° 78-753 du 17 juillet 1978 URL: <http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000339241> (20.2.2014).

određena u Francuskoj i mnogo su brojnija od onih predviđenih u hrvatskom zakonu. Za sve uskrate dostupnosti gore navedenih dokumenata nadležna je Komisija za pristup administrativnim dokumentima uspostavljena Zakonom o pravu na pristup administrativnim dokumentima.

B) Pojam informacije u smislu hrvatskog Zakona o pravu na pristup informacijama

Prvo reguliranje prava na pristup informacijama u Hrvatskoj datira iz 2003. godine. Zakon o pravu na pristup informacijama (u daljnjem tekstu: ZPPI) je više puta izmijenjen i dopunjen. Promjenom Ustava iz 2010. pravo na pristup informacijama podignuto je na razinu ustavom zajamčenog prava. Provedbom zakona uočeni su nedostaci istog. Zakon ne predviđa, između ostalog, pravo na ponovnu uporabu informacija. Zakonodavac pod utjecajem provođenja akcijskog plana partnerstva za otvorenu vlast (2012-2013)³² i u cilju transponiranja Direktive 2003/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 17. studenoga 2003. o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora i Direktive o izmjeni Direktive 2003/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 17. studenoga 2003. o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, 2013/37/EU, donosi potpuno novi tekst zakona. Kao što smo uvodno vidjeli, ZPPI daje sljedeću definiciju o informaciji: „Informacija je svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra ili u bilo kojem drugom obliku, neovisno o načinu na koji je prikazana (napisani, nacrtani, tiskani, snimljeni, magnetni, optički, elektronički, ili neki drugi zapis“³³. Arhivi kao tijela javne vlasti posjeduju ogromnu količinu informacija. Pojam informacije tako definiran može obuhvatiti i pojam arhivskog gradiva. Definicija informacije nije vezana, kao i u Francuskoj, za administrativnu narav dokumenta, nego se ovdje radi o dokumentu bilo koje vrste. Samo „informacije“ koje se nalaze u arhivima nazivaju se arhivskim gradivom, a arhivsko gradivo podliježe primjeni Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 104/97, 64/00 i 65/09) i njegovim provedbenim propisima. Donošenjem prvog zakona³⁴ o pravu na pristup informacijama iz 2003. zakonodavac nije jasno definirao djelokrug njegove primjene. Novela Zakona je upravo htjela ispraviti određene nedostatke prethodnog Zakona. U čl. 1, st. 3 ZPPI-a predviđeno je da se odredbe ovoga Zakona ne primjenjuju kad je dostupnost informacijama iz sudskih, upravnih i

³² Izvješće o provedbi Zakona o pravu na pristup informacijama za 2013. godinu: 2014. Povjerenik za informiranje. Zagreb. URL: <http://www.pristupinfo.hr/dokumenti-i-publikacije/> (20.2.2014).

³³ Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 25/13.

³⁴ Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 172/03, 144/10, 37/11 i 77/11.

drugih na zakonu utemeljenih postupaka propisom utvrđena, kao i kad je informacija dostupna primjenom drugog propisa. Dakle, na sve osobe kojima je osigurana dostupnost informacija temeljem drugih propisa ne primjenjuje se Zakon o pravu na pristup informacijama. To znači da bez obzira na široku definiciju koja se daje informaciji, ovim stavkom je određeno da ukoliko dostupnost tražene informacije podliježe drugom propisu, ZPPI se u tom slučaju ne primjenjuje. U primjeni propisa potrebno je uvijek imati na umu i načelo *lex specialis derogat legi generali* (posebni zakon derogira opći). Supsidijarna primjena zakona podrazumijeva primjenu onih odredbi općeg zakona koje nisu u suprotnosti s posebnim, tj. u onim segmentima koji posebnim zakonom nisu regulirani. Iako je *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* posebni zakon kojim je regulirana djelatnost arhiva, a ZPPI opći, u primjeni načela supsidijarnosti treba biti oprezan, tj. potrebno je točno utvrditi granicu primjene općeg propisa u odnosu na posebni. U čl. 15 ZPPI-a predviđena su ograničenja prava na pristup informacijama, na način da tijela javne vlasti mogu ograničiti pristup informacijama u određenim nabrojanim slučajevima (informacija klasificirana stupnjem tajnosti, poslovna ili profesionalna tajna, porezna tajna, informacija zaštićena Zakonom o zaštiti osobnih podataka...) i u st. 7 predviđa se da tijelo javne vlasti može ograničiti pristup i u ostalim slučajevima utvrđenim zakonom. Ovaj stavak može se tumačiti kao i čl. 1, st. 3, tj. upućivati na primjenu arhivske regulative u svojstvu *lex specialis*. Zakonodavac je mogao pronaći sretnije rješenje u pogledu domene kompetencije obaju zakona, možda na tragu francuskog primjera koji nam pokazuje kako se dostupnost informacija odnosno administrativnog dokumenta i dostupnost javnog arhivskog gradiva moraju uskladiti počevši od same definicije.

Iako je novela Zakona naizgled slična francuskom modelu, jer po prvi put uspostavlja i institut Povjerenika za informiranje sličan francuskoj Komisiji, teško je predvidjeti u kojem smjeru će se zakon primjenjivati, budući da je za razliku od francuskog, hrvatsko neovisno tijelo tek formalno zaživjelo u prosincu 2013. imenovanjem osobe koja će obnašati funkciju Povjerenika³⁵. Uspostavljeno tijelo će svojom praksom dati određena tumačenja zakona i na taj način ga definirati odnosno pojasniti njegovu nadležnost.

³⁵ Izvješće o provedbi Zakona o pravu na pristup informacijama za 2013. godinu: 2014. Povjerenik za informiranje. Zagreb. URL: <http://www.pristupinfo.hr/dokumenti-i-publikacije/> (20.2.2014).

Izvori i literatura

Ustav Kraljevine Švedske iz 1766. godine. URL:http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_____6313.aspx.

PASQUIER Martial, HOLSEN Sarah, *Le droit d'accès aux documents administratifs - Analyse et premiers enseignements pour la Suisse*. URL:<http://www.sgvw.ch/f/litterature/annuaires/Pages/documentsadministratifs.aspx> (27.9.2014)

Ustav Španjolske i Zakon od 26. studenoga 1992, URL: <http://mjp.univ-perp.fr/constit/es1978.htm#2b> i Ley 30/1992, de 26 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común.

URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/es/es/es161es.pdf>

Ustav Italije,

URL: [http://www.henricapitant.org/sites/default/files/Italie%20 \(A.%20 Travi\).pdf](http://www.henricapitant.org/sites/default/files/Italie%20(A.%20Travi).pdf)

LADEMANN Constanze. *Étude de droit comparé sur l'accès aux documents administratifs*, URL:http://www.cada.fr/IMG/pdf/droit_compare-2.pdf

Francuska deklaracija o ljudskim pravima i pravima građana,

URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>

Decret du 7 septembre 1790 portant création des archives nationales, URL:<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6524685c/f17.image.r=Bulletin%20des%20lois%20de%20la%20République%20française.langFR>

LEPEC, M. *Recueil général des lois, décrets, ordonnances, etc: depuis le mois de juin 1789 jusqu'au mois d'août 1830*. Administration du journal des notaires, tome cinquième. Paris: Administration du journal des notaires et des avocats, 1839.

Decret du 14. mai 1887. Archives nationales. Décret et arrêté relatifs à l'organisation des archives nationales. (14-16 mai 1887)

URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57909891>.

THUILLIER, Guy, *Pour une histoire de la notation administrative : La communication du dossier et l'article 65 de la loi du 22 avril 1905*. La Revue administrative (Paris). 167.

URL:<http://www.jstor.org/discover/10.2307/40767454?uid=3738200&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104778031653>

Rješenje Državnog savjeta ROUJANSKI URL:<http://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmin&idTexte=CETATEXT000007702079&fastReqId=372376278&fastPos=1>

CANAVAGGIO Perrine, *Le droit d'accès à l'information*, Lettre d'information sur archives et droits de l'homme, n° 3, Avril 2010.

URL:http://www.unesco.org/archives/hrnews/hrnewsitems_current.php?id_details=31020084

Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda

URL: <http://conventions.coe.int/treaty/fr/Treaties/Html/005.htm>

Loi n° 78-753 du 17 juillet 1978 portant diverses mesures d'amélioration des relations entre l'administration et le public et diverses dispositions d'ordre administratif, social et fiscal. URL:<http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000339241>

Loi n°79-18 du 3 janvier 1979 sur les archives, URL:<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000322519&dateTexte=20040223>

BEAUD Olivier, *Les archives saisies par le droit*. In: Génèses, 1, 1990. (Paris)

URL: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/genes_1155-3219_1990_num_1_1_1018

Loi n°79-587 du 11 juillet 1979 relative à la motivation des actes administratifs et à l'amélioration des relations entre l'administration et le public

URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000518372>

Tribunal administratif de Versailles, arrêt du 31 janvier 1980. URL: <http://www.juricaf.org/arret/FRANCE-TRIBUNALADMINISTRATIFDEVERSAILLES-19800131-CETATEXT000008276862>

Conseil d'État, Avis n° 20030330 du 23 janvier 2003,

URL: <http://www.cada.fr/l-absence-de-condition-de-forme,6079.html>

Avis de la Commission, URL: <http://www.cada.fr/avis-20070859,20070859.html>

GARREC René, *Rapport au nom de la commission des lois*, n°313 (2007-2008); URL: <http://www.senat.fr/rap/107-313/107-31310.html>

Loi n° 2008-696 du 15 juillet 2008 relative aux archives (Journal officiel du 16 juillet 2008)

URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019198529>

Ordonnance n°2009-483 du 29 avril 2009

URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000020563967>

Loi n° 78-753 du 17 juillet 1978 portant diverses mesures d'amélioration des relations entre l'administration et le public et diverses dispositions d'ordre administratif, social et fiscal. (Journal officiel du 18 juillet 1978)

URL: <http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000339241>

LAVEISSIERE Jean, L'accès aux documents administratifs, URL: <http://www.u-picardie.fr/labo/curapp/revues/root/21/laveissiere1.pdf>

Rapport d'activité 2012 de la Commission d'accès aux documents administratifs: 2013. Paris

URL: http://www.cada.fr/IMG/pdf/rapport_2012_complet_a4.pdf

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 107/97, 64/00 i 65/09.

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 172/03, 144/10, 37/11 i 77/11.

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 25/13.

Izvješće o provedbi Zakona o pravu na pristup informacijama za 2013. godinu: 2014. Povjerenik za informiranje. Zagreb.

URL: <http://www.pristupinfo.hr/dokumenti-i-publikacije/>

Résumé

LE DROIT D'ACCÈS AUX INFORMATIONS ET L'ACCESSIBILITÉ DES ARCHIVES: COMPARAISON DU MODÈLE FRANÇAIS ET CROATE

C'est en 1978 que la France a posé le cadre légal du droit d'accès aux documents administratifs et a instauré la Commission d'Accès aux Documents Administratifs. Au vue de l'évolution à travers le temps, la loi de 1978 a connu quelques remaniements mais toujours dans le sens d'une ouverture toujours plus grande du droit d'accès aux documents administratifs. Le législateur français a effectué une harmonisation entre la loi concernant l'accès aux documents administratifs et la loi relative aux archives. La Croatie, nouvel état membre de l'Union européenne, quant à elle légifère en la matière pour la première fois en 2003 devant l'obligation de transposition des Directives européennes. La loi concernant le droit à l'accès aux informations a été complètement remaniée en 2013, cette dernière version offrant un cadre législatif beaucoup plus complet que la précédente. Cependant l'un des inconvénients de cette nouvelle loi, tout comme de l'ancienne concerne son application sur le domaine régit par la loi relative aux archives. La notion d'information telle que précisée dans la loi de 2013 occupe le domaine de compétence de la loi relative aux archives. En application depuis un an c'est seulement au travers des décisions rendue par la nouvelle autorité indépendante, le Commissaire à l'information, que la question du domaine d'application de la loi pourra nous être donnée.

***Mots - clés:** droit d'accès aux documents administratif, loi sur les documents d'archives et les archives, la loi d'accès aux information, archives publique, information*

Izet Šabotić

*Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
Tuzla (BiH)*

Omer Zulić

*Arhiv Tuzlanskog kantona
Tuzla (BiH)*

ZNAČAJ ZAŠTITE ARHIVSKE GRAĐE U NASTAJANJU U PROCESU OSTVARIVANJA LJUDSKIH I GRAĐANSKIH PRAVA - ISKUSTVA ARHIVA TUZLANSKOG KANTONA (BiH)

UDK 342.732:342.738]:651.5(497.6Tuzlanski kanton)

Stručni rad

Ostvarivanje ljudskih i građanskih prava predstavlja osnovnu pretpostavku demokratičnosti društva, a ostvarivanje prava na pristup informacijama jedno je od navedenih prava. Da bi ovo pravo bilo uspješno implementirano neophodno je postojanje validnog zakonodavstva, te profesionalan i stručan kadar. Bitan preduslov funkcionalnosti arhivske građe, jeste pitanje njene zaštite u nastajanju, što podrazumijeva sredenost iste. Stoga se u radu govori o slobodi pristupa informacijama u registraturama, sa posebnim akcentom na sredenost građe, osposobljenost kadrova i adekvatno zakonodavstvo. Ovim radom želi se ukazati na potrebu, ali i obavezu uspostave sistema dugoročne zaštite građe (informacija) kako bi ista bila dostupna ne samo sadašnjim, nego i budućim generacijama.

Ključne riječi: *arhivska građa, registratura, pristup informacijama, Arhiv Tuzlanskog kantona, zaštita građe (informacija) u nastajanju, kadrovska osposobljenost, arhivsko zakonodavstvo, propisi.*

Uvodne napomene

Arhivska građa predstavlja neprocjenjivo pisano kulturno historijsko naslijeđe zemlje, ali i dio svjetske kulturne baštine. Pitanje pristupa i korištenja iste u svakodnevne administrativno-pravne i naučno-istraživačke svrhe pridonosi razvoju civilnog društva i nauke, što predstavlja osnovu za ostvarenje temeljnih demokratskih građanskih prava i sloboda. Uolikoj mjeri je pravo korištenja informacija bitno u ocjeni demokracije društva, najbolje potvrđuje *Opća deklaracija o ljudskim pravima* iz 1948. godine. U čl. 19 je naznačeno da „svako ima pravo na slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog informisanja i bez obzira na granice“.¹

Pitanje ljudskih i građanskih prava regulirano je nacionalnim i međunarodnim propisima, ustavom, arhivskim zakonodavstvom te drugim podzakonskim propisima. Usvajanje *Zakona o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini*², predstavlja korak više u stvaranju valjanog zakonodavno-pravnog okvira za reguliranje pitanja prava na pristup informacijama.

U praksi, pitanje ostvarivanja ljudskih prava odnosno dostupnosti informacija ovisi, osim zakonske regulative i od drugih faktora. Naime, zakonsko reguliranje navedene problematike je važan pravni okvir za rješavanja iste, ali nije jedini faktor. Usvajanjem zakonske regulative definirane su pravne osnove da korisnici traže informaciju. Da li će je dobiti, ne zavisi samo od zakona, nego i od niza drugih faktora.

Da bi Zakon u potpunosti bio implementiran te odgovorio zahtjevima građana, neophodno je ispuniti niz drugih suštinskih pretpostavki, koje se prevashodno ogledaju u potrebi zaštite građe (informacija) u nastajanju. To podrazumijeva sredenost arhivske građe te uspostavljanje sigurnog sustava upravljanja dokumentima odnosno informacijama.

¹ *Opća deklaracija o ljudskim pravima* je usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda, 10. decembra 1948. godine.

² Prvenstveno je usvojen Zakon na nivou Bosne i Hercegovine 2000. godine. Bosna i Hercegovina je među prvim zemljama u regiji donijela takav zakon. Isti je objavljen u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine 28/00. *Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine* objavljen je u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine 32/01, a *Zakon o slobodi pristupa informacijama* u Republici Srpskoj objavljen je u Službenom glasniku RS 20/2001.

Pitanje kadrovske popunjenosti i osposobljenosti odnosno kvalificiranosti osoba zaduženih za rješavanje navedenih pitanja, takođe je značajno. Stručno kvalificirane i profesionalno osposobljene osobe će kroz rad na zaštiti informacija i objektivnom, nepristranom pristupu rješavanja, odgovoriti zahtjevima građana. Riječ je o bitnim pretpostavkama kako bi se bosanskohercegovačke institucije i društvo uspješno testirali na pitanjima ostvarivanja ljudskih prava i demokratičnosti.

Arhiv Tuzlanskog kantona je uviđajući značaj zaštite, upravljanja i korištenja dokumenata, te prateći implementaciju navedenih zakona, uvidio i mnogobrojne teškoće na ovom planu s kojima su se susretale registrature. Te teškoće su se ogledale u pitanju krutog tumačenja pojedinih odredbi zakona, nemogućnosti pravovremenog djelovanja uslijed nesredjenog sustava zaštite i upravljanja dokumentima. Stoga ćemo u nastavku rada pokušati otvoriti pitanje zaštite građe i upravljanja informacijama u registraturama, kao najbitnijem suštinskom pitanju pristupa informacijama. U sklopu tretiranja pitanja zaštite informacija, posebna pažnja posvetit će se potrebi edukacije osoba koje rade na tim poslovima te značaju postojećeg zakonodavstva u sustavu zaštite i korištenja registraturne građe u nastajanju.

Oblici i forme zaštite arhivske građe (informacija) u registraturama, kao važne osnove pristupa istima

Zaštita registraturne građe odvija se na dva nivoa, primarnom i sekundarnom, odnosno u registraturama i nadležnim arhivima. U registraturama se čuva cjelokupna produkcija registraturne građe (informacija), dakle arhivska građa, koja ima trajnu vrijednost, ali i registraturni materijal koji ima vremenski ograničenu, ali bitnu operativnu vrijednost za korisnike. Pitanje zaštite informacija u registraturama, dakle, na samom izvoru informacija, od krucijalnog je značaja. Isto je regulirano arhivskim zakonodavstvom, koje je uređeno u skladu s ustavnim uređenjem zemlje. U Bosni i Hercegovini, arhivski zakoni su doneseni na nivou države,³ entiteta i kantona. Pitanje zaštite registraturne građe na nivou Tuzlanskog kantona regulirano je Zakonom o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona.⁴ Osim navedenog i svi drugi arhivski

³ *Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine* donesen je 2001. godine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 16/01. Zakoni su donijeti i na nivoima entiteta i kantona.

⁴ Službene novine Tuzlanskog kantona 15/00.

propisi na svim nivoima prioritetno definiraju pitanje zaštite arhivske građe u posjedu imalaca i stvaralaca, te pitanje korištenja arhivske građe i pristupa informacijama. To je bitno naglasiti upravo s aspekta predmetne teme. Naime, zaštiti informacija od strane nadležnih arhiva pristupa se s aspekta dugoročne potrebe za njima. S druge strane, stručnost i profesionalnost nadležnih arhiva mjeri se i kroz prizmu ostvarivanja prava na pristup informacijama u registraturama, jer je to rezultat stručnosti i profesionalnosti arhiva. Stoga Arhiv Tuzlanskog kantona ovom pitanju posvećuje značajnu pažnju.

Na prostoru Tuzlanskoga kantona djeluje nekoliko hiljada stvaralaca i imalaca registraturne građe⁵, čijim radom nastaje ogromna količina registraturne građe (informacija). Arhiv Tuzlanskog kantona obavlja nadzor u oko 2000 registratura. Naravno, radi se o kategoriziranim registraturama iz oblasti uprave, pravosuđa, prosvjete, nevladinog sektora, javnih preduzeća, privatiziranih pravnih subjekata, privrednih subjekata kod kojih je otvoren stečajni postupak, institucija kulture, medija, političkih stranaka, itd. Pitanje zaštite građe u nastajanju dodatno je složeno u tranzicijskom razdoblju, u kojem je došlo do promjene vlasničkih struktura, rukovodnih organa, reformskih procesa u upravi, pravosuđu, obrazovanju, što je sve utjecalo na mogućnost pravovremenog pristupa informacijama.

Kako su na terenu evidentni primjeri da se pitanju zaštite registraturne građe (informacija), u određenom broju registratura ne poklanja dovoljna pažnja, samim time i mogućnost ostvarivanja prava građana je bila reducirana. Kod pojedinih stvaralaca arhivske građe prilično je skučen pravni, stručni i organizacijski prostor za slobodan pristup informacijama. To je posebno izraženo kod registratura kod kojih je otvoren stečajni i likvidacijski postupak, te kod registratura kod kojih je u tranzicijskom periodu došlo do promjene vlasničke strukture. U predmetnim registraturama najviše je tražena arhivska građa personalne provenijencije iz radnih odnosa. Neadekvatno i nestručno upravljanje informacijama, nekvalificirani kadrovi u velikoj mjeri utječu na pitanje zaštite građe odnosno adekvatno upravljanje informacijama. S druge strane, pitanje zaštite građe je u direktnoj vezi s pitanjem odnosno, mogućnošću pristupa informacijama. Stoga je uključivanje nadležnih arhiva u rješavanje ovih pitanja važno, jer su iskustva arhiva po tom pitanju bila od velike koristi. To se prije svega odnosilo na potrebu razvoja svijesti kod kadrova u registraturama, da se informacije sačuvaju, kako bi iste bile dostupne građanima. To naročito dolazi do izražaja kada je riječ o ostvarivanju imovinsko-pravnih potreba,

⁵ Evidencije Vanjske službe Arhiva Tuzlanskog kantona.

gdje navedena dokumentacija ima veliki značaj i pravnu vrijednost desetljećima nakon njenog nastanka.

Sloboda pristupa informacijama ne ostvaruje se samo u domeni administrativno-gradanskih potreba, nego i naučno-istraživačkih, bez kojih nema ni razvoja društva. Naime, arhivska građa predstavlja nezaobilazan, prvorazredni historijski izvor neophodan za sagledavanje i istraživanje društveno-političkih, kulturno-obrazovnih, ekonomskih, socijalnih i drugih prilika društva, u bližoj ili daljnjoj prošlosti. U arhivima, ista je dostupna istraživačima, naučnicima, studentima, u skladu sa zakonskom regulativom o dostupnosti arhivske građe. Stoga se ponovno vraćamo na temu zaštite građe odnosno informacija na samom izvoru. Ako je određeni arhivski fond, koji sadrži ogroman broj informacija nesreden ili necjelovit, samim time je upitna mogućnost ostvarivanja prava na pristup informacijama u nastajanju.

Dakle, dostup informacijama uvelike ovisi o uredenosti sustava kancelarijskog, odnosno arhivskog poslovanja. Propisno upravljanje dokumentima, vođenje evidencija, sređivanje, evidentiranje, može olakšati ostvarivanje prava na pristup informacijama.

Pitanje zaštite informacija posredno je utvrđeno navedenim Zakonom o slobodi pristupa informacijama. U čl. 20 Zakona utvrđeno je da je javni organ dužan objaviti „Indeks registar koji sadrži vrste informacija koje su pod kontrolom javnog organa, oblik u kojem su informacije dostupne, kao i podatke o tome gdje se može pristupiti tim informacijama“.⁶ Navedeni registar zapravo predstavlja popis građe koju posjeduje javni organ, oblik u kojem su informacije dostupne, pa se na taj način onemogućava mogućnost „gubljenja“ određenih informacija. Ustvari, na taj način se direktno utječe i na pitanje zaštite informacija pod kontrolom javnog organa. S druge strane, samom činjenicom da su informacije iz registra transparentne i dostupne, smanjuje se mogućnost subjektivnih faktora, koji se odnose na pitanje da li se tražena informacija nalazi pod kontrolom određenog javnog organa ili ne.

Pitanje kadrova koji opslužuju građane je vrlo bitno. Osoba mora biti educirana za navedene poslove, što podrazumijeva da poznaje kancelarijsko i arhivsko poslovanje. Profesionalizacija te smanjenje subjektivnosti vrlo su bitan preduvjet za ostvarivanje ljudskih i građanskih prava. Naime, česti su primjeri gdje neprofesionalnost odnosno subjektivnost ili pak neznanje, mogu utjecati na ostvarivanje osnovnih ljudskih prava. Česti su i slučajevi da se zbog nestručnosti ili

⁶ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 28/00.

drugih gore navedenih razloga stranka bezrazložno upućuje u druge ustanove (npr. nadležni Arhiv ili druge institucije), a da se prethodno sa sigurnošću ne utvrdi da li dotična ustanova posjeduje traženu informaciju ili ne.

Uviđajući koliki je značaj educiranog i stručno osposobljenog kadra u registraturama, Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika TK su se aktivno uključili u organizaciju i realizaciju seminara čiji je cilj bio ponuditi odgovore na neka otvorena pitanja u vezi s pristupom informacijama. U tom smislu je 2007. godine organiziran okrugli stol na temu *Dostupnost informacija: Zakonski okvir i stvarna praksa - ljudska i građanska prava*. O zakonskim okvirima te stvarnoj praksi i problemima s kojima se susreću građani, institucije, kao i referenti koji rade na dotičnim poslovima govorilo je ukupno devet izlagača. U radu skupa učestvovali su predstavnici općinske i kantonalne izvršne vlasti, predstavnici akademske zajednice, medija, nevladinog sektora, te Arhiva Tuzlanskog kantona.⁷

Nakon zanimljivih izlaganja i plodne diskusije te mnogobrojnih pitanja prisutnih građana, konstatirano je da pristup informacijama predstavlja značajan pokazatelj demokratizacije društva. Tom prilikom se uvidjelo da predmetni zakon nije u praksi zaživio u dovoljnoj mjeri, što je posljedica prvenstveno nedovoljne informiranosti građana. Također se kao jedan od problema profilirala nedovoljna educiranost i stručnost referenata. Naime, profesionalan pristup upravljanja dokumentima, pravovremenom i u skladu sa zakonom rješavanju zahtjeva građana, te smanjenje subjektivnih faktora koji utječu na pristup informacijama, moraju biti glavne smjernice djelovanja u registraturama.

⁷ Na okruglom stolu, održanom četvrtog decembra 2007. godine, povodom obilježavanja Dana arhivske službe Bosne i Hercegovine, učestvovali su: Sonja Brčanić (Vlada Tuzlanskog kantona), s temom *Provođenje Zakona o slobodi pristupa informacijama u kantonalnim organima uprave*, dr. Azem Kožar (Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli), s temom *Tehnološke promjene i arhivističke informacije*. Vrlo značajne informacije i iskustva su prenijeli i učesnici iz nevladinog sektora: Muris Bulić (Centri civilnih inicijativa Tuzla), koji je govorio na temu *Dostupnost informacija izvršne i zakonodavne vlasti*, te Jasmina Mustaćević (Referentna grupa Tuzla), s temom *Uloga mreže nevladinih organizacija u promociji Zakona o slobodi pristupa informacijama - iskustva iz prakse*. Iskustva je prenijela i predstavnica Općine Tuzla, Asja Kravić, koja je govorila na temu *Primjena Zakona o slobodi pristupa informacijama u Općini Tuzla*. Joka Filipović (JZU Univerzitetsko-klinički centar Tuzla) prenijela je pozitivna iskustva na planu *Ostvarenja prava na pristup informacijama u JZU UKC Tuzla*. Ispred Arhiva Tuzla učestvovali su dr. Izet Šabotić s temom *Značaj i uloga arhiva u ostvarivanju ljudskih prava*, zatim Hatidža Fetahagić koja je govorila na temu *Ostvarenje prava na pristup informacijama u Arhivu Tuzlanskog kantona Tuzla*. Omer Zulić bavio se pitanjem *Zaštite informacija u nastajanju kao preduslovom ostvarivanja prava na pristup istim*.

Na ovaj način je posredstvom Arhiva Tuzlanskog kantona te uključivanjem svih relevantnih institucija, nevladinih organizacija i građana napravljen iskorak na polju promoviranja prava građana, ali i potrebe uspostavljanja validnog sustava upravljanja i zaštite dokumenata. Ovaj okrugli stol je dao dodatne smjernice za rad i

Arhivu Tuzlanskog kantona, nakon čega je ovo pitanje dodatno aktualizirano na prostoru cijelog kantona, u svim relevantnim registraturama. Pritom su istima prenijeta iskustva Arhiva Tuzlanskog kantona na planu ostvarivanja prava na pristup informacijama. Uzimajući u obzir aktualnost ovog pitanja, ono je kontinuirano obrađivano na redovnim godišnjim tradicionalnim susretima arhivista u Tuzli.⁸ Arhivski zaposlenici su se dodatno angažirali i na polju edukacije kadrova u registraturama o navedenom pitanju. Na ovaj način se Arhiv Tuzlanskog kantona profilirao u relevantnu stručnu ustanovu kojoj su se obraćali kako građani, tako i institucije, u vezi s pomoći i iskustvima po pitanju pristupa informacijama.

Plakat okruglog stola, s porukom bitnosti urednosti sistema upravljanja dokumentima, kao preduslova pristupa

Pomenuti skup pokrenuo je i pitanje postojeće zakonske regulative. Konstatirana je neophodnost uređenja sustava evidencija koje se odnose na ovu problematiku, a što je djelomično sadržano u čl. 20 *Zakona o slobodi pristupa informacijama*, koji se odnosi

⁸ Radi se o tradicionalnom međunarodnom skupu arhivista, pod nazivom „Arhivska praksa“ koja se ove 2014. godine održava 27. put. Na ovom skupu obavezno se od strane stručnih zaposlenika Arhiva Tuzlanskog kantona, arhiva iz okruženja, ali i drugih institucija, prenose iskustva o pristupu informacijama.

na objavu vodiča i registara, koje je javni organ dužan objaviti.⁹ Objavljivanjem tih podataka, građanima bi bilo uvelike olakšano korištenje informacija. S druge strane, građani bi dobili pravovremenu informaciju o procedurama za podnošenje zahtjeva.

U navedenom članu je naglašeno da je javni organ dužan objaviti: “Tromjesečne podatke koji naročito uključuju: broj primljenih zahtjeva, vrstu traženih informacija, utvrđene izuzetke, odluke donesene u toku postupka i konačne odluke”. Međutim, sve te informacije trebalo bi sublimirati u izvještaj koji bi sadržavao podatke ne samo o ukupno podnesenim zahtjevima, vrstama zahtjeva, utvrđenim izuzecima, nego i broju riješenih zahtjeva i onih koji nisu riješeni, te razlozima nerješavanja. Takvi zbirni podaci takode bi trebali biti dostupni javnosti. Na taj način bi se kroz sustav unutrašnje kontrole izbjegli svi eventualni propusti vezani za ostvarivanje prava građana.

Ako se osvrnemo na čl. 11 spomenutog zakona, moglo bi se reći da isti nije u dovoljnoj mjeri određen. U spomenutom čl. 11, st. 2 se navodi: “dati dovoljno podataka o prirodi i/ili sadržaju informacije, kako bi se omogućilo da javni organ uz razuman napor pronađe traženu informaciju”. Evidentno je da je navedeni član dosta površan, pa samim time ostavlja mogućnost za subjektivnost. Stoga je u gore navedenom tekstu neophodna evidencija koja će sadržavati razloge zašto određeni zahtjevi nisu riješeni pozitivno, tj. kako bismo dobili informaciju jesu li u pitanju opravdani ili neopravdani razlozi.

U cjelokupnoj problematici vezanoj za pristup informacijama odnosno zaštitu, kako bi iste bile dostupne korisnicima, s druge strane neophodno je ispoštovati zakonsku regulativu koja se odnosi na zaštitu osobnih i tajnih podataka. Navedena problematika regulirana je *Zakonom o zaštiti ličnih podataka*¹⁰, *Zakonom o zaštiti tajnih podataka*¹¹, *Pravilnikom o sigurnosti podataka*¹², *Zakonom o arhivskoj djelatnosti*¹³, itd. Dakle, ponovno se vraćamo na pitanje zaštite informacija, u ovom slučaju od eventualno neovlaštenog korištenja istih, a čijim bi korištenjem odnosno objavljivanjem nastupile štetne posljedice za državnu bezbjednost ili državne interese, obranu, međunarodne odnose, štete za pojedince ukoliko se informacije odnose na medicinsku dokumentaciju, osobne dosjee, sudske predmete. Iskustva Arhiva

⁹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 28/00.

¹⁰ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 32/01.

¹¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 54/05.

¹² Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 39/02.

¹³ Službene novine Tuzlanskog kantona 15/00.

Tuzlanskog kantona u pogledu dostupnosti osobnih podataka mogu biti od koristi drugim ustanovama i institucijama.

Zaključna razmatranja

Pristup informacijama u vremenu globalizacije postaje sve aktualnije i važnije pitanje. Predmet interesa korisnika nisu samo arhivske informacije pohranjene u arhivima, već i one u nastajanju. Korisnički interes je različit i kreće se od naučnog, pa do zadovoljenja potreba iz domena građanskih i ljudskih prava po raznim osnovama. Kako bi se zadovoljile potrebe korisnika vezane za činjenice iz registraturne građe u nastajanju, neophodno je da se ispune određeni preduvjeti. Prije svih, potrebno je registraturnu građu sačuvati, srediti i pripremiti za korištenje. Radi se o spektru stručnih i organizacijskih postupaka, utvrđenih prije svega arhivskim zakonodavstvom, ali i odredbama propisa iz domena drugih oblasti. Navedene radnje arhivi provode u kontinuitetu s ciljem da se arhivska informacija učini izvjesnom i funkcionalnom. Korisnička funkcija arhivske informacije pored arhivskog zakonodavstva, utvrđena je i *Zakonom o slobodi pristupa informacijama*, *Zakonom o zaštiti ličnih podataka* i *Zakonom o zaštiti tajnih podataka*.

Poštujući navedenu legislativu, ali i potrebu korisnika za arhivskim informacijama u nastajanju, za ostvarivanje brojnih njihovih građanskih i ljudskih prava, Arhiv Tuzlanskog kantona poduzima širok spektar stručnih i organizacijskih aktivnosti na tom planu. Prevashodan zadatak Arhiva jeste da učini sve kako bi se registraturna građa sačuvala, dovela u zavidan stupanj sredenosti, te stavila u funkciju korisnika. Pored redovnih Zakonom utvrđenih postupaka (registraturno sređivanje, evidentiranje, odabiranje i izlučivanje), provode se i druge mjere koje pridonose boljoj korisničkoj funkciji registraturne građe u nastajanju. Ovdje je riječ o raznim vidovima edukativnih sadržaja namijenjenih osobama zaduženima za arhive, stručnim smjernicama i uputstvima, stvaranju evidencijskih baza, stavljanju e-informacija u funkciju, itd. Sve navedene aktivnosti su značajno pospješile zaštitu registraturne građe u nastajanju, ali i stvorile povoljnije uslove za korištenje istih u ostvarivanju brojnih građanskih i ljudskih prava. Postojeći pozitivan primjer Arhiva Tuzlanskog kantona po ovom pitanju potrebno je dopunjavati i nadograđivati, a sve s ciljem da se arhivska građa u nastajanju u potpunosti sačuva i stavi u funkciju korisnicima.

Literatura

1. *Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini*, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 28/2000.
2. *Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine* Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 32/2001.
3. *Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj*, „Službeni glasnik RS” br. 20/2001.
4. *Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine*, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 16/2001.
5. *Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*, Službene novine Tuzlanskog kantona br. 15/2000.
6. *Zakon o zaštiti ličnih podataka*, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 32/2001.
7. *Zakon o zaštiti tajnih podataka*, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 54/2005.
8. *Pravilnik o sigurnosti podataka*, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 39/2002.

Summary

IMPORTANCE OF PROTECTING ARCHIVAL MATERIAL IN CREATION FOR THE PROCESS OF REALIZING CIVIL RIGHTS

Access to information in the age of globalization is becoming increasingly actual and important question. The subject of users' interests are not only archival information stored in the archives, but also those in the making. Customer interest is different, ranging from the scientific, to the satisfaction of needs in the domain of civil and human rights, on various grounds. In order to meet customer needs in terms of facts from the records in the making, it is necessary to fulfill certain preconditions. First of all, it is necessary to

maintain current records, handle and prepare them for use. It is a range of technical and organizational measures, established primarily by archival legislation, but also the provisions of the regulations in the domain of other fields. Such actions archives conducted continuously in order to make certain archival information and functional. User functions of archival information in addition to archival legislation established in the Law on Freedom of Access to Information Act, the Personal Data Protection Act and the protection of classified information.

Respecting the legislation, but also the need for users to archive information in the making, for the realization of many of their civil and human rights, Archives of Tuzla Canton is undertaking a wide range of technical and organizational activities in this area. Archive has a task to do everything to ensure the records are preserved, which has led to an enviable degree of orderliness, and put into operation for a user. Apart from the regular, law established procedures (registry arranging, recording, selection and excretion), implemented other measures that contribute to better customer function records in the making. We're talking about different aspects of educational programs dedicated to persons in charge of the archives, professional guidelines and instructions, innovation evidential base, making e-information functions, etc.. All these activities significantly enhance the protection of records in the making, but also create favorable conditions to use them in the realization of numerous civil and human rights. The current positive example Archive Tuzla Canton on this issue is necessary to complement and build on, all with the aim of ensuring fully preserved archival material, available to the users.

Keywords: *archives, registry system, access to information, Archives of Tuzla Canton, protection materials (information) in the making, staff capacity, archival legislation, regulations*

Dragan Matić
Državni zbor Republike Slovenije
Ljubljana (Republika Slovenija)

(NE)DOSTUPNOST OSJETLJIVIH OSOBNIH PODATAKA U ARHIVSKOM GRADIVU NEKADAŠNJE SLUŽBE DRŽAVNE BEZBEDNOSTI: RJEŠENJE NAKON DRUGOGA REFERENDUMA O ARHIVSKOM ZAKONU U REPUBLICI SLOVENIJI?

UDK 342.721:342.738]:[351.746.1(497.4)“1945/1992“:930.253 (497.4Ljubljana)ZA

Stručni rad

U Arhivu Republike Slovenije je u razdoblju dok je bio na snazi aktualni arhivski zakon, tj. Zakon o varstvu dokumentarnoga in arhivskoga gradiva ter arhivih¹ (dalje ZVDAGA) od 2006. godine nadalje, došlo do različitih praksi prilikom rješavanja pitanja dostupnosti arhivskoga gradiva odnosno osiguravanja nedostupnosti osjetljivih osobnih

¹ Zakon o varovanju dokumentarnega in arhivskoga gradiva ter arhivih, ZVDAGA, Uradni list Republike Slovenije 30/2006.

podataka u arhivskom gradivu. To ukazuje na stanovite nedostatke koji djelomice imaju korijene u nepotpunom odnosno nestručnom tumačenju u zakonu iz 2006, djelomice pak u neprimjerenom odnosu arhiva, koji je odgovoran za provođenje te osjetljive stručne i etičke zadaće.

U prvom redu valja naglasiti, da je prilikom razmatranja pitanja osjetljivih osobnih podataka potrebno iste strogo razlikovati od tajnih podataka. Pitanje nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka i pitanje osiguranja tajnih podataka su dva posve različita problema.

Ključne riječi: osjetljivi osobni podaci, dostupnost arhivskog gradiva, ljudska prava, tajne službe, Služba državne bezbednosti, Stasi

Međunarodni standardi

Ako pogledamo standarde i međunarodne preporuke, koje govore o provođenju nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka, brzo ćemo ustanoviti da se radi o problematici omogućavanja ili neomogućavanja pristupa do onog dijela arhivskog gradiva, koji te podatke sadrže. Ujedno je posve jasno, da se radi o odgovornosti i zadaći arhiva koji gradivo posjeduje.

Međunarodni kodeks arhivske etike, kao osnovni naputak za moralno primjereno rukovanje arhivista prilikom njihovog rada, u čl. 7 između ostalog govori: „Arhivisti moraju poštovati privatnost pojedinaca, koji su stvorili gradu ili su predmet te građe, posebno onih koji ne mogu odlučivati o njezinoj upotrebi“.²

O odgovornosti arhiva za provođenje nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka na nekoliko mjesta govori i Preporuka R 2000 13, koju je usvojilo Vijeće Europe glede dostupnosti arhivskog gradiva:

„I. Definicije ...

b) Termin dostupnost znači:

- obavezu dodijeljenu arhivima, da dadu strankama na korištenje gradivo koje čuvaju

² Kodeks etike, *Arhivi* 20 (1997), str. 14-16.

- ispunjavanje te zadaće

e) „Zaštićeni osobni podaci“ su sve informacije, koje se odnose na određenu osobu ili na osobu koju se može odrediti i koje na osnovi zakona, regulativnih propisa ili po mišljenju suda ne mogu biti posredovane javnosti, kako ne bi bili ugroženi interesi te osebe.

III. Uređenje dostupnosti javnog arhivskoga gradiva

7. Propisi bi trebali definirati slobodan pristup arhivskom gradivu bez ograničenja ili odrediti opći rok nedostupnosti;

7.1. U okviru tog općeg pravila značajnog u demokratskom društvu mogu se propisati moguće iznimke, da se osigura zaštita:

... pojedinca pred objavljivanjem informacija o njihovom privatnom životu.

10. Ako traženo arhivsko gradivo nije javno dostupno ... može se dati posebna dozvola za dostupnost sažetku sadržaja ili djelomice sakrivenih ispisa. Korisnika je potrebno obavijestiti, da mu je dozvoljen djelomičan pristup“.³

Slovenski propisi i praksa glede (ne)dostupnosti osjetljivih osobnih podataka u arhivskom gradivu

Donedavno važeći slovenski arhivski zakon, tj. Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (dalje ZVDAGA) u čl. 65, st. 2 propisuje sljedeće:

- „(2) Javno arhivsko gradivo, koje sadrži osjetljive osobne podatke (podaci o rasnom, nacionalnom ili etničkom porijeklu, političkom, vjerskom ili filozofskom uvjerenju, članstvu u političkoj stranci i sindikatu, zdravstvenom stanju, spolnom životu, upisu ili brisanju iz evidencije o kažnavanju, koja se vodi na osnovi zakona, koji uređuje prekršaje,

³ Preporuka Vijeća Europe glede dostupnosti arhivskoga gradiva, *Arhivi* 26 (2003) 2, str. 297-298.

biometričke značajke ili je s njihovom upotrebom moguće definirati pojedinca u vezi s jednom od prije pomenutih okolnosti), može postati slobodno za korištenje 75 godina nakon svoga nastanka ili deset godina poslije smrti osobe na koju se odnosi, ako je datum smrti poznat i ako nije drugim propisima drukčije predviđeno.“

Već u sljedećem stavku istoga članka ZVDAGA propisuje, da je potrebno provoditi nedostupnost osjetljivih osobnih podataka u arhivskom gradivu organa nekadašnjeg totalitarnog režima. Zakon propisuje, da je arhivsko gradivo represivnih i pravosudnih organa, obavještajno-sigurnosne službe i društveno-političkih organizacija nastalo prije 17. svibnja 1990. dostupno bez ograničenja, „osim arhivskog gradiva, koje sadrži osjetljive osobne podatke, koji su bili prikupljeni uz kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda te se odnose na osobe, koje nisu bile nosioci javnih funkcija“.

Tako je npr. žrtvama nekadašnjeg SDB-a na taj način zakonom zajamčeno, da će njihovi osjetljivi osobni podaci u arhivskom gradivu biti nedostupni i to u slučaju da još žive ili da od njihove smrti nije prošlo više od deset godina!

Od stupanja na snagu ZVDAGA (tj. od 2006. godine) dalje, Arhiv RS je osiguravanje nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka prakticirao samo djelomice. Osobne dosjee i „preverke“ (provjere) Arhiv RS nije davao na korištenje, osim osobama na koje se odnose. Ostalo gradivo SDB-a (bilteni, različiti izvještaji), do jeseni 2011. bilo je dostupno, uključujući i osjetljive osobne podatke još živih nekadašnjih žrtava SDB-a (odnosno onih koji su bili mrtvi manje od 10 godina).

U lipnju 2011. Arhiv RS donosi odluku o promjeni prakse provođenja nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka. Povod za promjenu prakse na tom području bila je činjenica, da se Arhiv RS pripremao na prijenos pozamašnog kontingenta arhivskog gradiva SDB-a, koji je Arhiv RS već preuzeo od Slovenske obavještajno-sigurnosne agencije (Slovenska obveščevalno varnostna agencija - SOVA) i to u više navrata (zadnji je bio 2008. godine), ali je gradivo na osnovi sporazuma između ondašnjih direktora Arhiva RS dr. Matevža Koširja i direktora SOVA-e Andreja Rupnika (imenovanih od prve vlade Janeza Janše), ostalo u pohrani u prostorima SOVA-e i nije bilo dostupno za korištenje. Bilo je jasno da će nakon prijenosa toga gradiva u Arhiv RS, biti potrebno omogućiti dostupnost korisnicima u skladu sa ZVDAGA. Pri tome smo se kao zaposlenici Arhiva RS suočili s dilemom, kako jasno izražen zahtjev zakona da je gradivo organa nekadašnjega režima korisnicima odnosno iztraživačima što više dostupno, uskladiti sa zahtjevom osiguranja nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka žrtava nekadašnjeg režima.

U stvari, brzo se pokazalo, da je ispunjenje odredbe glede nedostupnosti u punom opsegu, kako je definirano čl. 65 ZVDAGA u praksi teško sprovesti. Činjenica je, naime, da je definicija osjetljivih osobnih podataka navedena u čl. 65 ZVDAGA, važećem od 2006, identična definiciji osjetljivih osobnih podataka u Zakonu o zaštiti osobnih podataka (Zakon o varovanju osebnih podatkov ZVOP-1), koji je stupio na snagu 2004.⁴ Jasno je, da je o tako složenoj definiciji (kao što je zapisana u ZVOP-1), za potrebe provođenja arhivske javne službe odlučio nearhivist odnosno netko tko s arhivskom praksom nije imao iskustva. Dok je shvatljivo kako je potrebno, da prilikom svakodnevnog rada državnih organa (pa i korištenja osobnih podataka što ih razni organi prikupljaju u svojem radu i unose u svoje baze podataka), definicija osjetljivih osobnih podataka bude tako široka, jasno je da je sa stajališta dostupnosti arhivskog gradiva koje se već nalazi u arhivu, ta definicija neprimjerena. S obzirom na velike količine gradiva koje arhiv mora davati na korištenje različitim korisnicima, nemoguće je provoditi nedostupnost, npr. podataka o političkom uvjerenju. Posebno je to teško provoditi u vezi s korištenjem gradiva nekadašnje SDB. Ta tajna služba bivšega režima bavila se u prvom redu upravo time, da je o osobama koje je pratila sakupljala podatke o njihovom političkom uvjerenju i aktivnostima. Posljedično je i arhivsko gradivo nastalo upravo na osnovi sakupljanja podataka te vrste, koje je pak zakon svrstao među osjetljive osobne podatke. U slučaju da se gradivo SDB-a učini anonimnim, tj. da se prekriju podaci o političkom uvjerenju, većina sadržaja tog gradiva postala bi nedostupna. Učinak bi bio gotovo isti, kao da gradivo u cijelosti postane nedostupno.

U vezi s pitanjem kako provoditi zakon (koji je nejasan, jer ne precizira kako provesti dva kontradiktorna načela: da gradivo SDB-a bude što dostupnije, a da ujedno osjetljivi osobni podaci ostanu nedostupni), Arhiv RS se u korespondenciji između lipnja i listopada 2011. obraćao Arhivskoj komisiji i dobio njena stajališta glede tog problema.⁵ Arhivska komisija je, naime, u skladu s čl. 65, st. 4 ZVDAGA, nadležna da odlučuje u slučaju dvojbe o provođenju dostupnosti gradiva, koje bi trebalo biti (uz izuzetak osjetljivih osobnih podataka) slobodno dostupno. Iz spomenute korespondencije između Arhiva RS i Arhivske komisije jasno je da su stajališta

⁴ Zakon o varovanju osebnih podatkov, ZVOP-1, Uradni list RS 86/04 od 5. kolovoza 2004, čl. 6, točka 19: „Osjetljivi osobni podaci - su podaci o rasnom, nacionalnom ili etničkom porijeklu, političkom, vjerskom ili filozofskom uvjerenju, članstvu u sindikatu, zdravstvenom stanju, spolnom životu, upisu ili ispisu u ili iz kaznene evidencije ili evidencija koje se vode na osnovi zakona koji određuje prekršaje (u daljnjem tekstu: prekršajne evidencije); osjetljivi osobni podaci su i biometričke osobine, ako je njihovom upotrebom moguće definirati pojedinca u vezi s kojom od prije spomenutih okolnosti“.

⁵ Zbirka dokumentarnega gradiva Arhiva RS pod br. 012-3/2011.

Arhivske komisije glede dvojbe Arhiva RS o tome kako provoditi nedostupnost osjetljivih osobnih podataka, bila sljedeća:

- Osjetljivi osobni podaci žrtava u gradivu SDB moraju biti u skladu sa zakonom zaštićeni, pri tome nije dopustivo zatvarati arhivsko gradivo kao cjelinu, nego samo one dijelove, koji sadrže osjetljive osobne podatke žrtava;
- podatak o političkom uvjerenju, koji se odnosi na razdoblje jednopartijskog režima prije 17. svibnja 1990, ne može se izjednačiti s političkim uvjerenjem u demokratskom društvu;
- nikako nije dopustivo štititi podatke o onim osobama, koje su provodile kršenje ljudskih prava ili su na bilo koji način bile upletene u te aktivnosti;
- svi podaci što se nalaze u dokumentima bivše SDB i odnose se na pojedince koji nisu bili nosioci javnih funkcija, a bili su prikupljeni uz kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda, jer je SDB bila nedemokratska institucija, koja je pri svom radu koristila nedemokratske metode.⁶

Pojedini konkretni primjeri iz arhivskog gradiva SDB-a o kojima se Arhivska komisija izjasnila, bili su od strane Arhiva RS upotrebljeni kao presedan na osnovi kojega treba odlučiti u sličnim situacijama. Poslužili su kao naputak kod presuđivanja koje podatke je potrebno učiniti anonimnima kao osjetljive osobne podatke prije davanja na upotrebu korisniku. Sukladno stajalištu informacijskog povjerenika od 5. ožujka 2010, kojeg je Arhiv RS dobio glede problematike prepoznavanja osjetljivih osobnih podataka, svaki slučaj potrebno je razmatrati zasebno, jer je osjetljive osobne podatke nemoguće taksativno nabrojiti, pa se uvijek preciziraju s obzirom na kontekst odnosno sadržaj cijelog slučaja.⁷

⁶ Isto, dokumenti br. 012-3/2011/10 i 012-3/2011/15.

⁷ Isto, dokument br. 071-1/2010-7.

Kao tipičan slučaj, koje podatke se prilikom anonimizacije uzimalo u obzir kao osjetljive osobne podatke, navodimo situacijski primjer, koji ima realnu osnovu u arhivskom gradivu SDB:

- Osoba XY:
- je zaposlen kao kontrolor materijala - poznat je kao prosječan radnik; jer je jako ovisan o alkoholu i tabletama nema ugled niti autoritet;
- nije član Saveza komunista;
- nikad nije očito pijan, ali se iz razgovora s njim osjeća da je pod utjecajem alkohola;
- nedjeljom redovito posjećuje misu;

sklon je homoseksualnosti - prije nekoliko godina namamio je mlađeg radnika u kućicu u planinama i tamo s njime seksualno općio, o tom slučaju se mnogo šušalo.

S tako definiranog polazišta Arhiv RS je na jesen 2011. počeo provoditi tzv. „anonimizaciju“ osjetljivih osobnih podataka, koja je trajala do 17. travnja 2012. Tada je, naime, novoimenovani v.d. direktora Arhiva RS (kojega je imenovala novoformirana vlada Janeza Janše) potpisao naredbu odnosno uputstvo u kojem je izričito odredio:

„Odgovorni službenici Arhiva RS prije davanja gradiva korisnicima, gradivo ne pregledaju, niti ne sprovedu anonimizaciju osjetljivih osobnih podataka, koji su bili prikupljeni uz kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda, a odnose se na osobe koje nisu bile nosioci javnih dužnosti.

Gradivo je svim korisnicima dostupno u cijelosti, pri čemu korisnici moraju obvezno potpisati izjavu o zaštiti osobnih podataka, propisanu u čl. 63, st. 5 ZVDAGA“.⁸

Iz sadržaja gore navedenog članka ZVDAGA⁹ je jasno, da taj dio zakona nema veze s dostupnošću arhivskog gradiva. Taj članak se, naime, odnosi na dužnosti korisnika i nikako ne regulira dostupnost gradiva. Dostupnost, kao što smo gore opisali, znači davanje gradiva na upotrebu korisniku. Odluka o tome koje gradivo može, a koje ne može dobiti korisnik na upotrebu, jest dužnost i ingerencija arhiva. Članak 65 ZVDAGA propisuje, da su osjetljivi osobni podaci žrtava nekadašnjeg režima nedostupni. Zato nije u skladu sa zakonom ako se dostupnost arhivskog gradiva s osjetljivim osobnim podacima dozvoli, a da se kao opravdanje navodi kako je korisnik potpisao izjavu o tome da je informiran kako je zloupotreba osobnih podataka kazneno djelo. Prebacivanje zakonom propisane odgovornosti s arhiva na korisnika, znači izigravanje zakona i neuspješno opravdavanje nezakonitog čina. Ujedno je potrebno napomenuti da izjava koju korisnik arhivskog gradiva mora

Osoba XX (žena XY-a):

zaposlena kao administratorica, savjesna i poštena, ali suzdržana i iudvojena od ostalih suradnica - razlog su vjerojatno slabe prilike u obitelji;

s mužem je samo formalno u braku, inače su u stalnim sukobima zbog njegova alkoholizma, tabletomanije i sklonosti muškarcima;

XX je psihijatrijska bolesnica, redovito posjećuje psihijatra i uzima tablete za smirenje;

vjerske obrede posjećuje redovito, pogotovo nedjeljom;

nije članica Saveza komunista.

⁸ Isto, dokument br. 007-6/2012/5 s naslovom „Radna uputa za upotrebu arhivskog gradiva iz trećeg stavka čl. 65 ZVDAGA“.

⁹ Čl. 63 ZVDAGA, st. 5: „Korisnik koji koristi arhivsko gradivo, mora prije upotrebe tog arhivskog gradiva potpisati izjavu da je informiran o tome da je zloupotreba tajnih i osobnih podataka sankcionirana u kaznenom zakoniku i drugim propisima te da će ih koristiti samo za zakonitu namjenu“.

potpisati po čl. 63, st. 5, ima posve drugi cilj. Namijenjena je kao „osiguranje“, koje dolazi u obzir kad:

- korisnik ima pristup arhivskom gradivu s osjetljivim osobnim podacima na osnovi čl. 66 ZVDAGA, to jest kad mu to dozvoli Arhivska komisija;
- se gradivo koristi u upravno-pravnim postupcima i sukladno zakonu mora biti dostupno u cijelosti u opsegu koji je potreban, da bi korisnik ostvario svoja prava ili izvršenja dužnosti (čl. 68 ZVDAGA);
- se korisnik s osjetljivim osobnim podacima upozna slučajno - u kilometrima arhivskog gradiva koje se daje na korištenje, uvijek postoji mogućnost da se osjetljivi osobni podaci nađu u gradivu ili dijelu gradiva, gdje ga arhivisti ne očekuju.

Sve do sada rečeno možemo ukratko rezimirati u nekoliko zaključaka:

1. Nedostupnost osjetljivih osobnih podataka žrtava bivšeg režima jamči zakon.
2. Osiguranje nedostupnosti osjetljivih osobnih podataka je dužnost arhiva.
3. Teza, da je s zakonom propisanu odgovornost arhiva moguće s potpisom izjave prenijeti na korisnika, nije održiva.
4. Odgovornosti u vezi s dostupanošću arhivskog gradiva ima svatko na svojoj razini:
 - a) Odgovornost arhiva je da provodi (ne)dostupnost arhivskog gradiva u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima.
 - b) Odgovornost korisnika je, da podatke koje je dobio prilikom korištenja arhivskog gradiva, koristi u skladu s propisima i da ih ne zloupotrebljava.

Do sličnih zaključaka došao je i v.d. direktora Arhiva RS, pa je 30. siječnja 2013. (devet mjeseci nakon što su njegovom naputku osjetljivi osobni podaci u gradivu SDB bili slobodno dostupni bilo kome tko je bio spreman potpisati izjavu da ih neće koristiti), opozvao svoj radni naputak iz travnja 2012. te propisao novi, kojim su osjetljivi osobni podaci u gradivu SDB opet postali nedostupni. Nedostupnost se po tem naputku formalno provodila još nešto strožije nego prije travnja 2012. i u suprotnosti sa stajalištima Arhivske komisije iz 2011. godine, da zbog osiguravanja

osjetljivih osobnih podataka nije adekvatno zatvarati cjeline arhivskog gradiva. „Anonimizacija“ se, naime, po tom radnom nalogu provodila tek povremeno - samo u slučaju kad je gradivu pristupila osoba zbog koje je ono nastalo (ili se većinom na nju odnosi), a ujedno to gradivo sadrži i osjetljive osobne podatke drugih osoba. Primarno bi se sukladno tom usmjerenju nedostupnost osjetljivih osobnih podataka provodila na taj način, da se u cijelosti zatvore dokumenti koji sadrže osjetljive osobne podatke. No, u praksi se pokazalo, da se radi o dosta formalističkom provođenju zakonskih normi, jer je Arhivska komisija, koju je početkom 2012. imenovala Vlada Janeza Janše mahom odobravalala molbe za iznimni pristup gradivu koje sadrži osjetljive osobne podatke. Predsjednica Arhivske komisije dr. Andreja Valič Zver javno je izjavila, kako po njenom vjerenju interes da se što više objelodani djelatnost SDB-a, uvijek mora dobiti prednost pred zaštitom osjetljivih osobnih podataka, te da Arhivska komisija nije niti u jednom slučaju odbila molbu bilo koga tko je htio pristupiti arhivskom gradivu, uključujući i osjetljivim osobnim podacima koji bi se u njemu nalazili.¹⁰

Izmjene i dopune (novela) arhivskog zakona 2014. – novi referendum i stupanje novele na snagu

Već 2012. pripremale su se izmjene i dopune ZVDAGA u okviru radnih grupa te djelomično provedeno međuresorsko usklađivanje. Pad vlade Janeza Janše početkom 2013. nakratko je prekinuo te aktivnosti, koje su se nastavile u proljeće 2013. i završile 28. siječnja 2014, kada je parlament izglasao predloženu novelu ZVDAGA. Iako je novela samo u dva članka donijela dopune na temu dostupnosti arhivskog gradiva prije 1990. godine, Janševa stranka SDS je uložila zahtjev za referendum, koji je dobio potporu preko 40.000 državljana Slovenije i trebalo ga je provesti. Uz to valja napomenuti, da dostupnost arhivskog gradiva nije bila glavna tema ovih izmjena, već je njihovo usvajanje bilo mnogo potrebnije zbog slijedećih problema - izdvajamo samo neke:

¹⁰ Zbirka dokumentarnoga gradiva Arhiva RS, dokument br. 007-6/2012/52 s naslovom: „Navodilo za izvajanje dostopa do arhivskega gradiva iz tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA“.

- promjene i dopune članaka koji se odnose na zaštitu arhivskog gradiva u digitalnom obliku (u prvom redu zbog promjena i napretka informatike, kao i zbog iskustava i spoznaja arhivske i ostalih struka od 2006. naovamo)
- uređenje zaštite arhivskog gradiva parlamentarnih stranaka te društava čije su aktivnosti u javnom interesu (npr. vatrogasna dobrovoljna društva, planinarska društva)
- proširenje mogućnosti sistemskog „vlastitog“ čuvanja arhivskog gradiva velikih stvaralaca - npr. zdravstvene ustanove, koje više ne bi bile obvezne predavati arhivsko gradivo arhivima pod uvjetom da same organiziraju zaštitu vlastitog arhivskog gradiva na razini primjerenoj onoj, kakva je u javnom arhivu.

Što se promjena glede dostupnosti gradiva nekadašnjega režima (prije 1990) tiče, novela nije zadirala u suštinu zakona iz 2006. Ostalo se pri načelu, da je svo gradivo nastalo prije 1990. slobodno dostupno uz iznimku osjetljivih osobnih podataka. Promjene koje je novela donijela imale su za cilj, da se u zakonskom tekstu definira kako provoditi obje u suštini kontradiktorne zadaće te kako stvoriti sustav koji bi zadovoljio oba zahtjeva, a ujedno omogućio Arhivu RS da normalno provodi ono što mu zakon nalaže.

Bitne novosti glede dostupnosti arhivskog gradiva u ovim izmjenama su sljedeće:

- postavljanje načela da je dostupnost cjelokupnog arhivskog gradiva nastalog prije 17. svibnja 1990. slobodna, a ne samo gradivo onih organa, koje je zakon iz 2006. taksativno nabrojio (u zakonu iz 2006. se npr. zaboravilo na sekretarijate, izvršno vijeće, predsjedništvo republike itd.);
- novela je smanjila broj osjetljivih osobnih podataka za dvije bitne kategorije, koje su u praksi formalno onemogućavale dostupnost gradiva pojedinih stvaralaca (npr. SDB, SKJ): političko uvjerenje i članstvo u političkoj partiji ili sindikatu;
- nedostupnost arhivskog gradiva se provodi u prvom redu po načelu zatvaranja pojedinih dokumenata, a uvodi se kategorija povlaštenih istraživača, koji se mogu obratiti Arhivskoj komisiji s molbom da im se odobri dostupnost arhivskog gradiva u cjelini, jer je to neophodno za ostvarivanje njihova cilja tj. istraživanja;

- na posebno insistiranje jednog od najzaintersiranijih korisnika arhivskog gradiva SDB-a, Romana Leljaka (npr. u javnoj raspravi u parlamentu 11. prosinca 2013. i na sjednici odbora za kulturu u parlamentu 14. siječnja 2014), dodatno je u tekst novele unesena mogućnost „anonimizacije“, tj. kopiranje gradiva i prekrivanje osjetljivih osobnih podataka s ciljem da se omogući dostupnost ostalog dijela arhivskog gradiva;

Stranka SDS Janeza Janše je u referendumskoj kampanji svoje argumente za rušenje novele svela na:

- tobožnje „izjednačavanje žrtve i zločinaca“ u pogledu zaštite osjetljivih osobnih podataka; ZVDAGA iz 2006. nije izričito štitio nekadašnje funkcionare, već je samo štitio osjetljive osobne podatke nefunkcionara, tj. žrtava totalitarnog režima - novela je to razlikovanje ukinula, jer se pošlo od stajališta, da je zaštita osjetljivih osobnih podataka univerzalno i ustavno civilizacijsko pravo svih osoba, te da nema nikakve veze s odgovornošću za kaznena djela zbog kojih bi bivši funkcionari mogli biti pozvani na odgovornost;
- strah od anonimizacije, koja bi po mišljenju SDS-a trebala značiti perfidni izgovor za zatvaranje arhiva, jer bi postupci anonimiziranja po njenom tumačenju nevjerovatno produžili rokove za dostupnost gradiva, s obzirom na to da Arhiv RS po njihovim saznanjima nema dovoljno službenika, koji bi bili u stanju gradivo promptno anonimizirati.¹¹

Nikako se cijelo vrijeme predreferendumske kampanje nije mogao izbjeći utisak, da je spor umjetno stvoren te da je SDS-u referendum o noveli ZVDAGA bio potreban, kako bi dodatno mobilizirao svoje birače. Izgledalo je kako se ne radi o rješavanju suštinskih problema, već o „podgrijavanju“ političke atmosfere. Između ostalog, cilj te stranke je bio, da se referendum provede istog dana s glasanjem za Europski parlament. U tom nastojanju SDS nije uspio, pa se referendum o noveli ZVDAGA proveo 6. lipnja 2014. Odaziv birača odnosno njihovo sudjelovanje na referendumu bilo je skromno - na glasanje je izašlo nešto manje od 12% birača odnosno nešto preko 200.000. Za novelu je glasalo nešto preko 64.500 birača ili

¹¹ Opširnije o različitim stajalištima i argumentima glede novele ZVDAGA na web stranici Ministarstva kulture „Novela zakona ZA odprte arhive“: http://www.mk.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article//5970/

32,7%, a protiv novele bilo je preko 132.600 ili 67,2%. Po važećim propisima referendum nije uspio, jer bi protiv novele trebala glasati najmanje petina svih birača, tj. 343.000 državljana.¹² Novela je dakle stupila na snagu.

*

Kako će se u praksi provoditi dostupnost arhivskog gradiva u kojem se nalaze osjetljivi osobni podaci, još uvijek ostaje otvoreno pitanje. Izražavanje novele je na pojedinim mjestima prilično neprecizno te ostavlja dosta prostora za interpretaciju. Članak 66, st. 2 novele ZVDAGA glasi: „Arhivska komisija može naučno-istraživačkoj organizaciji, istraživaču ili novinaru s upravnim rješenjem odobriti iznimnu dostupnost javnom arhivskom gradivu, koje sadrži osjetljive osobne podatke ...“. Nije precizirano što za potrebe zakona znači istraživač, a što novinar. Jesu li to osobe registrirane kao istraživači pri Agenciji za istraživanje Republike Slovenije odnosno, imaju li službeni status akreditiranog novinara ili su to ljudi koji imaju dovoljno volje i vremena da provode sate u arhivskoj čitaonici pregledavajući pozamašne količine arhivskog gradiva koje sadrži osjetljive osobne podatke? Odgovor na to nije jasan - u prvom redu će ga dati Arhivska komisija zahvaljujući svojem razumijevanju zakonskog izričaja. Od toga po mišljenju dolje potpisanog zavisi, hoće li praksa dostupnosti osjetljivih osobnih podataka ići u smjeru njemačkog modela (dostupnost gradiva nekadašnjeg Stasija) - dakle modela u kojem je dostupnost podosta restriktivna i ograničena na znanstvene istraživače koji ozbiljno mogu utemeljiti potrebu za uvid u osjetljive osobne podatke ili će se praktično svesti na češki model, koji je u arhivskom svijetu jedinstven i u kojem je svakome dozvoljen slobodan pristup gradivu nekadašnjeg jednopartijskog režima u cjelini, uključujući i osjetljive osobne podatke još živih ili nedavno preminulih ljudi.

Zamjenik direktora arhiva u kojem se čuva gradivo nekadašnjeg Stasija dr. Karsten Jedlitschka, 2011. godine na arhivskom savjetovanju u Ptuju za slovensku nacionalnu televiziju je između ostalog (dok je obrazlagao njemački model dostupnosti gradivu koje čuvaju) izjavio:

„ne želimo i dalje koristiti mehanizam uništavanja biografija samo zato jer imamo gradivo Stasi ...“¹³.

¹² Rezultati referenduma na: <http://www.volitve.gov.si/referendum/>

¹³ Karsten Jedlitschka: Arhiv Stasija - preteklost in sedanjost, Primeri različnih praks v slovenskih arhivih, zbornik referatov 25. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2011. i Stasi - zgodovina,

Što zaista žele ljudi odgovorni za provođenje arhivskog zakona u Sloveniji, ni poslije nedavnog usvajanja njegove novele, još nije sasvim jasno.

Izvori i literatura

Karsten Jedlitschka: Arhiv Stasija - preteklost in sedanjost, Primeri različnih praks v slovenskih arhivih, zbornik referatov - 25. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2011.

Kodeks etike, *Arhivi* 20 (1997)

Priporočilo Sveta Evrope glede dostopa do arhivskega gradiva, *Arhivi* 26 (2003) br. 2.

Stasi – zgodovina, dokumenti, spomini, predvajano na SLO 2, 8. prosinca 2011; <http://tvslo.si/predvajaj/stasi-zgodovina-dokumenti-spomini/ava2.122821101/>

web stranica Ministarstva kulture »Novela zakona ZA odprte arhive«: http://www.mk.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article//5970/

Državna volilna komisija: <http://www.volitve.gov.si/referendum/>

Zbirka dokumentarnega gradiva Arhiva RS pod št. 012-3/2011, 061-1/2013, 007-6/2012.

Zakon o varovanju dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, ZVDAGA, Uradni list Republike Slovenije 30/06.

Zakon o varovanju osebnih podatkov, ZVOP-1, Uradni list RS 86/04.

Summary

(UN) AVAILABILITY OF SENSITIVE PERSONAL DATA IN ARCHIVES AND RECORDS OF THE FORMER STATE SECURITY SERVICE OF THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA: SOLUTION AFTER A SECOND REFERENDUM ON ARCHIVAL LAW?

The author describes the different practices to facilitate access to archives and records containing personal information within the validity period of the then archival laws from 2006 to 2014. It became apparent that problems arise when politics interferes in the field of creating a text of act, as well as in implementation. The author argues that in this case it is necessary to follow the basic principles of the archival profession, international archival code of ethics and the recommendations of an advisory group in Europe. In conclusion, the text speaks of the manner in which the amendments resolve the outstanding issues in order to enforce the law.

Key words: *sensitive personal information, availability of archival material, human rights, Secret Service, State Security, the Stasi*

OPRAVDANOST OGRANIČENE DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA PRAVOSUDNIH TIJELA

UDK 342.738:[930.253:342.56

Stručni rad

U arhivskom gradivu pravosudnih tijela sadržani su brojni osobni podatci. Radi zaštite privatnosti osoba čiji su podatci unutar takvog gradiva, doneseni su zakoni kojima se korisnicima ograničava dostupnost tim podacima. U radu se navodi vrsta arhivskog gradiva nastalog djelovanjem pravosudnih tijela čija je dostupnost ograničena kao i razlozi ograničenja korištenja gradiva. Iznose se rokovi čijim protekom će takvo arhivsko gradivo postati dostupno javnosti. Ograničenja u dostupnosti gradiva propisana su u odredbama brojnih zakona, koje se navode u radu. Međutim, selektivna dostupnost je u domeni odgovornosti pojedinog arhiviste.

Slijede primjeri korištenja arhivskog gradiva tijela pravosuda s ograničenjima u dostupnosti na Odjelu pravosuda u Državnom arhivu u Osijeku. Potreba za takvom vrstom gradiva sadržana je pretežito u sljedećim fondovima: Kotarski sud u Osijeku, Okružni sud u Osijeku, Sud za zaštitu nacionalne časti Osijek, fondovi tužiteljstava i drugi fondovi. Izrađen je statistički prikaz korisnika i njihovih potreba za korištenje gradiva pravosudnih tijela u kojima se nalaze dostupni podatci, ali i oni čija je dostupnost ograničena.

Ključne riječi: dostupnost, ograničenje, osobni podatci, korisnik, gradivo

Uvod

U arhivskom gradivu pravosudnih tijela sadržani su brojni zanimljivi i korisni podaci, među kojima je izuzetno velika količina osobnih podataka. Riječ je o sudskim presudama kojima su osobe osuđene zbog počinjenja određenih kaznenih djela, o visini zatvorskih kazni, konfiskaciji imovine i sl. Radi zaštite privatnosti osoba čiji su osobni podaci unutar takvog gradiva, doneseni su zakoni kojima se korisnicima ograničava dostupnost tim podacima.

Zakonski propisi o korištenju arhivskoga gradiva

U arhivskoj službi je zakonski regulirano pravo na dostupnost informacija u arhivskom gradivu i to Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima¹ i detaljnije Pravilnikom o korištenju arhivskog gradiva te pravilnicima o radu čitaonica pojedinih državnih arhiva. Na korištenje gradiva se uz arhivske propise primjenjuju i propisi o pravu na pristup informacijama, tajnosti podataka i zaštiti osobnih podataka.

Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva

Pravilnikom o korištenju arhivskog gradiva utvrđuju se uvjeti, način i postupak korištenja javnog arhivskog gradiva u arhivima. Korištenjem arhivskog gradiva smatra se, osim uporabe obavijesnih pomagala o arhivskom gradivu, pregled gradiva, prepisivanje, objavljivanje, izlaganje, izrada preslika, posudba i izdavanje ovjerovljenih prijepisa odnosno preslika.²

Pravokorištenje javnog arhivskog gradiva omogućeno je svim korisnicima pod jednakim uvjetima. Ovisno o vrsti javnog arhivskog gradiva, Pravilnikom su propisani rokovi njegove dostupnosti korisnicima i razlozi ograničenja korištenja gradiva.

U pravilu je javno arhivsko gradivo dostupno 30 godina od nastanka, a može biti dostupno i prije isteka navedenog roka, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako je to stvaratelj izrijeком naveo u ispravi o predaji gradiva arhivu.³

¹ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, Narodne novine 105/1997, čl. 18-28.

² Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, NN 67/1999, čl. 1, st. 1.

³ Isto, čl. 5, st. 1.

Javno arhivsko gradivo koje sadrži podatke što se odnose na obranu, međunarodne odnose, gospodarske probitke države i na poslove nacionalne sigurnosti, a čijim bi objavljivanjem nastupile štetne posljedice za nacionalnu sigurnost Republike Hrvatske, dostupno je na korištenje po isteku 50 godina od njegova nastanka, ako posebnim propisom nije drugačije određeno.

Javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke (matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni, financijski), dostupno je za korištenje 70 godina nakon svog nastanka odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi.⁴

Takvo gradivo može biti dostupno i prije naznačenog roka ako je od nastanka bilo namijenjeno javnosti ili ako to odobri osoba na koju se odnosi, odnosno njezin bračni drug, djeca ili roditelji nakon smrti osobe.⁵

Treba naglasiti da arhivsko gradivo mogu koristiti bez ograničenja stvaratelji čijom je djelatnošću i radom nastalo, u svrhe radi kojih je nastalo odnosno kojima je služilo.

Kada se korisniku odbija zahtjev za korištenje gradiva mora se donijeti pismeno rješenje na koje korisnik može podnijeti žalbu Ministarstvu kulture Republike Hrvatske.

Pravilnikom je omogućeno korisnicima korištenje arhivskog gradiva prije isteka predviđenoga roka ukoliko to zahtijevaju znanstveni razlozi. Odobrenje za korištenje takvog arhivskog gradiva daje ravnatelj arhiva, uz prethodno pribavljeno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća odnosno njegova Povjerenstva za davanje mišljenja o privremenoj dostupnosti arhivskog gradiva.

Propisan je postupak odobrenja za korištenje arhivskog gradiva prije isteka predviđenog roka.⁶ Tako korisnik čiji je zahtjev odbijen ili djelomično odbijen, stoga što gradivo još nije dostupno javnosti, može ravnatelju arhiva podnijeti zahtjev za odobrenje prijevremene dostupnosti arhivskog gradiva. Ravnatelj arhiva će nakon pribavljenog mišljenja stvaratelja gradiva ili njegovih ovlaštenih predstavnika, dostaviti zahtjev na mišljenje Povjerenstvu Hrvatskog arhivskog vijeća.

Povjerenstvo se sastoji od pet članova, koji između sebe biraju predsjednika. On mora u roku od 15 dana od primitka zahtjeva sazvati sjednicu Povjerenstva koje

⁴ Isto, čl. 4, st. 3.

⁵ Isto, čl. 6.

⁶ Isto, čl. 10-17.

će iznijeti mišljenje i dostaviti ga Hrvatskom arhivskom vijeću najkasnije u roku 30 dana od dana primitka zahtjeva.

Hrvatsko arhivsko vijeće će na temelju prijedloga Povjerenstva dati mišljenje o prijevremenoj dostupnosti arhivskog gradiva te ga dostaviti ravnatelju arhiva radi donošenja rješenja.

U slučaju da se Hrvatsko arhivsko vijeće ne sastane u roku osam dana od dana primitka mišljenja Povjerenstva, rješenje o korištenju gradiva donosi ravnatelj arhiva prema mišljenju Povjerenstva. Rješenje se donosi u pisanom obliku u roku 60 dana od zaprimanja zahtjeva. Na rješenje kojim se zahtjev odbija, podnositelj zahtjeva može podnijeti žalbu Ministarstvu kulture.

Postupak odobrenja prijevremene dostupnosti arhivskog gradiva može pokrenuti i ravnatelj arhiva podnošenjem zahtjeva za prijevremenu dostupnost Povjerenstvu, uz prethodno pribavljeno mišljenje stvaratelja.

Zakon o pravu na pristup informacijama

Zakonom o pravu na pristup informacijama⁷ uređuje se pravo na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija koje posjeduju tijela javne vlasti, propisuju se načela prava na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija, ograničenja prava na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija, postupak za ostvarivanje i zaštitu prava na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija, djelokrug, način rada i uvjeti za imenovanje i razrješenje povjerenika za informiranje te inspekcijski nadzor nad provedbom ovoga Zakona.

Ovim se Zakonom uređuju i druge obveze tijela javne vlasti te prekršajne odredbe vezane za ostvarivanje prava na pristup informacijama.

Odredbe ovog Zakona ne primjenjuju se na stranke u sudskim, upravnim i drugim zakonom utemeljenim postupcima, kojima je dostupnost informacija iz tih postupaka utvrđena propisom.

Isto tako se odredbe ovog Zakona ne primjenjuju na informacije za koje postoji obveza čuvanja tajnosti, sukladno zakonu koji uređuje sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske.

Nadalje, odredbe ovog Zakona ne primjenjuju se na informacije koje predstavljaju klasificirane informacije čiji su vlasnici međunarodne organizacije ili

⁷ Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 25/2013, čl. 1.

druge države, te klasificirane informacije tijela javne vlasti koje nastaju ili se razmjenjuju u okviru suradnje s međunarodnim organizacijama ili drugim državama.

Cilj Zakona je omogućiti i osigurati ostvarivanje prava na pristup informacijama, kao i na ponovnu uporabu informacija fizičkim i pravnim osobama putem otvorenosti i javnosti djelovanja tijela javne vlasti.

Pod pojmom *informacijapodrazumijeva* se svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra ili u bilo kojem drugom obliku, neovisno o načinu na koji je prikazan (napisan, nacrtan, tiskan, snimljen, magnetni, optički, elektronički ili neki drugi zapis).

Pojam *pravo na pristup informacijama* obuhvaća pravo korisnika na traženje i dobivanje informacije, kao i obvezu tijela javne vlasti da omogući pristup zatraženoj informaciji odnosno da objavljuje informacije neovisno o postavljenom zahtjevu kada takvo objavljivanje proizlazi iz obveze određene zakonom ili drugim propisom.

Ponovna uporaba znači uporabu informacija tijela javne vlasti od strane fizičkih ili pravnih osoba u komercijalne ili nekomercijalne svrhe drukčije od izvorne svrhe u okviru javnog posla za koji su izrađene. Ne smatra se ponovnom uporabom razmjena informacija između tijela javne vlasti radi obavljanja poslova iz njihovog djelokruga.

Zakonom o pravu na pristup informacijama su propisani iznimke od prava na pristup informacijama.

Tako će tijela javne vlasti ograničiti pristup informacijama koje se tiču svih postupaka koje vode nadležna tijela u predistražnim i istražnim radnjama za vrijeme trajanja tih postupaka.

Tijela javne vlasti mogu ograničiti pristup informaciji:⁸

1. ako je informacija klasificirana stupnjem tajnosti, sukladno zakonu kojim se uređuje tajnost podataka;
2. ako je informacija poslovna ili profesionalna tajna, sukladno zakonu;
3. ako je informacija porezna tajna, sukladno zakonu;
4. ako je informacija zaštićena zakonom kojim se uređuje područje zaštite osobnih podataka;

⁸ Isto, čl. 15.

5. ako je informacija u postupku izrade unutar tijela javne vlasti, a njeno bi objavljivanje prije dovršetka izrade cjelovite i konačne informacije moglo ozbiljno narušiti proces donošenja odluke;
6. ako je pristup informaciji ograničen sukladno međunarodnim ugovorima;
7. u ostalim slučajevima utvrđenim zakonom.

Tijela javne vlasti mogu ograničiti pristup informaciji ako postoji osnovana sumnja da bi njezino objavljivanje:

1. onemogućilo učinkovito, neovisno i nepristrano vođenje sudskog, upravnog ili drugog pravno uređenog postupka, izvršenje sudske odluke ili kazne,
2. onemogućilo rad tijela koja obavljaju upravni nadzor, inspekcijski nadzor, odnosno nadzor zakonitosti,
3. povrijedilo pravo intelektualnog vlasništva, osim u slučaju izričitog pisanog pristanka autora ili vlasnika.

Zakonom je određeno da će informacije kojima se ograničava pravo na pristup postati dostupne javnosti kada to odredi onaj kome bi objavljivanjem informacije mogla biti prouzročena šteta, ali najduže u roku od 20 godina od dana kad je informacija nastala, osim ako zakonom ili drugim propisom nije određen duži rok.

Tijelo javne vlasti nadležno za postupanje po zahtjevu za pristup informaciji dužno je prije donošenja odluke provesti test razmjernosti i javnog interesa.⁹ Kod provođenja testa razmjernosti i javnog interesa tijelo javne vlasti dužno je utvrditi može li se pristup informaciji ograničiti radi zaštite nekog od zaštićenih interesa, te bi li omogućavanjem pristupa traženoj informaciji u svakom pojedinom slučaju taj interes bio ozbiljno povrijeđen i prevladava li potreba zaštite prava na ograničenje ili javni interes. Ako prevladava javni interes u odnosu na štetu po zaštićene interese, informacija će se učiniti dostupnom.

⁹ Isto, čl. 16.

Zakon o zaštiti osobnih podataka

Zakonom o zaštiti osobnih podataka uređuje se zaštita osobnih podataka o fizičkim osobama te nadzor nad prikupljanjem, obradom i korištenjem osobnih podataka u Republici Hrvatskoj.¹⁰

Svrha zaštite osobnih podataka je zaštita privatnog života i ostalih ljudskih prava i temeljnih sloboda u prikupljanju, obradi i korištenju osobnih podataka.¹¹

Zaštita osobnih podataka u Republici Hrvatskoj osigurana je svakoj fizičkoj osobi bez obzira na državljanstvo i prebivalište te neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.¹²

Osobni podatak je svaka informacija koja se odnosi na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu koja se može identificirati (u daljnjem tekstu: ispitanik); osoba koja se može identificirati je osoba čiji se identitet može utvrditi izravno ili neizravno, posebno na osnovi identifikacijskog broja ili jednog ili više obilježja specifičnih za njezin fizički, psihološki, mentalni, gospodarski, kulturni ili socijalni identitet.¹³

Pod pojmom *obrade osobnih podataka* podrazumijeva se svaka radnja ili skup radnji izvršenih na osobnim podacima automatskim sredstvima ili drugim, kao što je prikupljanje, snimanje, organiziranje, spremanje, prilagodba ili izmjena, povlačenje, uvid, korištenje, otkrivanje putem prijenosa, objavljivanje ili na drugi način učinjenih dostupnim, svrstavanje ili kombiniranje, blokiranje, brisanje ili uništavanje, te provedba logičkih, matematičkih i drugih operacija s tim podacima.

Zbirka osobnih podataka je svaki strukturirani skup osobnih podataka koji je dostupan prema posebnim kriterijima, bilo centraliziranim, decentraliziranim ili raspršenim na funkcionalnom ili zemljopisnom temelju i bez obzira na to je li sadržan u računalnim bazama osobnih podataka ili se vodi primjenom drugih tehničkih pomagala ili ručno.

Primatelj je fizička ili pravna osoba, državno ili drugo tijelo kojem se osobni podaci otkrivaju, neovisno o tome je li on ujedno i treća strana ili nije. Međutim, državna tijela koja mogu primati podatke u okviru provođenja istraga ne smatraju se primateljima.

¹⁰ Zakon o zaštiti osobnih podataka, NN 106/2012, čl. 1, st. 1.

¹¹ Isto, čl. 1, st. 2.

¹² Isto, čl. 1, st. 3.

¹³ Isto, čl. 2.

Izvršitelj obrade je fizička ili pravna osoba, državno ili drugo tijelo, koje obrađuje osobne podatke u ime voditelja zbirke osobnih podataka.

Privola ispitanika je slobodno dano i izričito očitovanje volje ispitanika kojom on izražava svoju suglasnost s obradom njegovih osobnih podataka u određene svrhe.

Službenik za zaštitu osobnih podataka je osoba imenovana od strane voditelja zbirke osobnih podataka koja vodi brigu o zakonitosti obrade osobnih podataka i ostvarivanju prava na zaštitu osobnih podataka.

Odredbe ovog Zakona ne primjenjuju se na obradu osobnih podataka koju provode fizičke osobe isključivo za osobnu primjenu ili za potrebe kućanstva.

Osobni podaci moraju se obrađivati pošteno i zakonito. Moraju biti točni, potpuni i ažurni. Mogu se prikupljati u svrhu s kojom je ispitanik upoznat, koja je izričito navedena i u skladu sa zakonom i mogu se dalje obrađivati samo u svrhu u koju su prikupljeni odnosno u svrhu koja je podudarna sa svrhom prikupljanja. Daljnja obrada osobnih podataka u povijesne, statističke ili znanstvene svrhe neće se smatrati nepodudarnom, pod uvjetom da se poduzmu odgovarajuće zaštitne mjere.

Osobni podaci smiju se prikupljati i dalje obrađivati isključivo:¹⁴

- uz privolu ispitanika samo u svrhu za koju je ispitanik dao privolu,
- u slučajevima određenim zakonom,
- u svrhu izvršavanja zakonskih obveza voditelja zbirke osobnih podataka,
- u svrhu sklapanja i izvršenja ugovora u kojem je ispitanik stranka,
- u svrhu zaštite života ili tjelesnog integriteta ispitanika ili druge osobe u slučaju kada ispitanik fizički ili pravno nije u mogućnosti dati svoj pristanak,
- ako je obrada podataka nužna radi ispunjenja zadataka koji se izvršavaju u javnom interesu ili u izvršavanju javnih ovlasti koje ima voditelj zbirke osobnih podataka ili treća strana kojoj se podaci dostavljaju,
- ako je obrada podataka nužna u svrhu zakonitog interesa voditelja zbirke osobnih podataka ili treće strane kojoj se podaci otkrivaju, osim kada prevladavaju interesi zaštite temeljnih prava i sloboda ispitanika iz članka 1, stavka 2 ovoga Zakona,
- ako je ispitanik sam objavio te podatke.

¹⁴ Isto, čl. 7.

Ispitanik ima pravo u svako doba odustati od dane privole i zatražiti prestanak daljnje obrade njegovih podataka.

Zabranjeno je prikupljanje i daljnja obrada osobnih podataka koji se odnose na rasno ili etničko podrijetlo, politička stajališta, vjerska ili druga uvjerenja, sindikalno članstvo, zdravlje ili spolni život te osobnih podataka o kaznenom i prekršajnom postupku.¹⁵

Iznimno se ovakvi podaci mogu prikupljati i dalje obrađivati:¹⁶

- uz privolu ispitanika,
- ako je obrada podataka potrebna u svrhu izvršavanja prava i obveza koje ima voditelj zbirke osobnih podataka na temelju posebnih propisa,
- ako je obrada nužna radi zaštite života ili tjelesnog integriteta ispitanika ili druge osobe kada ispitanik zbog fizičkih ili pravnih razloga nije u mogućnosti dati svoju privolu,
- ako se obrada provodi u okviru djelatnosti ustanove, udruženja ili bilo kojeg drugog neprofitnog tijela s političkom, filozofskom, vjerskom, sindikalnom ili drugom svrhom te pod uvjetom da se obrada isključivo odnosi na njihove članove te da podaci ne budu otkriveni trećoj strani bez pristanka ispitanika,
- ako je obrada podataka potrebna radi uspostave, ostvarenja ili zaštite potraživanja propisanih zakonom,
- ako je ispitanik sam objavio te podatke,
- ako je obrada podataka potrebna u svrhe preventivne medicine, medicinske dijagnoze, zdravstvene skrbi ili upravljanja zdravstvenim službama, pod uvjetom da podatke obrađuje zdravstveni djelatnik na temelju propisa i pravila donesenih od strane nadležnih tijela.

Obrada ovakvih podataka mora biti posebno označena i zaštićena.

Osobni podaci koji se odnose na prekršajnu i kaznenu evidenciju smiju se obrađivati isključivo pod kontrolom nadležnih tijela.

¹⁵ Isto, čl. 8, st. 1.

¹⁶ Isto, čl. 8, st. 2.

Prije prikupljanja bilo kojih osobnih podataka, voditelj zbirke osobnih podataka ili izvršitelj obrade dužan je informirati ispitanika čiji se podaci prikupljaju o identitetu voditelja zbirke osobnih podataka, o svrsi obrade u koju su podaci namijenjeni, o postojanju prava na pristup podacima i prava na ispravak podataka koji se na njega odnose, o primateljima ili kategorijama primatelja osobnih podataka te radi li se o dobrovoljnom ili obveznom davanju podataka i o mogućim posljedicama uskrate davanja podataka. U slučaju obveznog davanja osobnih podataka navodi se i zakonska osnova za obradu osobnih podataka.¹⁷Prije davanja osobnih podataka na korištenje drugim primateljima, voditelj zbirke osobnih podataka dužan je o tome informirati ispitanika. Isto tako, na zahtjev ispitanika odnosno njegovih zakonskih zastupnika ili punomoćnika, dužan je dopuniti, izmijeniti ili brisati osobne podatke ako su nepotpuni, netočni ili neažurni te ako njihova obrada nije u skladu s odredbama ovoga Zakona.

Zbirke osobnih podataka odnosno osobni podaci sadržani u zbirkama osobnih podataka smiju se iznositi iz Republike Hrvatske u svrhu daljnje obrade samo ako država ili međunarodna organizacija u koju se osobni podaci iznose ima odgovarajuće uređenu zaštitu osobnih podataka, odnosno osiguranu adekvatnu razinu zaštite.¹⁸

Iznimno se osobni podaci sadržani u zbirkama osobnih podataka smiju iznositi iz Republike Hrvatske u države ili međunarodne organizacije koje ne osiguravaju adekvatnu razinu zaštite, i to u slučajevima:¹⁹

- ako je ispitanik dao privolu za iznošenje podataka koji se na njega odnose samo u svrhu za koju je ispitanik dao privolu,
- ako je iznošenje nužno u svrhu zaštite života ili tjelesnog integriteta ispitanika,
- ako voditelj zbirke pruži dovoljna jamstva glede zaštite privatnosti i temeljnih prava i sloboda pojedinaca, koja mogu proizlaziti iz ugovornih odredaba, za koje Agencija za zaštitu osobnih podataka utvrdi da su odgovarajuće u skladu s važećim propisima kojima se uređuje zaštita osobnih podataka,

¹⁷ Isto, čl. 9.

¹⁸ Isto, čl. 13.

¹⁹ Isto, čl. 13.

- ako je iznošenje podataka potrebno radi izvršenja ugovora između voditelja zbirke osobnih podataka i ispitanika ili provedbe predugovornih mjera poduzetih na zahtjev ispitanika,
- ako je iznošenje podataka potrebno za zaključivanje ili izvršenje ugovora između voditelja zbirke osobnih podataka i treće osobe a koji je u interesu ispitanika,
- ako je iznošenje podataka potrebno ili određeno zakonom radi zaštite javnog interesa ili radi uspostave, ostvarenja ili zaštite potraživanja propisanih zakonom,
- ako se iznošenje podataka obavlja iz evidencije koja je sukladno zakonu ili drugom propisu namijenjena pružanju informacija javnosti i koja je javnosti ili svakoj osobi koja može dokazati pravni interes otvorena za uvid; podaci se mogu iznositi u onoj mjeri u kojoj su ispunjeni zakonom propisani uvjeti za uvid u pojedinom slučaju.

Agencija za zaštitu osobnih podataka dužna je izvijestiti Europsku komisiju i tijela nadležna za nadzor nad zaštitom osobnih podataka u državama članicama Europske unije o slučajevima u kojima smatra da treća zemlja ne osigurava adekvatnu razinu zaštite osobnih podataka. Ukoliko Europska komisija utvrdi da treća zemlja ne osigurava adekvatnu razinu zaštite osobnih podataka, Agencija za zaštitu osobnih podataka zabranit će iznošenje osobnih podataka iz Republike Hrvatske u tu zemlju.

Ako Europska komisija utvrdi da treća zemlja osigurava adekvatnu razinu zaštite osobnih podataka, Agencija će postupiti u skladu s takvom odlukom Europske komisije.

Korištenje arhivskog gradiva ograničene dostupnosti pravosudnih tijela u Državnom arhivu u Osijeku

U Državnom arhivu u Osijeku se nalazi znatna količina gradiva pravosudnih tijela s područja Osječko-baranjske županije iz razdoblja od 1850. do 1997. godine. Većina fondova na odjelu pravosuđa je arhivistički obrađena i sredena te izrađeni sumarni inventari. Gradivo tih fondova je izuzetno vrijedno, kako zbog obilja

zanimljivih i korisnih podataka sadržanih u njima, tako i zbog brojnih osobnih podataka pomoću kojih osobe mogu ostvariti određena prava.

Upravo su stoga brojni zahtjevi stranaka i istraživača za korištenje podataka iz arhivskog gradiva pravosudnih tijela na Odjelu pravosuđa u Državnom arhivu u Osijeku. No, korištenje ove vrste gradiva je ograničene dostupnosti radi zaštite privatnosti osoba čiji se osobni podaci nalaze unutar gradiva.

Gradivo koje se najčešće traži odnosi se pretežno na sljedeće fondove: HR-DAOS-140 Općinski (Kotarski) sud u Osijeku(1945-1990)²⁰; 1945-1972²¹, HR-DAOS-136 Okružni sud u Osijeku (1945-1990); 1945-1959, HR-DAOS-707 Sud za zaštitu nacionalne časti Osijek (1945); 1945, HR-DAOS-146 Okružno javno tužilaštvo (tužiteljstvo) Osijek (1945-1990); 1945-1974.

Arhivski fond HR-DAOS-136 Okružni sud u Osijeku, sadrži gradivo iz razdoblja 1945-1959. i jedan je od značajnijih fondova u Državnom arhivu u Osijeku. Njegov značaj proizlazi iz nadležnosti koje su sudovi imali u tadašnjoj Jugoslaviji, neposredno nakon Drugog svjetskog rata (1945-1950). Radi se o brojnim političkim suđenjima. Presude su sadržavale najteže kvalifikacije kaznenih djela. Pritom su izrečene kazne bile vrlo rigorozne. Osim dugogodišnjih kazni zatvora, čak i smrtnih kazni, provedena je i konfiskacija cjelokupne imovine osuđenika. Nakon promjena političkog sustava Republike Hrvatske, osobe koje su prije bile politički progonjene došle su u situaciju da mogu ostvariti izvjesna prava.

Naime, Zakonom o pravima bivših političkih zatvorenika²² uređuju se prava iz mirovinskog osiguranja i prava iz rada i po osnovi rada bivšim političkim zatvorenicima pravo na naknadu štete koju su uslijed nepravедnosti osude, progona, zlostavljanja te društvene i svekoliike diskvalifikacije pretrpjeli. Stoga je broj korisnika izuzetno velik. Veći dio takvih zahtjeva može se riješiti upravo na gradivu ovoga fonda.

Ilustracija br. 1

Za korištenje arhivskog gradiva korisnik mora podnijeti pisani zahtjev na posebnom obrascu u koji se obvezno navode osobni podaci, podaci o mjestu stanovanja, svrha korištenja te gradivo koje se traži na korištenje.

²⁰ Raspon godina postojanja stvaratelja fonda (u zagradi).

²¹ Raspon godina sačuvanog arhivskog gradiva.

²² Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika, NN34/1995.

Nakon preuzimanja zahtjeva korisnika u kojem se traže određeni osobni podaci, obvezno slijedi provjera dostupnosti podataka sukladno čl. 6 Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva. To znači da arhivisti moraju utvrditi je li proteklo 70 godina od nastanka tog podatka ili 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi. Kada takav podatak zatraži osoba na koju se podatak odnosi, u tom se slučaju bez obzira na rokove dostupnosti dokumenta izdaje ovjerena preslika dokumenta. U pravilu se radi o presudi pravosudnog tijela. Kada korisnik traži na uvid sudski spis kojim je osuđen, arhivisti obvezno prije dostave obave pregled spisa na način da se iz spisa izdvoji dokumentacija koja sadrži osobne podatke drugih osoba.

Kada se radi o zahtjevima u kojima se u sudskom spisu nalazi sudska presuda kojom je osuđeno više osoba, a zahtjev za izdavanje preslike presude podnosi osoba koja je presudom osuđena, budući se radi se o presudi čija je dostupnost ograničena, tijekom izrade preslike mora se voditi računa da imena ostalih osuđenika ne budu vidljiva. Postupa se tako da se imena drugih osuđenika prekriju ili zatamne tijekom fotokopiranja presude.

U situacijama kada nemamo sačuvan sudski spis, ali imamo sudski upisnik u kojem su upisani svi relevantni podaci (osobni podaci, datum uhićenja, opis kaznenog djela, presuda), pristupamo ispisu podataka iz upisnika ili izradi ovjerene preslike upisa.

Prilikom podnošenja zahtjeva korisnika za pronalaženjem presude čiji rokovi dostupnosti nisu protekli, podnositelj zahtjeva priloženim rodnim listom ili matičnim listom vjenčanih dokazuje da se traženi osobni podatak, tj. presuda odnosi na njegovog oca, majku ili bračnog druga.

U ime osobe čiji se osobni podatak traži, zahtjev mogu podnijeti i druge osobe, najčešće odvjetnici, koji temeljem ovjerene punomoći zastupaju tu osobu. Ukoliko se radi o gradivu ograničene dostupnosti, u nedostatku ovjerene punomoći za zastupanje, zahtjev se odbija. Nakon nadopune zahtjeva, tj. prilaganja ovjerene punomoći, pristupa se rješavanju zahtjeva.

Ponekad i pravosudna tijela čijim radom je nastalo gradivo ograničene dostupnosti, podnose zahtjeve za njihovim korištenjem. Kao stvaratelji čijom je djelatnošću i radom ono nastalo, mogu ga koristiti bez ikakvog ograničenja.

Određeni broj zahtjeva korisnika za uvidom u arhivsko gradivo pravosudnih tijela čija je dostupnost ograničena, odnosi se na korisnike koji koriste podatke u istraživačke svrhe. U čitaonici Državnog arhiva u Osijeku je znatan broj korisnika koji na temelju izvornog arhivskog gradiva istražuju podatke za stručne i znanstvene

radove. Nije rijetkost da je to gradivo ograničene dostupnosti, čiji rokovi dostupnosti nisu protekli. Sukladno odredbama Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva i Pravilnika o radu čitaonice arhiva²³, korisnik mora podnijeti pisani zahtjev na posebnom obrascu - Prijavnici za korištenje arhivskog gradiva. U Prijavnici se obvezno upisuju osobni podaci, podaci o mjestu stanovanja, tema istraživanja odnosno druga svrha korištenja, gradivo koje se traži na korištenje, te namjerava li se rad objaviti.

Ilustracija br. 2

Korištenje arhivskog gradiva privremeno se može uskratiti ako je oštećeno, ako je u stručnoj obradi ili ako to gradivo već koristi drugi korisnik. U Državnom arhivu u Osijeku, u tijeku postupka legalizacije bespravno izgrađenih nekretnina, veliki broj korisnika je podnosio zahtjeve za izdavanje zemljišno-knjižnih uložaka ili za uvidom u zemljišne knjige. Tako npr. zemljišnu knjigu koja je izuzetno oštećena (razderana, pljesniva), nije bilo moguće davati korisnicima na uvid niti iz nje izdavati zemljišno-knjižne uloške, jer bi time uvelike pridonijeli njezinom daljnjem oštećivanju. U cilju sprečavanja njezinog daljnjeg oštećivanja, a s druge strane omogućavanja zainteresiranim korisnicima njezino korištenje, obavljeno je fotografiranje cijele knjige. Izrađeno je 229 snimaka. Fotografije su potom obrađene i kao takve dostupne korisnicima.

Odobrenje za korištenje arhivskog gradiva pravosudnih tijela kojem nisu dospjeli rokovi dostupnosti izdaje se uz određena ograničenja. Naime, korisniku se prezentira vrsta gradiva i podaci sadržaju gradivu, te razlozi ograničenja dostupnosti takvog gradiva. Potom korisnik popunjava pisanu izjavu kojom se obvezuje korišteno gradivo upotrijebiti jedino u svrhu svog rada (stručnog, znanstvenog i sl.). Osim toga, korisnik se obvezuje da sva imena, prezimena i ostale osobne podatke koje će naći u korištenom gradivu neće iznositi u javnosti ni u kojem obliku, poštujući tako moralni integritet tih osoba. U protivnom će snositi sve posljedice za eventualnu materijalnu ili moralnu povredu njihovih prava.

Ilustracija br. 3

Važno je napomenuti da odobrenje za korištenje gradiva vrijedi samo za osobu koja je podnijela zahtjev.

²³ Pravilnik o radu čitaonice Državnog arhiva u Osijeku.

Statistički prikazi kretanja broja korisnika arhivskog gradiva pravosudnih tijela u Državnom arhivu u Osijeku

Donošenjem Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika(1995)²⁴i Zakona o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine (1996)²⁵, na Odjelu pravosuđa u Državnom arhivu u Osijeku je znatno povećan broj zahtjeva korisnika i njihovih potreba za korištenjem gradiva pravosudnih tijela u kojima se nalaze dostupni podaci, ali i onih čija je dostupnost ograničena. Naime, navedeni Zakoni su omogućili brojnim bivšim političkim zatvorenicima ostvarivanje izvjesnih prava. Kako bi ih mogli ostvariti, morali su prikupiti dokumentaciju kojom su dokazivali svoj status. Upravo u arhivskom gradivu pravosudnih tijela nalazi se većina potrebne dokumentacije.

U razdoblju od 1995. do 2000. godine najveći broj zahtjeva za korištenje arhivskog gradiva pravosudnih tijela (preko 90%)²⁶, odnosio se na izdavanje preslika presuda kojima su u brojnim političkim suđenjima osobe osuđivane osim na višegodišnje zatvorske kazne i na konfiskaciju cjelokupne imovine. Dakle, radilo se pretežno o arhivskom gradivu ograničene dostupnosti.

Grafikon kretanja broja korisnika na Odjelu pravosuđa u Državnom arhivu u Osijeku u razdoblju od 1995. do 2000. godine

²⁴ Isto.

²⁵ Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine, NN92/1996.

²⁶ Podaci su korišteni iz interne evidencije korisnika na Odjelu pravosuđa.

Najveći broj korisnika, čak 462 zahtjeva bilježimo u 1997. godini. Sljedeće dvije godine i dalje se bilježi izuzetno veliki broj zahtjeva. Potom slijedi znatno smanjenje- na 58 zahtjeva korisnika.

Broj zahtjeva korisnika u razdoblju od 1995. do 2000. godine bio je uvjetovan zakonom propisanim rokovima u kojima su zainteresirani korisnici morali određenim institucijama podnijeti dokumentaciju pomoću koje će moći ostvariti određena prava.

Manje od 5% ovih zahtjeva je odbačeno i to iz sljedećih razloga:

- nepotpuni, traži se ispravak ili dopuna zahtjeva,
 - za informaciju postoji obveza zaštite odnosno čuvanja njezine tajnosti,
 - neposjedovanje tražene dokumentacije:
- nije preuzeta u arhiv,
- sukladno teritorijalnoj nadležnosti pripada drugom arhivu.

Nakon preuzimanja gradiva Zemljišno-knjižnog ureda Općinskog suda u Osijeku 2006. Godine, bilježi se izuzetno velika potreba korisnika za izdavanjem zemljišno-knjižnih uložaka²⁷. Naime, Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine iz 1996. godine, jamči svim fizičkim ili pravnim osobama, koje dokažu oduzimanje imovine, povrat imovine ili naknadu za oduzetu imovinu. Upravo preslike zemljišno-knjižnih uložaka omogućuju osobama ostvarivanje tih prava.

Slijedi prikaz omjera izdanog arhivskog gradivaograničene dostupnosti-presude pravosudnih tijela i izdani zemljišno-knjižni ulošci u razdoblju od 2006. do 2010. godine na Odjelu pravosuda u Državnom arhivu u Osijeku.

²⁷ Zemljišno-knjižni uložak je dio zemljišne knjige koji se odnosi na jedno zemljišno-knjižno tijelo i promjene na njemu. Svaki se uložak sastoji od tri lista: list A - posjedovnica, list B - vlastovnica, list C - teretovnica.

Grafikon izdanih presuda i zemljišno-knjižnih uložaka korisnicima
u razdoblju 2006-2010. u Državnom arhivu u Osijeku

Najveći broj zemljišno-knjižnih uložaka je izdan 2007. godine-njih 1810, dok 2008. godine bilježimo najveću količinu izdanih preslika presuda pravosudnih tijela. U 2010. godini evidentno je smanjen broj i jednih i drugih zahtjeva korisnika.

Slijedom iznijetih podataka može se zaključiti da je broj korisnika arhivskog gradiva pravosudnih tijela bio uvjetovan zakonima koji su korisnicima omogućavali ostvarivanja izvjesnih prava.

Zaključak

Arhivsko gradivo pravosudnih tijela izuzetno je vrijedno zbog obilja zanimljivih i korisnih podataka sadržanih u njima. Korisnicima su posebice važni brojni osobni podacisadržani u arhivskom gradivu pravosudnih tijela.

Naime, neposredno nakon Drugog svjetskog rata u brojnim političkim sudenjima, izricane su presude kojima su osobe osuđene na dugogodišnje kazne zatvora i konfiskaciju cjelokupne imovine. Promjenom političkog sustava Republike Hrvatske, osobe koje su ranije bile politički progonjene došle su u situaciju da mogu ostvariti izvjesna prava. Donošenjem Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika²⁸ uređena su prava iz mirovinskog osiguranja i prava iz rada i po osnovi rada bivšim političkim zatvorenicima, pravo na naknadu štete koju su uslijed nepravедnosti osude, progona, zlostavljanja te društvene i svekolike diskvalifikacije pretrpjeli.

Kao što gradivopravosudnih organa zbog svog sadržaja omogućuje osobama ostvarivanje navedenih prava, postoji mogućnost neovlaštenog objavljivanja tih podataka čime bi mogle nastupiti štetne posljedice za osobu čiji se podaci objavljuju.

Kako bi se spriječila ta mogućnost, u Republici Hrvatskoj su brojnim zakonima opravdano zaštićeni osobni podaci tako što im je dostupnost ograničena.

Literatura

Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika, NN 34/1995.

Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine, NN 92/1996.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997.

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, NN 67/1999.

Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva i o radu čitaonice Državnog arhiva u Osijeku, Osijek 1999.

Zakon o zaštiti osobnih podataka, NN 106/2012.

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN25/2013.

²⁸ Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika, NN 34/1995.

Summary

JUSTIFICATION OF THE LIMITED ACCESSIBILITY OF ARCHIVES OF JUDICIAL AUTHORITIES

The archives of judicial authorities contain many personal data. To protect the privacy of persons whose data such records contain, laws restrict access to this data. This paper lists types of archives of judicial authorities that have a limited accessibility as well as the reasons for such limitations. It gives the terms by whose elapse the archives would become available for public. Restrictions on access to records are prescribed in regulations of a number of laws, which are listed in the paper. However, selective accessibility is in the domain of responsibility of an individual archivist.

Examples of the use of limitedly available archives of judicial authorities in the State Archives in Osijek are given in this paper. The need for this kind of material is contained mainly in the following funds: District Court in Osijek, County Court in Osijek, Court for the protection of national honor Osijek, prosecutorial funds and other funds.

A statistical survey of users and their needs for using the archives of the judicial authorities, both those that contain available data and those whose accessibility is limited, is presented in this paper.

Key words: *accessibility, limitation, personal data, user, archives*

Nikica Barić

Hrvatski institut za povijest
Zagreb

O NEKIM ISKUSTVIMA ISTRAŽIVANJA ARHIVSKOGA GRADIVA ZA PROUČAVANJE HRVATSKE POVIJESTI 20. STOLJEĆA

UDK 342.732:94(497.5)“194/199“(093)

Stručni rad

U prilogu ću iznijeti neka iskustva u istraživanju arhivskog gradiva povezanog s proučavanjem hrvatske povijesti 20. stoljeća, odnosno razdoblja Drugoga svjetskoga rata i Domovinskoga rata. U vezi s gradivom iz razdoblja Drugoga svjetskoga rata iznijet ću neka iskustva vezana s arhivskim fondovima institucija Nezavisne Države Hrvatske koji se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu. U vezi s gradivom iz razdoblja Domovinskog rata može se govoriti o relativno dobroj dostupnosti gradiva Republike Srpske Krajine koja se primjerice čuva u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, a slabijom dostupnošću gradiva institucija Republike Hrvatske iz istoga razdoblja. Ukazat ću i na neka pitanja s kojima se suočavaju hrvatski povjesničari koji se bave proučavanjem 20. stoljeća. Pri tome nije naglasak na tome da arhivskog gradiva nema ili nije dostupno istraživačima, iako je i to dijelom slučaj, nego je, s druge strane, istraživaču možda puno veći problem kako veliki broj podataka iz dostupnog arhivskog gradiva na kvalitetan način sintetizirati i oblikovati kada ga, kao rezultat istraživanja, predstavlja u pismenom obliku.

Ključne riječi: *hrvatska historiografija 20. stoljeća, Drugi svjetski rat, Nezavisna Država Hrvatska, Domovinski rat, Republika Srpska Krajina*

Na početku ovog priloga htio bih naglasiti da ga pišem kao povjesničar, arhivski korisnik i na temelju nekih osobnih iskustava. Ovime se želim ograditi odnosno istaknuti da nisam arhivist i ne poznajem sve okvire i pravila arhivističke struke.

Kada je riječ o proučavanju Nezavisne Države Hrvatske, smatram da u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) postoji velika količina gradiva njezinih institucija koja omogućava daljnje istraživanje navedene teme i njezino bolje poznavanje. Nesumnjivo su korisni dokumenti koje je tijekom 1990-ih Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske predalo u HDA, primjerice saslušanja različitih dužnosnika NDH koji su na kraju rata uhićeni i zatim saslušavani prije suđenja.¹ No, prema takvom tipu izvora treba biti oprezan odnosno, izjave koje su dužnosnici NDH dali novim vlastima treba sagledati u okolnostima u kojima su dane, a to su istražni zatvor i prijetnja teške kazne.²

Vrlo je zanimljiva i Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, koja je u HDA također stigla iz MUP-a Republike Hrvatske. Ona je korisna zato, jer se može pretraživati po osobnim imenima koja su istraživaču zanimljiva.³ No i ta zbirka, unatoč različitosti i zanimljivosti dokumenata koji se u njoj nalaze, teško može biti jedini izvor za istraživanje bilo koje teme. Zato se istraživač i dalje mora osloniti na drugo arhivsko gradivo institucija NDH. Primjerice, u HDA se čuva fond Ministarstva za oslobođene krajeve NDH, koje se bavilo uspostavom njezine vlasti u krajevima koji su priključeni u sastav NDH nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine. Fond se sastoji od pet kutija arhivskog gradiva i sadrži uglavnom „opće spise“ navedenog Ministarstva.⁴ Takav fond čini solidan temelj za istraživanje teme uspostave uprave NDH u jadranskom području nakon sloma Italije. U spomenutoj Zbirci zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH mogu se naći i brojni „vrlo tajni“ spisi Ministarstva za oslobođene krajeve koji takvo istraživanje nadopunjuju. Isto tako, dio dokumenata tog Ministarstva može se

¹ HR-HDA-1561 Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

² Kisić Kolanović, N., *Povijest NDH kao predmet istraživanja*, *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), br. 3, 34 (2002), str. 692-693.

³ HR-HDA-1549 Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta.

⁴ HR-HDA-0225 Ministarstvo za oslobođene krajeve NDH. Također vidjeti: Bućin, R., *Ministarstvo za oslobođene krajeve Nezavisne Države Hrvatske (3.11.1943. - 20.5.1944) - prateći uredi i ustanove*, *Arhivski vjesnik* (Zagreb), 43 (2000), str. 199-211.

naći na mikrofilmovima dokumenata iz beogradskog Vojnog arhiva.⁵ Tako se s arhivskim fondom kao temeljem i dopunama iz drugih zbirki dokumenata može prilično detaljno istražiti djelovanje spomenutog Ministarstva i njemu podređenih ustanova.

I arhivski fondovi znatnog dijela ministarstava NDH što se čuvaju u HDA, po svom opsegu predstavljaju vrijedan izvor za povjesničare.⁶ U tom smislu može se, primjerice, navesti fond Ministarstva unutarnjih poslova NDH. Nažalost, u tom je fondu dosta fragmentarno sačuvana serija njegovog Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost, iako je to ravnateljstvo imalo vrlo važnu ulogu u cijelom nizu pitanja.

Istraživanju različitih aspekata uprave NDH može se prići i na razini određenog dijela njezina teritorija odnosno njezinih velikih župa. Kao primjer mogu navesti fond Velike župe Posavje, čije se sjedište nalazilo u Brodu na Savi.⁷ Taj fond nije cjelovito sačuvan, ali budući da sam ga nedavno u cijelosti pregledao, mogu reći da sadrži cijeli niz podataka koji otvaraju teme za daljnja istraživanja događaja na lokalnoj i regionalnoj razini, a što bi onda moglo pomoći općenitom boljem poznavanju naše povijesti Drugog svjetskog rata. Nažalost su fondovi drugih velikih župa NDH koji se čuvaju u HDA, s nekim iznimkama (Velika župa Dubrava, Velika župa Zagorje) vrlo fragmentarni. No, za praćenje djelovanja pojedine velike župe može se koristiti drugim arhivskim fondovima i zbirkama HDA gdje se mogu naći dokumenti tih župa⁸ svakako treba istraživati i u drugim hrvatskim i bosansko-hercegovačkim arhivima koji čuvaju fondove nekih velikih župa NDH.

Nesumnjivo je problem što se dio građe NDH, uglavnom njezinih vojnih i diplomatskih ustanova i dalje nalazi u Beogradu, primjerice u Vojnom arhivu (bivši Arhiv Vojno-istorijskog instituta). Prema svim podacima koje imam od kolega koji su u posljednjih nekoliko godina radili u beogradskim arhivima, oni su vrlo zadovoljni radom u Arhivu Jugoslavije. Kolege koji su radili u Vojnom arhivu rekli su mi da je

⁵ HDA, Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, 1566-1945, Vojni arhiv, Beograd, svitak D-2254.

⁶ Primjerice: HR-HDA-0216 Ministarstvo narodne prosvjete NDH, HR-HDA-0218 Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, a tu su također i fondovi ministarstava koja su se bavila različitim gospodarskim pitanjima.

⁷ HR-HDA-0254 Velika župa Posavje.

⁸ Primjerice u fondu HR-HDA-0223 Ministarstvo unutarnjih poslova NDH mogu se naći dokumenti raznih velikih župa. Također se dokumenti velikih župa iz razdoblja od 1941. do rujna 1943, a koje su djelovale u obalnom području NDH, mogu naći u fondu HR-HDA-0491 Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske/Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“.

rad u tom arhivu i pristup gradi koja se u njemu čuva ipak nešto složeniji. No, ipak se u HDA u Zbirci mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku nalazi i na desetke svitaka mikrofilmova dokumenata NDH, čiji se izvornici nalaze u beogradskom Vojnom arhivu. Na tim mikrofilmovima svakako nisu snimljeni svi dokumenti iz Vojnog arhiva, no, s druge strane, dokumenti snimljeni na njima sasvim sigurno nisu potpuno „iscrpljeni“ kao izvor za naše povjesničare.⁹

Dakle, gradiva NDH je dovoljno i mogućnosti daljnjeg rada, istraživanja, novih tema i novih metodoloških pristupa su vrlo velike.¹⁰ Zadovoljan sam dostupnošću fondova NDH koji se čuvaju u HDA, kao i gotovo neograničenom mogućnošću da to gradivo snimam.¹¹ U tom smislu problem i nije nedostatak izvora, nego kako masu prikupljenih dokumenata sistematizirati i sintetizirati. Osobno sam imao takvo iskustvo kada sam pisao knjigu o upravi NDH u Dalmaciji i drugim jadranskim hrvatskim područjima nakon kapitulacije Italije. Pri pisanju te knjige, kako sam i prethodno spomenuo, nisam imao na raspolaganju cjelovito sačuvan jedan ili više arhivskih fondova. No, unatoč tome, masovnim kopiranjem i snimanjem izvora iz različitih fondova i zbirki na kraju se postavio problem kako masu podataka na pregledan i jasan način predstaviti u knjizi.¹²

⁹U vezi s ovim može se spomenuti tvrdnja jednog hrvatskog novinara koji je zaključio da „relativno malen“ broj hrvatskih povjesničara poput „kakve bizarne sekte“ redovito istražuje u beogradskim arhivima, dok „većini koju više privlači kampanjski pristup poslu“ zapravo i „odgovara“ da se arhivsko gradivo nalazi u Beogradu, jer tako imaju opravdanje za svoje nerad. (vidjeti: <http://www.snv.hr/tjednik-novosti/562/nikako-iz-arhiva-u-pismohranu> pristup ostvaren 19. travnja 2014). Pri ovoj potpuno proizvoljnoj interpretaciji povjesničari koji idu u beogradske arhive su „radnici“, a oni koji to ne čine su „neradnici-kampanjci“. Očito, za proučavanje hrvatske povijesti 20. stoljeća izuzetno je važno istraživanje u beogradskim arhivima, ali isto je tako činjenica da i u HDA i u drugim hrvatskim arhivima ima sasvim dovoljno arhivskog gradiva za istraživanje i vrijedan rad.

¹⁰Očito, kako smatram da treba dalje istraživati NDH, isto tako treba istraživati i Komunističku partiju Hrvatske/Jugoslavije, odnosno partizanski pokret tijekom Drugog svjetskog rata. Ako je o komunistima i partizanima puno pisano do 1990, to ne znači da se ta tema u bilo kojem aspektu treba zanemariti. Upravo suprotno, ponovno se može pristupiti brojnim izvorima i na temelju istraživanja doći do novih interpretacija koje se do 1990. zbog raznih ograničenja, možda nisu mogle iznositi.

¹¹Šteta je što nisu dovršeni zbornici dokumenata iz razdoblja Drugog svjetskog rata čije je objavljivanje u Hrvatskoj pokrenuto za vrijeme socijalizma. Riječ je o zbornicima: *Grada za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*; *Grada za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945*; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945*, *Zbornik dokumenata*. Navedeni zbornici nesumnjivo su pomagala trajne vrijednosti, uvijek korisno pomagalo za svakog istraživača Drugog svjetskog rata.

¹²Barić, N., *Ustaše na Jadranu, Uprava Nezavisne Države Hrvatske u jadranskoj Hrvatskoj nakon kapitulacije Kraljevine Italije*. Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2012.

Može se postaviti pitanje ima li arhivskog gradiva za proučavanje povijesti NDH „previše“ ili ga ima „nedovoljno“? Mislim da se na to ne može dati jednoznačan odgovor. S jedne strane izvora, kao što sam i prethodno naveo, zaista ima vrlo mnogo i vremenski i fizički jedan istraživač ih u određenim slučajevima teško može u cijelosti obraditi. S druge strane, izvora za neka bitna pitanja nema ili bi trebalo uložiti veliki napor da ih se barem djelomično prikupi, a da se i nakon toga ne može dati cjeloviti odgovor na određeno istraživačko pitanje.¹³

Iznio bih i jedno razmišljanje o značajkama pisanja o NDH i općenito o Drugom svjetskom ratu u hrvatskoj historiografiji prije 1990. godine. Ovdje bih zanemario jesu li ta djela i u kojoj mjeri bila ograničena političko-ideološkim sustavom u kojem su nastajala. Više bih naglasio tehnički aspekt u kojem su povjesničari tada, a svakako i do kraja prošlog stoljeća uglavnom radili. Danas se za pisanje koriste računala koja omogućavaju gotovo neograničenu mogućnost mijenjanja teksta - premještanje pojedinih dijelova, dopunjavanje, brisanje itd. Isto tako povjesničar može puno lakše prikupiti u svoju „osobnu arhivu“ veliki broj izvora - fotokopiranjem ili fotografiranjem. Za razliku od toga, ne tako davno, povjesničari su koristili pisaće strojeve, tekst se teže mijenjao i dopunjavao, umjesto brojnih fotokopija ili snimaka više se koristilo pisanje bilježaka s podacima iz pojedinih izvora.¹⁴ U tom smislu pretpostavljam da povjesničari nekada i zbog tehničkih razloga nisu imali mogućnosti uči u određene pojedinosti, što je s današnjim tehničkim mogućnostima koje su na raspolaganju za prikupljanje izvora puno lakše učiniti. No, ponavljam, to obilje izvora nekada može biti i „otežavajuća okolnost“, jer istraživač

¹³ U vezi s nedostatkom ili fragmentarnošću izvora o nekim važnim temama dao bih jedan primjer. Poznato je koliko i danas prijevora u našoj javnosti izaziva pitanje žrtava Drugog svjetskog rata i poraća. Može se spomenuti pitanje broja žrtava u Sabirnom logoru Gospić (Jadovno), koji je djelovao tijekom 1941. Zapravo je i iz dokumenata objavljenih u različitim zbornicima dokumenata, kao i iz onih koje sam imao prilike pregledavati u HDA jasno da su nadležne kotarske oblasti morale izvijestiti koliko su točno ljudi uputile u spomenuti logor, pri čemu su navedeni osobni podaci tih osoba. U idealnom slučaju, da su cjelovito sačuvani dokumenti svih velikih župa, onda bi se s velikom točnošću moglo ustanoviti koliko je osoba upućeno u taj logor iz svakog kotara ili kotarske ispostave, a onda bi bilo i puno lakše utvrditi broj žrtava tog logora. No, pitanje je koliko bi ovakav pristup imao uspjeha ako nisu sačuvani ili nisu cjelovito sačuvani spisi velikih župa, kao ni župskih redarstvenih oblasti NDH. Isto tako, barem koliko mi je poznato, navedeni izvori nisu cjelovito sačuvani ni u arhivskim fondovima središnjih redarstvenih ustanova NDH.

¹⁴ Takav dojam stekao sam pregledavajući rukopisnu ostavštinu naših istaknutih povjesničara, pokojnih dr. sc. Ivana Jelića i dr. sc. Fikrete Jelić-Butić, koja se čuva u Hrvatskom institutu za povijest. Barem prema mom uvidu, broj fotokopija različitih dokumenata u toj ostavštini nije prevelik u odnosu na broj kojim raspolažu „suvremeni“ istraživači, a dosta je podataka koji su iz raznih dokumenata prepisani kao bilješke na komadićima papira.

uronjen u pojedinost svakog podatka može izgubiti usredotočenost i otežano mu je konačno oblikovanje teksta.

Kada je riječ o istraživanju najnovijeg razdoblja, odnosno Domovinskog rata, ono je institucionalno pokrenuto odlukom Vlade Republike Hrvatske od 9. ožujka 2001. sa zaključkom da nositelj znanstvenog projekta o proučavanju Domovinskog rata bude Hrvatski institut za povijest u Zagrebu.¹⁵ Budući da sam dobio posao na tom projektu preuzeo sam temu o pobuni Srba u Hrvatskoj 1990-1995. odnosno o Republici Srpskoj Krajini (RSK). Za mene se postavilo pitanje gdje ću naći izvore za proučavanje spomenute teme. Saznao sam, gotovo slučajno, da se u Sabirnom arhivskom centru Petrinja, Državnog arhiva u Sisku, nalaze određeni arhivski fondovi RSK i da su dostupni za istraživanje. Bila je uglavnom riječ o dokumentima općinskih uprava koje su tijekom RSK djelovale na Baniji, zatim o fondovima jedinica srpske vojske Krajine i tijela unutrašnjih poslova RSK koja su djelovala na Baniji, kao i srpskih političkih stranaka koje su postojale i djelovale za vrijeme RSK. Osim toga dobio sam i pristup arhivi „Hrvatskog informativnog centra“ u kojem se nalazila određena količina dokumenata RSK. Za razliku od dokumenata iz Petrinje, koji su uglavnom bili općinske, a vrlo rijetko republičke razine, dokumenti u HIC-u često su nastali djelovanjem Vlade RSK i njezinih ministarstava. Osim toga, dio dokumenata dobio sam privatnim putem od kolega. Prikupljeni izvori, iako daleko od cjelovitih, ipak su bili dovoljni da na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2004. obranim doktorsku disertaciju o RSK.¹⁶

Tek u razdoblju kada sam dovršavao doktorsku disertaciju, hrvatske sigurnosne službe predale su u HDA veliku količinu dokumenata nastalih djelovanjem tijela RSK, a u mojoj disertaciji koristio sam samo mali dio njih. Navedene dokumente kasnije je preuzeo novoosnovani Hrvatskimemorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCCR). Navedeni Centar započeo je sređivati primljenu građu RSK, a 2007. pokrenuo je i objavljivanje zbornika dokumenata *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.* U zborniku su objavljeni brojni vrijedni dokumenti Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih hrvatskih Srba, odnosno RSK.

Gledajući iz današnje perspektive - za moju doktorsku disertaciju imao sam na raspolaganju malo dokumenata u odnosu na one koji su danas dostupni u HMDCCR-

¹⁵ Vlada Republike Hrvatske, Klasa: 200-01/01-02/02, Urbroj: 5030109-01-1, Zagreb, 9. ožujka 2001, Odluka o pokretanju znanstvenih istraživanja Domovinskog rata.

¹⁶ Barić, N., *Republika Srpska Krajina na području Republike Hrvatske 1990.-1991.-1995. (secesija, glavne značajke i slom)*, Doktorska disertacija. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2004.

u. Tada također nisam imao korisno pomagalo kao što su to danas zbornici dokumenata *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.* Dakle, na raspolaganju sam imao relativno malo dokumenata, ali zato mi je svaki od njih bio važan, iz svakog sam pokušao iscrpiti što više podataka za svoje istraživanje. Zapravo, na određeni način, rekao bih da je nedostatak dokumenata čak značio i određenu „prednost“, jer se nisam mogao „izgubiti“ u golemoj količini arhivskih izvora. Danas bi za izradu disertacije s istom temom imao mnogostruko veću količinu izvora, ali mislim da bi se postavilo pitanje na kojeg sam ukazao i kada je riječ o proučavanju tema iz Drugog svjetskog rata, t.j. kako među tim izvorima napraviti izbor i kako ih uklopiti u jednu cjelinu.

U međuvremenu su brojni važni izvori za proučavanje Domovinskog rata postali dostupni i preko arhive Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Riječ je o dokumentima svih zaraćenih strana u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koji predstavljaju izuzetno važan izvor za proučavanje navedene tematike.¹⁷

U vezi s istraživanjem Domovinskog rata i općenito hrvatske povijesti tijekom 1990-ih godina, povjesničarima je danas dostupno sasvim dovoljno izvora za proučavanje RSK. No, to je samo jedan dio događaja iz povijesti toga razdoblja. Nesumnjivo trebat će se u većoj mjeri usmjeriti na „hrvatsku stranu rata“. Pri tome ne mislim samo na razvoj i djelovanje Hrvatske vojske, nego općenito na proučavanje hrvatske političke i društvene povijesti tog razdoblja. U tom smislu vidljiva je određena disproporcija - dok su dokumenti RSK danas dostupni, a dijelom se i sustavno objavljuju, dokumenti hrvatskih institucija nisu dostupni u takvoj količini. To se vidi i u navedenoj seriji zbornika dokumenata *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.* u kojima do sada nisu objavljavani vojni, policijski i upravni dokumenti Republike Hrvatske. Uvažavajući i zakonsku regulativu o dostupnosti arhivskog gradiva, kao i problem njegove sredenosti, ipak se nadam da će u skorijoj budućnosti doći i do objavljivanja temeljnih vojnih, diplomatskih i drugih dokumenata Republike Hrvatske iz razdoblja Domovinskog rata.

Osvrnuo bih se i na pitanje dostupnosti fonda Ureda predsjednika Republike Hrvatske koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu. Zapravo ne bih zauzimao stajalište u kojoj bi mjeri i na koji način navedeni fond trebao biti dostupan istraživačima, ali ukazao bih na određene paradokse koji su uostalom i poznati. Dio dokumenata iz navedenog fonda, riječ je o dijelu „Tuđmanovih transkripata“, već su

¹⁷ United Nations ICTY Court Records na: <http://icr.icty.org/> (pristup ostvaren 26. travnja 2014).

odavno objavljeni i dostupni javnosti.¹⁸ Povremeno se neki „Tudmanovi transkripti“ pojavljuju i u našem dnevnom tisku. Dio tih transkripata slobodno je dostupan i na *on-line* arhivi Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Na kraju, imamo slučaj da pojedine osobe, poput hrvatskog generala Slobodana Praljka, na internetu ili u tiskanom obliku objavljuju vrlo tajne odnosno strogo povjerljive dokumente Hrvatske vojske iz 1990-ih.¹⁹ No, ako dokumenti Ureda predsjednika Republike Hrvatske, odnosno dokumenti iz vremena kada je predsjednik bio dr. Franjo Tuđman, kao i dokumenti drugih institucija Republike Hrvatske iz ratnih 1990-ih i ne budu dostupni istraživačima u opsegu i na način na koji su im dostupni izvori iz ranijih razdoblja, ne mislim da bi to trebala biti prepreka u istraživanju tog razdoblja. Povjesničar se može prilagoditi i koristiti dostupne izvore, dovoljno je spomenuti koliko bi se, barem za određene teme, korisnih podataka moglo naći samo temeljitim proučavanjem hrvatskog tiska tijekom 1990-ih ili drugih objavljenih izvora.²⁰ I takvi sekundarni izvori mogu dati vrijedne znanstvene spoznaje, a razumljivo je da će s protekom vremena i dostupnošću novih izvora te spoznaje biti dodatno potvrđene ili podvrgnute reinterpetaciji.

Kako se historiografija razvija, povjesničari primjenjuju nove metodologije i pristupe u svojim istraživanjima. Nesumnjivo je da novitete treba primjenjivati i u našoj historiografiji. No moje je mišljenje da neki naši povjesničari prenaplašeno ustrajavaju na različitim „inovacijama“, novim „paradigmama“ i „modelima“ koje preuzimaju iz razvijenih zapadnoeuropskih i sjevernoameričkih historiografija. Smatram da ti povjesničari nekad primjenjuju razne „modele“, a pritom zapravo ne koriste dostatnu količinu izvora koji će te modele potvrditi ili opovrgnuti.²¹ Moje je

¹⁸ *Stenogrami o podjeli Bosne*, Knjiga prva, Knjiga druga, priredio Predrag Lucić, Split - Sarajevo: Kultura&Rasvjeta - Civitas, 2005.

¹⁹ http://www.slobodanpraljak.com/ratni_dokumenti.html (pristup ostvaren 26. travnja 2014).

²⁰ U tom smislu nesumnjivo su „Tudmanovi transkripti“ važan izvor, no prema mom mišljenju, ako se kritički analiziraju i Tuđmanovi javni govori koje je Središnja Hrvatske demokratske zajednice objavila u više svezaka još tijekom 1990-ih godina može se doći do brojnih vrijednih spoznaja o Tuđmanu kao hrvatskom predsjedniku i politici koju je on vodio.

²¹ U tom smislu navest ću primjer jednog novijeg znanstvenog rada. U njemu autor koristi koncepte „karizme“, „karizmatičke osobe“ i „karizmatičke zajednice“ koje su razvili Max Weber i drugi strani autori i zatim ih primjenjuje na ustaškog poglavnika Antu Pavelića. No, pri kraju svoga rada autor navodi: „O uspješnosti ustaške ideje unutar hrvatskog naroda te ostvarenje potpore za tu ideju teško je govoriti. U tu svrhu istraživač raspolaže fragmentarnim podacima i pojedinim izvještajima preko kojih je moguće dati određen zaključak no on se mora uzeti u obzir kao nepotpun“ (vidjeti: Miljan G., „'Karizmatični' Poglavnik? Poglavnik i formiranje karizmatičke zajednice - primjena i korisnost Weberova koncepta karizme“, *Historijski zbornik* (Zagreb). br. 1, LXVI (2013), str. 121-147). Moje je mišljenje da bi trebalo krenuti drugim putem. Podaci možda jesu fragmentarni i nitko i ne očekuje da

mišljenje da bi povjesničar trebao postupiti suprotno odnosno, prvo bi trebao intenzivno raditi na izvorima, a tek zatim može zaključiti je li se neki „model“ ili metodologija mogu primijeniti na podatke prikupljene u izvorima.

Isto tako, iako u široj javnosti ima mišljenja o postojanju „ekskluzivnih“ dokumenata, kao „ključnih“ izvora o nekim povijesnim događajima i osobama, smatram da ne postoji jedan ili nekoliko dokumenata koji mogu dovesti do „epohalnih“ otkrića o našoj povijesti 20. stoljeća. Puno je važnije sustavno pregledati i analizirati reprezentativnu količinu izvora o određenoj temi - a izvora, kao što sam naveo, za cijeli niz tema ne nedostaje - i zatim jednu znatnu količinu novih informacija složiti u cjelinu koja omogućava bolje poznavanje nekog problema naše povijesti. I u tom smislu, kako bi se prikupili takvi izvori, istraživači rad u arhivu ostaje od velike važnosti. Isto tako, rad na nekom dobro sačuvanom arhivskom fondu koji se odnosi na lokalnu razinu (primjerice fond neke kotarske oblasti, narodnooslobodilačkog/narodnog odbora ili skupštine općine), može dati vrijedne istraživačke spoznaje.

Razvoj medija i izvora podataka mijenjaju stvari, o čemu bi svakako puno mogle reći osobe koje se bolje od mene razumiju u informacijske znanosti. Može se spomenuti primjer *YouTube*-a i svih snimaka koji su na njemu dostupni kada je primjerice riječ o Domovinskom ratu (snimke s raznih televizija, intervjui političara i vojnih zapovjednika, snimke raznih ratnih događaja). Ili, primjer pisanja biografija nekih povijesnih osoba. Za to je do sada bilo potrebno opširno istraživanje raznih dokumenata, tiska, ili je povjesničar mogao biti zadovoljan ako bi u arhivu našao dobro sačuvanu osobnu ostavštinu osobe čiju je biografiju želio proučavati. No, pitanje je što će za 30 ili 50 godina biti izvor za pisanje biografija današnjih javnih osoba? Hoće li povjesničar trebati posegnuti za *Facebook* profilom neke osobe? U toj

se donose „potpuni zaključci“. No ipak nije riječ o „pojednim izvještajima“, nego o stotinama objavljenih i još većem broju neobjavljenih dokumenata različitih tijela vlasti NDH - upravnih, redarstvenih, oružničkih, domobranskih, kao i o dokumentima tijela NDH koja su se bavila promidžbom. U svim tim dokumentima bilježi se i prati raspoloženje dijelova stanovništva prema NDH i Poglavniku. U različitim arhivskim fondovima i zbirkama u HDA također se, iako fragmentarno, može vidjeti kako su pojedinci ili skupine stanovništva upućivali različite molbe i druge dopise Poglavnikovom uredu, odnosno Županstvu pri Poglavniku i kako su ti predmeti rješavani. Sve su to vrijedni izvori koji mogu dati ako ne potpune, ali vrijedne zaključke o tome zašto su dijelovi hrvatskog naroda odnosno stanovništva NDH bili opredijeljeni za tu državu (i za Poglavnika), ili su prema toj državi i njezinom vodi bili ravnodušni ili neprijateljski raspoloženi. Dakle, prema mom mišljenju, prvo bi trebalo pregledati i analizirati reprezentativnu skupinu navedenih izvora i na temelju njih donijeti određene zaključke, a tek bi onda trebalo vidjeti u kojoj se mjeri ti zaključci mogu uklopiti u koncepte „karizme“ koje su razvili Max Weber i drugi strani autori.

„demokratizaciji“ pristupa izvorima putem interneta istraživač zaista može naći vrlo korisne izvore. Već sam spomenuo webstranicu Slobodana Praljka s različitim dokumentima iz Domovinskog rata. Također se može spomenuti webstranica znaci.net.²² Na njoj se, osim skenova brojnih knjiga, zbornika radova i dokumenata na temu Drugog svjetskog rata može naći i veći broj mikrofilmova Nacionalnog arhiva u Washingtonu s dokumentima njemačke vojske iz Drugog svjetskog rata. S druge strane otvara se pitanje dugoročnog čuvanja podataka koji su dostupni na internetu i dodatne kritičnosti prilikom njihovog korištenja. U tom smislu može se spomenuti i nedavna odluka Europskog suda pravde da tražilica „Google“ u nekim slučajevima mora izbrisati zastarjele osobne podatke nekih osoba.²³

Na kraju mogu reći ono što je, smatram, i općenito poznato našim povjesničarima i arhivistima - u hrvatskim arhivima postoji velika količina arhivskog gradiva i postoji još cijeli niz tema i istraživanja koja se mogu provesti na temelju istraživanja tog gradiva, a obuhvaćaju sva razdoblja naše povijesti 20. stoljeća.²⁴ Zapravo bi nam bio potreban još veći broj povjesničara-istraživača, koji bi na temelju arhivskog gradiva mogli obraditi različite još uvijek neistražene teme naše povijesti prošlog stoljeća. Pri tome smatram da treba pristupiti opširnijim istraživanjima razdoblja socijalizma od 1945. do 1990. u svim njegovim segmentima i kroz cijelo navedeno razdoblje. Možda bi pri tome trebalo promijeniti i zakonsku regulativu, čime bi se olakšao pristup dijelu gradiva suvremenog razdoblja, a to bi po mom mišljenju bilokorisno arhivskim radnicima i povjesničarima-istraživačima.

No, ako se uzme u obzir općenito stanje u našoj znanosti, sve manja važnost humanističkih znanosti i historiografije kao znanosti koja ne doprinosi gospodarstvu i koja nije dovoljno „vidljiva“ u međunarodnoj znanstvenoj zajednici, onda se može postaviti i pitanje smisla daljnjeg postojanja i rada povjesničara-istraživača, čak i ako oni, radeći u hrvatskim arhivima i dođu do određenih zaista izvornih i kvalitetnih novih spoznaja. To je pitanje za jednu drugu raspravu koja prelazi okvire ovoga priloga.

²² Vidjeti: <http://znaci.net/> (pristup ostvaren 28. travnja 2014).

²³ Vidjeti: *MoReq - Model zahtjeva za upravljanje elektroničkim zapisima, specifikacija MoReq*, Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2003.

²⁴ Ovdje bih skrenuo pažnju i na u travnju 2014. obranenu doktorsku disertaciju kolege Stipice Grgića s Hrvatskih studija u Zagrebu pod naslovom *Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.), Između državnog centralizma i supsidijarnosti*. Mislim da ta disertacija pokazuje koliko vrijedan izvor predstavljaju arhivski fondovi Kraljevske banske uprave Savske banovine koji se čuvaju u HDA i koliko još postoji tema za daljnje istraživanje hrvatske povijesti u razdoblju Kraljevine Jugoslavije.

Summary

SOME EXPERIENCES ON RESEARCH OF ARCHIVAL MATERIALS DEALING WITH THE 20TH CENTURY CROATIAN HISTORY

The article presents some experiences about the research of various archival documents dealing the Croatian modern history, especially concerning the period of World War II and Croatian War of Independence. Concerning World War II research the article presents some data and information concerning the record groups of institutions of Independent State of Croatia that are kept in Croatian State Archives in Zagreb. When discussing the availability of archival sources dealing with the Croatian War of Independence it can be concluded that documents of Republic of Serb Krajina are numerous and easily available at the Croatian Memorial-Documentation Center of the Homeland War in Zagreb. These documents were captured by the Croatian army in 1995 and are now mostly available for historical research. At the same time documents of the Croatian army, police and other Croatian institutions from 1990s are mostly not available to historians or access to these documents takes much more complicated procedure. Online sources have lately also become important for research of contemporary Croatian history. Online Court records of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia are easily available online and represent a very important source for the research of Croatian War of Independence. It could be concluded that modern technical accessories available to historians (Xeroxing, digital cameras and online sources) enable them to collect a vast amount of sources. Therefore it could be said that it is a lesser problem whether some archival sources are not available or do not exist. Much bigger problem for a historian of contemporary history is how to control numerous sources that are at disposal in order to efficiently use them and present them in written form of his or her research.

Key words: *Croatian historiography of 20th century, World War II, Independent State of Croatia, Croatian War of Independence, Republic of Serb Krajina*

Snježana Ivanović
Hrvatski državni arhiv
Zagreb

SREĐENOST ARHIVSKIH FONDOVA I ZBIRKI KAO PREDUVJET DOSTUPNOSTI

UDK 024:930.253(497.5Zagreb)HDA

UDK 342.732:930.253(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

Sređeno i odgovarajuće opisano gradivo jedan je od preduvjeta njegove dostupnosti. Koliko je gradiva Hrvatskog državnog arhiva u tom smislu dostupno korisnicima odnosno sređeno i opisano na način da omogućuje brzo i jednostavno pronalaženje potrebnih informacija, analizirat će se na temelju višestrukih izvora. Istovremeno će se pokušati utvrditi u kojoj je mjeri sredenost, u onom smislu kako je definiramo, stvarni preduvjet dostupnosti, kao i odrediti prostor u kojem je moguće učiniti pomake u našem radu u svrhu njenog povećanja.

***Ključne riječi:** sredenost, dostupnost, funkcionalni zahtjevi sređivanja i opisa, predstavljanje arhivskoga gradiva*

Uvod

Dostupnost arhivskog gradiva i podataka u njemu uređena je arhivskim zakonodavstvom i nekim drugim propisima polazeći od načela da svatko ima pravo pristupa gradivu pod jednakim uvjetima i uz nekoliko načelno za sve jednakih iznimaka, kojima se štite neka druga prava ili legitimni interesi, kao što su pravo na privatnost ili određeni javni interesi. I Etički kodeks arhivista govori o tome tražeći od arhivista da u prvi plan stave prava i interese korisnika i da promiču i zalažu se za dostupnost. No, dostupnost ne ovisi samo o pravu i uvažavanju toga prava, nego i o stvarnoj mogućnosti da se nešto što se traži doista i pronade i dobije na uvid. Ako imamo pravo uvida u određeno gradivo, no zbog nedovoljne sredenosti¹ ili nedostatka informacija u obavijesnim pomagalima ne možemo identificirati informacije koje tražimo ili ne možemo pouzdano zaključiti koliko je vjerojatno da bi se mogle naći, ovakvo stanje može ograničiti stvarnu dostupnost i više od samih pravnih ograničenja.² Pravo na pristup je samo jedan od preduvjeta da se postigne ono što se želi postići prikupljanjem, čuvanjem i predstavljanjem gradiva. Među ostalima, koje ne treba zanemariti, su i akvizicijska politika arhiva, uvjeti koje arhiv pruža korisnicima i, naravno, način na koji je gradivo obrađeno i predstavljeno u obavijesnim pomagalima, o čemu ovisi i to kako će se korisnik snaći s gradivom i moći voditi svoje istraživanje.

Obrada i dostupnost gradiva povezani su na najizravniji način. Obavijesno pomagalo, kao rezultat obrade, korisniku predstavlja fond ili zbirku, skreće mu pozornost na neke njegove značajke i nešto od sadržaja, dok druge informacije, koje se također nalaze u fondu, mogu ostati nevidljive ili zastrte slikom koju o fondu ostavlja njegov inventar. Korisnici lako znaju uočiti kada ih inventar dobro vodi do onoga što traže, a kada svoju ulogu pomagala pri istraživanju ostvaruje dosta skromno. Arhivisti na sređivanje i opis gradiva često gledaju kao na primjenu stručnih normi i pravila, pa se i zadatak koji je pred njima kada obrađuju gradivo, tako definira. Jedna od poznatijih definicija kaže da je sređivanje „proces organizacije gradiva uz poštivanje načela provenijencije i prvobitnog reda kako bi se zaštitio kontekst njegova nastanka te uspostavio fizički i intelektualni nadzor nad gradivom“.³ Intelektualni nadzor koji

¹ Pojam sredenosti ovdje se koristi u smislu obrađenosti. Kako pojam obrađenosti nije uobičajen u stručnoj terminologiji, zadržan je pojam sredenost i sreden.

² Ivanović, J., *Priručnik iz arhivistike*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010, str. 133.

³ Pearce-Moses, R., *The Glossary of archival and records terminology*, Chicago: Society of American Archivists, 2005.

se tu navodi sigurno uključuje i korištenje, no nije isto je li naglasak na primjeni stručnih normi ili na korisniku. Razlika na prvi pogled ne mora izgledati osobito značajna u praktičnom smislu, no neki u njoj vide osnovu za „reformuliranje arhivističke paradigme, koja mijenja i ujedno osnažuje osnove i načela arhivske struke“.⁴ Bilo bi pretjerano reći da je „pristup usmjeren na korisnike“ nešto novo ili nepoznato, ali je očito da njegov značaj u današnjim prilikama raste, kada „arhivi koji svoju glavnu zadaću vide u čuvanju prošlosti za budućnost, postaju nevidljivi u sadašnjosti“.⁵

Usmjerenje na korisnike ovdje može poslužiti i kao osnova za jasnije kriterije u raznim područjima arhivske prakse, pa tako i za definiranje kriterija kojima će se mjeriti razina sredenosti arhivskog gradiva te procjenjivati kvaliteta i cjelovitost obavijesnih pomagala. U praksi je, naime, dosta nedoumica oko toga kada neko gradivo smatrati doista primjereno sredenim i kako bi ga točno i koliko detaljno trebalo opisati da bismo mogli biti manje ili više, ako ne i potpuno zadovoljni. Neke od ovih nedoumica jasno su vidljive i u analizi podataka o sredenosti gradiva u Hrvatskom državnom arhivu, o kojem će biti riječi u ovome radu. Njima se korisno baviti već i zato što dosta otežavaju planiranje obrade gradiva u arhivu i svakodnevni rad na sređivanju.

Sredenost gradiva i kako je definirati

Klasična pravila obrade gradiva dobro su poznata svim arhivistima. Prema njima, osnovni cilj arhivističkoga rada je uspostaviti i održavati intelektualnu i fizičku kontrolu nad gradivom, polazeći od načela provenijencije i očuvanja izvornog reda. Prvo što arhivist treba učiniti jest jasno razgraničiti gradivo jednog stvaratelja od gradiva druge provenijencije. Na prvi pogled to može izgledati jednostavno, no posao se komplicira kada treba odlučiti o statusu dokumentacije ustrojstvenih jedinica s različitim stupnjevima autonomije u djelovanju, posljedicama preuzimanja nadležnosti i dokumentacije među različitim tijelima i u nekim drugim slučajevima. Arhivist tada

⁴ Menne-Haritz, A., Access – the reformulation of an archival paradigm, *Archival science* 1 (2001), str. 59.

⁵ Menne-Haritz, A., nav. dj., str. 60.

mora detaljnije proučiti odnose među institucijama, njihovu djelatnost i organizaciju, ali niti tada dileme ne moraju biti otklonjene.⁶

Sljedeći je korak razdvojiti gradivo u fondu na serije i, prema potrebi, druge manje cjeline. Osnovni je kriterij izvorni red koji je gradivu dao njegov stvaratelj. Njega arhivist utvrđuje analizom zatečene strukture gradiva, djelatnosti stvaratelja i načina na koji je organizirao svoje poslovanje i upravljanje dokumentacijom. Pretpostavka je da izvorna struktura gradiva odražava područja djelatnosti i organizaciju rada stvaratelja i da upravo ta struktura najbolje izražava značenje, kontekst i sadržaj gradiva. Arhivist provjerava odgovara li trenutno stanje gradiva izvornome i po potrebi obnavlja izvorno stanje ondje gdje je narušeno. Ako ovakva struktura nije očuvana ili nije niti uspostavljena, uspostavlja prikladnu strukturu polazeći od onih načela prema kojima je gradivo moglo biti izvorno strukturirano.

Zatim je potrebno utvrditi kojim redom treba rasporediti spise u pojedinoj seriji, rasporediti ih na taj način i fizički urediti, označiti i uložiti u odgovarajuće tehničke jedinice. Nakon ove faze gradivo se obično smatra sredenim. Predstoji opis, u kojem se koriste i podaci prikupljeni u ranijim fazama te izrada obavijesnog pomagala. Time je postupak obrade završen.

Uočljivo je da se čitav ovaj niz pravila bavi problemima koje ima arhivist dok se bavi gradivom: kako ga organizirati u spremištu, razvrstati i dovesti u stanje u kojem može dalje njime upravljati, nadzirati ga i davati na korištenje. Pravila se ne bave situacijom u kojoj je korisnik u potrazi za određenim informacijama: uzima se za dokazano da će korisnikov problem biti riješen samim time što je arhivist riješio svoj problem. Obavijesna pomagala, naravno, sadrže mnoštvo informacija za korisnika, mogu imati i kazala i druge pomoćne sadržaje za korisnike, ali to ne umanjuje značaj činjenice da je proces obrade u cjelini u prvom redu skup postupaka kojima se gradivo dovodi u red, a ne proces kojim se osigurava određena definirana kvaliteta pretraživanja i dostupnosti. To je često vidljivo osobito u intenzitetu opisa, dubini do koje je gradivo opisano i u identifikaciji opisnih podataka: gradivo je često opisano upravo do razine koja je potrebna arhivistima za upravljanje gradivom u spremištu.

Slabiji intenzitet i dubina opisa često znače da uspostavljeni intelektualni red ne prati fizički red: u fondu je znatno više „košuljica“ negoli inventarnih jedinica u inventaru. U nedostatku vremena obrada može stati i na razini arhivske kutije i intelektualne jedinice koja sadrži veći broj kutija čiji je sadržaj općenito naznačen u

⁶ Usp. Meehan, J., Making the Leap from Parts to Whole: Evidence and Inference in Archival Arrangement and Description. *American Archivist* 72 (2009), str. 72-90.

opisu serije ili podserije. Ako se radi o upravljanju gradivom u spremištu, to može biti dovoljno i fond se može smatrati sredenim. Ako se, međutim, želi provjeriti postoje li u takvoj jedinici određene informacije koje odgovaraju korisnikovome zahtjevu, može biti potrebno utrošiti više vremena u istraživanje samoga gradiva da se pripremi odgovor za korisnika. Vrijeme koje se troši na pregledavanje gradiva, da bi se identificirale relevantne jedinice ili utvrdilo da ih nema, može biti dobar pokazatelj je li razina sredenosti primjerena iz korisničke perspektive.⁷

Podatak o stupnju sredenosti gradiva u arhivu trebao bi biti koristan ulazni podatak za planiranje obrade gradiva. U našim arhivima govori se o različitim razinama sredenosti. Tako se u opisima fondova može naći podataka da su sredeni osnovno, sumarno, arhivistički, registraturno, analitički ili djelomično. Ove razine nisu precizno definirane niti je sigurno da ih svi tumače na isti način, tako da su pokazatelji koji se mogu dobiti samo okvirni. U potrazi za procjenom stanja sredenosti gradiva provedena je analiza podataka o sredenosti arhivskih fondova i zbirki Hrvatskog državnog arhiva iz Izvještaja Arhiva, kojeg su arhivi dužni svake tri godine dostavljati Državnom zavodu za statistiku. Ovdje su u skraćenom obliku izneseni podaci iz izvještaja za 2008. i 2011. godinu, kao i iskustva Odjela za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva HDA u njihovom prikupljanju.⁸

Podaci pokazuju da je u 2008. godini od ukupno nešto više od 24.000 d/m gradiva HDA 38% bilo nesredeno. Isto tako navedeno je da su izrađena 23 nova obavijesna pomagala. (18 sumarnih inventara, 5 analitičkih i 11 ostalo). Kakvo je pri tome bilo stanje sredenosti pojedinih kategorija gradiva uočljivo je iz sljedeće tablice.

Tablica 1. Stanje sredenosti gradiva HDA 2008.

	Ukupno d/m	Sredeno d/m
UKUPNO	24.068,9	14.973,8
Uprava i javne službe	11.492	5.746,5
Pravosuđe	637,2	318,6

⁷ Menne-Haritz, A., nav. dj., str. 65.

⁸ Izvještaj Arhiva i kategorije u njemu definirane su unaprijed od strane DZS-a. Iako se cijeli odnosi na djelatnost arhiva, podaci o sredenosti i obavijesnim pomagalima nalaze se u točkama 6, 7 i 12. U Izvješću se navodi stanje u izvještajnoj godini. Izvještaji se nalaze u Pismohrani HDA (Klasa: 957-03/09-01/01 i 957-03/12-01/02).

Vojne jedinice, ustanove i organizacije	1.078	929
Odgoj i obrazovanje	84	48
Kultura, znanost i informiranje	160,6	84
Zdravstvo i socijalne ustanove	71	43
Gospodarstvo i bankarstvo	1.825,4	1.101
Političke stranke, DPO-i i sindikati	2.620	1.804
Društva, udruge, udruženja	240	126
Vjerske ustanove	264	192
Vlastelinski, obiteljski i osobni fondovi	1.029	783
Zbirke izvornog gradiva	1.862	1.212
Zbirke dopunskih preslika	8	9
Filmsko gradivo	2.656	2.578
Zvučni zapisi	49,7	-

Prema sljedećem Izvještaju u 2011. godini u HDA je od ukupno 26.000 d/m gradiva 44,64% bilo nesređeno. U toj je godini izrađeno 26 sumarnih inventara, 9 analitičkih, 4324 regista i 21 ostalo pomagalo.

Tablica 2. Stanje sredenosti gradiva HDA 2011.

	Ukupno d/m	Sređeno d/m
UKUPNO	26.051*	14.442,3
Uprava i javne službe	11.724,4	6.309,5
Pravosuđe	1.384,6	311,6
Vojne jedinice, ustanove i organizacije	1.152,8	1.011
Odgoj i obrazovanje	80,5	55
Kultura, znanost i informiranje	138,4	62
Zdravstvo i socijalne ustanove	71,3	3

Gospodarstvo i bankarstvo	2.812	165
Političke stranke, DPO-i i sindikati	2.645	2.183
Društva, udruge, udruženja	325,2	191,1
Vjerske ustanove	1.055,2	901,4
Vlastelinski, obiteljski i osobni fondovi	1.240	527,2
Zbirke izvornog gradiva	711,3	502,5
Zbirke dopunskih preslika	5,8	4,5
Filmsko gradivo	2.656	2.578
Zvučni zapisi	49,7	-

*uz 11.729 mikrofilmskih svitaka

Ipak, podaci pokazuju da postoje velika odstupanja i nestabilnost rezultata koje je teško argumentirati samim stanjem gradiva. Uočeno je da su primjerice kod nekih kategorija gradiva rezultati višestruko odstupali u razmaku od samo tri godine ili da su u istom razdoblju napravljeni takvi pomaci, koji se ničim ne daju objasniti. Primjerice 2008. godine jedan je odsjek iskazao da je sredeno 90% jedne kategorije gradiva. Ipak je u sljedećem trogodišnjem razdoblju odsjek izvještavao o intenzivnom radu na sređivanju, dostavljao nova obavijesna pomagala, da bi u sljedećem razdoblju podaci bili lošiji, bez ikakvih preuzimanja novog gradiva. Očito je značajna količina gradiva u takvom stanju da se uz mala odstupanja u kriteriju procjene može seliti iz kategorije sredenoga u kategoriju nesredenog gradiva i obratno.

Prilikom prikupljanja podataka za izvještaje, arhivisti su se suočili s brojnim nedoumicama. Zbog usko postavljenih kategorija sredenosti u Izvješću (sreden/nesreden) kod brojnih su fondova dvojili oko smještaja u jednu od kategorija. Nemali je broj slučajeva da je prilikom procjene sredenosti isti uradak (obavijesno pomagalo i strukturu fonda) više arhivista ocijenilo različito. Nekim je arhivistima činjenica da za određeni fond postoji obavijesno pomagalo, bez obzira na uspostavljenu strukturu fonda i kvalitetu opisa, automatski značila da će ga svrstati u kategoriju sredenog. Pri tome se kategorija obavijesnog pomagala utvrđena od strane autora nije propitivala, čak ni u slučajevima kada je analitičkim inventarom nazvan uradak od jedne stranice ili kada su u kategoriju sumarnih inventara svrstavane različite vrste popisa. Iako su kategorije obavijesnih pomagala na prvi pogled dosta

jasno definirane⁹, očito im različito pristupamo ili ima dosta pomagala koja se po nekim obilježjima mogu razvrstati u jednu, a po drugim u drugu kategoriju ili smo jednostavno skloni precijeniti vlastite uratke. Možda je ponajviše nedoumica bilo u ocjeni arhivskih i inih popisa, koje većina nije uzimala u obzir kao bilo kakvo pomagalo. Tako od kategorizacije stupnjeva sredenosti i tipologije obavijesnih pomagala nema osobite koristi.

Razlike u rezultatima posljedica su nekoliko problema. Prvi je očito različito poimanje pojma sredenosti i izrazit utjecaj subjektivnih čimbenika u procjeni. Sredenost je rastezljiv pojam: čim je gradivo stavljeno u kutije koje su poredane određenim redom, od jedan nadalje, može se reći da barem kakva-takva reda ima i uvijek se može naći još nešto što bi se još moglo poboljšati ili naprosto promijeniti prema nekim dodatnim ili višim kriterijima sredenosti. Kategorizacije stupnjeva sredenosti koje koristimo očito nisu dovoljno jasne i precizne niti sadrže dovoljno mjerljivih jednoznačnih kriterija koji bi subjektivnost u procjeni sveli na prihvatljivu razinu.

Odatle dolazimo do drugog problema, a to je koji bi to kriteriji trebali biti i zašto upravo ti, a ne neki drugi. U većini novijih inventara naći ćemo navod da je gradivo sređeno poštujući načelo izvornog reda i da je obrađeno i opisano prema međunarodnim arhivističkim normama. Isti će se navod naći u vrlo različitim inventarima i za fondove s velikim razlikama u razini obrade. Bez obzira na izražene razlike u proizvodu sređivanja i opisa, moguće je da ovi navodi podjednako stoje u većini slučajeva. Ako je to točno, nameće se sljedeći zaključak: deklarirana pravila i načela sređivanja nisu dobar kriterij za kategorizaciju razine sredenosti ili za mjerenje kvalitete obavijesnih pomagala.¹⁰ Složiti gradivo poštujući provenijenciju i sačuvati nešto što se može zvati izvornim redom, ne znači još da je posao gotov ili da je uzorno obavljen.

Ovaj nas zaključak vodi do trećeg problema koji se odnosi na konkretne ciljeve i svrhu obrade gradiva. Ne dovodeći u pitanje valjanost tradicionalnih načela i pravila sređivanja, možemo se još jednom zapitati na temelju čega možemo procijeniti, ispitati i argumentirati te ocijeniti konkretni način sređivanja i opisa? Jedan od načina da preciznije procijenimo rezultate obrade jest i da utvrdimo čemu

⁹ Pravilnik o evidencijama u arhivima (NN 90/02, 106/07).

¹⁰ Kriteriji za vrednovanje obavijesnih pomagala u HDA nisu utvrđeni. Za jedan (i autoru jedini poznati) takav primjer, a na temelju kriterija uspostavljenih u DA Pazin vidi Grdinić, I., Kako do kvalitetnog obavijesnog pomagala? Vrednovanje obavijesnih pomagala u praksi Državnog arhiva u Pazinu, *Arhivski vjesnik* 51 (2008), str. 93-127.

trebaju služiti rezultati obrade gradiva (određena struktura gradiva, fizički red i obavijesno pomagalo), na koji način i što ćemo pri tome smatrati primjerenom kvalitetom. Drugim riječima, može se govoriti o potrebi da se definiraju precizni funkcionalni zahtjevi za sređivanje i opis gradiva. Analiza o kojoj smo govorili pokazala je da se prilikom obrade gradiva daleko bolje snalazimo u primjeni deklariranih načela sređivanja i opisa, negoli u definiranju i pridržavanju funkcionalnih zahtjeva. Njihova je bit prikladno sažeta u tvrdnji da se fond može smatrati obrađenim kada se može produktivno koristiti za istraživanje¹¹, no ostaje da se konkretnije definira na što se riječ „produktivno“ odnosi.

Funkcionalni zahtjevi sređivanja i opisa i dostupnost gradiva

Zanimljivo je da u arhivističkoj zajednici još nisu na sustavan način definirani funkcionalni zahtjevi kojima trebaju udovoljavati arhivistički opis i sređivanje, kako je to učinjeno u nekim drugim bliskim strukama.¹² Pod funkcionalnim zahtjevima misli se na to što proizvod stručnog rada treba omogućiti odnosno koju vrstu i razinu odgovora na upite treba dati. Funkcionalni zahtjevi definiraju očekivanja korisnika, kvalitetu i pouzdanost odgovora na ta očekivanja.

Spomenuli smo da tradicionalna načela arhivističkog opisa i sređivanja imaju u vidu prvenstveno arhivista i ono što on treba učiniti s gradivom, dok su zahtjevi i očekivanja korisnika nekako u drugom planu. Da bismo mogli preciznije odrediti funkcionalne zahtjeve arhivističkog opisa, moramo definirati što on treba dati arhivistu (kao podršku u obavljanju njegova posla), što istraživaču korisniku, a što nekom drugom tko je identificiran kao mogući korisnik proizvoda arhivističkog sređivanja i opisa.

Počnemo li od istraživača korisnika, vidjet ćemo da su tradicionalna načela arhivističkog sređivanja i opisa usredotočena na dva zadatka. Kao prvo, treba uspostaviti hijerarhijsku strukturu jedinica gradiva i opisati ih polazeći od njihova

¹¹ Slotkin, H. W. i Lynch, K. T., *An Analysis of Processing Procedures: The Adaptable Approach*, *American Archivist* 45, 2 (1982).

¹² Na primjer: Functional requirements for bibliographic records. IFLA, 1997-2009, dostupno na: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/>. Funkcionalni zahtjevi sređivanja i opisa u domaćoj literaturi naznačeni su jedino u Lučić, M. *Sređivanje i opis arhivskog gradiva u: Stručni ispiti za zaštitu i obradu arhivskog gradiva. Priručnik*. Drugo izdanje. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010, str. 105-111.

mjesta u strukturi. Tako traže i pravila međunarodne norme za arhivistički opis ISAD(G): treba definirati hijerarhiju jedinica u fondu, u obradi krenuti odozgo (od razine fonda) prema dolje, povezati opise jedinica u hijerarhiji (odnos cjelina-dio), informacije razvrstati na onu razinu opisa kojoj pripadaju i ne ponavljati ih. Drugih uputa za sređivanje gradiva i organizaciju obavijesnog pomagala u ovoj normi nema.¹³

Drugi je zahtjev tradicionalnih načela arhivističkog sređivanja i opisa, dati informacije o kontekstu nastanka arhivske jedinice. Uz ono što je rečeno o mjestu jedinice u strukturi (dokumentacijski kontekst), korisniku treba dati informaciju o stvaratelju gradiva, o njegovoj djelatnosti koja je dovela do nastanka gradiva i o općem kontekstu koliko je potrebno da se razumiju prilike u kojima je gradivo nastalo.¹⁴

Na temelju uvida u sadržaj i strukturu obavijesnih pomagala nastalih u HDA, pokušat će se utvrditi u kojoj su mjeri našim rezultatima obrade zadovoljeni ovi zahtjevi.¹⁵ Iskustvo pokazuje da su arhivisti pri opisu usredotočeni na fond i prvu nižu razinu u strukturi, obično seriju: niže razine ukoliko postoje navode se uz minimalan broj podataka (najčešće vrlo općeniti naziv i godina). Takvo je stanje vjerojatno posljedica činjenice da je za upravljanje gradivom u spremištima ova razina obrade dovoljna. U nekim obavijesnim pomagalima, osobito s kraja 1990-ih i ranih 2000-tih, nailazimo na složenije strukture nego što gradivo, izvorni poredak ili pak funkcije stvaratelja impliciraju, što se dijelom može pripisati nerazumijevanju norme ISAD(G), koja se u tom razdoblju počinje intenzivno primjenjivati. Postoji također i veći dio obavijesnih pomagala koji sadrži vrlo iscrpne podatke o stvaratelju uz obilje informacija o širem društveno-političkom kontekstu koji bitno ne pridonose razumijevanju stvaratelja, a kamoli gradiva.

Kada govorimo o prvom zahtjevu, onom koji se tiče strukturiranja gradiva, iskustva su pokazala da se arhivisti često fokusiraju na više i srednje razine u strukturi, a da na nižoj razini dajemo malo korisniku relevantnih informacija. Obavijesna

¹³ ISAD(G) Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva. Drugo izdanje (hrv. prijevod). Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2001.

¹⁴ Vidi Duranti, L., Origin and Development of the Concept of Archival Description. *Archivaria* 35, str. 52-53; Meehan, nav. dj., str. 80-83. Za pravila vidi ISAAR(CPF), Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji. Drugo izdanje (hrv. prijevod). Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.

¹⁵ Ocjene obavijesnih pomagala iznose se na temelju uvida u obavijesna pomagala nastala u redovnom radu Odjela za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva HDA za razdoblje 2007-2014. Također se iznose iskustva temeljena na pregledu obavijesnih pomagala iz ranijeg razdoblja, a za potrebe njihove objave na web stranicama HDA. Riječ je u oba slučaja o uvidu i procjeni oko 100-tinjak različitih vrsta obavijesnih pomagala.

pomagala tako mogu postati nepregledna i opterećena sadržajem koji korisniku ne pomaže osobito u pronalaženju onoga što traži. Upravo bi lakoća i pouzdanost pronalaženja tražene informacije mogle biti, gledano iz korisničke perspektive, ključne značajke dobro postavljene strukture i primjerenog opisa gradiva. I drugi zahtjev, onaj koji se odnosi na kontekst nastanka jedinice gradiva, promatran iz korisničke perspektive također može voditi u drugom smjeru. Najprije se treba upitati je li kontekst nastanka, onako kako ga predstavljaju arhivisti, ono što je korisnicima najvažnije. Što se tiče dubine obrade, odgovara li korisniku praksa u mnogim sumarnim inventarima da se arhivske jedinice definiraju na dosta visokoj razini i s općenitim nazivima, tako da treba pregledati veći broj kutija da bi se utvrdilo što konkretno sadrži takva arhivska jedinica?¹⁶

Funkcionalni zahtjevi za arhivistički opis i sređivanje trebali bi specificirati za kakva pretraživanja pomagalo treba biti spremno i kakve odgovore treba dati na pojedinu vrstu upita. Korisnici imaju određena očekivanja prema kojima će vrednovati koliko im obavijesna pomagala, arhivski katalog ili način na koji je gradivo sređeno pomažu u pronalaženju onoga što traže i razumijevanju onoga što su pronašli. U anketi Korisničke službe HDA samo 47% ispitanika smatra da je dostupnost informacija o arhivskom gradivu ispunila njihova očekivanja, 41% je samo djelomično zadovoljno, a 6% uopće nije zadovoljno. Svakom drugom korisniku obavijesna pomagala nisu pomogla onoliko koliko je očekivao i ta činjenica ima težinu neovisno o tome smatramo li da je posao obavljen u skladu s dobrim pravilima struke.¹⁷

Već je spomenuto da je u sređivanju gradiva naročito osjetljivo pitanje najniže razine na kojoj će se opisati gradivo. U arhivima se može naći primjera za sve opcije: od toga da je opisana samo razina fonda i da još nisu definirane jedinice niže razine, do toga da je popisani svaki pojedinačni dokument. Dubina obrade često ovisi o tome koliko vremena arhiv može posvetiti fondu. Ako je vremena malo, lako je moguće da će se fond smatrati „osnovno“ sređenim, jer je ipak sređivan. Tako će pojam sredenosti više govoriti o tome da je načinjen pomak u odnosu na početno stanje, nego o tome koliko smo daleko od nekog poželjnog ciljanog stanja. Samo na udaljenosti od cilja, a ne od zatečenog stanja, možemo definirati kategorizaciju razina

¹⁶ Schaffner, J., *The Metadata is the Interface: Better Description for Better Discovery of Archives and Special Collections*, Synthesized from User Studies, OCLC Research, 2009. Dostupno on-line na URL: <http://www.oclc.org/programs/publications/reports/2009-06.pdf>.

¹⁷ Zanimljivi rezultati više studija o mišljenju korisnika o praksi opisa arhivskoga gradiva mogu se naći u Duff W., Stoyanova P., *Transforming the Crazy Quilt: Archival Displays from the Users Point of View*, *Archivaria* 45, str. 44-79

sredenosti koja će biti dovoljno otporna na subjektivne procjene i lokalne prilike. Ako pokušamo drukčije, vraćamo se na problem s različitim procjenama sredenosti. Što se tiče same dostupnosti gradiva, sasvim je svejedno zašto je ono sredeno i popisano tako kako jest - zbog nedostatka vremena ili iz nekog drugog razloga - dobro obrazloženo ga neće učiniti dostupnijim.

Pogled iz korisničke perspektive može pomoći i u definiranju poželjne razine obrade gradiva. Korisnik vjerojatno neće biti zadovoljan ako u inventaru nalazi osnovne jedinice opisa koje su određene i opisane dosta općenito („korespondencija“, „opći spisi“ i sl.), koje sadrže raznovrsno gradivo tako da mu je teško dati jasan i informativan zajednički naziv, koje su opsežne, koje nisu „indikativne“ za sadržaj i informacijski potencijal gradiva ili koje treba dugo pregledavati u potrazi za dokumentom ili informacijom koju korisnik traži. Korisnik također neće biti zadovoljan ako mu nije jasan kriterij raščlambe fonda, ako slične jedinice gradiva nalazi u različitim serijama ili jedinice koje doživljava različito u istoj seriji. Postojeća načela sređivanja gradiva, međutim, ne predviđaju provjeru kako će ciljane struktura gradiva utjecati na scenarij pretraživanja i koliko će se lako korisnik snalaziti u njoj.

Osim na pronalaženje i identifikaciju jedinica gradiva, funkcionalni zahtjevi arhivističkog opisa i sređivanja mogu se odnositi i na razumijevanje jedinice i na zahtjeve koji se tiču upravljanja gradivom. U pogledu razumijevanja jedinice gradiva, arhivistička načela stavljaju naglasak na razumijevanje konteksta nastanka gradiva. Konkretno, pored podataka o stvaratelju gradiva traži se i odgovarajući opis njegove djelatnosti, povijesti i organizacije. Ovi se podaci u pravilu navode u opisu fonda kao cjeline i to dosta opširno. Jedinice niže razine u pravilu ne sadrže ovakve podatke, ali ih impliciraju svojim položajem u strukturi i „nasljeđuju“ kontekstualne informacije iz opisa jedinica više razine.

Funkcionalni zahtjevi koji se odnose na upravljanje gradivom mogu se podijeliti na one koji se tiču dostupnosti jedinice (je li jedinica gradiva javno dostupna, ima li ograničenja dostupnosti podataka i kada će ovakvi podaci biti dostupni, kakav postupak stoji na raspolaganju korisniku ako želi da mu se odobri pristup, u koje svrhe i pod kojim uvjetima može koristiti kopije i sl.) i na one koji su vezani uz postupak naručivanja i dopreme (daje li se na korištenje izvornik ili kopija, gdje se taj primjerak fizički nalazi i je li spreman za korištenje, u kojem se roku gradivo može dobiti i sl.). Viša razina usluge može tražiti i višu razinu (veću dubinu) obrađenosti, detaljnije i pouzdanije metapodatke. Ovakvi tehnički preduvjeti imaju velik utjecaj na dostupnost, osobito ako se gradivo želi učiniti dostupnim *on-line*.

Obrada kao dio procesa predstavljanja gradiva

Gradivo koje se nalazi u arhivu u prošlosti je vjerojatno već nekoliko puta bilo obrađivano. Javno arhivsko gradivo trebalo je već pri nastanku biti evidentirano i odloženo prema klasifikacijskom planu stvaratelja. Nakon toga je vjerojatno opet bilo evidentirano i uređeno kada je odloženo u pismohranu. Prema arhivskim propisima stvaratelj je dužan nadležnom arhivu redovito dostavljati popise gradiva koje posjeduje, pripremati slične popise za postupak izlučivanja i napokon pripremiti popis uz primopredajni zapisnik kojim gradivo dolazi u arhiv. U arhivu potom slijedi nova obrada čiji je proizvod obavijesno pomagalo, a nerijetko se gradivo kasnije iznova sređuje i opisuje. Ako se gradivo uz to i snima, trebao bi nastati još jedan popis.

Uza sve to, korisniku je često na raspolaganju samo sumarni ili nešto detaljniji inventar kao proizvod jedne od navedenih faza obrade, dok su proizvodi drugih faza zastarjeli, djelomični, nema ih više ili iz drugog razloga nisu produktivno iskoristivi u pretraživanju. Jedna od dilema u sređivanju jest je li bolje ostaviti zatečenu, lošu strukturu gradiva i tako očuvati iskoristivost izvornih popisa i kazala, koji i sami mogu biti manjkavi, ili srediti gradivo i popraviti strukturu, ali time dovesti u pitanje iskoristivost izvornih pomagala.

Arhivi, nažalost, ne mogu u dovoljnoj mjeri utjecati na cjelinu gore navedenih postupaka u obradi i evidentiranju gradiva, da bi se osiguralo dugoročno očuvanje proizvoda ranijih faza obrade. Mogu, međutim, utjecati na one postupke koji se odvijaju u arhivu i integrirati ih tako, da se u većoj mjeri očuva iskoristivost proizvedenih podataka. Integracija pretpostavlja postavljanje zajedničkog cilja za različite postupke koje arhiv obavlja: od nadzora nad stvarateljima, preko preuzimanja i smještaja gradiva u spremište, do izrade obavijesnih pomagala, snimanja i korištenja gradiva. Taj zajednički cilj i mjerilo kvalitete treba biti povećanje dostupnosti i kvaliteta pretraživanja i pronalaženja informacija u gradivu.

Proces obrade na ovaj način nije samo jedan zaseban postupak između preuzimanja i korištenja gradiva, nego skup postupaka koji počinje evidentiranjem stvaratelja i identifikacijom njegova gradiva i nastavlja se sve dok se gradivo koristi. Tako promatrana obrada biva dijelom procesa predstavljanja gradiva koji nije „statični, konačni i jednokratni proces, već niz kontinuiranih, povezanih sređivanja i opisa“.¹⁸ U tom bi smislu bilo potrebno više pažnje posvetiti postizanju i održavanju

¹⁸ Yakel, E., *Archival Representation*, *Archival Science* 3 (2003) , str. 4. U članku autorica više govori o pojmu predstavljanja arhivskoga gradiva, kao procesu kojeg su obrada i opis sastavni dio.

fizičke i intelektualne kontrole nad gradivom tijekom čitavog procesa, nego u jednoj zasebnoj fazi obrade i izrade obavijesnog pomagala nastojati ostvariti takvu kontrolu ispočetka i pri tome težiti visokoj razini obrade bez kompromisa.¹⁹ Diskontinuitet pojedinih faza arhivističkog posla u pravilu znači i diskontinuitet u dostupnosti, pa odgađanje obrade dok se ne steknu bolji uvjeti i ne nađe dovoljno vremena može dovesti do toga, da velik dio gradiva ostane nedostupan ili teško dostupan u duljem razdoblju jer je neobrađen.²⁰

Integracija procesa obrade o kojoj ovdje govorimo nije jednostavna: očito je jednostavnije i lakše u svakoj pojedinoj fazi postupati onako kako je dovoljno za specifičnu svrhu te faze ne opterećujući postupak drugim zahtjevima. Moglo bi se razmisliti o tome da se svakoj od faza procesa postavi zahtjev da neposredno pridonese dostupnosti, ne čekajući na neku buduću fazu obrade koja će proizvesti novo obavijesno pomagalo ili nove opisne jedinice u arhivskom katalogu te da kroz minimalne dodatne korake promiče dostupnost i korištenje gradiva. U tom smislu postoji niz prijedloga na međunarodnoj arhivističkoj sceni za unapređenje stručnih poslova u svrhu povećanja dostupnosti. Neki predlažu harmoniziranje zadaća arhiva na području akvizicijske politike i preuzimanja gradiva, sređivanja, opisa i tehničke obrade te zaštite gradiva, polazeći od potrebe da se obrada u cijelosti racionalizira kako bi gradivo postalo dostupno prije i u većoj mjeri.²¹ Neki predlažu i spremnost na kompromise oko minimalnih standarda obrade kako bi se zadovoljile potrebe korisnika.²² Vjerojatno će proći vrijeme dok arhivska zajednica, posebno u Hrvatskoj, prihvati neke od promjena.

¹⁹ Green, M. A., Meissner, D., More Product, Less Process, *American Archivist* 68, 2 (2005), str. 237.

²⁰ Desnoyers M.F., What is a Collection Processed?, *Midwestern Archivist* 7, br. 1 (1982), 5-24, vidi i Thibodeau, S. G., *Archival Arrangement and Description*, u *Managing Archives and Archival Institutions*, Bradsher, J.G. (ur.), Chicago: University of Chicago Press, 1988.

²¹ Mnogi vide potrebu za ozbiljnijim promjenama u tradicionalnom pristupu obradi kako bi se savladale velike količine nesređenog gradiva u arhivima. Za niz zanimljivih prijedloga vidi: Green, M. A. i Meissner D., nav. dj.

²² Weideman, C., Accessionin as Processing, *American Archivist* 69 (2006), str. 274-283.

Dostupnost kao cilj i pomoć u obradi

Podaci o sredenosti i razmjerno velika količina nedostupnog gradiva zbog nesredenosti, koje smo spomenuli, nisu neka novost ili naša specifičnost. Tema zaostataka u obradi i njezinih uzroka često je obrađivana u literaturi, osobito posljednjih godina. Kao i u drugim zemljama i kod nas mnogi uzroke vide u velikom priljevu suvremenog gradiva i općenito u sve većoj količini gradiva koju stvaraju suvremena tijela uprave i druge organizacije. Često se ističu i nedostaci u uredskom poslovanju, loši i neujednačeni klasifikacijski planovi, nebriga stvaratelja i, naravno, nedostatak resursa u arhivima.²³ Možda je to dijelom i posljedica lošeg planiranja ili nejasnoća oko kriterija za ocjenu svrhovitosti i kvalitete proizvoda stručnog rada. Sve to ima svoj utjecaj, koji se ne smije zanemariti, ali valja razmisliti i o načinu na koji se obavljaju poslovi u arhivima i postavlja hijerarhija ciljeva.

U mnogim arhivima gradivo je dostupno odmah po preuzimanju na temelju primopredajnog popisa koji služi kao obavijesno pomagalo ili više takvih popisa koji pokrivaju cjelinu fonda. Kada postoji pritisak da se ovakvi popisi odmah predaju u čitaonicu gdje su dostupni istraživačima ili se konvertiraju u arhivski katalog, raste i pritisak da se kvalitetno pripreme, da budu cjeloviti i da sadrže podatke koji su informativni i korisniku razumljivi. Također je vjerojatnije da će sadržavati i podatke o dostupnosti i eventualnim ograničenjima. Arhiv je motiviran da od predavatelja traži da poštuje dogovorene standarde kvalitete i da vodi računa da primljeni popis bude pouzdan i dobar za korištenje u čitaonici. Iz istog je razloga motiviran da preuzeto gradivo odmah integrira u svoje fondove i zbirke. Pritisak za brzom dostupnošću povećava kvalitetu popisa i utječe na to da se gradivo preda u boljem stanju i u intelektualnom i u fizičkom smislu. Kada nema takvog pritiska ili motiva, neki će se postupci lakše odgoditi za neodređenu budućnost, pa akvizicija može čekati godinama ili desetljećima da je netko obradi: ovoga puta neki budući arhivist bez pomoći predavatelja.

Praksa u Hrvatskoj pokazuje da smo vrlo rijetko skloni učiniti dostupnim informacije o gradivu nastale u nekoj od ranijih faza ukoliko nisu ugrađene u

²³ Dok se Green i Meissner u „More Product Less Process“ uglavnom bave potrebnim promjenama u obradi gradiva, za promjenu pristupa u drugim područjima arhivskoga rada, kao npr. vrednovanju, digitalizaciji, konzervaciji i dr. vidi i Green M., MPLP: It's Not Just for Processing Anymore, *American Archivist* 73 (2010), nastao kao svojevrsan nastavak prethodno navedenog teksta.

očekivanu formu pomagala.²⁴ Vrlo je malo primopredajnih popisa ili drugih radnih materijala na bilo koji način dostupno korisnicima, čak i drugim kolegama u arhivu. Postoji čitav niz kvalitetnih i sadržajno bogatih popisa nastalih u okviru projekata sređivanja gradiva kod stvaratelja, koji nisu dostupni ni nakon preuzimanja gradiva u HDA. Dok se gradivo ne sredi u arhivu u ponovnom postupku arhivističke obrade, bilo kakav podatak o gradivu, osim činjenice da je nakon cjelina upisana u odgovarajuće evidencije arhiva, ostaje drugima nepoznat. Mnogi tekući ili slični popisi napravljeni od strane stvaratelja, odlično služe u svakodnevnom rješavanju zahtjeva stranaka na jednostavan i brz način. Pa ipak ćete i kod takvih fondova naći podatak da su nesređeni, a isti će ti popisi biti nedostupni korisnicima, pa samim time i to gradivo.

Promatramo li obradu kao dio šireg procesa predstavljanja arhivskoga gradiva, koji započinje i prije nego što je gradivo preuzeto u arhiv, vidimo mnogo prostora za pomak u pogledu dostupnosti. Ukoliko se zahtjev za dostupnošću pomakne u raniju fazu obrade, to će vjerojatno pridonijeti kvaliteti proizvoda te ranije faze, a time i olakšati sljedeće faze. Arhivi koji primopredajne popise daju na raspolaganje korisnicima u čitaonici, integriraju čin preuzimanja i činjenja gradiva dostupnim. Pri tome ne treba zaboraviti da je popis, koji omogućuje pretraživanje i naručivanje gradiva u čitaonici vjerojatno bio gotov prije no što je gradivo fizički smješteno u arhivsko spremište. U ovakvim slučajevima dostupnost zapravo prethodi preuzimanju - može mu prethoditi nekoliko dana, ali i znatno dulje. Osiguranje dostupnosti postaje zahtjevniji i važniji zadatak kojemu treba dati prioritet, a ne odgađati ga do daljnjega. Istovremeno, arhivisti trebaju biti svjesni da zahtjev za što ranijom dostupnošću gradiva ne smanjuje kvalitetu rada već upravo suprotno.

Izvori

Narodne novine Republike Hrvatske (2002-2007)

Pismohrana HDA

²⁴ Yakel, E., nav. dj., str. 18, pokazuje da to nije samo naša specifičnost.

Literatura

Yakel E., Listen to Users

Ivanović, J., *Priručnik iz arhivistike*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010.

Pearce-Moses, R. *The Glossary of archival and records terminology*, Chicago: Society of American Archivist, 2005.

Menne-Haritz, A. Access - the reformulation of an archival paradigm, *Archival science* 1 (2001)

Meehan, J. Making the Leap from Parts to Whole: Evidence and Inference in Archival Arrangement and Description, *American Archivist* 72 (2009)

Slotkin, H. W. i Lynch, K. T. An Analysis of Processing Procedures: The Adaptable Approach, *American Archivist* 45, 2 (1982)

Grdinić, I., Kako do kvalitetnog obavijesnog pomagala? Vrednovanje obavijesnih pomagala u praksi Državnog arhiva u Pazinu, *Arhivski vjesnik* 51 (2008)

Functional requirements for bibliographic records. IFLA, 1997-2009, URL: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/>.

Lučić, M. Sređivanje i opis arhivskog gradiva. u: *Stručni ispiti za zaštitu i obradu arhivskog gradiva. Priručnik*. Drugo izdanje. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010.

ISAD(G) Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva. Drugo izdanje (hrv. prijevod). Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2001.

Duranti, L. Origin and Development of the Concept of Archival Description. *Archivaria* 35

ISAAR(CPF), Međunarodna norma arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji. Drugo izdanje (hrv. prijevod). Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.

Schaffner, J., The Metadata is the Interface - Better Description for Better Discovery of Archives and Special Collections, Synthesized from User Studies, OCLC Research, 2009

Duff W., Stoyanova P., Transforming the Crazy Quilt: Archival Displays from the Users Point of View, *Archivaria* 45

Yakel, E., Archival Representation, *Archival Science* 3 (2003), str. 4.

Green, M. A., Meissner, D., More Product, Less Process, *American Archivist* 68, 2 (2005), str. 237

Desnoyers M., What is Processed?, *Midwestern Archivist* 7 (1982)

Thibodeau, S. G., *Archival Arrangement and Description*, u *Managing Archives and Archival Institutions*, Bradsher, J.G. (ur.), Chicago: University of Chicago Press, 1988.

Weideman, C., Accessionin as Processing, *American Archivist* 69 (2006)

Green M., MPLP: It's Not Just for Processing Anymore, *American Archivist* 73 (2010)

Summary

ARRANGEMENT OF ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS AS A PRECONDITION FOR AVAILABILITY

Arranged and described records are one of the preconditions for accessibility. How many Croatian State Archives records in this regard are really accessible to users, or arranged and described in a way that allows quick and easy find of relevant information, will be analysed in this article based on multiple sources. At the same time, the extent to which processed records, in the sense that we define the term processed, is the actual precondition of accessibility will be determined and the space will be defined in which it is possible to make progress in our work in order to increase access to records.

Key words: arrangement, availability, functional requirements of arrangement and description, presentation archives

Selma Isić
Arhiv Tuzlanskog kantona
Tuzla (BiH)

SREĐENOST I CJELOVITOST ARHIVSKIH FONDOVA I NJIHOV UTJECAJ NA KORIŠTENJE ARHIVSKE GRAĐE - ISKUSTVA ARHIVA TUZLANSKOG KANTONA (BiH)

UDK 024:930.253(497.6Tuzlanski kanton)

Stručni rad

Jedan od osnovnih zadataka arhiva je pored zaštite, sređivanja i obrade arhivske građe, svakako i omogućavanje korištenja iste u administrativne i znanstvene svrhe. Samo korištenjem arhivske građe njena funkcija u pravoj mjeri dolazi do izražaja. U modernom vremenu, kada arhivska informacija postaje sve traženija, arhivi se trebaju prilagođavati potražnji i uslovima tržišta, te na što bolji i efikasniji način odgovoriti na zahtjeve korisnika. Uspješnost te misije u velikoj mjeri zavisi od stanja i strukture arhivskih fondova i zbirke koje posjeduju.

Analiza pristupa oblikovanju fondovskih cjelina, strukture građe fondova u Bosni i Hercegovini ukazuje na određene slabosti fondovske strukture (količina, struktura, sredenost, dostupnost i dr.), čime direktno ili indirektno utječu na korištenje arhivske građe i efikasnost pri rješavanju osnovnih zahtjeva korisnika.

U radu će se posebna pažnja posvetiti iskustvima Arhiva Tuzlanskog kantona u radu s korisnicima i načinu na koji sredenost, pa i cjelovitost arhivskih fondova, kao jedan od osnovnih preduvjeta za uspješno korištenje arhivske građe, utječe na korisničku funkciju ovog Arhiva i usluge koje pruža svojim korisnicima.

Ključne riječi: *Arhivski fondovi, sredenost i cjelovitost, korištenje arhivske građe, korisnici, Arhiv Tuzlanskog kantona*

Uvod

Jedan od glavnih razloga postojanja arhiva, a možemo reći i konačni cilj arhivske djelatnosti je korištenje arhivske građe. Iako se arhivi tradicionalno i prvenstveno predstavljaju kao klasične ustanove kulturnog i znanstvenog sadržaja, brojne promjene u savremenom društvu utjecale su da arhivi postanu važni informacijski centri te nezaobilazna središta kulturnih, znanstvenih i drugih zbivanja, koji sve većem broju korisnika pružaju potrebne informacije.

Društvene i političke promjene, sve brži tehnički i informacijski razvoj, arhivsko zakonodavstvo i drugi faktori pomogli su i potaknuli transformaciju arhiva iz prijašnjih „čuvara“ pisanog nasljeđa u vrlo aktivne aktere suvremenog društva.¹

Jedan od osnovnih zadataka arhiva bilo je i ostaje pripremanje arhivske građe pohranjene u spremištima za znanstveno-istraživačke svrhe, jer je u praksi jedan od glavnih korisnika arhiva upravo znanost, odnosno znanstveni radnici - istraživači. Šira javnost cjelokupnu ulogu arhiva upoznaje putem objavljenih znanstvenih istraživanja, dok neposredno pojedinci značaj i ulogu arhiva spoznaju tek kad žele zaštititi ili ostvariti svoja osobna prava, a državni i društveni organi, kada uz pomoć arhivske građe žele zaštititi državne ili društvene interese.²

Da bi mogli uspješno obavljati jednu od svojih osnovnih funkcija - omogućavanje korištenja informacija pohranjenih u arhivskoj građi, arhivi posebnu pažnju posvećuju sređivanju i obradi fondova i zbirki te njihove unutrašnje urednosti, čime se omogućava jednostavnije i efikasnije korištenje arhivske građe.

¹ Ćosić, S., Lemić, V., Rad arhiva u uvjetima suprotstavljenih utjecaja: država-korisnici. *Arhivski vijesnik* (Zagreb) 49 (2006), str. 7-19.

² Stulli B., *Arhivistika i arhivska služba*, Zagreb 1997, str. 350-364.

Poznato je da je sređivanje arhivske građe jedan od najvažnijih poslova u arhivu, a obuhvaća postupke kojima se svakoj jedinici arhivske građe i svakom dokumentu određuje stalno mjesto u okviru cjeline, a samim time i u okviru njenih sastavnih dijelova. Dobro organiziran i strukturalno sreden i obrađen arhivski fond korak je ka uspješnom obavljanju onih korisničkih usluga koje arhivi pružaju.

Značaj sredenosti i cjelovitosti arhivskih fondova za korištenje arhivske građe

Za dobro i uspješno obavljanje korisničke funkcije arhiva bitno je mnogo faktora, prije svega zakonodavni način uredenosti ove oblasti, dovoljan broj osposobljenog stručnog kadra, odgovarajući prostorni kapaciteti i svakako jedan od najvažnijih, stanje i sredenost fondova i zbirke pohranjenih u arhivima, a koji korisnicima služe kao izvor potrebnih informacija.

Sredenost i cjelovitost su dva osnovna faktora koja utječu na brzinu pronalaska informacija u arhivskoj građi i direktno i indirektno utječu na funkcionalnost arhiva u obavljanju njegove korisničke djelatnosti. Kada se govori o sredenosti, potrebno je pri tome praviti razliku između registraturne sredenosti i arhivističke sredenosti fondova. Registraturna sredenost je onaj oblik uredenosti arhivske građe kakva je pripremljena u registraturi i u obliku u kojem je kao fond preuzeta u arhiv. Registraturna sredenost je bitan faktor u korisničkom smislu za arhive, posebno one koji imaju veliki broj preuzetih fondova, a manjak kadrova koji radi na stručnoj obradi i sređivanju fondova, jer u tom slučaju često prođu i deseci godina prije negoli neki bitni fondovi dođu u fazu sredenosti i obrađenosti. U tom slučaju dobro pripremljena i registraturno sredena građa još kod stvaralaca, dobra je osnova za lakše i jednostavnije korištenje i nakon što ona dođe u arhiv.

S druge strane pak, arhivistički sredeni fondovi trebaju osigurati potpuno snalaženje u fondu, pri čemu je svakom dokumentu određeno točno tematsko i kronološko mjesto u okviru fonda, što pojednostavljuje njegovo korištenje, pa cijeli postupak korištenja građe postaje funkcionalniji i potpuniji.

Međutim, veoma često pojavljuju se nedostaci u ovom radu. Prije svega, nije rijetkost da se u arhive preuzimaju fondovi koji nisu registraturno sredeni. Iako je to posljednjih godina uvelike smanjeno, znatan broj već preuzetih arhivskih fondova je u

prilično registraturno nesređenom stanju. Razlozi tome su različiti. Tokom transformacije društva i mnogobrojnih promjena mnoštvo privrednih subjekata je završilo u stečaju ili je u tijeku likvidacije, a to su procesi koji traju godinama. Pritom nije rijetkost da se zbog pokušaja rješavanja drugih problema potpuno zanemaruje pitanje arhivske građe, koja po okončanju stečaja dolazi u arhiv u potpuno rasutom i nesređenom stanju, bez ikakvog reda i adekvatnih popisa. Naravno da je korištenje građe takvih fondova ne samo otežano, nego praktično i nemoguće. U radu Arhiva Tuzlanskog kantona bilo je nekoliko takvih slučajeva preuzimanja građe, npr. važnog fonda Fabrike sode Lukavac, preuzete 2009. godine, a koja je naknadno, po preuzimanju u Arhiv, registraturno sredena i popisana. Isti je slučaj i s fondom ugašene fabrike „Guming“ Tuzla.

Faktor necjelovitosti arhivskih fondova i zbirke koje arhivi posjeduju, drugi je važan faktor koji utječe na djelotvornost korisničke funkciju arhiva. U Bosni i Hercegovini to je jako bitan faktor, jer je građa velikog broja fondova necjelovita odnosno nije sačuvana u onoj količini i obliku kako je predviđeno. Razlozi takvog stanja su mnogobrojni, od neadekvatnog nesavjesnog čuvanja arhivske građe, nemara stvaralaca, izvanrednih uvjeta - ratnog stanja, vremenskih nepogoda i sl.

Iskustva Arhiva Tuzlanskog kantona u korištenju arhivske građe

Arhiv Tuzlanskog kantona je ustanova zadužena za nadzor i zaštitu arhivske građe nad registraturama na prostoru Tuzlanskog kantona. Tokom 60 godina svoga postojanja ova ustanova je preuzela arhivsku građu stariju od 30 godina s prostora svih općina Kantona. Ta građa je veoma značajna s naučno-istraživačkog aspekta, ali ima i važnu ulogu prilikom rješavanja imovinsko-pravnih odnosa, raznih nesporazuma vezanih za kupovinu i nasljeđivanje nepokretnih dobara, povrat imovine oduzete u socijalističkom periodu, rješavanju statusnih pitanja, pitanje mirovina, potvrđivanja završenih obrazovnih procesa i sl. Po zadnjim službenim podacima Arhiv ima 350 arhivskih fondova i zbirke podijeljenih u nekoliko oblasti: uprava i javne službe; pravosuđe; obrazovanje, nauka, kultura; privreda; društveno-političke organizacije, društva i udruženja; zbirke i privatne zbirke.³

³ Po zadnjim službenim podacima s početka 2012. godine (vidjeti više: Šabotić, I., Hodžić, N., Isić, S. *Vodič kroz fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*, Tuzla 2012). Danas je taj broj uvećan

Tablica 1.

Pregled zbirke i fondova Arhiva Tuzlanskog kantona⁴

oblasti	Broj fondova	Arhivistički sredi fondovi		Registraturno sredi fondovi		Nesredeni fondovi	
	Broj	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Uprava i javne službe	58	17	29,32	46	70,68	/	/
Pravosuđe	15	1	6,67	11	73,33	3	20
Obrazovanje, nauka, kultura	61	14	22,96	47	77,04	/	/
Privreda	99	3	3,03	90	90,91	6	6,06
Društveno-političke organizacije, društva i udruženja	42	39	92,86	3	7,14	/	/
Vjerske organizacije	3	1	3,33	/	/	2	6,66
Zbirke	43	27	62,79	15	34,88	1	2,32
Lične i porodične zbirke	29	15	51,72	14	48,28	/	/
Ukupno:	350	117	32,56	226	64,57	12	3,42

Iz *Tablice 1* se vidi da je svega 32,56% arhivskih fondova i zbirke Arhiva TK arhivistički sredi, što svakako nije zadovoljavajuće. Međutim, bitno je napomenuti da je u grupi od 64,67% registraturno sredenih fondova i zbirke različit stupanj njihove sredenosti. Pri tome postoje fondovi koji su jako dobro registraturno sredi, s djelomičnim analitičkim popisima pojedinih dijelova građe koji omogućavaju lakše snalaženje u građi i pojednostavljaju njeno korištenje, a ima i onih koji su na jako

preuzimanjima tokom 2012, 2013. i 2014. godine te se procjenjuje da Arhiv ima više od 400 zbirki i fondova.

⁴ Vidi više u: Šabotić, I., Hodžić, N., Isić, S., nav. dj.

niskom stupnju sredenosti, čiji sumarni popisi često ne odgovaraju u potpunosti stvarnom rasporedu građe, što stvara mnoštvo problema i otežava korištenje građe. Bitno je napomenuti da se u Arhivu Tuzlanskog kantona daju na korištenje i neobrađeni i nesređeni fondovi, naravno, pod nešto drugačijim uvjetima i uz ograničenja unatoč zakonskoj odredbi po kojoj se isti ne daju na korištenje. Na ovaj način se korisnicima, prije svega istraživačima, pokušava izaći ususret i omogućiti korištenje arhivske građe.

Ono što je primjetno uslijed raznih promjena u društvu, ali i sve veće otvorenosti Arhiva Tuzlanskog kantona kao ustanove, je konstantno povećanje zahtjeva za korištenjem arhivske građe, kako one za ostvarivanje nekih osobnih građanskih prava, tako i one građe potrebne za razna naučna istraživanja. Time je segment korištenja arhivske građe u Arhivu Tuzlanskog kantona značajno povećan, što je u određenoj mjeri utjecalo i na njegovu ulogu i funkciju u društvu. Arhivskim zakonodavstvom je uređena oblast korištenja arhivske građe, ali je značajan iskorak napravljen i ka stvaranju određenih stručnih, tehničkih i organizacijskih preduvjeta za nesmetano korištenje arhivske građe.

Zahtjevi koji se tiču ostvarivanja osobnih i građanskih prava najvećim dijelom odnose se na rješavanje spornih imovinsko-pravnih odnosa, dok se značajan broj odnosi i na dokaze o stručnoj spremi, o položenim stručnim ispitima i profesionalnim kvalifikacijama, te dokazivanju radnog staža. Pritom je važno kolika je uspješnost arhiva prilikom rješavanja ovih zahtjeva, i koji su faktori koji u najvećoj mjeri utječu na uspješnost obavljanja korisničke funkcije arhiva?

Sredenost i cjelovitost fonda su dva osnovna faktora od kojih zavisi uspješno obavljanje korisničke funkcije arhiva. Kako je već ranije naglašeno, sređivanje je jedan od najvažnijih i najodgovornijih poslova u arhivu kojim se svakom dokumentu određuje mjesto u okviru jednog arhivskog fonda, ali i cjelokupnog fundusa jednog arhiva. Tu se postavlja nekoliko logičnih i lančano povezanih pitanja, točnije odnos broja sređenih i obrađenih arhivskih fondova, koji kao takvi daju optimalne uvjete te omogućavaju njihove korištenje, s brojem kadrova, arhivista koji rade na ovim poslovima u arhivu i koliko su u mogućnosti srediti i obraditi građe⁵ tokom godine. U

⁵ Pod pojmom sredenosti podrazumijeva se postupak određivanja pojedinih dokumenata, skupina dokumenata te jedinica grada i utvrđivanje odnosa među njima. S tim u vezi razlikujemo *registraturno sređivanje* kao oblik određivanja mjesta dokumentu prilikom njegovog nastanka i njegove veze s ostalim pojedinačnim ili skupinama dokumenata odnosno građe određene registrature, te *arhivističko sređivanje* koje se obavlja u arhivima, gdje se pojedinim dokumentima ili skupinama dokumenata određuje njihovo točno mjesto u okviru fonda, ali i u odnosu na cjelokupnu građu koju arhiv

vezi s tim bitno je i koliko arhiv ima ukupno preuzetih fondova i zbirki, a koliko građe na terenu spremne za preuzimanje. Analizom svih ovih pitanja dolazi se do saznanja da s obzirom na količinu fondova i svih ostalih parametara u arhivima u Bosni i Hercegovini, pa tako i u Arhivu Tuzlanskog kantona, ne možemo biti zadovoljni količinom sređenih i obrađenih fondova, što direktno i indirektno može imati nekih negativnih posljedica po korisničku funkciju arhiva. No, bitno je istaknuti da se već godinama pokušava promijeniti taj odnos snaga, te da se ovom pitanju u posljednje vrijeme posebno posvećuje pažnja.⁶

Ovaj nedostatak je u određenoj mjeri moguće ublažiti dobrom pripremom i sređivanjem građe prije preuzimanja, tako da preuzimanjem fondova koji su dobro registraturno sređeni ovu manjkavost nemogućnosti blagovremenog arhivističkog sređivanja u arhivu ubrzo po preuzimanju možemo donekle ublažiti. Jer, kada su fondovi preuzeti u arhiv dobro registraturno sređeni, time se uveliko olakšava pristup dokumentima, a samim time povećava i mogućnost brzog pronalaska traženih informacija i efikasnog obavljanja korisničke usluge Arhiva prema korisnicima.

Prilikom rješavanja zahtjeva korisnika u Arhivu Tuzlanskog kantona, zbog obimnosti i kompleksnosti arhivskih fondova i zbirki na koje su se zahtjevi odnosili, značajan faktor predstavljala je registraturna sređenost i cjelovitost korištenih fondova. U slučajevima gdje se radilo o sređenim fondovima i zbirkama, znatno je olakšan rad zadužene osobe u rješavanju zahtjeva korisnika, pronalaženju traženih informacija i davanju pozitivnog odgovora. Prema informacijama od 2001. do 2013. godine, najveći broj zahtjeva podnesenih za korištenje arhivske građe odnosio se na rješavanje spornih imovinsko-pravnih odnosa (oko 60 % od ukupnog broja zahtjeva - *Tablica 2*), te pitanja iz oblasti radnih odnosa (oko 20 %). Po ovim dostupnim podacima vidljiv je znatan porast broja zahtjeva korisnika za ostvarivanje građanskih i ljudskih prava.⁷

posjeduje. *Obradivanje* je pak postupak definiranja pojedinih dokumenata i skupina dokumenata te na osnovi strukture fonda nastale sređivanjem, izrada popisa i evidencija koje omogućavaju jednostavnije korištenje arhivske građe. Postupak obradivanja se isključivo veže za sređivanje arhivske građe u arhivima.

⁶ Arhiv po podacima u Vodiču iz 2012. godine čuva 350 arhivskih fondova i zbirki, ima 12 zaposlenih od kojih njih 5 rade na obradi i sređivanju arhivske građe. Navedeni parametri jasno pokazuju manjak stručnih radnika koji rade na ovim poslovima u odnosu na broj fondova i količinu građe koju Arhiv posjeduje, te je razumljivo zašto značajan broj arhivskih fondova i zbirki nije arhivistički sređen.

⁷ Iz evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona.

Tablica 2.

Pregled pozitivno i negativno riješenih zahtjeva građana s naglaskom na imovinsko-pravnu problematiku⁸

Godina	Podneseno zahtjeva	Od toga zahtjevi za rješavanje imovinsko- pravnih odnosa		Pozitivno riješeno		Negativno riješeno	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%
2001.	197	165	83,76	102	61,82	63	38,18
2002.	313	227	72,52	127	55,95	101	44,05
2003.	276	166	60,14	78	46,99	88	53,01
2004.	347	193	55,61	110	57,99	83	43,00
2005.	367	181	49,31	95	52,48	86	47,51
2006.	398	228	57,29	131	57,47	97	42,53
Svega:	1898	1160	61,11	643	55,44	518	44,66

Iz podataka o pozitivno i negativno riješenim zahtjevima građana, vezanim za rješavanje imovinsko-pravnih odnosa u Arhivu Tuzlanskog kantona u periodu 2001-2006. (Tablica 2) možemo vidjeti primjetan negativan utjecaj prije svega necjelovitosti fondova,⁹ ali i nekih drugih faktora, kao što su nesredenost, manjak podataka prilikom podnošenja zahtjeva, pogrešno upućeni zahtjevi i sl.¹⁰

⁸ Fetahagić, H., Problematika korištenja arhivske građe imovinsko-pravne provenijencije u Arhivu Tuzlanskog kantona, *Arhivska praksa* (Tuzla) 10 (2007), str. 236.

⁹ Neki od necjelovitih fondova Arhiva Tuzlanskog kantona: Okružni narodni odbor Tuzla, Okružna uprava narodnih dobara Tuzla, Oblasni narodni odbor Tuzla, Okrug Tuzla, Vlada Tuzlansko-podrinjskog kantona, Sreski narodni odbor Zvornik, Sreski narodni odbor Tuzla, Sreski narodni odbor Gračanica, Gradski narodni odbor Gračanica, Gradski narodni odbor Tuzla, mjesni narodni odbori Bukinje, Slavinovići, Boljanići, Karanovac, Skupština opštine Srebrenik. Pored fondova uprave i javne službe, necjelovitih fondova ima i u drugim oblastima: Učiteljska škola Bijeljina, Radnički univerzitet Tuzla, Trgovačka škola Tuzla, Državna realna gimnazija Tuzla, Rudnici uglja „Kreka“, Tvornica špirita Kreka i dr.

¹⁰ Isić S., Poteškoće u obradi i korištenju necjelovitih fondova. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (Maribor) 2009, str. 214.

Tablica 3.¹¹

Pregled pozitivno i negativno riješenih zahtjeva građana za period 2007-2013.

Godina	Podneseno zahtjeva	Pozitivno riješeno		Negativno riješeno		Pogrešno upućeni	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%
2007.	426	263	61,74	128	30,04	35	8,21
2008.	480	315	65,63	126	26,25	39	8,12
2009.	510	329	64,52	134	26,27	47	9,21
2010.	433	285	65,83	88	20,32	60	13,85
2011.	513	326	63,55	128	24,95	59	11,50
2012.	541	345	63,77	132	24,39	64	11,82
2013.	539	352	65,30	119	22,07	68	12,61
Svega:	3442	2215	64,35	855	24,85	372	10,80

Složene društvene promjene, transformacija društvene u privatnu svojinu, te proces denacionalizacije, aktualizirao je i povećao intenzitet traženja arhivskih dokaza o imovinsko-pravnim odnosima iz socijalističkog perioda, pohranjenima u arhivskoj građi što se čuva u arhivima. Procesima nacionalizacije, konfiskacije, eksproprijacije i arondacije, oduzimana je pokretna i nepokretna imovina od privatnih osoba i pretvarana u društvenu imovinu, čije aktualiziranje je dovelo do pojačanog interesa građana i drugih pravnih subjekata za arhivskom građom fondova koji su smješteni u arhivima. To je posebno uočljivo kod dokumentacije imovinsko-pravnog karaktera. Transformacija vlasništva na osnovi različitih zakona historijska je činjenica ove zemlje i njenih naroda. Arhivski fondovi nastali radom organa upravljanja u Bosni i Hercegovini sadrže potrebne, ali i nepotpune podatke o prisilnim, zakonom utvrđenim promjenama vlasništva nad pokretnom i nepokretnom imovinom. Ove promjene su se odvijale u dva pravca: od privatnog ka državnom (agrarne reforme provedene za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, kao i agrarne reforme provedene u vrijeme socijalističke Jugoslavije) i od državnog ka privatnom (promjena vlasništva u

¹¹ Podaci preuzeti iz Evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona.

tranzicijskom periodu preko procesa privatizacije i restitucije). Ova karakteristična problematika je nakon tranzicijskih promjena posljednjih godina posebno aktualizirana.¹²

U Arhivu Tuzlanskog kantona za te potrebe najviše se koriste fondovi uprave i privrede. U zavisnosti od sačuvanosti i sredenosti svakog od njih zavisi i mogućnost pozitivnog odgovora korisnicima koji se zanimaju za ovu građu. Kako konkretno utječe sačuvanost građe fondova vidljivo je iz usporedbe dva fonda Skupštine opštine Srebrenik i Skupštine opštine Gračanica. Građa Opštine Srebrenik je necjelovita, a sama građa, barem onaj dio koji se koristi za ostvarivanje građanskih i ljudskih prava odnosi se na matične urede (73,5%), dok se manji dio odnosi na imovinsko-pravne poslove (građevinske dozvole i eksproprijacije) 26,5%. Za razliku od ovog, drugi spomenuti fond Opštine Gračanica je prilično dobro sačuvan, a osim toga je u procesu obrade, pa za već sreden i obrađen dio postoje adekvatne evidencije i popisi koji u potpunosti pojednostavljaju i olakšavaju korištenje, pa je postotak pozitivno riješenih zahtjeva iz ovog fonda veoma dobar.

Potrebno je posebno istaknuti i druge probleme korištenja arhivske građe, koja je tokom tranzicije preuzeta u arhive. Uglavnom se radi o građi koja je još uvijek aktualna - razna dokumentacija poslovne problematike, personalna dokumentacija, imovinsko-pravna dokumentacija i druga, pa je već primjetan broj zahtjeva za njeno korištenje. To na određen način stavlja pred arhive nove zahtjeve za što bržom stručnom obradom i sređivanjem iste radi mogućeg olakšanog korištenja. Da bi se to uspješno sprovedo potrebno je svakako ubrzati proces sređivanja i obrade, ali i povećati broj arhivskih radnika koji bi radili na tim poslovima. U protivnom, istraživanje u nesređenoj arhivskoj građi moglo bi biti dugotrajan i zahtjevan posao, čiji bi ishod mogao dovesti u pitanje djelotvornost arhiva kao ustanove.¹³ Jedan od načina na koji je Arhiv Tuzlanskog kantona pokušao riješiti ovaj i slične probleme je da je za pojedine dijelove fondova čija je građa posebno tražena radi rješavanja osobnih i građanskih prava napravio posebne baze podataka. One se sastoje od analitičkih popisa često tražene dokumentacija tipa: građevinskih dozvola, lokacija, projekata, rješenja o eksproprijaciji, nacionalizaciji i sl. Time se pojednostavljuje i lakše pretražuje građa, a ujedno i efikasnije odgovara zahtjevima korisnika.

¹² Isić S., Kompleksnost obrade i sređivanja arhivske građe tranzicijskog perioda. *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja BiH* (Tuzla) 40 (2009), str. 179.

¹³ Isić S., nav. dj., str. 179.

Primjetne su i neke druge poteškoće prisutne kod korištenja arhivske građe nesredjenih fondova. Uslijed nepravilnog vođenja kancelarijskog poslovanja često je nepravilno ili nejedinstveno klasificirana građa, što izaziva dodatne probleme i može negativno utjecati na procese sređivanja i obrade, ali i samog korištenja.

Arhivska građa je često preuzimana i u cilju zaštite, pa nije neuobičajena pojava da je preuzimano sve što je od građe pronađeno, znači bez prethodnog odabiranja arhivske građe i izlučivanja bezvrijednog registraturnog materijala. Ovo je dovelo do dodatnog opterećivanja fonda potpuno nepotrebnom dokumentacijom, što dodatno otežava sređivanje i obradu tako preuzetih fondova. U tom slučaju iskazuje se potreba za dugotrajnim angažiranjem arhivista na obradi istih, ali naravno i njihovo korištenje, jer je zbog mnoštva potpuno nebitnih dokumenata bilo teško naći ono što je bilo predmetom istraživanja ili nekog konkretnog zahtjeva korisnika.

Zanimanje istraživača, historičara i drugih naučnih radnika, pravnika i dr. subjekata za arhivske fondove u kojima se nalaze podaci o različitim transformacijama vlasništva, uvijek je postojalo, ali je osobito izraženo nakon tranzicije vlasništva preko privatizacije i restitucije. S tim u vezi javlja se i potreba za što bržim i efikasnijim sređivanjem i obradom ove vrste građe radi njenog stavljanja u funkciju odnosno, lakšeg i pogodnijeg korištenja. Radi se na tome da se takva građa prilikom sručne obrade i sređivanja što detaljnije definira i na osnovi toga izradi odgovarajuća baza podataka, radi bržeg i efikasnijeg pristupa traženoj građi. Zbog toga su mnogi arhivi pristupili specifičnom rješavanju ovog problema. Oni dijelovi fondova koji sadrže potrebne i tražene podatke, pored toga što sami fondovi nisu u procesu sređivanja i obrade, pregledaju se i izrađuju se analitički popisi na osnovi kojih se radi željena baza podataka i samim time olakšava pretraživanje.¹⁴ Na ovaj način se omogućava jednostavnije pretraživanje, te brža i efikasnija usluga korisnicima arhivske građe, bar onog dijela u kojem oni pokušavaju ostvariti neka od svojih prava.

Pitanje je na koji način je moguće riješiti ove probleme. Jedan od načina je svakako onaj gdje treba raditi na boljoj uredenosti registratura i preuzimanju registraturno sredene arhivske građe u arhive. Stoga je konkretne poslove u arhivu svakako potrebno dodatno intenzivirati, a osobito rad na arhivističkoj sredenosti i obradi arhivske građe, koja pruža konkretne podatke o građi određenih fondova. Pored toga, neophodno je i raditi na iznalaženju novih metoda sređivanja i obrade koje bi bile brže i na efikasniji način omogućile pristup određenim željenim

¹⁴ Isić S., Kompleksnost obrade i sređivanja arhivske građe tranzicijskog perioda. *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja BiH* (Tuzla) 40, (2009), str. 180.

informacijama o fondovima i zbirkama, bar onom dijelu koji je posebno zanimljiv i važan za korisnike u ostvarivanju njihovih prava.

Bitno je raditi na dopunjavanju, pa i rekonstrukciji fondova,¹⁵ koliko god je moguće upotrijebiti praznine nastale preuzimanjem fondova s raznim nedostacima. Na taj način bi se otklonile poteškoće koje su prisutne u radu s korisnicima arhivske građe, kako pri korištenju arhivske građe u svrhu ostvarivanja osobnih prava, tako i u korištenju u naučne svrhe, a koje su uzrokovane necjelovitošću fondova. Svakako, arhivi trebaju težiti i ići u pravcu sređivanja što većeg broja fondova i stvaranju što povoljnijih uvjeta za njihovo korištenje. Arhiv Tuzlanskog kantona odlučan je u tom opredjeljenju.

Zaključak

Arhivska građa je važan dio pisane kulturne baštine svakog društva, nezamjenjiv izvor informacija od koje zavisi očuvanje pamćenja društva i zajednice. Zbog toga je, pored adekvatne zaštite, neophodno stvoriti dobre uvjete za korištenje arhivske građe u različite svrhe, a posebno u segmentu ostvarivanja građanskih i ljudskih prava. Jedan od osnovnih problema pri korištenju arhivske građe u arhivima je necjelovitost i nesredjenost fondove i zbirke koje služe kao izvor informacija sve većem broju korisnika.

Kao i u većini arhiva u Bosni i Hercegovini i u Arhivu Tuzlanskog kantona je situacija s fondovima i zbirkama slična. U određenoj mjeri karakterizira ih fragmentarnost i necjelovitost, a u dobroj mjeri i nesredjenost, posebno ona arhivistička. Sve to dovodi do pojave nedostatka podataka, te nepotpunih i necjelovitih informacija, koje arhivi pružaju o prošlosti i koji istovremeno otežavaju kako istraživačke i naučne procese, tako i one operativne. Sve praznine i manjkavosti u fondovima, nastale bilo zbog njihove necjelovitosti ili neadekvatne sredjenosti, kao i svaki nedostatak informacija, pravi poteškoće u stvaranju jasne slike određenog

¹⁵ Česta je pojava da su fondovi u arhivima u Bosni i Hercegovini generalno samo djelimično sačuvani, pa je u tim slučajevima potrebno raditi na njihovom dopunjavanju te s tim u vezi i eventualnoj rekonstrukciji, u onim slučajevima kada dopunjena, naknadno pronađena građa utječe na strukturu i organizaciju fonda. Potreba za rekonstrukcijom javlja se i kod nekih ranije sredjenih fondova, u slučajevima prevrednovanja građe ili gdje sređivanje nije obavljeno po stručnim arhivističkim načelima, što otežava korištenje građe.

historijskog perioda, događaja ili procesa, ali i dovodi u pitanje funkcionalnost arhivske građe i samog arhiva pri radu s korisnicima.

Da bi se prevazišli neki od navedenih problema potrebno je nastojati da se u arhive preuzimaju samo registraurno sređeni fondovi koji odmah po preuzimanju daju dovoljno informacija te omogućavaju njihovo jednostavnije korištenje. Osim toga, potrebno je raditi na pojačanoj obradi i sređivanju arhivskih fondova u arhivu te na rekonstrukciji arhivskih fondova i zbirke kako bi se, koliko je moguće, umanjile manjkavosti u korištenju. Isto tako, u arhivima se treba raditi na usavršavanju metoda i načina pretraživanja i korištenja arhivske građe, a u skladu s napretkom i razvojem informacijskih tehnologija. Samo tako možemo učiniti arhivsku građu i arhive funkcionalnijima i korisnijima za društvo i zajednicu.

Literatura

Ćosić, S., Lemić, V., Rad arhiva u uvjetima suprotstavljenih uticaja: država-korisnici. *Arhivski vijesnik* (Zagreb) 49 (2006), str. 7-19

Fetahagić, H., Problematika korištenja arhivske građe imovinsko-pravne provenijencije u Arhivu Tuzlanskog kantona, *Arhivska praksa* (Tuzla) 10 (2007), str. 230-238

Isić, S., Poteškoće u obradi i korištenju necjelovitih fondova. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (Maribor) 2009, str. 209-216

Isić, S., Kompleksnost obrade i sređivanja arhivske građe tranzicijskog perioda. *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja BiH* (Tuzla) 40 (2009), str. 175-181

Iz Evidencija Arhiva Tuzlanskog kantona za godine 2007-2013.

Stulli, B., Arhivistika i arhivska služba, Zagreb 1997, str. 350-364

Šabotić, I., Hodžić, N., Isić, S., *Vodič kroz fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*, Tuzla 2012.

Summary

ARRANGEMENT AND INTEGRITY OF ARCHIVAL FONDS AND THEIR IMPACT ON THE USE OF ARCHIVAL MATERIAL - EXPERIENCES OF THE ARCHIVES OF TUZLA CANTON (BOSNIA AND HERZEGOVINA)

One of the main tasks of Archives, in addition to protection, sorting and processing of archival material, is allowing its use in the administrative and scientific purposes. Only by using archival material its function in the right way comes to the fore. In modern times, when archival information becomes increasingly sought after, Archives should adapt to demand and market conditions and make better and more efficient way to respond to user requests. The success of the mission in great extent depends on the condition and structure of archival fonds and collections they hold.

Analysis of the approach to form fonds, the structure of the fonds' holdings in Bosnia and Herzegovina indicate certain weaknesses in the fonds structure (quantity, structure, arrangement, availability, etc.), which directly or indirectly affect the use of archives and efficiency in solving the basic requirements of the user.

The paper will be paying particular attention to the experiences of the Archives of Tuzla Canton in dealing with users and the way in which level of arrangement and the integrity of the archive holdings as one of the main preconditions for successful use of archival material, affect the user-defined function of the Archives and services that it provides to its users.

***Key words:** archive holdings, arrangement and integrity, the use of archival materials, users, Archives of Tuzla Canton*

*Alisa Martek
Snježana Šute
Hrvatski državni arhiv
Zagreb*

DOSTUPNOST GRADIVA KNJIŽNICE HRVATSKOGA DRŽAVNOG ARHIVA KROZ OBRADU KORISNIČKIH ZAHTJEVA

UDK 024:[026:930.25(497.5Zagreb)HDA“2008/2013“

UDK 004:[026:930.25(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

U radu će se prikazati postotak korištene knjižnične građe kroz obradu korisničkih zahtjeva u Velikoj čitaonici Hrvatskoga državnoga arhiva. Na temelju obrade korisničkih zahtjeva, točnije prema referencama evidentirane tražene knjižnične građe naglasit će se tendencija i želja Knjižnice za stvaranjem prioriteta pri odabiru knjižnične građe za daljnji proces digitalizacije u svrhu preventivne zaštite i ujedno brze dostupnosti istoga u korištenju online. U ovom radu naglasit će se nastojanja Knjižnice Hrvatskoga državnoga arhiva kao arhivske specijalne knjižnice da se njeno gradivo prepozna kao nepobitan izvor informacija, te samim tim pokazati neminovnu potrebu za istim u istraživačkom radu korisnika, kao i djelatnika arhiva prilikom sređivanja arhivske građe. Stremeći ka konačnom cilju što većeg broja korisnika, i što bržem i efikasnijem načinu rada djelatnika arhiva, cilj je ovog rada prikazati tendenciju za osuvremenjivanjem i modernizacijom u pružanju brzih i potrebitih informacija u parametrima današnje „Internet“ generacije.

Ključne riječi: knjižnična građa, korisnički zahtjevi, digitalizacija, zaštita, dostupnost, korisnici, internet

Uvod

Ovim se radom ujedno želi prikazati i uloga arhiva na primjeru Knjižnice odnosno Korisničke službe u edukativnom i informativnom segmentu interakcije s korisnicima. Statistički će se prikazati kontrola podataka u Biblionet-u, a grafičkim prikazom predložiti korištenje knjižničnog gradiva u čitaonici u razdoblju (2008-2013) i tako iskazati potencijalne smjernice u odabiru prioriteta za digitalizaciju knjižnične građe.

Pritom se mora naglasiti da Knjižnica HDA djeluje u unaprijed određenim formalnim, strukturalnim i financijski uvjetovanim okvirima djelatnosti, a prikazani podaci odražavaju stvarno stanje aktivnosti korištenja knjižnične građe na temelju čega Knjižnica nastoji uskladiti svoje tendencije i želje u zadanim uvjetima. Jedna od tendencija je i usklađivanje i određivanje smjernica u odabiru knjižnične građe za digitalizaciju. Tako će se dati uvid u započeti dio digitalizacije gradiva¹ Knjižnice HDA, u svrhu zaštite najtraženije knjižnične građe od daljnjeg uništenja uslijed korištenja odnosno konačnog cilja - veće dostupnosti u *on-line* obliku najčešće tražene građe prema evidenciji korisničkih zahtjeva korisnika u Velikoj čitaonici.

Korisnici - informiranje i edukativna uloga Arhiva i njegovih službi

Kako bismo omogućili korisnicima bolju i bržu dostupnost informacija, pristup metapodacima ili ponudili nove usluge, potrebno je imati uvid u profil korisnika. U korisničkoj službi prilikom učlanjivanja korisnici ispunjavaju informativni obrazac s osnovnim podacima, prema kojima možemo iste svrstati u određeni tip korisnika - istraživači/znanstvenici, studenti, korisnici istraživači

¹ Stančić, H., Digitalizacija. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 2009, str. 10.

genealoških podataka, korisnici vlastite literature, te tužitelji i branitelji.² Knjižnica HDA u tom smislu dijeli korisnike na primarne (djelatnici HDA) i vanjske (korisnici koji koriste građu u čitaonici HDA). S obzirom na to da sve navedene korisnike ne možemo upoznati poimence i osobno, možemo tek steći opći dojam o njima i saznati nešto o njihovim interesima kroz posredne informacije dobivene od djelatnika korisničke službe i kroz naručenu građu, ali bez uzimanja u obzir njihovih kompetencija i znanja manje ili više dovoljnih za snalaženje u obavijesnim pomagalicama ili direktno u doticaju s gradom te znaju li kako i otkuda nadopuniti svoje istraživanje dodatnom literaturom kao sekundarnim izvorom i snalaze li se dovoljno dobro prilikom korištenja referentne zbirke³ i da li ju uopće koriste?

Za kvalitetniji pristup rješavanju korisničkog zahtjeva bilo bi učinkovitije i svrsishodnije obaviti detaljniji intervju sa samim korisnikom, ali s obzirom na raznolika područja interesa i djelovanja kako samih korisnika, tako i djelatnika koji imaju prvi kontakt s korisnikom u korisničkoj službi, ponekad se zadovolje samo formalni dijelovi upitnika, a pretpostavlja se da je korisnik upoznat kako s procedurom tako i s daljnjim radom na građi i istraživanju iste. Upravo iz tih razloga u svijetu se rade tzv. studije korisnika (*User Studies*), u kojima se proučava i ponašanje korisnika, korištenje primarnih izvora, kao i postizanje zadovoljstva uslugom.

Drugim riječima, korisnike treba stalno obrazovati jednako kao i same djelatnike. Da bi korisnici postali stručni istraživači arhivskih fondova, rukopisa, zbirki, potrebno je imati osnovno znanje ili barem predodžbu o tome što je arhiv, što je knjižnica, kakvu građu čuvaju, obrađuju i sređuju te konačno čine dostupnom za korištenje. Stoga bi idealno rješenje bilo u organiziranju radionica ili prezentacija s osnovnim informacijama, kao i detaljno provođenje anketa čiji bi cilj bio otkrivanje potreba korisnika kako u samom procesu pretraživanja, tako i u uvažavanju želja i interesa u traganju za gradom ili novim informacijama.

Ovo potonje bi trebalo posebno razmotriti i uzeti u obzir da sukladno sadašnjim tehnološkim dostignućima i novitetima u načinima pretraživanja informacija (npr. Internet) dolazi i povećana količina nesortiranih informacija i podataka koja je širom dostupna i neograničena, pa u tom mediju treba korisnicima omogućiti pristup što kvalitetnijim podacima, metapodacima, informacijama, novim uslugama (prezentacije, digitalizirane zbirke, itd.), jer sam medij - internet, vrlo malo

² Milić, A., Šute, S., Dostupnost gradiva u velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. U: *Radovi* 47. savjetovanja HAD-a, Vinkovci, 22-24.10.2014. (u pripremi).

³ Šute, S., Sređivanje referentne zbirke u Velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva, *Arhivski vjesnik* 51 (2008), str. 395-404.

ili uopće ne zahtijeva interakciju između korisnika i djelatnika kojem je, isto kao i internetu, jedna od primarnih uloga informiranje.⁴

Primjerice, studija *The Polaris project study* pokazala je da istraživači cijene činjenicu da im obavijesna pomagala na internetu štede vrijeme, jer se mogu unaprijed upoznati sa zbirkom/građom prije negoli osobno dođu u arhiv ili dobiju predodžbu o tome isplati li im se utrošiti vrijeme na dolazak.⁵

Cilj je Knjižnice HDA unapređivati svoju primarnu djelatnost unutar postojećih formalnih okvira svakodnevnog rada, implementirajući nove spoznajne vrijednosti i koristeći se prednostima suvremenih tehnoloških inovacija u cilju što snažnije promocije sadržaja, usluga i aktivnosti same Knjižnice, ali i matične ustanove, kako bi se omogućila dodatna informatična nadogradnja, upotpunjavanje i razjašnjenje problematike u istraživačkom radu kako korisnika tako i samih djelatnika HDA.

Namjera je ovog rada prikazati koncentraciju odnosno učestalost korištenja knjižnične građe u čitaonici Hrvatskoga državnoga arhiva, prema posuđenom broju primjeraka iskazanih brojčano kroz evidenciju posudbe i prikazanih grafički u razdoblju 2008-2013, učestalost pristupa korisnika BiblioNET bazi putem *on-line* kataloga, te nastojanje djelatnika Knjižnice HDA da prema prikazanim rezultatima usmjere politiku daljnjeg razvoja u omogućavanju pristupa knjižnične građe u digitaliziranom obliku širokom spektru korisnika.

Korištenje knjižnične građe u čitaonici HDA

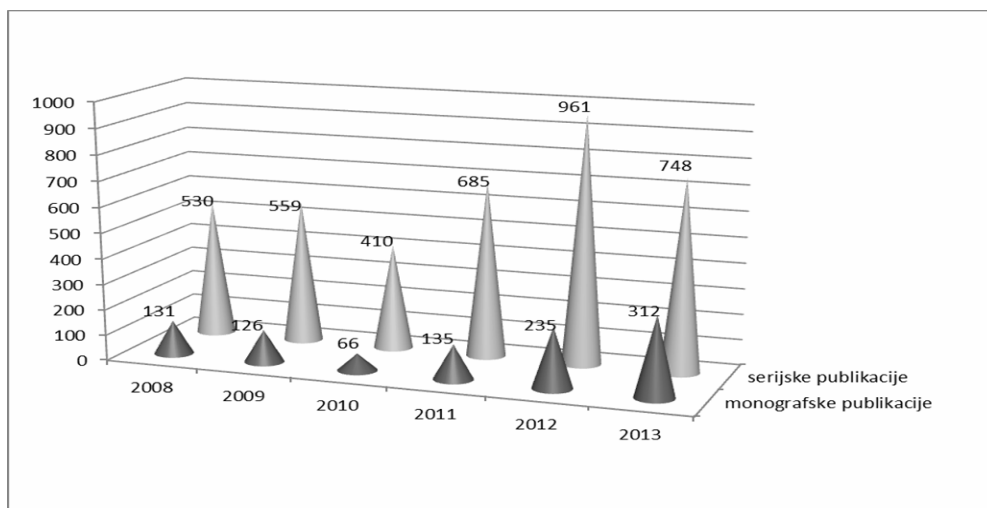
Slika 1 prikazuje korištenje knjižnične građe kroz evidenciju serijskih i monografskih publikacija vanjskih korisnika u čitaonici HDA u razdoblju 2008-2013.

Iz priloženog je vidljiv stalan rast posudbe serijskih publikacija (pod kojima podrazumijevamo časopise, novine i službene publikacije), naspram monografskih publikacija (knjige). U 2008. godini broj posuđenih jedinica serijskih publikacija iznosio je 530, monografskih (knjige) 131. Godinu poslije posudba serijskih

⁴ Isto.

⁵ Harris, Carolyn, Archives users in the digital era: a review of current research trends. *Dalhousie Journal of Information and Management*, 1, 1 (2005) URL: http://djim.management.dal.ca/issues/issue1_1/harris/index.htm (8.5.2013)

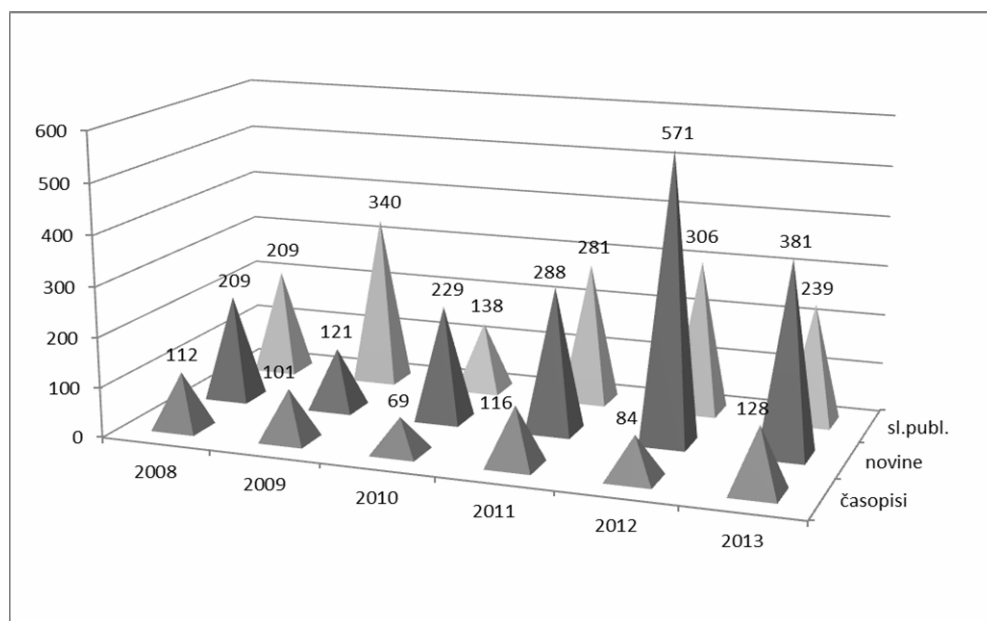
publikacija porasla je na 559 posuđenih jedinica, a posudba knjiga neznatno je pala na 126. Godine 2010. ponovno bilježimo lagani pad u posuđenim jedinicama serijskih publikacija (410), ali i znatan pad u posuđenim knjigama (66). Sljedeće godine (2011) vidi se nagli porast u korištenju serijskih publikacija (685 posuđenih jedinica), kao i monografskih publikacija (135). Godina 2012. predstavlja svojevrsni vrhunac (vidljiv na priloženom grafikonu), koji pokazuje 961 posuđenu jedinicu serijskih publikacija i 235 posuđenih jedinica monografskih publikacija. Zadnju godinu u petogodišnjem pregledu - 2013. obilježava jednako zavidna učestalost u visokoj brojčanoj iskazanosti posuđenih serijskih publikacija (748), kao i monografskih publikacija (312).

Slika 1. Pregled korištenja knjižnične građe u čitaonici HDA kroz petogodišnje razdoblje (2009-2013)

Ako uzmemo u obzir raščlanjeni prikaz posuđenih jedinica serijskih publikacija iz knjižničnog fonda u čitaonici HDA, u istom prethodno navedenom razdoblju, onda bi grafikon (Slika 2) opisan riječima izgledao ovako: u 2008. godini brojčano se ističu novine i službene publikacije s jednakim brojem (209) posuđenih jedinica, dok su korisnici tražili na korištenje 112 jedinica časopisa. Sljedeće godine raste broj posuđenih službenih publikacija (340), dok je potražnja za novinama i časopisima podjednako brojčano zastupljena prema posuđenim jedinicama (novine 121, časopisi 101). Godine 2010. dolazi do obrata u posuđenim jedinicama službenih

publikacija (138) koje bilježe znatan pad u odnosu na broj posuđenih jedinica novina (229), dok posudba časopisa stagnira sa 69 posuđenih jedinica. Nadalje, godina 2011. bilježi gotovo jednak broj posuđenih jedinica novina (288) i službenih publikacija (281), dok broj posuđenih jedinica časopisa s obzirom na proteklu godinu bilježi rast (116). Godina 2012. donosi vrlo visoki rast potražnje/korištenja novina, o čemu govori visoka brojka od 571 posuđene jedinice, a od službenih publikacija brojimo 306 posuđenih jedinica. Sa zadnjom godinom u našem petogodišnjem razdoblju (2013) bilježimo veliki broj posuđenih jedinica novina (381), broj posuđenih jedinica službenih publikacija je nešto niži (239), dok kod časopisa broj posuđenih jedinica iznosi 128.

Slika 2. Raščlanjeni prikaz posuđenih jedinica serijskih publikacija (časopisi, novine, službene publikacije) u čitaonici HDA u razdoblju 2008-2013.

Statistika korištenja BiblioNET-a na webu

BiblioNET je integrirani sustav za upravljanje knjižnicama koji omogućuje automatizaciju knjižničnog poslovanja - obrade i posudbe gradiva, pružanja usluga korisnicima, dokumentiranja i izvještavanja te drugih aktivnosti. BiblioNET je modularno programsko rješenje dizajnirano kroz Windows i Web korisnička sučelja međusobno povezana u jedinstveni funkcionalni i logički sustav. Windows korisničko sučelje namijenjeno je katalogizatorima i ostalim djelatnicima koji rade u knjižnicama, a Web korisničko sučelje namijenjeno je krajnjim korisnicima usluga knjižnice.⁶

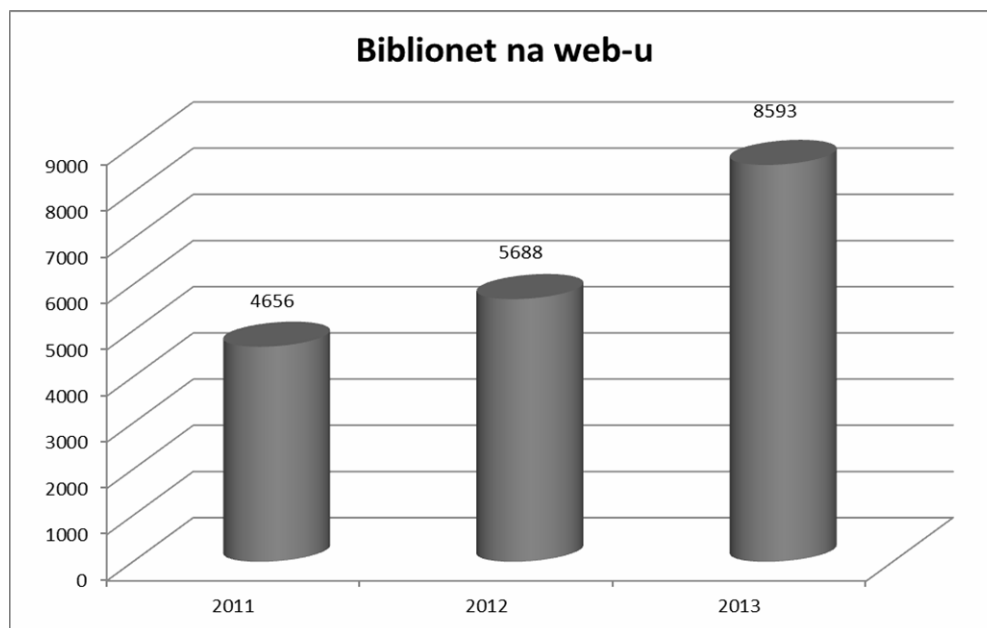
Kroz BiblioNET možemo ujedno pratiti pristup vanjskih korisnika na našu bazu putem weba, a kroz statistiku korištenja istoga možemo predložiti brojčane i grafičke podatke, te na taj način pokazati ne samo dostupnost elektroničke baze knjižničnog gradiva HDA, nego i najčešće tražene tipove pretraga te kako možemo poboljšati pristup informacijama.

Detaljniji statistički podaci korištenja BiblioNET baze na webu počeli su se koristiti u istraživačke svrhe 2011. godine, pa počevši od te godine možemo konstatirati da se BiblioNET-u putem weba pristupilo 4656 puta. Statistika korištenja pokazuje da je od 1. siječnja do 19. prosinca 2012. bilo ukupno 5688 pristupa BiblioNET-u, a 2013. godine evidentirano je 8593 korisničkih pristupa mrežnom katalogu (5871 put su upisani traženi izrazi; 2722 zapisa).

Na *slici 3.* prikazano je pristupanje BiblioNET-u za opisane godine, pa se i na ovaj način nastoji ukazati na porast broja pristupa informacijama u Biblionet bazi te ukazati na pomak u dostupnosti informacija na webu.

S ovim podacima Knjižnica HDA može usmjeriti svoj daljnji rad u održavanju baze BiblioNET i omogućavanju lakšeg i jasnijeg pristupa obrađenom fondu Knjižnice HDA.

⁶ O BiblioNET-u. URL: <http://www.avicena-software.hr/BiblioNET.htm> (12.5.2014)

Slika 3. Prikaz korištenja Biblionet baze na webu kroz iskazan broj pristupa za godine 2011-2013.

Dostupnost knjižnične građe on-line

1. Što digitalizirati?

Iako Knjižnica HDA ne namjerava postati *digitalna knjižnica*⁷, digitalizacija je jedan od važnijih segmenata u njenom djelovanju. Koristeći se njome kao tehnikom opstanka i očuvanja knjižnične građe u smislu kulturnog nasljeđa ispunjava jednu od knjižničnih djelatnosti - rješavanje korisničkih zahtjeva i pružanje mogućnosti pristupa novim uslugama i bržoj dostupnosti knjižnične građe prema uvriježenim parametrima u odabiru prioriteta za digitalizaciju.

⁷ Cleveland, Gary, Digital Libraries: Definitions, Issues and Challenges, IFLA International Office for UDT, 1998.

Kako odlučiti koji dio knjižnične građe, zbirke digitalizirati? U teoriji postoji nekoliko pristupa toj temi⁸:

- **retrospektivna konverzija zbirki** (nepraktična, tehnički i financijski nemoguće izvediva);
- **digitalizacija posebne zbirke ili jednog njenog dijela** (manja zbirka velike vrijednosti za kulturni značaj);
- **digitalizacija posebno izdvojenih, pojedinačnih primjeraka različitih zbirki** radi naglašavanja važnosti njihove raznolikosti;
- **najtraženiji/najkorišteniji primjerci građe** (kako bi bili dostupniji);
- **ad hoc pristup** (digitaliziraju se materijali prema zahtjevu).

Dosada je Knjižnica HDA procesom mikrofilmiranja obavljala prvenstveno preventivnu zaštitu svoje građe, ali je radila i na zahtjev drugih ustanova (naručitelja). Na temelju obrade korisničkih zahtjeva, točnije prema referencama evidentirane tražene knjižnične građe možemo izvući važne premise kod određivanja prioriteta za odabir knjižnične građe za daljnji proces digitalizacije u svrhu preventivne zaštite, a konačno s ciljem brže dostupnosti vanjskim korisnicima u korištenju *on-line* ili *in situ* u čitaonici HDA.

S obzirom na opisane i grafički prikazane podatke o postotku u prethodnom poglavlju te učestalosti korištenja knjižnične građe u čitaonici HDA, ponajviše kroz prikaz posuđenih jedinica serijskih i monografskih publikacija, Knjižnica se uspjela orijentirati na pojedine naslove za digitalizaciju prema dobivenim podacima najučestalijeg korištenja vrste knjižnične građe.

Dosada digitalizirano gradivo⁹ Knjižnice HDA:

Časopisi:

Arhivski vjesnik (nalazi se dostupan na nekoliko mjesta: u suradnji s Mađarskim državnim arhivom, odnosno s tvrtkom ARCANUM, napravljena je tražilica kojoj se pristupa putem mrežne stranice HDA, ali HDA je prethodno

⁸ Isto.

⁹ Isto.

napravio intranet bazu dostupnu samo djelatnicima Arhiva te bazu bibliografije AV-a, putem portala Hrčak¹⁰ i u novije vrijeme putem vlastite mrežne stranice¹¹).

Fontes (dostupan putem portala Hrčak¹² svima, a djelatnicima Arhiva i putem intraneta *Share point* HDA).

Narodna starina (dostupna putem portala Hrčak¹³).

*Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*¹⁴

Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci

Vjesnik Državnog arhiva u Pazinu

Vjesnik Istarskog arhiva (dostupan putem portala Hrčak¹⁵)

Knjige:

Beuc, I., Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945),

Hrvatski graničari u Austrijskim Termopylima. Autorizovani prevod iz djela „Rat 1809, II svezak“, izdanog po ces.i kr. ratnom arhivu u Beču 1908.

Farlatti, Daniel, *Illyricum sacrum*. Tom I-V. Venetiis 175?-1768. (dostupan putem intraneta djelatnicima HDA)

*Najrecentniji projekti digitalizacije najstarijih izdanja HDA*¹⁶:

Zaključci Hrvatskog sabora, sv. 1 (1631-1693), sv. 2 (1693-1713), sv. 3 (1714-1735), sv. 4 (1735-1743), sv. 5 (1743-1749), sv. 6 (1749-1753), sv. 7 (1753-1758), sv. 8 (1759-1773), sv. 9 (1777-1808), sv. 10 (1808-1814), sv. 11 (1825-1832), sv. 12 (1836-1847)

¹⁰ Web portal Hrčak. <http://hrcak.srce.hr/arhivski-vjesnik>

¹¹ <http://arhivskivjesnik.arhiv.hr/>

¹² Web portal Hrčak. <http://hrcak.srce.hr/fontes>

¹³ Web portal Hrčak. <http://hrcak.srce.hr/narodna-starina>

¹⁴ To je edicija Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu koji je razdvajanjem na dva arhiva raščlanio i samu ediciju na *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* i *Vjesnik Državnog arhiva u Pazinu*, a sljednik potonjeg je *Vjesnik istarskog arhiva*.

¹⁵ Web portal Hrčak. <http://hrcak.srce.hr/vjesnikistarskogarhiva>

¹⁶ Digitalizirani materijal čeka daljnju objavu na intranetu.

Hrvatske kraljevske konferencije sv.1-5, sv.1 (1689-1716), sv. 2 (1717-1728), sv. 3 (1728-1741), sv. 4 (1742-1792), sv. 5 (1797-1848)

Sve digitalizirane knjige dostupne su samo djelatnicima Knjižnice HDA na zajedničkom serveru, a čekaju na objavu na intranetu *Share point* HDA. Iako je dosada Knjižnica HDA kao specijalna knjižnica u sastavu radila u uskim zadanim okvirima matične ustanove te prvenstveno podredila prvotne korake u procesu digitalizacije svojim primarnim korisnicima - djelatnicima HDA, omogućavajući pristup digitaliziranoj knjižničnoj građi isključivo njima, polako se otvara i oblikuje kao dio kulturno-obrazovne djelatnosti te okreće prema vanjskim korisnicima, pa se i u procesu digitalizacije nastoji u zadanim okvirima sve više usmjeravati i sudjelovati zajedno s Korisničkom službom u što preciznijoj, bržoj, efikasnijoj, ali ne i manje kvalitetnoj diseminaciji informacija, pružanju novih usluga i podataka na zadovoljstvo većeg broja korisnika i šire javnosti.

2. Određivanje smjernica za odabir knjižnične građe za proces digitalizacije na primjeru Knjižnice HDA

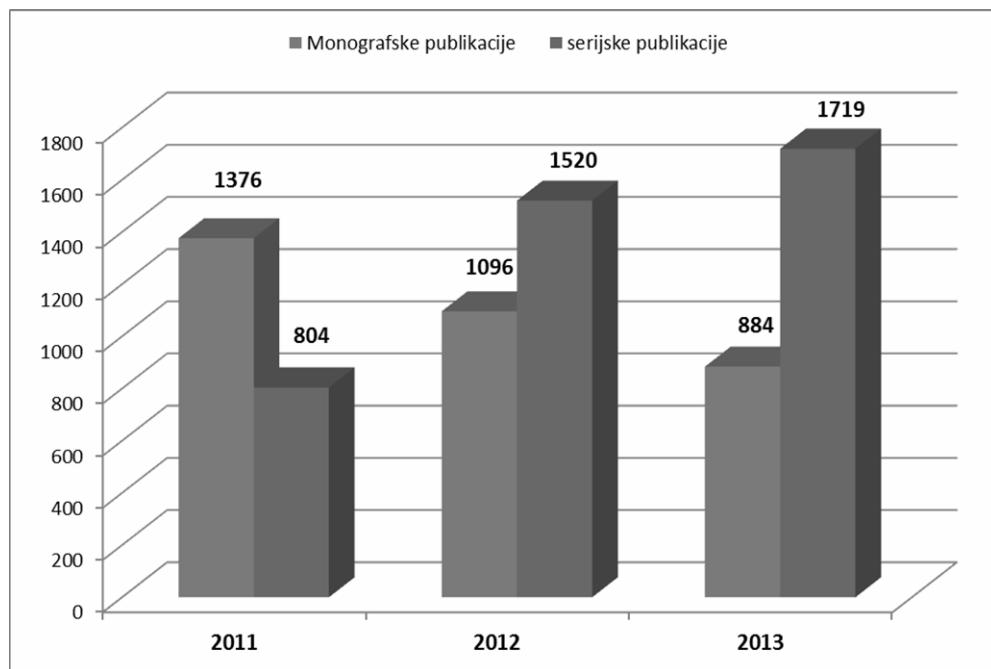
Knjižnica HDA kao specijalna arhivska knjižnica u procesu digitalizacije koristi odnosno kombinira neke od ranije opisanih pristupa ovisno o specifičnim projektima digitalizacije i prema zahtjevima i ciljevima matične ustanove. Prvenstveno je dosada bio uvriježen pristup digitalizaciji odnosno mikrofilmiranju na zahtjev, a unazad nekoliko godina u projektima digitalizacije u Knjižnici HDA uzima se kao prioritet pri odabiru za digitalizaciju najtraženija/najkorištenija knjižnična građa - serijske publikacije (*Arhivski vjesnik*); digitalizacija posebne zbirke ili jednog njenog dijela (Saborski spisi Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije) ili digitalizacija posebno izdvojenih pojedinačnih primjeraka (Farlati, Daniel. *Illyricum sacrum*. Tom I-V. Venetiis 175?-1768).

Daljnjom analizom statističkih podataka BiblioNET baze iz kojih se može dobiti uvid o postotku pristupa i vrsti knjižnične građe koja se pretraživala, Knjižnica se može orijentirati na ovaj vrijedan izvor informacija prilikom donošenja odluke odnosno prijedloga o odabiru knjižnične građe za proces digitalizacije.

Grafikonom (*slika 4*) koji slijedi prikazuje se učestalost korisničkog pristupanja BiblioNET bazi na webu. Iz priloženog se vidi stalni porast broja

pretraživanja naslova serijskih publikacija pogotovo u 2013. godini, što korespondira s podatkom da je HDA uz arhivsko gradivo preuzeo i hemeroteku Vjesnikove novinske dokumentacije koja uključuje uvezane complete novina i časopisa, kao i zbirku knjižne građe nekadašnje izdavačke kuće Vjesnik. S ovom akvizicijom dolazi i nova vrsta korisnika iz novinarskog miljea.

Prema prikazanim podacima Knjižnica HDA zasad ima jasnu viziju o tome koju vrstu knjižnične građe treba učiniti dostupnijom korisnicima u *on-line* pristupu, pa će se u tom smjeru orijentirati prilikom daljnjeg djelovanja unutar zadanih strukturno-društvenih okvira.

Slika 4. Statistički podaci o postotku pristupa i vrsti knjižnične građe koja se pretraživala u BiblioNET-u u razdoblju 2011-2013.

Zaključak

Prema iskazanim podacima o korištenju knjižnične građe u čitaonici HDA i pretraživanju baze BiblioNET na webu, Knjižnica HDA nastoji stvoriti smjernice razvoja i rada na određivanju prioriteta pri odabiru građe za daljnji proces digitalizacije. Suvremenim postupcima u knjižničarstvu i različitim istraživanjima korisnika nastoje se unaprijediti usluge Knjižnice, a digitalizacija je jedna od tehnika omogućavanja brže dostupnosti gradiva korisnicima. S preuzetom Vjesnikovom novinskom dokumentacijom, naročito dijelom novina, povećao se broj korištenja serijskih publikacija, pa će u tom smjeru Knjižnica HDA usmjeriti prijedloge daljnje digitalizacije upravo te građe. Unatoč većoj dostupnosti građe na internetu i dalje je nužna edukacija korisnika i samih djelatnika, ako želimo održati zainteresiranost korisnika za arhivsko i knjižno gradivo.

Literatura

Cleveland, Gary, Digital Libraries: Definitions, Issues and Challenges, IFLA International Office for UDT, 1998.

Harris, Carolyn, Archives users in the digital era: a review of current research trends. *Dalhousie Journal of Information and Management*, 1, 1 (2005), URL: http://djim.management.dal.ca/issues/issue1_1/harris/index.htm (8.5.2013)

Martek, A., Šute, S., Katić Piljušić, M., Digitalizacija i zaštitno snimanje u Knjižnici Hrvatskog državnog arhiva. Arhivska služba u informacijskom okruženju. 45 savjetovanje HAD-a, *Radovi*, Umag, 19-21. listopada 2011.

Milić, A., Šute, S., Dostupnost gradiva u velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. U: *Radovi* 47. savjetovanja HAD-a, Vinkovci, 22-24.10.2014, Zagreb, Hrvatsko arhivističko društvo, 2014. (u pripremi)

O BiblioNET-u. URL: <http://www.avicena-software.hr/BiblioNET.htm> (12.5.2014)

Stančić, H., Digitalizacija. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009.

Šute, S., Sređivanje referentne zbirke u Velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. *Arhivski vjesnik* 51 (2008), str. 395-404.

Summary

THE FREQUENCY AND THE AVAILABILITY OF THE RECORDS IN ONLINE ENVIRONMENT AND IN THE GREAT READING ROOM OF THE CROATIAN STATE ARCHIVES THROUGH OUT THE PROCESSING OF USERS' REQUESTS IN THE CASE OF THE CSA LIBRARY

This paper will show the percentage of the utilised Library material in the CSA Great reading room through out the users' requests processing. Based on that and from the records of the used library material references, the emphasis will be on the Library tendencies and wishes for the determination of the priorities during the selection of the Library material for the process of digitalization for the purpose of preventive care as well as for its' faster availability online. The emphasis will be on the effort of the CSA Library as the special archival library in making its' materials and records recognizable as an indisputable information resource for researchers and archivists while arranging the archival material. Aspiring towards the final goal of a greater number of users, and the faster and more efficient mode of archival work, this paper aims to show a tendency for updating and modernizing the provision of rapid and necessary information in the parameters of today's "internet" generation.

Key words: library materials, user requests, digitalization, preventive care, availability, users, internet

*Marijana Jukić
Tatjana Šarić
Hrvatski državni arhiv
Zagreb*

ODSJEK ZA GRADIVO POLITIČKIH STRANAKA I UDRUGA HRVATSKOGA DRŽAVNOG ARHIVA I KORISNICI: U POTRAZI ZA INFORMACIJOM

UDK 342.732:[329::061.2:930.25(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

U članku autorice predstavljaju Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu te problematiziraju dostupnost gradiva kroz pregled arhivskih fondova i zbirki Odsjeka, njihovu sredenost i pokrivenost obavijesnim pomagalicama. Osvrću se i na kvalitetu tih obavijesnih pomagala i važnost njihove preglednosti i razumljivosti za korisnike. U drugom dijelu rada autorice ukazuju na određene specifične probleme vezane za dostupnost fondova i zbirki ovog Odsjeka uz primjer iz prakse te razmatraju načine njihovog rješavanja.

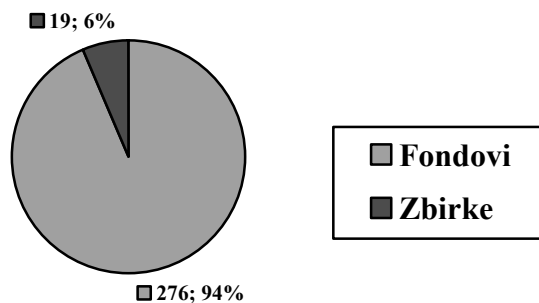
***Ključne riječi:** arhivsko gradivo, dostupnost, političke stranke, društveno-političke organizacije, udruge, arhivistička obrada, obavijesna pomagala*

Uvod

Odsjek za gradivo političkih stranka i udruga (u daljnjem tekstu: Odsjek) relativno je nov u Odjelu za zaštitu i obradu arhivskog gradiva Hrvatskog državnog arhiva (HDA) u Zagrebu. Taj je Odsjek nastao nakon što je dogovorom između HDA i Instituta za suvremenu povijest (današnji Hrvatski institut za povijest), odlukom Vlade Republike Hrvatske Arhiv Instituta pripojen 1995. Hrvatskom državnom arhivu.

U Odsjek je tada preuzeto gradivo tog Arhiva: gradivo društveno-političkih organizacija (DPO-a), zbirke i društava te nadopunjeno i određenim brojem fondova iz HDA. Okosnicu Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga sada čini gradivo bivših DPO-a iz razdoblja 1941-1990. koje je većinom cjelovito, dok se u Odsjeku čuva i gradivo društava i udruga građana od sredine 19. stoljeća i uglavnom je fragmentarno. Tijekom godina HDA je sukladno svojoj akvizicijskoj politici, nastavio s preuzimanjem gradiva, između ostalog i gradiva DPO-a i udruženja građana koje se nastavlja čuvati u ovom odsjeku. Odsjek sada posjeduje 276 fondova i 19 zbirke (oko 3145 d/m gradiva). U Odsjeku je zaposleno 6 arhivista koji obavljaju sve stručne arhivističke i tehničke poslove.

Odnos fondova i zbirki u Odsjeku

Broj i količina arhivskih fondova i zbirki u Odsjeku

Prema razradi arhivskih fondova i zbirki u Pregledu arhivskih fondova i zbirki RH¹, u Odsjeku se čuva arhivsko gradivo političkih stranaka, društveno-političkih organizacija, sindikata, društava, udruga i udruženja građana te tematske zbirke gradiva. Prema klasifikacijskim oznakama gradivo možemo podijeliti na sljedeći način:

H Političke stranke, društveno-političke organizacije, sindikati

Gradivo ove klasifikacijske skupine je najobimnije, ima 200 arhivskih fondova u količini 2795 d/m te kao takvo čini 89% ukupnog gradiva Odsjeka. Prema dodatnoj razradi unutar ove skupine, u podskupinu **H.1 Političke stranke** spada gradivo nekoliko stranaka grupirano u 5 fondova (Hrvatska seljačka stranka, Socijalistička partija Jugoslavije, Komunistička partija Jugoslavije, Socijaldemokratska unija, Socijalistička stranka Hrvatske), koje je obimom manje, ima samo 4 d/m te čini 0,13% ukupnog gradiva Odsjeka.

Nadalje, podskupina **H.2 Društveno-političke organizacije** sadrži većinu fondova Odsjeka - „partijsko gradivo“ te gradivo ostalih društveno-političkih organizacija, Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske (RK SSOH), Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (RK SSRNH), Pokrajinskog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije za Hrvatsku (PK SKOJ), Antifašističke fronte žena (AFŽ) te Konferencije za društvenu aktivnost žena, Republičkog odbora Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Hrvatske (RO SUBNORH), Saveza ratnih vojnih invalida Hrvatske (SRVIH), Udruženja rezervnih oficira i podoficira Jugoslavije, Pododbor za NRH, kao i po nadležnosti pripadajućih nižih razina navedenih DPO-a. Ova podskupina sadrži 2206 d/m ili 70% gradiva Odsjeka.

Među fondovima ove podskupine po svojoj važnosti kao i količini prednjači gradivo Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske/Saveza komunista Hrvatske (CK KPH/CK SKH) i nižih partijskih organizacijskih razine pod oznakom

¹ *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, Hrvatski državni arhiv, sv. 1, Zagreb, 2006.

H.2.1, u količini od 1630 d/m (13.300 kutija, 426 svežnjeva, 194 knjige, 494 mikrofilmska svitka i DVD-a), što čini 52% ukupnog gradiva Odsjeka. Fond HR-HDA-1220 CK SKH podijeljen je u dva dijela, tj. podfonda - ratni i poslijeratni, s time da za ratno razdoblje postoji i kartoteka izrađena u Arhivu IHRPH. Gradivo čine Centralni komitet i niže razine: povjerenstva, oblasni, okružni, kotarski komiteti i Gradski komitet SKH Zagreb te Politička škola SKJ „Josip Broz Tito“.

Gradivo prijeratnih i poslijeratnih sindikata pod klasifikacijskom oznakom **H.3** čuva se u ukupno 85 fondova koji tvore količinu od 585 d/m, što iznosi 21% ukupnog gradiva. Od toga se 140 d/m odnosi na prijeratne, a 420 d/m na poslijeratne sindikate.

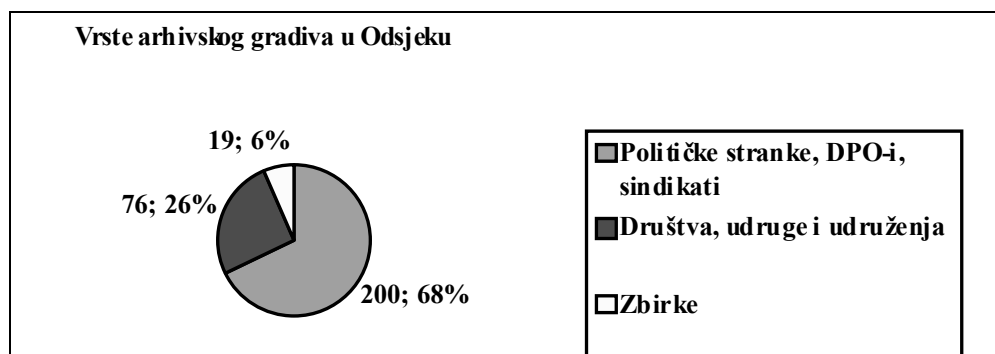
Od gradiva sindikata koje datira iz razdoblja prije Drugog svjetskog rata, od značajnijih treba spomenuti ono Ujedinjenog radničkog saveza, Centralnog radničkog sindikalnog vijeća i njihovih članova te Radničku komoru. Od poslijeratnih značajni su Savez sindikata Jugoslavije/Vijeće saveza sindikata Hrvatske i njegovi članovi. Za sve sindikate postoje arhivski popisi prikladni za osnovno pretraživanje sadržaja fondova.

I Društva, udruge i udruženja

Osim gradiva političkih stranaka, DPO-a i sindikata, Odsjek čuva i mnoštvo fondova raznih društava, udruga i udruženja građana (klasifikacijska oznaka **I**) - ukupno 76 fondova ili 280 d/m, što tvori 8,8% ukupnog gradiva Odsjeka. Prema dodatnoj razradi *Pregleda arhivskih fondova i zbirki RH* razlikujemo Strukovna i staleška društva (**I.1.3**) od kojih Odsjek posjeduje 24 fonda (83 d/m), Dobrotvorne saveze, udruge i društva (**I.2.1**) - 13 fondova (10 d/m), Kulturno-prosvjetne saveze, društva i udruge (**I.3**) - 19 fondova (130 d/m), Sportske saveze, udruge i društva (**I.5**) - 5 fondova (2 d/m), Političke saveze, udruge i društva (**I.6**) - 7 fondova (30 d/m), Iseljenička društva, udruge i političke stranke u iseljeništvu (**I.7**) - 4 fonda (22 d/m) te Ostalo (**I.8**) - 7 fondova (3 d/m). Među navedenim vrstama ističu se posebno kulturno-prosvjetna društva, primjerice Matica hrvatska, zatim Družba Braće hrvatskog zmaja te Društvo hrvatskih književnika.

L Zbirke

Odsjek čuva i 18 tematskih zbirki (L) nastalih u Arhivu IHRPH (70 d/m ili 2,2% gradiva Odsjeka) te također HR-HDA-1379 Zbirku fotografija radničkog i komunističkog pokreta (5935 komada). Kao značajnije i najfrekventnije među njima valja spomenuti zbirke HR-HDA-1353 Građanske stranke i društva (Grupa VI), zatim zbirku HR-HDA-1363 Politička situacija (Grupa XXI) te zbirku HR-HDA-1377 Periodika političkih stranaka i sindikata.

Tablica: Prikaz fondova i zbirki u Odsjeku za gradivo političkih stranaka i udruga

Klas. Oznaka	Naziv skupine	Naziv fonda/zbirke	Stupanj sredenosti	Količina: broj fondova - d/m
H	Političke stranke, društveno-političke organizacije, sindikati			200 fondova; 2.795 d/m

H.1	Političke stranke	HSS, Socijalistička partija Jugoslavije, Komunistička partija Jugoslavije, Socijaldemokratska unija, Socijalistička stranka Hrvatske	Nesredeno	5 fondova; 4 d/m
H.2	Društveno-političke organizacije (KPH/SKH i DPO-i)	CK KPH/SKH i niže razine	Sredeno (ISAD G) i u sređivanju	46 fondova; 1.850 d/m
		Druge društveno-političke organizacije (SSRNH, SSOH, SKOJ, AFŽ, SUBNOR, SRVIH i dr.)	Sredeno (ISAD G)	64 fonda; 356 d/m
				Ukupno u H.2: 110 fondova; 2.206 d/m
H.3	Sindikati	Razni prijeratni i poslijeratni sindikati	Arhivski popisi	85 fondova; 585 d/m
I	Društva, udruge i udruženja	Strukovna, dobrotvorna, iseljenička društva i udruge, politički, kulturno-prosvjetni i sportski savezi, udruge i društva	Većinom sređeni (ISAD G), za ostali postoje arhivski popisi	76 fondova; 280 d/m
L	Zbirke	Tematske zbirke (zbirke dokumenata nekadašnjeg IHRPH); Zbirka fotografija radničkog i komunističkog pokreta	Analitički popisi	19 zbirki; 70 d/m
			Ukupan broj fonova i zbirki, d/m:	295 fondova i zbirki; 3.145 d/m

Sredenost arhivskih fondova i zbirki na razini Odsjeka i njihova pokrivenost obavijesnim pomagalicama

Sredenost, tj. arhivistička obrada fondova i zbirki jedan je od preduvjeta dostupnosti gradiva koje se čuva u arhivima. Ako fond ili zbirka nisu sređeni i ne postoji obavijesno pomagalo, to se gradivo u pravilu niti ne daje na korištenje. Stoga je arhivistička obrada gradiva temeljni posao arhivista bez kojeg je razvoj arhivske struke, usprkos tehnološkom napretku i dalje nezamisliv.

Koji su uopće parametri odabira fondova za sređivanje i pristupanja radu? Prije svega to su kvaliteta fonda i potencijal korištenja, ali i vrijeme predviđeno za sređivanje. Naime, ako postoji potražnja za određenim fondom koji nije sređen, jasno je da će on biti među prvima na redu za arhivističku obradu. Poželjno je i da je fond cjelovit kako bi se u jednoj fazi odradio sav posao, a korisnik na uvid dobio cjelovitiju sliku o stvaratelju i njegovom djelovanju u određenom razdoblju.

Sređivanju gradiva u Odsjeku za gradivo političkih stranka i udruga HDA posvećuje se mnogo pozornosti i ono je osnovni posao Odsjeka. Takav je pristup rezultirao i sljedećim podacima: u Odsjeku je od ukupno 295 arhivskih fondova i zbirki sređeno njih 276, dok ih je 19 djelomično sređeno, nesređeno ili u sređivanju.

U današnje se vrijeme arhivski fondovi i zbirke sređuju prema suvremenim tehnikama i metodama sređivanja i opisuju prema važećoj arhivističkoj normi za opis gradiva ISAD(G), no mnogi odsjeci raznih arhiva posjeduju i mnoštvo gradiva za koje postoje određena obavijesna pomagala temeljem kojih je gradivo pretraživo, ali ne odgovara propisima navedene norme. Takav je slučaj i s dijelom gradiva Odsjeka za gradivo političkih stranka i udruga HDA. Iako je dobar dio gradiva Odsjeka opisan po ISAD(G) normi te su izrađeni uglavnom sumarni inventari, primjerice gradivo sindikata o kojem je ranije bilo riječi, sređeno je i popisano na drugi način - za te su fondove u ranijem razdoblju u Arhivu IHRPH izrađeni arhivski popisi koji zadovoljavaju osnovne potrebe za pretraživanjem gradiva na upite korisnika. Zbirke su sličan primjer - za njih su izrađeni detaljni analitički popisi prema kojima je gradivo također moguće vrlo lako i brzo pretražiti.

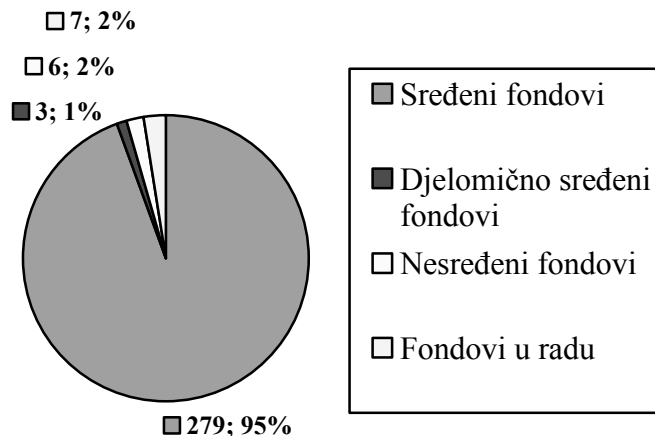
U Odsjeku je bilo i slučajeva naknadnog razdvajanja fondova - tijekom priprema za izdavanje Pregleda arhivskih fondova i zbirki RH, odlučeno je da se gradivo skupnih fondova nižih razina DPO-a razdvoji na pojedinačne fondove.

Ako pobliže pogledamo odnos sredenosti fondova i zbirki u Odsjeku, tj. njihov omjer u odnosu na nesredene, kao i sustav prema kojem su sređeni, aktualni su sljedeći podaci:

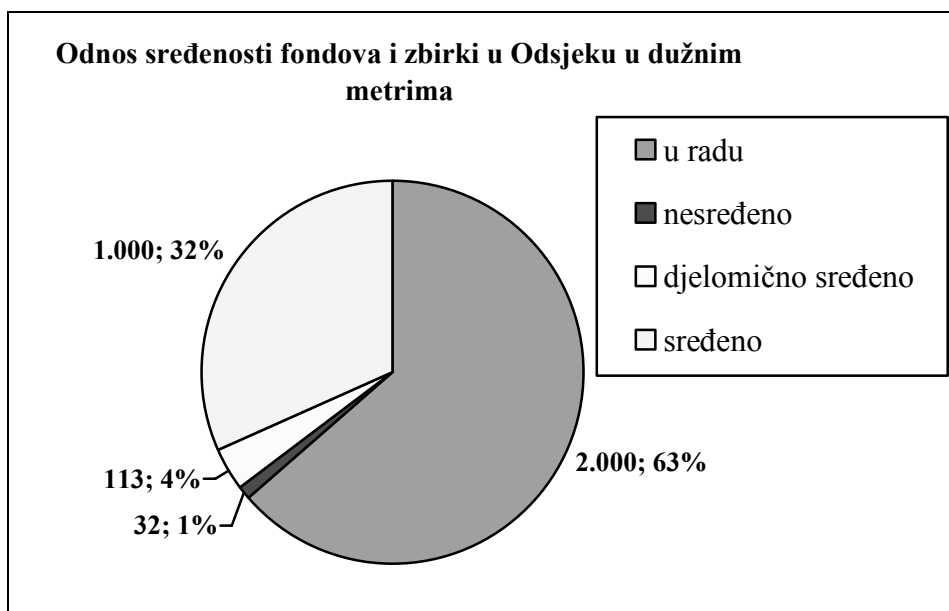
Tablica: Sredenost fondova i zbirki u Odsjeku

Stupanj sredenosti	Broj fondova	Postotak od ukupnog gradiva
ISAD(G) norma	118 fondova	40%
Arhivski popis	132 fonda	44,7%
Analitički popis	29 fondova	9,8%
Djelomično sređeni	3 fonda	1%
Nesređeni	6 fondova	2%
U radu	7 fondova	2,4%

**Odnos sredenosti fondova i zbirki u Odsjeku prema
ukupnom broju fondova**

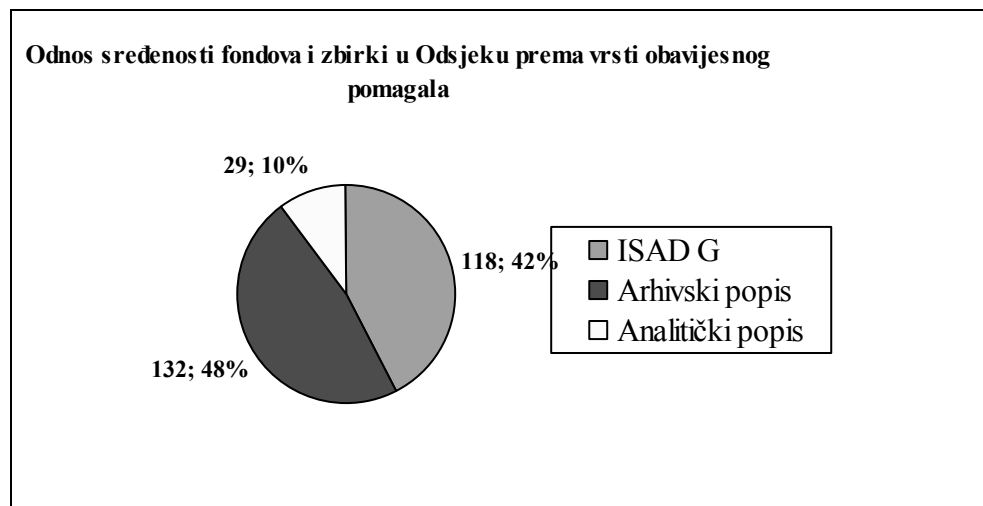

Dakle, od 295 fondova i zbirki u Odsjeku, većina ih je po nekom principu sređena i pretraživa - njih 279 (94,5%), dok su 3 fonda djelomično sređena, 6 je potpuno nesređeno, a za 7 fondova je u tijeku arhivistička obrada. Od sređenih fondova njih 118 je sređeno prema važećoj normi za opis arhivskog gradiva ISADG (42,3%), za 132 fonda postoje arhivski popisi (47,3%), a za 29 fondova analitički popisi (10,4%). Kao što je iz priloženog vidljivo, u Odsjeku je većina fondova dostupna istraživačima i drugim korisnicima, budući da za njih postoje obavijesna pomagala. Iako sva pomagala nisu izrađena prema najnovijoj arhivističkoj normi, fondovi za koje postoje starija obavijesna pomagala također su u funkciji i nisu, bar po toj osnovi, nedostupni.

Zbog povećane potražnje za gradivom socijalističkog razdoblja te većeg interesa istraživača, kako bi im se izašlo u susret, u zadnjih 10 godina pristupilo se sređivanju gradiva tog razdoblja te reviziji prethodno obrađenih fondova. Tako su skoro svi DPO-i i njihove niže razine sređeni te za njih izrađena adekvatna obavijesna pomagala. Dio toga je i najveći i najvažniji fond HR-HDA-1220 CK SKH koji je u sređivanju, a pojedine faze sređivanja (prema vremenskom razdoblju i

organizacijskom ustroju) su završene. Za te cjeline su izrađena i obavijesna pomagala, pa je taj dio gradiva dostupan za korisnike.

Kvaliteta obavijesnih pomagala kao preduvjet dostupnosti

Kako je već spomenuto, u Odsjeku postoje različite vrste obavijesnih pomagala za pojedine fondove i zbirke. Tu raznolikost uvjetovali su različiti principi sređivanja primjenjivani tijekom godina. Budući da je većina gradiva Odsjeka preuzeta iz Arhiva bivšeg IHRPH-a, dio tog gradiva zadržan je u obliku i s obavijesnim pomagalima kako su tamo i tada izrađeni, primjerice već spomenuti prijeratni sindikati (sređeni po principu analitičkog popisa) te formirane i popisane zbirke dokumenata izvučene iz upravnih fondova HDA. Ipak, na nekim su zbirkama radene promjene - primjer za to je zbirka *Istaknute osobe radničkog i komunističkog pokreta 20. stoljeća*, koja je spoj „starog“ i „novog“ načina sređivanja i popisivanja. Zbirci za koju je izrađen analitički popis u IHRPH, u Odsjeku su dodane neke cjeline te je opis zbirke proširen. Sličan je i slučaj sa zbirkom HR-HDA-1368 Kominternu, pri čemu su dvije zbirke spojene u jednu cjelinu. Takva je mogućnost, međutim, karakteristična i primjenjiva samo na zbirke, ali ne i na arhivske fondove.

Također su za dio fondova preuzetih iz Arhiva IHRPH - fondove DPO-a iz ratnog i neposrednog poratnog razdoblja, uz obavijesna pomagala tada izradene i kartoteke koje su funkcionirale kao pomoćno pomagalo, jer detaljno opisuju svaki pojedini dokument. One su stoga i sada vrlo korisne, jer dodatne informacije olakšavaju pretraživanje gradiva. Obavijesna pomagala, dakle, mogu biti kvalitetna iako ne slijede najnoviju normu opisa gradiva.

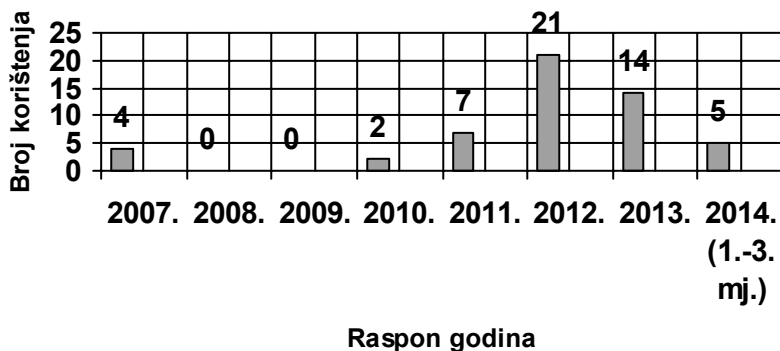
No, sređivanje i opis gradiva prema zastarjelim standardima ima i negativnu stranu, tj. to gradivo u nekim slučajevima nije pretraživo i dokumenti se teško ili uz puno truda pronalaze. Primjer za to mogu biti fondovi u Odsjeku koji su opisani prema normi ISAD(G), ali nisu sređeni prema današnjim smjernicama. Prije desetak godina se običavalo dokumente slagati prema urudžbenom broju, pa su takvi dokumenti mogli biti pretraživi ukoliko za njih postoje i pomoćne uredske knjige - urudžbeni zapisnici i kazala. No, često evidencijske knjige nisu bile uredno vođene i kompletirane, pa je samim time takav način sređivanja doveden u pitanje, kao i razumljivost i korist konačnih inventara za korisnike. Stoga je takav način sređivanja u Odsjeku napušten te se sada tematski sređuju fondovi i izrađuju obavijesna pomagala - inventari po suvremenim normama arhivističke obrade i opisa gradiva. To konkretno znači da su dokumentacijske cjeline sistematizirane prema organizacijskoj strukturi unutar pojedinih fondova, a unutar pojedine organizacijske cjeline, gradivo je složeno kronološki.

Za tematsko sređivanje nužno je dulje vremensko razdoblje potrebno za obradu gradiva, kao i vezanje ljudskih resursa na tim poslovima. Ipak, zbog takvog sustava sređivanja, Odsjek redovito dobiva pozitivne reakcije korisnika iz čitaonice.

Kako bi navedeno ilustrirali, navest ćemo primjer korištenja jednog fonda društveno-političkih organizacija: HR-HDA-1231 Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske (RK SSOH). Naime, na primjeru tog fonda vidljivo je koliko su tematsko sređivanje tog gradiva i izrada obavijesnog pomagala - sumarnog inventara, utjecali na porast korištenja tog fonda. U evidenciji Čitaonice HDA postoje podaci od 2007. godine, a treba uzeti u obzir kako je inventar izrađen 2011.

Dakle, u 2007. godini zabilježena su samo 4 korisnička zahtjeva za tim gradivom, dok sljedeće dvije godine 2008. i 2009. nije uopće bilo zahtjeva, a 2010. samo dva zahtjeva. No, već 2011. broj zahtjeva penje se na sedam, a u 2012. otkada je inventar dostupan u Čitaonici, taj broj je porastao na 21. U 2013. korisnici fond koriste u 14 navrata, a u prva tri mjeseca 2014. već 5 puta. Prema ovim podacima jasan je odnos korištenja gradiva za koje ne postoji obavijesno pomagalo i onoga za koje takvo pomagalo postoji i na raspolaganju je korisnicima HDA.

Primjer korištenja fonda 1231 RK SSOH 2007.- 2014.

Pri sređivanju gradiva fondova posebna je pozornost posvećena klasificiranim spisima koji se nalaze u gradivu svih DPO-a (s oznakama „povjerljivo“, „strogo povjerljivo“, „vojna tajna“, „državna tajna“), a izdvojeni su kao posebne cjeline zbog svog rezervatnog statusa. S očekivanim razrješavanjem njihovog klasificiranog statusa, ti će se dokumenti uložiti u pripadajuće tematske cjeline. Treba reći kako je za rukovanje tim gradivom potrebno imati i posebnu dozvolu nadležnog državnog tijela.

Očekivanja korisnika/mogućnosti arhiva

U Odsjeku za gradivo političkih stranaka i udruga cjelokupno gradivo, uključujući i gradivo najvećeg fonda CK SKH, ima status javnog arhivskog gradiva i time podliježe odredbama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97). Dostupnost klasificiranim dokumentima ograničena je i regulirana Zakonom o tajnosti podataka (NN 79/2007) i Zakonom o informacijskoj sigurnosti (NN 79/2007), a postupak zahtijeva deklasifikaciju zapisa.

No, dostupnost najvećeg fonda u Odsjeku (CK SKH), ograničena je i zbog nepovoljnog ugovora s pravnim sljednikom SDP-om te slijedom toga uvjetuje i odnos prema korisnicima, tj. ograničenje korištenja dijela tog gradiva.² Stoga se u tim slučajevima korisnici upućuju na gradivo drugih DPO-a. Zbog takve prakse bilježimo i porast korištenja gradiva koje se može koristiti kao nadopuna fondu CK SKH.

Neki fondovi Odsjeka, primjerice Matica hrvatska, zbog karaktera dijelova gradiva koje sadrže, podliježu i dodatnim ograničenjima u dostupnosti definiranim u Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima (NN 167/2003). Radi se tu o rukopisima poznatih hrvatskih književnika i kulturnih djelatnika.

Ipak, kod projekata od državnog interesa, primjerice priprema koje su se odvijale u vezi s tužbom RH protiv Srbije zbog povreda odredbi Konvencije o genocidu pred Međunarodnim sudom pravde, ili za znanstvene projekte (stvaranje Republike Hrvatske i Domovinski rat, istraživanje žrtava Bleiburga i Križnog puta za DORH), zatim istraživanja potrebna za izradu doktorskih radova i slično, ravnatelj HDA može, uz prethodno konzultiranje Hrvatskog arhivskog vijeća te njegovog Povjerenstva pri Ministarstvu kulture ili pravnog sljednika stvaratelja eventualno klasificiranog gradiva, sukladno gore navedenim zakonima, dati posebnu dozvolu za korištenje gradiva koje inače ne bi bilo dostupno za javnost.

U Čitaonici HDA postoji baza podataka o korištenju gradiva HDA te se skupni podaci za pojedine odsjeke mogu dobiti za zadnje četiri godine. Tako postoje i podaci o potražnji za gradivom Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga, o čemu ćemo na ovom mjestu nešto reći. Kroz sve promatrane godine najviše je upita bilo za gradivom fonda HR-HDA-1220 CK SKH (17-23%), dok su se upiti za gradivom drugih zbirki i fondova mijenjali. Među prvih desetak najtraženijih zbirki i fondova učestalo se ponavljaju zbirke gradiva HR-HDA-1353 Gradanske stranke i društva, HR-HDA-1363 Politička situacija, HR-HDA-1361 Cenzura i zabrana tiska te HR-HDA-1372 Memoarsko gradivo sudionika radničkog i revolucionarnog pokreta, zatim fondovi HR-HDA-1231 RK SSOH, HR-HDA-1567 Matica hrvatska, HR-HDA-635 Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“, HR-HDA-1234 Konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske, HR-HDA-1228 Republička konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske te HR-HDA-1979 Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. Budući da su upiti za ostale fondove varijabilni ili se traže u puno manjem broju, sada ih nećemo navoditi. Potražnja korisnika za gradivom ovog Odsjeka ukazuje na raznoliki raspon interesa istraživača - uz veliki interes za

² Poblje o problematici gradiva CK SKH obrazlagat će kolegica B. Vojnović.

gradivom iz razdoblja socijalizma, stalno su tražene i međuratne zbirke, kao i razna društva ili udruge građana.

Osim dostupnosti pojedinih fondova, u radu Odsjeka postoje i drugi problemi koji se tiču očekivanja i zahtjeva korisnika, a koje Odsjek zbog objektivnih razloga ne može ostvariti. Ovdje ćemo navesti samo neke od njih. Jedan od takvih problema je necjelovitost pojedinih fondova u Odsjeku. Naime, nije rijedak slučaj da se fondovi preuzimaju necjelovito, pri čemu se dijelovi fondova nalaze u jednom ili više arhiva (primjerice gradivo DPO-a oblasnih komiteta CK SKH, koji se dijelom nalaze u Odsjeku, a dijelom u drugim arhivima prema regionalnoj pripadnosti), dok je ostatak u drugim baštinskim ustanovama (primjerice Društvo hrvatskih književnika ili Savez hrvatskih pjevačkih društava). Ima slučajeva i da se gradivo pojedinih fondova nalazi kod privatnih osoba (primjerice gradivo Matice hrvatske), a ponekad je i nepoznato što se s određenim gradivom dogodilo, jer ga niti jedna arhivska ustanova ne čuva niti ima informaciju o tom gradivu (gradivo Gradske konferencije SSOH Zagreb). Ti se problemi naročito ističu pri upitima korisnika za ostvarivanje osobnih prava (mirovina). Postoje i fondovi koji su preuzeti necjeloviti i ne zna se kada će ostatak fonda biti preuzet (Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Vijeće Saveza sindikata Hrvatske), jer se preuzimanje odvijalo u nekoliko navrata.

U svim takvim slučajevima korisnici koji gradivo traže u HDA, upućuju se na druge ustanove. Time su, na žalost, uskraćeni za cjelovitost informacija u HDA, gdje bi se to gradivo po nadležnosti trebalo nalaziti. Govoreći o ovom problemu treba naglasiti i važnost povezanosti s Odjelom za informacije i komunikaciju HDA, tj. njegovim Odsjekom za gradivo izvan arhiva, pri čemu bi bilo dobro da pojedini odsjeci imaju informacije o stanju gradiva izvan arhiva „na terenu“, kao i o mogućnosti i vremenu njegovog preuzimanja. Te bi informacije dobro došle kako arhivistima tako i korisnicima kako bi obje strane mogle planirati svoje daljnje korake.

Nameće se tu i pitanje prostornih kapaciteta HDA koji su ograničeni i nedostatni, što povlači problem nemogućnosti preuzimanja dokumentacije stvaratelja čije gradivo bi se trebalo preuzeti u ovaj Odsjek (primjerice Muzička omladina Hrvatske, Savez studenata Hrvatske). Time su Odsjek, ali i potencijalni korisnici uskraćeni za rad na tom gradivu. Budući da HDA, na žalost, nema jasnu akvizicijsku politiku, što je djelomice povezano i s nedostatkom prostora, ne postoji niti plan preuzimanja gradiva koje bi bilo nadopuna gradivu DPO-a i čijim popunjavanjem bi se stekla potpunija slika o predmetnoj problematici u određenom razdoblju hrvatske društvene-političke i kulturne povijesti.

Gradivo Odsjeka je, kao i ostalo gradivo HDA, smješteno u arhivskim spremištima na tri lokacije, od kojih su dvije u krugu 40 km od Zagreba. Stoga je praksa Odsjeka na udaljene lokacije pohranjivati fondove na kojima je arhivistička obrada završena i koji nisu toliko traženi u čitaonici, kako bi korisnici što je prije moguće mogli doći do traženog gradiva. Usprkos dislociranosti i to je gradivo dostupno korisnicima u roku 24 sata.

No, dostupnost gradiva možemo promatrati i u širem kontekstu - ona se odnosi i na objavljene dokumente ili skupine dokumenata. Odsjek je u zadnjih nekoliko godina inicirao objavu dokumenata partijskog gradiva, što je rezultiralo izdavanjem četiri knjige Zapisnika Politbiroa/Izvršnog komiteta CK SKH 1945-1954. (objavljeno 2005-2010), kao i objavom izvještaja Centralnog komiteta KP Hrvatske upućenih Centralnom komitetu KP Jugoslavije te oblasnih, kotarskih i mjesnih partijskih komiteta u časopisu *Fontes*, br. 16 i 17, 2010. i 2011. Tu su zatim izložbe (primjerice izložba povodom 40 godina Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika), te znanstveni skupovi za čija istraživanja se koriste arhivski fondovi. Sve je to promocija arhivske djelatnosti i arhivskog gradiva koje time postaje prepoznatljivo široj javnosti. S time je povezana i neupitna potreba inicijative Arhiva kao ustanove te samih arhivista za predlaganjem i pokretanjem takvih aktivnosti.

Ponekad krivnja za to što korisnik ne može pronaći ono što traži ne leži na Arhivu ili pojedinom njegovom odsjeku. Nekad je problem u samom korisniku. Pogledajmo primjer iz prakse: određeni korisnik koji već nekoliko godina istražuje u Arhivu, u više je navrata tražio i gradivo Odsjeka. No, budući da ne postoji obveza navođenja razloga korištenja određenog gradiva³, korisnik se toga i držao, pa se događalo da nekritički naručuje vrlo široki raspon gradiva koje ne može pokriti temu koju istražuje. Djelatnici Odsjeka na osnovi toga zaključuju kako korisnik zapravo ne zna točno gdje bi mogao pronaći traženo, ali su i u poziciji da mu ne mogu niti pomoći i uputiti ga na određeni izvor, budući da se korisnik nije izjasnio o tome što točno istražuje i kakvu vrstu informacija traži. Zbog toga i korisnik gubi na vremenu i ne snalazi se u masi gradiva, ali se i djelatnici Arhiva opterećuju neutemeljenim zahtjevima korisnika te ga opslužuju gradivom koje mu možda uopće ne može koristiti.

³ Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 172/03.

Dostupnost gradiva u *on-line* okruženju

U razdoblju koje je prethodilo informatizaciji, praksa je u arhivima bila izrada korisničkih kopija arhivskog gradiva s papirnatog medija na mikrofilmu, s ciljem izbjegavanja korištenja, a time i potencijalnog oštećivanja izvornog gradiva. Napretkom tehnologija, ta je praksa napuštena i prešlo se na modernije i suvremenije metode zaštitnog snimanja gradiva. Time je prestalo i korištenje tih zaštitnih snimaka gradiva ovog Odsjeka.

Također je gradivo Odsjeka - audiozapisi sjednica CK SKH i RK SSRNH, u Hrvatskoj kinoteci restaurirano i presnimljeno s magnetofonskih vrpca na CD, kako bi postalo dostupno korisnicima, dok su originali pohranjeni na čuvanje u adekvatnim uvjetima u Hrvatskoj kinoteci.

U današnje vrijeme opće informatizacije vrlo je važno da arhivi prate svjetski trend dostupnosti što veće količine arhivskog gradiva putem interneta. S tom je svrhom u HDA osmišljen i realiziran arhivski informacijski sustav ARHiNET u koji djelatnici Arhiva, između ostalog, upisuju i sve podatke o stvarateljima arhivskih fondova te o samim fondovima. Tako su i svi fondovi Odsjeka upisani u ARHiNET, a fondovima kod kojih je arhivistička obrada završena, pripojeni su i inventari - obavijesna pomagala u PDF formatu.

Dodatno, gradivo DPO-a iz ratnog i neposrednog poratnog razdoblja za koje postoje i kartoteke, skenirano je (kao i kartoteke) te je predviđeno njihovo povezivanje i prikaz u ARHiNET-u. Tako više neće biti potrebe za korištenjem izvornog gradiva i njegovo daljnje oštećivanje. Tako je i jedan od najvažnijih fondova za hrvatsku kulturnu povijest, Matica hrvatska, najvećim dijelom skeniran te će u skorije vrijeme biti dostupan za korištenje na mrežnim stranicama HDA i ARHiNET-a.

Zaključak

Ukupno gledajući, rad Odsjeka zadnjih godina bazirao se na prepoznavanju važnosti zahtjeva korisnika i, sukladno tome, sređivanju, opisu i objavi obavijesnih pomagala (inventara) gradiva te objavi samog gradiva najtraženijih fondova, u prvom

redu DPO-a. Rezultat višegodišnjeg rada djelatnika Odsjeka na raznolikom gradivu fondova je i veliki postotak sredenog i opisanog gradiva, što je ključni pomak u dostupnosti i interakciji s korisnicima. Unatoč velikoj fluktuaciji u čelništvu Odsjeka (izmjena četiri osobe na mjestu voditelja), vizija kontinuiranog rada i predanosti njegovih djelatnika struci, ostala je ista.

Izvori i literatura

Arhivski informacijski sustav Arhinet, <http://arhinet.arhiv.hr/>

Elektronska evidencija Čitaonice HDA

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva, Narodne novine 67/1999.

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, Hrvatski državni arhiv, sv. 1, Zagreb, 2006.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997.

Zakon o tajnosti podataka, NN 79/2007.

Zakon o informacijskoj sigurnosti, NN 79/2007.

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, NN 167/2003.

Summary

DIVISION ON ARCHIVES OF POLITICAL PARTIES AND ASSOCIATION OF CROATIAN NATIONAL ARCHIVES AND USERS: LOOKING FOR INFORMATION

In this article the authors introduce the Division for political parties and associations fonds of Croatian State Archives in Zagreb and discussing access to records through review of archival fonds and collections in Division, their arrangement and coverage with finding aids. They also discuss on the quality of these finding aids and the importance of their clarity and intelligibility for users. In the second part, the authors point to some specific problems related to the availability of fonds and collections of the Division considering on one case study and discussing ways to resolve them.

Key words: *archives, availability, political parties, socio-political organizations, associations, archival processing, finding aids*

ANALIZA KORIŠTENJA TRIJU FONDOVA TIJELA JAVNE UPRAVE U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU

UDK 024:[354(497.5)(093):930.25(497.5Zagreb)HDA“2013/2014“

Stručni rad

U ovom radu tema je korištenje tri arhivska fonda tijela javne uprave u Hrvatskom državnom arhivu (HDA). U uvodu se daje kratki prikaz ARHiNET-a kao nacionalnog arhivskog informacijskog sustava i prilagodbe ISAD(G) norme i ISAAR (CPF) norme ARHiNET-u. Prelazi se na problematiku korisničkog istraživanja fondova i razumijevanja obavijesnih pomagala. Na primjeru tri najviše korištena fonda tijela javne uprave analiziraju se mogućnosti da li bi se i kako pomoću ARHiNET-a moglo upotpuniti korisničko znanje o navedenim fondovima. Za fondove HR-HDA-79 Zemaljska Vlada. Odjel za unutarnje poslove i HR-HDA-78 Zemaljska Vlada. Predsjedništvo predlažu se dorada podataka u ARHiNET-u a za fond HR-HDA-306 Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača sugerira se mogućnost izrade obavijesnog pomagala prema ISAD(G) normi i ISAAR(CPF) normi.

Ključne riječi: ARHiNET, ISAD(G) norma, ISAAR(CPF) norma, HR-HDA-79 UOZV, HR-HDA-78 PRZV, HR-HDA-306 ZKRZ, serija, registraturni plan, ustrojstvena jedinica

Uvod

U ovom radu tema je korištenje tri arhivska fonda tijela javne uprave u Hrvatskom državnom arhivu (HDA). To su HR-HDA-79 Zemaljska Vlada. Odjel za unutarnje poslove (UOZV), HR-HDA-78 Zemaljska Vlada. Predsjedništvo (PRZV) i HR-HDA-306 Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ). Uvidom u Dnevnik čitaonice HDA za jednogodišnje razdoblje od 9. travnja 2013. godine do 8. travnja 2014. godine ustanovljeno je da su to bili najviše korišteni fondovi tijela javne uprave. Istraživačko pitanje jest da li bi se pomoću ARHiNET-a i/ili obavijesnih pomagala mogla poboljšati učinkovitost korištenja tri navedena fonda. ARHiNET je nacionalni arhivski informacijski sustav. Pokrenut je 2006. godine i postao je osnovni alat za obradu, predstavljanje i pristup arhivskom gradivu. ARHiNET-om je predviđeno da će se upisivati podaci o svim arhivskim fondovima i zbirkama u Republici Hrvatskoj. Stoga je Registar arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, središnja nacionalna evidencija arhivskoga gradiva, sastavni dio ARHiNET-a. Primjena ISAD(G) Opće međunarodne norme za opis arhivskoga gradiva i ISAAR(CPF) Međunarodne norme arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji, prilagođena je ARHiNET-u kao nacionalnom arhivskom informacijskom sustavu.¹ To znači da se nakon pristupa ARHiNET-u i utipkavanja signature fonda ili zbirke dobije najprije opis prema ISAD(G) normi, a zatim se klikom na pristupnicu „Odgovornost“ dobije opis prema ISAAR (CPF) normi.²

¹ ISAD(G) Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva, Drugo izdanje, Zagreb 2001. (dalje ISAD(G) norma); ISAAR (CPF) Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji, Drugo izdanje, Zagreb 2006. (dalje ISAAR (CPF) norma).

² Za arhivski fond HR-HDA-79 UOZV je opis prema ISAD(G) normi na adresi http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_4062 a za opis prema ISAAR(CPF) normi na adresi http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1423. Za arhivski fond HR-HDA-78 PRZV je opis prema ISAD(G) normi na adresi http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_4061 a za opis prema ISAAR(CPF) normi na adresi http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1424. Za arhivski fond HR-HDA-306 ZKRZ je opis prema ISAD(G) normi na adresi http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_4271 a za opis prema ISAAR(CPF) normi na adresi http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1350.

Problematika u korisničkom istraživanju fondova

Rad je potaknut povećanjem broja korisnika i broja posjeta u Čitaonici HDA. Potaknut je i sve većim očekivanjima korisnika. Oni traže sve više potpuni *client-oriented* pristup (rad u čitaonici usmjeren na potrebe korisnika). Korisnici postavljaju sve veće zahtjeve na arhivske ustanove i arhivske stručnjake. Međutim, i dalje postoji nesporazum o tome što je zadaća arhivistike. Naime, korisnici traže određeni spis. Arhivist im prema njihovom pitanju daje na korištenje određeno arhivsko obavijesno pomagalo. Neovisno o tome da li je obavijesno pomagalo rađeno prema ISAD(G) normi ili ne, događa se da korisnici nisu u mogućnosti odrediti gdje bi se u fondu trebao nalaziti spis jer ne čitaju obavijesna pomagala s razumijevanjem. Zašto korisnici preskaču taj segment istraživanja? Po mom mišljenju uzrok tome je ne samo to što nemamo obavijesna pomagala rađena prema ISAD(G)-u za sve arhivske fondove i zbirke, nego i zato što korisnici preuzmu iz obavijesnih pomagala samo ono što im je razumljivo bez mnogo razmišljanja ili samo ono što ih zanima. Dakle, mnogi korisnici ne znaju čitati arhivska obavijesna pomagala. Element opisa Količina i nosač jedinice opisa može sadržavati nekoliko stotina knjiga.³ Mnogi korisnici se u arhivu prvi put susreću s pojmom „knjige“ u obavijesnom pomagalu. Stoga nisu u stanju izvesti raščlambu uredskih knjiga na one koje su važne za njihovo istraživanje i na one koje to nisu. Dakle, korisnici očekuju da uvidom u relevantna obavijesna pomagala dobiju cjelovito objašnjenje kako će istraživati fondove i/ili zbirke opisane tim pomagalima. Budući da u mnogim slučajevima ne dobivaju takvo objašnjenje, potrebno je da im arhivisti kao simultani prevoditelji prevode podatke iz pomagala na arhivistički jezik.

Kada korisnici koriste ARHiNET, naglasak se stavlja na pristupnicu „Sadržaj jedinice“. U okviru te jedinice korisnici mogu vidjeti svu raznolikost sadržaja dokumentacije određenog fonda. Opis prema ISAD(G) normi im omogućuje i prikaz količine tehničkih jedinica knjiga i kutija u pristupnici „Tehničke jedinice“. U pristupnici „Plan sređivanja“ naznačena je unutarnja struktura, poredak i/ili razredbeni sustav jedinice opisa. Uredske knjige, međutim, u određenim slučajevima nisu sačuvane za cijele serije ili djelomično nisu sačuvane za pojedinu seriju ili serije. Kako će onda korisnici pretraživati gradivo takve serije ili serija? Smisao pristupnice „Sadržaj jedinice“ jest u tome da omogućiti korisnicima da ocijene potencijalno značenje jedinice opisa. Ali, iz prethodno navedenog razloga sadržaj jedinice bi trebao

³ ISAD(G) norma, str. 22-23.

biti razlomljen na taj način, da se za razne razine jedinice opisa u strukturi fonda izrade odgovarajući sadržaji pojedine jedinice. Zabranjuje li nam ISAD(G) norma višestruke sadržaje jedinica za jedan fond? U poglavlju „Višerazinski opis“ u uvodu se kaže: „Ako se fond opisuje kao cjelina, treba ga prikazati u jedinstvenom opisu, koristeći elemente opisa prikazane u trećem poglavlju ovoga dokumenta. Ukoliko je potreban opis njegovih dijelova oni se mogu opisati odvojeno, također uz korištenje odgovarajućih elemenata iz 3. poglavlja... Za potrebe ovih pravila ta se tehnika opisa naziva višerazinski opis.“⁴ Drugim riječima, a to se vidi i u praksi, novija obavijesna pomagala izrađena prema ISAD(G) normi prikazuju sadržaj na razini serija kao i podserija. No, slučaj s tri fonda koja analiziram mi se čini posebno zanimljivim i izazovnim.

Materijali i metode

Državni arhivi su nadležni za vrednovanje, prikupljanje, sređivanje, popisivanje i opis arhivskih fondova tijela javne uprave. Navedena tri fonda sam izabrao zato što su najviše korišteni fondovi u Središnjoj čitaonici HDA. U radu ću koristiti metodu brojenja i metodu analize i sinteze.

Rasprava i rezultati

Arhivski fond **HR-HDA-79 Zemaljska Vlada. Odjel za unutarnje poslove (UOZV)** bio je korišten u razdoblju od 9. travnja 2013. do 8. travnja 2014. ukupno 247 puta. Od toga je 46 puta bilo korišteno pet ili više tehničkih ili arhivskih jedinica. U tih 46 puta arhivske kutije su bile korištene 330 puta. Osim korištenja arhivskih kutija u Središnjoj čitaonici bilo je korišteno i 6 knjiga, 5 predmeta i 23 mikrofilmska svitka. Fond obuhvaća djelatnost stvaratelja gradiva od 1869. do 1921. godine. Fond sadrži:

⁴ ISAD(G) norma, str. 16.

5155 kutija općih spisa sredenih prema arhivskim svescima,
 7 kutija Komisije za razgraničenje,
 21 kutiju društvenih pravila,
 6 kutija ugovora i isprava,
 24 kutije *Normalia* (okružnice, naputci, oglasi),
 122 kutije III. Odsjeka za gospodarstvene poslove,
 90 kutija IV. B-res Odsjeka za pogranična redarstvena satništva,
 5 kutija IX. Odsjeka za zgradarstvo,
 2 kutije VIII. Odsjeka za građevne poslove,
 37 kutija Odsjeka za Istru,
 217 kutija KTO-a (Kulturno-tehničkog ureda),
 73 kutije SDDS-a (Središnje dojavne defanzivne službe).

Kao što vidimo, samo nešto preko 10% kutija se ne odnosi na spise sredene prema arhivskim svescima.

SERIJA	BROJ KUTIJA	POSTOTAK
Spisi prema arhivskim svescima	5155	89,5%
Komisija za razgraničenje	7	0,1%
Društvena pravila	21	0,3%
Ugovori i isprave	6	0,1%
Normalia	24	0,4%
III. Odsjek za gospodarstvene poslove	122	2,1%
IV. B-res Odsjek za pogranična redarstvena satništva	90	1,6%
IX. Odsjek za zgradarstvo	5	0,08%
VIII. Odsjek za građevne poslove	2	0,03%
Odsjek za Istru	37	0,6%
KTO (Kulturno-tehnički ured)	217	3,8%

SDDS (Središnja dojavna defanzivna služba)	73	1,3%
UKUPNO	5759	100%

Za opis serije spisa prema arhivskim svescima služi u Središnjoj čitaonici HDA osnova „pismare“. Ona pokriva razdoblje od 1869. do 1921. godine. Osnova „Pismare“ zapravo predstavlja registraturne planove unutar pojedinih registraturnih razdoblja. Na taj način je prikazana i to samo okvirno tematika kojom se bave spisi. Za pretraživanje spisa te serije služe urudžbeni zapisnici, registri i indeksi. Pritom registri sadrže i broj urudžbenog zapisnika i oznaku arhivskog sveska. Problem se pojavljuje kod spisa nastalih u kasnijem razdoblju, uoči Prvog svjetskog rata. To je razdoblje od 1904. do 1914. godine. Za to vrijeme nisu sačuvani ni urudžbeni zapisnici ni registri niti indeksi. Dakle, imamo desetke kutija za koje se zna samo tematika na koju se spisi odnose. Drugi je problem što je prikaz ustrojstvenih jedinica napravljen samo za vremensko razdoblje do početka 20. stoljeća.⁵ Naravno, prikaz ustrojstvenih jedinica se može napraviti i za kasnije razdoblje. No, pritom moramo imati u vidu da se registraturni planovi odnosno osnova „pismare“, ne podudaraju u cijelosti s odsjecima Odjela za unutarnje poslove. To se može vidjeti već na početku usporedbe popisa pojedinih odsjeka u Vidmarovom članku s osnovom „pismare“.⁶ Stoga bi prikaz ustrojstvenih jedinica u pristupnici „Unutarnji ustroj/genealogija“, rađenoj prema ISAAR(CPF) normi, omogućio korisnicima da jasnije vide funkcionalne nadležnosti pojedinih odsjeka i pododsjeka, što bi svakako bila važna informacija. Ona bi proširila korisničko znanje o ovom fondu.

Fond HR-HDA-78 Zemaljska Vlada. Predsjedništvo (PRZV) bio je korišten u navedenom razdoblju 99 puta. Pritom je 20 puta bilo korišteno pet ili više kutija. U tih 20 puta kutije su bile korištene 169 puta. Fond PRZV obuhvaća gradivo djelovanja stvaratelja od 1869. do 1921. godine i sadrži 66 knjiga i 1257 kutija. Opisan je kombinacijom analitičkog inventara i vodiča, što znači da analitički inventar opisuje samo dio predmeta. Nisu sačuvani svi urudžbeni zapisnici i pomoćne uredske knjige. Ovdje nam dragocjenu pomoć pruža članak o razvoju poslovanja i pismare.⁷ Autorica

⁵ Vidmar, Josip, Registratura Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu 1869.-1918., *Arhivski vjesnik* 1(1958), str. 411-444.

⁶ Ovdje se zahvaljujem na važnim informacijama koje mi je u vezi s gradivom fonda HR-HDA-79 UOZV pružila kolegica Rajka Bućin, načelnica Odsjeka za novije arhivsko gradivo HDA.

⁷ Bućin, Rajka, Predsjedništvo Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju (1869-1921): razvoj poslovanja i „pismare“, *Arhivski vjesnik* 56(2013), str. 27-44.

je jasno naznačila da je raspodjela odnosno djelokrug poslova Predsjedničkog ureda bio dosta stabilan. Najznačajnije registraturne promjene su se dogodile 1891. i 1912. godine. Predsjedništvo Zemaljske vlade nije imalo dinamiku stvaranja, rastvaranja, dijeljenja i spajanja odsjeka i pododsjeka, kao što je to bio slučaj s Odjelom za unutarnje poslove. Smatram da će dorada podataka o fondu u ARHiNET-u i korištenje podataka iz članka biti dovoljni za preciznije i sveobuhvatnije korisničko poznavanje ovoga fonda.

Fond HR-HDA-306 Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ) bio je u navedenom razdoblju korišten 175 puta. Od toga je 49 puta bilo korišteno pet ili više tehničkih jedinica. Naime, budući da su sve knjige u fondu mikrofilmirane i da su kutije od broja 1 do broja 74 također mikrofilmirane, na korištenje se daju mikrofilmski svici umjesto knjiga odnosno kutija od broja 1 do broja 74. Mikrofilmski svici su bili korišteni čak 436 puta. Ovaj fond ima obavijesno pomagalo u obliku sumarnog inventara iz 1988. godine. Fond ima 57 knjiga i 749 kutija i obuhvaća gradivo stvaratelja nastalo u razdoblju od 1944. do 1947. godine. Serije su definirane prilikom izrade sumarnog inventara i utvrđen je njihov poredak: Spisi sređeni po broju glavnog urudžbenog zapisnika (ZKRZ Guz), spisi sređeni po broju općeg registra (ZKRZ Zh), Odjeljenje za neprijateljsku imovinu (NI), Anketna komisija (AK), Okružne komisije (OK) i Centralna gradska komisija Zagreb (CGK). Budući da su napomene u inventaru, koje naznačuju sadržaj pojedinih kutija navedene samo za dio fonda, mislim da bi bilo dobro razmisliti bi li se trebao napraviti inventar prema ISAD(G) normi, koji bi na razini svih serija i podserija pružio pomoću pristupnice „Sadržaj jedinice“ dodatne obavijesti o fondu i učinio ga prikladnijim za korištenje. Naime, čitajući inventar možemo si postaviti pitanja, na primjer o Centralnoj gradskoj komisiji Zagreb. Kakva je upravna povijest te jedinice opisa? Što bi se moglo reći o sadržaju te serije?

Zaključak

Svaki od analizirana tri fonda ima svoje specifičnosti. No, zajedničko im je da su obavijesna pomagala za njih bila rađena prije 1999. godine, dakle prije nego što su se obavijesna pomagala počela raditi prema ISAD(G) normi u HDA. Uredske knjige za sva tri fonda nisu sačuvane u cijelosti, kao ni spisi za fondove HR-HDA-79 UOZV i HR-HDA-78 PRZV. Registraturni planovi i ustrojstvene jedinice se ne podudaraju.

Fondovi HR-HDA-79 i HR-HDA-78 obuhvaćaju gradivo djelovanja stvaratelja u rasponu od više od 50 godina, što podrazumijeva čitav niz registraturnih razdoblja za svaki od ta dva fonda. Problematika korištenja navedenih fondova u ovom radu promatra se s korisničkog aspekta, naime, kako pretraživati cjelokupno gradivo brzo i učinkovito. Za takav napredak bile bi dovoljne dorade podataka o fondovima HR-HDA-79 i HR-HDA-78 u ARHiNET-u u pristupnici „Plan sređivanja“ rađenoj prema ISAD(G) normi te u pristupnici „Unutarnji ustroj/genealogija“ rađenoj prema ISAAR(CPF) normi. Kako bi se i fond HR-HDA-306 ZKRZ pretraživao u cijelosti brzo i učinkovito, mogućnost izrade obavijesnog pomagala prema ISAD(G) i ISAAR(CPF) normi mogla bi doći u obzir. Time bi korištenje gradiva navedenih fondova bilo učinkovitije.

Literatura

Bućin, Rajka, Predsjedništvo Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju (1869-1921): razvoj poslovanja i „pismare“, *Arhivski vjesnik* 56 (2013), str. 27-44.

ISAAR(CPF) Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji, 2. izdanje, Zagreb 2006.

ISAD(G) Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva, 2. izdanje, Zagreb 2001.

Ivanović, Jozo, Priručnik iz arhivistike, I. dio, Zagreb 2010.

Vidmar, Josip, Registratura Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu 1869.-1918., *Arhivski vjesnik* 1 (1958), str. 411-444.

Fondovi u HDA

HR-HDA-79 UOZV, osnova „pismare“ za spise sredene prema arhivskim svescima

HR-HDA-79 UOZV, inventarni popis za spise

HR-HDA-79 UOZV, inventarni popis za knjige

HR-HDA-79 UOZV, analitički inventar za seriju IV-B-res Odsjek za pogranična redarstvena satništva

HR-HDA-79 UOZV, analitički inventar za seriju SDDS (Središnja dojavna defanzivna služba)

HR-HDA-79 UOZV, analitički inventar za seriju Odsjek za Istru

HR-HDA-78 PRZV, inventar

HR-HDA-78 PRZV, inventarni popis za knjige i spise

HR-HDA-306 ZKRZ, sumarni inventar

Summary

THE ANALYSIS OF USING THREE FONDS PERTAINING THE BODIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CROATIAN STATE ARCHIVES

The topic of this paper is the use of the three archival fonds of the public administration bodies in the Croatian State Archives. The introduction gives a short account of ARHiNET, which is the national archival information system, as well as of the adjustment of the ISAD (G) Norm and ISAAR (CPF) Norm to ARHiNET. Then it turns to the issue of users' researches of archives and their understanding of archival finding aids. The use of the three most used archival fonds is outlined, so that possibilities to improve the knowledge of users about those fonds by ARHiNET may be analyzed. For the fonds HR-HDA-79 (The Land Government. Department of Interior) and HR-HDA-78 (The Land Government. Presidency) modifications in ARHiNET are suggested. For the fonds HR-HDA-306 (The Land Commission for the Establishment of the War Crimes of Occupiers and their Accomplices) the production of the finding aid according to the ISAD (G) Norm and ISAAR (CPF) Norm is suggested.

Key words: ARHiNET, ISAD (G) Norm, ISAAR (CPF) Norm, HR-HAD-79, HR-HAD-78, HR-HAD-306, series, registry system, related entity

Branislava Vojnović
Elizabet Kuk
Hrvatski državni arhiv
Zagreb

DOSTUPNOST ARHIVSKOGA FONDA HR-HDA-1220 CENTRALNI KOMITET SKH

UDK 342.732:342.738]:930.253HR-HDA-1220(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

U radu se problematizira dostupnost gradiva fonda HR-HDA-1220 Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), najvažnijeg fonda za istraživanje povijesti Hrvatske druge polovine XX. stoljeća.

Ključne riječi: arhivsko gradivo, dostupnost, sredenost, CK SKH, zakonska regulativa

Uvod

Svako demokratsko društvo karakterizira između ostalog i dostupnost informacija odnosno pravo svakog pojedinca na informacije sadržane u dokumentima. To pravo je ograničeno samo u slučaju kad dostupnost i korištenje informacija mogu naštetiti interesu pojedinca ili zajednice.

Republika Hrvatska vrlo je postupno stvarala zakonsku regulativu, koja s jedne strane omogućava pravo na pristup informacijama, a s druge ograničava korištenje zbog navedenih razloga privatnosti pojedinca i zaštite državnih ili interesa druge društvene zajednice. Kako se RH približavala ulasku u Europsku uniju, tako su propisi i preporuke tijela EU¹ integrirani u propise RH. Danas dostupnost i korištenje podataka u RH određuju arhivski propisi², kao i propisi o pravu na pristup informacijama i zaštiti osobnih i povjerljivih podataka³.

Izraz demokratizacije društva nije samo otvorenost informacija i podataka koji se čuvaju u arhivima, nego i odgovorno postupanje s tim informacijama.

Značaj stvaratelja

Preduvjet za proučavanje hrvatske povijesti druge polovine prošlog stoljeća poznavanje je uloge, organizacije i značenja Komunističke partije/Saveza komunista (KP/SK), dominantne stranke i snage u državi i društvu toga doba.

Komunistička partija Hrvatske/Savez komunista Hrvatske (KPH/SKH) je nakon rata 1941-1945. osvajanjem vlasti uspostavila potpunu kontrolu nad svim sferama hrvatskog društva. Arhivsko gradivo nastalo radom KPH/SKH odražava njenu presudnu ulogu i s njom povezanih društveno-političkih organizacija⁴ u upravljanju svim društvenim procesima. Proučavajući to gradivo pratimo razdoblja kroz koja je hrvatsko društvo prolazilo u jugoslavenskoj državi, pa je sustavno bavljenje i arhivističko sređivanje ovoga gradiva veliki doprinos historiografiji, posebno onoj koja se bavi suvremenom hrvatskom poviješću te može poslužiti kako istraživačima tako i široj javnosti u rasvjetljavanju i istraživanju prošlosti za razdoblje 1941-1990. godine.

¹ Preporuka o dostupnosti informacija koje posjeduju javne vlasti (1981), Konvencija za zaštitu pojedinaca pri automatskoj obradi osobnih podataka (1981), Preporuka o priopćavanju osobnih podataka koje posjeduju javna tijela (1991), Preporuka o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva (2000), Konvencija o pristupu službenim dokumentima (2008), itd.

² Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97, 64/00, 65/09), Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva (NN 67/99).

³ Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 172/03, 144/10, 37/11, 77/11), Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 103/03, 118/06, 41/08), Zakon o tajnosti podataka (NN 79/07).

⁴ To su: Narodna fronta/Socijalistički savez, Narodna omladina/Savez omladine, Savez boraca i Savez sindikata.

Arhivsko gradivo koje potječe iz djelovanja i aktivnosti KPH/SKH preuzeto je u Hrvatski državni arhiv (HDA) na dva načina: spajanjem bivšeg Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (IHRPH) (23. ožujka 1995. Arhiv Instituta pripojen je Hrvatskom državnom arhivu, a zbirka arhivskog gradiva Arhiva Instituta postaje sastavnim dijelom arhivskog fundusa HDA)⁵ i direktnim preuzimanjem od sadašnje Socijaldemokratske partije (SDP)⁶ u više navrata (1995, 2006, 2008, 2009, 2012).⁷

Arhiv IHRPH-a nastao je od Historijskog odjeljenja Centralnog komiteta KPH. To je odjeljenje osnovano 1949. sa svrhom prikupljanja i sređivanja arhivskog gradiva koje se odnosi na povijest radničkoga pokreta, Komunističke partije i rata 1941-1945. Godine 1955. prerasta u Historijski arhiv CK SKH. Arhiv za historiju radničkog pokreta osnovan je 1957. kao samostalna ustanova koja je imala odsjek arhiva, odsjek dokumentacije i biblioteku. Nakon što je 1961. osnovan Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (od 1990. Institut za suvremenu povijest), Arhiv ulazi u njegov sastav.

Fond je nazvan po Centralnom komitetu SKH (CK SKH). U njegovoj je nadležnosti bilo uredsko poslovanje i postupanje s gradivom u nastanku, kao i čuvanje gradiva. Ispravno bi bilo fond nazvati Savez komunista Hrvatske, jer osim gradiva CK (koji je najviši organ SKH između dva kongresa), sadrži i gradivo Kongresa SKH (a Kongres je najviši forum cijelog SKH). Dakle, pod pojmom fonda CK SKH podrazumijevamo cjelokupni Savez komunista Hrvatske, kongrese i organe SKH. Broj fonda pod kojim se vodi u Pregledu fondova je HR-HDA-1220 CK SKH.

Kako bi se sagledala povijesna vrijednost ovog arhivskog izvora, bitnog za istraživanje hrvatskih prilika iz razdoblja druge polovine 20. stoljeća, prišlo se postupnom i etapnom sređivanju fonda HR-HDA-1220, kako bi se utvrdila i analizirala uloga i razvoj KPH/SKH, ali i razvoj državnih organa i masovnih političkih organizacija.

Sređivanje i prezentiranje ovog gradiva temelji se na poznavanju organizacijskog razvoja i ustroja, društvenoga položaja, funkcija i nadležnosti, međusobnih odnosa i hijerarhijske strukture unutar KPH/SKH, te veza s državnim tijelima i tijelima masovnih političkih organizacija.

⁵ Akvizicija br. 52/1995.

⁶ Zapisnici o primopredaji nalaze se u dosjeu fonda 1220 CK SKH u Odsjeku za gradivo političkih stranaka i udruga i u pismohrani HDA.

⁷ Akvizicije br. 8/1995, 28/2006, 60/2008, 12/2009, 37/2012.

Iskustva iz rada s gradivom CK SKH

Teze i opažanja izneseni u ovom prikazu utemeljeni su na dugogodišnjem radu na navedenom fondu, koji osim niza dokumenata o općim političkim i društvenim prilikama razdoblja, sadrži i brojne podatke koji prema važećim propisima u arhivskoj struci i pojedinim odredbama⁸, nisu u potpunosti dostupni korisnicima/istraživačima.

Kako arhivi moraju poštovati zakonske propise, a korisnici s druge strane s pravom očekuju informacije o gradivu za teme svojih istraživanja, dolazi često do nesporazuma, nerazumijevanja i nepovjerenja izraženog u svakodnevnim kontaktima i upitima istraživača, pa i kroz kritičke novinske napise⁹. U posljednje vrijeme upravo se kroz novinske članke, često politički motivirane, problematizira nedostupnost dijela gradiva ovog fonda.

Jedan od najčešćih uzroka nesporazuma jest da korisnici ne uvažavaju pravodobna obrazloženja i objašnjenja arhivskih djelatnika, pri čemu nedostupnost nije pitanje nečije 'dobre volje', nego je riječ o zakonskim ograničenjima odnosno pravu stvaratelja/imatelja - pravnog sljednika gradiva, da postave i svoja dodatna ograničenja u korištenju gradiva kroz primopredajne zapisnike¹⁰.

Razlozi su ponekad i u tome što ni arhivi nisu do kraja dosljedni i različito se odnose prema istraživačima, pa nekima daju gradivo na uvid odnosno dozvoljavaju pregledavanje, a drugima dozvoljavaju i druge vrste korištenja (npr. fotokopiranje, fotografiranje ili skeniranje) gradiva koje nije u cijelosti zakonski dostupno. Kako se takve informacije brzo prošire i drugi s pravom zahtijevaju, da se i njima otvore dijelovi nekih fondova. Kad je riječ o ovakvoj praksi, treba naglasiti da su u pitanju istraživači koji dolaze s potvrdama različitih državnih i tijela sudbene vlasti. U pravilu se istraživačima nastoji omogućiti pristup informacijama, međutim, pristup ne znači i pravo na objavu, pogotovo ukoliko informacije sadrže osobne podatke, što istraživači vrlo rijetko poštuju.

⁸ Privatni stvaratelji/imatelji/vlasnici imaju pravo odrediti uvjete korištenja arhivskog gradiva i odredbama primopredajnog zapisnika.

⁹ Npr. Miroslav Edvin Habek, 'Arhivsko kradivo', *Novosti*, [b7](#), 721 od 14.10.2013.

¹⁰ Zapisnik o predaji i preuzimanju registraturne i arhivske građe nastale radom KPH/SKH i njegovih organa i tijela 1945-1989. (1995) i Zapisnik o predaji arhivskog gradiva iz rada KPH/SKH 1945-1989, koje je ostalo u vlasništvu SDP-a nakon primopredaje Hrvatskom državnom arhivu 1995. (2008).

Primjer toga je istraživanje po narudžbi DORH-a o zločinima Drugog svjetskog rata i poraća, a za što je Hrvatski državni arhiv angažiran uz adekvatnu financijsku naknadu. Na istraživanju navedene problematike radili su vanjski suradnici i istraživači, bez obzira na to što je sama ustanova imala kvalificirane stručnjake za taj posao. Naravno da je dostupnost svih dokumenata u ovakvim slučajevima, čiji je cilj utvrđivanje istine i postizanje pravde potrebno, legitimno i apsolutno opravdano, međutim, prema nalogu prijašnjeg ravnatelja (Stjepana Ćosića), dopušteno je fotografiranje svih dokumenata bez istraživanja zadane teme, a ostaje upitno da li su podatke, koji su dijelom i osobni, istraživači koristili profesionalno i odgovorno.

Bilo je i slučajeva objavljivanja dokumenata u nekim zbornicima (1945. - *razdjelnica hrvatske povijesti*, Zagreb 2006), za koje je utvrđeno da nisu evidentirani na propisani način. Istraživač koji je objavio dokument bez suglasnosti HDA, nije do tog dokumenta došao redovitom procedurom preko Korisničke službe, iako se u signaturi dokumenta citira upravo fond 1220 CK SKH.

Neki od istraživača koji dobiju na uvid gradivo u čitaonici HDA, „dostupnost“ shvaćaju na svoj način, pa gradivo „posuđuju“ odnosno otuđuju.

Zakonska ograničenja u korištenju gradiva fonda HR-HDA-1220 CK SKH

Gradivo ovog fonda u pravilu je dostupno za korištenje 30 godina nakon nastanka. Izuzetak u ovom gradivu su dokumentacijske cjeline koje je Socijaldemokratska partija Hrvatske, pravni sljednik KPH/SKH, izričito navela u Zapisnicima o primopredaji 1995. i 2008. To su:

- dokumenti članova SK,
- osobni dosjei kadrova SK i dosjei iz rada Kadrovske komisije,
- osobni dosjei iz rada Kontrolne/Statutarne komisije,
- dosjei tzv. informbироovaca.

Ograničenja u korištenju gradiva predanog HDA 1995. i 2008. odnose se i na cjelokupnu seriju koja je označena s D-pov., D-str.pov., kao i na sve ostale dokumente

označene stupnjem povjerljivosti, a u skladu s čla. 20. Zakona o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997), čl. 5, 13 i 43, st. 1 Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva (NN 67/1999), kao i točkama V. i VI. Odluke Socijaldemokratske partije Hrvatske o predaji arhivskog gradiva od 30. listopada 2008.

Nedostupnost gradiva zbog zakonskih razloga ima opravdanje, posebno kada se odnosi na osobne podatke, koje je svaka ustanova dužna zaštititi. Sukladno čl. 18-28 Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, gradivo koje sadrži osobne podatke dostupno je za korištenje 70 godina od nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi. Odobrenje za korištenja prije navedenih rokova daje ravnatelj HDA, uz obvezno prethodno pribavljeno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća i SDP-a.

Razina sredenosti gradiva fonda HR-HDA-1220 CK SKH, kao razlog nedostupnosti

Dio gradiva fonda HR-HDA-1220 CKSKH, koji bi zakonski trebao biti dostupan, nedostupan je zbog nesredenosti arhivskih serija toga fonda ili dugogodišnjeg rada na sređivanju. To se posebno odnosi na gradivo nastalo nakon 1945, koje je godinama u fazi sređivanja, pa je u tom dijelu i iz tih razloga nedostupno za korištenje.

Naravno, nesređeno gradivo ili djelomično sređeno nije bilo donedavno pokriveno obavijesnim pomagalicama, osim nekim privremenim popisima, nepotpunim i necjelovitima i bez osnovnih podataka o seriji. Kako nije bilo kontinuiranog sređivanja, nije bilo niti pravih inventara. S obzirom na činjenicu da je gradivo preuzeto 1995, a u zgradu na Marulićevom trgu 21 kao mjestu trajnog spremišta stiglo je još 1998, porazno je da su prvi cjeloviti inventari završeni i predani Korisničkoj službi tek početkom 2014. godine.

Razlozi nesređivanja ovog gradiva višestruki su. Riječ je o opsežnom gradivu kojeg je kod primopredaje bilo oko 1500 d/m. Fond je organizacijski složen, raznoliko strukturiran, s čestim promjenama organizacijskog ustroja, što je zahtijevalo sistematski i timski rad na izradi plana i na samom sređivanju.

Programi Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga, u kojem se nalazi fond HR-HDA-1220 CK SKH, nisu imali uporište u programskoj orijentaciji kuće, koja je zajedno sa stručnim osobljem Odsjeka trebala utvrditi prioritete i dinamiku sređivanja, a prema zahtjevima istraživača odnosno programima znanstveno-

istraživačkih institucija. To je izostalo i iz godine u godinu se prolongiralo sustavno sređivanje sa stalnim timom djelatnika, voditeljem tima i u suradnji sa znanstvenicima koji se bave tim područjem. Uključivanje znanstvenika/istraživača u kreiranje ovog posla, uobičajeno je u arhivskoj struci i poželjno, npr. u Povjerenstvu za ocjenu obavijesnih pomagala je i suradnik znanstvenog instituta.

Zbog nedostatka cjelovitog plana sređivanja, gradivu se pristupalo sporadično, a ne sustavno, što je nalogala tako velika količina raznovrsne dokumentacije. Dodatna otežavajuća okolnost bio je i nedostatak odgovarajućeg broja stručnih zaposlenika: Odsjek je imao najviše do 8 zaposlenih, a najčešće 6, a na poslovima sređivanja ovog fonda i rada sa strankama stalno je radio 1,5 zaposleni (1 arhivist s punim i 1 arhivist s pola radnog vremena). Takva organizacija sređivanja je utjecala i na broj sređenih serija, a i kvalitetu obavijesnih pomagala.

U razdoblju 2000-2010. navedeni Odsjek promijenio je pet načelnika, koji uz svu volju, znanje i ambiciju, nisu ni stigli započeti pravi posao oko sređivanja. Dio zaposlenika, uključujući i načelnike, kontinuirano je u razdoblju 2005-2013. godine obavljao komercijalne poslove sređivanja gradiva pismohrana raznih ustanova. Ovi poslovi, financijski unosni i za HDA i za pojedine zaposlenike, dobrim dijelom obavljani su i u radno vrijeme, pa su poslovi Odsjeka bili „na čekanju“, a posebno fond HR-HDA-1220 CK SKH, kao najtraženiji od strane istraživača. Neostvareni programi rada iz godine u godinu su se prolongirali, po sistemu *copy-paste*, uz izmjenu godine izvršenja.

S obzirom na razinu nesređenosti gradiva, a i zbog složene strukture fonda, snalaženje u gradivu, pa time i usluživanje istraživača, ovisilo je o iskustvu pojedinih arhivista Odsjeka, što je samo po sebi pozitivna pojava ukoliko postoje obavijesna pomagala. Ali zasnivati dostupnost na nečijem stručnom iskustvu ne smije biti ni dovoljna ni opravdana pretpostavka za potpuni uvid u gradivo i određenu temu.

Dakle, osim spomenutih zakonskih ograničenja u dostupnosti ovog gradiva, važan razlog nedostupnosti bio je u sporosti i neažurnosti sređivanja onog dijela Fonda koji je u pravilu dostupan. Također je jednako važan razlog nedovoljna stručnost, odnosno nedovoljno poznavanje strukture i povijesti stvaratelja fonda. To su ujedno, bez obzira na zakonska ograničenja, najvažniji razlozi nedostupnosti gradiva.

Publiciranje dokumenata fonda HR-HDA-1220 CK SKH

Velik pomak u dostupnosti gradiva istraživačima i široj javnosti učinjen je objavljivanjem *Zapisnika Politbiroa/Izvršnog komiteta CK SKH*¹¹, koje je 2002. pokrenuo tadašnji ravnatelj Josip Kolanović. Zapisnici su objavljeni u 4 sveska, za razdoblje 1945-1959. godine. U njima je prezentiran ograničen broj dokumenata (zapisnici najvažnijeg izvršno-političkog tijela). Takav izbor dokumenata zahtijevao je nužna šira objašnjenja s podacima sadržanima u gradivu, tada još uvijek nesređenom ili polusređenom (ovisno o osobnim i stručnim preferencijama tadašnjih voditelja/ načelnika, kao i njihovim angažmanima izvan Odsjeka). Potpuniji uvid u gradivo bio bi olakšan i popratnim sređivanjem svih ostalih serija navedenih razdoblja, što bi pridonijelo kvalitetnijem publiciranju gradiva, kao i historiografskim proučavanjima novije hrvatske povijesti.

IV. svezak *Zapisnika*, koji završava s 1959. godinom objavljen je 2010. Tijekom 2011. i 2013. Odsjek je predložio Upravi HDA nastavak publiciranja kroz posebne programe, ali to nije odobreno iz nepoznatih razloga.

Preispitivanje stupnja povjerljivosti i dostupnosti dokumenata fonda HR-HDA-1220

Iako je prema zakonskim propisima i primopredajnim zapisnicima iz 1995. i 2008. dio gradiva nedostupan ili djelomično dostupan ('povjerljivo' i 'strogo povjerljivo'), kod primopredaje nije obavljena specifikacija o kojoj se kategoriji gradiva radi. Razumljivo je da je stvaratelj u svojoj pismohrani označavao oznakama 'povjerljivo' i 'strogo povjerljivo' one dokumente koji su to i bili u ondašnjem vremenskom i prostornom kontekstu, a koji su kao takva cjelina preuzeti u Arhiv. S

¹¹ Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952, sv. 1, 1945-1948, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2005; Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952, sv. 2, 1949-1952, HDA, Zagreb 2006; Zapisnici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952, sv. 3, 1952-1954, HDA, Zagreb 2008; Zapisnici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952, sv. 4, 1955-1959, HDA, Zagreb 2010. - sva četiri sveska priredila je Branislava Vojnović.

obzirom na proteklo vrijeme, vremensku distancu i promjenu povijesnih prilika, potrebno je preispitati dostupnost tog gradiva.

Postupkom deklasifikacije utvrdio bi se prestanak postojanja razloga zbog kojih je neki podatak označen stupnjem tajnosti. Deklasifikacija uključuje stalnu procjenu grupa dokumenata, prije svega od strane pravnog sljednika stvaratelja SDP-a, jer je Zakonom o tajnosti podataka iz 2007. propisano da postupak deklasifikacije provodi ono tijelo u okviru čije nadležnosti je podatak nastao. Prema tom Zakonu, vlasnik podataka obavezan je trajno procjenjivati stupanj tajnosti klasificiranog podatka i izraditi periodičnu procjenu na temelju koje se može promijeniti stupanj tajnosti ili obaviti deklasifikacija podataka.

Time bi se skinule oznake povjerljivosti s gradiva koje to više nije te izbjeglo rješavanje problema dostupnosti tih cjelina od slučaja do slučaja, t.j. svakog pojedinačnog zahtjeva istraživača. Ujedno bi se skratio postupak dobivanja suglasnosti za korištenje nekih cjelina gradiva, a što nalažu spomenuti zakoni i primopredajni zapisnici.

Cjelinu povjerljivog gradiva i nakon skidanja oznake povjerljivosti, trebalo bi ostaviti kao zasebnu seriju, kako bi ostala informacija o tome koju je dokumentaciju stvaratelj odredio kao povjerljivu, dakle nedostupnu.

Naravno da je nezaobilazno i mišljenje arhivske struke, pa bi se radilo o zajedničkom projektu SDP-a, pravnog sljednika stvaratelja i HDA. Od strane HDA ulogu nadzora i koordinacije u tom poslu obavljao bi i Odsjek za gradivo izvan arhiva, koji je i zadužen za komunikaciju sa sljednikom stvaratelja SDP-om, kako bi se zajedničkim i koordiniranim radom olakšala evidencija i pristup takvom gradivu i s njega skinulo obilježje tajnosti.

Zaključak

Zbog povećanog zanimanja javnosti za novija i suvremena povijesna razdoblja, fond HR-HDA-1220 CK SKH jedan je od relativno često korištenih arhivskih fondova. Međutim, kako su sredene tek pojedine serije fonda i kao rezultat toga nedostaju obavijesna pomagala, a dijelovi gradiva podliježu zakonskim ograničenjima dostupnosti, istraživačima taj fond ostaje nepoznanica, u čijem otkrivanju mogu

pomoći tek pojedini stručni arhivisti koji dobro poznaju povijest stvaratelja i strukturu fonda.

Sistematski i timski rad na izradi plana i na samom sređivanju gradiva Fonda, kao i preispitivanje povjerljivosti dokumenata, omogućit će potpunije korištenje dokumenata, što i jest cilj arhivske djelatnosti.

Summary

AVAILABILITY OF THE ARCHIVAL FUNDS HR-HDA-1220 CENTRAL COMMITTEE OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS

Archival fonds HR-HDA-1220 Central Committee of the League of Communists of Croatia/CK SKH is a very important archival resource for research and understanding of contemporary history of Croatia. Un/accessibility of this fonds is marked by two main aspects and reasons, the legal and the organizational one. Croatian State Archives/HDA did not have for a long time adequate concept in processing these documents. Also, the lack of understanding about the priority regarding the importance of this fonds get often in conflict with needs and claims of scientific researchers. The processing of this huge and very demanding archival fonds depends on a very limited number of archivists.

Hence, besides legal restrictions the accessibility has its shortcomings in lack of planned team work regarding the need of systematic declassifying.

Key words: *accessibility, arrangement, archival fonds CK SKH, legal framework*

*Ladislav Dobrica
Suzana Grubešić
Hrvatski državni arhiv
Zagreb*

DIGITALIZIRANOGA GRADIVA ODSJEKA ZA STARIJE ARHIVSKO GRADIVO HRVATSKOGA DRŽAVNOG ARHIVA – ISKUSTVO I VIZIJA

UDK 342.732:[004:930.253(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

Hrvatski državni arhiv ima višedesetljetno iskustvo u zaštitnom snimanju arhivskog gradiva. Razvojem informatičkih tehnologija i sve većom prisutnošću korištenja digitalne fotografije u reprografiji, HDA je otpočeo sa digitaliziranjem cjelina gradiva. Usporedno s time, razvijala se informatička infrastruktura potrebna za upravljanje digitaliziranim sadržajem. Ovaj rad, osim što daje pregled aktivnosti koje su učinjene u proteklih nekoliko godina na dostupnosti digitaliziranog gradiva, problematizira njegove manjkavosti i predlaže moguća rješenja koja bi unaprijedila njegovu dostupnost i korištenje.

Ključne riječi: Hrvatski državni arhiv, digitalizacija, dostupnost arhivskog gradiva

Uvod

Digitalizacija arhivskog gradiva i izgradnja sustava za upravljanje digitaliziranim gradivom u posljednjih se desetak godina nameće kao sve važniji zajednički zadatak arhivske službe. Može se reći da je taj zadatak bio nametnut razvojem informatičkih tehnologija i njihovom primjenom u zaštiti i obradi arhivskog gradiva, ali i potrebom za što boljom prezentacijom arhivskog gradiva u vremenu preispitivanja važnosti baštinskih ustanova u današnjem društvu. Digitalizacija je vrlo primamljiva. Za razliku od mikrofilma, digitalizirani sadržaj je dostupniji i njegovo korištenje ne zahtijeva dodatnu opremu, osim one standardne informatičke. Dakako, ovdje treba voditi računa o tome da digitalizirani sadržaj bude u onom formatu koji je čitljiv u uobičajenim preglednicima i zahtijeva najčešće korištene programe. Osim toga, omogućuje vjerniji izgled predloška. Tome valja dodati i postojanje programa za obradu slikovnih datoteka, koji se također koriste u slučajevima snimaka teže čitljivih predložaka. Ovo su samo neki od razloga koji arhivsku službu prisiljavaju na „masovnu digitalizaciju“, koja bez pravodobno donesene strategije procesa digitalizacije, osiguravanja prateće informatičke infrastrukture (pohrane i programskih rješenja), ne može polučiti željeni uspjeh. Proces digitalizacije je složen i ne smije se shvatiti samo kao puki proces izrade digitalnog zapisa arhivskog gradiva, već proces čiji je konačni rezultat opisani digitalni zapis dostupan u informatičkom okruženju. Složenost ovog procesa leži u činjenici, da postupak same digitalizacije (izrade digitalnog zapisa predloška), pohrana i njegova kasnija (arhivistička) obrada moraju djelovati koordinirano. U suprotnom se može dogoditi, primjerice, da se stvara velika količina digitaliziranog gradiva, koje nije opisano na adekvatan način i samim time nije dostupno korisnicima. Isto tako, u slučaju nepostojanja adekvatnog alata za korištenje digitaliziranog gradiva, može se dogoditi da ono naprosto nije dostupno te je ustanova prisiljena i dalje davati na korištenje izvorno gradivo. Zbog toga ovaj rad neće problematizirati tehniku i alat korištenu procesu digitaliziranja gradiva, već će na primjeru dostupnosti digitaliziranog gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo HDA upozoriti na njegove prednosti i nedostatke te predložiti poboljšanja u budućem razdoblju.

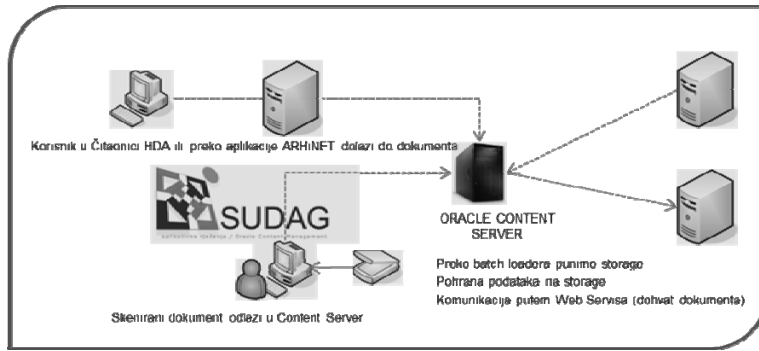
Sustavi dostupnosti digitaliziranog gradiva Hrvatskog državnog arhiva

Dostupnost je, uz aspekt zaštite izvornika, najčešće navođena prednost digitalizacije. Hrvatski državni arhiv koristi dva automatizirana i neovisna sustava dostupnosti digitaliziranog gradiva: mrežne stranice i zatvoreni „intranet“ sustav koji je dostupan u Čitaonici HDA. Za pristup gradiva mrežnim stranicama koristi se platforma ARHiNET-a¹, te njegov izdvojeni podsustav: Digitalni arhiv. Digitalni arhiv se od ARHiNET-a razlikuje u tome što je kod njega naglasak stavljen na prikaz snimaka arhivskog gradiva, a ne na njegov opis. Zatvoreni sustav koristi programsko rješenje Sustava upravljanja digitalnim sadržajem (skraćeno: SUDAG), koji je u primjeni od 2009. godine. Njime se ostvaruje svojevrsna podrška u procesu obrade arhivskog gradiva, omogućava sustavna i upravljiva pohrana digitaliziranog gradiva i realizira korisnički pristup digitaliziranom arhivskom gradivu.

Osnovne funkcionalnosti implementirane u sustav za upravljanje digitalnim repozitorijem HDA (SUDAG sustav) određene su:

1. *Zahtjevom* za povezivanje aplikacije za unos i repozitorija, temeljenim na kontinuiranoj sinkronizaciji podataka između aplikacije za opis i digitalnog repozitorija, uz mogućnost ažuriranja i repliciranje podataka o strukturi nakon izmjena u aplikaciji za opis
2. *Mogućnošću* pridruživanja digitalnih datoteka arhivskim jedinicama uz olakšano upravljanje složenom hijerarhijski uređenom strukturom mapa
3. *Zahtjevom* za uspostavom fizičkog i intelektualnog nadzora nad digitalnim datotekama i mogućnošću automatske konverzije digitalnih datoteka u zahtijevane formate korisničkih kopija
4. *Dostupnošću* digitaliziranog gradiva u Arhivu i *on-line*.

¹ O koncepcijskoj i programskoj strukturi vidi: Lemić, V., Čabrajčić, H., Managing and Presenting Digital Content in the ARHiNET System. Dostupno na mrežnoj poveznici: <http://infoz.ffzg.hr/INFuture/2009/papers/2-05%20Lemic,%20Cabrajic,%20Managing%20and%20presenting%20digital%20content%20in%20the%20ARHiNET.pdf> (2. srpnja 2014)

Slika 1. Procesi obrade, pohrane i korištenja digitaliziranog gradiva u HDA

Korisnicima SUDAG sustava kontrola prikaza digitaliziranog arhivskog gradiva ostvaruje se kroz sigurnosne grupe koje definiraju način rada za djelatnike HDA, interne korisnike u Čitaonici HDA i vanjske korisnike koji gradivu pristupaju internetom, uz napomenu da postoji i mogućnost jednostavne izmjene prava pristupa na temelju odobrenih zahtjeva (npr. odobrenje ravnatelja) za pristup određenom arhivskom gradivu.

Tablica 1. Korisničke grupe i prava pristupa digitaliziranom arhivskom gradivu

uloge /grupe	zaštićeno gradivo	javno dostupno
osnovni korisnik	ne pregled / ne	pregled / ne
povlašteni	pregled / ne	pregled / izmjene
administrator	pregled / izmjene	pregled / izmjene

Korištenje digitaliziranog gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo odvija se na dvije razine. Gradivo koje je opisano i objavljeno kroz aplikaciju za unos i opis (ARHiNET) je javno dostupno svima, uz napomenu da je ovaj pregled više informativnog karaktera, s obzirom na čitljivost, rezoluciju i veličinu ovih korisničkih kopija. Uloga SUDAG sustava u ovom slučaju je izrada kopija digitaliziranog gradiva s utisnutim vodenim žigom.

Drugi slučaj definira način rada za interne korisnike kojima je digitalizirano gradivo HDA, pa tako i Odsjeka za starije arhivsko gradivo, dostupno u Korisničkoj službi HDA. Dostupnost digitaliziranog gradiva odnosno njegovo korištenje ostvaruje se na tri moguća načina:

1. Uvidom odnosno korištenjem Popisa snimljenog/digitaliziranog starijeg arhivskog gradiva. Ovaj popis je dokument (.doc ili .pdf formata) koji sadrži unutrašnje veze (linkove) čijom se aktivacijom ostvaruje pregled kroz SUDAG sustav:

HR-HDA-2 Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Povlastice Kraljevina[®]

1 - Povlastice Kraljevina
<u>1.1 - Kraljica Marija potvrđuje Zlatnu bulu Andrije II.</u>
<u>1.2 - Prijepis Čazmanskog kaptola isprave kojom je kraljica Marija potvrdila Zlatnu bulu Andrije II.</u>
1.3 - Zaključci Sabora Kraljevine Slavonije od 1273. godine

Slika 2. Primjer linka iz dokumenta na SUDAG sustav

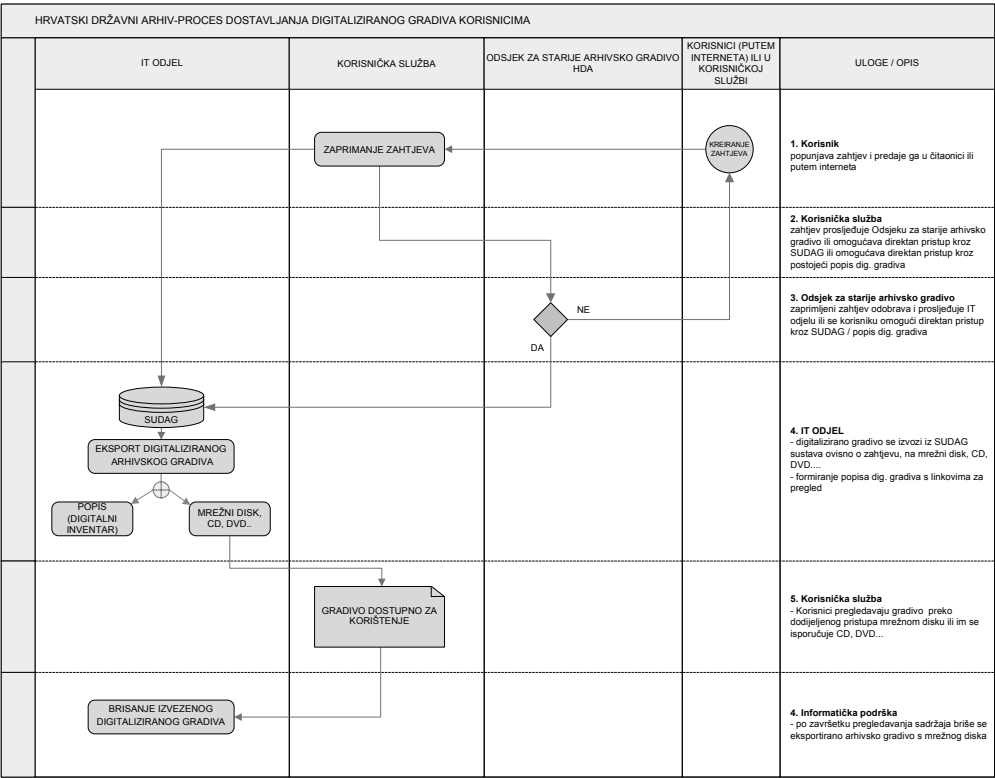
2. Digitaliziranom gradivu Odsjeka za starije arhivsko gradivo moguće je pristupiti kroz SUDAG sustavu kojem je za tu potrebu definiran korisnik s predefiniranim ovlastima grupe „osnovni korisnik“, a po potrebi i „povlašteni korisnik“ (*Tablica 1*).
3. Po zahtjevu iz Korisničke službe ili iz Odsjeka za starije arhivsko gradivo generiranjem kopija digitaliziranog gradiva na mrežni disk unutar HDA, s pravima pristupa za korisnike. Koraci definirani unutar ove procedure su:
 - *Predaja zahtjeva*-korisnici predaju zahtjev za pregledavanje digitaliziranog arhivskog gradiva u čitaonici.
 - *Odobrenje zahtjeva*-zahtjev dolazi na odobrenje načelniku Odsjeka (ravnatelju²) koji odobrava uvid u digitalizirano arhivsko gradivo.

² Za gradivo s ograničenom dostupnošću, ali kod Odsjeka za starije arhivsko gradivo nema takvog gradiva.

- *Prosljeđivanje zahtjeva*- korisnički zahtjevi se prosljeđuju IT odjelu.
- *Generiranje arhivskog gradiva*- digitalizirano gradivo se iz SUDAG sustava ovisno o zahtjevu, prebacuje na mrežni disk (po potrebi CD, DVD...)
- Korisnik u Čitaonici HDA pregledava dostavljeno digitalizirano gradivo s lokacije na mrežom disku.
- *Brisanje* - po obavijesti iz korisničke službe brišu se digitalne datoteke arhivskog gradiva s njihovih eksportiranih lokacija.

Sljedeća shema je ilustracija navedenog:

Shema 1. Dostava digitaliziranog gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo

Za pristup gradiva mrežnim stranicama koristi se platforma ARHiNET-a te njegov izdvojeni podsustav: Digitalni arhiv.

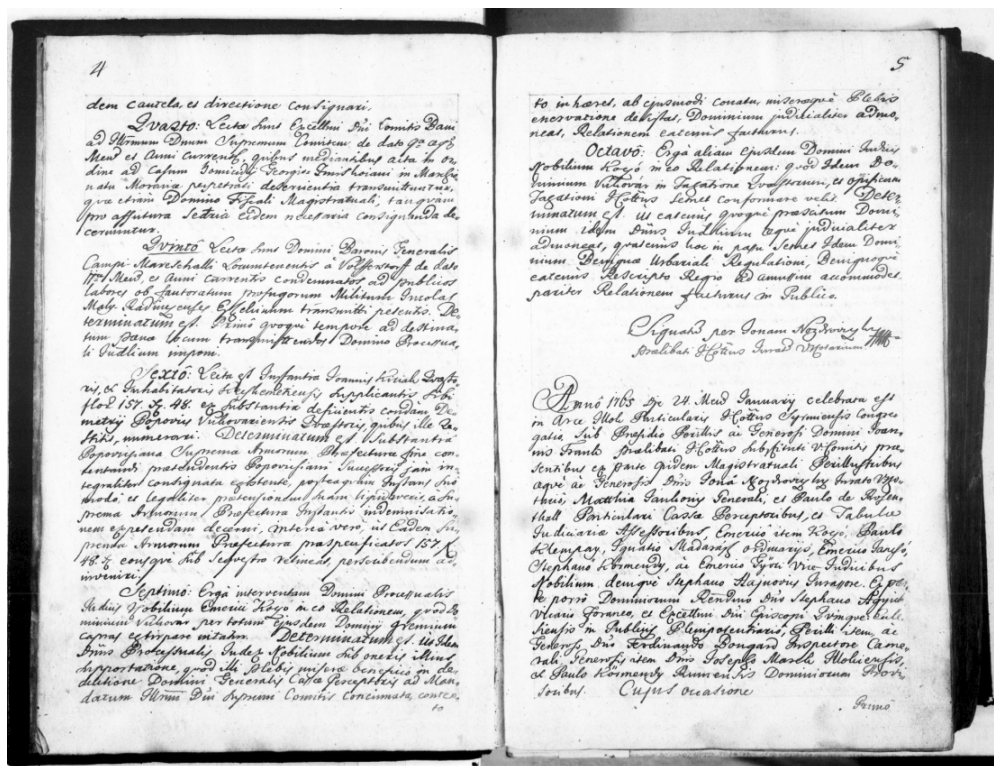
Digitalni snimci gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo dostupni su korisnicima na dva načina: putem mrežnih stranica i putem zatvorenog, „intranet“ sustava koji je dostupan u Čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. Gradivo koje je dostupno na mrežnim stranicama Arhiva, dostupno je korištenjem dvaju servisa: ARHiNET i Digitalni arhiv.

3. Oblici digitaliziranog gradiva

S obzirom na karakter predložaka koji su snimljeni i postojeće snimke, u Odsjeku za starije arhivsko gradivo koriste se digitalni snimci koji su nastali izravnom digitalizacijom arhivskog gradiva korištenjem digitalne kamere ili skenerom velikog formata, sukladno interno donesenim smjernicama Hrvatskog državnog arhiva³. Također se koriste i digitalizirani snimci mikrofilmova, skenirani na uređaju *Sunrise*⁴. S obzirom na tendenciju zamjene mikrofilmiranja digitalizacijom, u skoroj će budućnosti ovakva dvojnost porijekla snimaka nestati te će snimci digitaliziranog mikrofilma biti zamijenjeni onima koji su nastali digitalizacijom predložaka.

³ Upute za provođenje postupaka digitalizacije gradiva HDA, Zagreb 2008.

⁴ Sunrise 2000, uređaj za skeniranje mikrofilmova tvrtke SunRise Imaging Inc. (više o tvrtki i mogućnostima uređaja vidi: <http://sunriseimaging.com>)

Primjer digitaliziranog mikrofila (HR-HDA-31.Srijemska županija,
31.1.1.2. Zapisnik županijskih sjednica održanih u razdoblju 1764-1770)

4. Pregled i analiza dostupnosti digitaliziranog gradiva

Godine 2007. Hrvatski državni arhiv započeo je s implementacijom nacionalnog arhivskog sustava ARHiNET, a gotovo u stopu ga je pratila inicijativa da na mreži ne budu dostupni samo podaci o arhivskom gradivu, nego i snimci gradiva. Kad je 2008. bilo pripremano digitalno izdanje zbirke Najstarije hrvatske povelje (HR-HDA-876), usporedno s pripremom izdanja na optičkom disku, pripremljeni je sadržaj gotovo u isto vrijeme objavljen i na CD-ROM-u i na stranicama Digitalnog arhiva.⁵ Nakon gradiva ove zbirke slijedila je objava dviju arhivskih jedinica Grafičke

⁵ Mrežna poveznica: http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/Monumenta/index.htm (2. srpnja 2014)

zbirke (HR-HDA-903): Domaća mjesta (HR-HDA-903.2.1.) i Portreti (HR-HDA-903.1). Prva nosi naslov „Hrvatska mjesta u Grafičkoj zbirci HDA“ i predstavlja gotovo 400 komada grafikâ koje prikazuju preko stotinu hrvatskih gradova i mjesta.⁶ Druga se zove „Portreti u Grafičkoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva“ i sadrži preko tisuću portreta osoba znamenitih za hrvatsku, ali i europsku povijest i kulturu.⁷

Datoteke obje zbirke su dostupne u koprimiranom obliku slikovne datoteke „jpg“, razlučivosti 72 ili 96 dpi-a, pri čemu treba napomenuti kako gradivo Grafičke zbirke ne sadrži podatke vezane uz opis pojedine arhivske jedinice. Razlog tome jest činjenica kako je gradivo zbirke *Najstarije hrvatske povelje* bilo obrađivano usporedno s njegovom digitalizacijom, dok je arhivistički opis gradiva *Grafičke zbirke* uslijedio kasnije, nakon digitalizacije i objave gradiva u *Digitalnom arhivu*.

Za razliku od *Digitalnog arhiva*, u ARHiNET-u je gradivo dostupno cjelovito opisano na razini komada. Kao primjer spomenut ćemo fond HR-HDA-644, Pavlinski samostan Crikvenica.⁸ Za potrebe digitalizacije i objave ovog vrijednog arhivskog gradiva (zbog glagoljice važnog i za hrvatsku pisanu baštinu), izrađen je analitički inventar fonda izravnim opisom gradiva u ARHiNET-u 2013. godine. Rezultat digitalizacije je cjeloviti opis 62 dokumenta ovog fonda sa snimkama gradiva. Slikovne datoteke su također u komprimiranoj slikovnoj datoteci „jpg“, ali veće razlučivosti od 240 dpi-a.

⁶ Mrežna poveznica: http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/GrafikeHrvatskihMjesta/index.htm (2. srpnja 2014)

⁷ Mrežna poveznica: http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/Portreti/PortretiPreview-A-01.htm (2. srpnja 2014)

⁸ Mrežna poveznica: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_154446 (2. srpnja 2014)

↳ HR-HDA-644 - Pavlinski samostan Crikvenica (fond)
↳ 3 - Dozvola Nikole IV. Frankapana pavlinskom samostanu u Crikvenici da u crikveničkoj drazi podigne pilanu (komad)
Naziv: Dozvola Nikole IV. Frankapana pavlinskom samostanu u Crikvenici da u crikveničkoj drazi podigne pilanu (komad)
Signatura: HR-HDA-644-3
Imatelj: Hrvatski državni arhiv
Vrsta gradiva: Tekstualni zapisi - Isprave
Druge oznake: Stara signatura: Actorum Conventus Czirkvenlensis Nr. 2 (Arhiv Ugarske dvorske komore)
Stara signatura: M00L 37098 (Mađarski državni arhiv - Diplomatički arhiv)
Stara signatura: No. 17
Razdoblje: 04.01.1428 -
Tehničke jedinice: 1 list
Odgovornost: Frankapan, Nikola IV. (stvaratelj) (04.01.1428.)
Mjesta: Crikvenica; Novi Vinodolski
Tehnika zapisa: rukopis
Vrsta medija: Pergamena
Dimenzija (VxŠ): 223 x 290 milimetar
Mjesto nastanka: Novi Vinodolski
Jezici: hrvatski; latinski
Pisma: glagoljica; latinica
Literatura: Thallóczy Lajos; Barabas Samu. A Frangepan család okleveletára; Első kötet (1133-1453), Budapest : Magyar Tud. Akadémia, 1910, .str. 209
Kukuljević Sakcinski, Ivan. Acta Croatica, Zagreb : Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, 1863, .str. 54 - 55
Hrvatski spomenici / zbirku I. Kukuljevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio Đuro Šurmin, Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1898, .str. 128
Identifikator: HR-HDA/AJ 194040

Primjer (HR-HDA-644, Pavlinski samostan Crikvenica, 644.3.
Dozvola Nikole IV. Frankapana pavlinskom samostanu u Crikvenici
da u crikveničkoj drazi podigne pilanu)

Što se tiče ranije navedenog sustava korištenja digitalnog sadržaja u Čitaonici HDA, za koji se koristi sustav *SUDAG*, osnovna je prednost u dostupnosti slikovne datoteke velike razlučivost. Ta činjenica omogućuje istraživanje i obradu snimaka arhivskog gradiva u jednakom stupnju kao i kod korištenja izvornika. Kao primjer ovakvog korištenja navodimo prikaz jedne arhivske jedinice fonda HR-HDA-2, Sabor Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Povlastice Kraljevina:

I. Digitalizirano gradivo	
HR-HDA-2 Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Povlastice Kraljevina ®	
1 - Povlastice Kraljevina	
1.1 - Kraljica Marija potvrđuje Zlatnu bulu Andrije II.	
1.2 - Prijepis Čazmanskog kaptola isprave kojom je kraljica Marija potvrdila Zlatnu bulu Andrije II.	
1.3 - Zaključci Sabora Kraljevine Slavonije od 1273. godine	
1.3.1 - Zaključci Sabora Kraljevine Slavonije 1273.	
1.3.2 - Zaključci Sabora Kraljevine Slavonije 1273.	
1.4 - Izvješće Zagrebačkog kaptola banu Nikoli o mjestima u Kraljevini Slavoniji u kojima se nepravедно utjenjuje porez	
1.5 - Naredba Karla Roberta kojom se stanovnici Kraljevine Slavonije izuzimaju iz vlasti suda palatina i Kraljevske kurije i podvrgavaju se jedino banu	
1.6 - Povlastica kralja <u>Ludovika I.</u> po kojoj stanovnici Kraljevine Slavonije ne mogu biti pozvani na ikoji sud s druge strane rijeke Drave, osim u banovoj nazočnosti	
1.7 - Kralj <u>Ludovik I.</u> potvrđuje svoju povlasticu iz 1359. s dodatkom odredbe o novom kraljevskom pečatu	
1.8 - Kralj <u>Zigmund</u> izdaje ovjerovljeni priepis svoje potvrde povlastice kralja <u>Ludovika I.</u> po kojoj stanovnici Kraljevine Slavonije ne mogu biti pozvani na ikoji sud s druge strane rijeke Drave, osim u banovoj nazočnosti	
1.9 - Ban Nikola <u>Gorjanski</u> potvrđuje Zigmundovu povlasticu da plemići Kraljevine Slavonije mogu birati bilježnike čiji pečati imaju snagu vjere	
1.10 - Kaptolski priepis isprava <u>Nikole Gorjanskog</u> , <u>Matka Talovca</u> i <u>Matije Korvina</u> glede slobodnog izbora <u>prabilježnika</u>	
1.11 - Prijepis naredbe <u>Zigmunda Ulniku</u> Celjskom da se desetina ima ubirati prema odredbi biskupa <u>Eberharda</u>	
1.12 - Ban Herman Celjski potvrđuje zaključke Sabora Kraljevine Slavonije	
1.13 - Ban David Lacković izdaje ovjerovljeni priepis dvije Zigmundove odredbe i bulu pape Benedikta XII. u ovjerenom priepisu kralja <u>Zigmunda</u>	
1.14 - <u>Matko Talovac</u> , ban Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, priznaje plemstvu Kraljevine Slavonije pravo slobodnog biranja <u>prabilježnika</u>	
1.15 - Naredba kralja <u>Zigmunda</u> da se kunovina u Kraljevini Slavoniji ubire prema starom običaju	
1.16 - Naredba kralja <u>Zigmunda</u> o porezima za opremanje vojske protiv husita i Osmanlija	
1.17 - Šesti dekret kralja <u>Zigmunda</u>	
1.18 - Dekret kralja <u>Alberta II. Habsburgovca</u>	
1.19 - Kaptolski priepis dekreta kralja <u>Alberta II. Habsburgovca</u>	

Popis digitaliziranog gradiva dijela fonda: HR-HDA-2, Sabor Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Povlastice Kraljevina, koji sadrži poveznice na datoteke u SUDAG sustavu, a dostupan u Čitaonici HDA

Nedostaci i prijedlozi poboljšanja sustava

Kao što se moglo vidjeti iz gore prikazanog pregleda, osnovni nedostatak ovakvog prikaza gradiva jest nepostojanje adekvatnog preglednika grafičkih datoteka na mrežnim stranicama Hrvatskog državnog arhiva i sustava ARHiNET, zbog čega gradivo Odsjeka u ovoj formi ostaje praktički neupotrebljivo za korištenje u ovakvom sučelju. Kao jednostavno rješenje može se predložiti implementacija programa kao što je *Zoomify*⁹, a kojeg koriste srodne ustanove. Ovakav program, i njemu slični programi, omogućuje uvećavanje snimka te samim time čini snimke dostupnima za korištenje. Također je potrebno informacijski sustav doraditi i u području koji se tiče izrade opisa za specifične oblike gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo (grafike, isprave, rukopisi), no to je zasebno područje koje se odnosi na pitanje dostupnosti podataka o gradivu, a ne o dostupnosti samog gradiva kroz slikovne datoteke.

⁹ *Zoomify*- program temeljen na *Flash* tehnologiji, uz korištenje slikovnih datoteka u .JPEG formatu te HTML. Omogućuje prikaz slikovnih datoteka u visokoj rezoluciji bez potrebe pohranjivanja datoteka na računala korisnika (više o programu i njegovim primjenama na <http://zoomify.com>)

Express

= belügyminisztérium
roem 3 c. osztály bpest

A közlőhelyi kiadott: **BUDAPEST**
1914. JÚN 28. N 3
E

Felvitte: **1108/914**
Hivatalt: **1108/914**
Hivatalos megjelölés: **BUDAPEST 1**

Továbbította:

A távirat tartalma: **+ ss sarajevo 6843 35/33 28 2/30- s** hó és nap óra perc napok

= tronoeroekoespar ellen bomba es
revolvermerenyletet koevettett el nedelko caprinovics
nyomdász es gavo princip diak - bombamerenylet fensegekben
kart nem tett revolvermerenylet koevetkezteben mindketto
meghalt tettesek elfogva - kadar detektiv .+

1108/914
1108-1314-7-1108

A címek előtti rövidítések magyarázata:

- B = Budapest - BP = Bécsi körzet x oszt. - BPB = Bécsi körzet x oszt. - BPBKP = Bécsi körzet x oszt. - TO = Törvényszék	- PD = Távirati osztály - PB = Távirati osztály - PBP = Távirati osztály - PD = Távirati osztály - PD = Távirati osztály - PD = Távirati osztály	- KFT = Kádár detektiv távirat - KFT = Kádár detektiv távirat - KFT = Kádár detektiv távirat - KFT = Kádár detektiv távirat - KFT = Kádár detektiv távirat - KFT = Kádár detektiv távirat	- J = Japán kádár detektiv - TR = Távirati osztály - GP = Távirati osztály - GP = Távirati osztály - GP = Távirati osztály - GP = Távirati osztály

Kádár detektiv távirata a sarajevo merényletről, 1914. június 28.

Jelzete: MNL OL, Belügyminisztériumi Levéltár, Belügyminisztérium, Rezervált iratok (K 149) 1914-7-1108

Primjer korištenja programa Zoomify na stranicama Mađarskog nacionalnog državnog arhiva¹⁰

¹⁰ Mrežna poveznica: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/tettesek_elfogva_a_szarajevo_merenylet.html (2. srpnja 2014)

Aktivnosti i planovi

U idućem razdoblju potrebno je povećati dostupnost kroz dva načina: nadogradnja postojećeg informatičkog sustava implementacijom adekvatnog preglednika slikovnih datoteka te povećanjem broja arhivskih jedinica dostupnih kroz sustav SUDAG-a u Čitaonici HDA. Usporedno s time je potrebno povezati postojeće opise arhivskih jedinica iz ARHiNET-a sa slikovnim datotekama gradiva iz *Digitalnog arhiva*.

Završno mišljenje

Odsjek za starije arhivsko gradivo je u proteklih pet godina aktivno prihvatio korištenje informacijskih tehnologija kako bi povećao dostupnost arhivskog gradiva, obrativši pažnju na njegovu zaštitu i obradu u skladu sa suvremenim arhivskim normama. Na temelju dosadašnjeg iskustva i razumijevanja problematike, možemo zaključiti kako će veliki napredak biti ostvaren omogućavanjem kvalitetnog korištenja slikovnih datoteka u mrežnim aplikacijama ARHiNET i *Digitalni arhiv* nadopunjenog opisom prikazanih arhivskih jedinica. To konkretno podrazumijeva uvođenje dodatnih programskih rješenja (kao što je prije navedeni *Zoomify*) u ARHiNET, kao i nadogradnja opisa pojedinih posebnih formata gradiva (npr. isprave i grafike). Kada to bude učinjeno, tada će se steći uvjeti da digitalizirano gradivo Odsjeka bude u cijelosti dostupno korisnicima.

Literatura

Lemić, V. Čabrajić, H. Managing and Presenting Digital Content in the ARHiNET System (<http://infoz.ffzg.hr/INFuture/2009/papers/2-05%20Lemic,%20Cabrajic,%20Managing%20and%20presenting%20digital%20content%20in%20the%20ARHiNET.pdf>)

Upute za provođenje postupaka digitalizacije gradiva HDA, Zagreb 2008. (interni dokument HDA)

Digitalni arhiv: *Monumenta antiquissima*

(http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/Monumenta/index.htm)

Digitalni arhiv: Hrvatska mjesta u Grafičkoj zbirci HDA

(http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/GrafikeHrvatskihMjesta/index.htm)

Digitalni arhiv: Portreti u Grafičkoj zbirci HDA

(http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/Portreti/PortretiPreview-A-01.htm)

Analitički inventar fonda HR-HDA-644, Pavlinski samostan Crikvenica (izrađen korištenjem aplikacije ARHiNET) (http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_4561)

Mrežne stranice Mađarskog nacionalnog državnog arhiva(<http://mnl.gov.hu>)

Summary

AVAILABILITY OF THE DIGITIZED ARCHIVES OF DEPARTMENT FOR OLD RECORDS IN CROATIAN STATE ARCHIVES - EXPERIENCE AND VISION

Croatian State Archives (CSA) has several decades of experience in preservation microfilming of archival material. Due to development of information technologies and usage of digitization in reprography, CSA started with the digitization of several parts of archival material. In accordance with this process, IT infrastructure needed for the administration of digitized material had also been developed. This text, apart from giving an overview of activities in the past few years in the field of access to digitized material, discusses its defects and offers suggestions in order to improve the access and usage of digitized material.

Key words: *Croatian State Archives, digitization, access to archival material*

*Angelika Milić
Snježana Šute
Hrvatski državni arhiv
Zagreb*

DOSTUPNOST GRADIVA U VELIKOJ ČITAONICI HRVATSKOGA DRŽAVNOG ARHIVA

UDK 024:930.25(497.5Zagreb)HDA“2009/2013“

UDK 024:026:930.25(497.5Zagreb)HDA“2009/2013“

Stručni rad

Rad prikazuje dostupnost i korištenje arhivskog i knjižnog gradiva u Velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. U prvom dijelu je obrađena dostupnost arhivskog gradiva u okvirima zakonskih odredbi i pravilnika te informatičkim i tehničkim mogućnostima. Sukladno evidencijama o korisnicima i korištenom gradivu u razdoblju od 2009. do 2013. navodi se broj korisnika, svrha korištenja, vrste gradiva, količina i doprema gradiva, postupanje pri korištenju, brzina i kvaliteta usluga. U drugom dijelu prikazana je djelatnost knjižnice, korisnici, proces obrade korisničkog zahtjeva-od zaprimanja do dopreme traženog gradiva, dostupnost, vrste knjižnog gradiva te broj korisnika i količina korištenog gradiva.

***Ključne riječi:** korisnici, korisnički zahtjevi, korištenje arhivskog gradiva, korištenje knjižničnog gradiva, dostupnost, informacijski sustavi, gradivo*

Uvod

Demokratizacija društva, moderni trendovi otvorenosti arhiva i dostupnost arhivskog gradiva svim korisnicima pod jednakim uvjetima omogućili, su veći broj korisnika arhivskog i knjižnog gradiva. Premda strukovno različite, arhivska i knjižnična služba u pružanju informacija korisnicima međusobno se nadopunjuju i upućuju jedna na drugu. Na dostupnost arhivskog gradiva odnosi se značajan skup odredbi zakona i propisa. Broj korisnika, vrsta i količina korištenog gradiva ujedno su najkonkretniji pokazatelji dostupnosti i korištenja gradiva, a način na koji se realizira i kako funkcionira proces obrade korisničkog zahtjeva od zaprimanja, preko istraživanja, do davanja informacija idopreme arhivskog i knjižnog gradiva, prikazano je na primjeru Velike čitaonice HDA.

Korisnička služba/Čitaonica Hrvatskog državnog arhiva

Dostupnost arhivskog gradiva

Dostupnost i korištenje osnovni su razlog čuvanja i obrade gradiva. Obuhvaćaju mogućnost identifikacije i pristupa gradivu koje sadrži informacije relevantne za nečiji upit te pravila i uvjete korištenja.¹

Prvi uvjet dostupnosti određuje zakonska regulativa. Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima uređeni su zaštita i uvjeti korištenja, čuvanje, uporaba i obrada arhivskoga gradiva, javna arhivska služba, te nadležnosti i zadaće arhiva.² Na temelju tog Zakona donesenisu Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva³ i Pravilnik o radu čitaonice, kojima su pobliže određeni uvjeti i pravila korištenja gradiva. Međutim, na uvjete dostupnosti i korištenja gradiva odnose se i drugi zakoni i pravilnici: Zakon o pravu na pristup informacijama⁴, Zakon o zaštiti osobnih podataka⁵, Zakon o zaštiti tajnosti podataka⁶ i Zakon o tajnosti podataka⁷. Pojedine odredbe iz ovih zakona, kao

¹ Ivanović, J. Priručnik iz arhivistike, 1. dio, Zagreb 2010, str.133.

² Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997.

³ Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva, NN 67/1999.

⁴ Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 172/2003, 144/2010, 37/2011, 77/2011.

⁵ Zakon o zaštiti osobnih podataka, NN 103/2003, 118/2006, 417/2008, 130/2011.

⁶ Zakon o zaštiti tajnosti podataka, NN 108/1996.

što su pravo na pristup informacijama i pravo (ne)navođenja svrhe korištenja u suprotnosti su odredbama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima o rokovima dostupnosti od 30 godina od nastanka i odobrenjima na temelju svrhe/razloga za korištenje, što povremeno otežava tumačenje koji je zakon primjenjiviji u vezi s korištenjem određenih kategorija arhivskog gradiva.

Svi korisnici imaju pravo korištenja arhivskog gradiva pod jednakim uvjetima. Izuzeto je gradivo koje sadrži osobne podatke, klasificirano gradivo i gradivo koje ima svojstva autorskog djela i podliježe autorskom pravu.

Drugim aspektom dostupnosti može se smatrati sredenost i opisanost arhivskog gradiva. U Hrvatskom državnom arhivu u kojem se čuva oko 23.500 d/m gradiva u 1850 arhivskih fondova i zbirki, pri sređivanju arhivskog gradiva koriste se opće norme za opis gradiva i stvaratelja: ISAD(G)⁸ - opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva i ISAAR(CPF)⁹ - međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe i obitelji. Još uvijek veći dio fondova nije sreden po navedenim standardima. Obavijesna pomagala su raznovrsna i odraz su svojevrsne evolucije opisivanja arhivskog gradiva.

Pored identifikacije gradiva bitna su praktična i fizička dostupnost gradiva te je li gradivo digitalizirano i dostupno na internetu, je li na DVD-u, mikrofilmu ili na papiru, gdje je smješteno i pohranjeno, u kakvom je stanju te koliko se nakon narudžbe čeka na dostavu, je li dozvoljeno fotografiranje vlastitim fotoaparatom ili se mora označavati za kopiranje i skeniranje, je li potrebna dodatna kontrola ili je potpuno zabranjeno za umnožavanje.

Korištenje arhivskog gradiva

Korisnici se pri prvoj posjeti Velikoj čitaonici prijavljuju u Korisničkoj službi popunjavanjem Prijavnice za korištenje gradiva i izdavanjem identifikacijske kartice. Nakon izdavanja kartice podaci o korisniku (prezime, ime, broj osobne iskaznice,

⁷ Zakon o tajnosti podataka, NN 79/2007, 86/2012.

⁸ ISAD(G): opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva, 2. izd. Zagreb: HDA, 2001.

⁹ ISAAR(CPF): međunarodna norma arhivističkoga normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji, 2. izd. Zagreb: HDA, 2006.

vremenska validacija kartice), unose se u program za evidenciju i kontrolu ulaska/izlaska u zgradu i Veliku čitaonicu.

Korisnička služba pruža korisnicima informacije o gradivu relevantnom za teme njihovog istraživanja, te o uvjetima i načinu njegova korištenja. Osim korisnicima koji se prijavljuju za rad u Velikoj čitaonici, informacije se pružaju i podnositeljima pisanih zahtjevas raznim upitima i zahtjevima o gradivu i korištenju (povrat imovine, izvodi iz matičnih knjiga, pripadnici oružanih snaga, uvid u dosjee SDS-a). Zahtjevi se rješavaju u Korisničkoj službi ili prema potrebi proslijeđuju drugim odsjecima.

Zbog raznih profila korisnika koji dolaze, bilo bi potrebno izraditi početne kratke, ali sažete upute o pravima i obvezama korisnika, o vrstama arhivskog gradiva, korištenju arhivskog gradiva, pretraživanju baza i obavijesnih pomagala i narudžbi koje bi olakšale i ubrzale dostupnost i korištenje.

Korisnici nerijetko dolaze u arhiv nepripremljeni, s neistraženim sekundarnim pomagali, nisu sposobni povezati imena osoba s područjem svog interesa, ne razumiju prirodu provenijencije i ne snalaze se s obavijesnim pomagali te često imaju poteškoća u pronalaženju tražene informacije skrivene u gradivu, što čini arhivsko gradivo manje dostupnim i pristupačnim od ostalih postojećih informacijskih izvora.¹⁰ Međutim, treba dodati da dolaze i profesionalni istraživači koji posjećuju i poznaju arhive, njihovu djelatnost i način pretraživanja gradiva. Oni su potpuno samostalni i eventualno su im potrebne samo upute ositnim tehničkim formalnostima pri naručivanju i korištenju gradiva.

Gradivo se izdaje isti dan i otprilike za sat vremena od narudžbe gradiva ukoliko je smješteno u zgradi arhiva, te ukoliko ne sadrži osobne podatke, klasificirano gradivo, podliježe autorskim pravima ili je na zaštitnom snimanju i restauraciji. Gradivo iz svih odsjeka HDA koje sadrži klasificirane podatke i druge vrste podataka s djelomičnom dostupnošću je popisano i kao takvo označeno i u ARHiNET-u¹¹. Ukoliko korisnik naruči gradivo iz fondova koji mogu sadržavati podatke s djelomičnom dostupnošću, narudžba se e-poštom šalje na znanje i provjeru načelnicima i djelatnicima odgovarajućih odsjeka. Nakon kontrole, ako je utvrđeno da naručene jedinice ne sadrže gradivo nekim od nedostupnih podataka, izdaju se na korištenje, a ukoliko sadrže takve podatke, korisnici se upoznaju s mogućnostima na koji način bi mogli ostvariti uvid, tj. trebaju napisati zahtjev već prema vrsti: za deklasifikaciju gradiva, odobrenja stvaratelja ili pravnih sljednika. Količina nije

¹⁰ Bearman, D. *Archival Methods, Archives and Museum Informatics Technical report* 3, 1 (1989), str. 1-67.

¹¹ ARHiNET. <http://arhinet.arhiv.hr/default.aspx>

brojčano ograničena, ali je moguća zbog ograničenog spremištrog prostora i zaštite gradiva od oštećivanja i kontrole nad njim te povremenih preseljenja u manju čitaonicu.

Broj korisnika se, primjerice, od početka 2000-tih godina do danas udvostručio. Korisnici su putem novih tehnologija i interneta informirani. Posjećenosti arhiva pridonijeli su i zakonski propisi o pravu na pristup informacijama, digitalizacija i informacijski sustav arhiva ARHiNET, ali i povremenopojavljivanje u medijima. Na taj način je gradivo predstavljeno i učinjeno dostupnim širem krugu korisnika. I pravila i ograničenja o broju arhivskih jedinica, vremenu narudžbe i dostave gradiva, mijenjali su se na dobrobit korisnika da sve mogu obaviti: brže, lakše i više. U cilju zaštite gradiva, ali i bez plaćanja naknade, korisnici imaju mogućnost fotografirati vlastitim fotoaparatom gradivo iz fondova i zbirke koji su u cijelosti dostupni javnosti.

U *tablicama 1. i 2.* prikazano su broj i struktura korisnika te količina korištenog gradiva u razdoblju 2009-2013. godine, kako su navedeni prema svrhama korištenja: **znanstveno-stručni** (najčešće razni profili povjesničara, konzervatora, novinara i sl.), korisnici **istraživači genealoških podataka i amateri**, korisnici za **ostvarivanje građanskih prava** (najčešće imovinsko-pravne prirode, uvid u osobni dosje, izdavanje izvoda/prijepisa), **studenti** (pretežno studenti povijesti, ali i drugih društveno-humanističkih smjerova), **korisnici vlastite literature**, te **tužitelji i branitelji**.

Tablica 1. Statistički podaci o broju i strukturi prijavljenih korisnika za rad u razdoblju 2009-2013.

God.	Ukupan br. korisnika	Znanstveno/ stručni	Genealozi/ amateri	Ostvarivanje građanskih prava	Studenti	Korisnici vlastite literature	Tužitelji/brani telji
2009.	982	412	301	97	142	18	12
2010.	937	379	280	120	115	39	4
2011.	1075	436	335	85	182	37	0
2012.	1096	454	316	89	194	32	11
2013.	1036	458	249	64	199	54	12

Tablica 2: Statistički podaci o količini naručenog i korištenog arhivskog gradiva u razdoblju 2009-2013.

Tehničke jedinice	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Kutija	9199	7015	8266	7749	7401
Knjiga	1182	976	1214	1806	1450
Komada	1476	2177	3211	4320	4844
MF-rola	3294	2763	3811	3048	2774
Predmeta	1769	2767	2973	2199	3067
Svežnjeva	378	835	327	428	517
DVD-a	252	366	329	175	243
Mapa	212	366	335	309	483
Foldera (odnosi se na digitalizirano gradivo)	0	103	61	331	187
Ukupno	17762	17368	20527	20365	20966

Zbirka matičnih knjiga kao pojedinačna zbirka/fond je najčešće i najviše korišteno gradivo (oko 25%). HDA posjeduje snimke većine sačuvanih matičnih knjiga s područja RH za sve konfesije i vojne osobe, ali i matice dijela rimokatolika iz BiH. Matice su snimljene na mikrofilmove i DVD, a sustavno se objavljuju i u ARHiNET-u. Zbog objave matičnih knjiga na internetu primjetan jemali pad broja takvih korisnika u čitaonici.

Godinama se najviše koriste fondovi iz Odsjeka za novije gradivo (oko 32%), zatim iz Odsjeka za suvremeno arhivsko gradivo (oko 15%), iz Odsjeka za starije arhivsko gradivo (oko 8%), iz Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga (oko 8%), iz Odsjeka za novije arhivsko gradivo obitelji i pojedinaca (oko 4%), Odsjeka za vojno gradivo (oko 4%), iz Središnjeg fotolaboratorija (oko 1%) i gradivo iz Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (oko 3%). Statistika o korištenom gradivu ukazuje na više razloga za takvo korištenje: interes i

potrebe korisnika, zakonska dostupnost, sredenost gradiva, ali i jezik i pismo kojim su dokumenti napisani. U razdoblju 2009-2013. najveći interes korisnika, pored istraživanja genealoških podataka odnosio se na Drugi svjetski rat i poraće.

U *tablici 3.* navedeno je deset najčešće korištenih fondova i zbirki iz Odsjeka za novije arhivsko gradivo. Može se uočiti da su godinama najtraženiji isti fondovi. Na prvom mjestu je gradivo fonda HR-HDA-1421. Arhiv mapa za Hrvatsku i Slavoniju, a koristi se pretežno za ostvarivanje građanskih prava (sređivanje zemljišne imovine) i za službene svrhe konzervatora. Slijede upravni fondovi Zemaljske vlade i Savske banovine te fondovi iz vremena Nezavisne Države Hrvatske. Većina fondova i zbirki je u potpunosti dostupna javnosti.

Tablica 3: Statistički podaci o najčešće korištenim fondovima iz Odsjeka za novije arhivsko gradivo u razdoblju 2009-2013.

HR-HDA - Odsjek za novije arhivsko gradivo					
r.br.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1.	1421 (12,13%)	1421 (17,24%)	1421 (10,55%)	1421 (12,09%)	1421 (18,84)
2.	79 (6,17%)	79 (6,60%)	79 (8,97%)	1076 (8,15%)	79 (6,16%)
3.	1549 (5,85%)	890 (4,97%)	1549 (5,98%)	79 (7,70%)	1549 (5,79%)
4.	890 (5,43%)	80 (4,69%)	80 (4,73%)	890 (4,66%)	1076 (4,30%)
5.	902 (4,79%)	1549 (4,13%)	902 (3,24%)	78 (4,57%)	223 (4,01%)
6.	223 (4,15%)	78 (4,03%)	78 (3,07%)	1549 (3,94%)	890 (3,34%)
7.	144 (3,51%)	1076 (2,72%)	223 (3,07%)	223 (3,94%)	144 (3,34%)
8.	80 (3,09%)	259 (2,44%)	890 (2,99%)	80 (3,67%)	155 (3,34%)
9.	78 (2,98%)	902 (2,44%)	216 (2,57%)	905 (2,69%)	78 (2,84%)
10.	491 (2,66%)	223 (2,35%)	1076 (2,57%)	144 (2,51%)	907 (1,93%)

U *tablici 4.* navedeno je deset najčešće korištenih fondova iz Odsjeka za suvremeno gradivo, a budući da je to gradivo najmlađe, ima najviše fondova s djelomičnom dostupnošću. Najveći je interes iskazan za gradivom iz fondova: HR-HDA-306. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

Hrvatske/ZKRZ, HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske/SDS RSUP SRH i HR-HDA-1491. Odjeljenje za zaštitu naroda Hrvatske/OZNA. U svrhu ostvarivanja građanskih prava najkorišteniji je fond HR-HDA-1167. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Narodne Republike Hrvatske/AGRAR. Od lipnja 2013. godine (kada je preuzet), najtraženiji je fond HR-HDA-2031. Vjesnik (Vjesnikova novinska dokumentacija).

Tablica 4: Statistički podaci o najčešće korištenim fondovima Odsjeka za suvremeno arhivsko gradivo u razdoblju 2009-2013.

HR-HDA - Odsjek za suvremeno arhivsko gradivo					
r.br.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1.	306 (24,17%)	1561 (13,62%)	306 (13,29%)	306 (15,85%)	306 (17,94%)
2.	1561 (13,41%)	306 (12,60%)	1561 (10,55%)	310 (10,28%)	2031 (12,13%)
3.	1491 (8,28%)	1741 (7,90%)	1560 (7,59%)	1561 (7,28%)	1561 (10,80%)
4.	310 (7,45%)	310 (7,32%)	367 (7,38%)	1560 (6,42%)	1741 (4,65%)
5.	1596 (4,30%)	1692 (4,47%)	1167 (6,12%)	1167 (5,35%)	1560 (4,15%)
6.	1560 (3,48%)	1560 (4,47%)	279 (5,91%)	313 (3,43%)	1167 (4,15%)
7.	1167 (3,48%)	1167 (3,86%)	1944 (3,16%)	367 (3,21%)	367 (3,65%)
8.	1741 (3,48%)	1409 (2,64%)	310 (3,16%)	279 (2,57%)	1944 (3,32%)
9.	1944 (3,15%)	1491 (2,64%)	1491 (2,53%)	421 (2,57%)	1491 (2,16%)
10.	1409 (2,98%)	367 (2,44%)	1081 (2,32%)	1166 (2,57%)	207 (1,99%)

Iako je izgubilo svoj nekadašnji primat u korištenju, starije arhivsko gradivo ima stabilan broj korisnika, pretežno za znanstvene svrhe. Prema statistici najtraženiji su fondovi: HR-HDA-883. Zbirka matičnih knjiga, HR-HDA-34. Zagrebačka županija, HR-HDA-32. Varaždinska županija, HR-HDA-28. Križevačka županija, HR-HDA-903. Grafička zbirka, HR-HDA-706. Obitelj Čikulini-Sermage i HR-HDA-711. Obitelj Drašković, a svi ovi fondovi i zbirke su dostupni javnosti.

Tablica 5: Statistički podaci o najčešće korištenim fondovima Odsjeka za starije arhivsko gradivo u razdoblju 2009-2013.

HR-HDA - Odsjek za starije arhivsko gradivo					
r.br.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1.	706 (8,74%)	883 (6,38%)	49 (11,68%)	883 (8,28%)	883 (9,64%)
2.	34 (4,85%)	711 (6,38%)	28 (9,51%)	28 (7,10%)	12 (5,30%)
3.	903 (4,37%)	28 (6,03%)	883 (6,52%)	34 (4,74%)	34 (5,06%)
4.	67 (3,88%)	34 (3,26%)	34 (3,26%)	12 (3,25%)	28 (4,58%)
5.	71 (3,88%)	32 (2,99%)	32 (2,99%)	32 (3,25%)	25 (3,37%)
6.	711 (2,91%)	752 (2,72%)	711 (2,72%)	752 (2,37%)	32 (3,13%)
7.	885 (2,91%)	21 (2,45%)	21 (2,45%)	4 (2,37%)	29 (2,41%)
8.	881 (2,91%)	903 (2,45%)	903 (2,45%)	76 (2,07%)	23 (2,41%)
9.	32 (2,91%)	706 (2,45%)	706 (2,45%)	749 (2,07%)	903 (2,41%)
10.	883 (2,43%)	955 (2,17%)	955 (2,17%)	22 (2,07%)	706 (2,41%)

Političke situacije, stranke i partije aktualne su teme istraživača, na što upućuje i korišteno gradivo iz Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga u kojem dominira fond HR-HDA-1220. Centralni komitet Saveza komunista Socijalističke Republike Hrvatske/CK SKH kao najtraženije gradivo, zatim slijedezbirke:HR-HDA-1353. Građanske stranke i društva i HR-HDA-1363. Politička situacija, tefondovi HR-HDA-635. Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“/DBHZ i HR-HDA-1231. Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske/ RK SSOH.

Tablica 6: Statistički podaci o najčešće korištenim fondovima Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga u razdoblju 2009-2013.

HR-HDA - Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga					
r.br.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1.	1220 (27,08%)	1220 (23,25%)	1220 (18,63%)	1220 (18,90%)	1220 (17,25%)

2.	1353 (7,44%)	1353 (13,06%)	1353 (12,09%)	1363 (8,59%)	1353 (13,38%)
3.	1228 (4,17%)	1228 (5,10%)	1363 (6,84%)	1353 (7,90%)	1567 (9,51%)
4.	1363 (3,87%)	1241 (4,78%)	1361 (5,56%)	1231 (7,90%)	1363 (7,75%)
5.	635 (2,98%)	1979 (2,87%)	1372 (4,58%)	1567 (4,12%)	1231 (4,23%)
6.	1361 (2,68%)	1723 (2,87%)	1228 (4,25%)	1979 (4,12%)	635 (3,52%)
7.	1951 (2,08%)	1363 (2,87%)	1979 (3,27%)	635 (3,78%)	1372 (3,52%)
8.	1810 (1,79%)	1234 (2,55%)	1231 (2,94%)	1361 (3,78%)	1364 (2,82%)
9.	1821 (1,79%)	1722 (2,55%)	967 (2,61%)	1451 (3,09%)	1377 (2,82%)
10.	1364 (1,79%)	1361 (2,23%)	1234 (2,61%)	1234 (3,09%)	1361 (2,46%)

U Odsjeku za novije arhivsko gradivo obitelji i pojedinaca nema izrazitih brojčanih postotaka u korist pojedinih korištenih fondova, ali izdvajamo one koji se najčešće koriste: HR-HDA-819. Spinčić Vjekoslav, HR-HDA-815. Obitelj Radić, HR-HDA-806. Laszowski Emilij, HR-HDA-1059. Matasović Josip, HR-HDA-1002. Bakarić Vladimir. Povremeni veći interes korisnika često se poklapa s obilježavanjem obljetnica znamenitih pojedinaca.

Tablica 7: Statistički podaci o najčešće korištenim fondovima Odsjeka za novije arhivsko gradivo obitelji i pojedinaca u razdoblju 2009-2013.

HR-HDA- Odsjek za novije arhivsko gradivo obitelji i pojedinca					
r.br.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1.	1805 (9,01%)	806 (9,68%)	819 (14,04%)	804 (18,55%)	1059 (18,55%)
2.	1029 (7,21%)	815 (7,26%)	804 (7,87%)	1059 (8,14%)	806 (7,78%)
3.	807 (4,50%)	1946 (6,45%)	1946 (8,62%)	1780 (5,43%)	1002 (7,19%)
4.	806 (4,50%)	1059 (5,56%)	1801 (3,93%)	806 (4,52%)	1049 (4,79)
5.	1964 (3,60%)	781 (4,03%)	805 (3,93%)	1029 (4,07%)	1774 (4,19%)
6.	1002 (3,60%)	1755 (4,03%)	790 (2,81%)	1002 (4,07%)	833 (3,59%)
7.	816 (3,60%)	1770 (3,23%)	803 (2,81%)	819 (3,63%)	819 (2,99%)

8.	1801 (3,60%)	757 (3,23%)	815 (2,81%)	835 (3,17%)	815 (2,40%)
9.	995 (2,70%)	807 (3,23%)	834 (2,25%)	1797 (2,71%)	1012 (2,40%)
10.	819 (2,70%)	816 (3,23%)	825 (2,25%)	833 (2,26%)	1769 (1,80%)

U *tablici 8.* navode se podaci o najčešće korištenim fondovima Odsjeka za vojno gradivo gdje se također godinama ponavljaju gotovo isti fondovi iz vremena Vojne krajine i Nezavisne Države Hrvatske, prvenstveno fond HR-HDA-426. Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda/UGK i HR-HDA-487. Ministarstvo oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske/MINORS NDH. Najkorišteniji fondovi su u potpunosti dostupni javnosti (osim serije Matičnih listova iz fonda HR-HDA-487). Bitno je porastao interes i za gradivom iz Prvog svjetskog rata.

Tablica 8: Statistički podaci o najčešće korištenim fondovima Odsjeka za vojno gradivo u razdoblju 2009-2013.

HR-HDA- Odsjek za vojno gradivo					
r.br.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1.	426 (12,75%)	487 (12,24%)	487 (15,86%)	441 (13,39%)	487 (44,02%)
2.	1194 (10,07%)	430 (10,88%)	441 (9,46%)	487 (12,50%)	426 (4,32%)
3.	487 (8,72%)	1194 (6,80%)	430 (6,10%)	250 (7,14%)	492 (3,26%)
4.	913 (8,05%)	426 (4,08%)	1194 (6,10%)	1196 (6,25%)	439 (3,26%)
5.	1197 (7,38%)	489 (3,40%)	489 (4,27%)	1194 (4,46%)	477 (2,72%)
6.	441 (5,37%)	440 (3,40%)	1211.(4,27%)	489 (4,46%)	250 (2,72%)
7.	442 (4,70%)	1196 (3,40%)	442 (4,27%)	426 (4,46%)	482 (2,72%)
8	434 (4,03)	434 (3,40%)	426 (4,27%)	430 (3,57%)	446 (2,17%)
9.	489 (3,36%)	499 (2,72%)	1196 (2,44%)	1200 (3,57%)	1697 (2,17%)
10.	492 (3,36%)	250 (2,72%)	445 (2,44%)	1197 (2,68%)	1191 (1,63%)

Knjižnica Hrvatskog državnog arhiva¹²

Knjižnica HDA je specijalna knjižnica¹³, stručna organizacijska jedinica u sklopu javnih, mješovitih i privatnih poduzeća u različitim područjima djelatnosti. Između ostalog njen je zadatak i odgovoriti na potrebe za stručnom literaturom i pouzdanim informacijama, prvenstveno u korist svojih zaposlenika te vanjskih korisnika.

Osnovna misao vodilja u radu svih knjižnica je kako privući što veći broj korisnika, kako učiniti građu što zanimljivijom, a onda i pristupačnijom. Po tom pitanju Knjižnica HDA nastoji izaći ususret novim izazovima svakidašnjice i ići ukorak s inovacijama koliko je to u formalnim okvirima moguće, a da izvršavajući svoju funkciju ostvari svoju misao vodilju. Kao specijalnoj arhivskoj knjižnici namjena joj nije edukativna, već posrednička odnosno, namjena joj je nastojanje da potrebne informacije učini dostupnima njihovim korisnicima, upravi institucije i ostalim korisnicima unutar institucije.¹⁴

Korisnici Knjižnice HDA/Filmske priručne knjižnice u Hrvatskoj kinoteci¹⁵

Korisnik bi trebao na vrlo jednostavan i bezbolan način dobiti informacije o temi koja ga zanima. Korisnikov cilj je doći do informacije, a na djelatnicima u uslužnim djelatnostima je omogućiti mu da sazna na koje sve načine može pronaći podatke koji ga zanimaju. Konkretno u Knjižnici HDA, to se postiže usmenim upitom stručnim djelatnicima (osobno ili putem telefona), putem e-pošte, pristupom

¹² Dalje Knjižnica HDA.

¹³ Definicija specijalnih knjižnica nalazi se u publikaciji Hrvatski standardi za specijalne knjižnice. *Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete* (Zagreb), 5(1993), str. 12-14.

¹⁴ Martek, A. Znanja i vještine knjižničara u specijalnim arhivskim knjižnicama na primjeru Knjižnice Hrvatskog državnog arhiva, *Arhivski vjesnik*, 52 (2009), str. 171-182.

¹⁵ Šute, S. Oblikovanje filmske priručne knjižnice u Hrvatskom filmskom arhivu. *Arhivski vjesnik* 54(2011), str. 249-263.

Biblionet-u¹⁶, pristupom tiskanoj građi internog karaktera (bilteni, deplijani), te pristupom referentnoj zbirci.¹⁷

Od samih početaka postojanja Knjižnice HDA, tada Zemaljskog arkiva, točnije od 1853. godine, kada bilježimo prvi pisani trag o nabavi ključnog djela za potrebe rada djelatnika arhiva, započinje i neprekidna bitka za usklađivanje razvojne strategije Knjižnice HDA unutar normativnih društveno-ekonomskih okvira, a sve s ciljem kontinuirane nadogradnje i implementacije fonda Knjižnice kojim se ona nastoji približiti, prilagoditi i učiniti pristupačnom i potrebnom, ne samo i prvenstveno djelatnicima matične ustanove, nego i širem krugu korisnika.

Dakle, korisnike knjižnog gradiva Hrvatskog državnog arhiva možemo podijeliti u dvije skupine:

*primarni korisnici/djelatnici Hrvatskoga državnoga arhiva:*¹⁸

- zahtjevi s korisničkim upitima šalju se e-poštom,
- nakon pronalaska/dopreme tražene građe djelatnici Knjižnice o istome šalju obavijest korisniku/djelatniku,
- posuđenu građu mogu koristiti koliko im god treba; no na zahtjev zbog potražnje iste od strane vanjskog korisnika, traženu građu trebaju vratiti,
- postoji i mogućnost tzv. trajne posudbe¹⁹,
- prilikom napuštanja aktivne službe u HDA dužni su kompletno razdužiti svu zaduženu knjižničnu građu.

vanjski korisnici:

- postupak prijave i narudžbe knjižnog gradiva je isti kao i za arhivsko gradivo, odvija se u Korisničkoj službi gdje budući korisnik ispunjava

¹⁶ Softver za obradu knjižnične građe koji ima i svoj *on-line* katalog kojeg Knjižnica kontinuirano izgrađuje i može se pretraživati od 2008.¹⁶ Šute, S. Sređivanje referentne zbirke u velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. *Arhivski vjesnik* 51(2008), str. 395-404.

¹⁶ Dalje djelatnici HDA.

¹⁷ Šute, S. Sređivanje referentne zbirke u velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. *Arhivski vjesnik* 51(2008), str. 395-404.

¹⁸ Dalje djelatnici HDA.

¹⁹ U pitanju je posudba građe odsjecima HDA, koja djelatnicima treba u svakodnevnom radu.

prijavnicu, na temelju koje dobiva korisničku iskaznicu (identifikacijsku karticu za rad u čitaonici)²⁰,

- osim davanja zahtjeva o korištenju knjižnog gradiva djelatnicima Korisničke službe, na licu mjesta, vanjski korisnici mogu uputiti svoje upite i putem e-pošte, na adresu info@arhiv.hr, pa se u tom slučaju, ako se upit odnosi na građu Knjižnice, zahtjev prosljeđuje Knjižnici,
- upit o knjižnoj građi vanjski korisnici mogu poslati i direktno putem e-pošte, na adresu knjiznica@arhiv.hr, a u tom slučaju cijeli se postupak vraća na početak odnosno, nakon davanja povratne informacije korisniku o dostupnosti tražene građe, djelatnik Knjižnice upućuje korisnika na Korisničku službu i prvotni proces upisa/prijave,
- neposredno nakon zaprimanja korisničkog zahtjeva djelatnici Knjižnice prvo provjeravaju dostupnost tražene građe (raspoloživost primjeraka, dislociranost - zbog stalnog pomanjkanja slobodnog prostora, Knjižnica je primorana tražiti alternativne prostorne kapacitete često na štetu cjelovitosti i jedinstvenosti knjižničkog fonda, što utječe i na slabiju razinu dostupnosti ili zaštite građe i sl.).

Ako je tražena građa *in situ* u spremištu i na istoj lokaciji, korisnik ju dobiva na korištenje u prostoru čitaonice u najkraćem mogućem roku²¹. U slučaju da je građa dislocirana (Kerestinec)²², zahtjev se prosljeđuje arhivskoj tehničkoj službi koja dostavlja traženu građu u čitaonicu sljedeći dan.

- knjižnično gradivo koristi se isključivo u čitaonici.²³ Građa se može koristiti bez vremenskog ograničenja, a broj korištenih jedinica varira ovisno o korisnikovom zahtjevu odnosno, korisniku se ustupa i veći broj jedinica (ovisno o stanju, formatu i količini same jedinice).
- prilikom dostave građe u čitaonicu, djelatnici Knjižnice posudbu evidentiraju u posebnoj internoj tzv. *Plavoj knjizi*²⁴ gdje primitak građe potpisuje djelatnik Korisničke službe, a djelatnik Knjižnice potpisuje da je građu predao u čitaonicu; reverse potpisuju sami korisnici,

²⁰ Knjižnica HDA. Korištenje knjižničkog gradiva. *Deplijan*. Zagreb (2010)

²¹ Prema strateškom planu HDA 2012-2015. u roku od jednog sata.

²² U Kerestincu se nalazi dislocirano spremište Knjižnice HDA.

²³ Knjižnica HDA. Korištenje knjižničkog gradiva. *Deplijan*. Zagreb (2010)

²⁴ Interni dogovor djelatnika Knjižnice o nazivu evidencije za dopremu/otpremu knjižnične građe u čitaonicu.

- svako zaduženje u *Plavoj knjizi* obvezno se evidentira u bazi posudbe u Biblionet-u, a izuzetno u Access bazi posudbe (za jedinice koje su evidentirane prije usvajanja baze Biblionet),
- korisniku se daje mogućnost fotokopiranja knjižnog gradiva (ograničen broj stranica) ili snimanje putem digitalnog aparata,
- filmsko knjižno gradivo koristi se u čitaonici Hrvatske kinoteke²⁵, Savska 131, ali je prethodno potrebno prijaviti se u Korisničku službu²⁶.

Na prvi pogled beskonačna evidencija posuđene/vraćene knjižnične građe potrebna je iz dva razloga:

1. svi djelatnici Knjižnice sudjeluju u procesu zaprimanja/rješavanja zahtjeva korisnika, da ne bi došlo do sveopćeg kaosa, tko je i kada predao/preuzeo građu,
2. svi evidentirani podaci skupno se obrađuju u jedinstvenom programu Biblionet u potprogramu posudbe. U tom se programu statistički sortiraju količine zahtjeva(i broj jedinica unutar zahtjeva), pa se na taj način dobivaju vrlo vrijedne informacije o učestalosti korištenja knjižne građe, a ujedno se prema tim podacima određuju i prioritete o preventivnoj zaštiti knjižne građe koja se najviše traži/koristi.

Dostupnost knjižničnog gradiva

Sva obrađena knjižnična građa je pretraživa putem baze Biblionet i samim tim dostupna kao informacija o postojanju.

S obzirom da Knjižnica nastoji u najmanju ruku biti u trendu s novim tehnološkim dostignućima, dostupnost informacija prezentiranih na „moderan“ način izvršena je u strateški razvojni plan „otvaranja“ Knjižnice, ne samo korisnicima arhivske čitaonice kao ciljanoj skupini, nego i široj zajednici. Kao što je u čitaonici na

²⁵ Šute, S. Oblikovanje filmske priručne knjižnice u Hrvatskom filmskom arhivu. *Arhivski vjesnik* 54(2011), str. 262.

²⁶ Vidi tekst o vanjskim korisnicima.

korisničkim računalima omogućen pristup pregledavanju ARHiNET baze i arhivskog gradiva koje je digitalizirano, tako je omogućen i pristup bazi BiblioNET; omogućen je i pristup u bazu s osnovnim bibliografskim informacijama u starom fondu Knjižnice²⁷, zatim popisu e-časopisa na koje je Knjižnica HDA pretplaćena (u BiblioNET-u), te web portalima (npr. Hrčak²⁸), koji daju uvid u članke objavljene u znanstvenim časopisima.

Kako je Knjižnica tek mali dio rotirajućeg kotača uslužne djelatnosti matične arhivske ustanove, a zbog specifičnosti načina posuđivanja građe (može se koristiti samo u čitaonici²⁹) i tematskog područja interesa kojim se okrećemo strogo određenom profilu korisnika (povjesničari, arhivisti, genealozi), naizgled se čini kako nema mnogo prostora za napredak. Ipak se malim koracima nastoji u ustanovi koja je po svojoj prvotnoj strukturi orijentirana na prikupljanje, čuvanje i zaštitu dokumenata (što joj je, na kraju krajeva, najvažnija namjena i svrha), a uloga arhivista prvenstveno je bazirana na prikupljanju i čuvanju informacija³⁰, a ne promicanju istih, i po tom pitanju sve više otvoriti i orijentirati prema slobodnijem i pristupačnijem korištenju i upravljanju informacijama, kao i njihovoj dostupnosti krajnjim korisnicima.

Strukturalno gledajući knjižno gradivo je s obzirom na prilagođavanje formalnim okvirima učestalih promjena, smješteno u sljedećim prostorima:

1. (zatvoreno) spremište - 4. etaža jug (obrađeni fond)
2. velika čitaonica - referentna zbirka
3. galerija velike čitaonice - zbirka službenih publikacija, dio zbirke novina, reprezentativni dio arhivističke zbirke i reprezentativni dio povijesne zbirke (knjige i časopisi)
4. Hrvatska kinoteka - filmska priručna knjižnica (knjige i časopisi s područja filma, filmske umjetnosti i povijesti kinematografije)
5. spremište u Kerestincu (dio obrađenog fonda, većinom časopisi i novine i neobrađena, ali popisana građa)

²⁷ Prepisani kataložni listići u Excel tablici. Pretraživo na web stranici HDA - „stari fond“.

²⁸ Web portal Hrčak. <http://hrcak.srce.hr/?lang=en>

²⁹ Vrijedi samo za vanjske korisnike, dok djelatnici HDA nemaju ograničenja posudbe građe.

³⁰ Hurem, M. Neki podaci o korisnicima arhiva. Potencijalni korisnici informacijskih ustanova: potrebe i kako ih istražiti. *AKM13 Radionica*. Rovinj, 25-27. studenoga 2009.

Referentna zbirka obuhvaća udžbenike i priručnike iz relevantne i recentne arhivističko-povijesne literature, enciklopedije i specijalne priručnike, stručne rječnike, tiskane popise zemljopisnog nazivlja, atlase, kalendare događaja, shematizme (upravni, vojni, crkveni), imenike, domaće i strane povijesne bibliografije i biografije, te djela s područja filma, umjetnosti, sporta, religije, prava, gospodarstvi ostala relevantna tekuća izdanja.

Povijesna zbirka (reprezentativni dio na galeriji) zapravo je najopsežnija zbirka djela iz hrvatske povijesti. Obuhvaća recentna djela objavljena u Hrvatskoj, dio djela stranih i hrvatskih autora objavljenih u inozemstvu, tiskane povijesne izvore, povijesne časopise, udžbenike i sl. Najzastupljeniji su tiskani povijesni izvori iz:

- srednjovjekovne, novovjekovne i suvremene povijesti,
- povijesti Prvog i Drugog svjetskog rata,
- pravne povijesti,
- diplomatske povijesti,
- povijesti političkih stranaka itd.

Zbirka službenih publikacija (galerija) podrazumijeva zbirke zakona i novine iz 19. i 20. stoljeća te literaturu vezanu uz vojna pitanja odnosno službene publikacije **najviših tijela državne uprave** vezanih uz određeno razdoblje i službene publikacije **tijela na nižim razinama državne uprave** iz ranijih povijesnih razdoblja, što je osobito važno za proučavanje određenih starijih arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske (30 naslova).

Arhivistička zbirka (galerija) sadrži elementarna djela s područja suvremene arhivske teorije i prakse (tiskani inventari, vodiči, katalozi, popisi i druga izdanja svjetskih i domaćih arhiva, arhivistički časopisi), a popisu su pridružena i djela iz područja pomoćnih povijesnih znanosti (povijesna geografija, kronologija, paleografija, diplomatika, sfragistika, heraldika).

Periodičke publikacije: časopisi (galerija, spremište HDA, dislocirano spremište Kerestinec³¹) - arhivistički (112), povijest (43), filmski (797); novine (galerija, Kerestinec)-(357); emigrantska periodika (Kerestinec)-(169); analitika članaka (AV)

Zbirka literature za stručni ispit iz arhivske djelatnosti (spremište)

³¹ Dalje Kerestinec.

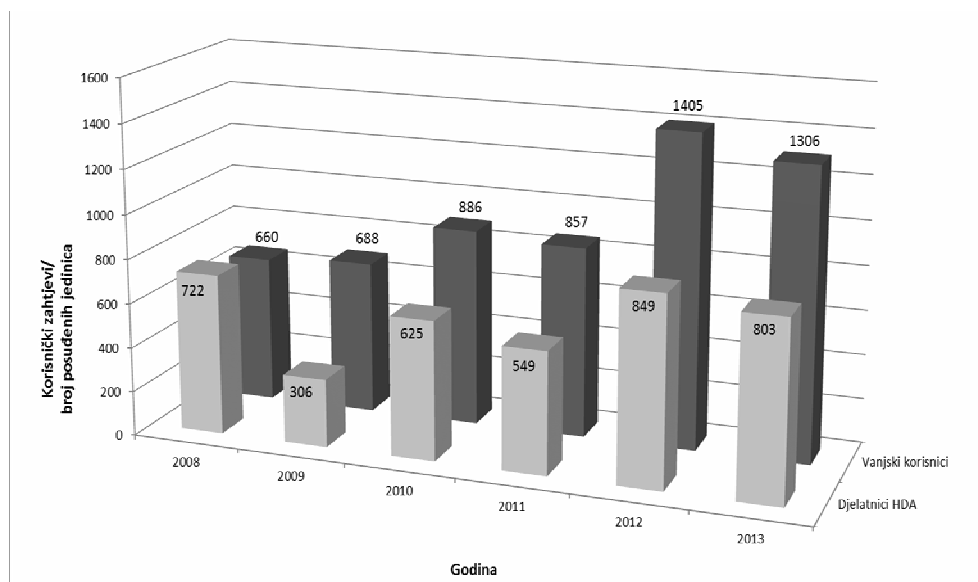
Zbirka literature za Program osposobljavanja za obavljanje poslova spisovodstvenog službenika (spremište)

Zbirka literature za Program usavršavanja za upravljanje dokumentacijom (spremište)

Slika 1. grafički prikazuje obrađene evidentirane posuđene jedinice kroz korisničke zahtjeve u razdoblju 2008-2013. Od početka dostupnosti knjižničnog fonda putem BiblioNET-a, pa nadalje, dodatnim sadržajima kojima se pružaju brze i dostatne informacije vidljivo je da veću i efikasniju ponudu linearno prati i rast tražene knjižnične građe (posuđene jedinice) putem korisničkih zahtjeva vanjskih korisnika, dok je količina posuđenih jedinica knjižnične građe putem korisničkih zahtjeva djelatnika bez većih promjena.

Detaljnije, na samom početku 2008. godine, dok se pretraživanje i korištenje BiblioNET-a tek uhodavalo³², bilježi se nešto veći broj korisničkih zahtjeva odnosno posuđenih jedinica djelatnika (722) naspram vanjskih korisnika koji su tražili 660 jedinica knjižnične građe. Godine 2009. broj posuđenih jedinica djelatnika je 306, a vanjskih korisnika 688. Već sljedeće 2010. godinedolazi do povećanja broja posuđenih jedinica unutar korisničkih zahtjeva vanjskih korisnika (886) i prestiže brojku od 625 posuđenih jedinica djelatnika. U 2011. godini dolazi do laganog razilaženja u potražnji građe Knjižnice u odnosu vanjskih korisnika (857) i djelatnika (549),a 2012. bilježi znatan porast u posuđivanju jedinica vanjskih korisnika (1405), čime se javlja znatna razlika u odnosu na djelatnike i broj posuđenih jedinica u istoj godini (849). U sljedećoj godini podaci govore o gotovo jednakom broju posuđenih jedinica u čitaonici (1306), a djelatnici su posudili 803 jedinice knjižnične građe.

³² Na samom početku aktiviranja Biblionet-a i uhodavanja, u opciji pretraživanja za vanjske korisnike u čitaonici, ali i unošenja podataka djelatnika Knjižnice (uključujući i posudbu, tj. evidenciju posuđenih jedinica); za ukupan broj posuđenih jedinica kroz korisničke zahtjeve koristili su se i podaci iz dotadašnje baze posudbe u Accessu. Ukupni brojevi posuđenih jedinica prikazani u ovom grafikonu za svaku od navedenih godina dobiveni su iz godišnjih izvještaja Knjižnice HDA.

Slika 1. Korisnički zahtjevi/broj posuđenih jedinica u razdoblju 2008-2013.

Ukratko, ovime bi mogli zaključiti da stalnim promoviranjem novih sadržaja i odobravanjem brzih i efikasnih pristupa cjelokupnom fondu Knjižnice vanjskim korisnicima u čitaonici, ne mogu izostati ni dobri rezultati.

Zaključak

Iako korisničko istraživanje prvenstveno ovisi o zakonima, pravilnicima, obavijestima i uputama, optimalnim uvjetima prostora za rad, obavijesnim pomagalicama, elektroničkom informacijskom sustavu, ali znatno i o ljudskom faktoru u procesu komunikacije, ovim radom nastojalo se kroz obradu korisničkih zahtjeva prikazati i naglasiti da se kroz stručno djelovanje interdisciplinarnih službi uz upotrebu suvremenih tehnoloških i informacijskih dostignuća te efektivniju promociju, nastoji osigurati kvalitetno, brzo i adekvatno pružanje širokog spektra informacija još

širem spektru korisnika. Zasad većina fondova, zbirki i knjižnog gradiva koji se statistički i tradicionalno najviše koriste (osim matičnih knjiga), nije objavljena u digitaliziranom obliku u ARHiNET-u i koristi se u konvencionalnom obliku u Velikoj čitaonici. Također, prema statistici korištenih fondova i zbirki, u većini odsjeka smanje-više koriste uvijek isti fondovi i zbirke. Za to može biti više razloga. Budući da nisu provedena sustavna i sveobuhvatna kvantitativna i kvalitativna istraživanja o korisnicima arhivskog i knjižnog gradiva, mišljenja smo da je takva sustavna i dubinska analiza prijeko potrebna, jer se modernim informacijskim znanostima poslovanje jedne ustanove dijelom formira prema korisničkim zahtjevima. S obzirom da su korisnici HDA zajednički korisnici kako Korisničke službe tako i Knjižnice, u interesu je matične ustanove dalje ulagati u napredak obiju službi, kako bi usluga bila adekvatnija i kvalitetnija na zadovoljstvo korisnika.

Literatura

ARHiNET. Arhivski informacijski sustav. Dostupno na:

<http://arhinet.arhiv.hr/default.aspx>

Bearman, D. Archival Methods Archives and Museum Informatics Technical report. 3, 1 (1989), str. 1-67

Hrčak. Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/?lang=en>

Hrvatski standardi za specijalne knjižnice. Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete (Zagreb). 5(1993), str.12-14.

Hurem, M. Neki podaci o korisnicima arhiva. Potencijalni korisnici informacijskih ustanova: potrebe i kako ih istražiti. *AKM13 Radionica*. Rovinj, 25-27. studenoga 2009.

ISAAR (CPF): međunarodna norma arhivističkoga normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe i obitelji, 2. izd. Zagreb: HDA, 2006.

ISAD (G): opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva, 2. izd. Zagreb: HDA, 2001.

Ivanović, J. Priručnik iz arhivistike, 1. dio, Zagreb, 2010.

Knjižnica HDA. Korištenje knjižničnog gradiva. *Deplijan*. Zagreb (2010).

Martek, A. Znanja i vještine knjižničara u specijalnim arhivskim knjižnicama na primjeru Knjižnice Hrvatskog državnog arhiva, *Arhivski vjesnik*, 52 (2009), str. 171-182.

Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva (NN 67/1999)

Šute, S. Oblikovanje filmske priručne knjižnice u Hrvatskom filmskom arhivu. *Arhivski vjesnik* 54(2011), str.249-263.

Šute, S. Sređivanje referentne zbirke u velikoj čitaonici Hrvatskog državnog arhiva. *Arhivski vjesnik* 51(2008), str. 395-404.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. NN 105/1997.

Zakon o pravu na pristup informacijama. NN 172/2003, 144/2010, 37/2011, 77/2011.

Zakon o tajnosti podataka. NN 79/2007, 86/2012.

Zakon o zaštiti osobnih podataka. NN 103/2003, 118/2006, 41/2008, 130/2011.

Zakon o zaštiti tajnosti podataka. NN 108/1996.

Summary

THE AVAILABILITY OF RECORDS AND MATERIAL IN THE GREAT READING ROOM OF THE CROATIAN STATE ARCHIVES

This paper shows the availability and use of the archival and library material in the Great reading room of the Croatian State Archives. In the first part of the paper the availability of the archival material is presented within the frames of legal provisions and regulations as well as through out the IT and technical capabilities. Through out the records of users and of the used material during the period from 2009. till 2013. we are presenting the number of users, the purpose of usage, the type of material, the quantity and delivery of the material, the procedure of using the material, the speed and quality of services. In the

second part of the paper the activity of the CSA Library is shown, its users, the processing of the users' requests – from its' receiving to the delivery of the requested library material; the availability and types of library material as well as the number of library users and the quantity of the used material.

Key words: *users, users' requests, the utilisation of the archival material, the utilisation of library material, availability, IT systems, records*

NOVI MODEL DOPREME ARHIVSKOGA GRADIVA KORISNICIMA HDA U SVRHU POBOLJŠANJA KVALITETE KORISNIČKIH USLUGA

UDK 024:930.251(497.5Zagreb)HDA

Stručni rad

Kako bi arhivsko gradivo bilo što dostupnije za korisnike uveden je novi model dopreme gradiva u Hrvatskom državnom arhivu.¹ Tako se od 1. prosinca 2012. godine arhivsko gradivo u čitaonicu HDA isporučuje u roku do jednoga sata s Marulićevog trga, a iz dislociranih objekata u Keresticu i Januševcu u roku 24 sata. Rad analizira koliko je novi model dopreme gradiva efikasan i učinkovit i što svakodnevno utječe na njegovu proceduru, te koliko se njegova primjena odražava na porast broja korisnika i količinu izdanog gradiva u čitaonici HDA. Za potrebe praćenja statističkih podataka (porasta broja izdanog gradiva i korisnika) analizirane su evidencije dopreme i otpreme arhivskog gradiva Korisničke službe HDA (čitaonice), te evidencije Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva koje je zaduženo za izdavanje i preuzimanje gradiva iz čitaonice.

Ključne riječi: dostupnost i brzina isporuke arhivskog gradiva, novi model izdavanja gradiva, čimbenici efikasnosti i učinkovitosti, statistički podatci (broj korisnika, broj dopremljenog i izdanog gradiva i sl.), poboljšanje kvaliteta usluge prema korisnicima.

¹ Dalje: HDA

Uvod

Prioriteti Strateškog plana HDA za razdoblje 2012-2015.² razvrstani su u četiri opća cilja ili područja aktivnosti. To su:

- veća dostupnost gradiva³,
- bolje upravljanje dokumentacijom javnih službi,
- dugoročno očuvanje gradiva i
- povećanje vlastitih sposobnosti i kompetencija.

Navedeni strateški ciljevi jasno ukazuju na temeljne zadaće i odgovornosti arhiva u kontekstu bitnih dugoročnih trendova u djelatnosti kojom se bavimo i uvjeta u kojima posluje. Kako bi se zadovoljili navedeni kriteriji Arhiv je usvojio i sustav upravljanja kvalitetom informacijskih usluga, temeljenoj na normi ISO 9001: 2008, koja zahtijeva sustavno mjerenje i analizu zadovoljstva korisnika čija su očekivanja u pogledu dostupnosti ali i brzini dostave arhivskog gradiva kontinuirano u porastu.⁴ Navedene komponente su jedno od osnovnih mjerila uspješnosti što može imati znatnog utjecaja na kvalitetu usluga prema korisnicima. Učiniti gradivo dostupnim bilo kada, s bilo kojeg mjesta, brzo, bez suvišnih procedura u skladu s politikom kvalitete i propisima jeste jedan od važnijih ciljeva našeg poslovanja.⁵ Kako to izgleda u praksi i što sve može utjecati na kvalitetu dostupnosti i dopreme arhivskog gradiva pokušalo se analizirati u sljedećim poglavljima dajući poseban osvrt s prijedlozima za poboljšanjem istih.

² Ovaj je plan usklađen sa Strateškim planom Ministarstva kulture 2011-2013. i Strategijom zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011-2015.

³ Dostupnost arhivskog gradiva uvjetovana je nizom čimbenika koji nisu posebno naglašeni u Strateškom planu. Jedan od tih uvjeta vezan je i uz dopremu arhivskog gradiva, tehničku zaštitu i dr.

⁴ Preuzeto iz Strateškog plana HDA 2012-2015, prosinac 2012.

⁵ Isto.

1. Vremenski okviri dostave arhivskog gradiva i komponente koje na to utječu

1.1. Pravilnik o radu čitaonice Hrvatskog državnog arhiva

Iako u Pravilniku o radu čitaonice HDA piše da se gradivo izdaje na korištenje u što kraćem roku, najkasnije sljedećeg radnoga dana, a iz dislociranih objekata u roku pet radnih dana, vremenski okviri dopreme gradiva u čitaonicu HDA su se izmijenili i shodno tome postali puno fleksibilniji. Tako se od 1. prosinca 2012. godine arhivsko gradivo u HDA isporučuje u roku do jednoga sata s Marulićevog trga, a iz dislociranih objekata u Kerestincu i Januševcu u roku 24 sata. Kako bi se zadovoljili vremenski okviri isporuke gradiva u što kraćem roku bilo bi nužno obratiti pozornost na sljedeću problematiku⁶ koja izravno utječe i pri tome otežava vrijeme isporuke gradiva.

1.2. Prva skupina problema vezana je uz otežano rukovanje gradivom radi:

- oštećenosti gradiva i tehničke opreme
- nesredenosti gradiva (rinfuzno gradivo, gradivo u svežnjevima i sl.)
- nepouzdatih inventara (sadržaj inventara ne odgovara sadržaju kutije, duple numeracije na kutijama i sl.)

1.3. Druga skupina problema vezuje se uz problematiku koja se odnosi na dopremu gradiva:

- otežan pristup čitaonici pogotovo u slučaju kada se gradivo doprema u Staru čitaonicu (soba 28)
- česte selidbe arhivskog gradiva, što neminovno uvjetuje i izradu nove topografije

⁶ Primjeri koje navodimo za obje skupine problema nisu usamljeni slučajevi, u radu su navođeni samo pojedinačni primjeri.

Primjeri za skupinu problema 1.2.

Kod primjera za prvu skupinu problema vezanih uz otežano rukovanje arhivskim gradivom izdvojeni su fondovi kod kojih bi bilo nužno primijeniti načela zaštite radi mehaničkog oštećenja gradiva. Za očekivati je da će ovakva analiza olakšati konkretiziranje zadaća vezanih uz zaštitu arhivskog gradiva što je sigurnou primarna zadaća svakog od nas ponaosob. *Dobro očuvani dokumenti neće biti dostupni ako nema popisa i kazala što su ih izradili školovani i iskusni arhivisti. Međutim, takva se pomagala ne mogu niti izraditi, a niti upotrebljavati ako dokumenti uopće ne postoje ili su u takvom stanju da se njima ne može rukovati. Prema tome, arhivist snosi odgovornost za provođenje odgovarajućih mjera zaštite i fizičku očuvanost arhivskog gradiva koje mu je povjereno na čuvanje.*⁷

- Kao primjer za oštećeno gradivo navodimo fond HR-HDA-295 Ministarstvo saobraćaja NRH. Knjige ovoga fonda se nalaze u raspadnutom stanju i svako dalje korištenje i manipuliranje prouzrokuje dodatna oštećenja. Trebalo bi razmisliti o restauriranju ili digitaliziranju gradiva.
- Gradivo fonda HR-HDA-367 Republički zavod za statistiku SRH navodimo kao primjer oštećenog gradiva i loše tehničke opremljenosti fonda. Problem predstavljaju arhivske kutije koje su nezgrapne i neprikladne za rukovanje (težine oko 10 kg i formata 55x40x150). Do sada se već u nekoliko navrata obavljala zamjena stare tehničke opreme novom, što nije na odgovarajući način riješilo probleme bolje opremljenosti ovoga fonda. Treba razmisliti koliko bi vrijedilo fond preseliti na Marulićev trg i time izbjeći prečesto transportiranje te dodatno oštećivanje ovoga fonda.
- Za nesređeno gradivo navodimo i primjer fonda HR-HDA-1594 Komisija za mirovine sudionika Narodnooslobodilačkog rata, koji nema nikakav adekvatan popis, što u slučaju korisničkog upita predstavlja otežavajuću okolnost te usporava vrijeme dostave. Predlaže se izrada privremenog

⁷ Ellis, R.H., The Archivist as a Technician. *Journal of the Society of Archivists* 5 (1957), str. 146-147. Vidi: Mušnjak, T., *Zaštita arhivskog gradiva*, u: Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva - priručnik, Zagreb 2008, str. 129.

popisa (kazalo s imenima i prezimenima osoba) ili baze podataka koja bi u suštini predstavljala najbolju opciju za rješenje ovog problema.⁸

- Za primjer neadekvatne tehničke opremljenosti gradiva navodimo i fond HR-HDA-1625 Trgovinske komore NRH. Fond se nalazi u svežnjevima koji se prije isporuke u čitaonicu moraju svaki put isprašiti i prekartonirati i tek tako opremljeni dati korisnicima. Iz ovog primjera vidljivo je da se isporuka fonda može ubrzati samo pod uvjetom da se gradivo bolje tehnički opremi (prekartinira), što se predlaže i učiniti.
- Nepouzdana inventari koji ne odgovaraju činjeničnom stanju u kutijama predstavljaju još jedan od dodatnih problema prilikom isporuke gradiva u čitaonicu. Za primjer navodimo fond HR-HDA-513 Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, čiji inventar ne prikazuje stvarno stanje kutije, budući da su na kutijama ispisane duple numeracije. Zbog toga često dolazi do isporuke pogrešnih kutija, što se ne bi trebalo dešavati.

Primjeri za skupinu problema 1.3.

Smisao primjera iz skupine dva je ukazati na činjenicu da ponekad i najsitniji detalji mogu utjecati na uspješno odvijanje radnih procesa, kao i na kretanje stručnih djelatnika u arhivskoj zgradi. Primjerima želimo ukazati na potrebu za drugačijim promišljanjem i pristupom u rješavanju optimalne funkcionalnosti i sigurnosti u procesu dopreme arhivskog gradiva.

U prosjeku od 15 do 20 dana godišnje Velika čitaonica HDA ne radi zbog kulturno-prosvjetnih manifestacija, pa su djelatnici Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva primorani korisnicima osigurati korištenje gradiva u Staroj čitaonici. Kako se za sada doprema i otprema gradiva obavlja ručno bez korištenja dizala i zaobilaznog puta, budući da je kraći put kroz računovodstvene prostorije nedozvoljen, dolazi do otežane dostave gradiva što konačno produžuje i vrijeme isporuke gradiva. Problem bi se mogao riješiti tako, da se odobri prolazak kroz računovodstvene prostorije čime bi

⁸ U međuvremenu se pristupilo unosu podataka u Excel bazu što se predlaže učiniti i s nekim drugim fondovima koji su u sličnom stanju ili barem izradu privremenih popisa koji bi služili kako korisnicima tako i djelatnicima zaposlenima na ovim poslovima

se Stara čitaonica spojila sa spremištima. Na ovaj način bi se direktno i puno brže dopremalo gradivo korisnicima.

Česte selidbe arhivskog gradiva uvjetuju izradu novih topografskih inventara. Međutim, kako su pojedini viši arhivski tehničari najčešće i odgovorni sudionici u arhivskim selidbama, jasno je da će zbog njihove prezauzetosti fizičkim poslovima nedostajati vrijeme za izradu topografskog inventara. Nedostatak vremena kao i usredotočenost na druge tehničke poslove često se u praksi pokazalo „neizbježnom katastrofom“, pogotovo kada u slučaju zamjene (bolovanje, godišnji odmor), po arhivsko gradivo odlaze oni djelatnici koji inače nisu zaduženi za poslove dostave gradiva. O navedenim nedostacima treba razmisliti i pokušati bar preraspodjelom poslova i djelatnika drugačije organizirati selidbe, što zahtijeva dodatno uključivanje i drugih djelatnika Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva koji su u svojim svakodnevnim poslovima nešto manje opterećeni za razliku onih koji paralelno obavljaju više stručnih poslova.

2. Nedostaci novog modela dostave gradiva

2.1. Povećanje troškova prijevoza vezanih uz dostavu gradiva iz dislociranih objekata

Novi model dostave gradiva ima i svoje nedostatke o kojima bi se zbog uvjeta u kojima danas poslujemo trebalo još dodatno razmisliti. Jedan od prvih nedostataka je povezan s mehaničkom zaštitom gradiva, zatim povećanjem troškova prijevoza te utrošenom vremenu i brzini dostave gradiva. Slijedom navedenog djelatnik koji je zadužen za dopremu gradiva iz dislociranih objekata započeo je s vođenjem evidencije o najčešće korištenim fondovima i zbirkama u razdoblju od 2012. godine, što je prezentirano u *tablici 1*. Smisao vođenja ovakvog oblika evidencija može i treba poslužiti odgovornim u HDA u kreiranju poslova vezanih uz izdavanje gradiva iz dislociranih objekata. Tako je iz *tablice 1*. uočeno da je tijekom 2012. godine fond HR-HDA-376 Republički zavod za statistiku SRH bio među traženijim fondovima kod korisnika, dok je u 2013. godini fond HR-HDA-2031 Vjesnikova hemeroteka preuzeo vodstvo na ljestvici najtraženijih fondova. Uzimajući u obzir da su oba fonda smještena u dislociranim spremištima, bilo bi opravdano razmisliti o njihovom

preseljenju na Marulićev trg, čime bi se izbjeglo dodatno oštećivanje gradiva prilikom transporta te postigla velika ušteda novca za prijevoz, što nije zanemariva stavka u današnjim kriznim vremenima, a korisnicima bi se skratilo vrijeme čekanja.

Tablica 1. Najčešće traženi fondovi u razdoblju 2012-2013. iz dislociranih objekata

2012. godina
HR-HDA- 367 Republički zavod za statistiku SRH (15)
HR-HDA- 441 Ogulinska graničarska pukovnija (11)
HR-HDA- 291 Ministarstvo prosvjete NRH (10)

2013. godina
HR-HDA- 2031 Vjesnikova hemeroteka (58)
HR-HDA- 367 Republički zavod za statistiku SRH (23)
HR-HDA- 291 Ministarstvo prosvjete NRH (11)

2.2. Nedovoljan broj djelatnika zaposlenih na dostavi arhivskog i knjižničnog gradiva iz dislociranih objekata u Kerestincu i Januševcu

Jedan od nedostataka ovog modela predstavlja i nedovoljan broj djelatnika zaposlenih na poslovima vezanim uz dostavu gradiva iz dislociranih objekata. Za sada je na tim poslovima angažiran samo jedan djelatnik koji samostalno obavlja cjelokupnu proceduru vezanu uz novi model isporuke arhivskog gradiva⁹ (vožnja do dislociranih objekata, povrat i ulaganje gradiva, pronalazak novih narudžbi i dostava gradiva u čitaonicu). Proces dostave neminovno nameće i promišljanje o zapošljavanju/preraspodjeli još jednog ili dva djelatnika u objektima Kerestinec i Januševac, koji bi osim rada na sređivanju i tehničkom opremanju gradiva bili zaduženi i za pripremu novih narudžbi, povrat i ulaganje gradiva. Dolaskom jednog

⁹ Osim toga, isti djelatnik dostavlja i knjižnično gradivo u Čitaonicu HDA, što također predstavlja otežavajuću okolnost, jer je navedeni djelatnik po struci viši arhivski tehničar, a ne knjižničar.

djelatnika u disclocirani objekt ostala 2 ili 3 djelatnika preuzela bi gradivo za povrat i izdala u međuvremenu pripremljenu narudžbu. Ovim primjerom bi se još dodatno skratilo vrijeme dostave u čitaonicu HDA te omogućila sadašnjem jednom djelatniku veća posvećenost i drugim zaduženjima u arhivu.

3. Evidencije korisničke službe i Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva

Analizom evidencija Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva i Korisničke službe pokušao se pratiti porast broja izdanog arhivskog gradiva i kontinuitet u povećanju broja korisnika. Uočene razlike u vođenju evidencija posebno su istaknute s naznakom za njihovim usklađivanjem i objedinjavanjem u jednu zajedničku bazu podataka.

3.1. Evidencije Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva

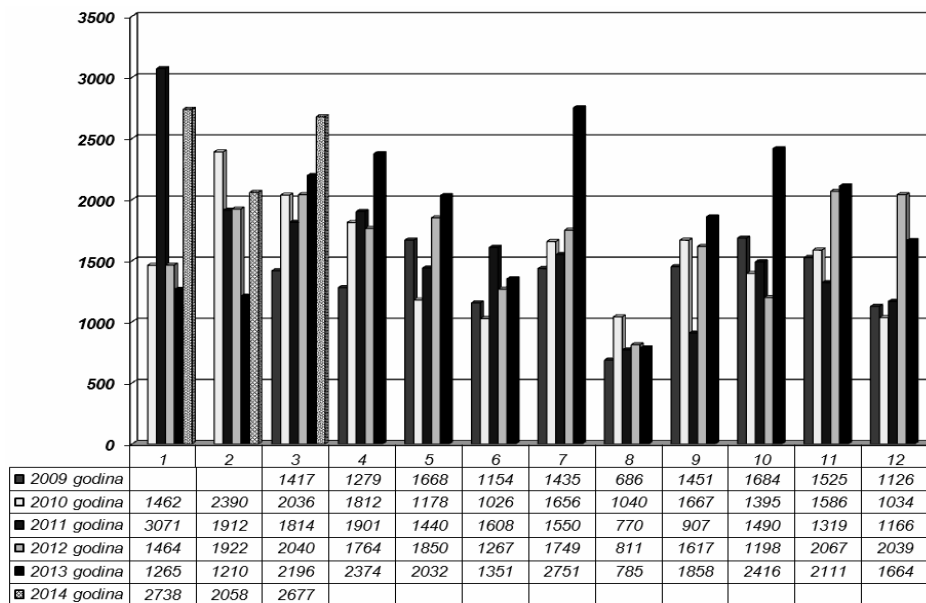
Poslovi vezani uz izdavanja arhivskog gradiva do 2009. godine bili su sistematizirani na drugačiji način od današnjeg. Tako su za vođenje evidencija o količini izdanog gradiva u HDA bili zaduženi isključivo djelatnici Odsjeka. Ovakva podjela poslova neminovno se odražavala i na izradu pojedinačnih evidencija o količinama izdanog gradiva, što danas više nije praksa. Naime, od 2009. godine za vođenje ukupne evidencije te izradu statističkih pokazatelja isključivo su zaduženi djelatnici Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva, koji sustavno bilježe i prate sve promjene nastale u obavljanju ovih poslova. Kako to izgleda u praksi pokazuju primjeri iz *tablice 2.* i *slike 1.* u kojima je prikazan ukupan presjek¹⁰ izdanog arhivskog gradiva za razdoblje 2009-2013. iz kojih je vidljiv stalan porast izdanog gradiva u razdoblju 2010-2012. za 4%, dok je za 2013. godinu primjetan porast od 11%. Ukoliko se posebno promatraju podaci za 2014. godinu, primijetit će se da je broj izdanog arhivskog gradiva već u prva tri mjeseca znatno povećan u odnosu na drugih pet godina, što nedvojbeno ukazuje na trend stalnog porasta broja izdanog arhivskog gradiva u HDA.

¹⁰ U ukupan prikaz broja izdanog gradiva ulaze i interne narudžbe.

Tablica 2. Ukupan presjek izdanog gradiva u čitaonici s uključenim brojem internih narudžbi

Mjesec/godina	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Siječanj	-	1462	3071	1464	1265
Veljača	-	2390	1912	1922	1210
Ožujak	1417	2036	1814	2040	2196
Travanj	1279	1812	1901	1764	2374
Svibanj	1668	1178	1440	1850	2032
Lipanj	1154	1026	1608	1267	1351
Srpanj	1435	1656	1550	1749	2751
Kolovoz	686	1040	770	811	785
Rujan	1451	1667	907	1617	1858
Listopad	1684	1395	1490	1198	2416
Studen	1525	1586	1319	2067	2111
Prosinac	1126	1034	1166	2039	1664
UKUPNO	13425**	18282	18948	19788	22013

Slika 1. Grafički prikaz izdanog arhivskog gradiva od 2009. do 2013.

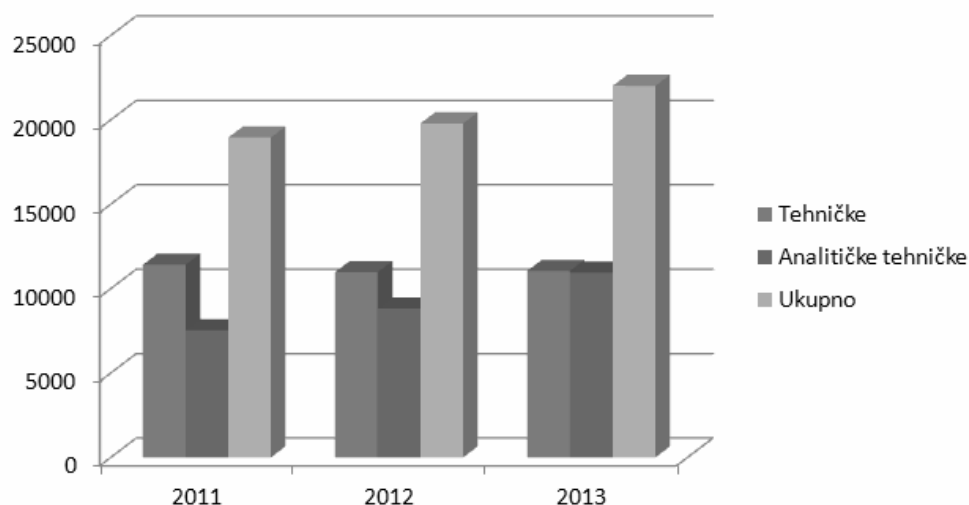

Osim evidencije o količini izdanog arhivskog gradiva, Odsjek za zaštitu vodi i druge vrste evidencija, npr. one o tehničkim i analitičkim jedinicama izdanog arhivskog gradiva koje su prikazane u *tablici 3.* i na *slici 2.* Iz priloženog se jasno vidi da je broj izdanih analitičkih jedinica naglo porastao sa 7538 u 2011. godini na 10.959 u 2013. godini, što nije slučaj s izdanim tehničkim jedinicama koje su s 11.410 u 2011. godini pale na 10.975 u 2012. godini, a u 2013. godini ponovo zabilježile porast na 11.054. Na temelju ove evidencije, bez obzira na uočene razlike u ukupnom broju izdanih tehničkih i analitičkih jedinica tijekom trogodišnjeg razdoblja, može se jasno pratiti trend kontinuiranog porasta ukupnog broja izdanih tehničkih i analitičkih jedinica u HDA.

Tablica 3. Ukupan broj izdanih tehničkih i analitičkih jedinica za razdoblje 2011-2013.

Mjesec / godina	TEHNIČKE			ANALITIČKE TEHNIČKE			UKUPNO		
	2011.	2012.	2013.	2011.	2012.	2013.	2011.	2012.	2013.
Siječanj	983	814	888	2088	650	377	3071	1464	1265
Veljača	1176	1214	591	736	708	619	1912	1922	1210
Ožujak	1411	1086	1059	403	954	1137	1814	2040	2196
Travanj	1234	1153	1422	667	611	952	1901	1764	2374
Svibanj	1075	1145	733	365	705	1299	1440	1850	2032
Lipanj	873	1044	554	735	223	797	1608	1267	1351
Srpanj	804	903	903	746	846	1848	1550	1749	2751
Kolovoz	482	670	504	288	141	281	770	811	785
Rujan	759	792	688	148	825	1170	907	1617	1858
Listopad	1133	786	1174	357	412	1242	1490	1198	2416
Studen	805	719	1259	514	1348	852	1319	2067	2111
Prosinac	675	649	1279	491	1390	385	1166	2039	1664
UKUPNO	11410	10975	11054	7538	8813	10959	18948	19788	22013

Slika 2. Ukupan broj izdanih tehničkih i analitičkih jedinica za razdoblje 2011-2013.

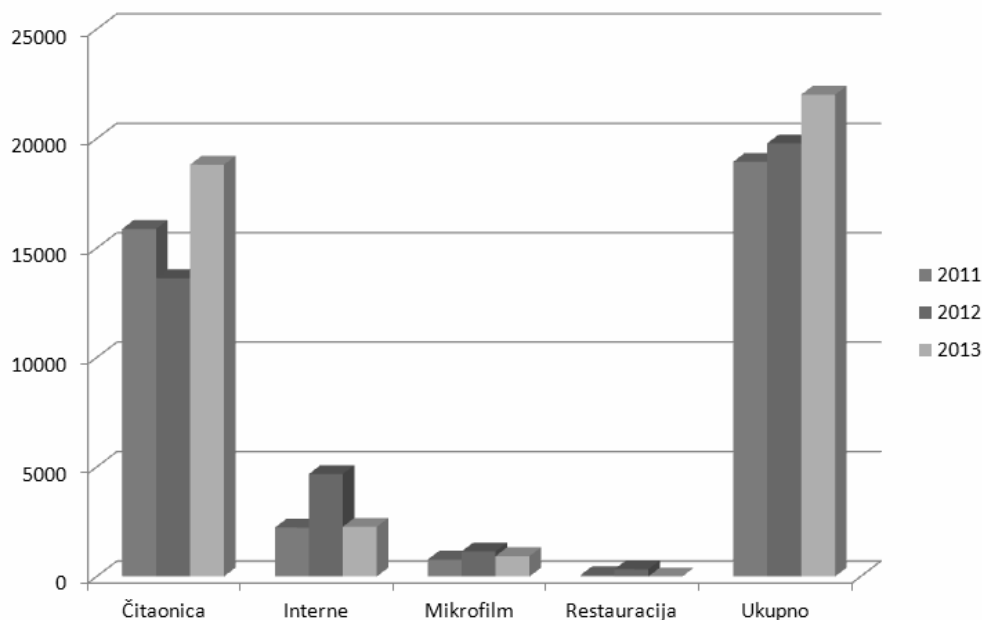

Osim navedenih evidencija o isporuci gradiva u čitaonicu HDA, od 2011. godine se uredno vode i evidencije o internim narudžbama djelatnika HDA, zatim evidencije o mikrofilmiranju, digitaliziranju i restauriranju arhivskog gradiva. (*tablica 4. i slika 3*). Osim podataka o broju korištenog gradiva u čitaonici iz *tablice 4.* je moguće pratiti i porast broja internih narudžbi djelatnika HDA u razdoblju od 2012. do 2013. godine. Ukoliko se pojedinačno analizira i ovaj segment, koji nije zanemariv za ukupnu statističku analizu, uočiti će se također porast broja internih narudžbi, što opravdavamo činjenicom da su djelatnici HDA izuzetno posvećeni stručnom usavršavanju i školovanju. Moramo naglasiti da u svakodnevnom poslu isporuka internih narudžbi ne utječe na vrijeme isporuke arhivskog gradiva namijenjenog korisnicima, budući da su one prioritetne. Međutim, i pored toga se vodi računa da vrijeme isporuke internih narudžbi ne traje dulje nego što je to uobičajeno za korisničke upite.

Tablica 4. Presjek ukupnog broja korištenih internih narudžbi, mikrofilmova, digitaliziranog i restauriranog gradiva

Mj.	ČITAONICA			INTERNE			MIKROFILM.			RESTAURACIJA			UKUPNO		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
1.	2864	788	1038	141	552	146	34	53	81	32	71	0	3071	1464	1265
2.	1408	1512	1060	456	247	109	42	62	41	6	101	0	1912	1922	1210
3.	1521	1806	1899	223	141	214	70	93	83	0	0	0	1814	2040	2196
4.	1541	1198	1919	236	508	393	124	58	62	0	0	0	1901	1764	2374
5.	1193	1198	1811	148	570	192	99	82	29	0	0	0	1440	1850	2032
6.	1515	1080	1250	27	162	59	66	25	42	0	0	0	1608	1267	1351
7.	1332	1433	2590	144	116	107	51	72	54	23	128	0	1550	1749	2751
8.	643	675	667	101	113	48	26	23	70	0	0	0	770	811	785
9.	747	851	1034	124	236	519	36	530	305	0	0	0	907	1617	1858
10.	1087	659	2180	280	477	199	123	45	37	0	17	0	1490	1198	2416
11.	1041	1253	1891	229	732	134	49	67	86	0	15	0	1319	2067	2111
12.	985	1176	1473	125	827	151	55	36	40	1	0	0	1166	2039	1664
UK.	15877	13629	18812	2234	4681	2271	775	1146	930	62	332	0	18948	19788	22013

Slika 3. Presjek ukupnog broja korištenih internih narudžbi, mikrofilmova, digitaliziranog i restauriranog gradiva

3.2. Evidencije korisničke službe (Čitaonica HDA)

Korisnička služba u svom svakodnevnom poslovanju vodi i različite evidencije.¹¹ Za potrebe ovoga rada analizirani su podaci isključivo vezani uz količinu dopremljenog gradiva u čitaonicu, što je prikazano u *tablicama 5, 6, 7 i 8*¹² i na *slikama 4. i 5.* Analizirajući ove tablice i slike primjećuje se zamjetan pad broja isporučenih arhivskih kutija s 8266 u 2011. godini na 7396 u 2013. godini. Za razliku od pada broja isporučenih arhivskih kutija, uočava se porast broja izdanog komadnog gradiva s 3211 u 2011. godini na 4860 u 2013. godini, kao i porast broja izdanih svežnjeva s 327 u

¹¹ Evidencija registriranih korisnika u Jantar-u, evidencija prijavljenih korisnika u access-u, evidencije otpreme i dopreme - klasično, evidencije otpreme i dopreme - access baza, evidencije skeniranog gradiva, evidencije kopiranog gradiva, evidencije dnevnika čitaonice, evidencija zaprimljenih upita u HDA o korištenju gradiva (excel tablica) i evidencije zaprimljenih pisanih zahtjeva. Iz obradenih statističkih podataka može se utvrditi precizan broj posjetitelja čitaonice, struktura korisnika, količine i vrste korištenog gradiva te broj izrađenih kserokopija.

¹² Tablice su preuzete iz godišnjeg izvješća Korisničke službe HDA.

2011. na 521 u 2013. godini. Isto tako pokazuje se da je broj izdanog gradiva u čitaonici u 2012. zabilježio blagi pad u odnosu na 2011. godinu, što se pak nadoknadilo tijekom 2013. godine kada je u čitaonici zabilježen porast od 3,5% izdanog arhivskog gradiva.

Navedeni primjeri su dodatno uspoređeni i s brojčanim pokazateljima Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva, koji također vodi evidencije o ukupnom broju izdanog gradiva u čitaonici. Analizom i usporedbom svih navedenih evidencija došlo se do zaključka da se podaci dobiveni u Korisničkoj službi ne podudaraju s onima Odsjeka za zaštitu. Međutim, kako Korisnička služba evidentira i podatke o korištenom gradivu mikroteke, fototeke i Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (HMDC)¹³, tako su i nastale razlike opravdane upravo tim parametrima. Za razliku od Odsjeka za zaštitu, Korisnička služba vodi još i evidencije o broju korisnika koji prema statistikama također upućuju na porast broja registriranih korisnika.¹⁴

Uočenim razlikama u vođenju evidencija došlo se do zaključka da bi trebalo uvesti zajedničku bazu podataka koja bi omogućila bolju povezanost odsjeka i protok informacija vezanih za otpremu i dostavu arhivskog gradiva. Objedinjavanjem svih važnijih parametara u jednu cjelinu dobili bi se vjerodostojniji rezultati koji bi se koristiti u daljim analizama vezanim uz poboljšanje kvaliteta usluge prema korisnicima. Osim toga elektroničko vođenje evidencija omogućava puno brži način rada te olakšava pretraživost podataka.

Tablica 5. Dopremljene količine gradiva u 2011.

Mjesec	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Σ
Kutija	673	869	1018	931	780	623	480	386	569	778	604	555	8266
Knjiga	140	128	150	62	91	146	119	40	68	62	84	124	1214
Komada	958	32	142	265	145	598	383	0	111	139	264	174	3211
Rola	389	343	304	404	327	330	223	315	384	285	270	237	3811

¹³ HMDC svoje gradivo također daje na korištenje u čitaonicu HDA.

¹⁴ U 2011. godini u čitaonici je bio prijavljen 961 korisnik, dok je u 2012. taj broj porastao na 1096. Za 2013. godinu posjedujemo samo podatke koji su ostvareni do kraja rujna te godine i odnose se na 805 registriranih korisnika.

Predmeta	1092	294	101	210	161	129	306	156	34	114	146	230	2973
Svežnjeva	42	38	42	31	42	40	37	15	3	18	12	7	327
DVD	25	30	29	55	31	23	11	13	46	22	24	20	329
Mapa	26	35	37	46	10	52	49	6	18	36	8	12	335

Tablica 6. Doprema i otprema arhivskog gradiva u čitaonicu HDA 2012.

Mjesec	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Σ
Kutija	537	822	995	744	741	634	622	505	684	484	469	512	7749
Knjiga	53	201	219	139	171	220	69	94	102	120	130	288	1806
Komada	60	898	387	349	193	527	715	3	157	37	415	579	4320
Rola	311	375	406	263	367	212	163	146	177	255	218	155	3048
Predmeta	241	357	482	83	223	137	125	86	210	43	128	84	2199
Svežnjeva	13	48	70	72	21	60	21	6	20	8	75	14	428
DVD	23	18	11	20	24	14	14	14	7	8	12	10	175
Mapa	7	28	39	53	13	36	44	23	12	21	23	10	309
Folder	36	113	47	77	17	11	4	0	11	8	0	7	331

Tablica 7. Dopremljene količine gradiva u 2013.

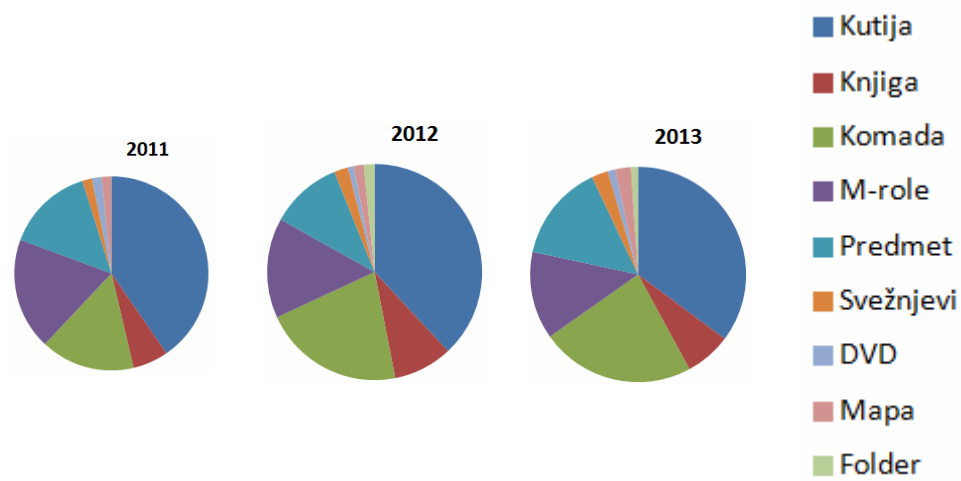
Mjesec	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	Σ
Kutija	451	379	747	1052	462	378	840	404	352	778	692	861	7396
Knjiga	97	63	136	156	107	67	120	33	113	235	70	259	1456
Komada	102	471	451	580	1069	475	955	114	204	191	217	31	4860

Rola	248	243	226	281	194	194	265	215	225	195	265	220	2771
Predmeta	166	90	180	112	176	150	658	89	166	957	118	207	3069
Svežnjeva	30	14	32	76	31	24	31	47	38	62	55	81	521
DVD	16	22	19	23	27	18	21	17	34	12	17	7	233
Mapa	142	47	35	34	29	29	30	32	13	19	27	61	498
Foldera	0	117	32	3	25	0	24	14	6	2	0	0	223

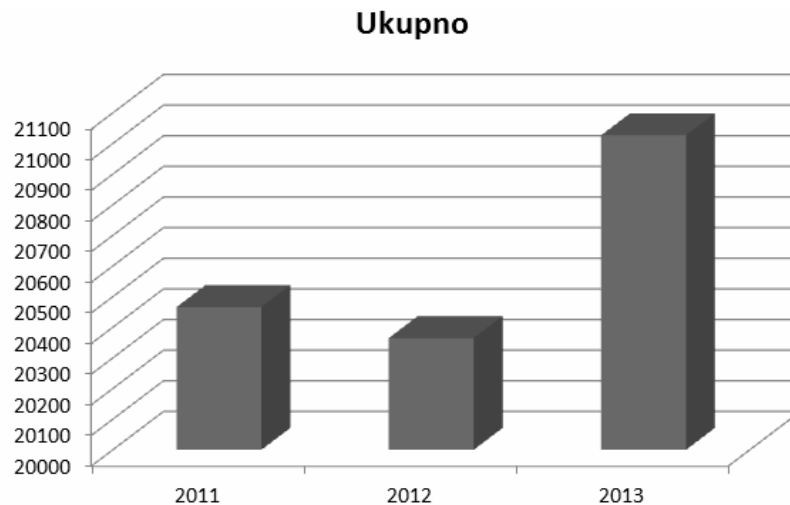
Tablica 8. Ukupan broj izdanog gradiva u razdoblju 2011-2013.

Godina	2011.	2012.	2013.
Kutija	8266	7749	7396
Knjiga	1214	1806	1456
Komada	3211	4320	4860
M-role	3811	3048	2771
Predmet	2973	2199	3069
Svežnjevi	327	428	521
DVD	329	175	233
Mapa	335	309	498
Folder	0	331	223
Sveukupno	20466	20365	21027

Slika 4. Ukupan broj izdanog gradiva u razdoblju 2011-2013

Slika 5. Ukupan broj izdanog gradiva u razdoblju 2011-2013

Zaključak

Kako bi arhivsko gradivo postalo dostupnije korisnicima, uveden je novi model izdavanja gradiva u Hrvatskom državnom arhivu, pa se gradivo od prosinca 2012. godine isporučuje u roku jednog sata s Marulićevog trga, a iz dislociranih objekata u Kerestincu i Januševcu u roku 24 sata. U radu se pokušava analizirati koliko je novi model dopreme gradiva efikasan i učinkovit i što svakodnevno utječe na njegovu proceduru te kako se njegova primjena odrazila na porast broja korisnika i količinu izdanog gradiva u čitaonici HDA.

Prvi dio rada se temelji na analizi problema koji izravno utječu na vrijeme isporuke arhivskog gradiva u čitaonicu HDA. Autori su kao prvi nedostatak novog modela dostave gradiva vezali uz otežano rukovanje gradivom radi njegove oštećenosti i tehničke opreme, nesređenosti gradiva i nepouzdanih inventara. U drugu skupinu su svrstali probleme koji se vezuju uz odvijanje radnih procesa i kretanje stručnih djelatnika u arhivskoj zgradi (otežan pristup čitaonici, česte selidbe i sl.). Pokazalo se da bi bilo nužno kod prve skupine problema vezanih uz otežano rukovanje gradivom primijeniti načela zaštite gradiva, od restauriranja teško oštećenih fondova do digitaliziranja gradiva. Predlaže se općenito povećanje količine gradiva koje će biti dostupno u digitalnom obliku, što će osigurati kvalitetniji pristup gradivu i smanjiti količinu gradiva koje je slabije dostupno zbog stanja u kojem se nalazi (sređenost, fizičko stanje). Također se preporuča da se sve vrste arhivskog gradiva bolje opreme odgovarajućim tehničkom opremom (npr. nove kutije). Obvezno treba pristupiti izradi privremenih popisa ili baza podataka koje će omogućiti bolju i bržu pretraživost te iskoristivost podataka (omogućiti korisnicima u čitaonici pristup digitaliziranom gradivu koje nije na internetu, bazama podataka, popisima i sl.). Treba razmisliti i o mogućnosti da se neki od fondova koji se često naručuju presele na Marulićev trg iz dislociranih objekata što bi imalo višestruke koristi (ušteda vremena, novaca, brža dostava gradiva u čitaonicu i dr.). Trebalo bi poraditi na obradi i opisu slabije obrađenog gradiva kako se ne bi dešavalo da se npr. u inventarima ne prikazuju stvarna stanja kutija zbog duplih numeracija, a što često dovodi do isporuke pogrešnih kutija.

Kod druge skupine problema koji se nadovezuju na odvijanje radnih procesa i kretanje stručnih djelatnika po arhivskoj zgradi, ukazano je na potrebu drugačijeg promišljanja i pristupa u rješavanju optimalnih funkcionalnosti, a time i sigurnosti u

procesu dopreme arhivskog gradiva (olakšati pristup spremištu, preraspodjela poslova i radnog vremena za vrijeme arhivskih selidbi i sl.).

U drugom dijelu rada, analizom statističkih pokazatelja Korisničke službe i Odsjeka za zaštitu arhivskog gradiva, zaključeno je da je u posljednje tri godine došlo do općenitog porasta broja izdanog arhivskog gradiva, kao i kontinuiranog porasta broja korisnika u HDA. Međutim, kako taj porast nije skokovit, ne može se izreći tvrdnja da je novi model uvelike utjecao na trend porasta broja korisnika i količinu izdanog gradiva, ali je njegova primjena sa sigurnošću povećala kvalitetu usluga prema korisnicima, koji to prepoznaju i cijene. Time možemo zaključiti da praćenje i poboljšanje novog modela dostave gradiva ostaje važna zadaća i za budućnost, pogotovo kada se tome dodaju sve navedene komponente koje otežavaju vrijeme isporuke arhivskog gradiva. Vjerujemo da ovi primjeri mogu poslužiti odgovornima u HDA, kao i drugim arhivskim ustanovama, u promišljanju i kreiranju poslova vezanih uz dopremu arhivskog gradiva kao i poboljšanju radnih procesa.

Literatura:

1. *Strateški plan HDA 2012.-2015*, prosinac 2012
2. Ellis, R.H., The Archivist as a Technician. *Journal of the Society of Archivists* 5 (1957), str. 146-147. Vidi: Mušnjak, T. *Zaštita arhivskog gradiva* / U: Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva : priručnik, Zagreb 2008.

Zahvala kolegama Tomislavu Grilecu, Hrvoju Krmpotiću i Ingi Kraljević na pomoći oko izrade ovoga rada.

Summary

NEW MODEL OF ARCHIVAL MATERIAL DELIVERY TO USERS OF CSA FOR THE PURPOSE OF IMPROVING THE QUALITY OF USER SERVICES

In order for the archival material to be even more available to the users, a new delivery model has been introduced in the Croatian State Archives (CSA). Since December 1, 2012, the archival material has been delivered in the CSA reading room within one hour from the Marulić Squar, and within 24 hours from the remote repositories in Kerestinec and Januševac. In this paper, we analyse efficiency and efficacy of the new model, everyday occurrences affecting the procedure, and the model's effect on increase in number of users and quantity of material delivered to the CSA reading room. In order to obtain statistical data (increase in quantity of delivered material and number of users) we analyse the archival material delivery and dispatch logs of the Users' Office of CSA (reading room), and the logs of Sector for Protection of Archival Materials in charge for delivery and dispatch of the archival material from the reading rooms.

Key words: *availability and delivery speed of archival material, new model of material delivery, efficiency and efficacy factors, statistical data (number of users, quantity of delivered material, etc.), quality of service improvements*

*Maja Cerić
Mirela Mrak
Državni arhiv u Pazinu
Pazin*

DOSTUPNOST I KORIŠTENJE MATIČNIH KNJIGA U DRŽAVNOM ARHIVU U PAZINU

UDK 342.732:[929.532:930.25(497.5Pazin)]

Studija slučaja

S obzirom na to da su matične knjige iznimno vrijedan izvor i polazišna točka za istraživanja mnogih znanosti i disciplina, u ovom radu najprije će se u kratkim crtama teoretski prikazati arhivsko gradivo pohranjeno u Državnom arhivu u Pazinu unutar arhivske zbirke HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga, odnosno bit će riječi o preuzimanju, količini, sadržaju i očuvanosti matičnih knjiga nastalih na teritoriju Istarske županije. Potom će se kroz svakodnevnu uporabu navedenih matičnih knjiga u čitaonici Državnog arhiva u Pazinu prikazati dostupnost matica s obzirom na ograničenja u dostupnosti i zakonske odredbe o pravu na pristupu informacijama i o zaštiti osobnih podataka.

***Ključne riječi:** matične knjige, dostupnost arhivskog gradiva, učestalost korištenja, osobni podaci*

Matične knjige u Državnom arhivu u Pazinu

Matične knjige javne su isprave kojima se dokazuje nečije rođenje, krštenje, vjenčanje te smrt. Sadrže podatke o natalitetu, mortalitetu, migracijskim kretanjima, imovinskoj, socijalnoj i konfesionalnoj strukturi pučanstva.¹ Hrvatski naziv „matična knjiga“ (matica) izvorno potječe od latinske riječi *matrix-icis*, f. „matica“.

Izvornici matičnih knjiga u Državnom arhivu u Pazinu pohranjeni su unutar arhivske zbirke *HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga*, za koju od 2011. postoji normirano sumarno obavijesno pomagalo, autorice arhivistice Mirele Mrak. Gradivo ove zbirke nastalo je djelovanjem župnih ureda na području današnje Istarske županije odnosno Porečke i Pulske biskupije od 1536. do 1923. godine. Arhivska zbirka sadrži ukupno 630 matičnih knjiga krštenih/rođenih, vjenčanih, umrlih, krizmanih te knjiga stanja duša (ukupno 18,34 d/m). Međutim, zbirka se neprestano povećava preuzimanjem novih knjiga s „terena“, a moguće su i dopune gradivom koje još nije sređeno, a nalazi se u sklopu cjelina drugih neobrađenih fondova.

U dokumentaciji Državnog arhiva u Pazinu Zbirka matičnih knjiga prvi se put navodi 1962. godine u arhivskom popisu načinjenom pri preuzimanju gradiva od tadašnjeg Historijskog, a današnjeg Državnog arhiva u Rijeci. Nadalje je gradivo Zbirke po službenoj dužnosti preuzimano u više navrata od raznih imatelja (Državnog arhiva u Rijeci, mjesnih ureda općina Istarske županije, župnih ureda Porečke i Pulske biskupije) i taj proces traje i danas.

Plan sređivanja zbirke HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga

Prije no što se pristupilo potpunom sređivanju gradiva zbirke, u Državnom arhivu u Pazinu postojao je arhivski popis za gore navedeno gradivo, načinjen 1996. godine².

Od 2011. godine Zbirkaje sređena³ po župnim uredima (njih ukupno 78) koji su stvarali matične knjige, tako da svaka župa tvori jednu podseriju. Budući da su

¹ Usp. Vlahov, Jelinčić, Doblanović, Uvod, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11-13, Pazin 2004-2006, str. 11.

² Državni arhiv u Pazinu, ObP-0429/AP-3, Zbirka matičnih knjiga, Jelinčić Jakov, Radaljac Ljiljana, 1996.

matične knjige nastajale zasebno za svaki župni ured, odlučeno je da se gradivo sredi prema abecednom redoslijedu župnih ureda odnosno stvaratelja, pri čemu svaki župni ured tvori jednu podseriju.

Podserije su poredane abecednim redom po nazivu župnih ureda. Unutar podserija, imajući na umu postojeće stanje i prvobitni red gradiva te način poslovanja i djelovanja župnih ureda, u obavijesnom su pomagalu izdvojene i oblikovane sljedeće potpodserije:

- a) *matična knjiga krštenih*: sadrži matične knjige u koje su župnici upisivali podatke o krštenom djetetu (ime, prezime, spol, religija, datum rođenja), podatke o roditeljima, kumovima i primalji.
- b) *matična knjiga vjenčanih*: sadrži matične knjige u koje su župnici upisivali podatke o mladencima, roditeljima i svjedocima.
- c) *matična knjiga umrljih*: sastoji se od matičnih knjiga u koje su župnici upisivali podatke o umrlom (spol, datum rođenja i smrti, razlog smrti, religija, spol), podatke o svjedoku i mjesto smrti.
- d) *zajednička matična knjiga*: sastoji se najčešće od matičnih knjiga umrljih, vjenčanih i krštenih, a negdje i krizmanih, najčešće u malim župama.
- e) *knjiga stanja duša*: sastoji se od matičnih knjiga u koje su se upisivali podaci o jednoj čitavoj obitelji odnosno njezinim članovima.
- f) *matična knjiga krizmanih*: sastoji se od matičnih knjiga u koje su se upisivali podaci o krizmaniku, roditeljima, kumovima, mjestu i vremenu obreda i biskupu.

Korištenje matičnih knjiga u DAPA-i⁴

Dobro je poznato da su matične knjige iznimno vrijedan izvor za mnogobrojna istraživanja različitih znanstvenih i stručnih područja. Kao takve, ali i kao dragocjen i neizbježan izvor podataka za istraživanja osobnih podataka i rodoslovnih stabala, vrlo često su od strane korisnika tražene u čitaonici Državnog

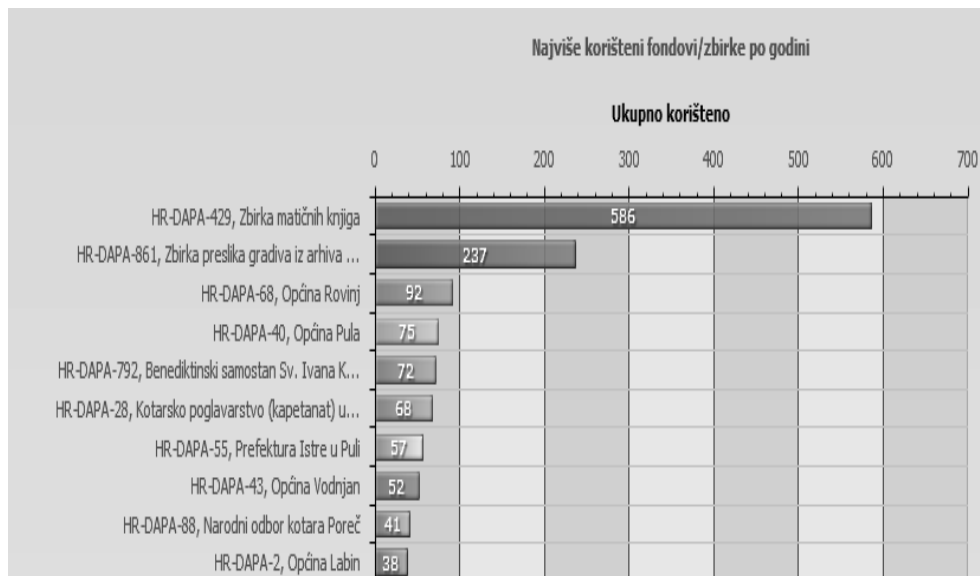
³ Državni arhiv u Pazinu, ObP-0429/SI-1.2, Zbirka matičnih knjiga 1536/1923, Mrak Mirela, Brbić Snježana, 2011.

⁴ Podaci se odnose na korištenje matičnih knjiga iz zbirke HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga.

arhiva u Pazinu. Štoviše, matične su knjige najtraženije i najkorištenije arhivsko gradivo u pazinskom Arhivu, što ponovno ukazuje na njihovu multifunkcionalnost i informacijsku iskoristivost u raznim istraživanjima.

Na grafovima prikazan je omjer korištenja matičnih knjiga u čitaonici Državnog arhiva u Pazinu u usporedbi s ostalim fondovima/zbirkama u DAPA-i.

Graf 1. pokazuje omjer korištenja arhivskih jedinica različitih fondova/zbirki u DAPA-i u protekloj 2013. godini. Iz priloženog vidimo da je potražnja za matičnim knjigama iz Zbirke matičnih knjiga u velikoj prevazi naspram ostalih fondova/zbirki. Po učestalosti korištenja slijedi zbirka signature *HR-DAPA-861 Zbirka preslika gradiva arhiva i ustanova Republike Hrvatske*, a koja je u uporabi čak upola manje od Zbirke matičnih knjiga.

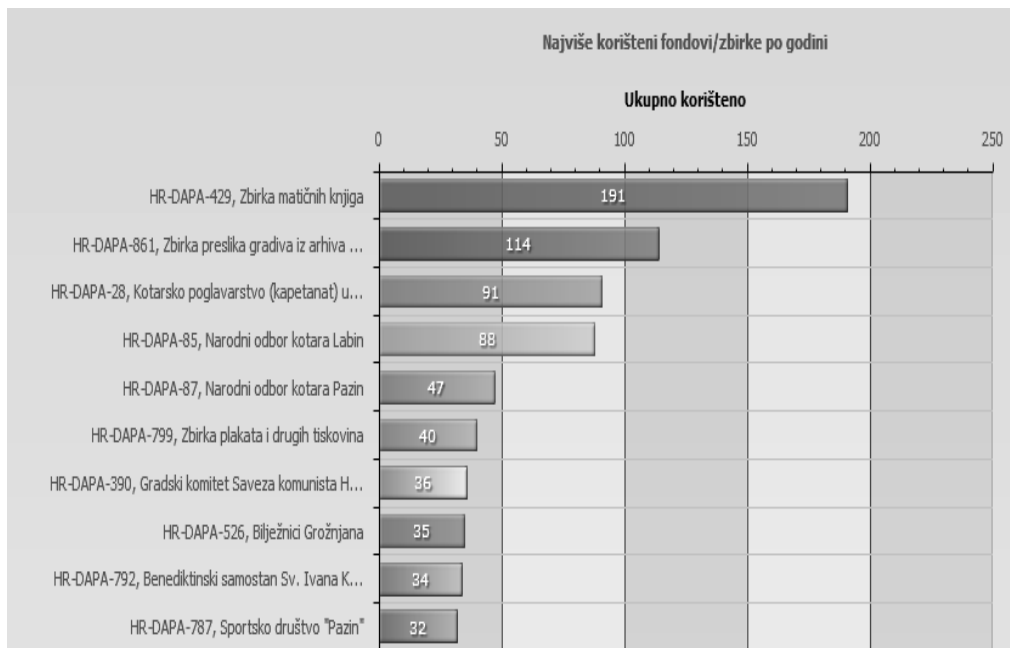
Graf 1. Najčešće korištene arhivske jedinice u DAPA-i u 2013.

Prikažemo li gornje podatke u postocima, omjer učestalosti korištenja deset najfrekventnijih fondova/zbirki u 2013. godini izgledao bi ovako:

- HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga → 30%
- HR-DAPA-861 Zbirka preslika gradiva iz arhiva i ustanova RH → 12%

- HR-DAPA-68 Općina Rovinj → 4,8%
- HR-DAPA-40 Općina Pula → 3,8%
- HR-DAPA-792 Benediktinski samostan Sv. Ivana Krstitelja Dajla → 3,6%
- HR-DAPA-28 Kotarsko poglavarstvo Poreč → 3,4%
- HR-DAPA-55 Prefektura Istre u Puli → 2,9%
- HR-DAPA-43 Općina Vodnjan → 2,6%
- HR-DAPA-88 Narodni odbor kotara Poreč → 2,1%
- HR-DAPA-2 Općina Labin → 1,9%

Graf 2. prikazuje korištenje Zbirke matičnih knjiga u DAPA-i u 2014. godini, zaključno s 9. svibnjem. Iz grafa možemo iščitati da je Zbirka ponovno najkorišteniji fond/zbirka u čitaonici, dok se razmještaj niže „rangiranih“ fondova podosta izmijenio.

Graf 2. Najčešće korištene arhivske jedinice u DAPA-i do 9. svibnja 2014.

Shematski prikaz u postocima je sljedeći:

- HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga → 19,5%
- HR-DAPA-861 Zbirka preslika gradiva iz arhiva i ustanova RH → 11,6%
- HR-DAPA-28 Kotarsko poglavarstvo Poreč → 9,3%
- HR-DAPA-85 Narodni odbor kotara Labin → 9%
- HR-DAPA-87 Narodni odbor kotara Pazin → 4,8%
- HR-DAPA-799 Zbirka plakata i drugih tiskovina → 4%
- HR-DAPA-390 Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Pula → 3,6%
- HR-DAPA-526 Bilježnici Grožnjana → 3,5%
- HR-DAPA-792 Benediktinski samostan Sv. Ivana Krstitelja Dajla → 3,4%
- HR-DAPA-787 Sportsko društvo Pazin → 3,2%

Svrha u koju se matične knjige traže na korištenje najčešće je istraživanje rodoslovnog stabla. Međutim, korisnici naručuju matične knjige i u svrhu utvrđivanja imovinskih prava, onomastičkih istraživanja, istraživanja demografskih kretanja pojedinog kraja, razvoja raznih bolesti, starih zanimanja i zanata određenog kraja i sl.

Dostupnost matičnih knjiga u DAPA-i

Knjige su u čitaonici dostupne sukladno *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima* (NN 105/97), *Pravilniku o korištenju arhivskog gradiva* (NN 67/99) te *Pravilniku o radu čitaonice Državnog arhiva u Pazinu* (od 1. ožujka 2012), a mogu ih pod istim uvjetima koristiti svi korisnici u čitaonici. Sukladno čl. 10 *Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva*, korisnicima se ne izdaje gradivo koje je oštećeno.

U *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima* (NN 105/97, 64/00, 65/09, 125/11) u čl. 21 stoji: „Javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke (matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni, financijski i sl.) dostupno je za korištenje 70 godina nakon svoga nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi. Arhivsko gradivo iz stavka 1. ovoga članka može se koristiti i prije predviđenoga roka, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na

to pristane osoba na koju se ono odnosi, odnosno njezin bračni drug, djeca ili roditelji poslije njezine smrti“.U čitaonici DAPA-e matične knjige dostupne su sukladno navedenom članku. Naime, u samoj Zbirci niti nisu pohranjene matične knjige s upisima novijim od 1912. godine (što znači da je 100 godina od rođenja osobe na koju se podatak odnosi već prošlo). Korisnike koji traže podatke iz matičnih knjiga s upisima nakon 1912. upućujemo na trenutne imatelje gradiva, odnosno na matične urede (u većini slučajeva) i župne urede (u manjem broju slučajeva).

Uz matične knjige iz zbirke *HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga*, u DAPA-i se na korištenje i uvid mogu dobiti i digitalne preslike onih matičnih knjiga koje se čuvaju u župnim arhivima Porečke i Pulske biskupije ili u matičnim uredima na području Istarske županije. Naime, Državni arhiv u Pazinu je 2009. godine, u cilju očuvanja i zaštite gradiva, ali i veće dostupnosti onih matica koje nisu pohranjene u Arhivu te samim time i olakšavanja istraživanja korisnicima, izradom sumarno-analitičkog obavijesnog pomagala⁵ zaokružio višegodišnji postupak digitalizacije te arhivskog opisa i popisa matičnih knjiga koje se čuvaju većinom u župnim i matičnim uredima diljem Istre.

Tom su prilikom, među ostalim, snimljene ukupno 5394 crkvene i državne matične knjige nastale na području današnje Istarske županije (matice rođenih, vjenčanih i umrlih te kazala pojedinih knjiga, popisi krizmanih te popisi duša /*status animarum*/, u razdoblju od 1539. do 2004. godine, odnosno sve poznate matične knjige koje su se zaključno s 2005. godinom, čuvale u matičnim uredima /4007 knjiga nastalih u razdoblju od 1817. do 2004. Godine/ i župnim uredima /1387 knjiga nastalih u razdoblju od 1539. do 2004/ na području nadležnosti DAPA /Legović 2009: 15/)⁶.

Sve matične knjige iz zbirke *HR-DAPA-429* su mikrofilmirane, pa su načelno dostupne i u alternativnom obliku. Međutim, one se i dalje u čitaonici koriste uglavnom u formi izvornika, poštujući pritom odredbe o zaštiti i dostupnosti arhivskog gradiva iz *Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva* (NN 67/99) i *Zakona o*

⁵ Državni arhiv u Pazinu, ObP-0861/SAI-1.2, Zbirka preslika gradiva iz arhiva Republike Hrvatske 1971-2005, Sebastijan Legović, 2009. Zbirku čine mikrosnimci (547 mikrofilmskih svitaka) i digitalne preslike (slikovne datoteke na 94 DVD-a) gradiva iz fondova i zbirki Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu (preslike osobnog fonda Vjekoslava Spinčića i matičnih knjiga te popisa duša koje se čuvaju u župnim i matičnim uredima na području Istarske županije), gradiva koje je pohranjeno u Biskupijskom arhivu u Poreču (biskupske vizitacije) te gradiva Rovinjskog kaptola, koje se čuva u Župnom uredu u Rovinju (Legović 2009: 6).

⁶ Legović, Sebastijan. *HR-DAPA-861 Zbirka preslika gradiva iz arhiva Republike Hrvatske: sumarno-analitički inventar*, Državni arhiv u Pazinu, 2009.

arhivskom gradivu i arhivima(NN 105/97, 64/00, 65/09, 125/11). Razlog tomu leži u činjenici što je uređaj za reprodukciju mikrofilmskih svitaka koji DAPA posjeduje iznimno glomazan i težak za manipulaciju. Također, ponekad se u čitaonici DAPA-e nalazi po nekoliko korisnika koji pregledavaju gradivo matičnih knjiga, pa je nemoguće u istom trenutku omogućiti svim korisnicima pristup čitaču mikrofilmova. Bilo bi idealno prebaciti mikrofilmske snimke u digitalni oblik, no kako to iziskuje podosta financijskih sredstava, cjelokupni je proces usporen.

Zaključak

Matične su knjige od neprocjenjive važnosti za istraživanje povijesti nekog kraja ili obitelji. U Državnom arhivu u Pazinu pohranjene su i identificirane unutar arhivske zbirke HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga, koja je normirana i u potpunosti sumarno sredena i opisana. Zbirka se i dalje, preuzimanjem arhivskog gradiva od imatelja, nadopunjuje te sadrži ukupno 630 matičnih knjiga. Matične su knjige najtraženije i najčešće korišteno gradivo u čitaonici Državnog arhiva u Pazinu, čime se zapravo potvrđuje njihovo informacijsko bogatstvo i vrijednost. Matične knjige u DAPA-i dostupne su sukladno zakonima i pravilnicima važećima u arhivskoj struci.

Najveći problem u korištenju matičnih knjiga jest njihovo neminovno fizičko oštećivanje prilikom korištenja. Stoga je jedan od reprografskih prioriteta Državnog arhiva u Pazinu upravo projekt presnimavanja mikrofilmskih snimaka matičnih knjiga u digitalni oblik i samim time zaštita postojećih izvornika.

Literatura

1. LEGOVIĆ, Sebastijan, GRDINIĆ, Iva, DOBLANOVIĆ, Danijela. *HR-DAPA-861 Zbirka preslika gradiva iz arhiva Republike Hrvatske: sumarno-analitički inventar*, Državni arhiv u Pazinu, 2009.

2. MRAK, Mirela. *HR-DAPA-429 Zbirka matičnih knjiga 1536/1923: sumarni inventar*, Državni arhiv u Pazinu, 2011.
3. JELINČIĆ, Jakov, POROPAT, Branka, DOBLANOVIĆ, Danijela. *Popis matičnih knjiga*, Vjesnik istarskog arhiva, sv. 11–13, Državni arhiv u Pazinu, 2004.–2006.

Summary

ACCESS AND USE OF REGISTERS IN PAZIN STATE ARCHIVES

Considering that registers are an extremely valuable resource and starting point for research of many different sciences and disciplines, this paper will first briefly theoretically present archival material stored in the State Archives in Pazin within the archival collection HR-DAPA-429 Collection of register books, i.e. it will talk about downloading, quantity, content and preservation of registers originating in the territory of Istria County. Then, through daily use of said registers in the reading room of the State Archives in Pazin it will show the availability of these registers due to limitations in the legal provisions on the right to access to information and protection of personal data.

Key words: registers, availability of archives, usage frequency, personal data

Željko Kokot
Državni arhiv u Karlovcu
Karlovac

DOSTUPNOST GRADIVA PRIVATNIH IMATELJA

UDK 342.732:[930.253:061.2

Stručni rad

Ovim radom daje se osvrt na važnost i položaj privatnoga arhivskoga gradiva i mogućnosti njegove dostupnosti u smislu važećih arhivskih propisa. Navode se i prava i obveze imatelja i nadležnog arhiva te načini komunikacije iz prakse. Na kraju, daje se primjer darovanja privatnog arhivskog gradiva obitelji Špišić koje će nakon arhivističke obrade biti u cijelosti dostupno javnosti, bez ograničenja.

***Ključne riječi:** privatno arhivsko gradivo, imatelji, načini komunikacije, prava i obveze imatelja i Arhiva, dostupnost*

Uvod

U redovitom radu Odjela za zaštitu arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva Državnog arhiva u Karlovcu, pojavljuju se i obveze u vezis gradivom privatnih imatelja: u situaciji kad privatni imatelji posjeduju javno arhivsko gradivo i kad su imatelji vlasnici privatnog arhivskog gradiva.

Iako arhivski Zakon izrijeком ne govori kako djelatnici Arhiva trebaju postupati kod privatnih imatelja *javnog arhivskog gradiva*, može se smatrati da sve obveze koje imaju stvaratelji/imatelji javnog gradiva imaju i privatni imatelji *javnog arhivskog gradiva*. Ovo se u praksi smatra nespornim, poglavito kod kategoriziranih privatnih imatelja javnog arhivskog gradiva.

Što se tiče privatnog gradiva, nejasnom se u praksi može smatrati provedba odredbe čl. 32 arhivskoga Zakona koja navodi da se na stvaratelje i imatelje privatnog arhivskog gradiva na *odgovarajući* način primjenjuju odredbe Zakona o *javnom arhivskom gradivu*, ako Zakonom nije drukčije određeno:

Javno arhivsko gradivo normativno se određuje kao gradivo nastalo djelovanjem i radom tijela državne vlasti, tijela jedinica lokalne samouprave i uprave, javnih ustanova i javnih poduzeća, trgovačkih društava koja su nastala iz bivših javnih poduzeća, javnih bilježnika i drugih osoba koje obavljaju javnu službu ili imaju javne ovlasti.

Privatnim arhivskim gradivom smatra se arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih i fizičkih osoba, ukoliko nije nastalo u obavljanju javnih ovlasti i ako nije u državnom vlasništvu.

Na prvi pogled, uspoređujući propisane obveze stvaratelja/imatelja javnog arhivskog gradiva i imatelja privatnog arhivskog gradiva, kao i obveze državnih arhiva glede obje vrste gradiva, bez promišljanja suštine moglo bi se zaključiti da je javno arhivsko gradivo mnogo važnije zato pod daleko strožim nadzorom arhivske službe (što doista u praksi i jest), ali imajući u vidu starost, informacije koje privatni zapisi imajuza povijest, kulturu, znanost, prikaz društvenih odnosa u nekom razdoblju, vidljivih iz dokumenata privatne provenijencije, primjerice zapisa vjerskih zajednica, ali čak i iz privatnih zapisa običnih ljudi, fizičkih osoba i obitelji, dolazi se do spoznaje da je privatnom arhivskom gradivu privatnih imatelja potrebno posvetiti osobitu pozornost od strane djelatnika državnih arhiva i pokušati ga maksimalno zaštititi. Dostupnost javnostije sada moguća jedino preuzimanjem privatnog gradiva u Arhiv na neki od točno propisanih načina, a arhivistima jedino prilikom nadzora kod imatelja.

Privatni zapisi i dokumenti mogu biti od itekakve važnosti za izučavanje povijesti, kulture, znanosti. Iako je nastalo djelovanjem privatnih stvaratelja, takvo gradivo može biti i od *javnog interesa*, kao opće dobro. Evidentno je to i iz popisa subjekata - stvaratelja/imatelja takvog gradiva: vjerske zajednice, političke stranke, sindikati, udruge i društva, gospodarski subjekti, obitelji i pojedinci. Arhivska služba utvrđena je kao obvezna javna služba, a arhivsko gradivo stavljeno je pod osobitu zaštitu države.

Normativno uređenje

Na zaštitu arhivskog gradiva primjenjuju se, osim Zakona o arhivskom gradivu i arhivima i podzakonskih propisa (Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva), pravila struke i propisi o zaštiti kulturnih dobara.

Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara određeno je da su kulturna dobra od interesa za Republiku Hrvatsku i da uživaju njezinu osobitu zaštitu te da sva kulturna dobra i sva *preventivno* zaštićena dobra (dakle i ona koja još nemaju rješenje Ministarstva kulture), predstavljaju nacionalno blago (čl. 2 Zakona).

Kulturna dobra, *bez obzira na vlasništvo, preventivnu zaštitu ili registraciju*, uživaju zaštitu prema odredbama Zakona (čl. 3).

Arhivsko gradivo, zapisi, dokumenti, pisma, rukopisi, smatraju se *pokretnim kulturnim dobrom* (čl. 8, stav. 4 Zakona).

Sada važeći Zakon o arhivskom gradivu i arhivima određuje da je arhivsko gradivo od interesa za Republiku Hrvatsku i uživa njenu osobitu zaštitu te da je arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu odnosno, kod koga se nalazi te je li registrirano ili evidentirano, a određuje se i supsidijarna primjena propisa o zaštiti kulturnih dobara (čl. 2 Zakona).

Dakle, može se zaključiti da se dotična odredba Zakona odnosi i na *privatno arhivsko gradivo* koje se nalazi kod privatnih imatelja (i to bilo u svojstvu vlasnika ili posjednika).

Načini kontakta i komunikacije arhiv - imatelj

Djelatnici Odjela za zaštitu arhivskog i registraturnog gradiva (kolokvijalno: „Vanjske službe“), obavljaju nadzor prvenstveno kod kategoriziranih imatelja privatnog arhivskog gradiva.

Postavlja se pitanje mogućnosti nadzora i uvida kod imatelja privatnog arhivskog gradiva koji nisu kategorizirani i za koje se, najčešće slučajno ili „usmenom predajom“ saznaje da su imatelji vrijednog privatnog arhivskog gradiva (u kojem se ponekad pojavljuju i dokumenti - zapisi koji imaju svojstva javnog arhivskog gradiva).

Arhivski Zakon obvezuje imatelje privatnog arhivskog gradiva koji iz bilo koje osnove čuvaju arhivsko gradivo ili pojedinačne dokumente trajne vrijednosti da:

- obavijeste nadležni državni arhiv o posjedovanju gradiva,
- čuvaju gradivo i poduzimaju mjere potrebne za njegovo sigurno čuvanje i zaštitu,
- srede gradivo i izrade popis,
- dopuste ovlaštenoj osobi nadležnog državnog arhiva da pregleda gradivo i po potrebi provede sigurnosno snimanje.

Ukoliko imatelj privatnog arhivskog gradiva nije u mogućnosti srediti gradivo i izraditi popis, dužan je dopustiti nadležnom državnom arhivu da to učini o svom trošku (čl. 33 Zakona).

Dok za kršenje i neizvršavanje prethodne odredbenije propisana sankcija, za prekršaj se može kazniti imatelj ako niti nakon upozorenju državnog arhiva te izdanog rješenja, ne preda gradivoarhivu na čuvanje sve dok ne dokaže da je osigurao propisane uvjete.

S obzirom na to da je iz prije izloženog evidentno da nije propisana sankcija ako privatni imatelji ne obavijeste nadležni arhiv o posjedu gradiva, potrebno je posrednim putovima komunikacije saznati za takve slučajeve te stupiti u kontakt s imateljima i obavijestiti ih o njihovim obvezama.

Na obrazloženi prijedlog područnog državnog arhiva, Hrvatski državni arhiv utvrđuje popis imatelja arhivskog gradiva u privatnom vlasništvu, za koje po svojoj stručnoj ocjeni utvrdi da je gradivo od interesa za državu.

Privatno arhivsko gradivo upisuje se u Upisnik vlasnika privatnog arhivskog gradiva, koji sadrži propisane podatke, pa se gradivo rješenjem proglašava dijelom spomeničke baštine (čl. 31 Zakona o arhivskom gradivu i arhivima).

Promet privatnim arhivskim gradivom i kako privatno gradivo ipak može postati dostupno javnosti

Vlasnik privatnog arhivskog gradiva može gradivo pohraniti, darovati ili prodati državnom arhivu.

Korištenje arhivskog gradiva u privatnom vlasništvu odnosno njegova dostupnost za vrijeme dok je gradivo u posjedu imatelja, nije ni u kakvom obliku predviđeno arhivskim propisima. Ustavna kategorija zaštite prava vlasništva, a time i njegova nedostupnost drugima, ostala bi ovdje neumoljiva da Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ne predviđa da je vlasnik kulturnog dobra dužan dopustiti stručna i znanstvena istraživanja, tehnička i druga snimanja, kao i provedbu mjera tehničke zaštite te da je obavezan *omogućiti dostupnost kulturnoga dobra javnosti* (čl. 20, stav. 5 Zakona). Kako i pod kojim uvjetima omogućuje dostupnost pokretnih kulturnih dobara javnosti, Zakon regulira dosta šturo, primjerice, navodi privremeno davanje u posjed pokretnog kulturnog dobra radi njegovog izlaganja (čl. 33 Zakona).

Zakon je određeniji kada navodi druga ograničenja prava vlasništva te prava posjeda kulturnih dobara, poglavito nepokretnih.

Što se tiče kategorije *dostupnosti* kroz arhivsku regulativu, privatno arhivsko gradivo koje pohranom, darovanjem ili kupnjom dođe u posjed državnog arhiva, pristupačno je za korištenje pod uvjetima i na način koji vrijede i za javno arhivsko gradivo, ako nije drukčije utanačeno u ugovoru odnosno u ispravi o predaji gradiva državnom arhivu.

Bitno je naglasiti da državni arhivi imaju pravo prvokupa arhivskog gradiva u privatnom vlasništvu.

Na sreću, postoje još uvijek privatni imatelji s razvijenom sviješću o posjedovanju gradiva koje pridonosi općem dobru, što podrazumijeva i društvenu odgovornost. Vlasnici pak imaju i ustavnu odgovornost utemeljenu na odredbama čl. 48 Ustava RH, gdje se navodi da vlasništvo obavezuje te da su vlasnici dužni pridonositi općem dobru.

Ima pozitivnih primjera da se imatelji privatnog arhivskog gradiva sami jave Arhivu za savjet kako legalno i ispravno postupiti te se zanimaju za propisane obveze. Upravo suna takav način postupili članovi obitelji Špišić, porijeklom iz Pokupske Blatnice kraj Karlovca, koji su nakon nekoliko mjeseci telefonskih i osobnih kontakata darovali karlovačkom Arhivu obiteljsko gradivo- izvorne zapise i preslike od 1497. do 1913. godine, popis kojih se prikazuje zasebno u usmenom izlaganju. Pričaje to o plemenitoj obitelji Špišić, čiji članovi sada žive u SAD-u, a stoljećima brižno čuvano obiteljsko gradivo, darovali su Državnom arhivu u Karlovcu, pa će nakon arhivističke obrade ovo gradivo postati dostupno javnosti bez ograničenja.

Ovom donacijom karlovački Arhiv dobio je na dar 477 izvornih isprava (2176 str. teksta), a starost gradiva u Arhivu povećala se za 140 godina u odnosu na dosadašnji najstariji dokument iz 1637. godine.

Ovakvi primjeri su u današnje vrijeme rijetki, ali na sreću, mogući. Zasluga je svih djelatnika Arhiva što je ostvarena ova donacija, od početnih komunikacija Vanjske službe, do posjeta članova obitelji Špišić Arhivu, upoznavanja s djelatnicima koji će obrađivati, čuvati i restaurirati obiteljske dokumente uvjetima u kojima će se dokumenti čuvati, zatim njihove zainteresiranosti da se dokumenti digitaliziraju i da budu dostupni cjelokupnoj javnosti putem interneta, svijesti da su dokumenti od velike važnosti za istraživanje povijesti zavičaja i afirmacije Arhiva kao čuvara „memorije društva“, uzajamnog poštovanja i uvažavanja.

Informacija o ovome objavljena je i na web stranici Državnog arhiva u Karlovcu, te će se ista prikazati tijekom usmenog izlaganja.

Literatura

Knjige i časopisi

Ivanović J., Priručnik iz arhivistike, I. dio, izd. Hrvatski državni arhiv, 2010.

Antolović J., Zaštita i očuvanje kulturnih dobara, izd. HADRIAN d.o.o., Zagreb 2009.

Duranti L., Arhivski zapisi, Teorija i praksa, izd. HDA, 2000.

Lučić M., Osobni arhivski fond - arhivistička teorija i hrvatska arhivska praksa, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Zagreb, 2012.

Ketelaar E., Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa: između sna i jave, *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 51/2008.

Publikacije

Seminar: Zaštita dokumentacije vjerskih zajednica, izd. HDA 2010.

Propisi

Ustav Republike Hrvatske, NN 85/10-pročišćeni tekst

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04)

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97, 64/00, 65/09)

Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/13)

Zakon o zaštiti osobnih podataka (NN 106/12 - pročišćeni tekst)

Zakon o tajnosti podataka (NN 79/07, 86/12)

Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva (NN 63/04, 106/07)

Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima (NN 90/02)

Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva (NN 67/99)

Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/02)

Summary

THE ACCESSIBILITY OF RECORDS CREATED BY PRIVATE HOLDERS

Although they come into being as a result of individual creators' activities, the value of personal aggregated records can be significant for the study of history, science and culture. Unlike with public records, the creators of which are obligated to hand them over to a state Archives making them accessible to the public, the creators of personal records are free of such obligation. They are, however, obligated to: inform a state Archives in authority of the records they possess; preserve the records and ensure their care and conservation; sort them and make an inventory; allow a licensed employee of the state Archives in authority to review the records and, if necessary, conduct security microfilming. In case the owner is unable to do so, he is obligated to allow the state Archives in authority to conduct the aforementioned activities providing the necessary

funds for the Archives. When paying a visit to the owner it is of utmost importance to treat him with tact and respect, not exerting authority while attempting to convince the owner of the importance their records represent for the community and the society. It is of great significance to emphasise the help and participation the state Archives in authority can and has to provide in the care for and conservation of personal records. Since the use of personal records is not subject to legislation the conditions and manners of using thereof are decided upon by the owner himself. A private owner is free to hand over his records to a state Archives by means of selling, as a gift or to entrust the archives with their care. Once they become the property of a state Archives they are subject to public access and use unless it is stipulated differently by the Contract of Sale, Deed of Gift or other.

In conclusion I will display the inventory of the invaluable archival records given to the Croatian State Archives in Karlovac by the Špišić family at the end of 2013. They will be available for unrestricted public use, designated as family papers and managed accordingly by the Croatian State Archives in Karlovac.

Key words: *personal records owner, On-site Department for the Protection and Processing of Archival and Noncustodial Records, modes of communication, supervision, protection, owner's obligations, Archives' obligations, modes of taking over records, accessibility*

Vesna Bujan
Hrvatski restauratorski zavod
Zagreb

DOSTUPNOST DOKUMENTACIJE RESTAURATORSKOG ZAVODA HRVATSKE U ODSJEKU ARHIV (1966-1996) HRVATSKOG RESTAURATORSKOG ZAVODA

UDK 342.732:[930.253:7.025.4(497.5)RZH

Stručni rad

U tekstu je riječ o dostupnosti gradiva koje se čuva u Odsjeku Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda(1966.-1996.), odnosno dokumentacije HRZ-ova prednika Restauratorskog zavoda Hrvatske, konzervatorsko-restauratorske ustanove koja je od 1966. do 1996. g. djelovala u Zagrebu. Općenito je opisana arhivska fototeka RZH te ostale zbirke konzervatorske i restauratorske dokumentacije koje čine taj arhiv. Posao u njemu, osim sređivanja dokumentacije, obuhvaća i sastavljanje popisa odnosno obavijesnih pomagala i unos podataka u HRZ-ovu digitalnu Bazu restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj (BREUH) te pronalaženje podataka potrebnih konzervatorima i restauratorima u RZH, ali i stručnjacima iz srodnih institucija, studentima, postdiplomantima i drugima.

Podaci o gradivu unijeti u bazu podataka BREUH i postavljeni na HRZ-ovu mrežnom poslužitelju stalno su dostupni stručnjacima zaposlenima u HRZ-u, a omogućen im je i uvid u izvornu dokumentaciju kad je to potrebno. Zainteresirani vanjski korisnici koji se bave znanstvenim radom često ne mogu brzo doći do potrebnih podataka zbog kompliciranih administrativnih propisa i nejasne razlike između poslovne i stručne dokumentacije. Potrebno je paziti da se zbog neovlaštenog pristupa ne bi zlorabila dokumentacija.

Svima dostupni podaci o poslovanju Hrvatskoga restauratorskog zavoda objavljeni su na njegovoj internetskoj stranici na kojoj se može pregledati i detaljno razrađen katalog informacija.

***Ključne riječi:** dostupnost gradiva, Hrvatski restauratorski zavod (HRZ), arhiv dokumentacije Restauratorskog zavoda Hrvatske (RZH), konzervatorska i restauratorska dokumentacija, arhivska fototeka RZH, baza podataka BREUH, obavijesna pomagala.*

Odsjek arhiv (1966-1996) unutar Informacijsko-dokumentacijskog odjela HRZ-a

Dokumentacija HRZ-a čuva se i obrađuje na više lokacija. U Odsjeku Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda (1966-1996), u Ilici 44 u Zagrebu, obrađuje se i čuva samo dokumentacija HRZ-ova prednika - Restauratorskog zavoda Hrvatske. Posao u njemu, osim sređivanja dokumentacije, obuhvaća i sastavljanje popisa odnosno obavijesnih pomagala i unos podataka u bazu BREUH, kao i pronalaženje podataka potrebnih najčešće stručnjacima u HRZ-u, ali i stručnjacima iz srodnih institucija, studentima, postdiplomantima i dr.

Zadaću dokumentarista u baštinskim ustanovama ukratko određuje ovaj citat: „Dokumentiranje kulturne baštine organizirani je proces bilježenja informacija što ih posjeduju i emitiraju predmeti i cjeline baštine. Taj se proces temelji na dogovorom ili standardom (propisom) utvrđenom broju i kvaliteti podataka o nekom predmetu ili cjelini baštine, koji su, iako raznovrsne naravi, opsega i intenziteta u izradi, pregledno i sustavno obrađeni i arhivirani, s ciljem da nam pruže što točniju predodžbu o tom predmetu ili cjelini, sa svih stručnih i znanstvenih aspekata vremena u kojemu se dokumentacija izrađuje, kako bismo ih mogli bolje upoznati, dalje proučavati, vrednovati i sačuvati za buduće naraštaje.

(...) Definicija direktno upućuje na etiku u dokumentiranju i to na svim stupnjevima procesa. Stvara se moralna obveza bilježenja, skupljanja i čuvanja podataka o kulturnoj baštini kao dio svijesti da se time širi naše i opće ljudsko znanje o kulturnim i ostalim rukom stvorenim vrijednostima. Ona uključuje nužnost poštovanja pravila, među kojima su zasigurno najvažnija istinitost podataka, nezaobilaženje utvrđenih činjenica i zatomičivanje interesa koji bi mogli dovesti do destruiranja vrijednosti baštine.“¹

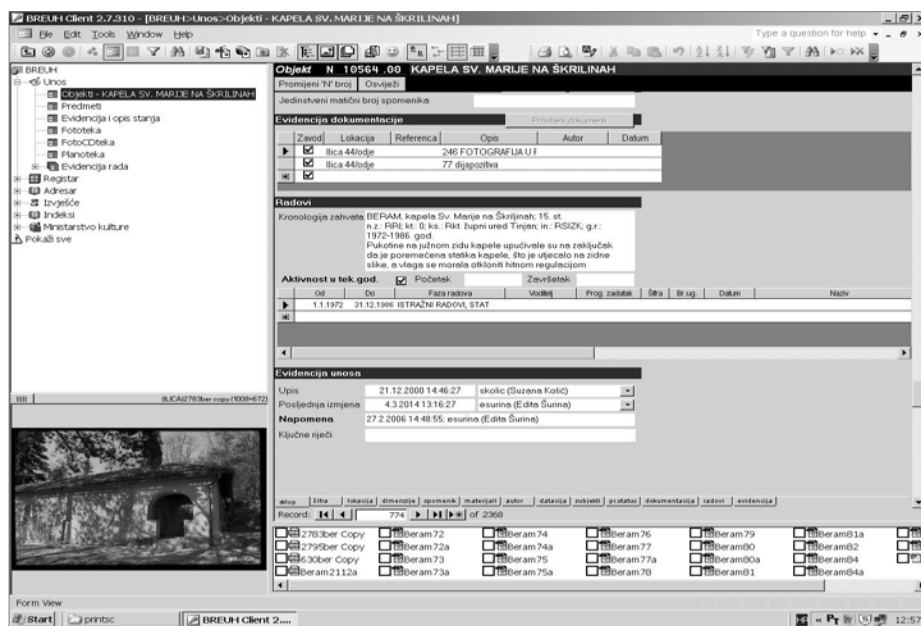
Dokumentacija nastala djelovanjem Zavoda za restauriranje umjetnina odvojena je od one nastale u Restauratorskom zavodu Hrvatske.² Razgraničenje nastaje 1997. nakon ujedinjavanja u Hrvatski restauratorski zavod. To, zaključno s godinom 1996. znači zasebni fond za svaki od zavoda koji su se objedinili u HRZ, a u praksi to znači da se gradivo čuva i obrađuje odvojeno. U ovom je tekstu riječ samo o dostupnosti gradiva HRZ-ova prednika Restauratorskog zavoda Hrvatske što se čuva u HRZ-ovu Odsjeku arhiv (1966-1996), odnosno o dostupnosti do danas sakupljene i sređene dokumentacije te konzervatorsko-restauratorske ustanove koja je od 1966. do 1996. djelovala u Zagrebu. To se jednako odnosi na izvornike, na podatke postavljene na HRZ-ovu mrežnom poslužitelju i na one unesene u bazu podataka BREUH, o kojoj je njezin inicijator 2003. napisao: „Baza restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj: BREUH rezultat je dugogodišnjih iskustava u vođenju dokumentacije dviju ustanova - Zavoda za restauriranje umjetnina (ZZRU) i Restauratorskog zavoda Hrvatske (RZH), iz kojih je 1997. godine nastala današnja matična restauratorska ustanova u Hrvatskoj - Hrvatski restauratorski zavod (HRZ). Vođenje dokumentacije u HRZ-u nastavilo se na iskustva dokumentiranja restauratorskih radova pokretnih spomenika stečena u ZZRU-u te na iskustva RZH-a koja su uglavnom bila vezana na dokumentiranje restauratorskih radova na nepokretnim spomenicima. Ivo Maroević kao dokumentarist već je od konstituiranja RZH-a 1970-ih započeo, a kasnije kao ravnatelj nastavio graditi cjelovit dokumentacijski sustav ustanove, dok su se u ZZRU-u sakupljala iskustva dokumentiranja pokretnih spomenika privatnih restauratora F. Gogle i Z. Wyroubala, koja datiraju iz vremena prije osnivanja ustanove, još od 1916. godine, a 1942. godine su institucionalizirana. Prije objedinjenja dviju ustanova već su postojali pojedini, gotovo istovjetni, sustavi vođenja dokumentacije, što se u prvom redu odnosi na fototeku. Ti, istovjetni dijelovi dokumentacijskog sustava obiju

¹ Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*. Zavod za informacijske studije, Zagreb 1993, str. 190.

² „Osnovni minimalistički oblik načela provenijencije kaže da se gradivo nastalo djelovanjem različitih stvaratelja ne može miješati te da gradivo svakog pojedinog stvaratelja treba činiti zasebni arhivski fond.“ Ivanović, Jozo. *Priručnik iz arhivistike*, 1. dio, HDA, Zagreb 2010, str. 70.

ustanova temelj su na kojem se započeo graditi zajednički sustav. Međutim, načini vođenja pisane dokumentacije bili su ipak bitno različiti, ponajprije stoga što je, kao što je već spomenuto, ZZRU restaurirao gotovo isključivo pokretne spomenike, dok je RZH radio pretežito na nepokretnim spomenicima.³

Od dokumentacije RZH-a na naslovnu su stranicu spomenika ili umjetnine u bazu BREUH kao ilustracije unijeti skenovi fotografija iz arhivske fototeke RZH-a male razlučivosti, kako se ne bi dodatno usporavalo funkcioniranje baze, a u rubriku *Kronologija zahvata* unijet je tekst iz digitaliziranog *Kataloga radova RZH 1966.-1986.* za svaki spomenik ili umjetninu. Unijeti su i svi do sada sastavljeni popisi dokumenata u dosjeima (slika 1).

Slika 1. Prikaz naslovne stranice nepokretnih spomenika u BREUH-u s unesenom fotografijom, tekstom iz kataloga i popisima iz dosjea (Beram, crkva Sv. Marije na Škriljinah, d.151).

³ Braun, Mario. *Baza restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj: BREUH između potreba i mogućnosti*. Zbornik radova sa 6. seminara *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture* održanoga u Poreču 24-26. studenoga 2002, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb 2003, str. 24.

Opći pregled arhiva dokumentacije RZH-a

Dokumentacija se u arhivu čuva ponajprije radi zaštite i ostvarivanja prava i interesa, radi potpore poslovanju i postizanju poslovnih ciljeva (norma *ISO 15489 Upravljanje spisima*), te radi očuvanja i promicanja vrijednosti koje ona sadržava. „Osim spisa koji nastaju u poslovanju, radi informacijske podrške poslovnim aktivnostima često se prikuplja i druga dokumentacija, vode posebne evidencije ili zbirke podataka ili se pak oblikuju takve dokumentacijske jedinice (tematski i osobni dosjei, zbirke fotografija, nacrti i sl.) čija je primarna svrha poslužiti kao izvor informacija.“ Osim toga, dokumentacija je važna za „ustopostavu i očuvanje poslovnog identiteta i tradicije organizacije, stvaranje pozitivnih stavova o organizaciji u okruženju i među zaposlenicima, očuvanje i promicanje korporativne kulture i vrijednosti te promidžbu.“⁴

Specifičnosti dokumentiranja i oblikovanja zbirki u baštinskim institucijama ilustrira ovaj navod: „Na savjetovanju u Dubrovniku 1960. godine, koje se bavilo registracijom i dokumentacijom spomenika kulture, otišlo se velikim korakom naprijed: postavljeni su osnovni principi konzervatorske dokumentacije, prvenstveno u tri osnovne kategorije: jedna, koja se veže uz registraciju spomenika, druga, koja nastaje istraživanjem spomenika, i treća, koja priprema i dokumentira zaštitne radove na spomenicima. U tom je trenutku fiksirana moguća metodologija izrade dokumentacije, s natuknicama, opisima, i dana čak konkretna rješenja formulara i ostalih pomagala koja prate dokumentaciju.

To je bila baza na kojoj je svaka republika i pokrajina definirala principe i oblike vlastitog dokumentacijskog sustava, bez obzira na to je li dograđivala postojeći ili stvarala novi sustav, jer su u međuvremenu doneseni republički i pokrajinski zakoni o zaštiti spomenika kulture. Na tim su se zasadama razvijali dosjei, kartoteke, fototeke, planoteke, modeli projektne dokumentacije za zaštitne radove, tehnološka dokumentacija i sl., ondje gdje ih nije bilo.“⁵

U RZH-u je, istodobno s ostalim djelatnostima, već 1970-ih nastajao i „kućni“ arhiv⁶ koji se s godinama upotpunjavao i obogaćivao. Obrada dokumentacije dolazila

⁴ Ivanović, Jozo, nav. dj., str. 307.

⁵ Maroević, Ivo. *Sadašnjost baštine*. Društvo konzervatora Hrvatske i Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1986, str. 252, 253.

⁶ Zapravo je riječ o „ustopostavljenome ciljanom programu upravljanja gradivom kao odjelu ili službi u okviru pravne osobe. Ranije je u našim propisima postojao pojam 'zbirke arhivske grade' što je u

je na red obično u zimskim mjesecima kad se nije išlo na teren. Postoje i tiskani, standardizirani i ujednačeni formulari RZH-a osmišljeni u to doba, koji i danas dobro služe u pronalaženju podataka: radni nalozi, godišnji izvještaji (*slika 2*), kartice zahvata i dr.

rzh RESTAURATORSKI ZAVOD HRVATSKE
ZAGREB, ul. Nika Grškovića 23, tel, 424-022

Radionica: _____

Datum: _____

Izvještaj o radovima u _____ godini

PODACI O SPOMENIKU

Mjesto:	Br. dosjea:
Objekt:	Registracija:
Korisnik:	Kategorija:
Nadležni zavod:	

SMJESTAJ SPOMENIKA

a) prije zahvata:
b) nakon zahvata:

PRETHODNI ZAHVATI PO GODINAMA

OPIS OŠTEĆENJA NA KOJA SE ODNOSE OVOGODIŠNJI RADOVI

Slika 2. Naslovna stranica formulara za godišnje izvještaje

Nakon objavljivanja *Pravilnika o zaštiti arhivske i registraturne građe izvan arhiva* (NN 17/1988), objavljen je *Popis imalaca arhivske i registraturne građe prve i druge kategorije u nadležnosti Arhiva Hrvatske* (NN 15/1989) na koji je RZH uvršten

pravnom smislu označivalo arhivsko gradivo koje se trajno čuva izvan arhiva kao ustanova, kod stvaratelja i njihovih sljednika ili u drugim ustanovama: dakle arhivske programe koji nisu ustrojani kao samostalna ustanova.“ Ivanović, Jozo, nav. dj., str. 107.

pod rednim brojem 144, među „organizacije udruženog rada u neprivredi oblika 11-14, 40“⁷. Stoga se redovito provodio nadzor HDA, s tim da je otpočetak dogovoreno da gradivo ostaje u RZH i da se tamo trajno čuva. Specifičnosti restauratorsko-konzervatorske djelatnosti jesu u tome, da ništa nikad nije posve završeno i da nikad nema dosta novaca da se zaokruži cijeli projekt, tj. „veličanstven pothvat koji je zasnovan preširoko da bi od njega nešto moglo nastati“⁸, već kad se završi posljednja faza, opet treba raditi prvu. Iznimke samo potvrđuju pravilo. Zato svaki put kad određeni spomenik opet dođe na red da se u nj investira, treba zaviriti u stariju dokumentaciju i tako izbjeći ponavljanje poslova koji su već obavljeni.

U Etičkom kodeksu arhivista među ostalim piše: „Arhivisti mogu iznositi ocjene i mišljenje o radovima koji su bliski njihovu području istraživanja, uključujući i radove koji su nastali na osnovi fondova što ih čuvaju. Arhivisti ne dopuštaju nikome izvan svoje struke da se miješa u njihov posao i zadatak.“⁹ U arhivu dokumentacije RZH grada je sređivana unutar ranije određenih struktura i danas je dostupna konzervatorima i restauratorima u HRZ-u u lako čitljivom obliku. Za segment RZH možda je i dobro da je završio 1996. jer nitko nije imao vremena reformirati¹⁰ i mijenjati postupke dokumentiranja uvedene 1970-ih. U to doba još nije bilo kompjutora, ali je postojao papirnati *backup* na drugome mjestu (tj. kopije popisa dokumenata za dosjee, kartica za fototeku i dijapozitive, kartica zahvata, rješenja o voditeljstvu, zapisnika Stručnog vijeća itd.).

⁷ *Arhivi i arhivsko gradivo 1828-1997*, Zbirka pravnih propisa, prir. Marijan Rastić. Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1998, str. 323.

⁸ Liesmann, Konrad Paul, *Teorija neobrazovanosti*. Jesenski i Turk, Zagreb 2009, str. 84.

⁹ *Etički kodeks arhivista*, ur. Josip Kolanović. Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1997, pogl. 8, str. 9.

¹⁰ „Malo je koji pojam tijekom svoje povijesti doživio tolike preobrazbe kao *reforma*. U 15. stoljeću iz latinskoga posuđeni glagol *reformirati* odnosio se na stvar koja je prijetila iskliznućem, pa ju je stoga valjalo vratiti u njezinu prvotnu 'formu'. (...) *Reforma* koja je kao imenica potvrđena tek od 18. stoljeća imala je, dakle, jako izraženu restaurativnu komponentu, a time željeno obnavljanje i poboljšanje neke institucije bitno je bilo motivirano konceptom ponovnog osvješćivanja. (...) Reformator naših dana u osnovi ne provodi nikakve reforme nego prevrate. Od jezika pa sve do strategija usuglašavanja sve prije odiše duhom brzog i abruptnog izvrtnja prilika, pa ako ponekad počne pomalo mirisati na puč, zakoni se 'naprasno' provode, a mnogo toga - kako pišu reformama skloni mediji - dolazi 'poput prepada'.“ Liesmann, Konrad Paul, nav. dj., str. 138, 139.

Primarna dokumentacija arhiva RZH-a - izvorna i računalna obavijesna pomagala

Planoteka RZH-a sadržava oko 7300 planova. Izvorni nacrti na paus papiru pohranjeni su u metalne ladičare, a kao izvorno pomagalo postoji dobro razrađena evidencija na karticama raspoređenim prema brojevima dosjea određenih spomenika. Ti su nacrti mikrofilmirani, ali tehnički zahtjevi za uporabu mikrofilmova nikad nisu ispunjeni, tj. nije nabavljen mikročitač. U međuvremenu je skeniran veći dio mikrofilmova u suradnji s Ministarstvom kulture RH. Kao računalna pomagala sastavljeni su popisi i pregled prema lokalitetima spomenika.

U zbirci dosjea RZH-a ima oko 1500 klasičnih visećih mapa u 12 metalnih ladičara, ali se taj broj postupno povećava, jer se stalno formiraju novi dosjei. U knjizi evidencije, koja služi kao izvorno pomagalo, kronološki su popisani svi dosjei (dovršeni, nedovršeni i oni koji nedostaju), s podacima iz popisa otvorenih košuljica po godinama. To znači da se u njoj može vidjeti u kojem su razdoblju bile otvorene košuljice za neki spomenik i lako pronaći što nedostaje. Računalna su pomagala: abecedni popis svih dosjea prema lokalitetima i detaljniji popis iz kojeg je vidljivo u kojem je ladičaru smješten dosje određenog spomenika.

Kronološka evidencija svih zapisa što obuhvaća i one stručne, tj. knjige urudžbenog zapisnika, mogu poslužiti u primjerima kad u arhivu dokumentacije RZH-a nema tražene dokumentacije, a morala bi u njemu biti. U njima se može pronaći trag dokumenta koji nedostaje.*

U svakom je dosjeu popis (*slika 3*), a kopije svih popisa odložene su posebno i čine svojevrsnu arhivsku knjigu. U BREUH su unijeti svi skenirani stariji popisi dokumenata iz pojedinačnih dosjea, kao i svi noviji popisi napisani prema modelu starih tiskanih formulara.

POPIS DOKUMENATA			Broj dosjea 1014	Strana 1
rzh	LOKALITET Veli Lošinj	OBJEKT Crkva sv. Antuna Opata		
	VRSTA RADOVA istraživanja, laboratorijske i mineraloške analize, sastavljanje elaborata restauratorsko-konzervatorskih radova na stropu (štukature)			GODINA RADOVA 1984.
BROJ DOKUMENTA	DATUM	OPIS DOKUMENTA		
1.	6. 1. 1984.	Obavijest <u>SIŽ</u> -u kulture Mali Lošinj		
2.	16. 1. 1984.	<u>SIŽ</u> -u kulture Mali Lošinj, narudžba		
3.	24. 1. 1984.	<u>SIŽ</u> -u kulture Mali Lošinj-RZH, ugovor U-3, uz dopise		
4.	29. 3. 1984.	Laboratorijske analize žbuke i <u>gleta</u>		
5.	30. 5. 1984.	Rješenje o voditeljstvu (Josip <u>Velnić</u>)		
6.	5. 7. 1984.	Branko <u>Črnković</u> , mineraloško-petrografske analize žbuke		
7.	2. 8. 1984.	Građevinski institut Zagreb, rezultati ispitivanja uzorka žbuke		
8.	12. 9. 1984.	Vraćanje posuđenih spisa Župnom uredu Veli Lošinj		
9.	24. 9. 1984.	Račun br. 56		
10.	13. 7. 1984.	Elaborat <u>sanacionih</u> radova na svodu		
11.	13. 7. 1984.	Elaborat <u>sanacionih</u> radova na svodu - talijanska verzija		

Napomena: nedostaju dopisi 4-07-1014-1 od 5. siječnja i 1365-07-1014-7 od 4. lipnja

Slika 3. Dio popisa iz dosjea crkve Sv. Antuna Opata u Velom Lošinj

Fototeka i zbirka dijapozitiva RZH (oko 120.000 kartica; 12.358 dijapozitiva lajka formata i 4151 dijapozitiv formata 6x6)

Izvorno pomagalo je kronološka evidencija negativa koja se vodila u fotolaboratoriju RZH-a. Sve su kartice iz arhivske fototeke RZH-a skenirane i dostupne na mrežnom poslužitelju, a radi bržeg povezivanja s izvornim karticama napravljen je popis kao računalno pomagalo.

Za dio dijapozitiva napravljena je kronološka evidencija u fotolaboratoriju RZH-a koja služi kao izvorno pomagalo. Za one neevidentirane naknadno je izrađen popis. Dijapozitivi su skenirani i dostupni na mrežnom poslužitelju. Radi povezivanja s izvornim dijapozitivima, kao računalno pomagalo napravljen je kronološki popis brojeva.

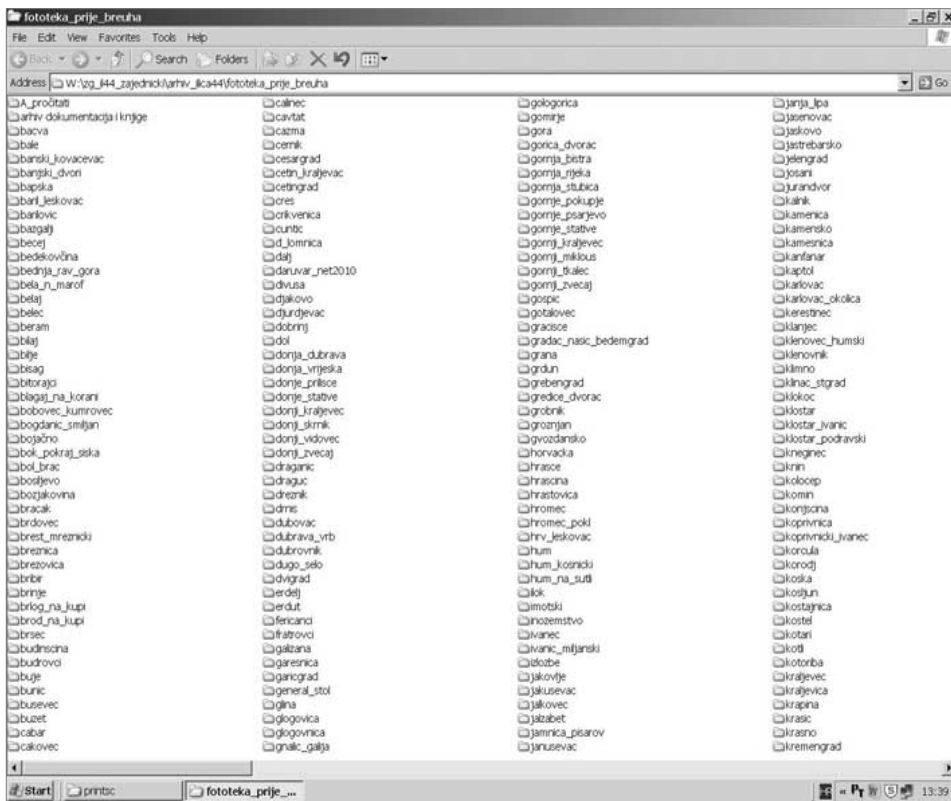
Cijeli se arhiv dokumentacije RZH-a morao 2004. preseliti iz Kožarske 5 u Ilicu 44, što nije bio jednostavan posao. No, sva je dokumentacija nakon te selidbe detaljno pregledana, ponovno pohranjena u ormare i zabilježeno je što nedostaje. Arhivska je fototeka RZH-a tada presložena zato što su kartice u ormarima bile

raspoređene prema brojevima dosjea, a neke su bile i izdvojene. Naime, u spomenutoj fototeci najvećim su dijelom zastupljene fotografije spomenika i umjetnina prije, tijekom i nakon konzervatorsko-restauratorskih radova, ali ona obuhvaća i mnoštvo presnimaka arhivskih fotografija, komparativni materijal odnosno fotografije potrebne za usporedbu određenog spomenika sa sličnima u nas i u inozemstvu te fotografije različitih grafičkih dokumenata (nacrti, crteži i sl.). Kako je u RZH-u radio Odjel za konzervatorska istraživanja i dokumentaciju, tako je petero ljudi sudjelovalo u njezinu sređivanju i pohrani. U HRZ-u je za arhiv dokumentacije RZH-a zadužena jedna osoba. Prema tome, trebalo je pojednostaviti i ubrzati sve što se moglo. Zato su kartice složene prema lokaciji spomenika ili umjetnine, bez obzira na to je li riječ o radovima, komparativnom materijalu ili nečemu trećem. Kasnije su na isti način raspoređeni i skenovi.

Usput su izrađena i obavijesna pomagala u digitalnom obliku, uz izvorna koja postoje otprije. To su jednostavni dokumenti - raspored kartica u arhivskoj fototeci RZH-a i kronološki popis brojeva dijapozitiva. Kad je potrebno skeniranje određene fotografije u većoj razlučivosti, na rasporedu se vidi u kojem je ormaru pripadajuća kartica. Na svakoj kartici naveden je broj negativa, pa se u primjerima kad treba ponovno izraditi fotografiju ili je potreban posebno zahtjevan sken, negativ može odmah pronaći (*slika 5*).

Godina 2009. i 2010. digitalizirana je cijela arhivska fototeka RZH-a te napravljena revizija (usporedba s kopijama kartica i izrada fotografija koje su nedostajale u fototeci). Skenovi su u JPEG formatu niske razlučivosti¹¹ radi mogućnosti brzog pregledavanja. Svi su skenovi dostupni stručnjacima HRZ-a na mrežnom poslužitelju, zajedno s digitaliziranim dijapozitivima lajka formata (skeniranih 2005. i 2006) i dijapozitivima formata 6x6 (skeniranih 2011). Za manji dio dijapozitiva postoje i kartice, pa su oni naknadno digitalno povezani s njima. Skenovi kartica i dijapozitiva raspoređeni su u *foldere* prema lokaciji spomenika ili umjetnine (*slika 4*). Tom digitalizacijom je dostupnost fototeke bitno poboljšana, izvorne kartice u fototeci i uokvireni dijapozitivi zaštićeni su od prekomjerne uporabe, a štedi se i vrijeme, jer je pregledavanje na ekranu mnogo brže. Skenove kartica i dijapozitiva svi

¹¹ „Za izvedene slike koje najčešće zahtijevaju sažimanje preporučuje se JPEG format (...) Najčešći način distribucije slika na webu jest onaj pri kojemu se rabe slike slabije kvalitete (male razlučivosti i veličine te male dubine boje), koje zadovoljavaju samo zahtjeve ekranskog prikaza malih dimenzija. Iako neuporabljive za tisak ili sličnu zahtjevniju namjenu, prednost im je to što se zbog male veličine vrlo brzo distribuiraju i prikazuju.“ Zlodi, Goran, Muzejska vizualna dokumentacija u digitalnom obliku, *Muzeologija* 40, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb 2003, str. 102.

	LOKALITET: ZAGREB	Broj negativa: I 15519
	OBJEKT: CRKVA SV. KATARINE	Broj dosjea: 89/1
		Pozicioni broj:
	OPIS FOTOGRAFIJE: Sjeverno pročelje sa sačuvanim pro- zorima iz 17.st. Postojeće stanje.	
Autor fotografije: S. Novak		
Datum snimanja: 04.84.		rzh

Slika 5. Skenirana kartica iz fototeke na kojoj se uz fotografiju vidi lokalitet, naziv objekta, broj negativa, broj dosjea, opis fotografije, ime autora, datum snimanja i provenijencija.

	Lokalitet: KUMROVEC	Broj negativa: D 3145 N
	Objekt/predmet: ZASTITA RURALNE CJELINE	Broj dosjea: 11
		Pozicioni broj:
	Opis fotografije: Reprodukcija fotografije objekata br. 50 (južno i istočno pročelje) i 49 (južno pročelje) iz 1952. g. Vlasništvo Agencije za fotodokumentaciju. U drugom planu je dio južnog pročelja objekta br. 51. Arhivska dokumentacija.	
Autor fotografije: Nevenka Belčić		
Datum snimanja: 1.4.1984.		rzh

Slika 4. Skenirana kartica na koju je digitalno dodan sken dijapozitiva uz koji se vidi lokalitet, naziv objekta, broj dijapozitiva, broj dosjea, opis fotografije, ime autora, datum snimanja i provenijencija.

Dostupnost dokumentacije¹² RZH-a unutar HRZ-a

Dokumentacija prednika i tekuća dokumentacija HRZ-a jednim je dijelom objedinjena u bazi podataka BREUH. Međutim, ona se još doraduje i vrlo je važno da

¹² Dokumentacija kojom se nitko ne koristi ili ne može koristiti postaje nepotrebna. Kad već postoji sekundarna, tj. digitalizirana verzija dokumentacije, uporaba izvornika svedena je na minimum, dokumenti se ne oštećuju, a pretraživanje je mnogo brže. Mora postojati jasno izražena povratna sprega u smjeru izvornika. To se postiže primjenom pomagala, a ona pretpostavlja dobro poznavanje potreba korisnika i omogućuje bolji pregled nad primarnom dokumentacijom. Najpovoljnija je uporaba izvornika prenijetog na drugi medij odnosno mikrofilmova i skenova. Maroević, Ivo, *Uvod u muzeologiju*. Zavod za informacijske studije, Zagreb 1993, str. 194, 195.

primarna i sekundarna dokumentacija bude pohranjena tako da se u njoj može pronaći ono što nam treba i kad nema pristupa bazi, pa čak i kad nestane struje.

Tekstovi iz *Kataloga radova RZH od 1966. do 1986.*¹³ uneseni su u BREUH na naslovnu stranicu svakog spomenika ili umjetnine, a cijeli je katalog digitaliziran i može se pregledavati na mrežnom poslužitelju. Velika je šteta što stručnjaci iz tadašnjeg Odjela za konzervatorska istraživanja i dokumentaciju nisu stigli napisati nastavak Kataloga radova RZH za sljedećih 10 godina, tj. od 1986. do 1996. i tako zaokružiti trideset godina njegova djelovanja. Usto, još uvijek je u tijeku akvizicija dokumentacije RZH-a stare i po tridesetak godina, koju stručnjaci zaposleni u tom zavodu još nisu predali u arhiv.

U međuvremenu je u arhivu dokumentacije RZH-a nastala solidna količina sekundarne dokumentacije kojom se bitno lakše koristiti. Na HRZ-ovu mrežnom poslužitelju svi imaju pristup arhivskoj fototeci RZH-a, a većina stručnjaka ima i ovlasti pretraživanja BREUH-a. Tako je izbjegnuto stalno prelistavanje knjiga i popisa, otključavanje ormara, posuđivanje i vraćanje izvorne dokumentacije, provjeravanje i ponovno spremanje svaki put kad bi netko želio nešto provjeriti. Sad to svi stručnjaci mogu učiniti bez napuštanja svog radnog stola, jer su podaci dostupni ili na mrežnom poslužitelju ili u BREUH-u, a primarnom se dokumentacijom više ne služe tako često. Sudeći prema reakcijama mladih restauratora i konzervatora, izgleda da su ipak postignuti dobri rezultati.

Dostupnost dokumentacije RZH drugim korisnicima

Zahtjevi za uvid u arhivsku dokumentaciju drugih korisnika uglavnom se odnose na planove, elaborate i projekte. Stranka kojoj je dokumentacija potrebna može biti student, postdiplomant ili pak stručnjak iz srodne institucije, npr. iz nekog konzervatorskog odjela ili iz Instituta za povijest umjetnosti. Svima njima bez mnogo pitanja treba omogućiti uvid u dokumentaciju. S obzirom na to da su izvorni planovi vrlo osjetljiva građa kad je riječ o zlouporabi, kopije se ne mogu izdavati bez posebnog odobrenja.

¹³ Katalog je objavljen u povodu 20. obljetnice rada RZH-a kao poseban broj *Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 12, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb 1986.

Isto vrijedi i za konzervatorsko-restauratorske projekte i elaborate što sadržavaju mnoštvo dokumenata, nacрта, podataka o raznovrsnim istraživanjima i troškovnika, ali se pitanja o njihovoj zaštićenosti ne postavljaju tako često kao o zaštićenosti fotografija.

Zainteresirani korisnik može biti i netko tko želi samo popularnom metodom *copy-paste* projekt nastao u RZH-u plasirati kao svoj i ponovno ga naplatiti. Takvu stranku može se uputiti da elaborat zatraži od vlasnika, tj. od onoga tko ga je naručio i platio.

Valja spomenuti i problematiku zaštite autorskih prava. Snimi li fotograf zaposlen u HRZ-u dokumentarnu fotografiju koja ulazi u fotodokumentaciju, logično je da autorska prava mogu pripadati jedino HRZ-u, a nikako ne njemu osobno, jer je on, napokon, za to snimanje plaćen. To je posljednjih godina formalno riješeno potpisivanjem ugovora o radu u kojima se svi zaposlenici odriču svojih autorskih prava u korist HRZ-a, ali su ostale dvojbe iz prošlog vremena. Brojne fotografije na terenu snimaju i sami konzervatori i restauratori, jer je tako najbrže i najjednostavnije, posebno danas u doba digitalnih fotoaparata. No, sve su to dokumentarne fotografije koje se ne smatraju umjetničkim djelima za koja bi autor trebao doživotno dobivati tantijeme, a mogao bi ih ostaviti i nekome kao nasljedstvo. Nisu izložene u galeriji i za njihovo promatranje ne naplaćuju se ulaznice, niti ih se može ukrasti i prodati kolekcionarima. Osim toga, skenovi su tako slabe razlučivosti da se mogu samo pregledavati. Stoga bi, kad je riječ o uvidu u digitaliziranu fototeku RZH-a, pomno ispitivanje osobnih autorskih prava trebalo izuzeti.

U muzejima su ti problemi vrlo slični: „Stvaranje i pohrana slika u digitalnom obliku, mogućnosti njihova umnožavanja i, posebice, distribucije na Internetu, uzrokuju nove probleme pri zaštiti autorskih i srodnih prava. Kako takvi problemi nisu još zadovoljavajuće riješeni, muzeji i srodne ustanove pribjegavaju različitim tehničkim rješenjima kako bi onemogućili kršenje tih prava.“¹⁴ „Nije nigdje propisano kada se od strogih pravila zabrane smije odstupiti, a ako to nije regulirano, tada ništa nije regulirano. A nije.“ Napokon: „Sva muzejska dokumentacija nikako ne smije biti dana na uvid svima. Zainteresiran za uvid može biti i tat.“¹⁵

U HRZ-u je više nego savjesno odrađen sav posao u vezi s obvezama tijela javne vlasti propisanim Zakonom o pristupu informacijama. Međutim, kad je riječ o

¹⁴ Zlodi, Goran, nav. članak, str. 86.

¹⁵ Laszlo, Želimir, O Pravilniku o uvjetima i načinu ostvarivanja uvida u muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, br. 2-4, 2002, str. 91.

pristupu informacijama nedostaje pridjev *javnim*. Napisana je tablica sa 140 stavaka, tj. katalog informacija, u koju je na posljednjemu mjestu uvršten i arhiv dokumentacije RZH, prednika HRZ-a. Međutim, HRZ ipak nije tijelo javne vlasti već ustanova u kulturi u kojoj očito blijede poslovi navedeni kao njezino poslanje, a množe se raznorazna upravljanja ovim i onim. Zaposleni su mnogi menadžeri, ekonomisti i pravnici u upravi, a restauratora i konzervatora sve je manje - našli su sebi drugi posao, počeli su raditi privatno ili su otišli u mirovinu. Već sada nije posve jasno kamo HRZ uopće pripada. O njemu odlučuju Vlada, koja imenuje ravnatelje i Ministarstvo kulture, koje odlučuje o našoj ustanovi i o konzervatorima i restauratorima pojedincima. U HRZ-u se pak zamišljaju i svojevrstne znanstvene perspektive, koje bi možda poslužile u smislu „povlačenja sredstava iz europskih fondova“, *vječna vatrica* Ljube Karamana zanemarena je i gotovo ugašena, a smisao posla konzervatora i restauratora pomalo se gubi. Nastoji se poreći da je konzervatorska i restauratorska struka humanistička¹⁶, te da joj, primjerice, najsofisticiranija mjerenja, kemijske i ine analize, a i fotografiranje, služe samo kao alati. U upravi HRZ-a pišu se znanstveni radovi o pravnim i ekonomskim aspektima obnove spomenika kulture, a za samu obnovu spomenika gotovo uopće nema novca.¹⁷ *Sapienti sat.*

Kad je riječ o dostupnosti gradiva posebno je bitno razlikovati stručnu dokumentaciju¹⁸ od one koja se odnosi na poslovanje HRZ-a. „Dostupnost gradiva možemo raščlaniti na tri sastavnice. Ponajprije, riječ je o nečijem pravu na uvid u gradivo i informacije koje ono sadržava. Arhivski programi djeluju u društvenome i pravnom sustavu u kojemu pored prava na pristup informacijama i probitaka koji se

16 „Ako je riječ o elitama i izvrsnostima, nitko ionako ne misli na humanističke i kulturalne znanosti. Ma kako inovativno, seriozno i priznato postupale, one imaju šansu da ih se uvrsti u neki program izvrsnosti samo u slučaju da obećaju jedinu dodanu vrijednost koju humanističke znanosti mogu obećati: ideološku uslužnost.“ Liesmann, Konrad Paul, nav. dj., str. 119.

17 „Za društvene i humanističke znanosti kobnom je postala okolnost da se njima moguće baviti bez velikih materijalnih troškova. Kad pribavljanje dodatnih sredstava postane kvalitativnim kriterijem neke znanosti, zakazat će onaj kome ta sredstva uopće ne trebaju, jer je dovoljna glava koja misli.“ Liesmann, Konrad Paul, nav. dj., str. 108.

18 „Što se tiče granične crte između poslova i poslovanja, nju određuju vrste poslova. Sve što označava sadržajnu obradu (zadire u sadržaj ili općenito u stručnu obradu), pripada u poslove, a ne u poslovanje. Na drugoj strani, sve što ne ulazi u sadržaj i odnosi se samo na dokumente kao takve, bez obzira na njihovu sadržajnu obradu, pripada u poslovanje. U slučaju njihovog međusobnog odnosa, jasno je da sadržajna obrada ima prednost. Prema tome, poslovanje je podređeno i kao pomoćna služba nalazi se u njezinoj funkciji. Dosljedno tome, sve što ulazi u sadržajnu obradu, smatra se stručnom službom, a sve ostalo, pomoćnom ili općom.“ Davorin Eržišnik, Informatizacija i uredsko poslovanje - povijesni pregled i perspektive, *Arhivski vjesnik*, 43/2000, str. 68.

postiću njihovom dostupnošću i korištenjem, postoje i druge vrijednosti koje uživaju zaštitu, kao što su zaštita privatnosti i određenih javnih i poslovnih interesa koji bi mogli biti ugroženi neovlaštenim pristupom.“¹⁹ Nadalje: „Pravo pristupa javnim dokumentima može se ograničiti. Ograničenja nužna u demokratskom društvu treba jasno utvrditi zakonom i razmjerno vrijednosti koja se štiti: nacionalna sigurnost, obrana i vanjski poslovi, javna sigurnost, sprečavanje, istraga i progon kriminalnih aktivnosti, jednakost stranaka pred sudom, privatnost, komercijalni i poslovni interesi, bili oni javni ili privatni, priroda, povjerljivost odluka za vrijeme interne obrade određene stvari, ekonomska, monetarna i valutna politika države, inspekcija, nadzor i provjera od strane javnih vlasti.“²⁰

Ponekad se događa nepotrebno kompliciranje i odugovlačenje kad nekome od kolega iz srodnih institucija nešto treba, primjerice profesorima, studentima ili postdiplomantima Likovne akademije, Arhitektonskog fakulteta ili Filozofskog fakulteta, kolegama iz konzervatorskih odjela ili iz Instituta za povijest umjetnosti i sl. Usto se događaju i nepotrebni nesporazumi kad se zaboravlja čime se HRZ bavi i samo se marljivo kalkulira koliko će kuća zaraditi zaračunavajući vlastitim dugogodišnjim suradnicima nekoliko fotokopija, skenova, CD-ova i sl., ne misleći na to da bi pritom mogla ponešto i izgubiti.²¹

Zaključak

Gradivo nastalo u trideset godina, od 1966. do 1996. i sakupljeno u arhivu dokumentacije RZH-a, izvor je važnih podataka o spomenicima i baštini, o njihovu nekadašnjem izgledu, o provedenim istraživanjima i konzervatorsko-restauratorskim zahvatima, ali i o načinu poslovanja RZH-a te o suradnji s drugim ustanovama, poduzećima i pojedincima. Budu li iskorištena već potvrđena dobra iskustva i očuvana dokumentacija o nekom već obavljenom poslu, lakše će se i brže organizirati i provoditi novi poslovi zaštite spomenika ponajprije u HRZ-u, ali i u drugim srodnim institucijama. Preduvjeti za to djelomično su ispunjeni time što je dokumentacija

¹⁹ Ivanović, Jozo, nav. dj., str. 133.

²⁰ Ivanović, Jozo, nav. dj., str. 265.

²¹ „Premda se to uglavnom ne zna, ova apoteoza tržišta stoji čvrsto na tlu Marxove teorije kapitalizma, jer polazi od toga da ekonomija dominira svim životnim područjima, da se sve odvija po željeznim zakonima tržišta, pa tako u konačnici šansu imaju samo oni koji bez mnogo pitanja slijede duh vremena i pogodnost trenutka.“ Liesmann, Konrad Paul, nav. dj., str. 148.

sređena, ali bi njezinoj vrijednosti dodatno pridonijela bolja obaviještenost o tome što dokumentacija sadrži, uz poboljšanje njezine dostupnosti.

Literatura

Braun, M., *Baza restauratorski evidentiranih umjetnina u Hrvatskoj: BREUH između potreba i mogućnosti*. Zbornik radova sa 6. seminara *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture* održanoga u Poreču 24-26. studenoga 2002, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb 2003, str. 24.

Eržišnik, D., Informatizacija i uredsko poslovanje - povijesni pregled i perspektive, *Arhivski vjesnik*, 43/2000, str. 67-76.

Ivanović, J., Priručnik iz arhivistike, I. dio. Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2010.

Kolanović, J., ur. *Etički kodeks arhivista*. Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1997.

Laszlo, Ž., O pravilniku o uvjetima i načinu ostvarivanja uvida u muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* broj 2-4, Zagreb 2002, str. 91.

Liesmann, K. P., *Teorija neobrazovanosti*. Jesenski i Turk, Zagreb 2009.

Maroević, I., *Sadašnjost baštine*. Društvo konzervatora Hrvatske i Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1986.

Maroević, I., *Uvod u muzeologiju*. Zavod za informacijske studije, Zagreb 1993.

Rastić, M., ur. *Arhivi i arhivsko gradivo*, Zbirka pravnih propisa 1828-1997. Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1998.

Zlodi, G., Muzejska vizualna dokumentacija u digitalnom obliku. *Muzeologija* 40, MDC, Zagreb 2003, str. 86, 102.

**Katalog radova RZH 1966.-1986. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 12, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb 1986.

Summary

ACCESS TO ARCHIVAL MATERIAL OF CONSERVATION INSTITUTE OF CROATIA (1966-1996) KEPT IN CROATIAN CONSERVATION INSTITUTE

The author is discussing the access to archival material kept in CCI (HRZ) Archive holding the documentation of the Conservation Institute of Croatia (RZH) - a predecessor of Croatian Conservation Institute. It was an operating conservation and restoration institute that had been functioning in Zagreb from 1966 to 1996.

The text encompasses a general description of RZH archival photographic collection and brief descriptions of other collections. Along with making of dossiers and keeping other records, the tasks include the compiling of lists or guiding tools, entering data/information into the BREUH database (Croatian Conservation Institute's Database of the Registered Works of Art in Process of Restoration) and the communication with Institute experts, as well as with the users from the related institutions - scholars, students, graduates and others.

The digitized data entered into the database and placed on the Croatian Conservation Institute's intranet server have been constantly available to the conservators and restorers, who are also provided with the insight into the primary source documents when necessary. The users from various other institutions who are engaged in scientific work often cannot reach the required data quickly enough due to the complicated administrative regulations and indistinct differences between general and professional documentation. We must bear in mind the possible unauthorized access to the archival material, because it could be misused in other contexts.

All public data about the functioning of the Croatian Conservation Institute are available on the website where you can also view meticulously prepared catalogue of information.

Key words: *access to archive material, Archive of Conservation Institute of Croatia (RZH), conservation/restoration documentation, RZH archival photographic collection, BREUH database, guiding tools.*

Zrinka Šimundža Perojević

Arian Rajb

Hrvatska agencija za lijekove i medicinske proizvode

Zagreb

DIGITALIZACIJA I MIKROFILMIRANJE DOKUMENTACIJE HRVATSKE AGENCIJE ZA LIJEKOVE I MEDICINSKE PROIZVODE

UDK 004:651.5]:[061:61HALMED

UDK 778.14.072:651.5]:[061:61HALMED

Stručni rad

Agencija za lijekove i medicinske proizvode (HALMED) regulatorno je tijelo u čijoj je nadležnosti odobravanje lijekova za hrvatsko tržište. Djelatnici HALMED-a u tim procesima koriste dokumentaciju o lijeku. Budući da gradivo o lijeku treba čuvati do 50 godina, a dio trajno, zbog postojećih troškove pohrane i radi dostupnosti unutarnjim korisnicima trebalo je donijeti odluku o digitalizaciji i mikrofilmiranju toga gradiva.

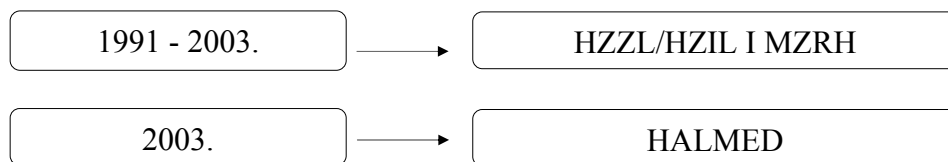
Nakon donošenja odluke bilo je potrebno obaviti nužne predradnje da bi navedeni proces digitalizacije započeo i uspješno završio. U članku smo se osvrnuli na sve faze procesa digitalizacije te postupak prijenosa digitaliziranog gradiva u sustav upravljanja poslovnim sadržajima FileNet.

Ključne riječi: *digitalizacija, mikrofilmiranje, indeksiranje, OAIS (otvoreni arhivski informacijski sustav), informacijski paket, PDF/A, FileNet*

Uvod

HALMED je skraćeni naziv Agencije za lijekove i medicinske proizvode¹ u čijoj je nadležnosti cjelovit postupak odobravanja lijekova za područje Republike Hrvatske od 2003. godine. Agencija je 2003. godine kao pravni sljednik preuzela arhivsko gradivo od ranijih regulatornih tijela za lijekove: Hrvatskog zavoda za kontrolu lijekova (HZZL), Hrvatskog zavoda za kontrolu imunobioloških preparata² (HZIL) i Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske (MZRH), koje sadrži dokumentaciju temeljem koje su provedeni postupci odobravanja lijekova³ od samostalnosti Republike Hrvatske 1991. do 2003. godine. Preuzete su velike količine arhivskog gradiva uz provizorni popis te konstataciju da su u poslovnim procesima koji uključuju veći broj sudionika dokumenti nerijetko pogrešno uloženi u tehničku jedinicu i da je bilo potrebno pronaći elemente novog reda digitaliziranog gradiva.⁴

Prikaz 1: Regulatorna tijela koja su sudjelovala u postupku davanja odobrenja lijekova u RH od 1991.

Arhivirano gradivo, prije preporuke HALMED-a podnositeljima zahtjeva od 2008. godine, da se zbog lakšeg rukovanja za dokumentaciju koriste registratori u kutiji s mehanizmom sa četiri kraka, opremljeno je u različite tehničke jedinice u skladu s regulatornim zahtjevima u vrijeme stvaranja (omot spisa, registrator, svežanj,

¹ Osnovana Zakonom o lijekovima i medicinskim proizvodima, Narodne novine 121/03 i 177/04.

² Osnovani Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, NN 75/93, 11/94, 55/96, 1/97, 111/97, 95/00 i 129/00.

³ Do osnivanja Agencije postupak odobravanja provodio se u dva stupnja: zavodi su ocjenjivali preuzetu dokumentaciju, a MZRH izdavalo konačna rješenja o stavljanju lijeka u promet.

⁴ Agencija je donijela Pravilnik o zaštiti arhivskog i registraturnog gradiva 2006. godine, posljednje izmjene i dopune datiraju iz 2014. godine.

mape, fascikli, tvrdi ili optički mediji CD i DVD), uvezano različitim vrstama uveza (metalne spajalice i druge metalne sponke, elastične gumice) i dokumenti odvojeni različitim pregradama za odvajanje dokumenata (plastične, kartonske). Za pojedine predmete arhivirano gradivo je u kombiniranim tehničkim jedinicama (konvencionalno i nekonvencionalno).

Zbog sadržaja i funkcionalne uloge gradiva o lijekovima zauzeto je stajalište da se gradivo nastalo djelovanjem prednika (Zavoda i MZRH) i gradivo nastalo djelovanjem stvaratelja (HALMED), tretira kao jedna cjelina.

U ovoj cjelini razlikujemo predmete koji sadrže gradivo iz postupka davanja odobrenja te predmete koji uz gradivo iz postupka davanja odobrenja sadrže i gradivo stvarano nakon postupka, temeljem regulatornih obveza za lijek u prometu (gradivo o izmjenama i obnovi odobrenja, ukidanju i prijenosu odobrenja, nadogradnji i usklađivanju dokumentacije o lijeku s najnovijim znanstvenim i tehničkim dostignućima iz područja lijekova).

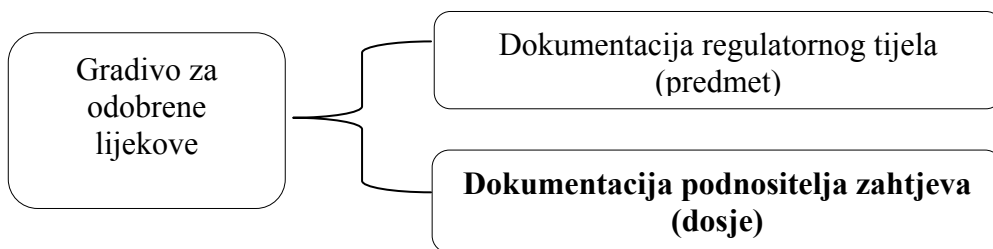
Zbog izuzetne vrijednosti gradiva, kao i radi njegove dostupnosti djelatnicima glede kontinuiranih dopuna po predmetu⁵, ubrzanja poslovnih procesa HALMED-a, poboljšanja razine zaštite gradiva ismanjenja troškova pohrane izvan HALMED-a, donesena je odluka o provedbi digitalizacije gradiva za odobrene lijekove za razdoblje 1991-2013. Dodatni razlog za donošenje Odluke o digitalizaciji gradiva je ranije planirani projekt IPA 2009 (*Instrument for Pre-Accession Assistance*), koji uključuje prijenos digitaliziranih podataka u sustav upravljanja poslovnim sadržajima *FileNet*. Gradivo je bilo pohranjeno izvan Agencije u različitim ugovornim ustanovama pružatelja usluga arhiviranja gradiva. Procijenjena količina gradiva izvan HALMED-a prije digitalizacije bila je oko 5,7 d/km.

Zbog navedenog stanja arhivskog gradiva i zbog različitih rokova čuvanja, odlučeno je da se u pripremi gradiva za digitalizaciju oblikuju dvije manje cjeline (*Prikaz 2*), tj. cjelina gradiva podnositelja zahtjeva (engl. *applicant, marketing authorisation applicant*) i cjelina omota spisa regulatornog tijela (engl. *national competent authority*). Te su manje cjeline za postupak indeksiranja nazvane „dosje“ i

⁵ Dopuniti predmet, u praksi znači pratiti životni ciklus lijeka od inicijalnog zahtjeva za davanje odobrenja do regulatornih obveza nakon davanja odobrenja (obnove odobrenja, izmjene odobrenja, nadogradnje dokumentacije, usklađivanja dokumentacije s najnovijim znanstvenim i tehničkim dostignućima iz područja lijekova).

„predmet“.⁶ Zauzet je stav da će se nakon skeniranja i konačnoga uvida u predmete obaviti izlučivanje gradiva uz odobrenje nadležnog arhiva.

Prikaz 2: Struktura gradiva za odobrene lijekove

Provedba digitalizacije i mikrofilmiranja dokumentacije HALMED-a

Digitalizacijai mikrofilmiranje dokumentacije HALMED-a započele u siječnju 2013.godine temeljem Ugovora o pružanju usluga digitalizacije i mikrofilmiranja dokumentacije o lijeku u konvencionalnom obliku (na papiru) s Financijskom agencijom (Fina)⁷. Predmet Ugovora uključio je pripremu dokumentacije za skeniranje, obradu slika, indeksiranje, konverziju slika u PDF/A (*Portable Document Format*), izradu arhivskih informacijskih paketa s PDF/A datotekama i indeksnim datotekama, izradu mikrofilmskih snimaka, dodavanje pozicije snimaka s metapodacima, kontrolu kvalitete i isporuku naručitelju do kraja trajanja usluge.

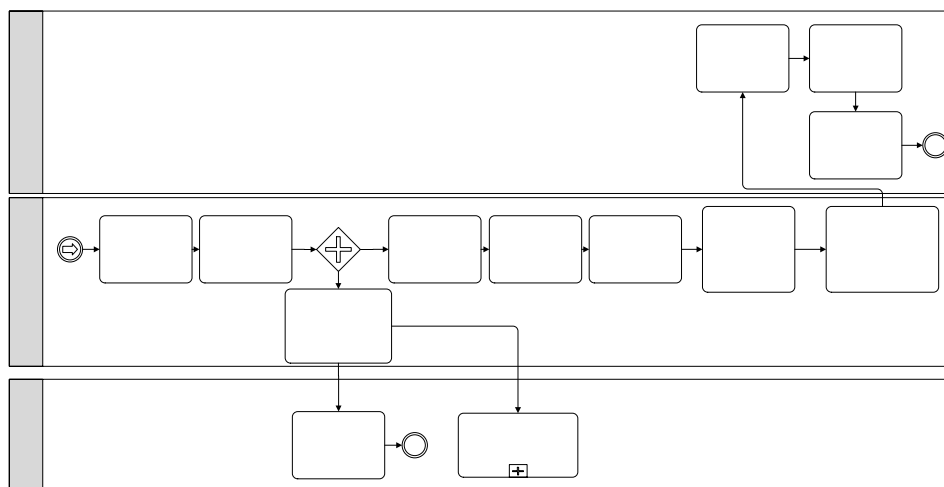
Procesi preuzimanja gradiva, skeniranja i indeksiranja predstavljali su izazove projekta koji su se rješavali s Financijskom agencijom, a nakon isporuke rezultata bilo je potrebno razviti mehanizam prijenosa u *FileNet* sustav, u sklopu IPA projekta (s izvođačem Ericsson Nikola Tesla i partnerom za integraciju Omega Software).

⁶ Dokumentacija stvarana u *životnom ciklusu* lijeka od inicijalnog zahtjeva za davanje odobrenja do regulatornih obveza nakon davanja odobrenja.

⁷ U 2013. godini digitalizirano je 8 milijuna stranica, a u 2014. ugovorena je digitalizacija 4,65 milijuna.

Pohrana gradiva HALMED-a te digitalizacija i mikrofilmiranje obavljaju se na različitim mjestima. Zbog toga je na početku projekta trebalo uspostaviti komunikaciju s izvršiteljem usluge digitalizacije i izvršiteljem usluge pohrane izvorne dokumentacije, kako bi se preuzimanje gradiva s mjesta pohrane i proces digitalizacije odvijali prema dogovorenim količinama i rokovima (Prikaz 3).

Prikaz 3: Dio HALMED-ova procesa digitalizacije

Gradivo je skenirano u TIFF datoteke.⁸ Ove datoteke su konvertirane u PDF/A datoteke⁹ i organizirane u informacijske pakete (*submission information packages*) u dvije komponente: dosje predmet. Komponenta dosje sadrži dokumentaciju podnositelja zahtjeva, a druga komponenta predmet dokumentaciju regulatornog tijela. Informacijski paket predstavlja međusobno povezane datoteke prema identifikatorima iz poslovne baze podataka Nacionalnog registra lijekova HALMED-a (Nacionalni registar lijekova, NRL) i podataka iz aplikacije pismohrane.

Za arhivsko gradivo opremljeno prije preporuke HALMED-a iz 2008. godine o predaji arhivskoga gradiva u konvencionalnom obliku, izvršitelj usluge uložio je

⁸ TaggedImage File Format.

⁹ ISO normirana arhivska inačica PDF-a, Portable Document Format.

dodatni napor i vrijeme na pripremi gradiva za skeniranje te za vraćanje gradiva u izvorno opremljenu tehničku jedinicu nakon skeniranja.

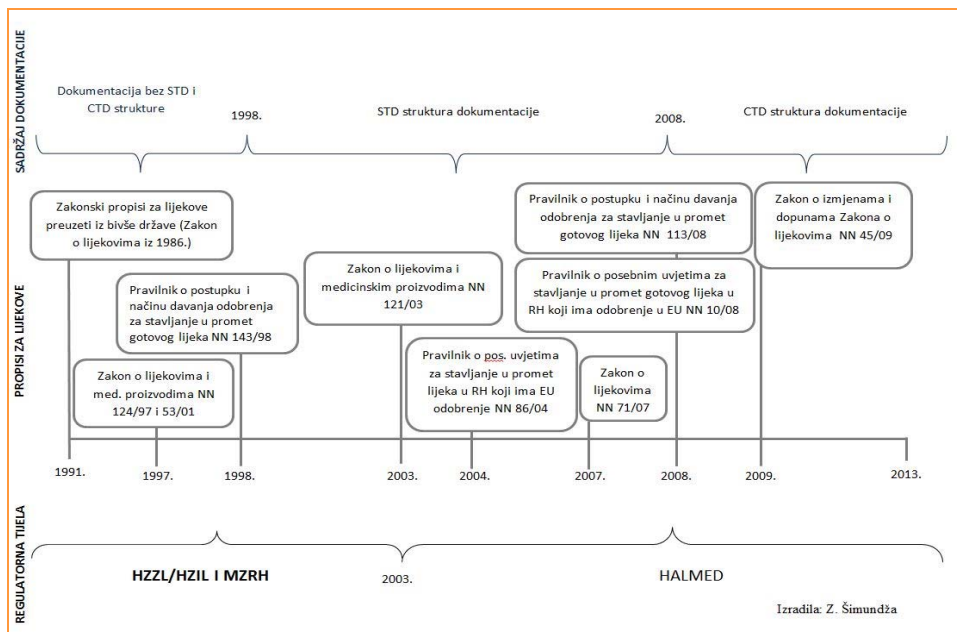
Prema inicijalnoj uputi, svaki od skeniranih dokumenata u komponenti dosjea trebalo je indeksirati prema važećim ICH¹⁰ i EU smjernicama, koje od 2003.godine propisuju obveznu CTD strukturu dokumentacije o lijeku za područje EU¹¹ (ranije STD strukturu). Kako je u Republici Hrvatskoj STD struktura dokumentacije propisana 1998.godine, a CTD tek 2008. godine (*Prikaz 4*), gradivo arhivirano prije 2008. najčešće nema sadržajne oznakenavedenih struktura dokumentacije, stranice nemaju brojčanu oznaku sekcija i dokumenata te se indeksiranje prema inicijalnoj uputi nije moglo provesti bez ponovne validacije svakog skeniranog dokumenta.¹²

¹⁰ International Conference on Harmonisation, <http://www.ich.org/>; CTD i STD su kratice za nazive strukture; CTD -*Common Technical Document*; STD -*Standard Technical Document*, http://ec.europa.eu/health/files/eudralex/vol-2/b/update_200805/ctd_05-2008_en.pdf (1.2.2014).

¹¹ *Ranije je bila propisana drugačija STD struktura, NTA, Vol. 2B, Edition 1998*, European Commission, Volume 2B Notice to Applicants: Medicinal products for human use, http://ec.europa.eu/health/files/eudralex/vol-2/b/update_200805/ctd_05-2008_en.pdf(2.4.2014).

¹² Pri čemu bi, prema procjeni bilo potrebno osigurati jednu osobu za validaciju dokumentacije za svakog indeksera.

Prikaz 4: Promjene u sadržaju dokumentacije o lijeku, promjene u zakonodavstvu i nadležnosti od 1991.

Zbog nastalog je problema početak indeksiranja kasnio. Bilo je potrebno provesti dodatnu stručnu analizu arhiviranog gradiva i postaviti razinu indeksiranja za količinu dokumenata koja će se digitalizirati samo u svrhu arhiviranja gradiva te za količinu dokumenata koja će se digitalizirati za poboljšanje dostupnosti informacija u poslovnim procesima HALMED-a. U poslovnim procesima HALMED-a koristit će se digitalizirana dokumentacija za lijekove koji su u prometu. Zbog različitosti dokumentacije, uvjetovane regulatornim promjenama u zakonodavstvu za lijekove, koji su se u RH intenzivno mijenjali radi usklađivanja s propisima za lijekove u EU (Prikaz 4), razina indeksiranja postavljena je nakon stručne analize provedene na više od 800.000 skeniranih stranica dokumenata.

Razina indeksiranja definirana je raspoloživim oznakama dokumenata, identifikatorima HALMED-a koji su bilježeni u skladu s postojećim regulatornim zahtjevima te sadržavaju dokumentacije u skeniranom informacijskom paketu. Nije bilo moguće vezati sadržajne oznake STD i CTD strukture dokumentacije o lijeku na

postojeće regulatorne zahtjeve u trenutku stvaranja gradiva, budući da struktura dokumentacije nije bila jedini niti obvezujući uvjet u postupku davanja odobrenja za stavljanje lijeka u promet u Republici Hrvatskoj prije 2008.godine. Nakon stručne analize s izvršiteljem usluge, pripremljena je obnovljena uputa za indeksiranje. Kako bi svaki skenirani dokument bio indeksiran najprikladnijim indeksnim pojmom, provedena je edukacija djelatnika zaduženih za indeksiranje sa stručnjakom za dokumentaciju.

Uvođenjem indeksnih pojmova „dosje“ i „predmet“ digitalizirano gradivo je postupkom indeksiranja strukturirano (sređeno) u dvije komponente za razliku od konvencionalne dokumentacije u kojoj su u poslovnim procesima koji uključuju veći broj sudionika nerijetko dokumenti bili pogrešno uloženi u tehničku jedinicu.¹³ Time se prilikom digitalizacije uveo element novog reda u digitalizirano gradivo.

Prijenos digitaliziranoga gradiva u *FileNet*

Za format pohrane digitaliziranih zapisa u projektu digitalizacije i mikrofilmiranja izabran je PDF/A s OCR-om (*OpticalCharacterRecognition*). Za pohranu metapodataka, s ciljem prijenosa u sustav za upravljanje poslovnim sadržajima *FileNet*¹⁴ iz HALMED-ovog IPA projekta, izabrane su XML datoteke (*EXtensibleMarkupLanguage*). Iako će *FileNet* sustav za upravljanje poslovnim sadržajima u potpunosti biti u produkciji početkom studenoga 2014. godine, rezultati digitalizacije iz 2013. godine se već koriste u HALMED-u na način, da se nakon pretrage baze pismohrane za tehničke jedinice koje su digitalizirane stavi dostavljeni informacijski paket korisnicima na raspolaganje na mrežni disk. Nakon što *FileNet* sustav bude u produkciji odnosno nakon što se razvije modul za prihvata i migraciju s datotečnog sustava u sustav za upravljanje poslovnim sadržajem *FileNet*-a, metapodaci iz XML datoteke će biti dodani zapisima u *FileNet* sustavu kao atributi za pretraživanje. Digitalizirano gradivo će tvoriti zasebnu seriju, jer ga nije moguće automatski učitati izravno u mape s klasifikacijskim oznakama predmeta u sustavu

¹³ Dokumentacija koja bi trebala biti uložena u omot spisa regulatornog tijela uložena je u dokumentaciji podnositelja zahtjeva i obratno.

¹⁴ IBM FileNet P8 System overview, October 2011, <http://pic.dhe.ibm.com/infocenter/p8docs/v5r1m0/index.jsp?topic=%2Fcom.ibm.p8.sysoverview.doc%2Fp8sov000.htm> (2.2.2014).

FileNet. Od 2003. do 2014. godine cijeli životni ciklus lijeka vodio se unutar jednog predmeta odnosno jedne klase, tako da nije moguće automatski razvrstati digitalizirane tehničke jedinice u pojedine faze životnog ciklusa lijeka, a za ručno razvrstavanje ima previše dokumentacije. Promjenom vođenja postupaka i predmeta, koja se očekuje u narednom razdoblju, novo će gradivo o lijekovima u izvorno digitalnom obliku biti automatski razvrstano izravno u pojedini predmet, uz pomoć razvijenih mehanizama sustava *FileNet* i integracije *FileNet*-a s elektroničkim urudžbenim zapisnikom i poslovnom bazom Nacionalnog registra lijekova (NRL). Ipak, unatoč izdvojenoj seriji digitalizirane starije dokumentacije o lijeku, poslovni kontekst i kontinuitet tog gradiva i novog digitalnog gradiva bit će osiguran metapodacima i mehanizmima pretraživanja. Kompletно digitalizirano i digitalno gradivo dokumentacije o lijeku bit će moguće izvesti iz sustava (primjerice za dostavu u nadležni arhiv) u obliku OAIS-kompatibilnih dostavljenih informacijskih paketa s izvozom metapodataka u XML datoteke. Predviđa se izlučivanje izvornog gradiva dokumentacije o lijeku nakon digitalizacije prema Pravilniku o zaštiti arhivskog i registraturnog gradiva Agencije za lijekove i uz dozvolu Hrvatskog državnog arhiva.

Sam prihvrat digitaliziranih datoteka bit će osiguran izradom *FileNet* modula za prihvrat paketa (i migraciju s datotečnog sustava) i integracijom sustava s aplikacijom Pismohrana (elektronička arhivska knjiga). *FileNet* se sastoji od osnovnog modula za upravljanje dokumentima (engl. *Documentmanagement*), modula za upravljanje zapisima (engl. *Recordsmanagement*), modula za upravljanje poslovnim procesima (*Process Designer, Business Process repository*), specijaliziranog modula za prihvrat paketa i drugih posebno razvijenih modula za HALMED. Modul za prihvrat paketa ima funkciju zaprimanja dostavljenih informacijskih paketa, provjere prikladnosti formata datoteka i konvertiranja u arhivski informacijski paket, kako bi se zapisi mogli dugoročno očuvati u digitalnom obliku korištenjem modula za upravljanje zapisima *FileNet*-a. Svaki dostavljeni informacijski paket se sastoji od zapisa i XML datoteke, a XML datoteka s metapodacima se prilikom učitavanja validira prema XSD datoteci (*XML shema*). Uz aktivnost prihvata paketa digitaliziranog gradiva, prilikom dizajna *FileNet* sustava predviđena je mogućnost prihvata i drugih vrsta dokumentacije u dostavljenim paketima s odgovarajućim XML datotekama i migracije mapa i datoteka s mrežnog diska u sustav za upravljanje poslovnim sadržajima.

Nakon što se paketiprihvate u *FileNet* sustav, potrebno ih je evidentirati u aplikaciju Pismohrana, kako bi ta dokumentacija postala dijelom dokumentacijskog sustava stvaratelja i kako bi se preuzeli rokovi čuvanja i pravila njezinog očuvanja. *FileNet* je integriran s prethodno razvijenim elektroničkim urudžbenim zapisnikom,

što omogućuje upravljanje predmetima u digitalnoj okolini modula za upravljanje dokumentima i s prethodno razvijenom aplikacijom Pismohrana, kako bi se riješena dokumentacija predmeta mogla deklarirati zapisima i kako bi modul za upravljanje zapisima mogao preuzeti pravila pohrane i adekvatno postupati sa zapisima. Dakle, nakon prihvata digitaliziranog gradiva, aplikacija Pismohrana će temeljem jedinstvenog identifikatora izdvajati zapise za digitaliziranu tehničku jedinicu, izmijeniti metapodatke o vrsti tehničke jedinice, mediju i lokaciji i kopirati postojeće veze s predmetima koje su bile označene na izvornoj konvencionalnoj dokumentaciji. Aplikacija Pismohrana će poslati *FileNet* sustavu identifikator digitalne tehničke jedinice, koji je iste strukture kao i barkod identifikatori za konvencionalnu dokumentaciju, i listu identifikatora pojedinih dokumenata, a *FileNets* sustav će pismohrani vratiti lokaciju gradiva, kako bi se gradivo moglo dohvatiti i koristiti iz *FileNet*-a i iz aplikacije Pismohrane. Izvornik koji se digitalizirao, ukoliko nema naznačeno trajno čuvanje, pojavit će se u listi za izlučivanje i time će HALMED moći započeti s procesom izlučivanja.

Zaključak

HALMED kontinuirano i predano radi na unapređenju svojih poslovnih procesa kroz niz projekata. Izrada prve arhivske knjige pokrenuta je 2007. godine, a 2009. godine izrada elektroničkog urudžbenog zapisnika usklađenog s novim uredskim poslovanjem. Projekt digitalizacije dokumentacije o lijeku pokrenut je krajem 2012. godine. Iste je godine bila pokrenuta, a sljedeće godine završena izrada nove aplikacije pismohrane. U rujnu 2013. godine započelo se s projektom uvođenja suvremenog sustava za upravljanje poslovnim sadržajem, koji će prema planu završiti do početka studenoga 2014. godine.

Svi spomenuti projekti su međusobno povezani i redovito koriste rezultate prethodnika. Iako *FileNet* sustav iz IPA projekta još nije dovršen i stavljen u produkciju, rezultati digitalizacije iz 2013. godine već koriste djelatnicima HALMED-a u procesima odobravanja lijekova.

Trenutno aktualnim projektima digitalizacije i mikrofilmiranja te uspostave *FileNets* sustava HALMED želi dodatno olakšati i ubrzati rješavanje stručnih predmeta, bržim protokom dokumentacijskih resursa svojih poslovnih procesa i uvođenjem

moгуćnosti paralelnog rada na istim resursima, te nakon izlučivanja izvornika postići dugoročne uštede na arhiviranju svojeg registraturnog i arhivskog gradiva.

Kratice

CTD	Common Technical Document - format konvencionalne dokumentacije o lijeku koji se sastoji od pet dijelova dokumentacije, od administrativnih dokumenata do klinike. HALMED ovu dokumentaciju digitalizira.
DAIS	Digital Archival Information System, OAIS-kompatibilan sustav koji HALMED razvija kroz IPA projekt.
eCTD	electronic Common Technical Document - format elektroničke dokumentacije o lijeku koji se sastoji od pet dijelova dokumentacije, od administrativnih dokumenata do klinike. HALMED ovu dokumentaciju zaprima u elektroničkom obliku i obrađuje posebnom aplikacijom za pregled koja je integrirana s DAIS-om.
HALMED	Agencija za lijekove i medicinske proizvode
HZIL	Hrvatski zavod za kontrolu imunobioloških preparata, pravni prednik HALMED-a
HZZL	Hrvatski zavod za kontrolu lijekova, pravni prednik HALMED-a
ICH	International Conference on Harmonisation, tijelo koje objedinjava agencije za lijekove EU, SAD-a i Japana i farmaceutsku industriju zajedničkim radom na znanstvenim i tehničkim temama regulacije lijekova.
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance, Instrument pretpristupne pomoći koji je 2007. zamijenio PHARE, CARDS, ISPA i SAPARD instrumente, a odnosio se za projekte u ciklusu programiranja do 2013. godine.
MZRH	Ministarstvo zdravlja (zdravstva) Republike Hrvatske
NRL	Nacionalni registar lijekova, poslovna aplikacija/baza podataka lijekova HALMED-a

OAIS	Open Archival Information System, otvoreni arhivski informacijski sustav, ISO referentni model
OCR	Optical Character Recognition, optičko prepoznavanje znakova
PDF	Portable Document Format
STD	Standard Technical Document (NtA, Notice to Applicant, ili EU dossier) - format konvencionalne dokumentacije o lijeku koji se sastoji od četiri dijela dokumentacije, od administrativnih dokumenata do klinike. HALMED ovu dokumentaciju digitalizira.
TIFF	Tagged Image File Format
XML	EXtensible Markup Language
XSD	XML shema

Literatura

www izvori

European Commission, Volume 2B Notice to Applicants: Medicinal products for human use, http://ec.europa.eu/health/files/eudralex/vol-2/b/update_200805/ctd_05-2008_en.pdf, 2.4.2014.

HALMED, Zakoni i pravilnici, http://www.almp.hr/?ln=hr&w=zakoni_pravilnici, 2.4.2014.

IBM FileNet P8 System overview, October 2011, <http://pic.dhe.ibm.com/infocenter/p8docs/v5r1m0/index.jsp?topic=%2Fcom.ibm.p8.sysoverview.doc%2Fp8sov000.htm>, 2.2.2014.

International Conference on Harmonisation, <http://www.ich.org/>, 1.2.2014.

Reference model for an Open Archival Information System (OAIS), Magenta book, June 2012, <http://public.ccsds.org/publications/archive/650x0m2.pdf>, 2.4.2014.

W3C, XML Schema, <http://www.w3.org/XML/Schema>, 2.4.2014.

Pravni propisi

Uredba o uredskom poslovanju, NN 7/09.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima pročišćeni tekst zakona, NN 105/97, 64/00, 65/09.

Summary

DIGITISATION AND MICROFILMING OF HALMED'S RECORDS

HALMED or Croatian Agency for Medicinal Products and Medical Devices is national competent authority responsible for the complete procedure of the approval of medicinal and homeopathic products and medical devices. HALMED was established in 2003 by the Law on Medicinal Products. Approval procedure before that was under the jurisdiction of Croatian Institute of Medicines Control, Croatian Institute of Immunobiological Preparations Control and the Ministry of Health. Because of large quantities of inherited conventional documents from institutes and the Ministry, new and updated documentation and storage capacities of HALMED, documentation had to be archived in storages of commercial archiving service providers.

In order to improve the level of protection and data availability and reduce the costs of storage, microfilming and digitization project of medicinal products records was initiated. At the end of 2013 HALMED had 5.7 linear kilometres of records in external storage service provider's facility. In the 2013 HALMED digitized and microfilmed 8 million pages of records and in 2014 it contracted digitization and microfilming for additional 4.65 million pages. HALMED has spent considerable time to prepare the digitization project correctly, as well as conventional documentation for indexing together with the external provider of digitisation service (Financial Agency). During preparation of the project it was necessary to analyse records. Composition and structure of records were results of different provenance (origin from various marketing authorisation applicants as external clients of HALMED's services) and different legal requirements about what had to be submitted for medicinal products in the past. It was necessary to make guidance for external digitization service provider in order to recognise all records types and to get

records indexed correctly. It was also necessary to extract metadata from various databases (the business metadata was extracted from National Drugs Registry and archival metadata from records management databases). The level of indexing of records types was defined by the existence of explicit information on the records themselves, existence of metadata in databases and HALMED's business requirements. For storage of digitized records HALMED selected PDF/A with OCR and for metadata transfer HALMED decided to use XML files. Digitised records are uploaded into FileNet enterprise content management system as a result of another project (EU founded IPA 2009 TAIB project).

The process of digitizing and microfilming the external institution consists of transferring records from storage sites to digitizing and microfilming facility, preparation of records, scanning, quality control, returning paper records to storage facility, indexing, quality control, image processing, OCR and conversion to PDF/A, creation of information packages with PDF/A and XML files, making microfilm images, quality control of microfilms, updates of packages with the information about image position on microfilm, and delivery of results to HALMED.

After delivery of digitisation and microfilming project results HALMED performs additional quality control. After initial upload of digitised records into FileNet, it is predicted to continue with digitization of various records and with their transfer into OAIS-compliant archival information packages. Digitized records in the future, as well as digitally-born material, ought to be exported, if necessary, from the FileNet system into future or external environment in the form of packages suitable for long-term preservation, with preserved context encapsulated in XML metadata files. FileNet preservation and designing packages related functions will be flexible enough to meet requirements of archival authority before transferring of these information packages outside HALMED's environment. It is also predicted to destroy paper records after digitization with the consent of the Croatian State Archives.

Project of digitization and microfilming of HALMED's records and project of building FileNet system will enable HALMED to work more efficiently, to manage and use records rationally and to achieve savings in archiving process in a long period of time.

Key words: *digitization, microfilming, indexing, OAIS, information package, PDF/A, FileNet enterprise content management system*

Ana Holjevac Tuković
Hrvatski memorijalno-dokumentacijski
centar Domovinskog rata
Zagreb

PROBLEM DOSTUPNOSTI ARHIVSKOGA GRADIVA U ISTRAŽIVANJU TEMA IZ DOMOVINSKOG RATA - ISKUSTVA ISTRAŽIVANJA MIRNE REINTEGRACIJE HRVATSKOGA PODUNAVLJA

UDK 342.732:94(497.5Podunavlje)“1995/1998“(093)

Stručni rad

U radu se daje kraći prikaz iskustva o korištenju arhivskog gradiva pri istraživanju procesa mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Ukazano je u osnovnim crtama na zakonske odredbe koje reguliraju dostupnost arhivskog gradiva, kao i na njihovu primjenu u praksi te određena odstupanja ovisno o instituciji gdje se gradivo nalazi. Posebno je navedeno i pitanje dostupnosti dokumenata hrvatske provenijencije koji su bili dani međunarodnim organizacijama i koji se sada nalaze na njihovim mrežnim stranicama .

Ključne riječi: mirna reintegracija, Hrvatsko Podunavlje, dostupnost arhivskog gradiva, Domovinski rat.

U istraživanju najnovije hrvatske povijesti odnosno Domovinskog rata, **neophodno je koristiti arhivsko gradivo koje ulazi u kategoriju gradiva s ograničenom dostupnošću.** Za istraživanje teme o procesu mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja (1995-1998) bilo je potrebno, među ostalim, koristiti i fondove Hrvatskog državnog arhiva: Ured predsjednika RH dr. Franje Tuđmanai Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji EZ-a. Temeljem zahtjeva upućenog 2009. godine ravnatelju Hrvatskog državnog arhiva, bilo mi je odobreno korištenje gradiva fonda Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji EZ-a, dok je za korištenje gradiva Ureda predsjednika RH dr. Franje Tuđmana, bilo potrebno dodatno odobrenje. Naime, navedeni arhivski fond ulazi u kategoriju gradiva s ograničenom dostupnošću, čije je prijevremeno korištenje regulirano Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima¹. Njegovo prijevremenokorištenje u svrhu znanstvenog istraživanja bilo je moguće uz prethodno pribavljeno pozitivno mišljenje povjerenstva pri Hrvatskom arhivskom vijeću. Prema novim odlukama Hrvatskog arhivskogvijeća, onone može davati svoje preporuke samo temeljem Zakona o arhivima i arhivskom gradivu, s obzirom na to da su u Republici Hrvatskoj doneseni i drugi propisi koji uređuju dostupnost informacija u posjedu tijela javne vlasti te zaštitu osobnih i povjerljivih podataka. Tako Zakon o tajnosti podataka² uređuje pitanja nadzora nad provedbom zaštite tajnih podataka i propisuje uvođenje Uvjerjenja o sigurnosnoj provjeri (Certifikata), kojim se omogućuje rukovanje i pristup dokumentima s oznakom tajnosti. No, prema mom iskustvu, neovisno o stečenom Certifikatu uvid u pojedine dokumente nije moguć, jer dokumenti nisu deklasificirani. Deklasifikacija podrazumijeva postupak kojim se utvrđuje prestanak postojanja razloga zbog kojih je određeni podatak klasificiran odgovarajućim stupnjem tajnosti (vrlo tajno, tajno, povjerljivo, ograničeno), nakon čega podatak postaje neklasificiran.³ Prvotno je moj zahtjev za pristup gradivu Ureda predsjednika odbijen 2009. godine, a u obrazloženju navedeno je da ne mogu dobiti uvid u cijeli fond, pa ni u obavijesna pomagala, već da moram točno specificirati koji dokument tražim, neovisno o činjenici da bez obavijesnih pomagala ne mogu točno odrediti, zapravo znati koji se dokumenti u fondu nalaze. Nakon istraživanja na temi i rada na memoarskom gradivu, te konzultiranja sa sudionicima procesa mirne reintegracije, upućena sam da kao važan izvor koristim gradivo Stalne misije RH pri Ujedinjenim narodima (UN), čije se gradivo nalazi i u fondu Ureda predsjednika RH dr. Franje Tuđmana. Naknadno sam u srpnju 2012. predala zahtjev za uvidom u

¹ Narodne novine 105/1997.

² NN 79/2007, 86/2012.

³ Isto.

navedeno gradivo s točno specificiranim datumima i događajima, no uvid mi do danas (lipanj 2014) nije odobren, uz obrazloženje da gradivo nije deklasificirano. Dokument koji je klasificiran može biti dostupan osobama kojima je to nužno u službene svrhe, radi obavljanja poslova iz njihovog djelokruga, ajavnost kao takva, pa onda i znanstveni istraživači, nemaju pristup klasificiranim podacima sve dok se ne deklasificiraju.

Prema Zakonu o tajnosti podataka, svaki stvaratelj podataka obavezan je trajno procjenjivati stupanj tajnosti klasificiranog podatka i izraditi periodičnu procjenu na temelju koje se može promijeniti stupanj tajnosti ili obaviti deklasifikacija podatka te samim time i omogućiti njegovo eventualno korištenje. Institucije koje kao sljednici stvaratelja arhivskog gradiva imaju tu zakonsku obvezu, u većini slučajeva ne provode periodičnu procjenu, pa je istraživaču tako onemogućeno korištenje gradiva. Postavlja se pitanje, je li moguće fizički provesti odredbu navedenog Zakona, uzimajući u obzir da se radi o obimnom gradivu. U tom smislu arhivska struka trebala bi upozoriti na nemogućnost provođenja ove zakonske odredbe.

U istraživanju navedene teme meni su od iznimne važnosti bili podatci i iz gradiva nastalog radom Vlade RH i njenih tijela u vremenskom razdoblju koje se odnosi na provedbu procesa mirne reintegracije (1995-1998). Vlada je najviši organ izvršne i upravne vlasti u Hrvatskoj, a u strukturnoj organizaciji Vladu su činili: predsjednik Vlade, tri potpredsjednika i ministri. Vlada je u tadašnjoj (u razdoblju mirne reintegracije) strukturi imala uži kabinet, koji se sastojao od predsjednika Vlade, potpredsjednika Vlade i ministara. Predsjednik Vlade rukovodi radom Vlade i odgovoran je za njen rad, osigurava jedinstvo političkog i upravnog djelokruga Vlade te usmjerava njeno djelovanje kao cjeline te njenih članova pojedinačno. U tom smislu bio mi je potreban uvid u sljedeće gradivo: Kabineta predsjednika Vlade RH Zlatka Mateše,⁴ Kabineta potpredsjednika Vlade RH Ivice Kostovića⁵ i Kabineta potpredsjednice Vlade RH Ljerke Mintas Hodak.⁶ Uz navedeno,

⁴ Predsjednik Vlade RH Zlatko Mateša (7.11.1995. - 27.1.2000).

⁵ Potpredsjednik VRH za humanitarna pitanja i ministar znanosti i tehnologije (NN 91/1995), potpredsjednik VRH (NN 92/1993), predsjednik Upravnog vijeća Ureda za prognanike i izbjeglice (NN 110/1993, 16/1996), predstavnik VRH pri Prijelaznoj upravi za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranja i zapadnog Srijema (NN 1/1996) predstojnik Ureda predsjednika RH (NN 137/1998).

⁶ Potpredsjednica VRH za unutarnju politiku i društvene djelatnosti (NN 91/1995), ministrica u VRH za europske integracije (NN 32/1998).

bilo mi je potrebno i gradivo Ureda za prognanike i izbjeglice⁷, gradivo Ureda za UNPROFOR (Zaštitne snage Ujedinjenih naroda-*United Nations Protection Forces*)⁸i gradivo Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.⁹Navedeni uredi su tijela Vlade RH, koje je Vlada osnivala kao privremena radna tijela za davanje prijedloga, mišljenja odnosno stručnih obrazloženja o pitanjima iz određenog djelokruga.

Temeljem odluke Vlade RH, odobren mi je uvid u gradivo nastalo njenim radom, kao i u gradivo nastalo radom navedenih ureda. No, treba napomenuti, da je s prestankom rada Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (svibanj 1997), gradivo pripalo njenom pravnom sljedniku, Ministarstvu za razvitak i obnovu, koje je također prestalo s radom, pa u to vrijeme (2013) nije bilo moguće locirati navedeno gradivo i dati ga na korištenje.

⁷ Ured je osnovan 30. kolovoza 1991. Sjedište Ureda bilo je u Ministarstvu rada i socijalne skrbi. Ured je utvrđivao i osiguravao provođenje politike Vlade u vezi sa zbrinjavanjem i pomoći izbjeglicama (plan evakuacije, prihvata i zbrinjavanja, stacioniranja izbjeglica po regijama - područjima pojedinih općina ili više općina, plan školovanja i drugo), utvrđivao je mjerila za obračun troškova zbrinjavanja i pomoći izbjeglicama u skladu sa zaključkom Vlade da se podmiruju samo minimalni(nužni) troškovi prijevoza i prehrane, pod uvjetom da se ne može drugačije riješiti. Organizirao je prikupljanje materijalnih sredstava, a posebno hrane, propagirao je, organizirao i koordinirao akcije centra za socijalni rad i drugih organa i organizacija, a osobito Crvenog križa Hrvatske, Caritasa, Merhameta, vjerskih zajednica i drugih humanitarnih organizacija(NN 45/1991).

⁸ Ured je ustrojen 17. veljače 1992. i obavljao je stručne i druge poslove u vezi s radom i djelovanjem mirovnih snaga UN-a. U suradnji s nadležnim ministarstvima i radnim tijelima Vlade, pratio je djelovanje mirovnih snaga UN-a, pružao je i organizirao odgovarajuću stručnu i drugu pomoć, davao je Vladi izvješća o djelovanju mirovnih snaga UN-a, mišljenja i prijedloge za poduzimanje odgovarajućih mjera zaštite interesa RH. Ured 2. travnja 1992. mijenja naziv u Ured za UNPROFOR, a 2. listopada 1992. u Ured za suradnju s mirovnim operacijama i obavlja stručne i druge poslove u vezi s radom i djelovanjem mirovnih operacija u RH, prati djelovanje mirovnih operacija u RH, pruža i organizira pružanje odgovarajuće stručne i druge pomoći, daje Vladi izvješća o djelovanju mirovnih operacija u RH, daje mišljenja i prijedloge za poduzimanje odgovarajućih mjera zaštite interesa RH. Uredba o Uredu za suradnju s mirovnim operacijama prestala je vrijediti 30. prosinca 1997, a osnovan je Ured za suradnju s Organizacijom za europsku sigurnost i suradnju (OESS), NN9/1992, 1/1998.

⁹ Ured je osnovan 29. prosinca 1995. Ured je u okviru djelokruga Vlade obavljao stručne i druge poslove u vezi s uspostavljanjem hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u skladu s provedbom Erdutskih i Daytonskih sporazuma, a obavljao je i druge poslove koje mu je odredila Vlada. Ured je ukinut 22. svibnja 1997. Službenike i namještenike, opremu, pismohranu i drugu dokumentaciju, sredstva za rad, financijska sredstva te prava i obveze Ureda preuzelo je Ministarstvo razvika i obnove(NN 1/1996, 54/1997).

Uvidom u gradivo Vlade RH, struktura gradiva najvećim dijelom odnosila se na dokumentacijsku cjelinu Vlada RH/tajništvo- pismena neupravnog postupka, odloženu prema centralnom urudžbenom zapisniku. Službena prepiska s drugim tijelima ili osobama obavlja se neupravnim aktima, a glavna evidencijaza predmete neupravnog postupka je urudžbeni zapisnik. Tako se u navedenoj cjelini mogu pratiti ulazni i izlazni spisi, dokumenti što su ih ministarstva slala Vladi, te odluke koje je Vlada slala svojim tijelima i ministarstvima. Od posebnog interesa bili su mi spisi koje je Stalna misija RH pri UN-u u New Yorku, slala Vladi RH, a mogli su se naći u navedenoj cjelini. Spisi što ih je Stalna misija pri UN-u slala Vladi RH, nisi bili izdvojeni ili strukturirani kao zasebna serija, već ih se moglo pratiti samo kroz centralni urudžbeni zapisnik. Kasnijim uvidom i korištenjem gradiva nastalog u kabinetu predsjednika i potpredsjednika Vlade RH Zlatka Mateše, Ivice Kostovića i Ljerke Mintas Hodak, također su se mogli pratiti spisi Stalne misije RH pri UN-u, s time da su u kabinetu potpredsjednika Vlade Ivice Kostovića za godinu 1996. bili izdvojeni u cjelinu UN.

Svakako je zanimljivo napomenuti da je pismohrana Vlade predložila izlučivanje spisa Stalne misije RH pri UN-u, uz objašnjenje da se radi o multiplikatima, jer je Misija spise slala na više adresa. Da su spisi bili slani na više adresa vidi se i iz zaglavljasamihspisa u kojima se vidi da su bili upućeni: Uredu predsjednika RH, Ministarstvu vanjskih poslova RH, predsjedniku i potpredsjedniku Vlade RH. U tom kontekstu zanimljivo je promatrati dostupnost istog dokumenata kod različitih institucija, jer su upravo spisi Stalne misije RH pri UN-u klasificirani unutar fonda Ureda predsjednika RH, i još uvijek nisu dostupni za korištenje. Neovisno o tome što obje institucije podliježu pod istu zakonsku regulativu vezanu za dostupnost dokumenata, pismohrana Vlade predložila je njihovo izlučivanje, dok isti dokumenti u sklopu fonda Ureda predsjednika RH, nisu deklasificirani i samim time su nedostupni za znanstveno istraživanje.

Koristeći gradivo kabineta Zlatka Mateše uočila sam da je strukturirano po pojedinim cjelinama te samim time lako pretraživo, a formiran je i zaseban dio koji se odnosio na Hrvatsko Podunavlje. Posebno vrijednu cjelinu činio je kabinet potpredsjednika Vlade Ivice Kostovića, jerosim što je bio potpredsjednik Vlade, bio je i hrvatski predstavnik pri prijelaznoj upravi UN-a za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Osim općih spisa, gradivo je strukturirano u serije, čime je olakšano korištenje, a posebnu cjelinu čini i gradivo Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Ured je redovno slao izvješća kabinetu potpredsjednika

Vlade RH. Na taj sam način stekla uvid u rad Ureda privremene uprave, čije gradivo nije bilo moguće locirati i dati na korištenje.

U istraživanju Domovinskog rata veliku ulogu ima i pristup gradivu međunarodnih organizacija koje su boravile u Hrvatskoj za vrijeme Domovinskog rata. Njihovo gradivo od velike je vrijednosti, jer daje uvid u opći kontekst njihovog djelovanja kao i osnovne smjernice prema kojima su se provodili pojedini procesi. U istraživanju procesa mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja, koji je proveden kao mirovna misija UN-a, od posebne je važnosti digitalni arhiv UN-a. On je strukturiran prema mjesečnim izvješćima glavnih tajnika UN-a, rezolucijama koje je donosilo Vijeće sigurnosti UN-a i redovnim izvješćima o mirovnim misijama koje provodi UN.

Proces mirne reintegracije započeo je donošenjem rezolucije UN-a, koja je definirala glavne crte djelovanja mirovnih snaga na području Hrvatskog Podunavlja i uspostavila 1996. Prijelaznu upravu UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (*United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium*- UNTAES).¹⁰ Daljnji tijek provedbe mirne reintegracije praćen je rezolucijama i izvješćima glavnog tajnika UN-a. Upravo su izvješća i rezolucije davali smjernice samom mirovnom procesu i bili vrijedan izvor o djelovanju UN-a na području Hrvatskog Podunavlja.

Proces mirne reintegracije dovršen je 1998. godine. Hrvatska Vlada jeu potpunosti surađivala s međunarodnom zajednicom, rješavajući se polako njenog nadzora, te na miran način vratila preostali okupirani dio Republike Hrvatske u svoj državnopravni sustav. Unatoč problemima i poteškoćama koji su obilježili mirnu reintegraciju, prisutni donekle i danas na navedenom prostoru, mirna reintegracija obavljena je bez novih ljudskih i materijalnih žrtava.

Problemi koji su bili prisutni tijekom procesa mirne reintegracije dijelom se odražavaju i danas na navedenom području. Kako bi se moglo sagledati i zaključiti istraživanje o procesu mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja, iznimno važan izvor je Izvješće o provedbi Pisma namjere Vlade RH od 13. siječnja 1997. o mirnoj reintegraciji Hrvatskog Podunavlja i uspostave ustavno-pravnog poredaka Republike Hrvatske na tom području. Izvješće je sastavljeno krajem procesa mirne reintegracije odnosno 22. rujna 1997. godine, a daje presjek djelovanja Vlade RH u procesu mirne reintegracije s iscrpnim financijskim izvješćem o svim provedenim djelatnostima. Izvješće je upućeno članovima Vijeća sigurnosti, neposredno pred njihovu raspravu o

¹⁰ Resolution 1037 (1996), <http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm> (pristup ostvaren 29. travnja 2014).

završetku mandata Prijelazne uprave Ujedinjenih naroda za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijemu Hrvatskoj te je o njemu umnogome ovisio i ishod samog procesa.

Zatraženo Izvješće nije mi bilo dano na korištenje, jer se radi o klasificiranom dokumentu. Izvješće sadrži većinom podatke koji nisu poznati široj javnosti, a upitno je i kada će se dokument deklasificirati. Primjerice, dokument donosi podatak koliko je hrvatska Vlada utrošila novaca za program otkupa oružja koje je posjedovalo srpsko stanovništvo, nakon što je proveden proces demilitarizacije na području pod upravom UNTAES-a. Podatak postaje još zanimljiviji, ako se uzme u obzir činjenica da su naknadno provedeni takvi isti programi u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makedoniji, pod nadzorom UN-a, no da se u tim programima nije davala novčana naknada donositeljima zaostalog oružja, kao što je to bilo u Hrvatskoj. Prema iskazima sudionika procesa mirne reintegracije, podatak naveden u Izvješću da je hrvatska Vlada za otkup oružja od srpskog stanovništva dala 1,6 miliona dolara, nije nikada predložena hrvatskoj javnosti. Razlog treba tražiti u činjenici, da se to moglo shvatiti kao svojevrsna nagrada pobunjenim Srbima u ionako otežanim prilikama provođenja mirne reintegracije. Također, u Izvještaju se nalaze i podatci o priznavanju radnog staža na okupiranom području u razdoblju 1991-1996, kao i drugim davanjima koje je Vlada RH izdvojila, djelomično i pod pritiskom međunarodne zajednice, kako bi se proces mirne reintegracije ipak uspješno dovršio. Pretragom digitalnog arhiva UN-a, pronašla sam navedeno Izvješće, koje je Ivan Šimonović, tada hrvatski predstavnik pri UN-u, podnio glavnom tajniku UN-a.¹¹ Dokument je pohranjen u digitalnom arhivu UN-a na engleskom jeziku i sadrži sve navedene stavke o procesu mirne reintegracije koje je podnijela hrvatska Vlada RH. Zanimljivo je spomenuti da je Ivan Šimonović podnoseći navedeno Izvješće istaknuo da su troškovi oko provedbe mirne reintegracije bili veliko opterećenje za hrvatsko gospodarstvo, prethodno opterećeno ratnim razaranjima i zbrinjavanjem velikog broja prognanika i izbjeglica. Unatoč tome naglasio je napore Hrvatske u procesu mirne integracije u smislu provođenja gospodarskih i socijalnih mjera politike u provedbi reintegracije, jer su upravo one trebale ubrzati pomirenje i poslijeratnu obnovu.

Govoreći o iskustvu dostupnosti gradiva pri istraživanju procesa mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja, kao i općenito tema iz Domovinskog rata, njihova dostupnost, kao i ostalog gradiva regulirana je zakonskim odredbama. Međutim, kao što je i navedeno, zakonske odredbe ne provode se jednako kod svih institucija te postoje određena odstupanja. Zakonom je jasno određena dostupnost i

¹¹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1997/745 (pristup ostvaren 29. travnja 2014).

proces deklasifikacije, no trebalo bi preispitati mogućnosti provedbe navedenih zakonskih odredbi. Jedno od pitanja je i dostupnost dokumenata koji su bili dani međunarodnim organizacijama, a koji ni danas nisu dostupni za potrebe znanstvenog istraživanja te bi ih u tom smislu trebalo učiniti dostupnima. Gledajući to s aspekta djelatnika ustanove koja je osnovana na prijedlog Vlade RH, kao ustanova s primarnom zadaćom da istražuje i znanstveno tumači događaje iz Domovinskog rata, Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata bi ipak trebalo olakšati pristup navedenim dokumentima. U tom kontekstu djelatnici Centra provode određeno istraživanje u sklopu institucije, koja je radi toga i osnovana, pa se može govoriti i o službenoj potrebi za uvidom u navedeno gradivo. Pristup gradivu fonda Ureda predsjednika RH dr. Franje Tuđmana, izazvalo je i veće medijsko zanimanje te se tako u više navrata isticalo kako Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, tj. njegovi djelatnici, ima ekskluzivno pravo pristupa navedenom gradivu, za razliku od ostalih znanstvenih istraživača, no moj primjer pokazuje upravo suprotno.

Literatura:

1. Narodne novine 45/1991.
2. Narodne novine 9/1992.
3. Narodne novine 110/1993.
4. Narodne novine 91/1995.
5. Narodne novine 1/1996.
6. Narodne novine 16/1996.
7. Narodne novine 54/1997.
8. Narodne novine 105/1997.
9. Narodne novine 1/1998.
10. Narodne novine 32/1998.
11. Narodne novine 137/1998.
12. Narodne novine 79/2007., 86/2012.

13. <http://www.un.org>
14. Mario Nobilo: *Hrvatski feniks*, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990. -1997., Zagreb 2000.,

Summary

THE ACCESS PROBLEM TO ARCHIVAL RECORDS IN RESEARCH OF THE HOMELAND WAR (THE EXPERIENCE ON THE USE OF ARCHIVAL RECORDS RELATED TO THE PEACEFUL REINTEGRATION OF THE CROATIAN DANUBE REGION)

The paper gives a short review of the experience on the use of archival records in the research process of peaceful reintegration of the Croatian Danube region. It points out in basic terms the legal provisions regulating the use of archives. It also shows the application of these laws in practice, as well as ascertain variations depending on the institution where the documents are located. In this sense, the article analyses the availability of certain archival fonds of the Croatian State Archives and the archives of the Croatian Government. It particularly notes the issue of the documents of Croatian origin who were given to international organizations and which are not on their web pages.

Key words: *peaceful reintegration, Croatian Danube region, the availability of archival records, Homeland War*

Marijan Maroja
Državni arhiv u Zadru
Zadar

ETIČKE DVOJBE ARHIVISTA U POSTUPANJU S GRADIVOM

UDK 024:342.732]:[930.25-057:174

Stručni rad

Rad se bavi pitanjem dostupnosti gradiva arhiva u današnjem društvu. Kroz dvije priče vidi se razlika u dostupnosti gradiva kada je u pitanju javni interes u odnosu na pojedinačni interes građana. Veća je pozornost posvećena pojedinačnom interesu građana koji često ne znaju da se u arhivima čuvaju podaci koje trebaju. U skladu s tim predlaže se promjena nekih propisa u vezi s dostupnošću gradiva i traži snažnije otvaranje i prezentacija arhiva i gradiva koje se u arhivima čuvaju javnosti.

Ključne riječi: dostupnost gradiva, pravo na pristup informaciji, nacionalni interes, pojedinačni interes, moralne i etičke dvojbe arhivista, promjene propisa o dostupnosti, značajnije otvaranje arhiva prema javnosti

Priča prva

Početak devedesetih godina prošlog stoljeća, nakon višestoljetnog života u raznim državnim zajednicama, hrvatski narod ostvario je svoju državnu nezavisnost. Na osnovi Ustava iz 1974. godine i stoljetnog državnog prava, a nakon prvih demokratskih višestranačkih izbora, Republika Hrvatska krenula je putem državne nezavisnosti. Taj put nije bio nimalo lagan. Krajem osamdesetih godina snage zaslijepljene velikosrpskom idejom potpuno su ovladale svim strukturama središnje državne vlasti SFRJ. Poznatim antibirokratskim revolucijama, vođenim od Slobodana Miloševića, svrgnutesu vlasti u bivšim autonomnim pokrajinama Kosovu i Vojvodini te u SR Crnoj Gori. Na vlast su u njima došli predstavnici velikosrpske ideje koja je željela dominaciju u zemlji ili u slučaju raspada SFRJ stvaranje Velike Srbije, a na račun svih drugih republika u jugoslavenskoj federaciji. Velikosrpski program temeljio se na Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti. Na svojoj strani imali su i Jugoslavensku narodnu armiju, koja je već davno prije po svojem zapovjednom kadru postala srpska. Na dan 1. siječnja 1991. godine u cjelokupnoj zapovjednoj piramidi aktivnih vojnih lica JNA dominirali su kadrovi srpske, crnogorske i jugoslavenske nacionalne orijentacije. Tako su u časničkom kadru bili zastupljeni sa 70,85%, a u dočasničkom sa 66,17%, dok je Hrvata među časnicima bilo samo 11,37%, a dočasnika 13,66 %.¹ Predstavnici drugih naroda bili su zastupljeni samo onoliko koliko je minimalno trebalo da bi se armija mogla zvati jugoslavenska, a ne srpska. U sprezi s velikosrpskim snagama u srpskoj zajednici koja živi na prostoru Republike Hrvatske krenuli su u okupaciju dijela hrvatskog državnog prostora s idejom o zapadnoj granici Srbije na crti Virovitica - Karlovac-Karlobag. Agresija na Hrvatsku dovela je do četverogodišnjeg Domovinskog rata u kojem je Hrvatska pobijedila i oslobodila najveći dio svog državnog teritorija, ali ne sav. Ostale su sporne granice sa Srbijom u Istočnoj Slavoniji gdje nam još nije vraćen dio teritorija. Za vrijeme trajanja te agresije i obrambenog rata Hrvatska je 1991. ostvarila svoju nezavisnost, a 1992. i međunarodno priznanje.

Raspadom SFRJ na više novih država postavilo se i pitanje novih državnih granica. U okviru Mirovne konferencije o Jugoslaviji, Vijeće ministara Europske ekonomske zajednice osnovalo je 27. kolovoza 1991. godine Arbitražnu komisiju sa zadaćom rješavanja spornih pitanja u procesu razdruživanja. Po predsjedniku Komisije

¹ Savjet za sukcesiju vojne imovine, *Zapovjedni vrh JNA*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb 2010, str. 140-141.

Robertu Badinteru (predsjedniku Ustavnog suda Republike Francuske), poznata je kao Badinterova komisija. Među 15 mišljenja koje je Komisija dala, za ovu je temu najvažnije mišljenje broj 3 koje kaže: „granice između bivših federalnih jedinica smatraju se državnim granicama sljednica i ne mogu se mijenjati silom, nego samo sporazumom-načelo *uti possidetis*“.²

Nakon više od dvadeset godina od mišljenja Komisije, Republika Hrvatska još nema konačno riješene i uredene granice sa susjednim državama, bivšim federalnim jedinicama SFRJ. Sporne su određene granične crte sa Slovenijom, Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Srbijom. Zanimljivo je da Republika Hrvatska ne drži nijedno područje koje nam ne pripada po mišljenju Badinterove komisije, a dijelove hrvatskog teritorija drže Slovenija, Bosna i Hercegovina i Srbija. Sve one brane se da je to zapravo njihov teritorij koji je Hrvatska u trenutku osamostaljenja 8. listopada 1991. godine držala bez pravne osnove. I sve one trude se raznim dokumentima dokazati svoje pravo na hrvatska područja. Tako je Slovenija zauzela područje Svete Gere i traži najveći dio Piranskog zaljeva, Srbija je zauzela i drži vukovarske ade i još neka prekodunavska područja, Bosna i Hercegovina drži dio teritorija oko Hrvatske Kostajnice i traži neke otoke na području poluotoka Kleka, a Crna Gora se spori oko područja Prevlake.

U obranu nacionalnih interesa, kada su u pitanje granice, uključili su se i državni arhivi. Državni arhivi čuvaju povijesno sjećanje hrvatskog naroda. U bogatoj dokumentaciji koja se nalazi u fondovima u spremištima arhiva, nalaze se i brojni fondovi koji prate granična pitanja kroz stoljeća. Posebno se to odnosi na kartografske zbirke, katastarske karte, ali i bogatu pisanu dokumentaciju koja dodatno kroz povijesna razdoblja prati promjene graničnih crta. U trenutku kada su se s mnogih strana pojavile pretenzije na hrvatski državni teritorij, pokazao se značaj arhivâ i gradiva koje čuvaju. Samostalno ili uz stručnu podršku sveučilišnih profesora dr. Stjepe Obada, dr. Hrvoje Kačića, člana državne komisije za razgraničenja, dr. Damira Magaša, dr. Stanka Piplovića, dr. Ljerke Šimunković, dr. Antuna Travirke i državnih tijela poput Državne geodetske uprave u Osijeku, arhivi su priredili i objavili više publikacija kojima se brani naša granica kako je definirana mišljenjem Komisije.

Državni arhiv u Zadru objavio je knjigu „Južne granice Dalmacije“³, koja je zbog velikog interesa stručne javnosti i građana doživjela tri izdanja na hrvatskom i

² Andrassy, J., Bakotić, B., Vukas, B., Međunarodno pravo 1, 2. izd., Školska knjiga, Zagreb 1998, str. 276-277.

³ Obad, S., Dokoza, S., Martinović, S., Južne granice Dalmacije, .1 izd., Državni arhiv u Zadru, Zadar 1999.

jedno na engleskom jeziku. Knjiga se sadržajno odnosi na graničnu crtu na Prevlaci. O značaju te knjige za granična pitanja govori se i u predgovoru knjige: „Državni arhiv u Zadru posebno im (Općini Konavle, Gradu Dubrovniku, Dubrovačko-neretvanskoj županiji i Društvu prijatelja dubrovačke starine koji su financijski pripomogli izdavanju publikacije, op.a.) zahvaljuje na razumijevanju i pomoći da knjiga ugleda svjetlo dana, jer se radi o nacionalnom i međudržavnom interesu. Nadamo se da će knjigu koristiti svi oni koji na bilo koji način budu uključeni u konačno rješavanje hrvatsko-crnogorske granice. Uvjereni smo da će izvorno gradivo u njoj prezentirano korisno poslužiti u zajedničkom utvrđivanju granice nakopnu i potaći obje strane na označavanje granice na moru.“⁴ O graničnim prijeporima na Kleku izašle su dvije knjige i to: „Hrvatska granica na Kleku“⁵ i „Prijevarena ili zabluda?, problem granice na području poluotoka Kleka“⁶. Državni arhiv u Osijeku u suradnji s Državnom geodetskom upravom objavio je knjigu „Sjeveroistočne granice Hrvatske“⁷. O granici sa Slovenijom na rijeci Dragonji objavljena je knjiga „Hrvatsko-slovenska granica na rijeci Dragonji“⁸. Osim ovih knjiga objavljeno je i više manjih radova i bezbroj novinskih tekstova kojima se na osnovi gradiva što se čuva u državnim arhivima raspravljalo o našim granicama.

Kada su u pitanje došli naši narodni/nacionalni interesi (u ovom slučaju granice), svi smo se našli pozvani uključiti u obranu naših prava. Bilo je tu stručnih i manje stručnih rasprava, stručnjaka i nestručnjaka, međutim, svi su htjeli dati svoj prilog. Što je narod i što su narodni interesi? Narod ili nacija jepo Bratoljubu Klaiću „povijesno formirana stabilna zajednica ljudi, nastala na bazi zajednice jezika, teritorija, ekonomskog života i psihičke konstitucije, a prožeta svijesću o zajedničkoj pripadnosti i cjelovitosti“.⁹ Narod je skup pojedinaca. Kakav je naš odnos kada su u pitanju interesi pojedinaca i koliko smo spremni uključiti se u obranu pojedinačnih interesa?

⁴ Obad, S., Dokoza, s., Martinović, S., Južne granice Dalmacije, 3. izd., Državni arhiv u Zadru, Zadar 2013, str.5.

⁵ Ćosić, S., Kapetanić, N., Vekarić, N., Ljubić, P., Hrvatska granica na Kleku, Županija Dubrovačko-neretvanska, Dubrovnik 1999.

⁶ Ćosić, S., Kapetanić, N., Vekarić, N., Prijevarena ili zabluda? problem granice na području poluotoka Kleka, vlastita naklada Nenad Vekarić, Dubrovnik 2013.

⁷ Sršen, S., Sjeveroistočne granice Hrvatske, Državni arhiv u Osijeku i Državna geodetska uprava, Osijek 2003.

⁸ Tomaić, T., Altić, M., Hrvatsko-slovenska granica na rijeci Dragonji, Matica hrvatska, Ogranak u Rijeci-Razred za more, Rijeka 2013.

⁹ Klaić, B., Veliki rječnik stranih riječi, Zora, Zagreb 1972, str. 889.

Zaštita nacionalnih interesa štiti se i kroz ograničavanje prava na dostupnost podataka. Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. u čl. 20, st. 1 piše: „Javno arhivsko gradivo u pravilu je dostupno za korištenje 30 godina nakon nastanka.“ U st. 3: „Arhivsko i registraturno gradivo koje sadrži podatke što se odnose na obranu, međunarodne odnose i na poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one za održavanje reda i mira, te na gospodarske interese države, a čijim bi objavljivanjem nastupile štetne posljedice za nacionalnu sigurnost ili nacionalni interes Republike Hrvatske, dostupno je za korištenje po isteku od 50 godine od njegovog nastanka, ako posebnim propisom nije drukčije određeno“. ¹⁰ Ista su ograničenja u Pravilniku o korištenju arhivskog gradiva iz 1999, a odnose se na korištenje javnog arhivskog gradiva što se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, područnim državnima arhivima, te arhivima županija, gradova i općina. ¹¹

Priča druga

Prije više godina dobio sam na rješavanje jedan zahtjev vezan za članstvo u Savezu komunista Hrvatske. U gradivu Općinskog komiteta SKH Zadra pronašao sam tražene podatke o članstvu, čak se tu našla i partijska knjižica. Stranka koja je podnijela zahtjev pregledala je pronađenu dokumentaciju. U osobi stranke prepoznao sam istaknutog člana Društva političkih zatvorenika i predsjednika njihove Udruge. Vrlo se iznenadio kada je vidio da se u Arhivu nalazi i njegova partijska knjižica sa slikom i podacima o plaćanju članarine iz kojih se vidi da je bio član desetak godina. Stranka je tražila, s obzirom da se radi o njegovoj partijskoj knjižici, da mu je vratimo, što sam odbio, jer je ta partijska knjižica s ostalim dokumentima primljena s gradivom OK SKH Zadar i pripada tom fondu. Nakon toga stranka mi je izričito naložila da se ta dokumentacija ne smije nikome dati na uvid, jer se radi o osobnim podacima. Rekao sam stranci da je nećemo nikome davati na uvid, osim ako je ne zatraži sud ili neko drugo tijelo koje na to ima pravo. U Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima postoje vremenska ograničenja dostupnosti za osobne podatke, kao i u Zakonu o zaštiti osobnih podataka koji zabranjuje prikupljanje i obradu osobnih podataka, među kojima se navode i politička stajališta. ¹² Pravilnikom o predaji arhivskoga

¹⁰ *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, NN 105/1997, čl. 20, st. 1i 3.

¹¹ *Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva*, Ministarstvo kulture, NN 67/1997, čl. 5.

¹² *Zakon o zaštiti osobnih podataka*, NN 106/2012, čl. 8.

gradiva arhivima iz 2002. godine omogućeno je predavatelju javnog gradivastaviti napomenu o korištenju gradiva, dok se pri predaji privatnog arhivskog gradiva obvezno navode uvjeti i rokovi dostupnosti i korištenja gradiva.¹³ Prilikom preuzimanja gradiva OK SKH Zadar predavatelj nije stavio nikakva dodatna ograničenja dostupnosti. Poslije nekoliko dana čitam u novinama da je navedeni pojedinac tužio sudu predsjednika jedne druge udruge političkih zatvorenika, jer je javno iznio da je ovaj bio član Saveza komunista, a sada istupa kao žestoki antikomunist, skrivajući svoju prošlost. I doista se vodio sudski postupak. Ne znam je li dovršen, pretpostavljam da nije, ali velika je mogućnost da tuženi izgubi, jer neće imati dokaza za svoju tvrdnju. Kako je Zadar relativno mali grad, često na ulici vidim oba sudionika ove priče. Ne mogu ne reći da pritom osjećam veliku nelagodu, pogotovo kada vidim tuženog pojedinca, jer će vjerojatno izgubiti parnicu na sudu, a mi u Arhivu imamo i znamo da imamo presudne dokumente, dokaze koji bi to sigurno riješili u njegovu korist. Imamo, znamo i šutimo, pravimo se da ne znamo. U ovom slučaju ponašamo se u potpunosti suprotno u odnosu na prethodnu priču o našim granicama. Kada je bio u pitanju nacionalni interes, nije bilo potrebno pitati arhive, jer su se i sami koliko god su mogli uključili u to pitanje. A sada, muk, tišina. Nisu više u pitanju nacionalni ili narodni interesi, nego interesi jedne jedinice iz tog korpusa. Postavljam si pitanje: Jesam li u ovom slučaju postupio moralno i etički čisto ili griješim? Možda sam trebao postupiti na drugi način. Možda sam tuženog pojedinca trebao upozoriti na dokaze koje čuvamo u Arhivu? Što bi bilo da sam ga upozorio? Bih li tada povrijedio prava onog prvog, tužitelja? Bih li tada prekršio Etički kodeks arhivista kojeg je usvojilo Međunarodno arhivsko vijeće 1996, Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, Zakon o pravu na pristup informacijama iz 2013, Zakon o zaštiti osobnih podataka, Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva ili Etički kodeks zaposlenika Državnog arhiva u Zadru iz 2013? Etički kodeks arhivista i zaposlenih u Državnom arhivu u Zadru propisuje etički okvir ponašanja članova struke i pruža pravila ponašanja visoke razine. Traži se etičko postupanje unutar zakonskih propisa koji su na snazi. U tom smislu, svakako, postupanje u zakonskim okvirima ima prednost nad pojedinim člancima kodeksa.

Nije ovo bila jedina situacija takve vrste. U svom dosadašnjem, mogu reći dugogodišnjem radu, bilo je mnogo situacija sličnih ovoj. Pratio sam u medijima razna suđenja vezana za privatizaciju, pretvorbu i pljačku društvene imovine. Arhivsko gradivo većine tih pretvorenih i uništenih poduzeća nalazi se u Državnom arhivu u Zadru. Međutim, u svega nekoliko navrata sudovi su imali potrebu za

¹³ *Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima*, Ministarstvo kulture, NN90/2002, čl. 12 i 17.

dokumentacijom koja se kod nas čuva. Gledao sam na televiziji, čitao u novinama mnoge izjave političara i drugih javnih osoba koje, govoreći o svojem životopisu, svjesno daju netočne podatke ne bi li uvjerali javnost u svoje pravovjerje, dok mi u gradivu imamo sasvim druge podatke.

Vjerujem da ovo nije samo moje iskustvo. Mislim da su se u takvim situacijama analizirali i arhivisti u drugim arhivima. Arhivisti su često u situaciji da za njih vrijede riječi glumca iz *Velog mista*, „puno tog znam, ali ne smim reći“.

Istina, u više navrata sam uspio pomoći ljudima koji su se nalazili u teškoj situaciji, ne znajući da se u arhivu nalaze dokumenti koji mogu tu situaciju u potpunosti promijeniti. U jednom slučaju pokušaja prijevare s nasljeđivanjem, rođaci su proveli ostavinsku raspravu tajeći sudu da je ista bila provedena i pravomoćna još prije sedamdeset godina. „Normalno“, sud nije zatražio informaciju od arhiva gdje se čuvaju stare ostavinske rasprave, je li ista bila provedena. Novim ostavinskim rješenjem, a zatim i uknjižbom u zemljišne knjige rođaci su se uknjižili na dvije kuće i 16 hektara zemlje svog rodaka koji o tome nije ništa znao. Saznao je kada su mu rekli da sva njegova imovina nije njegova, nego njihova. Kako oštećenu osobu osobno poznajem, predložio sam da pregledamo arhivsko gradivo koje je za ovaj slučaj relevantno. Pregledom gradiva pronašli smo pravomoćno ostavinsko rješenje, ali i realnu diobu rodaka što se čuvalo u katastru. U sudskom postupku uspio je na osnovi pronađenih dokumenata vratiti svu svoju imovinu. Može se reći da je imao sreće, jer je poznavao nekoga tko radi u arhivu. A što bi bilo da nikoga nije poznavao? Međutim, i ovdje se postavlja pitanje, jesam li se trebao umiješati u ovaj slučaj? Jesam li postupio moralno i jesam li možda prekršio etički kodeks?

Arhivističke dvojbe

Po Klaiću „Moral je skup pravila određenog društva i društvene klase o sadržaju i načinu međusobnih odnosa ljudi i ljudskih zajednica. Ispravnost, poštenje, čestitost, krepost, vrlina, etika“¹⁴. Po općoj enciklopediji „moral je skup nepisanih društvenih normi, a zasniva se na običajima i na općenito usvojenim mjerilima vrednovanja sa stajališta načela 'dobra' i 'zla'“¹⁵ Iz ove dvije definicije, a posebno

¹⁴ Klaić, B., Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1978, str. 906.

¹⁵ Opća enciklopedija, sv. 5, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1979, str. 565.

načela dobra i zla, vidim opravdanje za svoje postupke pomaganja strankama. Mislim da bi arhivi trebali imati aktivniju ulogu od pukog čuvara gradiva. Vrijednost tog gradiva upravo i jest u tome da služi utvrđivanju činjenica i istine. I to ne samo za pedeset ili stopedeset godina, već i danas, ako je to moguće. Arhivi rade u interesu države, a trebaju raditi i u interesu svakog pojedinca kojemu je naša pomoć potrebna. U tom smislu može nam pomoći etika. Po definiciji „Etika je znanost o moralu, ima zadatak ne samo upoznati nas s tim što je moral, nego i zauzima kritičko stajalište prema postojećoj moralnoj praksi. Za etičara nije težište u opisu i analizi postojećih normi, već u pronalaženju novih.“¹⁶ Dakle, možemo stvarati nove norme. Norme koje dogovorimo.

U Etičkom kodeksu arhivista kojeg je usvojilo Međunarodno arhivsko vijeće na XIII. međunarodnom arhivskom kongresu, održanom u Pekingu od 2. do 6. rujna 1996. godine, u tumačenju čl. 1 piše: „Arhivisti se odupiru svakom pritisku, odakle god on dolazio, kojemu je cilj manipuliranje svjedočanstvima ili prikrivanje ili iskrivljavanje činjenica“, a u čl. 7: „Arhivisti poštuju i slobodu pristupa i privatnost, i postupaju unutar granica zakonskih propisa koji su na snazi“.¹⁷ Tumačenje čl. 1 Etičkog kodeksa arhivista upozorava da se ne smije pristati na prikrivanje ili iskrivljavanje činjenica, ali već u čl. 7 ograničeni smo našim zakonskim propisima, koji u pojedinim odredbama, radi svoje nepreciznosti, često štite podatke koji ne bi trebali biti zaštićeni ili nemaju trajnu vrijednost. Iz tih razloga trebalo bi u izradi novog zakona o arhivskom gradivu i arhivima i njegovim podzakonskim aktima detaljnije razraditi područje zaštite i dostupnosti pojedinih vrsta podataka. Pri izradi ovih dokumenata potrebno je više negoli do sada uključiti arhivsku stuku. Tu bi značajnu ulogu moglo odraditi Hrvatsko arhivističko društvo, koje ima stručne potencijale, ali i mogućnost rada u Hrvatskom arhivskom vijeću, gdje će se prijedlozi novih akata i razmatrati.

U Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima u poglavlju 4 (korištenje javnog arhivskog gradiva u arhivima), u čl. 20 utvrđuje se dostupnost javnog gradiva 30 godina nakon nastanka, s izuzecima objave podataka čija dostupnost nastupa nakon 50 godina, ako posebnim propisom nije određeno drukčije. Radi se o zaštiti javnog interesa. U čl. 21 štite se osobni podaci, matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni financijski i slični i utvrđuju dostupnima tek 70 godina od nastanka odnosno sto godina od rođenja osobe na koju se odnose.¹⁸ Stavak 2 istog

¹⁶ Klaić, B., Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1978, str. 396.

¹⁷ Etički kodeks arhivista, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1997.

¹⁸ *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, NN 105/1997, čl. 20-21.

članka određuje da se može koristiti i prije predviđenog roka, ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na to pristane osoba na koju se ono odnosi. U slučaju da je osoba umrla, pristanak daju bračni drug, djeca ili roditelji. U prijelaznim i završnim odredbama istoga Zakona, u čl. 68 određeno je da je gradivo bivših društveno-političkih organizacija državno vlasništvo i smatra se javnim arhivskim gradivom. Ovim odredbama postali su zaštićeni osobni dosjei članova političkih stranaka, iako ne vidim koji bi se tu zaštićeni podaci mogli pronaći, osim o članstvu i položaju unutar političke stranke. Osobno mislim da se učlanjenjem u političku stranku opredjeljujemo za javni politički rad i da to nije i ne bi trebao biti tajni podatak. Ovdje treba istaknuti da se odredbe Zakona o arhivskom gradivu i arhivima odnose i na sve privatne stvaratelje i imatelje gradiva, ako istim tim zakonom neko pitanje nije dugačije riješeno.

Jednak je pristup i u Zakonu o pravu na pristup informacijama, koji određuje u poglavlju IV. Ograničenja prava na pristup informacijama, u čl. 15, st. 2: Tijela javne vlasti mogu ograničiti pristup informaciji, u podstavku 4 ako je informacija zaštićena zakonom kojim se uređuje područje zaštite osobnih podataka.¹⁹ U Preporuci br. R (2000) 13 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama, o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva od 13. srpnja 2000. godine, u Dodatku II, čl. 7, st. b) i c) preporučuju se rokovi dostupnosti gradiva. U stavku b) preporuča se rok ne dulji od 50 godina za dokumente od nacionalnih interesa, a u stavku c) različiti rokovi dostupnosti (u rasponu 10-70 godina) od nastanka spisa ili 100-120 godina od rođenja pojedinca na kojeg se odnose, za dokumente ili dosjee koji sadrže povjerljive pravne, porezne, medicinske i druge podatke koji se tiču pojedinaca.²⁰ Iz ovih preporuka vidimo da su u našem zakonodavstvu uglavnom ugrađivani najduži rokovi ograničenja. U preporuci je jasnije određeno čuvanje povjerljivih dokumenata i dosjea, ali ne svih. U nas su zaštićeni svi osobni dosjei, ne navodeći o kojim se dosjeima radi. Prije smo već naveli zakonske propise i ograničenja koja se tiču osobnih dosjea. Preuzimanjem gradiva stvaratelja koji su prestali postojati u Državni arhiv u Zadru, preuzeli smo i velike količine osobnih dosjea bivših zaposlenika tih stvaratelja. U fondovima Arhiva se nalaze i dosjei bivših zaposlenika nekih stvaratelja koji još djeluju ili imaju pravnog sljednika (bivša Skupština općine Zadar, sada Grad Zadar). Što u dosjeima treba čuvati, a što ne? Uvidom u mnoge dosjee zaključio sam da većina tih dosjea ne sadrži ništa što bi tražilo dugotrajno čuvanje. U njima se nalaze podaci o

¹⁹ *Zakon o pravu na pristup informacijama*, NN 25/2013, čl.15.

²⁰ *Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija*, Preporuke Vijeća Europe, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2002, str.49.

zapošljavanju što se nalaze i u matičnoj knjizi radnika stvaratelja koja se trajno čuva, razna rješenja o plaćama, korištenju godišnjeg odmora, pravu na dječji dodatak, ugovori o radu, liječnički pregledi pri zapošljavanju, kopije izvoda iz matičnih knjiga rođenih, vjenčanih, prijave i objave zavodima za mirovinsko i zdravstveno osiguranje, bolovanja, kopije svjedodžbi o završenom školovanju i slično.

Preciznije treba dogovoriti koja je to dokumentacija i podaci koji bi trebali biti zaštićeni. Jesu li to svi dosjei i svi dokumenti u dosjeima? Spadaju li tu osobni dosjei pripadnika i doušnika tajnih službi, dosjei praćenih od tih istih doušnika, dosjei pripadnika političkih stranaka, radni dosjei, bolnički dosjei, studentski ili sudski. Iz prakse u svijetu vidimo da su u nekim zemljama bili dozvoljeni uvidi u osobne dosjee praćenih od tajnih službi. To je omogućeno građanima u Poljskoj i bivšoj Istočnoj Njemačkoj, koji su mogli osobno dobiti na uvid svoj dosjee iz razdoblja komunističke vlasti. U njima su podaci i izvještaji osoba koje su ih pratile. Što je s dosjeima članova političkih stranaka? Koji je tu interes zaštite podataka? Koji su to podaci u njima koje treba zaštititi?

Osim toga, kroz medije možemo vidjeti svakodnevno korištenje i curenje istih tih zaštićenih podataka. Ne sjećam se da je netko radi iznošenja tih podataka osuđen po Zakonu o zaštiti osobnih podataka ili po drugim propisima koji reguliraju ovu problematiku. Primjera radi, Ministarstvo kulture donijelo je Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva (treba se primjenjivati u državnim arhivima, arhivima županija, gradova i općina), u kojem u čl. 5, st. 3 piše: „javno arhivsko gradivo koje se odnosi na osobne podatke (matice, liječnička dokumentacija, osobni dosjei, sudski, porezni financijski i sl.), dostupno je za korištenje 70 godina nakon svog nastanka, odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi.“²¹ Članak 6 istog Pravilnika određuje da „javno arhivsko gradivo iz članka 5, stavak 3 ovog Pravilnika može biti dostupno i prije naznačenoga roka, ako je od nastanka bilo namijenjeno javnosti ili ako to odobri osoba na koju se ono odnosi, odnosno njezin bračni drug, djeca ili roditelji poslije njezine smrti.“²² Sedamdeset godina. Sada je 2014. godina, što znači da su zaštićeni podaci sve do 1944. godinedakle u vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata. Vidi se da je stvarni život pregazio i poništio pravnu regulativu. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima i Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva predviđaju korištenje gradiva i prije isteka predviđenog roka, ali samo u znanstvene svrhe i uz prethodno mišljenje Hrvatskog arhivskog vijeća. Arhivisti ne mogu utjecati niti odgovarati za iznošenje

²¹ *Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva*, Ministarstvo kulture, NN 67/1999, čl. 5.

²² *Isto*, čl. 6.

podataka iz raznih drugih izvora koji nisu u njihovoj skrbi, ali mogu predlagati i suzbijati nerazumna ograničenja u pristupu i korištenju gradiva.

Zaključak

Iz svih gore navedenih razloga vidljiva je potreba promjenom ustaljene prakse u arhivima. U cilju tih promjena bilo bi nužno:

1. poraditi na izmjeni zakonskih propisa u vezi s dostupnošću arhivskog gradiva puno preciznije odrediti koji su to zaštićeni podaci,
2. preispitati optimalne rokove zaštite i čuvanja, od kojih bi neki sigurno trebali biti kraći,
3. pravnim okvirom omogućiti, da ako stranka dokaže postojanje pravnog interesa za određenim podacima, umjesto do sada samo znanstvenog interesa, omogućiti dostupnost gradiva ili uputiti stranku na koji način neko gradivo može postati dostupno,
4. uspostaviti veću suradnju s državnim tijelima u korištenju gradiva,
5. raditi na što većoj otvorenosti arhiva, prezentaciji i upoznavanju građanstva o onome što arhivi čuvaju, posebno o onome što bi moglo biti predmet njihovog interesa.

Arhivi su ustanove koje čuvaju gradivo od interesa za Republiku Hrvatsku, gradivo od nacionalnog interesa. Ali, osim gradiva od nacionalnog interesa, tu se čuva i gradivo od interesa za pojedine građane. Od podataka iz matičnih knjiga, sudskih postupaka i ostavinskih rješenja, podataka o liječenju (povijesti bolesti), kupoprodaji nekretnina, nacionalizaciji, konfiskaciji, raznih vrsta osobnih dosjea, do podataka o radu i građevinskih dozvola. U tom gradivu, kada su u pitanju nacionalni, državni interesi, arhivi će učiniti sve da objavom gradiva dokažu opravdanost istih, na upit određenih državnih struktura, ali i samoinicijativno. No kada su pojedinačni interesi u pitanju, dostupnost je znatno umanjena, interes arhiva tu je zanemariv. Sve je prepušteno pojedincu i njegovu poznavanju arhivskog zakonodavstva, arhiva i arhivskog gradiva kojeg čuvaju. Iz dvije navedene priče vidljiv je odnos i razlika od općeg prema pojedinačnom interesu. Koliko je dostupnost arhivskog gradiva

ograničena na jednu usku skupinu ljudi, poznavatelja arhiva i onoga što arhivi čuvaju? Većina ljudi uopće ne zna što se u arhivima nalazi, a što se i njih osobno može ticati. Pojave se onda kada ih uglavnom neko državno upravno tijelo uputi na traženje podataka u arhivu. Djelatnici arhiva često se nalaze u situaciji da znaju i imaju podatke, a ne mogu pomoći, jer su podaci često i neopravdano zaštićeni. Iz navedenih razloga potrebno je mijenjati neke od propisa koji ograničavaju dostupnost gradiva, a koje je praksa već odavno poništila. Tu je važna suradnja arhiva s drugim državnim organima i ustanovama. Osim promjena pravnog okvira, najvažnije je da se arhivi otvore prema javnosti. Treba raditi na što većoj otvorenosti arhiva, prezentaciji i upoznavanju građanstva o onome što arhivi čuvaju, posebno o onome što bi moglo biti predmet njihovog interesa.

Ova moja razmišljanja i prijedlozi samo su neka polazišta koja traže širu raspravu i moguća rješenja.

Literatura

Andrassy, J., Bakotić, B., Vukas, B., *Međunarodno pravo* 1, 2. izd., Školska knjiga, Zagreb 1998.

Ćosić, S., Kapetanić, N., Vekarić, N., Ljubić, P., *Hrvatska granica na Kleku, Županija Dubrovačko-neretvanska*, Dubrovnik 1999.

Ćosić, S., Kapetanić, N., Vekarić, N., *Prijevara ili zabluda? problem granice na području poluotoka Kleka, vlastita naklada Nenad Vekarić*, Dubrovnik 2013.

Etički kodeks arhivista, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1997.

Klaić, B., *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1978.

Klaić, B., *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb 1972.

Obad, S., Dokoza, S., Martinović, S., *Južne granice Dalmacije*, 1. izd., Državni arhiv u Zadru, Zadar 1999.

Obad, S., Dokoza, S., Martinović, S., *Južne granice Dalmacije*, 3. izd., Državni arhiv u Zadru, Zadar 2013.

Opća enciklopedija, sv. 5, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1979.

Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva, Narodne novine 67/1999.

Sršen, S., Sjeveroistočne granice Hrvatske, Državni arhiv u Osijeku i Državna geodetska uprava, Osijek 2003.

Tomaić, T., Altić, M., Hrvatsko-slovenska granica na rijeci Dragonji, Matica hrvatska, Ogranak u Rijeci-Razred za more, Rijeka 2013.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997.

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 25/2013.

Zakon o zaštiti osobnih podataka, NN106/2012.

Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija, Preporuke Vijeća Europe, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2002.

Summary

ETHICAL DOUBTS OF ARCHIVISTS REGARDING DEALING WITH RECORDS

The Archives are institutions that are keeping valuable records of great significance to Republic of Croatia, the records of national importance. But, besides these archival files, the records of significance to individuals are also kept here and range from civil registration books, judicial proceedings, legacy verdicts, data about medical treatments, buying and selling real estate, nationalization, confiscation, building permits and different employment records. When state interests are concerned, the Archives will do everything to authenticate their validity by making public the records in their stacks. However the accessibility of records concerning individual interests is significantly lower. Everything is left over to isolated individual and his familiarity with Archives and archival holdings. The relation and the distinction between public and individual interest is visible from two examples: the first about the determination of frontiers of Republic of Croatia and the second about the judicial litigation between two people. How much is the accessibility of

archives limited to the one narrow group of people, connoisseurs of archives and the archival documents that are kept in? The great majority of people do not know what the Archives keep concerning their personal interests. In general, the individual appears at the Archives door when the state administration or some authority direct them to require some kind of information. The Archives employees are often in an unrewarding situation when they have the information and data, but they cannot help due to unjustifiably closed files. From given grounds it is necessary to change certain regulations restricting the accessibility of the records that are already annulled in everyday life. The cooperation between the Archives, the state administration and authorities is extremely important on the matter. Apart from changing the legal limits, the most important thing is opening the Archives to public. The objective must be to work on the greater accessibility of archives, as well as presentation and introduction of the archival holdings to the public. This paper contains reflections of the author as enclosure to the discussion of accessibility of records.

Key words: *accessibility of records, protection of rights to access to information, public interest, individual interest, moral and ethical doubts of archivists, modification of accessibility regulations, greater opening of archives to public*

Maja Kovačević Kuzmanić
Državni arhiv u Splitu
Split

PROBLEMI DOSTUPNOSTI GRADIVA KOD STVARATELJA I IMATELJA U PRAKSI

UDK 342.732:930.253(497.5)

Stručni rad

Svakodnevno se kao građani u Republici Hrvatskoj nalazimo u situaciji da su nam potrebni neki podaci koje možemo dobiti samo od tijela javne vlasti. Kako doći do informacija o radnom vremenu je olakšano s upotrebom interneta. Doznali ste kada rade sa strankama i krenuli u nešto što bi trebao biti jednostavan proces potrage za potrebnim informacijama. Ali, na žalost u stvarnosti, prečesto čujemo razne priče kako je nemoguće doći do određenih dokumenata i informacija zbog toga što nitko ne zna da li ti dokumenti još uvijek postoje, jesu li možda u nekoj drugoj ustanovi, itd..

Zakon o pravu na pristup informacijama uređuje pristup građana informacijama od javnog značaja odnosno informacijama koje posjeduje, njima raspolaže ili ih nadzire javna vlast. Cilj zakona je omogućiti i osigurati ostvarivanje prava na pristup informacijama putem otvorenosti i javnosti djelovanja tijela javne vlasti. Da li je tako i u praksi? Da li zaista možemo uvijek dobiti potpunu i točnu informaciju od tijela javne vlasti? Što bi trebalo poduzeti u budućnosti da se dostupnost informacija u Republici Hrvatskoj poboljša?

Ključne riječi: pravo na pristup informacijama, tijela javne vlasti, pravodobnost, potpunost, točnost, vanjska služba

Zakonodavni okvir prava na pristup informacijama

Prema podacima iz Wikipedije, preko 90 zemalja diljem svijeta ima neku verziju zakona o pravu na pristup informacijama. U većini njih ono se odnosi samo na tijela javne vlasti, ne na privatni sektor. Osnovni princip je da se pojedincima omogući pristup informacijama koje se nalaze kod tijela javne vlasti. Godine 1978. u Francuskoj je izglasan zakon koji se bavi pravima ljudi na pristup informacijama, u Grčkoj je takav zakon izglasan 1986. godine, 2003. godine i u Hrvatskoj je izglasan zakon koji se bavi tom tematikom. Kada pogledamo da je u Njemačkoj Zakon o pravu na pristup informacijama izglasan 2005. godine, a u Malti tek 2012. godine, možemo reći da je Hrvatska na vrijeme uvidjela važnost donošenja takvog zakona. U Hrvatskoj je 2011. godine osnovana Agencija za zaštitu osobnih podataka koja kao neovisno tijelo radi na zaštiti prava na pristup informacijama, sudjeluje u žalbenim postupcima u predmetima ostvarivanja prava na pristup informacijama i u nadzoru nad provedbom Zakona.

Članak 42 u Vijecu za vanjske poslove Europske unije (CFR) i članak 15 Ugovora o funkcioniranju Europske unije govore o tome da „svaki građanin Unije, kao i svaka osoba koja legalno obitava u Uniji ima pravo na pristup dokumentima u javnim ustanovama, bez obzira na medij na kojem se nalaze“.

Zakon o pravu na pristup informacijama u Republici Hrvatskoj uređuje pristup građana informacijama koje su od javnog značaja odnosno pristup informacijama koje je prikupila, obradila, posjeduje, njima raspolaže ili ih nadzire javna vlast. Prema članku 3 Zakona njegov cilj je omogućiti i osigurati ostvarivanje prava na pristup informacijama fizičkim i pravnim osobama putem otvorenosti i javnosti djelovanja tijela javne vlasti. Navodi se da javnost ima pravo na pristup informacijama prema četiri načela: načelo javnosti islobodnog pristupa, načelo pravodobnosti, potpunosti i točnosti informacija, načelo jednakosti te načelo raspolaganja informacijom.

Načelo javnosti i slobodnog pristupa znači da su sve informacije koje posjeduju ili nadziru tijela javne vlasti dostupne svima, a samo se iznimno to pravo može ograničiti.

Načelo pravodobnosti, potpunosti i točnosti govori samo za sebe da te informacije moraju biti pravodobne, potpune i točne.

Prema načelu jednakosti svi pojedinci imaju ista prava pristupu informacijama.

Prema načelu raspolaganja informacijom pojedinac ima pravo dobivenu informaciju javno iznositi.

Prema čl.3 Zakona o pravu na pristup informacijama „Cilj ovog Zakona je omogućiti i osigurati ostvarivanje Ustavom Republike Hrvatske zajamčenog prava na pristup informacijama, kao i na ponovnu uporabu informacija fizičkim i pravnim osobama putem otvorenosti i javnosti djelovanja tijela javne vlasti“. Iz Zakona se „Pravo na pristup informacijama“ definira kao pravo korisnika na traženje i dobivanje informacije, kao i obvezu tijela javne vlasti da pojedincima omogući pristup zatraženoj informaciji odnosno da objavljuje informacije neovisno o postavljenom zahtjevu kada takvo objavljivanje proizlazi iz obveze određene zakonom ili drugim propisom.

Ustanove se obvezuju da će poduzeti sve moguće mjere sigurnosti da bi se zaštitili kod njih pohranjeni osobni podaci od slučajnog ili bespravnog uništavanja ili slučajnog gubitka, kao i od neovlaštenog pristupa i izmjene.

Pravo na pristup informacijama i ponovnu uporabu informacija pripada svim korisnicima na jednak način i pod jednakim uvjetima. Korisnici su ravnopravni u njegovu ostvarivanju.

Tijela javne vlasti obvezna su omogućiti pristup informacijama:

1. pravodobnim objavljivanjem informacija o svom radu na primjeren i dostupan način odnosno na internetskim stranicama tijela javne vlasti ili u javnom glasilu i Središnjem katalogu službenih dokumenata Republike Hrvatske, radi informiranja javnosti,
2. davanjem informacije korisniku koji je podnio zahtjev na jedan od sljedećih načina:
 - neposrednim davanjem informacije,
 - davanjem informacije pisanim putem,
 - uvidom u dokumente i izradom preslika dokumenata koji sadrže traženu informaciju,
 - dostavljanjem preslika dokumenta koji sadrži traženu informaciju,

- na drugi način koji je prikladan za ostvarivanje prava na pristup informaciji.

Ako tijelo javne vlasti ne posjeduje informaciju, a ima saznanja o tijelu koje je posjeduje, dužno je bez odgode, a najkasnije u roku od osam dana od zaprimanja zahtjeva, ustupiti zahtjev tome tijelu, o čemu će obavijestiti podnositelja.

U Hrvatskoj su izglasani još i Zakon o zaštiti tajnosti podataka (NN 108/96) i Zakon o zaštiti osobnih podataka - pročišćeni tekst (NN 106/12). Zakonom o zaštiti osobnih podataka uređuje se zaštita osobnih podataka, nadzire prikupljanje, obrada i korištenje osobnih podataka svake fizičke osobe u Hrvatskoj bez obzira na državljanstvo i prebivalište te neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svrha zaštite osobnih podataka je zaštita privatnog života i ostalih ljudskih prava i temeljnih sloboda u prikupljanju, obradi i korištenju osobnih podataka. Zakonom o zaštiti tajnosti podataka utvrđuje se pojam klasificiranih i neklasificiranih podataka, stupnjevi tajnosti, postupak klasifikacije i deklasifikacije, pristup klasificiranim i neklasificiranim podacima, njihova zaštita te nadzor nad provedbom ovoga Zakona. Zakon se primjenjuje na državna tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima te pravne i fizičke osobe koje u skladu s ovim Zakonom ostvare pristup ili postupaju s klasificiranim i neklasificiranim podacima.

U Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima piše da su stvaratelji/imatelji dužni savjesno čuvati svoje gradivo, srediti ga i pridržavati se uputa nadležnog državnog arhiva vezano uz zaštitu gradiva. To je također jedan od preduvjeta dostupnosti gradiva javnosti, jer jedino uredno i sačuvano gradivo daje javnosti mogućnost ostvarivanja njihovog prava na potpune i točne informacije.

S obzirom na to da je arhivsko gradivo bitan i nezamjenjiv dio kulture tevažan dio povijesti, koje žele proučavati i povjesničari i građani, te s obzirom na svu složenost pitanja vezanih uz otvaranje arhiva, preporuke Vijeća Europe (Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija, 2002) bile su da zemlje članice donesu zakone o dostupnosti arhivskog gradiva na načelima zakona vezanih uz zaštitu osobnih podataka i dostupnosti informacija. U preporuci se dalje navodi kako je zadaća arhiva omogućiti da gradivo koje posjeduju bude dostupno svim korisnicima, bez obzira na njihovu nacionalnost, položaj ili zanimanje. U svijetu je već postala učestala praksa da se dijelu dokumentacije u arhivima može pristupiti preko interneta,

pomoću baze podataka i pretraživača. Sve to u cilju da se pojedincima omogući i olakša pronalaženje podataka do kojih bi htjeli doći, a nalaze se u javnim ustanovama.

Dostupnost gradiva kod stvaratelja i imatelja

Kada gradivo stvaratelja i imatelja dođe u arhiv, ono bi trebalo biti sređeno i popisano i nema nikakve prepreke da ono ne bude dostupno građanima, ali kakva je situacija prije toga? Kako građani mogu doći do željenih informacija koje se nalaze kod stvaratelja i imatelja, a njihovo gradivo nije sređeno?

Postoji više čimbenika koji mogu utjecati na neostvarivanje prava na pristup informacijama. Jedan od njih može biti da sami podaci nisu sačuvani, drugi da ti podaci postoje, ali dokumentacija kod stvaratelja nije sređena i oni je ne mogu pronaći, a postoji i mogućnost za situaciju u kojoj podaci postoje, ali se više ne može sa sigurnosti reći da li su potpuni i točni. Nova tehnologija olakšava pretraživanje podataka, ali istovremeno nosi mnogo rizika poput zastarijevanja tehnologije što dovodi do nečitljivosti i neupotrebljivosti podataka, kao i lake mogućnosti mijenjanja podataka čime se dovodi u pitanje njihova točnost.

Da li zaista u praksi možemo uvijek dobiti potpunu i točnu informaciju od tijela javne vlasti? Kako to možemo od njih očekivati kada nemaju uvijek niti osobu koja je zadužena za pismohranu, niti imaju uvjete da čuvaju svoje gradivo u odgovarajućim, zakonom propisanim uvjetima?

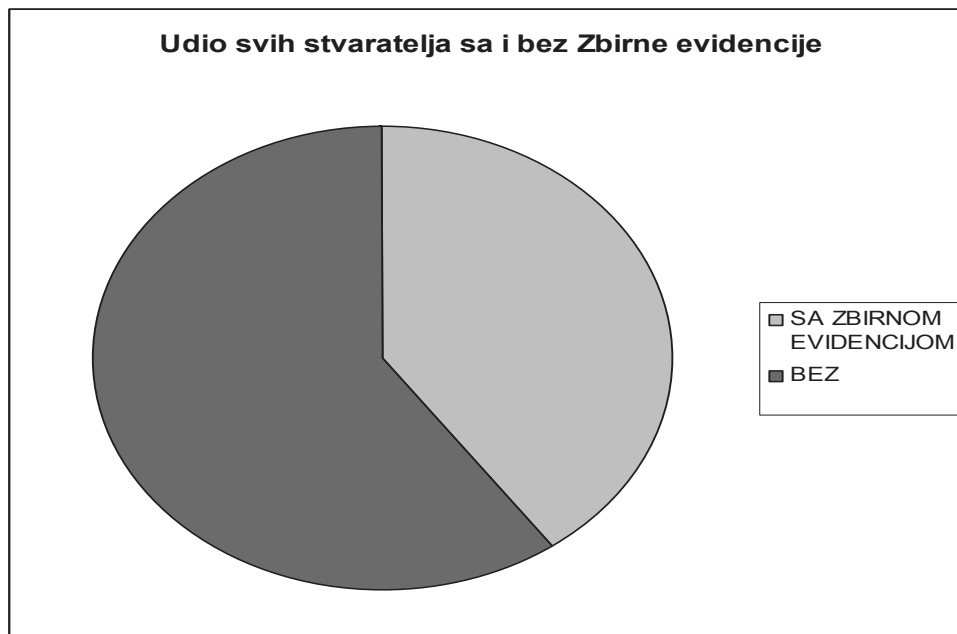
Manje od 50% kategoriziranih stvaratelja na području nadležnosti Državnog arhiva u Splitu ima Zbirnu evidenciju, tj. Popis gradiva u vlastitom posjedu. Izuzetno malo ustanova ima osobu čije su jedino zaduženje poslovi u pismohrani, većinom je to dodijeljeno administrativnom osoblju koje ima svoje redovne poslove i, nažalost, na poslove vezane uz pismohranu gleda kao na nešto što nije njihov posao, pa obave samo minimum koji moraju. Veliki broj stvaratelja/imatelja je u poslovima popisivanja svog gradiva, ali zbog toga što im se kroz godine sakupila velika količina gradiva koje moraju srediti prema arhivističkim načelima, to je dugotrajan proces. Još jedan od problema u praksi je prostor, tj. stare zgrade u kojima su smještena tijela državne vlasti i nisu namijenjene za urede, pa se najčešće zbog pomanjkanja prostora uredi pismohrane nalaze ili u potkrovlju ili u podrumu, a spisi često stradaju od vlage i prokišnjavanja.

Tablica 1. Broj stvaratelja sa Zbirnom evidencijom u ožujku 2014.godine na području Državnog arhiva u Splitu

	ZBIRNA EVIDENCIJA	UKUPNO
I. KATEGORIJA	52 (27,7%)	188
II. KATEGORIJA	123 (49,2%)	250

Izvor: izračun autora, 2014.

Slika 1.

Izvor: izračun autora, 2014.

Prema Izvješću o provedbi Zakona o pravu na pristup informacijama Agencije za zaštitu osobnih podataka iz 2011. godine, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravu na pristup informacijama donio je bitne pomake, smanjen je broj izuzetaka za

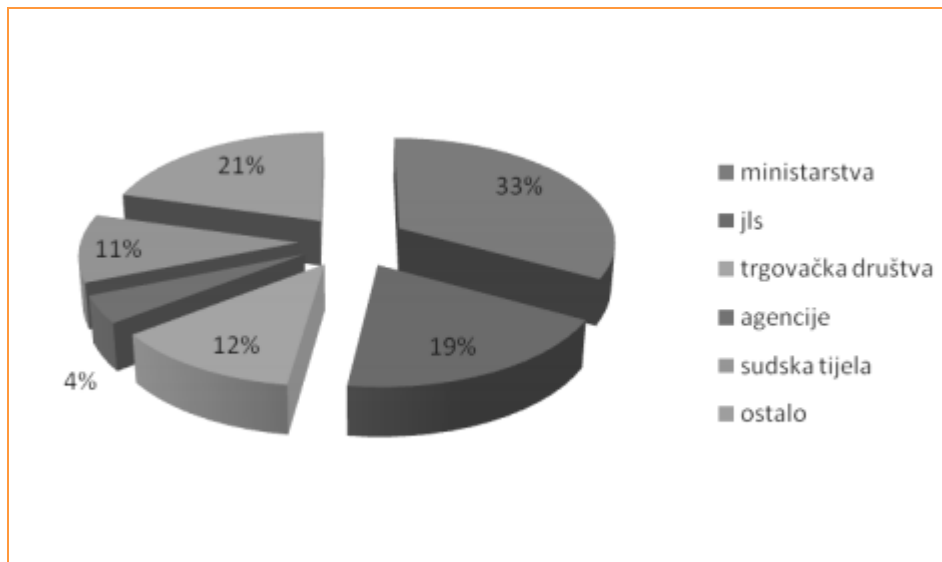
uskrtu informacija, poboljšana je žalbeni postupak, proširene su kaznene sankcije. Do 2010. godine mali broj tijela javne vlasti je dostavljao izvješće Ministarstvu uprave. Agencija je utvrdila da su 2011. godine podnesena 493 zahtjeva za ispravak ili dopunu informacije te da je 464 zahtjeva za ispravak ili dopunu usvojeno. Trebalo bi broj zahtjeva za ispravak ili dopunu smanjiti na što je moguću manju razinu, a tijela javne vlasti trebala bi korisnicima dostavljati potpune i točne informacije.

U izvješćima je naglašeno kako se svi zahtjevi za pristup informacijama ne evidentiraju kod službenika za informiranje i da ustrojstvene jedinice u tijelima javne vlasti dostavljaju informacije bez znanja službenika za informiranje. To nije dobra praksa, jer je Zakonom određeno da je službenik za informiranje osoba mjerodavna za rješavanje zahtjeva i trebala bi znati riješiti zahtjev sukladno Zakonu. Pojedine ustrojstvene jedinice u tijelima javne vlasti trebalo bi informirati da zahtjeve za pristup informacijama trebaju odmah ustupiti službeniku za informiranje.

Prema obrađenim podacima Izvješća o provedbi Zakona o pravu na pristup informacijama za 2011. godinu 1778 (67%) tijela javne vlasti je dostavilo podatke o objavljenim informacijama. Uz to Agencija je ukazala na činjenicu da neki dostavljeni katalozi ne ispunjavaju zakonske uvjete. Pregledom internetskih stranica tijela javne vlasti, Agencija je uočila da su često nepregledne i da se u nekim slučajevima teško može pronaći katalog informacija, obavijest o kontakt podacima službenika za informiranje i druge informacije. U dostavljenim izvješćima mnoga tijela javne vlasti su iskazala da zaprimaju mali broj zahtjeva i da građani rijetko koriste prava koja im pripadaju temeljem Zakona. Trebalo bi uložiti dodatne napore kako bi objavljene informacije ispunjavale svrhu redovite objave informacija, što bi pomoglo građanima da brzo i jednostavno dođu do informacija, a na taj način bi se službenicima za informiranje smanjio broj podnesenih zahtjeva.

Najveći broj žalbi odnosio se na zahtjeve upućene ministarstvima (33%), jedinicama lokalne (regionalne) samouprave (19%), sudskim tijelima (11%) i trgovačkim društvima (12%).

Slika 2. Kome su upućene žalbe u Republici Hrvatskoj u 2011. godini (u postocima)

Izvor: Agencija za zaštitu osobnih podataka, 2011.

Jedan od problema vezanih uz pravo na pristup informacijama je tromost i sporost tijela javnih vlasti, koje navodi i Agencija za zaštitu osobnih podataka u svojim izvješćima. Agencija navodi da su 2011. godine morali slati i po nekoliko požurnica, npr. Ministarstvu poljoprivrede, Ministarstvu financija, Parkovi i nasadi d.o.o. itd. što predstavlja lošu praksu.

Kao primjer iz prakse na kojem se može uočiti da pojedinci nisu u mogućnosti doći do potrebnih informacija je legalizacija bespravno izgrađenih objekata. Pojedinci koji su htjeli dokaz da su im građevine starije od 1968. godine prema Zakonu su trebali potreban dokaz o tome. Iako su Zračne snimke iz toga vremena osnov za legalizaciju, snimke nekih područja ili objekata danas nisu dostupne te je starost nerijetko potrebno dodatno dokazivati na druge načine. Uz to, starost građevine se mogla dokazati uvjerenjem koje izdaje katastar ili Središnji ured Državne geodetske uprave na temelju podataka iz zračnih snimki, katastarskog plana i sl. Neki pojedinci su iz tih ustanova slani u državne arhive da pretražuju stare mape, ali nažalost, čak ni tada neki nisu bili u mogućnosti doći do željenih dokumenata. Mogući razlozi tome

mogu biti da su ti dokumenti s vremenom uništeni (poplave, požari, loši uvjeti čuvanja...) ili možda te ustanove čak imaju te dokumente, ali im dokumentacija nije sređena i nisu ih u mogućnosti pronaći. U svakom slučaju, pojedinci nisu bili u mogućnosti ostvariti svoje zakonsko pravo na pristup informacijama.

Što se tiče dostupnosti, problem je i radno vrijeme tijela javne vlasti koji sa strankama radeupravo u vrijeme kada je većina građana i sama na radnom mjestu i nije u mogućnosti lako doći do željenih informacija. Na primjer, u Splitu Matični ured radi sa strankama od 8 do 13 sati, splitski Zemljišno-knjižni odjel radi sa strankama od 8 do 12 sati, Odsjek za prostorno uređenje Grada Splita radi sa strankama samo ponedjeljkom i srijedom od 8 do 12 sati.

Pozitivnu promjenudonosi projekt *e-Građani*. Odlukom o pokretanju projekta *e-Građani* (NN 52/2013), Vlada Republike Hrvatske započela je projekt kojim se od 2014. godine želi omogućiti komunikacija građana s javnim sektorom na jednom mjestu na internetu, putem portala koji će objediniti informacije o radu Vlade i ministarstava, informacije o javnim uslugama te omogućiti siguran pristup elektroničkim uslugama korištenjem elektroničkog identiteta posredstvom jedne ili više prihvatljivih vjerodajnica za elektroničku identifikaciju (npr. korisničko ime/zaporka, token, digitalni certifikat i sl.).

Zaključak Agencije za zaštitu osobnih podataka je da je situacija u Republici Hrvatskoj daleko od toga da je Zakon ostvario svoj cilj, a da tijela javne vlasti nisu otvorena i transparentna u radu kao što bi trebala biti. Uz zakonodavni okvir potrebno je i osigurati sredstva za edukaciju službenika za informiranje i osvještavanje građana na prava koja imaju temeljem zakona.

Građanima bi indirektno mogla pomoći i tzv. vanjska služba koja nadzire kako stvaratelji i imatelji postupaju sa svojim gradivom i koja bi stvarateljima/imateljima trebala pomoći da srede gradivo u kojem bi se trebali lako snalaziti i biti na usluzi građanima kada traže određene informacije.

Organiziranje Tečaja za djelatnike u pismohranama te obveza polaganja ispita za djelatnike u pismohranama, također bi trebala pomoći u rješavanju problema, jer kada bi u tijelima javne vlasti imali educirane ljude bila bi veća vjerojatnost da će se gradivo sačuvati i srediti tako, da pojedinci bez problema mogu doći do željenih informacija.

Zaključak

Preko 90 zemalja diljem svijeta ima neku verziju zakona o pravu na pristup informacijama. Zakon o pravu na pristup informacijama je zakon koji u Republici Hrvatskoj uređuje pristup građana informacijama koje su od javnog značaja odnosno pristup informacijama koje je prikupila, obradila, posjeduje ih, njima raspolaže ili ih nadzire javna vlast. Prema tom zakonu pojedinci imaju pravo na pristup informacijama koje čuvaju tijela javne vlasti, kao i pravo na pravodobne, potpune i točne informacije.

Postoji više čimbenika koji mogu utjecati na neostvarivanje prava na pristup informacijama. Jedan od njih može biti da sami podaci nisu sačuvani, drugi da ti podaci postoje, ali dokumentacija kod stvaratelja nije sređena i oni je ne mogu pronaći, a postoji i mogućnost za situaciju u kojoj podaci postoje, ali se više ne može sa sigurnosti reći da li su potpuni i točni.

Da li zaista u praksi možemo uvijek dobiti potpunu i točnu informaciju od tijela javne vlasti?

Agencija za zaštitu osobnih podataka u svom godišnjem izvješću 2011. godine zaključila je da je situacija u Republici Hrvatskoj daleko od savršene te da otvorenost i transparentnost rada tijela javne vlasti nisu na razini na kojoj bi trebali biti. Uz zakonodavni okvir potrebno je osigurati i sredstva za edukaciju službenika za informiranje i osvješćivanje građana na prava koja imaju temeljem zakona.

Manje od 50% kategoriziranih stvaratelja na području nadležnosti Državnog arhiva u Splitu ima Popis gradiva u vlastitom posjedu. Izuzetno malo ustanova ima osobu čije su jedino zaduženje poslovi u pismohrani. Ukoliko se dokumenti ne čuvaju na ispravan način postoji opasnost da informacije nisu potpune ili točne, što značajno utječe na njihovu upotrebljivost. Zbog toga je važno da se stvaratelji/imatelji gradiva upoznaju s pravilnim načinom na koji bi trebali upravljati i odlagati svoje spise.

Posao vanjske službe arhiva je da nadzire kako stvaratelji i imatelji postupaju sa svojim gradivom i pomoći im da imaju sređeno gradivo u kojem bi se trebali lako snalaziti i biti na usluzi građanima kada traže određene informacije. Trebalo bi se uključiti što prije u životni tijek dokumentacije tako da se oni važni dokumenti, koji bi sutra mogli trebati krajnjim korisnicima, sačuvaju. Stoga je vidljiva potreba da se ostvari i kontinuirano radi na dobroj komunikaciji između stvaratelja/imatelja i arhiva, da ih se educira, te da im se savjetima i upozorenjima tijekom nadzora

pomogne u njihovim obvezama čuvanja gradiva. To bi se moglo postići češćim nadzorima i edukacijom osoblja, jer sami zakoni i propisi nisu dovoljni.

Literatura

Knjige

Preporuke Vijeća Europe, Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija, Hrvatski Državni arhiv, Zagreb 2002, str. 39-51

Ostali izvori (propisi, web izvori)

http://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_of_information_laws_by_country [2014]

<http://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/legislation/section-46.htm>[2014]

ISO 15489-1:2004 Information and documentation - Records Management (Part 1 General), dostupno na: http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/Pdf%20files/30%20ISO.15489-1%20-%20IRISH%20VERSION.pdf [2014]

PD ISO/TR 15489-2:2004 Information and documentation - Records Management (Part 2: Guidelines), dostupno na: http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/Pdf%20files/30%20iso.15489-2%20-%20IRISH%20VERSION.pdf[2014]

Agencija za zaštitu osobnih podataka: Izvješće o provedbi Zakona o pravu na pristup informacijama 2011, dostupno na: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/PC/My%20Documents/Downloads/IZVJESCE_ZPPI-2011%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/PC/My%20Documents/Downloads/IZVJESCE_ZPPI-2011%20(2).pdf)[2014]

Projekt e-Građani, dostupno na: <http://www.uprava.hr/default.aspx?id=13899>[2014]

Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/2013)

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97, 64/00 i 65/09)

Zakon o zaštiti tajnosti podataka (NN 108/96)

Zakon o zaštiti osobnih podataka - pročišćen tekst (NN 106/12)

Summary

PROBLEM WITH ACCESS OF RECORDS WHILE IN CUSTODY OF CREATORS AND HOLDERS: THE PRACTICE

Over 90 countries around the world have some version of freedom of information legislation. The Act on the Right of Access to Information, which in Croatia regulates citizens' access to public information and access to public information that is collected, processed, possessed and controlled by public authorities. Under the Act, individuals have the right to access information held by public authorities, as well as the right to timely, complete and accurate information.

There are several factors that can affect the non-realization of the right of access to information. One of them may be that the records themselves are not preserved, the second factor may be that these records exist, but that they are not arranged by the records creators and cannot be found, and there is a possibility of a situation that the records exist, but there is no certainty that the information is complete and accurate.

Can you really, always, get complete and accurate information from the public authorities? Less than 50 % of categorized records creators within the jurisdiction of the National Archives in Split have a list of records in their own possession. Few records creators have a person whose only task is to work in the archives of those records creators. Another problem in practice is the location of those public authorities that are usually in old buildings, which don't have enough space so that their archives are often located in the attic or in the basement and therefore records often suffer from damp and leaking. If the records are not stored in the correct manner there is a risk that the information is not complete or accurate, which significantly affects their usability. It is therefore important that the records creators are familiar with the proper way in which they should operate and handle their records.

One of the tasks of the records management inspection service in state Archives is to oversee how records creators handle their records and help them to have a neat, complex and transparent records which should be easy to navigate and to be of service to citizens when searching for specific information. The records management inspection service should be included as soon as possible in the life circle of the records so that the most important records are tomorrow available for users. Here we can see the need to achieve and continuously work on good communication between records creators and Archives, to

educate them, to advise and warn them during supervision and to help them in their duties to preserve records. This could be achieved by more frequent inspections and training of personnel as laws and regulations alone are not sufficient.

Key words: *right of access to information, public authorities, complete and accurate information, records management inspection service*

*Tamara Horvat
Renata Pekorari*

*Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured
Vlade Republike Hrvatske
Zagreb*

SREDIŠNJI KATALOG SLUŽBENIH DOKUMENATA RH I PRAVO NA PRISTUP INFORMACIJAMA

UDK 342.732:087.7(497.5)

UDK 017:004]:087.7(497.5)

Stručni rad

Zakon o pravu na pristup informacijama iz 2013. godine obvezao je tijela javne vlasti na dostavu dokumenata u Središnji katalog službenih dokumenata koji vodi i održava Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured. Katalog omogućuje ostvarivanje prava na pristup informacijama putem trajne dostupnosti službenih dokumenata s jednoga mjesta. U radu će se opisati važnost, mjesto i uloga Središnjeg kataloga u ostvarivanju prava na pristup informacijama te njegov značaj i načini promidžbe.

***Ključne riječi:** tijelo javne vlasti, pravo na pristup informacijama, službeni dokument, Središnji katalog službenih dokumenata*

Uvod

Važećim Zakonom o pravu na pristup informacijama (u daljnjem tekstu Zakon) uređuju se pravo na pristup informacijama i ponovna uporaba informacija koje posjeduju tijela javne vlasti. Pravo na pristup informacijama je u Republici Hrvatskoj ustavno i zakonsko pravo koje korisnik može ostvariti (i) postavljanjem zahtjeva za informacijom tijelu javne vlasti, (ii) pregledavanjem i korištenjem informacija objavljenih na mrežnim stranicama tijela javne vlasti i (iii) pregledavanjem i korištenjem informacija objavljenih u Središnjem katalogu službenih dokumenata (u daljnjem tekstu Središnji katalog).

Zakon koji je stupio na snagu u ožujku 2013. godine u daleko većoj mjeri od prethodnog iz 2003. godine naglašava obvezu proaktivne objave službenih informacija. Smisao je u tome da se informacija, koja može biti potrebna ili zanimljiva i većem broju zainteresiranih, čim prije objavi na mrežnim stranicama tijela koje je njezin stvaratelj i tako je učiniti svima dostupnom. Objava u Središnjem katalogu omogućuje im pak trajan pristup objavljenim dokumentima na jednom mjestu. Svi zainteresirani korisnici tako mogu dobiti uvid u dokumente bez postavljanja pojedinačnih zahtjeva tijelu, čime se u tijelima bitno smanjuje opseg poslova vezanih za administriranje pojedinačnih zahtjeva za pristup informacijama, a korisnici lakše i brže dolaze do potrebnih im informacija.

Pravodobna, potpuna i točna te lako dostupna informacija jedna je od prvih pretpostavki demokratskih procesa, a pravo na pristup informacijama jedno od osnovnih demokratskih prava. Stabilne institucije demokratskog društva, kao i procesi koji se unutar njega odvijaju, uvelike ovise i o tome jesu li informacije što ih te institucije stvaraju pravodobne, potpune i točne. Time se osiguravaju bolja informiranost zainteresirane javnosti, lakša razmjena ideja između institucija na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini, uključivanje zainteresirane javnosti u kreiranje politika i donošenje odluka te bolje razumijevanje poduzetih političkih koraka.

Pravo na pristup informacijama nekad je bilo vezano isključivo za proceduralnu transparentnost, da bi se s vremenom sve više pažnje počelo posvećivati tzv. administrativnoj transparentnosti¹. Ona podrazumijeva da su dokumenti

¹ Dokument SIGMA-e (*Support for Improvement in Governance and Management*) br. 46, str. 4, prijevod na srpski jezik. Izvorno objavio OECD na engleskom jeziku pod nazivom: *The Right to Open Public Administrations in Europe: Emerging Legal Standards on Administrative Transparency* © 2010 OECD.

„vlasništvo građana“² te se zalaže za direktnu dostupnost službenih informacija javnosti. Danas su administrativna transparentnost i proaktivna objava lako ostvarive putem interneta, kao što i sam Zakon nalaže. Proaktivna objava³ je podloga koja omogućuje lakše upoznavanje građana s njihovim pravima, pristupačniji uvid u rad tijela javne vlasti i trošenje proračunskih sredstava te aktivno uključivanje građana u donošenje kvalitetnijih političkih odluka. Isto tako, omogućava lakši protok informacija između tijela javne vlasti, što osigurava veću efikasnost i sprečava dupliciranje poslova. Također, proaktivnom objavom smanjuje se mogućnost manipulacije informacijama, a one su objavom putem interneta dostupnije većem broju korisnika odjednom. Koristeći ih, svi oni ostaju anonimni, pa će se i zbog toga u nekim slučajevima možda lakše odlučiti na proučavanje dokumenata koji im trebaju ili su im iz nekog razloga zanimljivi.

Do stupanja na snagu Zakona iz 2013. Godine, tijela su mogla birati objavu informacija koje stvaraju putem „internetskih stranica ili na drugi prikladan način“, dok se novim Zakonom izričito nabrajaju vrste informacija koje su „tijela javne vlasti obvezna na internetskim stranicama objaviti na lako pretraživ način“. Isto tako, propisani dio informacija „dužna su dostaviti u Središnji katalog službenih dokumenata Republike Hrvatske radi njihove trajne dostupnosti i ponovne uporabe informacija“. Time se uvodi nova kvaliteta u ostvarivanje prava na pristup informacijama u Republici Hrvatskoj.

Središnji katalog

Kako ga definira i što propisuje Zakon?

Uvođenjem Središnjeg kataloga stvorila se nova dimenzija koja bi trebala osigurati trajan, besplatan i slobodan pristup službenim informacijama na jednom

² Dokument SIGMA-e (*Support for Improvement in Governance and Management*) br. 46, str. 11, prijevod na srpski jezik. Izvorno objavio OECD na engleskom jeziku pod nazivom: *The Right to Open Public Administrations in Europe: Emerging Legal Standards on Administrative Transparency* © 2010 OECD.

³ Darbshire, H., Proactive Transparency: the future of the right to information?. World Bank Institute. URL: <http://wbi.worldbank.org/wbi/Data/wbi/wbicms/files/drupal-acquia/wbi/Darbshire%20Proactive%20Transparency.pdf> (28.8.2014)

mjestu za sve korisnike. Za korištenje punog kapaciteta Središnjeg kataloga korisnici moraju posjedovati osnovna znanja za korištenje računala. Ostalim korisnicima Ured nudi klasične načine pristupa informacijama kojima raspolaže, pa je time omogućena kombinacija elektroničkog i neelektroničkog pristupa⁴. Nadležno ministarstvo je kod pisanja Pravilnika o Središnjem katalogu inzistiralo na obvezi tijela da dokumente u Katalog dostavljaju u elektroničkom obliku, kao jedan od koraka prema „državi bez papira“. Ured također zapaža trend smanjenja broja direktnih korisničkih upita u skladu s povećanim opsegom informacija koje nudi na mrežnim stranicama te rastom informatičke pismenosti općenito.

Središnji katalog je, kako ga Zakon definira, „na internetu javno dostupan alat koji korisnicima kroz puni tekst i/ili uređeni skup metapodataka omogućuje trajni pristup dokumentima pohranjenima u bazi elektroničkih dokumenata i/ili fizičkim zbirkama“. Svrha mu je omogućiti korisnicima trajnu dostupnost službenih dokumenata zbog informiranja i ponovne uporabe. Budući da je dostupan putem interneta, njegov sadržaj je moguće koristiti neovisno o vremenu i mjestu na kojem se nalazi korisnik, što uvelike olakšava ostvarivanje prava na pristup informacijama.

U čl. 10, st. 2, Zakon navodi koje dokumente su tijela javne vlasti dužna dostavljati u Središnji katalog, čije poslove vođenja i održavanja obavlja Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured Vlade Republike Hrvatske⁵ (u daljnjem tekstu Ured). Zakonom je predviđeno da će način ustrojavanja, vođenja i održavanja Središnjeg kataloga službenih dokumenata Republike Hrvatske propisati pravilnikom ministar nadležan za poslove opće uprave.

Osnovna prednost Središnjeg kataloga, osim trajnog pristupa službenim dokumentima na jednom mjestu za sve korisnike, jest činjenica da će svaki njegov sadržaj biti formalno i sadržajno obrađen te lako i jednostavno pretraživ. Također, tako postavljena struktura može biti i mjesto putem kojeg će se ostvarivati ponovna uporaba informacija, najnoviji trend vezan za ostvarivanje prava na pristup.

⁴ Smjernice 73 i 77 Preporuke REC(2009)1 koju je usvojio Odbor Ministara Vijeća Europe 18. veljače 2009. godine.

⁵ Ured je stručna služba Vlade Republike Hrvatske nadležna za obavljanje informacijsko-dokumentacijskih poslova, Narodne novine 66/2013. Ured prema odluci Vlade Republike Hrvatske od lipnja 2013. godine nastavlja djelatnost Hrvatske informacijsko-dokumentacijske referalne agencije (Hidra).

Sadržaj Središnjeg kataloga

Tijela javne vlasti dužna su dostavljati u Središnji katalog, sukladno čl. 10, st. 2 Zakona, sljedeće službene dokumente:

1. Zakone i ostale propise koje donose,
2. Opće akte i odluke koje donose, kojima se utječe na interese korisnika, s razlozima za njihovo donošenje,
3. Nacrte zakona i drugih propisa te općih akata koje donose, a za koje se provodi postupak savjetovanja sa zainteresiranom javnošću,
4. Godišnje planove, programe, strategije, upute, izvještaje o radu, financijska izvješća i druge odgovarajuće dokumente koji se odnose na područje rada tijela javne vlasti.

Druge odgovarajuće dokumente iz točke 4 činili bi:

- planovi/programi (periodični plan/program rada, financijski plan, akcijski plan/program, operativni plan/program, strateški plan, plan upravljanja, plan javne nabave, plan zapošljavanja, program razvoja);
- strategije (strategija razvoja, strateški okvir, nacionalna strategija, lokalna strategija, posebne strategije);
- izvješća (periodično izvješće o radu, financijsko izvješće, statističko izvješće, tematsko izvješće, projektno izvješće, godišnjak);
- smjernice (strateška smjernica, programska smjernica, preporuka, kodeks);
- glasila (Narodne novine, službena glasila jedinica lokalne i područne samouprave, stručna glasila, informativna glasila);
- službena stajališta (deklaracija, rezolucija, povelja, govor/izjava Predsjednika Republike/Predsjednika Vlade);
- stručne podloge/analize (stručna uputa, stručna studija, istraživanje, priručnik, projektni dokument, elaborat, procjena);
- promotivni dokumenti (vodič, tekst u obliku letka i/ili brošure, katalog);
- prijevodi službenih dokumenata Europske unije i međunarodnih organizacija.

Što se događa s dokumentima od primitka do objave u Središnjem katalogu?

Dostavljene dokumente Ured formalno i sadržajno obrađuje u skladu s međunarodnim preporukama i normama. Za potrebe formalne i sadržajne obrade Ured razvija normativne baze podataka (pojmovnik, osobna imena, klasifikacije). Za sve se dokumente vode metapodaci koji omogućuju pretraživanje po različitim zadanim parametrima, kao i selektiranje dokumenata prema različitim zahtjevima i potrebama. Dokumenti su sadržajno obrađeni deskriptorima hrvatskog izdanja višejezičnog hijerarhijskog pojmovnika Europske unije - *Pojmovnika Eurovoc*, čime se ostvaruje povezanost hrvatske i europske službene dokumentacije na sadržajnoj razini.

Ured osigurava odgovarajuću pohranu i zaštitu dokumenata u fizičkom obliku u skladu s važećim međunarodnim standardima. Dostavljeni dokumenti u elektroničkom obliku pohranjuju se u digitalni arhiv, a čuvaju se na način koji ih osigurava od neovlaštenog pristupa, brisanja, mijenjanja ili gubitka u skladu s važećim propisima o mjerama informacijske sigurnosti.

Dostupnost Središnjeg kataloga

Središnji je katalog dostupan svima na mrežnim stranicama Ureda.⁶ Budući da je Središnji katalog nastavak zbirke koje su se i prije vodile, dio njegova sadržaja čine dokumenti u drugim oblicima, a korisnik će u Središnjem katalogu o njima pronaći bibliografske podatke, pa su mu putem zatraženih fotokopija ili skeniranja dokumenti opet dostupni. Sve dokumente koji su u elektroničkom obliku, što znači u punom tekstu uključeni u Središnji katalog, moguće je pregledavati, ispisivati i preuzimati.

Struktura Središnjeg kataloga

Kako bi se korisnicima što više olakšalo snalaženje i korištenje Središnjeg kataloga, podaci su strukturirani u nekoliko cjelina:

⁶ U vrijeme pisanja rada Središnji katalog na mrežnim stranicama Ureda dostupan je pod rubrikom „Službena dokumentacije RH“. U tijeku je preseljenje svih sadržaja na nove mrežne stranice gdje će se navedene cjeline voditi pod nazivom „Središnji katalog službenih dokumenata“. Očekuje se da će do objave rada biti objavljene mrežne stranice s novom strukturom.

1. Pravni propisi Republike Hrvatske
2. Međunarodni ugovori
3. Dokumenti i publikacije
4. Službena glasila tijela lokalne i područne samouprave.

Treba naglasiti kako se sve navedene cjeline odnosno njihov sadržaj prikupljaju od 1994. godine te su se nakon stupanja na snagu Zakona iz 2013. godine nastavile izgrađivati kao sastavni dio Središnjeg kataloga. S obzirom na tu činjenicu prate se i podaci o priljevu dokumentacije, kao i njenom dohvat u putem mrežnih stranica. Statistički podaci pokazuju trend rasta broja prikupljenih i dostavljenih dokumenata te njihova pretraživanja. Najveće zanimanje korisnici pokazuju za dokumente iz cjeline Pravni propisi Republike Hrvatske. Godine 2011. pravne propise pretraživalo je 311.605 posjetitelja, 2012. godine 350.000 posjetitelja, a 2013. godine 470.433 posjetitelja. U 2013. posjetitelji su pregledali 2,137.893 stranice, što je povećanje od 21,23% u odnosu na prethodnu godinu. Broj posjeta se u 2013. povećao u odnosu na 2011. za 40%.

Zbirka pravnih propisa sadrži pravne propise Republike Hrvatske i druge dokumente tijela javne vlasti, poput strategija, deklaracija i planova objavljenih u elektroničkom izdanju *Narodnih novina*. Osim toga, Zbirka sadrži i tekstove propisa objavljenih prije 1990. godine u službenim glasilima država prednica, a koji su 2007. godine, kada se pristupilo digitalizaciji, još uvijek bili na snazi. Svi propisi su pretraživi po punom tekstu, a Zbirka je organizirana kao sustav međusobno povezanih tekstova propisa i informacija o njima. Nad cjelovitom zbirkom postavljena je tražilica pravnih propisa Republike Hrvatske - CADIAL, koja omogućuje pretraživanje po punom tekstu propisa te metapodacima.

Zbirka međunarodnih ugovora sastoji se od dvostranih (bilateralnih) i višestranih (multilateralnih) međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska potpisnica, akata o ratifikaciji te objava o stupanju na snagu/prestanka važenja, objavljenih u elektroničkom izdanju *Narodnih novina*. Osim toga, Zbirka sadrži i tekstove ugovora objavljenih u službenim glasilima država prednica preuzetih temeljem odluke o sukcesiji/akcesiji. Svi ugovori su dostupni u punom tekstu, a Zbirka je organizirana kao sustav međusobnih poveznica između ugovora i pratećih akata te ugovora i njihovih izmjena i dopuna. Svaki ugovor popraćen je dodatnim informacijama kao što su mjesto i datum potpisa te datum ratifikacije. Svakom su ugovoru dodijeljeni deskriptori hrvatskog izdanja *Pojmovnika Eurovoc* kojima se opisuje njegov sadržaj.

Zbirka Dokumenti i publikacije tijela javne vlasti sadrži dokumente u tiskanom i/ili elektroničkom obliku koji uređuju statusna pitanja i organizaciju rada tijela, proizlaze iz obveza tijela prema osnivaču, odnose se na uže područje djelatnosti tijela ili javnu ovlast te ostala izdanja, npr. godišnje planove, programe, strategije, upute, izvještaje o radu, financijska izvješća i druge odgovarajuće dokumente te opće akte tijela koji se ne objavljuju u službenim glasnicima. Dokumenti i publikacije koji nose oznaku *e-dokument* dostupni su u punom tekstu, a dokumenti s oznakom *tisak* dostupni su za pregledavanje u prostoru Ureda ili umnažanjem na zahtjev korisnika. Pretraživanje je moguće po naslovu, stvaratelju, području djelatnosti, tipu dokumenta, godini objave, ISBN/ISSN broju te po deskriptorima hrvatskog izdanja *Pojmovnika Eurovoc* kojima se opisuje sadržaj dokumenta ili publikacije.

Zbirka Službena glasila tijela lokalne i područne (regionalne) samouprave Republike Hrvatske dostupna je u tiskanom i/ili elektroničkom obliku. Glasnici koji nose oznaku *e-dokument* dostupni su u punom tekstu, a dokumenti s oznakom *tisak* dostupni su za pregledavanje u prostoru Ureda ili umnažanjem na zahtjev korisnika. U tijeku je postupna digitalizacija tiskanog dijela zbirke i uređivanje elektroničkih tekstova. Pretraživanje je moguće po naslovu, stvaratelju, godini objave te ISSN broju glasnika.

Promocija i izobrazba

U svrhu promicanja prava na pristup informacijama i primjene Zakona, Ured osmišljava i izvodi različite edukacijske programe namijenjene državnim i javnim službenicima koji trebaju provoditi Zakon te zainteresiranoj javnosti koja vrlo često nije svjesna svojih zakonskih prava. Edukacijski programi za službenike u tijelima javne vlasti upoznaju ih s obvezama tijela glede rješavanja zahtjeva za informacijama, proaktivne objave na mrežnim stranicama samog tijela te posebice dostave dokumenata u Središnji katalog. Gradane pak treba upoznati s njihovim zakonskim pravima i načinima ostvarivanja tih prava.

Kako se po definiciji u novom Zakonu broj tijela javne vlasti bitno proširio i trenutno se kreće oko 6000, uz klasične edukacijske programe koji se izvode uživo, a u nemogućnosti da se na taj način pokriju sve potrebe, u zadnje dvije godine pristupilo se i izvođenju *on-line* edukacijskih programa kako bi se jednostavno i lako moglo doći

do svih tijela, a istovremeno i do svakog potencijalnog, zainteresiranog polaznika i korisnika. I tijelima i građanima predstavlja se Zakon i ono bitno što donosi, kao i Središnji katalog i njegove prednosti te uloga u lakšem i bržem upoznavanju s informacijama i dokumentima. Nakon prvog asinkronog *on-line* programa „Naučite kako, brzo i lako, do pravnih propisa!“, ponudnog svima u slobodnom pristupu na mrežnim stranicama Ureda, krenulo se u razvoj i izvedbu *webinara*. Izabran je *webinar* koji je i u svijetu vrlo popularan edukacijski alat, jer je vrlo jednostavan za korištenje, što je veoma važno zbog različitih razina digitalnih kompetencija potencijalnih polaznika, a svaki polaznik koji je uključen u internet može ga pohađati sjedeći uz svoje računalo na radnom mjestu, kod kuće ili bilo gdje drugdje. Omogućava održavanje predavanja, radionica i seminara, a glavna mu je značajka interaktivnost odnosno mogućnost komunikacije predavača i sudionika koji se nalaze na više fizički različitih lokacija. Nema putnih troškova niti za predavače niti za polaznike, kao ni izbjivanja s radnog mjesta, dakle, uštede su veoma velike u odnosu na klasične izvedbe. U planu je povećavanje broja održanih *webinara* te njihov razvoj s različitim sadržajima prilagođenim pojedinim ciljanim skupinama polaznika.

Za potrebe osvještavanja obveze tijela javne vlasti o dostavi službenih dokumenata u Središnji katalog, osmišljen je *webinar* namijenjen službenicima za informiranje o tome što, zašto, kada i kako imaju obvezu dostavljati u Središnji katalog. Početak provođenja ovog *webinara* predviđen je za jesen 2014. i provodit će se kontinuirano kako bi se njime obuhvatilo što više obveznika Zakona. *Webinar* koji se provodi od jeseni 2013. godine namijenjen je svim korisnicima zainteresiranima za pretraživanje podataka koji se mogu pronaći na mrežnim stranicama Ureda, uključujući i pretraživanje dokumenata koji su pohranjeni u Središnjem katalogu. Osim *on-line* edukacijskih programa, Ured provodi i klasične edukacijske programe, a ukupan broj obrazovnih aktivnosti usmjerenih na promoviranje prava na pristup informacijama raste, pa je tako broj polaznika programa u 2013. godini porastao za 66,5% u odnosu na 2012. godinu, a za 2014. planira se dodatno povećanje u pogledu broja polaznika.

Izazovi

Iako je uvođenje Središnjeg kataloga pridonijelo učvršćivanju pozicije proaktivne objave informacija, situacija u praksi nije idealna i zahtijeva dodatne

napore ne bi li se osiguralo pravodobno i cjelovito ostvarivanje ovoga prava. Izazov predstavlja već sam članak 10 Zakona koji nedovoljno jasno nabroja vrste ili skupine dokumenata koje je potrebno dostavljati u Središnji katalog. Budući da se 2015. godine predviđa rad na izmjenama i dopunama Zakona⁷, radna skupina bi trebala raditi i na ovom segmentu Zakona. Izmjene bi trebale ići u smjeru preciziranja vrsta dokumenata, ali i razgraničenja u pogledu vrste dokumenata koje trebaju dostavljati pojedina tijela ovisno o njihovoj hijerarhiji u sustavu (npr. ovisno o tome tko im je osnivač).

Također, vrlo veliki problem predstavlja činjenica da u Hrvatskoj nije predviđen i ne postoji cjeloviti popis tijela javne vlasti odnosno popis mogućih stvaratelja službenih dokumenata. To znači da ne postoji mogućnost egzaktnog mjerenja jesu li tijela izvršila svoju zakonsku obvezu objave na mrežnim stranicama tijela, kao i dostave dokumenata u Središnji katalog. Ovaj problem može biti kvalitetno riješen stvaranjem registra tijela javne vlasti. Inicijativa već dolazi od strane Povjerenice za informiranje i Ureda nadležnog za Središnji katalog, no potrebna je i politička volja nadležnog ministarstva. Zakon o pravu na pristup informacijama iz 2003. godine predviđao je objavu popisa tijela javne vlasti, a objavljivala ih je Vlada na godišnjoj razini. Ipak, oni su bili nepotpuni i nestrukturirani te se s njihovom objavom prestalo i prije prestanka važenja tog Zakona. Zato je pri eventualnim izmjenama Zakona potrebno usmjeriti zakonodavca na uspostavu registra, a ne tek popisa tijela.

Izazov predstavljaju i različiti formati⁸ dokumenata dostavljenih u Središnji katalog. Nepostojanje propisanih standarda od strane države, kao i nepoštivanje međunarodnih standarda za izradu dokumenata od strane stvaratelja, dovodi u pitanje dostupnost, strojnu čitljivost i način na koji je ovakve dokumente moguće dugoročno sačuvati i dati na korištenje. Budući da se trenutno u praksi radi većinom o dokumentima u .pdf formatu, koji vrlo često nisu potpisani i ovjereni, a pitanje elektroničkog potpisa nije formalno riješeno, svi tekstovi su samo informativnog karaktera. Upravo ove moguće prepreke ukazuju na veliku važnost kvalitetno osmišljene promocije i izobrazbe kako bi se sve uključene strane što lakše uskladile i pružile sigurno okruženje za ostvarivanje ovog važnog prava.

⁷ zmjene i dopune Zakona o pravu na pristup informacijama se planiraju na temelju Akcijskog plana za provedbu inicijative Partnerstvo za otvorenu vlast u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014-2016. godine. Akcijski plan je prihvaćen na sjednici Vlade održanoj 10. srpnja 2014. godine.

⁸ Na problem formata upozorava i smjernica 98. Preporuke REC(2009)1 koju je usvojio Odbor Ministara Vijeća Europe 18. veljače 2009. godine.

Zaključak

Informacija je nesumnjivo prva pretpostavka demokratskih procesa, koja stvara preduvjete za okruženje u kojem je informirani građanin ujedno i aktivan građanin. Postavljanjem alata poput Središnjeg kataloga osigurava se lakša dostupnost informacijama, koja za posljedicu može imati i aktivnije uključivanje zainteresirane javnosti u donošenje političkih odluka. Novim Zakonom iz 2013. godine pokušalo se što više urediti pitanje prava na pristup informacijama, a sve u želji da se građanima olakša njihova dostupnost. Ona je danas puno lakše ostvariva korištenjem suvremenih tehnologija i objavom na internetu, čemu je i ovaj Zakon posvetio dosta pažnje. Objavom informacija na mrežnim stranicama tijela svakako se postiže veća transparentnost i otvorenost rada tijela javne vlasti prema građanima, a Središnjim katalogom osigurava se njihova trajna dostupnost na jednom mjestu.

Prednosti dostupnosti informacija putem Središnjeg kataloga su brojne, a najviše se ističe trajni, sistematizirani uvid u dokumente, kao i mogućnost njihova pretraživanja. Pretraživanje je olakšano i time što su dokumenti stručno i po međunarodnim standardima obrađeni i dani na korištenje. Još jedna prednost je u tome, što je cijeli posao održavanja Središnjeg kataloga povjeren instituciji koja već godinama radi na sličnim poslovima te Središnji katalog ne sadrži dokumente nastale tek nakon donošenja Zakona, nego se samo nastavlja razvijati i rasti na već prikupljenoj dokumentaciji.

Kako bi se Središnji katalog razvijao u pravom smjeru i kako bi mogao zadovoljiti potrebe građana, ali i stvaratelja službenih dokumenata, potrebno je neprekidno ulaganje kako u održavanje sustava, tako i u promotivne i edukacijske aktivnosti koje promiču njegove prednosti i potiču korištenje ovog alata. Nekoliko edukacijskih programa vezanih za provedbu Zakona već postoji. Planirano je više klasičnih i *on-line* promidžbenih i edukacijskih programa, namijenjenih s jedne strane službenicima tijela javne vlasti koji su odredbe Zakona dužni provoditi, a s druge, zainteresiranim građanima, kako bi ih se upoznalo s njihovim pravima i mogućnostima.

Kod provođenja Zakona potrebno je ostvariti kvalitetnu i dugoročnu suradnju svih uključenih strana u ovaj proces proaktivnog odnosa prema pravu na pristup informacijama i voditi računa da se tijekom vremena isprave pojedini nedostaci sustava kako bi Središnji katalog i dalje dobivao na kvaliteti i bio u službi građana i svih zainteresiranih za službene informacije.

Literatura

Akcijski plan za provedbu inicijative Partnerstvo za otvorenu vlast u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014-2016. Vlada Republike Hrvatske, Zagreb 2014.

<http://hidra.srce.hr/arhiva/1571/109347/Akcijski%20plan%20za%20provedbu%20inicijative%20Partnerstvo%20za%20otvorenu%20vlast%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20za%20razdoblje%202014-2016..pdf>
(pristupljeno 28.8.2014)

Darbishire, H., Proactive Transparency: the future of the right to information? World Bank Institute. URL: <http://wbi.worldbank.org/wbi/Data/wbi/wbicms/files/drupal-acquia/wbi/Darbishire%20-%20Proactive%20Transparency.pdf> (20.5.2014)

Digitalni informacijsko dokumentacijski ured Vlade Republike Hrvatske. www.digured.hr (pristupljeno 22.4.2014)

Directive 2003/98/EC of the European Parliament and of the Council of 17 November 2003 on the re-use of public sector information. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003L0098-20130717&qid=1398151757362&from=HR>

(pristupljeno 22.4.2014)

Elektronička demokracija („e-demokracija“): preporuka Rec(2009)1 koju je usvojio Odbor ministara Vijeća Europe 18. veljače 2009. godine i obrazloženje. Zagreb: HIDRA, 2009. URL: <https://hidra.srce.hr/arhiva/18/5093/e-demokracija.pdf> (pristupljeno 28.8.2014)

Pojmovnik Eurovoc/Europska unija; hrvatski prijevod i hrvatski dodatak Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija, glavna urednica Maja Bratanić. - 4.3 - Zagreb: Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija - HIDRA, 2009.

Pravilnik o Središnjem katalogu službenih dokumenata Republike Hrvatske, NN 83/2014. http://hidra.srce.hr/arhiva/263/121078/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_07_83_1615.html (pristupljeno 28.8.2014)

Savino, M., The Right to Open Public Administrations in Europe: Emerging Legal Standards on Administrative Transparency: Sigma Papre No. 46. S.l. :

OECD, 2010. http://www.epsa2011.eu/files/Themes_2011/OECD%20Administrative%20Transparency%201010.pdf (pristupljeno 22.4.2014)

The Right to Open Public Administrations in Europe: Emerging Legal Standards on Administrative Transparency. OECD, 2010. <http://hidra.srce.hr/arhiva/18/5093/EVpdf-4-3.html> (pristupljeno 22.4.2014)

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 172/2003, 77/2011.

<http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/2491.htm>

http://hidra.srce.hr/arhiva/263/73347/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_07_77_1631.html (pristupljeno 22.4.2014)

Zakon o pravu na pristup informacijama, NN 25/2013.

http://hidra.srce.hr/arhiva/263/100541/narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_25_403.html (pristupljeno 22.4.2014)

Summary

CENTRAL CATALOGUE OF OFFICIAL DOCUMENTS OF THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE RIGHT ON ACCESS TO INFORMATION

Law on the Right on Access to Information, which entered into force in March 2013 emphasises the obligation of proactive publication of official information much stronger than the previous one from 2003. Besides binding public authorities to publish official information on their web sites, the Law also binds them to provide documents to Central Catalogue of Official Documents. The Catalogue maintains Digital Information Documentation Office of the Government of the Republic of Croatia. It ensures the right on access to information through permanent access to official documents, which are processed according to international bibliographic description standards and by descriptors from Eurovoc Thesaurus, from a single point. In this way interested public could have an insight in official documents without placing individual claim for information, which should decrease the administration work. Also, by using Central Catalogue, there is a

precondition for creating easier and faster way for public to get to know their rights and bonds and to become more active in decision making processes. The paper will describe the importance, role and place of Central Catalogue in achieving the right on access to information. Also, it will describe the ways of promotion of the Catalogue and its content.

Key words: *public authority, right on access to information, official document, Central Catalogue of Official Documents*

*Kristina Presečki
Hrvoje Stančić
Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb*

DINAMIKA RAZVOJA RADNIH MJESTA U SUVREMENOJ ARHIVSKOJ SLUŽBI

UDK 331.103.11:930.25

UDK 004:930.253]“56“

Prethodno priopćenje

Pojavom elektroničkih dokumenata i elektroničkih zapisa koji su dodatno potpisani digitalnim potpisima, informacijsko-komunikacijske ustanove u posljednjih se nekoliko godina sve češće suočavaju s problemom zaprimanja, upravljanja i čuvanja takvoga gradiva. Neka od pitanja koja se postavljaju jesu: tko je zadužen za upravljanje takvim gradivom i njegovom adekvatnom pohranom kako bi se ono dugoročno očuvalo; je li se među poslodavcima javila potreba za zapošljavanjem arhivista s potpuno novim kompetencijama i koje se točno kvalifikacije traže; u slučaju da se novi tipovi radnih mjesta ne otvore, kako će to utjecati na buduću dostupnost elektroničkog gradiva; imaju li zaposlenici na postojećim radnim mjestima dovoljnu razinu potrebnih kompetencija kako bi kvalitetno i u skladu s propisima mogli upravljati e-gradivom i u konačnici pružili njegovu dostupnost; tko je nadležan za redovno i cjeloživotno obrazovanje stručnjaka?

Autori u članku analiziraju postojeće stanje u Hrvatskoj i u svijetu vezano uz otvaranje radnih mjesta u ustanovama kulturne baštine koja su povezana sa suvremenim tehnologijama. Rezultati komparativne analize novih vrsta radnih mjesta pokazat će trend u razvoju struke u Hrvatskoj i u svijetu. Autori tvrde da praćenje suvremenih

trendova i u ovom području postaje nužnost jer se u protivnom elektroničko arhivsko gradivo neće moći ispravno očuvati i učiniti dostupnim trenutnim i budućim korisnicima. Konačno, autori propituju svjesnost institucija o postojanju i potrebama arhivista i njihovih suvremenih kompetencija te predlažu zakonsku obvezu zapošljavanja obrazovanih arhivista kao i otvaranja arhivističkih radnih mjesta suvremene orijentacije.

***Ključne riječi:** arhivistika, arhivski djelatnici, radno mjesto, elektroničko gradivo, dostupnost gradiva, informacijsko-komunikacijske tehnologije*

1. Uvod

Arhivistika se u pogledu zahvata gradiva u posljednje vrijeme sve više okreće suvremenom arhivskom gradivu, najčešće onom u elektroničkom obliku. Sukladno tome, vrsta i opseg poslova koje arhivisti rade prilagođava se suvremenom aspektu, tj. mijenja se i razvija. Način na koji se nekada promišljalo o zanimanju arhivista, danas se može činiti zastarjelim. Polje interesa arhivista dosta se proširilo, ali njegova je glavna zadaća oduvijek bila dugoročno očuvati gradivo i učiniti ga dostupnim budućim generacijama. Kada se govori o razvoju arhivistike kao znanosti, valja imati na umu činjenicu da su se u posljednje vrijeme načini čuvanja gradiva promijenili, prvenstveno zbog sve veće količine gradiva koje izvorno nastaje u digitalnom obliku (engl. *digitally born*). Arhivisti su stoga suočeni s novim izazovima, prvenstveno onima koji se tiču pohrane elektroničke dokumentacije i elektronički potpisanih zapisa. Suvremena arhivistika mora se prilagoditi postojećim trendovima, a obučavanje mladih stručnjaka trebalo bi ih pripremiti za pravilno upravljanje elektroničkim gradivom. Posebno je važno istaknuti i životni ciklus dokumenata odnosno zapisa. O dokumentima se valja brinuti i prije njihova nastanka. Životni ciklus dokumenata jedinstveni je proces koji započinje koncepcijom stvaranja, a završava njegovom pohranom i čuvanjem. Kako bi e-dokumenti i e-zapisi ostali dugoročno očuvani, autentični i pouzdani, izuzetno je važno u svim većim institucijama, a ne samo u arhivima, imati školovane arhiviste koji će znati ispravno upravljati elektroničkim gradivom i proaktivno brinuti o njemu tijekom cijeloga životnog ciklusa e-dokumenata i e-zapisa.

2. Razvoj arhivske teorije i znanja koja su potrebna arhivistima

O promjenama u paradigmi te novom tumačenju što arhivistika danas jest i kako se ona mijenjala mnogo se govorilo u području arhivske teorije. Zanimljivu perspektivu o tom je problemu dao Terry Cook u svom članku¹ gdje govori o tome na koji se način mijenjalo promišljanje ne samo o zanimanju arhivista, nego i općenito arhivistike kao znanosti. Cook vrlo jasno ističe da se dogodila promjena u paradigmi koja zahtijeva pomak od identificiranja arhivista kao pasivnog čuvara naslijeđa kpromatranju njegove uloge kao aktivne u oblikovanju kolektivnog (društvenog) pamćenja. Drugim riječima, arhivistički teorijski diskurs prebacuje fokus „s proizvoda na proces, sa strukture na funkciju, s arhiva na arhiviranje, sa zapisa na kontekst zapisa, s 'prirodnog' ostatka ili pasivnog nusprodukta administrativne aktivnosti na svjesno konstruirano i aktivno posredovano 'arhivizacijsko' društveno pamćenje“².

Promjena paradigme u arhivistici donijela je i još uvijek donosi, potpuno novu ulogu arhivista, koji treba voditi brigu o elektroničkom gradivu te nužno mora aktivno i pomnim planiranjem učiniti takve zapise dostupnima budućim generacijama. Cook progovara o ranom utjecaju elektroničkih zapisa odnosno o strojno čitljivim zapisima kako su se tada nazivali. Takvi zapisi u početku nisu bili obećavajući. Neki su kritičari u 1970-ima i početkom 1980-ih zagovarali mišljenje da bi „arhivisti trebali prestati biti arhivistima i umjesto toga postati računalnim stručnjacima ili informacijskim menadžerima (engl. *information managers*) kako bi se mogli nositi s izazovima novih medija“³. Iako je članak u kojem Cook govori o novoj koncepciji arhivistike objavljen krajem 1990-ih, njegovi se zaključci mogu primijeniti i danas. Ogroman pomak u promišljanju o arhivistici koji se dogodio krajem prošlog stoljeća ukazuje na potrebu za prepoznavanjem obrasca promjene unutar arhivističkog diskursa, ali također i na raspravu o problemima povezanim s arhivskom metodologijom i strategijom te načinom na koji ih treba inkorporirati u svakodnevnu praksu.

¹ Cook, Terry. Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts // *Archival Science* 1.1. (2001), str. 3-24.

² Cook, T. Archival Science and Postmodernism, nav. dj., str. 4.

³ Cook, Terry. What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift // *Archivaria* 43 (1997), str. 40.

Valja istaknuti Cookovu zanimljivu podjelu⁴ na pet velikih tema koje sugeriraju potrebu za rekonceptualizacijom nekih osnovnih teorijskih koncepata namijenjenih budućnosti. Prva je tema promjena u samom shvaćanju zašto arhivist postoji. Arhive je isprva osnivala država kako bi služili toj državi i bili dijelom državne hijerarhijske strukture i organizacijske kulture. Međutim, arhivi su se otada u mnogočemu promijenili, oni sada pripadaju ljudima, služe njima i za njih. Arhivi pružaju građanima osjećaj za identitet, lokalitet, povijest, kulturu te osobno i društveno pamćenje.

Druga tema vezana je uz način na koji arhivi i arhivisti nastoje očuvati autentično i pouzdano gradivo, koje služi kao dokaz određenih radnji i transakcija. U početku su zaštitu gradiva arhivisti postizali tako, da su važne zapise čuvali pod neprekinutim nadzorom i u izvornom redu, a svi očuvani zapisi više nisu zahtijevali njihovu administraciju. Danas su arhivisti značajno promijenili svoj fokus osiguravajući da zapisi inicijalno budu stvoreni prema prihvaćenim standardima kako bi sve važne radnje i ideje bile ispravno dokumentirane prema takvim pouzdanim dokazima. U svijetu gdje vrlo kompleksne organizacije stvaraju ogromne količine gradiva i gdje postoji elektroničko gradivo sa svojim prolaznim i virtualnim dokumentima, nijedan pouzdan zapis neće preživjeti kako bi bio dostupan arhivistu da ga očuva na tradicionalan način, ako taj isti arhivist ne intervenira u „aktivni život“ zapisa, ponekad i prije nego što je on uopće stvoren. Kod elektroničkog gradiva bitno je naglasiti da fizički digitalni medij postaje gotovo nebitan, jer će gradivo na takvom mediju, zbog brzog razvoja formata zapisa, vjerojatno biti migrirano mnogo prije nego što taj fizički medij za pohranu propadne. Smanjenje značaja fizičkog digitalnog medija također se ogleda u činjenici da je moguće dugoročno očuvati elektronički zapis i njegovu autentičnost bez obzira je li on ostao pohranjen na izvornom mediju ili je migriran na neki medij novije generacije. Dakle, iz toga se može zaključiti da očuvanje sadržaja u elektroničkom obliku nije moguće ako se čuva samo medij, kao što je to nužno potrebno kod analognog gradiva, jer je izvorni oblik gradiva moguće očuvati neovisno o njegovu fizičkom nosaču, tj. mediju za pohranu. Sada je potpuno jasno da je za očuvanje elektroničkog gradiva potrebno primijeniti bitno drugačiju, novu paradigmu očuvanja.

Treća velika tema vezana je uz izvor arhivske teorije. Danas je fokus na funkcijama i transakcijama stvaratelja zapisa, a ne na individualnim zapisima i njihovoj mogućoj upotrebi. Dakle, u središtu više nije sam zapis, nego njegov

⁴ Cook, T. What is Past is Prologue, nav. dj., str. 43.

funkcionalni proces i kontekst nastanka. Arhivska teorija danas se bavi analizom procesa stvaranja zapisa, a ne toliko sređivanjem i opisom zapisanog gradiva u arhivu.

Nadalje, Cook govori o četvrtoj temi, koja proizlazi iz naše društvene povijesti u posljednjih stotinjak godina i povezana je s prethodnim trima temama. Arhivisti su postali vrlo aktivni stvaratelji svojih vlastitih „kuća sjećanja“ (engl. „*houses of memory*“⁵), pa bi trebali svakodnevno ispitivati svoje vlastite politike sjećanja u procesu stvaranja arhiva i formiranja sjećanja. Na taj bi način arhivisti, s osjećajem senzibiliteta i povijesnom perspektivom, mogli bolje odrediti koje će funkcije, aktivnosti, organizacije i ljude, o kojima je riječ u njihovu gradivu, uključiti odnosno, što će od toga biti isključeno iz svjetskog društvenog pamćenja.

Peta i posljednja tema koju Cook navodi tiče se toga da na arhivsku teoriju ne treba gledati kao na skup neporecivih znanstvenih zakona koji vrijede zauvijek. Vodeći arhivistički mislioci u prošlom su stoljeću maštovito iznova stvorili koncept arhivâ tako da budu odraz, ponekad nesvjesno, a ponekad i svjesno, dominantnih točaka javnog diskursa u vremenu i prostoru. Promjenjiva priroda arhivske teorije tijekom vremena postaje profesionalnom snagom, a ne slabošću. Najbolji arhivski teoretičari obično su bili oni koji su bili u stanju prepoznati i artikulirati široke i često radikalne promjene u društvu, organizacijskoj strukturi i tehnologijama za čuvanje gradiva te integrirati utjecaj tih promjena u arhivski posao i arhivsku misao.

3. Analiza novih tipova radnih mjesta u arhivistici

Uzimajući u obzir sve dosada navedeno, odnosno činjenicu da arhivska teorija već neko vrijeme govori o zaokretu u suvremenoj arhivistici kakav se, primjerice, događa u vezi sa sve izrazitijom dominacijom različitih oblika pohrane i usluga u oblaku (engl. *cloud computing*)⁶, odlučili smo se napraviti usporednu analizu natječaja za radna mjesta u svijetu koja su povezana s arhivistikom, ali i šire, s informacijskim znanostima. Izvor podataka o raspisanim radnim mjestima u svijetu bile su različite

⁵ Cook, T. What is Past is Prologue, nav. dj., str. 46.

⁶ Stančić, Hrvoje; Rajh, Arian; Milošević, Ivor. „Archiving-as-a-Service“ : Influence of Cloud Computing on the Archival Theory and Practice. // The Memory of the World in the Digital Age : Digitization and Preservation / Duranti, Luciana; Shaffer, Elizabeth (ur.). UNESCO, 2013, str. 108-125.

pretplatničke liste (ili elektroskupnice, engl. *mailing list*)⁷, putem kojih su obavijesti o raspisanim natječajima bile distribuirane pretplatnicima tih lista. Obuhvaćen je vremenski raspon od 2001. do 2014. godine, a analizirano je ukupno 136 različitih natječaja. Cilj provedene analize bio je detektirati potrebe poslodavaca za kompetencijama u radu s elektroničkim odnosno digitalnim gradivom. Tako se, primjerice, od stručnjaka za digitalno očuvanje traži dobro poznavanje načela i tehnika digitalnog očuvanja, vještina u upravljanju projektima, iskustvo u određivanju zahtjeva za IT sustave i usluge, praktično iskustvo u digitalnom očuvanju, upravljanje digitalnim repozitorijima, poznavanje najnovijih relevantnih standarda itd.

Motivacija za provođenje ovakvog istraživanja bila je činjenica da se danas vrlo rijetko govori o tipovima radnih mjesta u arhivistici odnosno o svim poslovima koje je po završetku studija arhivistike moguće obavljati. Arhivistika nije zatvoren sustav koji nudi samo mogućnost zapošljavanja u arhivima i rukovanje samo s arhivskim gradivom. Naprotiv, pojavljuje se zapravo čitav niz novih poslova kao što su, primjerice, radno mjesto stručnjaka/arhivista za očuvanje digitalnog gradiva ili stručnjaka/arhivista za digitalizaciju te niz drugih, o čemu će u nastavku biti više riječi. Svi ti novi tipovi radnih mjesta pojavljuju se u skladu s neprekinutim razvojem tehnologije, ali i arhivistike kao znanosti. Bitno je naglasiti i postojanje određene hijerarhije kada je riječ o radnim pozicijama. Stoga se kod poslodavaca primjećuje i potreba za menadžerima digitalnog očuvanja (engl. *Digital preservation manager*) ili arhivistima projekata (engl. *Project archivist*), koji rade pod direktivom arhivista za zbirke (engl. *Collection archivist*).

3.1. Primjeri opisa specifičnih radnih mjesta

U nastavku navodimo nekoliko primjera suvremenih radnih mjesta s opisima potrebnih kompetencija. Vrlo je često nazive radnih mjesta, kao i opise kompetencija, bilo teško prevesti na hrvatski jezik, pa su zbog boljeg razumijevanja na ključnim mjestima u zagradama navedeni izvorni nazivi na engleskom jeziku. Radna mjesta koja su bliže analizirana jesu:

1. Arhivist za planove i mape
2. Arhivist za digitalno gradivo/Administrator zapisa

⁷ Npr. Digipres (ALA), Digital Curation (ALA), Digital preservation (JISC), acr-igdc-l (ALA), AERI (UCLA) itd.

3. Kustos za digitalno očuvanje
4. Menadžer digitalnog očuvanja
5. Menadžer na projektu digitalnog očuvanja.

3.1.1. Arhivist za planove i mape (engl. *Maps and plans archivist*)

Zanimljivo je na koji način neke institucije u natječajima za posao nazivaju određene tipove radnih mjesta. Tako, na primjer, *National Records of Scotland* (NRS) traži arhivista za planove i mape (engl. *maps and plans archivist*). U opisu radnog mjesta stoji da je glavna zadaća kandidata, koji zadovolji tražene uvjete, odgovornost za svakodnevno upravljanje zbirkama mapa i planova NRS-a. Od njega se traži i da omogući javnu dostupnost te da upotrebljava CALM (engl. *Computer Assisted Learning Method*), kako bi katalogizirao mape i planove prema standardu ISAD(G) te standardima koje zadaje sama institucija.

Ovo možda i nije posve novo radno mjesto, no neke tražene odgovornosti, zadaće i metode rada svakako jesu.

3.1.2. Arhivist za digitalno gradivo/Administrator zapisa) (engl. *Digital archivist/Records administrator*)

Kvalifikacije:

- magistar arhivistike ili sličan stupanj obrazovanja ili ekvivalentna kombinacija relevantnog stupnja diplome i nekoliko godina iskustva rada u arhivu,
- opširno znanje u radu s arhivskim i spisovodstvenim principima i najboljim praksama, osobito u vezi s očuvanjem digitalnog gradiva i sustavima za čuvanje digitalnog gradiva, ali ne izuzimajući gradivo na tradicionalnim medijima,
- izvrsno razumijevanje postojećih standarda i onih u nastajanju te problema vezanih uz digitalno očuvanje i općenito arhivsku praksu,
- izvrsno znanje tehničkih zahtjeva za digitalno očuvanje, uključujući hardver, softver, sheme metapodataka i formate dokumenata,

- visoko razumijevanje koncepata oblikovanja baza podataka i iskustvo u administriranju te upotreba kompleksnih baza podataka,
- visoka sposobnost za identificiranje i rješavanje kompleksnih problema,
- snažna vještina u istraživanju i analitici,
- sposobnost donošenja čvrstih odluka,
- izvrsne interpersonalne odlike, pisana i usmena komunikacija te vještine upravljanja projektima i vremenom,
- pokazana sposobnost za samostalan i timski rad te za balansiranje samostalnog rada s timskim radom i kooperativnost.

Zadaci i odgovornosti

Ovo je kompleksan profesionalni arhivski posao koji se sastoji od prikupljanja, procjenjivanja, slaganja i opisa te omogućavanja pristupa digitalnom, digitaliziranom i tradicionalnom gradivu različitih formata u vladi i privatnom sektoru. Očekuje se aktivna uloga u razvoju politika i procedura vezanih uz digitalno očuvanje, s ciljem svakodnevnog upravljanja sustavom za očuvanje te povezanim alatima za upravljanje podacima. Očekuje se i sudjelovanje u projektima da bi se poboljšali postojeći automatizirani sustavi. Arhivist za digitalno gradivo sudjelovat će i u uspostavljanju i održavanju kontakata u zajednici s obzirom na njihovu povezanost s programima i aktivnostima arhiva. Naposljetku, očekuje se samostalan rad kao i onaj u timu, a ponekad i kao voditelj projekta.

Iz ovog opisa očekivanih kvalifikacija, zadaća i odgovornosti jasno je da arhivist za digitalno gradivo mora imati bazu tradicionalnih arhivističkih znanja nadograđenu onima koja se odnose na suvremeno, digitalno gradivo.

3.1.3. Kustos za digitalno očuvanje (engl. *Digital preservation curator*)

Kustos za digitalno očuvanje preuzima ulogu u razvoju i upravljanju „digitalnom zaštićenom sobom“ (engl. *Digital Strong Room*), kao vjerodostojnim digitalnim repozitorijem za prikupljanje, očuvanje i omogućavanje pristupa arhivskim zbirkama koje su izvorno nastale u digitalnom obliku i onima koje su digitalizirane.

Sa zvanjem i postdiplomskom kvalifikacijom u bibliotekarstvu, arhivistici ili informacijskim znanostima te kvalitetnim pokazateljima primjene navedenoga u digitalnom okruženju, kustos za digitalno očuvanje trebao bi biti osposobljen za rad s različitim projektnim partnerima. Informacije za kandidate:

1. Detalji o poslu

Naziv radnog mjesta: kustos za digitalno očuvanje

Odjel: Informacijske usluge

Odsjek: knjižnične i sveučilišne zbirke (posebne zbirke)

Nadređena osoba: voditelj posebnih zbirki i sveučilišni arhivist

2. Poslovni cilj

Kustos za digitalno očuvanje radit će s knjižničnim i sveučilišnim zbirkama, kao i sa sveučilištem u cjelini. Isto tako, radit će na razvoju i upravljanju „digitalnom zaštićenom sobom“ (engl. *Digital Strong Room*), kao vjerodostojnim repozitorijem za prikupljanje, očuvanje i pružanje pristupa arhivskom gradivu sveučilišta te ostalim rijetkim i jedinstvenim zbirkama koje su izvorno nastale u digitalnom obliku i onima koje su digitalizirane. Osmišljavat će politike i procedure za osiguranje efektivnog prikupljanja, procjene, opisa, očuvanja, buduće migracije, pristupa i sigurnosti digitalnoga gradiva koje je odabrano za dugoročno očuvanje.

3. Glavne odgovornosti, približan postotak vremena

- koordiniranje i olakšavanje tekućeg prikupljanja, preuzimanja, očuvanja i dostave arhivskoga gradiva u elektroničkom obliku unutar „digitalne zaštićene sobe“ (50%),
- stvaranje, održavanje, pregledavanje i propagiranje politika za upravljanje digitalnog očuvanja unutar arhiva i kroz sveučilište u cjelini (25%),
- pružanje programa obuke i propagiranje efektnog digitalnog očuvanja knjižničnih i sveučilišnih zbirki kao i sveučilišta, educiranje osoblja putem radionica, web-stranica i provođenje 121 obuke te osiguravanje da knjižnične i sveučilišne zbirke budu u toku s razvojem teorija i praksi digitalnog očuvanja (15%),
- rad u suradnji s timom Digitalnog razvitka knjižnica (engl. *Library Digital Development*), s ciljem artikulacije i implementacije razvojnih

okruženja tehnoloških usluga; aktivno sudjelovanje u oblikovanju nove tehničke infrastrukture sustava i usluga za digitalno očuvanje (10%).

4. Planiranje i organiziranje

- vođenje razvoja i lansiranje programa „digitalne zaštićene sobe“, uključujući stvaranje projektnog plana, dopuštajući knjižničnim i sveučilišnim zbirkama da postignu status digitalnog repozitorija,
- razvijanje i održavanje plana pripravnosti i postupanja u slučaju katastrofa (engl. *disaster recovery plan*),
- za svaku klasu digitalnih zapisa koja ulazi u program, stvoriti plan prijenosa vlasništva te tijeka radnih procesa i strategija metapodataka za gradivo koje će se zaprimati.

5. Rješavanje problema

- upravljanje očekivanjima dionika uz pomoć nadređene osobe,
- usklađivanje s ograničenjima stvaratelja gradiva prilikom oblikovanja arhivskih radnih procesa, fokusirajući se na sustave koji potiču usklađenost,
- ostati vjerodostojan standardima, kao što je OAIS, s dostupnim resursima i tehnologijama,
- balansiranje suprotstavljenih zahtjeva poslova koji se odvijaju istovremeno, putem efikasnog upravljanja vremenom i postavljanjem prioriteta.

6. Donošenje odluka

- preporučivanje prikladnih strategija za zahtjeve radnih procesa i metapodataka kako bi se gradivo unijelo u „digitalnu zaštićenu sobu“,
- donošenje odluka o procjeni i očuvanju, kako tijekom preuzimanja gradiva, tako i tijekom cijelog digitalnog životnog ciklusa.

7. Ključni kontakti/Veze s drugim poslovima

- nadređena osoba, zamjenik sveučilišnog arhivista i voditelj usluga za istraživanje i učenje ključne su osobe za pomoć za koncepciju i sveukupno upravljanje projektima,
- jedinica za projekte i inovacije, osobito kustos za digitalno gradivo ključne su osobe za osiguravanje zajedničkih procesa digitalnog očuvanja i procedura u svim knjižničnim i sveučilišnim zbirkama,

- tim za digitalni razvoj knjižnice ključan je za razvoj sustava i potporu,
- sveučilišni spisovoditelj, zajedno s timom, pomaže u pružanju konteksta i savjetuje prilikom integriranja novog gradiva u program,
- ostale jedinice i uprave informacijskih usluga, npr. centar za digitalno čuvanje, kao i ostali informacijski stručnjaci te kustosi za digitalno gradivo pomažu u održavanju razvoja teorija i praksi digitalnog očuvanja.

Potrebne osobine

Kvalifikacije

Osnovno

- diploma i završen postdiplomski studij u bibliotekarstvu, arhivistici ili informacijskim znanostima.

Iskustvo

Osnovno

- pokazano iskustvo u upravljanju projektima.

Poželjno

- dokazano stručno iskustvo.

Znanje, vještine i kompetencije

Osnovno

- izvrsne pisane i prezentacijske vještine,
- sposobnost rada s različitim sustavima i sučeljima,
- znanje o najboljim praksama u području digitalnog očuvanja i tehničkih standarda, uključujući strategije za migracijsku i normalizaciju, procedure i alati za očuvanje,

- poznavanje EAD-a, METS-a, PREMIS-a i ostalih standarda za metapodatke koji su važni za arhivsku kontrolu digitalnih zbirki.

Poželjno

- opsežno znanje o digitalnoj arhivskoj teoriji uključujući OAIS i ISO 16363/TDR.

Osobne karakteristike

Osnovno

- predanost učenju novih zadataka i vještina radi profesionalnog razvoja,
- sposobnost za samostalan i timski rad.

Iz ovog podužeg opisa radnog mjesta kustosa za digitalno očuvanje koje je otvoreno u knjižnici, vidljivo je da su arhivske kompetencije vezane uz digitalno očuvanje i upravljanje tim procesom potrebne i poželjne. Ono što je posebno zanimljivo jest da se radno mjesto kustosa s arhivskim kompetencijama otvara u knjižnici, pa se stoga na ovom primjeru vidi prožimanje svih triju struka unutar područja informacijskih i komunikacijskih znanosti.

3.1.4. Menadžer digitalnog očuvanja (engl. *Digital preservation manager*)

Digitalno očuvanje sastoji se od upravljanja i održavanja procesa koji osiguravaju da digitalni objekti ostaju autentični, dostupni, pogodni za ponovno korištenje te razumljivi uz što manje gubitaka tijekom vremena. Primarni cilj menadžera digitalnog očuvanja jest pružiti vodstvo timu stručnjaka uključenih u program digitalnog očuvanja. Menadžer digitalnog očuvanja odgovoran je za svladavanje problema digitalnog očuvanja u svom odjelu, ali i na državnoj i međunarodnoj razini.

Posao na upravljanju programom digitalnog očuvanja obuhvaća:

- planiranje, razvoj, administriranje i redoviti pregled programa digitalnog očuvanja u kontekstu strateških ciljeva knjižnice, poboljšanja usluga, kontrole kvalitete, pravne suglasnosti te najboljih praksi,

- doprinos organizacijskom razvoju strategija koje se tiču digitalnog očuvanja,
- predstavljanje inicijativa digitalnog očuvanja unutar knjižnice. Suradnja i komunikacija s područjima zaštite, konzervacije i zbirke kako bi se osiguralo da digitalno gradivo ostane dostupno te unaprijedilo razumijevanje digitalnih zbirke, uzimajući u obzir etičke, višekulturalne, pravne i pristupne aspekte,
- vođenje i podržavanje istraživačkih inicijativa unutar institucije i izvan nje, uključujući suradnju i sudjelovanje u državnim i međunarodnim projektima za digitalno očuvanje.

Razvoj veza i odnosa s ostalim arhivskim institucijama i stručnjacima uključuje:

- istraživanje okoline tehnologija u nastajanju, alata, proizvoda, usluga, tehnika za mjerenje i vrednovanje digitalnog očuvanja itd.,
- osiguravanje profesionalnog razvoja osoblja te vođenje i podrška osoblja kako bi se dostigli njihovi poslovni ciljevi.

U kategoriji *neprestani razvoj* očekuje se da će biti potrebno:

- osigurati da se proces stalnog ocjenjivanja i napretka odrazi kroz sve elemente programa digitalnog očuvanja,
- crpiti znanje iz najboljih praksi, tehnološkog napretka i relevantnih istraživanja kako bi se razvio dobro informiran pogled na prilike i izazove u digitalnom očuvanju.

Potrebne osobine

Iskustvo

- pokazano praktično iskustvo u digitalnom očuvanju (osobito u vezi s digitalnim zbirkama u knjižnicama, muzejima, arhivima i posebnim zbirkama), osnovno je za ovu poziciju,
- nužno je posjedovati visoku razinu vještina u menadžmentu; poželjno je iskustvo u razvoju politika u knjižnici ili arhivu,

- traži se iskustvo u planiranju i upravljanju važnim poslovnim projektima, uključujući uporabu alata za projektno upravljanje kako bi se pratilo, upravljalo i komuniciralo projektnim razvojem,
- poznavanje infrastrukture menadžmenta poželjna je vještina koja se traži za ovu poziciju,
- sposobnost za istraživanje i rješavanje problema koristeći različite izvore i alate,
- sposobnost iznošenja kompleksnih tehničkih ideja jednostavnim jezikom,
- sposobnost za rad u više timova i disciplina.

Obrazovanje

- doktorat ili magisterij u računalstvu ili disciplinama vezanima uz informacijsko upravljanje. Akademska kvalifikacija u nekoj drugoj disciplini s pokazanim iskustvom i znanjem o digitalnom očuvanju također će biti uzeta u obzir.

Ostalo

- ponešto iskustva u projektnom menadžmentu te poslovnom i projektnom planiranju,
- izvrsne elektroničke, pisane i usmene komunikacijske vještine nužne su za ovu poziciju.

Radno mjesto menadžera digitalnog očuvanja pretpostavlja mješavinu tipično menadžerskih znanja usmjerenih k projektnom planiranju i znanja iz područja arhivistike odnosno očuvanja digitalnog gradiva.

3.1.5. Menadžer na projektu digitalnog očuvanja (engl. *Digital preservation project manager*)

Kao i kod prethodnog opisa radnog mjesta i za ovo se traži osoba koja će preuzeti ulogu projektnog menadžera. Dakle, u natječaju za ovu poziciju traži se

netko tko posjeduje snažne vještine projektnog menadžmenta, primjerice PRINCE2 metodu. Od kandidata se traži sljedeće:

- iskustvo u prikupljanju, analiziranju i specificiranju poslovnih zahtjeva za kompleksne sustave i usluge,
- razumijevanje principa i tehnika digitalnog očuvanja, uključujući znanje o posljednjim relevantnim standardima,
- izvrsne vještine u planiranju, rješavanju problema i timskom radu,
- diploma u relevantnom području ili ekvivalentno iskustvo,
- osobno iskustvo u digitalnom očuvanju, upravljanju digitalnim repozitorijima te iskustvo u primjeni stručnih tehnika u modeliranju sustava i procesa (poželjno je znanje UML-a).

Na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prepoznata je potreba za znanjima iz područja projektnih metodologija u okviru diplomskog Studija informacijskih znanosti, smjer Arhivistika, pa su ona uključena u predmet Planiranje i oblikovanje sustava za upravljanje gradivom.

4. Analiza provedenog istraživanja

Najprije je potrebno konstatirati da iako radna mjesta koja su ovdje pobliže analizirana, kao i dio onih koje navodimo u popisu na kraju ovoga rada, u Hrvatskoj uglavnom ne postoje, važno je napomenuti da se unatoč tome takvi poslovi možda redovito obavljaju, ali formalno unutar radnih mjesta drugačijih naziva.

Odabir analiziranih radnih mjesta nije slučajan. Ključne riječi koje se pojavljuju u nazivima jesu „digitalno“ i „očuvanje“, iz čega se može zaključiti da je potreba za upravljanjem digitalnim gradivom ne samo potrebna nego i nužna. Trend kakav se primjećuje u Europi, Americi, Kanadi i Novom Zelandu, ukazuje na to da će takav kadar biti, odnosno jest, potreban i u Hrvatskoj. Navedene vještine, kompetencije i kvalifikacije mogu se stjecati na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na diplomskom Studiju informacijskih znanosti, smjer Arhivistika, čiji je program trenutačno vrlo kvalitetan te bi se moglo reći da dobro prati inozemne

trendove. To je jasno i iz predmetâ koji obuhvaćaju potrebna znanja kao što su Digitalizacija i migracija dokumenata, Digitalni arhivi, Planiranje i oblikovanje sustava za upravljanje gradivom, Informacijski izvori i sustavi u arhivima, Programiranje baze podataka, Arhivsko zakonodavstvo, Metapodaci za upravljanje gradivom, Projektiranje informacijskih sustava, Sustavi za označivanje i pretraživanje, Zaštita elektroničkoga gradiva i sl.

Kada je riječ o kompetencijama i iskustvu koji se navode u opisima pojedinih radnih mjesta, zanimljivo je promotriti do kojih se detalja opisuju tražene kompetencije. Tako na primjer *National Records of Scotland* traži da uspješni kandidati posjeduju svijest o samome sebi, odnosno da sami moraju upravljati vremenom učinkovito razvijajući i planirajući vlastiti opseg posla te balansirajući prioritete tako da se dostignu dogovoreni rokovi. Sljedeća je kompetencija komunikacija i angažiranost. Kod ove točke traži se da pisani radovi budu jasni, koncizni i dobro strukturirani. Uspješan kandidat mora biti sposoban pružiti savjete kolegama i dionicima te onima koji se koriste zbirkama. Sljedeća točka jest unapređivanje učinka. Svojim akcijama uspješan kandidat mora osigurati, da zajedno s ostalim državnim arhivima u svijetu, NRS ostane u prvom planu novih razvoja u čuvanju gradiva. Kandidat također mora biti upoznat s principima upravljanja rizicima. Očekuje se da uspješan kandidat za navedeni posao može anticipirati i analizirati probleme te razvijati visokokvalitetna rješenja, specifikacije i nacрте preporuka. Uza sve ove, moglo bi se reći očekivane kompetencije jednoga arhivista, u natječaju se traže i dvije kompetencije koje se ne stječu na studiju arhivistike, već pripadaju području menadžmenta, no sasvim jasno prikazuju u kojem bi se smjeru trebalo razmišljati kada je u pitanju educiranje budućih stručnjaka. Zahtijeva se upravljanje ljudima i financijama, pa bi kandidati trebali znati motivirati zaposlenike i timove, kao i upravljati opsegom posla kako bi sustigli ciljeve institucije. Moraju brinuti i o zdravlju i dobrobiti zaposlenika te biti usredotočeni na raznolikost i ravnopravnost ljudi. Kod financijskog upravljanja, zahtijeva se praćenje i kontroliranje troškova te stvaranje ciljeva koristeći se financijskim podacima. Također, kandidat mora znati kada je potrebno potražiti savjet stručnjaka za nabavu i reviziju.

Iz svega ovoga vidljivo je da se tradicionalni koncept arhivistike, kao i tradicionalni opis znanja tog područja mora nadograditi suvremenim aspektima, neophodnima za kvalitetno obavljanje današnjih poslova.

5. Popis analiziranih novih radnih mjesta

Analizom objavljenih natječaja za posao napravljena je tablica koja popisuje nove tipove radnih mjesta ne samo u arhivistici, nego općenito u informacijsko-komunikacijskim znanostima. Ovaj popis izrađen je kako bi se istaknula činjenica da postoji velika potreba za informacijskim stručnjacima u području očuvanja digitalnog gradiva te njegovim upravljanjem. Svrha ove analize jest detektirati kakvo je stanje u svijetu što se tiče svijesti institucija i tvrtki o tome za što je sve arhivist po završetku studija kompetentan te usporediti to stanje sa situacijom u Hrvatskoj.

U prvom stupcu naveden je naziv radnog mjesta kako je raspisan u natječaju. Nazivi radnih mjesta ostavljeni su u originalu na engleskom jeziku, kako bi se izbjegla mogućnost da se neki aspekt izgubi u prijevodu. Posljednja dva stupca označavaju, u skladu s analiziranim opisom pojedinog radnog mjesta i traženih kvalifikacija, u koju bi granu znanstvenog polja informacijske i komunikacijske znanosti to radno mjesto pripadalo (AHV = arhivistika, BIB = bibliotekarstvo, INF = informatologija, MUZ = muzeologija). Za neka radna mjesta bilo je moguće odrediti dvije grane u koje bi ono pripadalo. U tim slučajevima najprije je određena primarna, a potom sekundarna grana. U trima slučajevima nije bilo moguće odrediti granu, pa su ta mjesta označena upitnikom (?).

Analiza je provedena na ukupno 136 različitih raspisanih natječaja, ali neki su se nazivi radnih mjesta ponavljali, pa je stoga u sljedećoj tablici navedeno njih 117, bez ponavljanja.

Br.	Naziv radnog mjesta	Grana 1	Grana 2
1.	Administrator Digital Preservation System	AHV	
2.	Application Development Specialist	INF	
3.	Application Product Owner	INF	AHV
4.	Archivist/Metadata Specialist	AHV	
5.	Assistant Clerk of the Records (Preservation & Access)	AHV	
6.	Assistant Data Librarian	BIB	
7.	Assistant Digital Archivist	AHV	

Br.	Naziv radnog mjesta	Grana 1	Grana 2
8.	Assistant Director/Outreach Librarian	BIB	
9.	Assistant Head of the Digital Collections Department	BIB	AHV
10.	Assistant Registrar	AHV	
11.	Cataloging/Metadata Librarian	BIB	
12.	Cataloguing Archivist	AHV	
13.	Data and Services Developer	INF	AHV
14.	Data Curator	AHV	
15.	Data Librarian	BIB	
16.	Data Management Planning Tool Project Developer	INF	
17.	Data Services Manager	AHV	
18.	Data Specialist	AHV	
19.	Deputy Project Manager	AHV	
20.	Digital Archives Analyst	AHV	
21.	Digital Archivist (Records Administrator)	AHV	
22.	Digital Asset Management Librarian	BIB	
23.	Digital Asset Media (DAM) Assistant Librarian	BIB	
24.	Digital Assets Librarian	BIB	
25.	Digital Collections Librarian	BIB	
26.	Digital Collections/Library App Developer	INF	
27.	Digital Continuity Manager	AHV	
28.	Digital Data Repository Specialist	BIB	
29.	Digital Humanities Design Consultant	?	
30.	Digital Initiatives Coordinator	BIB	AHV
31.	Digital Initiatives Librarian	BIB	
32.	Digital Library Officer (Digital Image Archive Project)	BIB	

Br.	Naziv radnog mjesta	Grana 1	Grana 2
33.	Digital Library Software Engineer	BIB	INF
34.	Digital Metadata Librarian	BIB	
35.	Digital Preservation Analyst	AHV	
36.	Digital Preservation Analyst Developer	AHV	INF
37.	Digital Preservation Curator	AHV	
38.	Digital Preservation Librarian	AHV	BIB
39.	Digital Preservation Manager	AHV	
40.	Digital Preservation Officer	AHV	
41.	Digital Preservation Process Administrator	AHV	
42.	Digital Preservation Project Manager	AHV	
43.	Digital Preservation Specialist	AHV	
44.	Digital Preservation Technical Specialist	AHV	
45.	Digital Program Director	BIB	AHV
46.	Digital Programs Archivist	AHV	
47.	Digital Projects Librarian	BIB	
48.	Digital Records Officer	AHV	
49.	Digital Repository Coordinator	AHV	
50.	Digital Research Services Librarian for the Sciences	BIB	
51.	Digital Services Project Officer	AHV	
52.	Digital Technologies Manager	BIB	
53.	Digitisation Archivist	AHV	
54.	Digitisation Programme Coordinator	AHV	
55.	Director of Digital Information Management Program	BIB	
56.	Director of Digital Information Strategy	AHV	
57.	Director of Digital Scholarship	BIB	AHV
58.	Director of Preservation Services	AHV	

Br.	Naziv radnog mjesta	Grana 1	Grana 2
59.	Electronic Records Archivist	AHV	INF
60.	E-Records Advisor	AHV	
61.	eResearch Analyst (Senior Research Analyst)	?	
62.	ESDS (Economic and Social Data Service) Social History Data Manager	AHV	
63.	Executive/Senior Director at American Archive	AHV	
64.	Head of Archiving Services	AHV	
65.	Head of Digital Preservation	AHV	
66.	Head of Government Liaison	AHV	
67.	Head of the Preservation and Collection Management Section	AHV	
68.	Head, Metadata and Digitization, Health Sciences Library	BIB	
69.	Information Technology Specialist (Audio-Visual Specialist)	AHV	INF
70.	Ingest Operator / Media Coordinator	AHV	
71.	Institutional Repository & Records Manager	AHV	
72.	Lecturer (Preservation Librarian)	BIB	
73.	Librarian (digital materials)	BIB	AHV
74.	Librarian I - Archivist	BIB	AHV
75.	Library Fellow for Digital Curation and Preservation	BIB	AHV
76.	Library Fellow for Scholarly Publishing and Licensing	BIB	
77.	Maps and Plans Archivist	AHV	
78.	Media Library Assistant	BIB	
79.	Metadata Cataloger	AHV	
80.	Metadata Librarian	BIB	
81.	Metadata Officer	INF	

Br.	Naziv radnog mjesta	Grana 1	Grana 2
82.	Metadata Specialist	BIB	
83.	Metadata Strategist	INF	
84.	Metadata/Scanning Clerk	INF	
85.	Museum Archives Manager	AHV	MUZ
86.	National Digital Heritage Archive (NDHA) Manager	AHV	
87.	NDHA Digital Preservation Analyst	AHV	
88.	NDHA Preservation Policy Analyst	AHV	
89.	Network and Infrastructure Specialist	AHV	INF
90.	Preservation Librarian	AHV	BIB
91.	Preservation Project Manager	AHV	
92.	Private Records Archivist	AHV	
93.	Production Systems Architect and Administrator	INF	
94.	Program Knowledge Analyst	INF	BIB
95.	Programme Manager Digital Preservation	AHV	
96.	Project Archivist	AHV	
97.	Public Services Archivist	AHV	
98.	Records Manager and Archivist	AHV	
99.	Research Data Curator	AHV	
100.	Research Data Librarian	BIB	
101.	Research Data Management Developer	INF	
102.	Scholarly Communication Librarian	BIB	
103.	Scientific Data Curator	AHV	INF
104.	Senior Software Developer	INF	
105.	Senior Software Engineer – Digital Preservation	INF	AHV
106.	Software Developer and Repository Support Officer	INF	
107.	Software Engineer for Digital Preservation Applications	INF	AHV

Br.	Naziv radnog mjesta	Grana 1	Grana 2
108	STELLAR Project Manager	AHV	
109	Strategic Programs Specialist	INF	
110	Supervisory Information Technology Specialist (Conversion Support Services Manager)	INF	AHV
111	Tape Vault/Media Archive Specialist	AHV	
112	Technical Architect	INF	AHV
113	User Services Manager in the Archaeology Data Service	?	
114	Web Archiving Manager	AHV	
115	Web Archiving Open Source Project Engineer	AHV	INF
116	Web Archivist	AHV	
117	Web Developer	INF	

6. Zaključak

Provedena analiza 136 raspisanih natječaja za radna mjesta koja su povezana s arhivistikom i suvremenim arhivističkim znanjima, a raspisale su ih arhivske i slične baštinske institucije, pokazala je značajan utjecaj informacijsko-komunikacijskih tehnologija kako na nazive radnih mjesta tako i na tražene kompetencije. Fokus se svakako postavlja na digitalno gradivo i na njegovo očuvanje. To je vidljivo već i iz samih naziva radnih mjesta. U čak 48 naziva pojavljuje se riječ „digital“, u 33 naziva istom se riječju započinje naziv, 24 puta pojavljuje se riječ „preservation“, dok se sintagma „digital preservation“ pojavljuje 16 puta.

Iz perspektive Hrvatske, zapanjujuća je brzina pojavljivanja radnih mjesta suvremenih naziva u svijetu, kad je poznato da su u Hrvatskoj nazivi radnih mjesta u arhivskoj struci propisani zakonom. Stoga je u postojećoj situaciji teško očekivati ikakav napredak u ovom pogledu dokle god je potrebno mijenjati zakon da bi se formiralo novo, suvremeno i realno posve potrebno radno mjesto. U takvim uvjetima posve je jasno da arhivi i srodne institucije mogu potrebne stručnjake zapošljavati

samo na postojećim, zakonom definiranim radnim mjestima. Liberalizacija je u tom pogledu prijeko potrebna ako želimo pratiti suvremene trendove.

Uzevši sve izloženo u obzir, može se zaključiti da postojeći diplomski Studij informacijskih i komunikacijskih znanosti, smjer Arhivistika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu svojim kurikulumom prati suvremene trendove, ali i da postoje mogućnosti za njegovu nadopunu i poboljšanja. Nužno je, dakako, da postoji suradnja arhivske službe u Hrvatskoj i studija arhivistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

S obzirom na to da je na ovom, relativno malom analiziranom uzorku naziva radnih mjesta i kompetencija koje ona zahtijevaju uočena dinamičnost njihova razvoja, potrebno bi bilo napraviti širu, temeljitu i sistematičnu analizu kojom bi se mogla dobiti potpuna slika, ne samo u baštinskim institucijama nego i u poslovnom sektoru. Rezultati takve analize mogli bi poslužiti kao dobra argumentacija potrebe za suvremenim arhivističkim radnim mjestima, što bi u konačnici olakšalo zapošljavanje onog profila stručnjaka koji je doista potreban. Uloga arhivista jest usmjeravati i nadzirati čuvanje zapisa, a briga o arhiviranju trebala bi biti planirana aktivnost koja zahvaća dokumente od nastanka ili zaprimanja. Budući da sve veće institucije imaju ogromnu količinu gradiva, posebno digitalnog, bilo bi korisno za sve te organizacije da imaju školovanog arhivista koji će brinuti o ispravnom upravljanju i, naposljetku, očuvanju toga gradiva, jer on posjeduje znanja i alate za brigu o jedinstvenom životnom ciklusu dokumenata odnosno zapisa. Štoviše, trebalo bi zakonom propisati obvezu zapošljavanja obrazovanih arhivista (završen diplomski studij smjera arhivistika) na arhivistička radna mjesta u tvrtkama i institucijama te omogućiti jednostavnije otvaranje arhivističkih radnih mjesta suvremene orijentacije.

Izvori

Cook, Terry. Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts // *Archival Science* 1.1. (2001), str. 3-24

Cook, Terry. What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift // *Archivaria* 43 (1997), str. 17-63

Stančić, Hrvoje; Rajh, Arian; Milošević, Ivor. "Archiving-as-a-Service" : Influence of Cloud Computing on the Archival Theory and Practice. // *The*

Memory of the World in the Digital Age : Digitization and Preservation /
Duranti, Luciana; Shaffer, Elizabeth (ur.). UNESCO, 2013, str. 108-125

Summary

DYNAMICS OF JOB POSITIONS DEVELOPMENT IN MODERN ARCHIVAL SERVICE

With the appearance of electronic documents and electronic records which are additionally digitally signed, information and communication institutions are lately facing problems of receiving, managing and keeping that kind of records. Some of the raised questions are: who is in charge of managing that type of records and its adequate storage in order for it to be long-term preserved; has there been the need among the employers for archivists with entirely new competences and which qualifications are exactly required; if these new types of job positions wouldn't be opened, how will it affect the future availability of electronic records; do employees at the existing job positions already have adequate level of the required competences in order to successfully, and according to regulations, manage e-records and finally provide their availability; who is responsible for regular and life-long education of these specialists?

In this article the authors analyse current state in Croatia and globally concerning the job openings in cultural heritage institutions which are connected with modern technologies. Results of the comparative analysis show trend in the development of the profession in Croatia and in the world. The authors claim that following modern trends in this field is becoming a necessity, because otherwise electronic archival records will not be adequately stored and made accessible to current and future users. Finally, authors question the awareness of institutions in relation to the needs of archivists and their contemporary competences and suggest the legal requirement of employing educated archivists as well as job openings of modern archival orientation.

Key words: *archival science, archival employees, job position, electronic records, access to archival records, information and communication technologies*

Jasna Požgan
Državni arhiv za Međimurje
Štrigova

GRADIVO ZA PROŠLOST MEĐIMURJA U STRANIM ARHIVIMA DOSTUPNOST I EVIDENTIRANJE

UDK 342.732:[94(497.5Međimurje)(093)]:[930.25(497.4+436+439)]

Stručni rad

Prilog se bavi evidentiranjem i dostupnošću arhivskog gradiva susjednih zemalja relevantnog za proučavanje povijesti Međimurja, zakonskim propisima tih zemalja i objavljenim izvorima mjerodavnih arhivskih ustanova.

Ključne riječi: arhivsko gradivo, arhiv, zakon ,obavijesna pomagala, vodič, izvori

Uvod

Radi razumijevanja problematike kojom će se baviti ovaj prilog potrebno je odrediti značenje pojma dostupnosti odnosno što se pod istim podrazumijeva. Termin dostupnost ima sljedeća značenja:

I. zadaća dodijeljena Arhivima, da gradivo koje je u njihovoj nadležnosti učine dostupnim korisnicima;

II. ispunjenje ove zadaće.¹

Dostupnost arhivskog gradiva podrazumijeva mogućnost korištenja arhivskih dokumenata sukladno nacionalnom zakonu.² Zakon o arhivskom gradivu i arhivima³ propisuje dostupnost arhivskog gradiva čl. 18-26, koji se odnose na korištenje javnog arhivskog gradiva u arhivima. Isti Zakon regulira dostupnost arhivskog gradiva i čl. 43 koji se odnosi na djelatnost državnih arhiva.⁴

Kako bi se u nastavku mogla razraditi ova problematika, potrebno je najprije dati opis upravno-teritorijalnog položaja Međimurja tijekom prošlosti.

Upravno-teritorijalni položaj Međimurja u prošlosti

Prostor Međimurja, najsjevernije hrvatske županije je tijekom srednjeg vijeka u upravno-teritorijalnom pogledu spadao u sastav Slavonije, a u crkveno-upravnom pogledu u sastav arhidakonata Bekšin, Zagrebačke biskupije. Kao prirodna teritorijalna cjelina činio je jedinstven posjed kojim su upravljali razni vlasnici stranog podrijetla (Nijemci, Česi, Mađari, Francuzi). Među vlasnike spadale su sljedeće obitelji: Buzad-Hahold, Čak, Güssing, Lacković, Kanižaj, Celjski, Lamberg, Ernušt, Keglević, Zrinski, De Prye, Čikulin, Althan, Festetić.⁵ U pogledu upravno-teritorijalne pripadnosti situacija se nije mijenjala do razdoblja kada Međimurjem upravlja obitelj knezova Zrinskih, koji su zahvaljujući zaslugama pojedinih istaknutih članova te obiteljskoj povezanosti stekli posjede u Hrvatskoj i Ugarskoj, pa su

¹ Preporuka br. R (2000) 13 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama, o europskoj politici o dostupnosti arhivskog gradiva, 13. srpnja 2000. Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija. Preporuke Vijeća Europe, Zagreb 2002. http://zagreb.arhiv.hr/hr/pdf/Zaštita_osobnih_podataka. (preuzeto 22. travnja 2014).

² Isto.

³ Narodne novine 105/1997.

⁴ U čl. 43 navedene su između ostalog sljedeće zadaće državnih arhiva: „sređuju, popisuju i objavljuju arhivsko gradivo, te ga daju na korištenje, izrađuju i objavljuju obavijesna pomagala za pojedine arhivske fondove i zbirke, daju podatke, izvratke iz dokumenata i ovjerovljene prijepise na zahtjev korisnika“.

⁵ Kalšan, V., Međimurska povijest, Čakovec 2006, str. 493.

svrstavani u istaknute hrvatske i ugarske plemićke obitelji. Od početka 18. stoljeća, kada je Međimurje u vlasništvu obitelji Althan, u upravno-pravnom pogledu se počinje sve više tretirati kao integralni dio ugarskog teritorija i kao takvo je sve do 1848. godine. Od 1848. do 1861. godine u pogledu upravno-teritorijalne pripadnosti, Međimurje je bilo sastavni dio Hrvatske odnosno spadalo je u sastav Varaždinske županije. Godine 1861. na zahtjev Ugarske Međimurje je vraćeno u njezin sastav itako neposredno pripojeno ostaje do 1918. godine odnosno raspada Austro-Ugarske Monarhije i završetka Prvog svjetskog rata. U razdoblju od 1861. do 1918. godine Međimurje je u upravno-teritorijalnom pogledu spadalo u županiju Zala, a u crkveno-teritorijalnom pogledu i dalje je pripadalo Zagrebačkoj nadbiskupiji.⁶

Međimurje je zahvaljujući organiziranoj zajedničkoj vojnoj akciji dobrovoljačkih postrojbi oslobođeno na Badnjak 1918. godine, a proglašenjem javne deklaracije 9. siječnja 1919. godine vraćeno je u sastav Hrvatske.⁷

Povratkom u sastav Hrvatske Međimurje je uključeno u upravno-teritorijalni sastav koji je bio podložan izmjenama u razdoblju od 1921. do 1939. godine, što je podrazumijevalo najprije pripadnost Mariborskoj oblasti, a kasnije Savskoj banovini. Od 1931. godine područja upravne općine Štrigova i dio upravne općine Gornji Mihaljevec izdvojenasu iz sastava Savske te priključena u sastav Dravske banovine. Situacija je ostala u tom pogledu nepromijenjena sve do početka Drugog svjetskog rata odnosno njemačkog napada na Kraljevinu Jugoslaviju. Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. godine, njezine institucije djelovale su u Međimurju vrlo kratko vrijeme i ubrzo su zamijenjene mađarskim institucionalnim strukturama po dolasku mađarskih postrojbi u Međimurje tijekom travnja 1941.⁸

Od 1941. do 1945. Međimurje je bilo pod mađarskom okupacijom te samim time uključeno u upravno-teritorijalni i pravosudni sustav Mađarske. U pogledu crkveno-upravne pripadnosti i dalje je potpadalo pod jurisdikciju Zagrebačke nadbiskupije.

⁶ O prošlosti Međimurja postoje objavljene rijetke publikacije. Vidjeti objavljene publikacije V. Kalšana, R. Horvata, D. Feletara, Z. Bartolića i ostalih autora.

⁷ O oslobođenju Međimurja na Badnjak 1918. godine i okolnostima koje su dovele do toga, vidi publikaciju: V. Kapun, *Međimurje 1918*, Zrinski, Čakovec 1982. Ista deklaracija o povratku Međimurja u sastav Hrvatske spomenuta je i u monografiji R. Horvata, *Poviest Međimurja*, Ogranak matice hrvatske Čakovec, Čakovec 1993. (pretisak iz 1944. godine). Spomenuti datum 9. siječnja obilježava se kao Spomendan Hrvatskog sabora.

⁸ Vidi V. Kalšan, *Međimurska povijest*, Čakovec 2006, str. 285-286; B. Bunjac, *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947.*, Zagreb 2012. (doktorska disertacija); V. Kalšan, *Gradansko društvo u Međimurju*, Čakovec 2000, str. 71-74.

Više informacija o institucijama susjednih država (Slovenija, Mađarska, Austrija), njihovom gradivu koje se odnosi na Međimurje te njihovom zakonodavstvu koje se tiče dostupnosti arhivskog gradiva, donose sljedeća poglavlja.

Zakonska legislativa o dostupnosti gradiva u susjednim državama

Dostupnost gradiva u arhivskim institucijama regulirana je nacionalnim zakonodavstvom koje se tiče arhivske službe susjednih država (Slovenija, Austrija, Mađarska). Nacionalno arhivsko zakonodavstvo susjednih država omogućava pristup arhivskom gradivu koje njihove mjerodavne institucije (nacionalni, područni državni i ostali arhivi) čuvaju pod jednakim uvjetima, ali uz određena ograničenja koja su podrobnije definirana u zakonima.

Zakonska ograničenja sadržana u nacionalnoj arhivskoj legislativi odnose se prije svega na zaštitu osobnih podataka, državno-pravnog uređenja, državne sigurnosti, obrane, gospodarskih interesa, vanjske politike te financijskih i poslovnih tajni, kao i na ograničenja koja se odnose na sprečavanje i sankcioniranje kaznenih djela.⁹

U pogledu zaštite i dostupnosti osobnih podataka nacionalna zakonodavstva navedenih država razlikuju ograničenje od 75, 90 odnosno 110 godina. Gradivo koje sadrži podatke što se tiču nacionalne sigurnosti, obrane, državnog uređenja te vanjske politike, nacionalne legislative u pogledu dostupnosti razlikuju ograničenja od 40, 50 te 90 godina. Također postoje propisana ograničenja odnosno neograničen pristup s obzirom na datum uspostave demokratskog uređenja, kao u slučaju Mađarske i Slovenije.¹⁰

⁹ Vidi Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (u daljnjem tekstu ZVDAGA), Uradni list Republike Slovenije, 30/2006. Zakon je dostupan na web stranici Arhiva Republike Slovenije. Access to public records, http://mnl.gov.hu/print.php?akt_menu=534; Bundesrecht konsolidiert-Gesamte Rechtsvorschrift für Bundesarchivgesetz, <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetznu...> (preuzeto 19. ožujka 2014).

¹⁰ Vidi ZVDAGA, Uradni list RS, 30/2006; http://mnl.gov.hu/print.php?akt_menu=534, Access to public records; <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetznu...>Bundesrecht konsolidiert-Gesamte Rechtsvorschrift für Bundesarchivgesetz (preuzeto 19. ožujka 2014). Arhivsko zakonodavstvo u Mađarskoj predviđa mogućnost pristupa gradivu s osobnim podacima ako je poznat nadnevak smrti 30 godina nakon toga, a ukoliko je isti nepoznat, tada je

Nacionalna zakonodavstva Slovenije, Austrije i Mađarske također predviđaju izuzeća od rokova dostupnosti u pogledu zaštite osobnih podataka, ukoliko je to u interesu znanstvenih istraživanja odnosno u interesu javnosti.¹¹

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima propisuje dostupnost gradiva u Republici Hrvatskoj 30 godina nakon nastanka, a u pogledu gradiva koje se odnosi na nacionalnu sigurnost, međunarodne odnose, obranu te gospodarske interese propisuje dostupnost istom nakon isteka 50 godina od nastanka. Što se tiče dostupnosti gradiva koje sadrži osobne podatke propisani rok je 70 godina nakon nastanka odnosno 100 godina od rođenja osobe na koju se odnosi.¹² U pogledu rokova dostupnosti, hrvatsko zakonodavstvo je slično zakonodavstvima susjednih zemalja.

Što se tiče iskustava iz prakse, Državni arhiv za Međimurje nije imao direktnih kontakata vezanih uz korisnike s mjerodavnim arhivskim institucijama u susjednim državama (Arhiv Republike Slovenije, Austrijski državni arhiv, Mađarski nacionalni arhiv, Županijski arhiv u Zalaegerszegu). Većina korisnika koji su od 2008. do danas dolazili iz susjednih zemalja (Slovenija, Mađarska) u Državni arhiv za Međimurje, uglavnom su podnosili zahtjeve vezane uz rješavanje upravno-pravnih pitanja te zbog genealoških istraživanja. U slučaju nepostojanja traženog gradiva koje

zakonsko ograničenje predviđeno na 90 godina ili ukoliko postoji nepoznanica oko datuma smrti ili rođenja onda je zakonsko ograničenje od 60 godina nakon nastanka dokumenta. U slovenskom arhivskom zakonu rok dostupnosti dokumentacije s osobnim podacima je 10 godina ukoliko je poznat datum smrti pojedinca odnosno 75 godina nakon nastanka gradiva. U arhivskom zakonu Republike Austrije također je predviđen rok dostupnosti 10 godina nakon smrti pojedinca ili prestanka rada pravne osobe odnosno uz pismenu suglasnost nasljednika te osobe. Ukoliko datum smrti nije poznat, tada je rok dostupnosti 110 godina nakon rođenja pojedinca. U slovenskom zakonu određeno je da je gradivo društveno-političkih organizacija poput Saveza komunista Slovenije, sigurnosnih službi (UDBA) i sličnih nastalo prije 17. svibnja 1990. dostupno bez ograničenja. U mađarskom nacionalnom zakonu gradivo koje je nastalo prije 2. svibnja 1990. dostupno je 15 godina nakon nastanka, a gradivo nastalo nakon 1. svibnja 1990. dostupno je 30 godina nakon nastanka. Od 7. srpnja 2014. godine u Republici Sloveniji je na snazi Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih koji čl. 26, 27, 28 i 29 propisuje dostupnost odnosno ograničenja u pogledu pristupa gradivu koje sadrži osjetljive osobne podatke (zdravstveno stanje, spolni život, žrtve kaznenih djela iz sfere obiteljskih odnosa, počinitelji kaznenih i prekršajnih djela, vjerska pripadnost i etnička pripadnost). Za spomenuto gradivo vrijedi gore naveden rok dostupnosti. Osim toga propisana je i provedba anonimizacije gradiva koje osim dostupnih podataka sadrži i one što su nedostupni za istraživanje (osobni podaci), pa se takvi podaci moraju prekriti kako bi se onemogućilo istraživanje. Navedeni zakon je objavljen na mrežnim stranicama službenog glasila Republike Slovenije: www.uradni-list.si/1/index?edition=201451#/51. Zakon je objavljen nakon provedenog referenduma u proljeće tekuće kalendarske godine.

¹¹ Vidi zakone na internetskim stranicama: <http://mnl.gov.hu>; <http://www.ris.bka.gv.at>

¹² NN105/1997. Rokovi dostupnosti regulirani su čl. 20 i 21.

se odnosilo na 19. i 20. stoljeće korisnici su upućivani na mjerodavne arhivske ustanove susjednih zemalja.¹³

Obavijesna pomagala, internetske stranice i evidentiranje gradiva - preduvjet dostupnosti

Tijekom istraživanja dostupnih izvora informacija o arhivskom gradivu susjednih zemalja koje se neposredno odnosi na Međimurje, središte interesa bilo je usmjereno na informacije o gradivu i njegovoj dostupnosti posredstvom objava na internetskim stranicama nacionalnih i regionalnih arhivskih institucija. Uz navedeno, poslužila su prije svega obavijesna pomagala u formi vodiča, sumarnih inventara i ostalih pomagala objavljenih i dostupnih na mrežnim stranicama mjerodavnih institucija.

Vrlo pregledne i dostupne podatke o gradivu koje čuvaju, imaju slovenske arhivske ustanove poput Arhiva Republike Slovenije i Pokrajinskog arhiva Maribor. U Vodiču fondova i zbirki Arhiva Republike Slovenije dane su najpreglednije informacije o fondovima upravnih tijela u razdoblju od 1923. do 1941. godine koje sadrže podatke poput signature i naziva fonda, količine gradiva, obavijesnih i registraturnih pomagala te sažetih informacija o historijatu stvaratelja fonda, njegovim nadležnostima i funkcijama, vrsti gradiva, njegovoj cjelovitosti i bibliografiji radova u kojima se fond koristio.¹⁴

Radi preglednosti izdvojeni su sljedeći fondovi koji pripadaju klasifikacijskoj grupi A (uprava), skupini AAB (najviše državne i autonomne oblasti od 1918. do 1941) te podskupinama AAB2 i AAB3 (državne i autonomne oblasti od 1923. do 1929. odnosno od 1929. do 1941).¹⁵

Fondovi prema Vodiču:

¹³ Zahtjevi za korištenje arhivskog gradiva u Državnom arhivu za Međimurje 2008-2014. Bilo je i korisnika koji su dolazili zbog znanstvenih istraživanja vezanih uz određenu tematiku, poput institucija javnog bilježništva na području mađarske države u prošlosti.

¹⁴ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999, str. 426-449, www.arhiv.gov.si/si/uporaba_arhivskega_gradiva/vodnik_po_fondih_in_zbirkah

¹⁵ Zbog preglednosti bit će navedene signature i naziv fonda, raspon gradiva, količina gradiva i vrsta obavijesnog/registratornog pomagala.

AS_93, Oblastni odbor Mariborske oblasti, 1927-1929, 19,3 d/m, arhivski popis, djelovodnici i indeksi 1927-1929.

AS_86, Veliko županstvo Mariborske oblasti, Sekretariat, 1923-1929, 12,1 d/m, arhivski popis, djelovodnici 1924-1929, indeksi 1926-1929.

AS_87, Veliko županstvo Mariborske oblasti, Oddelek za notranje zadeve, 1924-1929, 3,5 d/m, arhivski popis, djelovodnici i indeksi 1924-1929.

AS_91, Veliko županstvo Mariborske oblasti, Oddelek za obrt, trgovino in industrijo, 1924-1929, 1,5 d/m, arhivski popis, djelovodnici i indeksi 1925-1929.

AS_89, Veliko županstvo Mariborske oblasti, Oddelek za zdravstvo, 1924-1929, 0,3 d/m, arhivski popis

AS_88, Veliko županstvo Mariborske oblasti, Prosvetni oddelek, 1927-1928, 0,1 d/m, arhivski popis

AS_90, Veliko županstvo Mariborske oblasti, Oddelek za socialno politiko, 1925-1926, 0,1 d/m, arhivski popis

AS_77, Banski svet Dravske banovine, 1930-1941, 2,0 d/m, arhivski inventar 1980.

AS_67, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Splošni oddelek, 1919-1941, 87 d/m, arhivski popis, djelovodnici i indeksi 1929-1941.

AS_68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 19. stolj.-1941, 330 d/m, djelovodnici i indeksi 1929-1941.

AS_76, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Oddelek za trgovino, obrt in industrijo, 19. stolj.-1941, 82,5 d/m, djelovodnici i indeksi 1929-1941, arhivski inventar referade za turizam

AS_69, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Kmetijski oddelek-Odsek za kmetijstvo in živinorejo, 1930-1941, 15,5 d/m, djelovodnici i indeksi 1929-1941.

AS_71, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Kmetijski oddelek-Odsek za agrarno-pravne posle, 1919-1944, 34,3 d/m, djelovodnici i indeksi 1936-1941.

AS_70, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Kmetijski oddelek-Gozdarski odsek, 1918-1944, 32,5 d/m, djelovodnici i indeksi

AS_73, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Tehnični oddelek, 1919-1941, 55 d/m, arhivski popis

AS_75, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Oddelek za finance, 1929-1941, 20,5 d/m, djelovodnici i indeksi 1929-1939.

AS_74, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje, 1929-1941, 23 d/m, arhivski inventar Iseljeničke referade

AS_72, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Prosветni oddelek, 1792-1944, 87 d/m, djelovodnici i indeksi 1929-1941.

AS_1475, Direkcija državnih železnica v Ljubljani, 1919-1941, 0,2 d/m¹⁶

Uz navedene fondove treba spomenuti također i fondove iz grupe A (uprava), skupine AAD (državne i autonomne oblasti nakon 1945. godine), podskupine AAD3 (organi za upravu, pravosude i unutarnje poslove) SI_AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (1918-2006), 1918-2006, 405,30 d/m, primopredajni popisi iz 1999, 2001, 2005, 2006, 2007, 2008, 2013, arhivski popis 2007.¹⁷

U Vodiču kroz fondove i zbirke Pokrajinskog arhiva Maribor, dostupnom također na njihovim mrežnim stranicama dane su vrlo pregledne obavijesti o fondovima upravnih tijela iz međuratnog razdoblja, kao i fondovima koje je Arhiv preuzeo restitucijom 1935. godine na temelju Trianonskog mirovnog ugovora. U istom Vodiču također su sadržane obavijesti o signaturama i nazivima fondova, količini gradiva, obavijesnim pomagalicama, vrsti gradiva kao i historijatima stvaratelja fondova, te podacima o dopunskim izvorima.¹⁸

Radi preglednosti izdvojeni su fondovi iz klasifikacijske grupe A (uprava), skupine A.110 (najviše predstavničke, zakonodavne i izvršne te autonomne oblasti), A.131 (distrikti, županije in okraji /ugarski/ 1875-1927), iz klasifikacijske grupe C (zbirke), skupine C.100 (zbirke pojedinačnih vrsta gradiva), te klasifikacijske skupine A. 600-661. (gospodarstvo i bankarstvo).

Fondovi prema Vodiču:

¹⁶ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1999, str. 426-449, www.arhiv.gov.si/

¹⁷ www.arhiv.gov.si/si/uporaba_arhivskega_gradiva/služba_državne_varnosti (preuzeto 16. travnja 2014).

¹⁸ www.pokarh-mb.si/ Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskog arhiva Maribor (preuzeto 16. travnja 2014); Gordana Šoveš Lipovšek, Vodnik po arhivskom gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2009; Ista, Pokrajinski arhiv Maribor v multikulturnem okolišu, s poudarkom na sodelovanju z mađarskim arhivi, Hraniti in ohraniti, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2003, str. 363 (Jubilejni zbornik). Kao i kod fondova Arhiva Republike Slovenije, zbog preglednosti će također biti navedeni spomenuti podaci.

PAM/0097, Banski svet Dravske banovine, 1931-1939, 0,7 d/m, arhivski popis

PAM/0094, Veliki župan Mariborske oblasti, 1921-1927, 0,1 d/m, arhivski popis

PAM/0069, Madžarska kraljeva gozdna uprava Zalaegerszeg, 1892-1917, 0,9 d/m, arhivski popis

PAM/0068, Madžarski kraljevi gradbeni urad Zalaegerszeg, 1875-1918, 0,9 d/m, arhivski popis

PAM/0067, Odbor za občo upravo županije Zala, 1886-1918, 3,1 d/m, arhivski popis

PAM/0066, Podžupan županije Zala, 1882-1918, 4,8 d/m, arhivski popis

PAM/0016, Zbirka dvojnikov matičnih knjig Prekmurja in Medžimurja, 1868-1919, 28 d/m, arhivski popis

PAM/0918, Dravske elektrarne Maribor, Elektrarna Fala, 1900-1955, 63,4 d/m, arhivski popis¹⁹.

Pokrajinski arhiv Maribor od 2002. godine započeo je sukladno njihovom nacionalnom zakonodavstvu, provoditi evidentiranje gradiva u arhivskim institucijama susjednih zemalja kao što je Arhiv županije Zala u Zalaegerszegu u Mađarskoj. Evidentiranje i popisivanje kroz pregled arhivskog gradiva i obavijesnih pomagala provodilo se svake godine, a prvenstveno se odnosilo na prostor Prekmurja, točnije njegova južnog dijela koji je do 1918. godine, kao i Medimurje upravno-teritorijalno pripadao u sastav županije Zala, a prije svega radi nadopune podataka o gradivu mađarske provenijencije koje je vraćeno restitucijom i koje se čuva u Pokrajinskom arhivu Maribor. Višegodišnje evidentiranje rezultiralo je sumiranjem podataka i objavom vodiča o arhivskom gradivu o prostoru Prekmurja 2009. godine, u kojem se uz opis institucionalne povijesti do 1920. godine, problematike restitucije arhivskog gradiva, kao i inicijative za evidentiranjem gradiva u mađarskim arhivskim i ostalim ustanovama, donosi kratki opis i obavijesti o pregledanim fondovima

¹⁹ Fondovi koji se odnose na područje županije Zala u Mađarskoj, nastali su djelovanjem stvaratelja, upravnih tijela koja su bila nadležna na većem području Prekmurja i čitavog Medimurja i obavljala poslove s vrlo opsežnim ovlastima, primjerice Mađarska kraljevska šumska uprava ili Mađarski kraljevski građevni ured u Zalaegerszegu, Podžupan županije Zala ili Odbor za opću upravu županije Zala. Navedeni fondovi su većinom ili pretežno mađarske provenijencije. Što se tiče fondova poput Banskog savjeta Dravske banovine, Velikog župana Mariborske oblasti, Dravskih elektrana, Elektrane Fale, te fondova upravnih institucija što se čuvaju u Arhivu Republike Slovenije, oni su slovenske provenijencije.

(klasifikacijska skupina s rimskim numeracijama, signaturom i nazivom fonda, vremenskim rasponom sačuvanog gradiva, sadržajem fonda odnosno vrstom gradiva, te mogućim registraturnim pomagalicama i ostalim načinima pretraživanja). Pregledani fondovi koje je autorica Vodiča prezentirala čak su popisani po tehničkim jedinicama uz kratke opise sadržaja.²⁰

Fondovi u Vodiču:

ZML (Zala Megyei Levéltár), IV.1. Spisi plemiške generalne skupščine županije Zala (Zala Vármegye Nemesei Közgyűlésének iratai), 1555-1848, 183,03 d/m, indeksi

ZML, IV.5. Spisi o regulaciji Mure in Drave (Zala Vármegye a Dráva és Mura szabályozására kiküldött Bizottságának iratai, Acta Dravana et Murana), 1783-1847, 0,72 d/m, nema pomagala

ZML, IV.9. Spisi glavnega davkarja županije Zala (Zala Vármegye főadószedőjének iratai), 1620-1849, 126,8 d/m, postoje popisi dostupni na web stranici Arhiva

ZML, IV.14. Spisi županijskega sodišča županije Zala (Zala Vármegye Törvényszékének iratai), 1592-1872, 100,86 d/m, indeksi

ZML, IV.17. Zadeve pred podžupani in plemiškimi sodniki (Alispánok és szolgabírák előtti perek), 1790-1848, 13,72 d/m

ZML, IV.18. Medžimurske pravdne zadeve (Muraközi peres iratok), 19. st., 0,40 d/m

ZML, IV.24. Arhivska zbirka uradnih spisov uradnikov županije Zala (Zala Vármegye tisztviselői hivatalos iratainak levéltári gyűjteménye), 1786-19.st., 15,89 d/m

ZML, IV.250. Spisi namestnika velikega župana županije Zala (Zala Vármegye főispáni helytartójának iratai), 1862-1865, 6,82 d/m, djelovodnici i indeksi

ZML, IV.251. Spisi odbora županije Zala (Zala Vármegye Bizottmányának iratai), 1861, 1,29 d/m, postoje popisi dostupni na web stranici Arhiva

²⁰ Gordana Šovegeš Lipovšek, Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2009. Vodič mi je prosljeden zahvaljujući ljubaznosti autorice, arhivske savjetnice u Pokrajinskom arhivu Maribor. Radi preglednosti podaci o fondovima, koji se uz Prekmurje odnose i na Međimurje, bit će navedeni kao i iz prethodnih vodiča te po redoslijedu kako su prezentirani u njemu.

ZML, IV.252. Spisi odbora županije Zala (Zala Vármegye Bizottmányának iratai), 1865-1871, 2 d/m, postoji popis dostupan na web stranici Arhiva

ZML, IV. 257. Spisi prvega podžupana županije Zala (Zala Vármegye első Alispánjának iratai), 1862-1866, 10,76 d/m, postoji popis dostupan na web stranici Arhiva, djelovodnici

ZML, IV.258. Spisi podžupana županije Zala (Zala Vármegye Alispánjának iratai), 1867-1871, 10,52 d/m, postoji dostupan popis na web stranici, indeksi i djelovodnici

ZML, IV.259. Spisi županijskega oblastva županije Zala (Zala Vármegye tisziszékének iratai), 1862-1864, 4,9 d/m, postoji dostupan popis na web stranici Arhiva

ZML, IV.402. Spisi zakonodajnega odbora županije Zala (Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai), 1872-1950, 13,88 d/m, postoji dostupan popis na web stranici Arhiva

ZML, IV.404. Spisi podžupana županije Zala (Zala Vármegye Alispánjának iratai), 1872-1950, 86 d/m, postoji popis arhivskih jedinica za razdoblje 1903-1944.

ZML, VI.215. Uprava za gozdove okraja Dolnja Lendava (Alsólendvai Járási Erdőgondnokság iratai), 1898-1923, 1,56 d/m,

ZML, VI.401. Spisi državnega gradbenega urada Zalaegerszeg (Zalaegerszegi Államépítészeti Hivatal iratai), 1877-1950, 46,36 d/m, djelovodnici

ZML, VI.501. Šolsko nadzorstvo županije Zala (Zala Vármegye Tanfelügyelőség), 1869-1949, 30,25 d/m, postoji popis tehničkih jedinica dostupan na web stranici Arhiva

ZML, VII.1. Spisi kraljevega sodišča Zalaegerszeg (Zalaegerszegi királyi Törvényszék iratai), 1872-1950, 71,97 d/m, postoje popisi tehničkih jedinica i spisa dostupni na web stranici Arhiva²¹.

²¹ Navedeni fondovi javne uprave i pravosuđa detaljnije su predstavljani u Vodiču autorice. Uz navedene fondove dan je opis vrsta gradiva, način pretraživanja preko web stranice odnosno popisa gradiva, provenijencija gradiva, vrste pomagala i sl. Za fondove iz skupine IV. pod signaturama 251, 252, 259 i 402 dan je detaljan popis arhivskih jedinica po kronološkom redoslijedu uz kratak opis jedinica. Fondovi javne uprave do početka 19. stoljeća odnosno 1810. godine su na latinskom, a od te godine nadalje na mađarskom. O pojedinim fondovima kao izvorima za znanstvena istraživanja objavljen je i referat Ibolya Foki, Međimurje and its settlements in the mirror of the written sources 1861-1872, *Tehnički in vsebinski problemi klasičnoga in elektronskega arhiviranja*, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2010. (zbornik savjetovanja u Radencima).

Pored navedenog Vodiča o gradivu koje se odnosi na Prekmurje i Medimurje, što ga je objavio Pokrajinski arhiv Maribor, Arhiv županije Zala u Zalaegerszegu u Mađarskoj objavio je knjigu izabranih izvora koji se odnose na gospodarske i socijalne strukture Medimurskog vlastelinstva u 17. i 18. st. pod nazivom „Gospodarstvo i društvo Medimurskog vlastelinstva u 17-18. stoljeću. Izabrani povijesni izvori“, koja je nastala kao rezultat istraživanja triju autorica u Mađarskom državnom arhivu, Austrijskom državnom arhivu i Arhivu županije Zala. Navedena publikacija sadrži prijepise urbarijalnih popisa posjeda, podložnika, uredenost vlasničkih odnosa, diobu posjeda između Petra Zrinskog i njegova brata Nikole Zrinskog u 17. stoljeću, prijepise poreznih obveznika i njihovih davanja, popise konfiscirane imovine Petra Zrinskog, njegova nećaka Adama Zrinskog, te prijepis darovnice cara Karla VI. o darovanju Medimurskog vlastelinstva grofu Ivanu Mihalju Althanu 1719. godine.²²

Budući da o arhivskom gradivu korištenom za znanstvena istraživanja, koje se čuva u mađarskim arhivskim ustanovama postoje rijetke publikacije, otom se gradivu mogu samo navesti internetski izvori odnosno linkovi za koje sam saznala posrednim putem:

http://mnl.gov.hu/kapcsolatok/kulfoldi_leveltari-intezetek/ausztria.html##2

<http://www.zml.hu/adatbasisok/adatbasis.php>

<http://www.zml.hu/nyilvantartasok/earchivum/efondjegyzek.php?sint=1>²³

²² Gyulai Éva, Horváth Zita, Turbulý Éva, *Gospodarstvo i društvo Medimurskog vlastelinstva u 17-18 stoljeću. Izabrani povijesni izvori*. Županijski arhiv Zala, Zalaegerszeg 2010. Publikacija ima trojezične opise prijepisa dokumenata, uvodne studije, bibliografiju, popise naselja na mađarskom, hrvatskom i njemačkom jeziku. Najveći dio dokumenata je nastao na latinskom jeziku, a tek par dokumenata je na njemačkom i jedan dokument na mađarskom.

²³ Navedeni internetski linkovi odnose se na ustanove poput Mađarskog nacionalnog arhiva te Arhiva županije Zala. Prvi link je poveznica na strane arhive (Austrija) odnosno tiče se ratnih postrojbi i sadrži matrikule umrlih pripadnika postrojbi koje su sudjelovale u ratnim operacijama tijekom Prvog svjetskog rata, a čiji su pripadnici bili stanovnici s područja Medimurja i Prekmurja. Ostali linkovi odnose se na registre, popise fondova koje čuva Arhiv županije Zala u Zalaegerszegu. Publikacija u kojoj su korišteni fondovi Ratnog arhiva, odjela Austrijskog državnog arhiva u Beču, Vojnog arhiva u Budimpešti, Arhiva županije Zala, te ostalih hrvatskih i slovenskih arhivskih ustanova je doktorska disertacija B. Bunjca, *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Medimurja 1914.-1947.*, Filozofski fakultet, 2012. Navedene internetske linkove posredno mi je prosljedila kolegica Gordana Šövegeš Lipovšek iz Pokrajinskog arhiva Maribor.

U pogledu gradiva koje se čuva u Austrijskom državnom arhivu odnosno njegovim pojedinim odjelima, a koje se tiče ovog područja, sažete obavijesti mogu se pronaći na sljedećim linkovima:

<http://www.oesta.gv.at/site/4980/default.aspx>.

<http://www.oesta.gv.at/site/5002/default.aspx>.

<http://www.oesta.gv.at/site/4984/default.aspx>.²⁴

Nakon daljnje pretrage i pregleda u vezi s pronalaskom određenijih izvora informacija o arhivskom gradivu koje se odnosi na Međimurje, a čuva se u Austrijskom državnom arhivu mogu navesti sljedeće izvore:

AT-OeStA/FH KA HF Ungarn (1544-1762)²⁵

AT-OeStA/FHKA AHK HF U Akten Hoffinanz Ungarn Akten (1500-1762)²⁶

²⁴ Navedeni linkovi odnose se na odjele kao što su Kameralni i Financijski arhiv, Ratni arhiv te Kućni, Dvorski i Državni arhiv koji djeluju u okviru Austrijskog državnog arhiva. Preuzeto 17. i 18. travnja 2014. godine. Na navedenim linkovima postoje opisi i informacije o gradivu koje ti odjeli čuvaju.

²⁵ Puni naziv fonda glasi: Finanz und Hofkammerarchiv (1170-1918)/Alte Hofkammer, Hoffinanz/Hoffinanz Ungarn (1544-1762). Informacija je dostupna na: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=1966>. Navedena obavijest proslijeđena mi je na upit koji sam uputila mjerodavnom odjelu Austrijskog državnog arhiva sredinom travnja tekuće godine, a obavijest o mogućim fondovima i pronalasku informacija dana u njihovom odgovoru datiranom 30. travnja 2014. godine.

²⁶ Puni naziv glasi: Finanz und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer Hoffinanz Ungarn Akten. Odnosi se na seriju dokumenata iz prije navedenog fonda. Informacija je dostupna na <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=205232>. Informacije o fondovima koji se čuvaju u Austrijskom državnom arhivu mogu se pronaći na njihovoj internetskoj stranici: www.oesta.gv.at/archivinformationssystem.at. Navedeni fond i serija dostupni su za istraživanje bez ikakvih ograničenja i ne treba tražiti nikakve posebne dozvole. Informacije u navedenom sustavu mogu se pretraživati na njemačkom i engleskom jeziku.

Analiza dostupnosti gradiva u stranim arhivima

U prethodnom poglavlju iz dostupnih izvora poput mrežnih stranica i objavljenih obavijesnih pomagala, dan je popis nadležnih institucija za područje Međimurja tijekom prošlosti (1555-1918).

Gradivo institucija susjednih država (Slovenija, Mađarska, Austrija), koje se tiče Međimurja svjedoči o političko-institucionalnoj pripadnosti, gospodarskim i kulturnim utjecajima susjednih graničnih regija na ovu teritorijalnu cjelinu, njihovom prožimanju, kao i oblikovanju današnjeg identiteta. Isto gradivo svjedoči o pripadnosti Međimurja, pa samim time i ove sjeverozapadne regije, srednjoeuropskom kulturološkom krugu.

Informacije o arhivskom gradivu susjednih država, relevantnom za proučavanje povijesti Međimurja, nalazimo u objavljenim obavijesnim pomagalima (vodiči) dostupnima u elektroničkom obliku preko mrežnih stranica arhivskih ustanova (Arhiv Republike Slovenije, Pokrajinski arhiv Maribor), u objavljenim izvorima (Mađarski nacionalni arhiv, Arhiv Republike Slovenije), te bazama podataka (Austrijski državni arhiv, Mađarski nacionalni arhiv, Pokrajinski arhiv Maribor). U popisu fondova iz dostupnih vodiča uočljivo je da arhivsko gradivo uglavnom nije arhivistički obrađeno, pa je njegovo pretraživanje moguće pomoću uredskih knjiga. Gradivo koje se odnosi na područje Međimurja najvećimse dijelom nalazi u skupini fondova javne uprave (odjeli Mariborske oblasti, Veliki župan Mariborske oblasti, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Odbor za opću upravu županije Zala, odbori, uprave, odjeli županije Zala), u fondovima pravosuđa (Kraljevski sud Zalaegerszeg), gospodarstva (Dravske elektrarne Maribor, Elektrana Fala), te zbirkama arhivskog gradiva (matične knjige Prekmurja i Međimurja).

Kod istraživanja arhivskog gradiva u susjednim državama (Slovenija, Mađarska), koje se odnosi na Međimurje, moguće ga je nadopuniti i podacima iz arhivskog gradiva što se čuva u Državnom arhivu za Međimurje, Hrvatskom državnom arhivu, Državnom arhivu u Varaždinu, te Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu. Posebice se to odnosi na fondove javne uprave, pravosuđa i prosvjete u razdobljima duže ili kraće pripadnosti institucionalnom sustavu susjednih država (1861-1918, 1941-1945, županija Zala; 1924-1929, Mariborska oblast). Ovisno o tematici koja je predmet proučavanja, pretraživanje gradiva u više arhivskih ustanova daje temeljitiji i pregledniji uvid te omogućava kompleksniji pristup obradi teme.

Što se tiče područja Međimurja, radi prikupljanja obavijesti i mogućih kasnijih snimanja i izrade dopunskih preslika za buduće korisnike koji će se baviti znanstvenim istraživanjima vezanim uz ovu regiju, pravi posao oko evidentiranja i sumiranja obavijesti tek predstoji, budući da Državni arhiv za Međimurje djeluje tek od 2008. godine. Međimurje je do 2008. godine spadalo u sustav arhivske službe pod nadležnošću Državnog arhiva u Varaždinu, koji je djelovao preko svojih ustrojstvenih jedinica (Sabirni centar Čakovec, Sabirni centar Štrigova), arhivska se služba od 1957. do 2008. godine obavljala najčešće kroz primarne poslove (akvizicije, obrada, rad s korisnicima).²⁷

S obzirom na iskustva arhivskih institucija u Sloveniji, najbolji mogući pristup je prije svega razmjena iskustava u takvim poslovima s istim institucijama te prije svega evidentiranje istog gradiva kod njih. Nakon evidentiranja gradiva u arhivskim ustanovama u Sloveniji, moguće je u nekoj daljnjoj perspektivi planirati evidentiranje arhivskog gradiva i objavljenih izvora o njemu u arhivskim institucijama u Austriji i Mađarskoj.

Zaključak

Ovaj prilog predstavlja pokušaj sumiranja i davanja obavijesti o dostupnom gradivu što se čuva u arhivskim institucijama susjednih zemalja. Zahvaljujući internetskim stranicama, kao i objavljenoj rijetkoj publicistici koja se partikularno bavila u znanstvenim istraživanjima ovom prostornom cjelinom, ovaj prilog predstavlja tek početni korak u pogledu nekih budućih inicijativa vezanih uz istraživanje, evidentiranje i planiranje u vezi sa snimanjem i izradom dopunskih preslika gradiva u stranim arhivima. Mogućnosti koje pruža članstvo u Europskoj uniji u obliku povlačenja sredstava iz njezinih fondova u navedene svrhe, tek su jedan od načina realizacije. Budućim arhivistima i ostaloj zainteresiranoj javnosti i zajednici preostaje da iskoriste navedenu mogućnost kako bismo za buduće generacije mogli sačuvati kolektivnu memoriju.

²⁷ *Arhivski vjesnik* 2/1959, 10/1967. U izvješćima koja su tadašnji područni arhivi objavljivali, tadašnji Historijski arhiv Varaždin za 1959. godinu navodi da je provedeno mikrofilmiranje gradiva u austrijskim i mađarskim arhivima radi nadopune arhivskog gradiva u nadležnosti Arhiva. U izvješćaju za 1967. godinu naveden je podatak o uspostavi suradnje između Historijskog arhiva Varaždin i Županijskog arhiva u Zalaegerszegu radi znanstvenih istraživanja vezanih uz prošlost Međimurja.

Izvori i literatura

Bunjac, B., *Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Medimurja 1914.-1947.* Čakovec: Povijesno društvo Medimurske županije, 2012. (doktorska disertacija)

Foki, I., Medjimurje and its settlements in the mirror of the written sources 1861-1872, *Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (Maribor), 9 (2010), Pokrajinski arhiv Maribor

Gyulai É., Horváth Z., Turbuly É., *Gospodarstvo i društvo Medimurskog vlastelinstva u 17-18 stoljeću: Izabrani povijesni izvori.* Zalaegerszeg: Županijski arhiv Zala, 2010.

Horvat, R., *Poviest Medimurja.* Čakovec: Ogranak Matice hrvatske Čakovec, 1993. (pretisak iz 1944)

Hraniti in ohraniti. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2003. (*Jubilejni zbornik*)

Kalšan, V., *Gradansko društvo u Medimurju.* Čakovec 2000.

Kalšan, V., *Medimurska povijest.* Čakovec 2006.

Kapun, V., *Medimurje 1918.* Čakovec: Zrinski, 1982.

Šövegeš Lipovšek, G., *Vodnik po arhivskem gradivu o Prekmurju v Arhivu županije Zala v Zalaegerszegu.* Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2009.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2009.

Arhivski vjesnik 2/1959, Arhiv Hrvatske, Zagreb

Arhivski vjesnik 10/1967, Arhiv Hrvatske, Zagreb

Narodne novine 105/1997.

www.arhiv.gov.si

www.mnl.gov.hu

www.oesta.gv.at.

www.pokarh-mb.si

www.uradni-list.si

www.zml.hu

Zusammenfassung

ARCHIVGUT IN AUSLÄNDISCHEN ARCHIVEN – SEINE ZUGÄNLICHKEIT UND DIE BEDEUTUNG FÜR DIE GESCHICHTE VON „MEDIMURJE“

Die Region „Medimurje“ wurde während der Geschichte für kürzere oder längere Zeitperioden der Verwaltung politisch-institutioneller Strukturen der Nachbarländer untergeordnet. Als ein besonderes separates territoriales Gebiet, war Medimurje eine Sonderlandschaft, deren Herrscher auch fremder Herkunft waren (z.B. Deutsche, Ungarn, Tschechen, Franzosen). Seit dem Beginn des 18. Jahrhunderts bis zum Jahr 1848 wurde Medimurje als ein Teil des ungarischen und danach bis 1861 kroatischen Territoriums angesehen. Im Jahr 1861 gehörte es aufgrund seines Anspruchs wieder Ungarn und dieser Zustand dauerte bis 1918. Dank der Aktionen der Einheiten der „freiwilligen Armee“ wurde Medimurje am Heiligabend 1918 befreit und dem kroatischen Territorium eingegliedert. Die offizielle Bestätigung dieser Sachlage erfolgte dann durch den Friedensvertrag von Trianon 1920. Nachdem Medimurje in das kroatische Territorium integriert war, fand es auch einen entsprechenden Platz im Verwaltungsaufbau von Kroatien, der aber im Zeitraum 1921 – 1939 zahlreichen Veränderungen unterworfen wurde (Mariborer Verwaltungsbezirk, Drau/Save- Banschaft, Gespanschaft). Nach dem Angriff Deutschlands auf Kraljevina Jugoslavija (Königreich Jugoslawien) 1941 und Bildung von Nezavisna Država Hrvatska (Unabhängiger Staat Kroatien) gehörte Medimurje während dieser kurzen Zeit wieder zu Kroatien. Die kroatischen Institutionen wurden im April 1941 nach dem Angriff der ungarischen Armee durch ungarische Strukturen ersetzt. Die ungarische Okkupation dauerte bis 1945.

Wegen dieses historischen Kontextes spielt das Archivgut der Nachbarländer eine große Rolle in der Forschung und Evidenzhaltung sowie bei der Erwähnung der Möglichkeit einer Übernahme sich auf Medimurje bezüglichen Archivalien. Die Zugänglichkeit von Archivgut dieser Nachbarländer ist durch die nationale Gesetzgebung

des Archivwesens geregelt (nationale Archive, Bezirksarchive, private und andere Archive). Die Gesetzgebung ermöglicht die Zugänglichkeit von Archivgut in der Regel unter gleichen Bedingungen, aber es gibt auch einige Einschränkungen (Schutz von personenbezogenen Daten, Verwaltung, Nationalsicherheit, Verteidigung, wirtschaftliche Interessen, Außenpolitik, finanzielle und geschäftliche Geheimnisse, Verhinderung und Sanktionieren von Straftaten). Die Mitteilungen über Archivgut, das in Archivinstitutionen aufbewahrt wird, sind auf Webseiten von slowenischen, österreichischen und ungarischen Archiven, in Form eines Findmittels, Führers oder entsprechender Anweisungen, Links und Datenbanken, zu finden (Archiv der Republik Slowenien, Bezirksarchiv Maribor, Archiv der Gespanschaft Zalaegerszeg, Ungarisches Nationalarchiv, Österreichisches Staatsarchiv). Aussagekräftige und sehr übersichtliche Informationen haben slowenische Archive (Archiv der Republik Slowenien, Bezirksarchiv Maribor). Ihre Angaben beziehen sich vor allem auf die öffentliche Verwaltung. Das Bezirksarchiv Maribor veröffentlichte vor ein paar Jahren einen Führer über das Archivgut des Archivs der Gespanschaft Zala in Zalaegerszeg. Die Archivalien enthalten die Angaben zu Prekmurje und Medimurje und sie wurden mehrere Jahre vom Bezirksarchiv Maribor verzeichnet. Außerdem veröffentlichte das Bezirksarchiv in Zalaegerszeg die Quellen, die sich auf das Gebiet von Medimurje beziehen, bzw. es handelt sich dabei um die Eigentümerverhältnisse während der Herrschaft der Familie Zrinski. Die Mitarbeiter des Archivs in Zalaegerszeg fanden sie im Österreichischen Staatsarchiv, Ungarischen Nationalarchiv und dem Bezirksarchiv Zalaegerszeg. Sie wurden von drei Archivarinnen registriert.

Schlüsselwörter: Archiv, Archivgut – Archivalien, Findmittel, Führer, Register, Quellen

IZVJEŠĆE O MEĐUNARODNOM PROJEKTU InterPARES TRUST

Uvod

Multinacionalni interdisciplinarni znanstveno-istraživački projekt InterPARES Trust¹ (Trust and Digital Records in an Increasingly Networked Society, ili skraćeno iTRUST) predvodi Sveučilište British Columbia (UBC) u Vancouveru, Kanada. Voditeljica mu je prof. dr. sc. Luciana Duranti, a projekt traje od 2013. do 2018. godine. U projektnim istraživanjima sudjeluje više od 65 istraživača, a u projekt su uključene brojne nacionalne i međunarodne institucije². Hrvatski znanstveno-istraživački tim jedan je od brojnijih timova na projektu. To je konzorcij od osam institucija (Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured Vlade RH – DigUred (ranije HIDRA), Fakultet organizacije i informatike u Varaždinu – FOI, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FFZG, Financijska agencija – FINA, Hrvatski državni arhiv – HDA, Nacionalna i sveučilišna knjižnica – NSK, Teched Consulting Services Ltd., Sveučilišni računalni centar – SRCE) koji predvodi izv. prof. dr. sc. Hrvoje Stančić.

¹ InterPARES Trust, <http://interparestrust.org>

² Detaljnije o organizaciji projekta vidjeti u: Stančić, Hrvoje. Projekt InterPARES Trust. // Arhivi i politika / Babić, Silvija (ur.). Hrvatsko arhivističko društvo, 2014., str. 203-208.

Projektne aktivnosti

Projektne aktivnosti hrvatskog istraživačkog konzorcija od početka projekta odvijale su se u okviru tri projektne dionice:

1. Models for Monitoring and Auditing of Compliance in the Flow from Registration to Archive in e-Register,
2. Ensuring Trust in Storage in Infrastructure-as-a-Service (IaaS),
3. Comparative Analysis of Implemented Governmental e-Services.³

Ukratko, prva faza istraživanja projektne dionice Models for Monitoring and Auditing of Compliance in the Flow from Registration to Archive in e-Register, koja je trajala devet mjeseci i završila 15. rujna 2014., bavila se istraživanjima hrvatske pravne regulative (isključivo zakona, ne i podzakonskih akata) i detektirala one zakone koji propisuju stvaranje i održavanje e-registara. Namjera istraživanja je bila uočiti moguća preklapanja informacija koje se prikupljaju s ciljem prijedloga objedinjavanja odnosno povezivanja pojedinih e-registara, tj. formiranja metaregistra. Nakon ručne analize zakona, sljedeća faza istraživanja bit će strojna analiza podzakonskih akata koji su višestruko brojniji.

Prva faza istraživanja projektne dionice Ensuring Trust in Storage in Infrastructure-as-a-Service (IaaS), koja je trajala šest mjeseci i završila 15. srpnja 2014., bavila se istraživanjima vezanima uz povjerenje u pohranu u oblaku. Pošlo se od pretpostavke da arhivska pohrana u oblaku zahtijeva višu razinu implementiranih normi u odnosu na komercijalni oblik usluge pa je formiran upitnik koji od pružatelja usluga pohrane u oblaku (engl. Cloud Service Provider – CSP) zahtijeva odgovore na pitanja vezana uz povjerenje u njihovu uslugu. Tim upitnikom obuhvaćeni su samo oni pružatelji usluga koji imaju sustave za pohranu na teritoriju Republike Hrvatske, a izostavljeni su oni pružatelji usluga koji djeluju u Hrvatskoj, ali podatke (dokumente, zapise) pohranjuju na sustavima koji su izvan pravnog dosega RH. Preliminarni rezultati ovog istraživanja pokazuju da treba obrazovati korisnike o

³ Detaljnije o istraživanjima vidjeti u: Stančić, Hrvoje. Preliminarni rezultati istraživanja hrvatskoga istraživačkog tima u projektu InterPARES Trust. // Arhivski vjesnik / 57(2014), rkp. 10 kartica, u tisku.

tome kako razlikovati pohranu u oblaku od arhivske pohrane u oblaku utemeljene na arhivističkim normama i višim normama za sigurnost od uobičajenih.⁴

Prva faza istraživanja projektne dionice Comparative Analysis of Implemented Governmental e-Services, koja je trajala šest mjeseci i završila 15. srpnja 2014., bavila se istraživanjima vezanima uz sigurnost i dugoročno čuvanje podataka pohranjenih u vladinim e-servisima u Europi. U nastavku će naglasak biti stavljen na rezultate istraživanja treće projektne dionice.

Povjerenje u vladine e-servise

Treća projektna dionica trajala je šest mjeseci. Prvih mjesec dana prikupljale su se informacije o tome koje sve europske države imaju implementirane e-servise⁵ kojima građani komuniciraju s vladom (engl. Governmental e-Services) i koje su to vrste e-servisa. Naredna tri mjeseca prikupljale su se informacije o e-servisima u odabranim zemljama. Mjesec dana je rađena komparativna analiza sistematiziranih informacija i posljednjih mjesec dana se radilo na finalnom izvještaju o provedenom istraživanju. Prilikom istraživanja analiziralo se 12 e-servisa za građane (engl. Government to Citizen – G2C) i 8 servisa za poslovanje (Government to Business – G2B). Ova podjela je preuzeta iz dokumenta Europske komisije “Digitizing Public Services in Europe: Putting ambition in to action”⁶ u kojem je mjereno učinko javnoga sektora u pogledu elektroničkih usluga. U istraživanju InterPARES Trust projekta težište je bilo stavljeno na povjerenje u te servise. Konkretno, servisi koji su se istraživali bili su:

E-servisi namijenjeni građanima:

⁴ Detaljnije o rezultatima istraživanja vidjeti u: Stančić, Hrvoje; Al-Hariri, Adam; Buršić, Edvin. *Archival Approach to IaaS Cloud Services*. // Central European Conference on Information and Intelligent Systems (CECIIS) / Varaždin, 17.-19. rujna 2014., rkp. 17 kartica, u tisku.

⁵ Možda bi se engleski termin “e-services” mogao prevesti i kao “e-usluge”, no ovdje će se koristiti termin “e-servisi” jer je težište bilo stavljeno na elektroničke servise kao informatičke sustave, njihovu funkcionalnost i mogućnost dugoročnog očuvanja sadržaja koji su u njima pohranjeni, te pitanja moguće provjere autentičnosti toga sadržaja, a ne na usluge koje se pružaju građanima.

⁶ Digitizing Public Services in Europe: Putting ambition into action. // European Commission, prosinac 2010., 272 str. http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/document.cfm? action=display&doc_id=747 (16. 9. 2014.).

1. Prijava poreza na dohodak (engl. Incometaxes: declaration, notification of assessment)
2. Usluge zavoda za zapošljavanje (engl. Job search services by labour offices)
3. Socijalne naknade (engl. Socialsecuritybenefits)
4. Osobni dokumenti (engl. Personal documents: passportanddriver's licence)
5. Registracija vozila (engl. Car registration)
6. Građevna dozvola (engl. Application for building permission)
7. Prijave policiji (engl. Declaration to the police)
8. Javne knjižnice (engl. Publiclibraries (availability of catalogues, searchtools))
9. Izvodi iz matičnih knjiga (engl. Certificates (birthandmarriage): requestanddelivery)
10. Upisi na visokoškolske ustanove (engl. Enrolmentin higher education/university)
11. Prijavljivanje promjena boravišta/prebivališta (engl. Announcement of moving (change ofaddress))
12. Zdravstvene usluge (engl. Health relatedservices (interactiveadvice on theavailabilityofservicesindifferenthospitals; appointments for hospitals))

E-servisi namijenjeni poslovanju:

1. Socijalno osiguranje zaposlenika (engl. Socialcontributions for employees)
2. Porez na dobit (engl. Corporatetax: declaration, notification)
3. Porez na dodanu vrijednost (engl. VAT: declaration, notification)
4. Registracija poslovnog subjekta (engl. Registrationof a newcompany)
5. Prijava podataka Državnom zavodu za statistiku (engl. Submissionofdata to statisticaloffices)
6. Carinska prijava (engl. Customsdeclarations)
7. Dozvole vezane uz zaštitu okoliša (engl. Environment-relatedpermits)

8. Javna nabava (engl. Publicprocurement)

Razvijenost analiziranih e-servisa mjerila se koristeći prilagođeni petorazinski model korišten i u spomenutom dokumentu Europske komisije. On je u ovom istraživanju bio u rasponu od nulte do pete razine (sveukupno šest razina) pri čemu su svi oni e-servisi za koje je prepoznato da su na razini razvijenosti 0-2 bili isključeni iz daljnjeg istraživanja, jer se na tim razinama razvijenosti ne može govoriti o e-servisima, već primjerice tek o web-stranicama s pojedinim informacijama. Tablica 1 pobliže objašnjava korišteni model razvijenosti (engl. maturity model).

Tablica 1: Razine razvijenosti e-servisa

Razina razvijenosti	Razina	Opis
0	Nema dostupnih informacija	Informacija o usluzi nije dostupna na mreži ili pružatelj usluge nema web stranicu.
1	Informacija	Na mreži je dostupna samo informacija o usluzi (npr. opis postupka).
2	Jednosmjerna interakcija	Dostupnost formulara u elektroničkom obliku za pohranjivanje na računalu. Prazne formulare moguće je i otisnuti na pisaču.
3	Dvosmjerna interakcija	Interaktivno ispunjavanje formulara i prijava uz autentifikaciju. Ispunjavanjem formulara pokreće se pojedina usluga.
4	Transakcija	Cijela usluga je dostupna na mreži, popunjavanje formulara, autentifikacija, plaćanje i isporuka potvrda, narudžbe ili drugi oblici potpune usluge.
5	Iteracija	Usluge koje se ponavljaju (npr. prijava poreza), automatsko izvršavanje, automatsko obavješćavanje korisnika o izvršenju usluge.

Navedeni servisi su analizirani u sljedećih devet, odabranih, zemalja: Belgija, Danska, Estonija, Hrvatska, Litva, Njemačka, Švedska i Velika Britanija. Kriteriji za odabir ovih zemalja bila je razvijenost e-servisa i dostupnost informacija o njima.

Za usporednu analizu formiran je upitnik koji se sastojao od 52 pitanja podijeljenih u šest kategorija: osnovne informacije o servisu (11 pitanja), korisnici (7pitanja), optimizacija poslovanja (4 pitanja), tehnološka rješenja (14 pitanja), pohrana i dugoročna dostupnost sadržaja (10 pitanja), transparentnost rada sustava (6 pitanja).

Istraživanje je tražilo značajan angažman, a na njemu je radilo četvero studenta druge godine *Diplomskog studija informacijskih znanosti* (Ivan Adžaga, Ana Garić, Kristina Presečki, Ana Stanković), dvoje studenata *Poslijediplomskog doktorskog studija informacijskih i komunikacijskih znanosti* (mr. sc. Hrvoje Brzica, Martina Poljićak) te voditelj (izv. prof. dr. sc. Hrvoje Stančić), svi s Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Kad se sve zbroji, ubilježeni su odgovori na 9.360 pitanja (9 zemalja x 20 servisa (12+8) x 52 pitanja). Ti odgovori su potom analizirani metodom usporedbe i tako su dobiveni konačni rezultati i pokazatelji.

U kontekstu propitivanja povjerenja u e-servise ključna su pitanja u kategoriji Pohrana i dugoročna dostupnost sadržaja. Njima su se propitali vremenski rok čuvanja zapisa koji se čuvaju u sustavu, način brisanja podataka nakon što je propisani rok čuvanja istekao (mogu li korisnici biti sigurni da su zapisi doista izbrisani bez mogućnosti povratka?), preferirani format zapisa namijenjen dugoročnom očuvanju, materijalizacija elektroničkih zapisa npr. mikrofilmiranjem, usuglašenost s nacionalnim i međunarodnim normama vezanima uz dugoročno očuvanje, postojanje usluge e-arhiva ili e-sefa, certificiranost u području sigurnosti, korištenje servisa u oblaku za pohranu zapisa i dr. Odgovori na ova pitanja pružili su uvid u funkcioniranje sustava koji stoje u pozadini e-servisa, a taj uvid je izrazito važan za stjecanje povjerenja u neki sustav.

Zaključak

Provedeno istraživanje u okviru projektne dionice Comparative Analysis of Implemented Governmental e-Services pokazalo je da je vrlo malo dostupnih

informacija o tome gdje je smješten pojedini e-servis (engl. servicehosting) te o postojanju plana za očuvanje zapisa koji se treba provesti u slučaju neke nepogode (engl. contingency plan), odnosno plana za neometani nastavak poslovanja (engl. service continuity plan). Javno objavljene politike koje jasno daju informacije o pohrani i korištenim metodama očuvanja elektroničkih zapisa gotovo su nepostojeće. Stoga se legitimno može postaviti pitanje postoje li one uopće, odnosno ako postoje, zašto nisu javno objavljene. Komparativnom analizom zaključeno je i da će biti potrebno iznaći kvalitetno rješenje za dugoročno očuvanje elektroničkih zapisa koji su potpisani digitalnim potpisima čija je provjera upitna već nakon nekoliko godina, tj. nakon isteka certifikata. Samo ovaj aspekt, primjerice, može predstavljati zasebno područje budućih istraživanja. Slična, često tehnički vrlo složena, pitanja postavljaju se pred arhiviste koji žele dugoročno očuvati autentično elektroničko gradivo. Također, potrebna je transparentnost u postupcima koji stoje u pozadini e-servisa za građane i onih namijenjenih poslovanju kako bi se osiguralo povjerenje korisnika u te servise i u činjenice da će prikupljeni podaci biti iskorišteni samo u onu svrhu za koju ih se traži ili daje, da će biti dostupni samo onim korisnicima kojima moraju biti dostupni, da će biti očuvani onoliko dugo koliko moraju biti očuvani te da će ih se nakon toga izlučiti na način da oni više nikome ne budu dostupni. Također, potrebno je osigurati da e-zapisi budu u autentičnom obliku tijekom cijelog vremena njihovoga čuvanja te da, po potrebi, budu u pravnom doseg hrvatskoga pravosuđa. Sve ovdje navedeno, ali i mnogo više, predstavlja izazove suvremene arhivistike i arhivske djelatnosti.

Finalni izvještaji projektnih dionica bit će javno dostupni, baš kao i svi drugi rezultati multinacionalnoga znanstveno-istraživačkog projekta InterPARES Trust (<http://interparestrust.org>).